

ଅଭାଗୀନୀ

ଅଭାଗିନୀ

ସ୍ୱର୍ଗତଃ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର

ନବୀନ ଶ୍ରେଣୀ ସାହିତ୍ୟ

ପ୍ରକାଶକ :

ଶ୍ରୀ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର

କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର

ବାଲୁବଜାର : କଟକ-୨

ମୁଦ୍ରାକର :

ଶ୍ରୀ ପ୍ରସାଦକୁମାର କର

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, କଟକ-୨

ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ

ଫେବୃଆରୀ ୧୯୭୨

ମୂଲ୍ୟ :

ଅବକା : ବାର ଟଙ୍କା

ବନ୍ଦାକ : ପଞ୍ଚର ଟଙ୍କା

ABHAGINI

SOCIAL NOVEL

Late Pt. GODAVARISH MISRA

Publisher

Sri Ananta Misra

Cuttack Students' Store

Cuttack-2

Revised Edition

February—1972

Price

Popular : Rs. 12-00

Delux : Rs. 15-00

(Price revised 1st. March, 78)

ସଂଗୀତ

୧ । ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ	୧
୨ । ଠାବ ମିଳିଲୁ ନାହିଁ	୭
୩ । ମଠର ଅତିଥି	୧୨
୪ । ଡିଙ୍ଗି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇ ଧାନ କୁଟିଲୁ	୧୭
୫ । ସତ୍ତ୍ୱସଙ୍ଗର ପରଶାମ	୨୨
୬ । ବୁଢ଼ିଆଣି ଜାଲ	୨୭
୭ । ଯେ ଅଙ୍ଗାର ସେ ହାର	୩୧
୮ । ମା'ର ଅପତ୍ୟ ସେନୁହ	୩୮
୯ । ବିଷମ ପଶ୍ଚାତର ପଥେ	୪୩
୧୦ । ଉଦ୍ଧୃଷ୍ଟାସ	୫୧
୧୧ । ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ	୫୮
୧୨ । ନ ହେବା କଥା ହେଲୁ	୬୩
୧୩ । ଧରଣୀ କ'ଣ ମୁକ୍ତହେଲୁ ?	୭୧
୧୪ । କାହା ପିଲର କ'ଣ ହେଲୁ	୭୭
୧୫ । ଦୁଃଖୀକୁ ଦଇବ ସାହା	୮୦
୧୬ । ମାଗିଶିଆ ନା ଅମୀର ?	୮୫
୧୭ । ଏ ସେ ନୁହେଁ	୮୯
୧୮ । ବାଘ ହାତେ ମିଶିଗ	୯୨
୧୯ । ବାଘଟା ବାପ ପାଲଟିଲୁ	୯୭
୨୦ । ଦେଉଳ ବେଢ଼ାରେ ଦୈତ୍ୟ	୧୦୪
୨୧ । ପୁଣି ଖୋଜା ତନଖା ଗୁଲିଲୁ	୧୦୮
୨୨ । ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ	୧୧୦
୨୩ । ଆଉ ଦାସ କବରରୁ ଉଠିଲୁ	୧୧୯
୨୪ । କିଏ କ'ଣ ?	୧୨୫
୨୫ । ଏ ଓ ସେ	୧୨୭
୨୬ । ବାପାଙ୍କ ଚିଠି	୧୨୮
୨୭ । ସ୍ଥାନବ୍ୟୁତ	୧୩୪
୨୮ । ବନମାଳୀର ନୂଆ ପରିସ୍ଥିତି	୧୩୯

୨୯ । ଉ ଗୋଟାଏ ଗଧ	୧୪୫
୩୦ । ଖୋଜାଖୋଜି	୧୪୮
୩୧ । କାହିଁରୁ କ'ଣ ଉଠୁଛିଲା	୧୫୨
୩୨ । ଆକାଶ କ'ଣ ଚଳିବା ମାଛ ଭେଟ	୧୫୭
୩୩ । ଜାଲ ଛିଦାହେଲା	୧୬୧
୩୪ । ଜାଲ କାଟିବା ଚେଷ୍ଟା	୧୬୫
୩୫ । ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ଚନ୍ଦ୍ର	୧୬୯
୩୬ । ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ	୧୭୪
୩୭ । ପଳାତକର ଠିକଣା ମିଳିଲା	୧୭୯
୩୮ । ପ୍ରେମର ସଂଗୃହ	୧୮୩
୩୯ । ଘା ଭଲ ହୋଇଗଲା	୧୮୭
୪୦ । କାହା ଧନ କେଉଁଠାକୁ ଗଲା	୧୯୦
୪୧ । ନାମ ପଚରାପଚରି	୧୯୩
୪୨ । ଗାଳା ସାହୁ ପୁଅ ଦୁହେଁ	୧୯୭
୪୩ । ହାତୀପେଟ	୨୦୦
୪୪ । ପ୍ରାଣଲଗି ସବୁ	୨୦୩
୪୫ । ବାପର ପୁଅ	୨୦୫
୪୬ । ଝିଅ କ'ଣ ହେଲା ?	୨୦୯
୪୭ । ବନମାଳୀର ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ	୨୧୩
୪୮ । ରମା ଅଦୃଶ୍ୟ	୨୧୭
୪୯ । ଲଢ଼େଇ	୨୧୮
୫୦ । ଫୁଲକ୍ଷେତ୍ରରେ ବନମାଳୀ	୨୧୯
୫୧ । ବନମାଳୀ ପାଇଁ ଚମ୍ପା ପ୍ରାଣ ଦେଲା	୨୨୪
୫୨ । ଭିତର ରହସ୍ୟ	୨୨୮
୫୩ । କାହା ଚିଠି କାହା ହାତେ ପଡ଼ିଲା	୨୩୦
୫୪ । ବିପ୍ଳବୀ ଦଳରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ	୨୩୪
୫୫ । ମୁଁ ବନ୍ଦୀ ହେଲି	୨୩୭
୫୬ । ଫୁଡ଼ଙ୍ଗ ଭିତରେ ଜୀବନ	୨୪୦
୫୭ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ କୃତଜ୍ଞତା	୨୪୪
୫୮ । ମିଳନ	୨୪୯
୫୯ । ଦରିଦ୍ର ଲକ୍ଷପତି ହେଲା	୨୫୨
୬୦ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଶେଷ ଲଢ଼େଇ	୨୫୭

୭୯ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ	୨୫୮
୮୦ । ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆଳ	୨୬୨
୮୩ । ରମାଠାରୁ ବିଦାୟ	୨୬୪
୮୪ । ପୁଣି ଏକ ଚିଠି	୨୬୭
୮୫ । ଦୀନା ସାହୁ ଗୁପ୍ତକଥା ଫିଟାଇଲ	୨୭୧
୮୬ । ରତ୍ନସ୍ୟ କପର ବାହାରଲ	୨୭୪
୮୭ । ଭବଲୀଳାର ଶେଷ	୨୭୯

ଅଭାଗିନୀ

-୧-

ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ

ସନ ୧୮୪୭ ଯାଲରେ ବାବାଜୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ମହନ୍ତ ଗାଦିରେ ବସିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବୟସ ଅଠାରୁଲିଖ ବର୍ଷ । ବାପ ମା ଶ୍ରଦ୍ଧା କରି, ତାଙ୍କୁ ବ୍ରତ ହେବାର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପରେ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭାରିଆ ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଧାତା ତାଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଜୀବନ ଉପରେ ଦାର୍ଦ୍ଦିକାଳ ସୃଷ୍ଟି ପକାଇ ରଖିଲା ନାହିଁ । ଭାରିଆ ପହଞ୍ଚିଯାଇ ଆସି, ପୁଣି ସେ ବାପଘରକୁ ଗଲେ, ସେ ଆଉ ଫେରି ସ୍ବାମୀ ଗୃହରେ ପାଦ ପକାଇଲେ ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ସେ ଯେଉଁ ଏନ୍ତୁଡ଼ିଶାଳରେ ମାତୃଗର୍ଭରୁ ପଡ଼ିଥିଲେ, ସେହି କୋଠରୀ ମଧ୍ୟରେ, ବସନ୍ତ ରେଗରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା । ପତ୍ନୀବିୟୋଗରେ କୃଷ୍ଣ ନିଜାନ୍ତ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେ ଥରେ ଦୁଇ ଥର ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବସିଲେ । ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ-ପ୍ରତିମା-ଶୂନ୍ୟ ନାରସ ଶୁଷ୍କ ଗୃହରେ ସେ ବିରହବେଦନା-ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରି, ଶେଷରେ କୌପୀନ ପିନ୍ଧି, ଘନେ ରାତି ଅଧବେଳେ ଘରୁ ବାହାରିଗଲେ । କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେ ସେ ପାଦ ଚିହ୍ନ ସେ ଘନ ଘର ବାହାରକୁ ଭୂ-ପୃଷ୍ଠରେ ଅଙ୍କିତ ହେଲା, ତାହା ପୁଣି ଲେଉଟି ଆଉ ଘର ଭିତର ଆଡ଼କୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।

କୃଷ୍ଣ ବାବାଜୀ ହୋଇ ଭାରତବର୍ଷର ସମୁଦାୟ ଖ୍ୟାତି ବୁଲିବାରେ ଲାଗିଲେ । ବୁଲି ବୁଲି ପାଦ ସେତେବେଳେ ଅକଲ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡର କୃଷ୍ଣ କେଶ କ୍ରମେ ଶୁକୁଳ ହେବା ଉପରେ ବସିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ମହନ୍ତ ରାଧାକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ତେଲ ହୋଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଅନ୍ତେ ନିଜେ ଗାଦିରେ ବସିଲେ । ରାଧାକାନ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟା ହରିପ୍ରସାଦ ଗୁରୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମଠର ପ୍ରଧାନ ମାତା ହେଲେ । ତାଙ୍କ ତଳକୁ ଆଉ ଜଣେ ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରସାଦ । ଉଭୟେ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବୟସରେ ସାନ । ହରିପ୍ରସାଦ ପତ୍ନୀ, ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆକୃତିରେ ସାଧାରଣ ଅପେକ୍ଷା ଟିକିଏ ବେଶି ଉଚ୍ଚ । ସୌବନରେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ସେ ସେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜୀବନ ସେ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ଆପଣାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ପବିତ୍ର ରଖି ଆସିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରୁ ଜ୍ୟୋତି ଫୁଟି ଉଠେ,

ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମନରେ ସ୍ବତଃ ଭକ୍ତ ଜାତ ହୁଏ । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା! ବର୍ଣ୍ଣରେ ଗୋରା ଓ ମାଂସଲ । ସେ ସର୍ବଦା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଆନ୍ତି ; ସୁତରାଂ ତାଙ୍କୁ ବରବର ଧର୍ମପଥ ହୋଇ ଯିବା ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ । ତା' ପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କର ଶ୍ବାସ ରୋଗ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ।

ବାବାଜୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ମହନ୍ତଗାଦିରେ ବସିଲା ଦିନ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠରେ ମହୋତ୍ସବ ଲାଗିଲା । ନୂଆ ମହନ୍ତଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଲୋକେ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଏପରି କି, ସ୍ବୟଂ ଜମିଦାର ମଠକୁ ଆସି ବାବାଜୀଙ୍କର ଚରଣ-ଧୂଳି ନେଇ ଗଲେ । ମଠଟି ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ଧରଣର ପକ୍କା ଦୋମହଲ ଘର । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଏକ ମହଲ ପୁରୁଣା ଦରଭଙ୍ଗା ଘରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରୋଗୀ ରହନ୍ତି । ମଠର ଜାଗିରିଖିଆ ବୈଦ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିକିତ୍ସା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଘରଟା ବାସୋପଯୋଗୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ, ବୈଦ୍ୟଙ୍କର ନାନା ଚିକିତ୍ସାପଦ୍ଧତି, ରୋଗୀମାନେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ବାବାଜୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ ଗାଦିରେ ବସିବାର ଦିନ ଦିନ ପରେ, ନିଜେ ମଠ ଛାଡ଼ି ଯାଇ, ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ରହଲେ ଏବଂ ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ମଠ ଭିତରେ ଆଣି ରଖାଇଲେ ।

ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ସମ୍ପତ୍ତି ସେପରି ବେଶି ନୁହେଁ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଠାକୁର ଗୋପୀନାଥ ଦେବଙ୍କ ସେବାୟତା, ଯାନିଯାନ୍ତି ଓ ଅଭିଧ୍ୟାୟାଗତଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବର୍ଷକର ଯାବତୀୟ ବ୍ୟୟ ବାଦ ଯାଇ, ମହନ୍ତଙ୍କ ଖାସ ଖର୍ଚ୍ଚ ନିମନ୍ତେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ବଳେ । ସେହିକିନ୍ତୁ ସ୍ବୟଂ ମହନ୍ତ ଓ ଦୁଇ ମାତାଙ୍କର କୃତ୍ୟ ବିବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ମାତା ହରିପ୍ରିୟା ଆଡ଼ମ୍ବରପ୍ରିୟା ନୁହନ୍ତି । ଶାକାନ୍ତରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ସେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବାବାଜୀ ପରାଧର୍ମ ଯାହା ସବୁ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ମହନ୍ତ ରାଧାକାନ୍ତଙ୍କ ସମୟରୁ ଗୁରୁ ଆଦେଶ ମାନିବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କୃଷ୍ଣଚରଣଙ୍କ ଅର୍ଥାନରେ ରହୁ ସେ ସେହି ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ; ସୁତରାଂ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ମୁହଁର କଥାକୁ ସେ ବେଦର ଗାର ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ; ତାଙ୍କ ଦାନ ପୁଣ୍ୟରେ ନିଜେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କ ସ୍ବତ୍ବ ଟିକିଏ ଭିନ୍ନ ରକମର । ଅଭିଧ୍ୟାୟାଗତମାନେ ଭଲ ଖାଇଲେ, ତାଙ୍କ ମନରେ ଈର୍ଷା ହୁଏ; ସୁତରାଂ କୃଷ୍ଣଚରଣଙ୍କ ବ୍ୟୟର ପ୍ରଶାଳୀରେ ସେ କଦାପି ଏକମତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠର ଖ୍ୟାତି କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପାଦତଳରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଦର୍ଶନୀମାନ ଥୋଇବାକୁ ମଠକୁ ଆସିଲେ । ମହନ୍ତ ସେ ସବୁରୁ ନିଜେ ପଇସାଟିଏ ନ ଛୁଇଁ, ସମୁଦାୟ ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ଓ ଦୁଃଖୀଭିକ୍ଷାଗ୍ରାସକ ଚଢ଼ାରେ ଲଗାନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଭକ୍ତମାନେ କ୍ରମେ ମହନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଆନୁଷ୍ଠାନ ଦେଇପଡ଼ିଲେ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କଥାବର୍ତ୍ତୀରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଅଟଳ ଥିଲେ । ମାତା ଦ୍ରାଘଙ୍କ ସହିତ ଗଳ୍ପ କଲବେଳେ ସେ ଦିନେ ଦିନେ କୌତୁକରେ ହସି ନିତାନ୍ତ ଶିଶୁ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଭୁଇଁରେ ଲେଟିଯାନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ତାଙ୍କୁ ବରାବର ‘ମହାସ୍ତ୍ରୀ’ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଶୁଣି ଉପରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଥି ଆଣିବାକୁ ହାତ ବଢାଇ ଦେଖିଲେ ସେ, ତାଙ୍କ ହାତ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ମାତା ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଦେଖ, ମହାତ୍ମାଙ୍କ ହାତ ଶୁଣି ଉପରକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଅଶାସନ ।” ଆଉ ଦିନେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦାନଶୀଳତା ବିଷୟରେ କେତେକ ଧନବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆଗରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଲାପରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ, ଜଣେ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କା ତେଣିକି ପ୍ରତି ଏକାଦଶୀ ଦିନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ଅଧିକୃଷ୍ଟ ଦାନ କଲେ । ତାହା ଦେଖି ମହନ୍ତ ହସିପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ହସି କହିଲେ, “ଦେଖ, ମାତା ! ମୋହନ ସିଂହ କପରି ମାସକେ ପଇସାଟିକର ସ୍ୱର୍ଗ କଣିକାରେ ଲାଗିଛି ।”

ସୁନ୍ଦରପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ରୋଗୀମାନେ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣର ଆଶା ଛାଡ଼ିବା ବେଳକୁ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କୁ ଡକାଇ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସେଥିରେ କେହି କେହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହେବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ନିଃସହାୟା ବିଧବା ଓ ଛେଉଣି ପିଲାମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ବରାବର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପାଉଥିଲେ । ଏ ସବୁ କାରଣରୁ ଲୋକେ ସକାଳେ ଉଠି ନାଗପୁଣ୍ୟ ପୁରଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି, ହାତ ଯୋଡ଼ି ନମସ୍କାର କରୁଥିଲେ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଦେଖିଲେ, ମନରେ ସୁନ୍ଦର ଭକ୍ତ ଜାତ ହେବାର କଥା । ସକାଳୁ ଉଠି ସେ ଧ୍ୟାନରେ ବସୁଥିଲେ । ଧ୍ୟାନ ପରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଦିବାନିଦ୍ରା ସେ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ କ୍ଷୀଡ଼ା କୌତୁକରେ ସମୟ କଟାଇଲା ବେଳେ ସେ ପ୍ରସ୍ତକ ଧରି ଅଧ୍ୟୟନରତ ରହୁଥିଲେ । ରାତିରେ ସେ ଗାର୍ଦ୍ଧକାଳ ଶୋଭା ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଯେତେ ସମୟ ଶୋଉଥିଲେ, ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କ କୋଳରେ ଏକାବେଳକେ ଭୋଗ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ରୋଗୀସେବା, ଅଧ୍ୟୟନ ଓ

ଇ ଶୂର ଆରାଧନା ଯାଇ ବାକି ଯେଉଁ ସମୟ ବଢ଼ୁଥିଲା, ତାହା ସେ ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟା-
ମାନଙ୍କ ପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଉଥିଲେ; ଯେଉଁ ଧରି ବଗିଚାରେ ନିଜ ହାତରେ ମାଟି
ଖୋଳୁଥିଲେ, ଫୁଲ ଗଛରେ ପାଣି ଦେଉଥିଲେ, ଠାକୁରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ତୋଳି
ରଖୁଥିଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଦିନେ ଦିନେ ସୁବିଧା ଦେଖି ପକ୍ଷୀଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ବୁଲି
ଯାଉଥିଲେ । ପକ୍ଷୀ ଗ୍ରାମର ବାଲକ ବାଳିକାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ
ପାଟି କରି କହୁଥିଲେ, “ଏଇ ଯେ ବାବାଜୀ ଆସିଲେ; କୋରା, ଶାକର ଦେବେ ।”
ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଖାଲି ହାତରେ ଗ୍ରାମର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଭେଟନ୍ତି ନାହିଁ । କୋରା,
ଶାକର ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତି, ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ
ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି କହନ୍ତି, “ବାପ ! ଭଗବାନ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
ଭଲରେ ରଖନ୍ତୁ ”

ରୋଗୀମାନେ ସପ୍ତର୍ଷି ଆରୋଗ୍ୟ ଲଭିବା ପରେ ମଠ ଘର ଖାଲି
ହୋଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ଚକ୍ରାନ୍ତାଳୟର ଭଙ୍ଗା ଦଦରା ଘର ଛାଡ଼ି, ନିଜ
ପୀଠରେ ଆସି ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆରୋଗ୍ୟପ୍ରାପ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ମହନ୍ତଙ୍କୁ ବିଶେଷ
ଅନୁରୋଧ କଲେ; ଯୁକ୍ତରାଂ, ସେ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ରହିଲେ । ମଠର ତଳ
ମହଲରେ ଦିନୋଟି ଏବଂ ଉପର ମହଲରେ ଆଉ ଦିନୋଟି କୋଠରୀ ।
ଉପର ମହଲରେ ମାତା ଦୁହେଁ ଏବଂ ତଳ ମହଲରେ ମହନ୍ତ ନିଜେ ରହନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡ
ପାଖ କୋଠରୀ ମହନ୍ତଙ୍କ ଖାଇବା ଘର । ତା ପାଖକୁ ଲାଗି ତାଙ୍କ ଶୟନାଗାର ।
ତୃତୀୟ କୋଠରୀରେ ମହନ୍ତ ବସି ପୂଜା ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡରୁ ମହନ୍ତଙ୍କ ଧ୍ୟାନ
କରିବା ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ଭେଜନଶାଳା ଓ ତା’ ପରେ ଶୟନାଗାର
ଅତିକ୍ରମ କରି ଯିବାକୁ ହୁଏ । ମହନ୍ତଙ୍କ ଉପାସନା କକ୍ଷର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ
ଖଣ୍ଡିଏ ଖଟ ପଡ଼ିଥାଏ । ବାବାଜୀ ଓ ଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦର୍ଶନ କରିବା
ନିମନ୍ତେ ଆସି ରାତିରେ ରହିଲେ, ସେହି ଖଟ ଖଣ୍ଡିକରେ ଶୁଅନ୍ତି ।

ମହନ୍ତଙ୍କ ଶୟନକକ୍ଷର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଡ଼ମ୍ବର ନ ଥିଲା । ତହିଁରେ
ଗୁହର ଆସବାବ ମଧ୍ୟରୁ କିଛି ହେଲେ ରଖାଯାଉ ନଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ପଥର
ପିଣ୍ଡ ଉପରେ ଗେରୁଆ ଶେଯ ଖଣ୍ଡିଏ ପରା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେ ଶେଯରେ
କୌଣସି ପ୍ରକାର ମଇଳାର ଚିହ୍ନ ନ ଥାଏ । ମୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଛେଟିଆ ମାଣ୍ଡି ।
ପିଣ୍ଡଟି ଝଟର କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ପିଣ୍ଡ ତଳକୁ ଗୋଡ଼ ରଖିବା ସ୍ଥାନରେ ଖଣ୍ଡିଏ
ବହୁକାଳର ପୁରୁଣା ବାଘରୁଲ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ସେହି କକ୍ଷର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ
ଏକ ପୁରୁଣା କାଠ ଆଲମାର ମଧ୍ୟରେ ମହନ୍ତଙ୍କ ପଢ଼ିବା ପୁସ୍ତକମାନ ଥାଏ ।
ପଢ଼ିଲାବେଳେ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆଲମାରରୁ ପୁସ୍ତକ ନେଇ ତା ନିକଟରେ
ପଡ଼ାଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ମୃଗଚର୍ମ ଉପରେ ବସି ପଢ଼ନ୍ତି । ପୋଥି ଉପରେ ପଢ଼ିବା ନିମନ୍ତେ

ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଜର ବାଟେ ବାହାରରୁ ଆଲୋକ କୋଠରୀ ଭିତରକୁ ଆସେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପିଣ୍ଡିର ଯେଉଁ ପଟକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ଶୁଅନ୍ତି, ସେ ପଟେ ପିଣ୍ଡି ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଦୂର ଥାଏ । ସିନ୍ଦୂର ଭିତରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜନସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଗୋଟିଏ ରୂପାର ରୁଖା ଏବଂ ତା ପାଇଁ ରୂପା ଘାସ ରଖାଯାଇଥାଏ ।

ମଠର କୌଣସି ଦୁଆରରେ କେବେ ତାଲ ପଡ଼େନାହିଁ । ଭେଜନଶାଳା କବାଟର ଭିତର ପଟେ ପୁର୍ବେ ଗୋଟିଏ ଶିକୁଳି ଲାଗିଥିବାର ଚନ୍ଦ୍ର ଅବଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଗାଦିରେ ବସିଲେ ପରେ ସେ ଶିକୁଳି କେନ୍ଦ୍ର କେବେ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । କବାଟଟି ସର୍ବଦା ଆଡ଼ପେଲ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବାହାରରୁ କେନ୍ଦ୍ର ମଠ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଲଜ୍ଜାକଲେ, କବାଟ ପେଲି ଫିଟାଇ ଭିତରେ ପଶନ୍ତି । ମଠ ଦ୍ଵାର ଦିବାବାଦ୍ଧ ଉନ୍ମୁଳ ଥାଏ । ମାତାମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଏଥରେ ଆସନ୍ତି କରୁଥିଲେ । ତାହା ଶୁଣି ମହନ୍ତ କହନ୍ତି, “ହେଉ, ତୁମ ଉପର ମହଲ କୋଠସମାନଙ୍କରେ ଶିକୁଳି ଲଗାଇ ତାଲ ପକାଇବ ତ ପକାଅ; ମୋ ଘରଗୁଡ଼ିକ ଏହିପରି ମେଲ ଥିବ ।” ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ଉତ୍ତର ଶୁଣି ମାତାମାନେ ଲଜ୍ଜିତ ହୁଅନ୍ତି । କ୍ରମେ ସେମାନେ ମହନ୍ତଙ୍କ ଗତିବିଧିରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲେ; ଆଉ ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦ କରିବାକୁ କହଲେ ନାହିଁ ।

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଶୟନକକ୍ଷରେ ଯେ ସାଗ ରାତି କଟାନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ । ଶୟନକକ୍ଷକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେଡିଆ ବସିବୁ । ସେ କକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବସିବୁକୁ ଦିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଚୋରା ଦ୍ଵାର ଥାଏ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଶବ ପରି ଶେଯରେ ଶୋଇ ନ ରହି, ଭଗବାନଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଜଗତ ସହିତ ନିଜ ଯତ୍ନ ଅସ୍ଵାର ସଂଯୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ବସିବୁର ବଉଳଗଛ ମୂଳେ ମୁକ୍ତ ସମୀରଣରେ ବସି ମାଲ ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି । ଆକାଶର ଅସଂଖ୍ୟ ଛବି ନକ୍ଷତ୍ର ଦେଖି, ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଵାଭାବିକ ଭାବର ଭାବ ଜାତ ହୁଏ । ବଉଳଗଛରୁ ଫୁଲ ଝଡ଼ି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ୁଥାଏ । ସେଥିରେ ସେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ସ୍ଵର୍ଗରୁ ଅବା ଅମୃତ ଝଡ଼ି ହେଉଛି । ବାସ୍ତବରେ ସେହି ଯତ୍ନ ବସିବୁ ଖଣ୍ଡିକ ଭିତରେ ନିଜ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେମିତି ପରିମେଶ୍ଵରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ପବନ ଯେ ମାଲୟ ତୋର ଗିରିରେ । ରାତି ଅଧ ସମୟରେ ସେହି ଦେବାଳୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବସାଇ, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ବସିବୁରୁ ଫେରି, ନିଜ ଶୟନରେ ଶୋଇ, ଗାଢ଼ ଶ୍ରାବରେ ଅଭିଭୂତ ହେଉଥିଲେ । କୁଟିନ୍ତା, କୁସୁପ୍ପ ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସତେ ଅଧ୍ୟାପକତା ମୁଣ୍ଡିମୟୀ ହୋଇ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିଜେମାନ ଖରୁଥିଲା ।

ଠାର ମିଳିଲା ନାହିଁ

ସନ ୧୯୪୮ ସାଲ ଆଶ୍ୱିନ ମାସର ଦୁର୍ଗା ପୂଜା ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ
 ପୂର୍ବରୁ ଦିନେ ଜଣେ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେତେ-
 ବେଳେ ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ଲୋକ ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ତାକୁ ଦେଖି
 କେଜାଣି କାହିଁକି ମନେ ମନେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଲୋକଟି ବେଶି ଡେଙ୍ଗା ନୁହେଁ,
 କି ଗେଡ଼ା ନୁହେଁ, ବେଶ୍ ମୋଟାମୋଟି, ଦେହରେ ବଳ ପ୍ରଚୁର ଥିଲା ପରି ଜଣା
 ପଡ଼ୁଥିଲା । ବୟସ ଗୁଳିଣ ବର୍ଷ ଟପିଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ପଶୁଣକୁ ଧାପ ଦେଇ ନାହିଁ । ତା
 ଦେହରୁ ଝାଲ ବୋହୁଯାଉଥିଲା । ଗୋଡ଼ ଆଣ୍ଟୁ ଫର୍ମିନ୍ତ ଧୂଳିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । କାନରେ
 ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେଟିଆ ମଇଳା ଯାଉଛି ଥିଲା । ପିନ୍ଧା ଲୁଗା କୃଷ୍ଣ ଅଙ୍ଗରେ ଖୋସା
 ହୋଇଥିଲା । ଫିଟାଇ ଦେଲେ, ତାହା ଆଣ୍ଟୁକୁ ଡେଇଁ ବେଶି ତଳକୁ ପଡ଼ିଲା କି
 ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସେ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ମୋଟା; ହାତକଟା ସୁତାରେ ବାଉଁଶ
 ତନ୍ତରେ ବୁଣା ହୋଇଥିବା । ମୁଣ୍ଡରେ ଚୁଟି ନ ଥିଲା । ବାଳଗୁଡ଼ିକ ମୂଳକୁ ଲାଗି
 କଉଁରରେ କଟା ହୋଇଥିଲା । ଲୋକଟି ଦିନ ସାରା ଗୁଲି ଗୁଲି ଥକିଗଲା ପରି
 ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା । ସେଦିନ ଦୁଇ ପହରେ ସୁନ୍ଦରପୁରର କେତେକ କାଠଗୋଟାଳୀ
 ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ତାକୁ ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ପୋଖରୀରେ ପାଣି ପିଇବାର ଦେଖିଥିଲେ ।
 ହୁଏ ତ ସମୁଦାୟ ଉପରବେଳା । ସେ ଆଉ କୋଉଠାରେ ଭୁଣ୍ଡରେ ଟୋପାଏ ପାଣି
 ଲାଗାଇନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଷ୍ଠରେ ତା ପାଟି ଖନି ମାରିଗଲା ପରି ଜଣା
 ପଡ଼ୁଥିଲା । ବାଟରେ ଜଣେ ଚଉକିଆକୁ ଦେଖି, ଲୋକଟି ଝୁବ୍ ଝୁବ୍ ଗୋଟାଏ
 ସଲମ ପକାଇଲା । ଚଉକିଆ ତାର ସଲମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନିଜେ ହାତ ନ ଟେକି,
 ନିଜ ଅଭ୍ୟାସ ଗତିରେ ପଶୁରିଲା, “କିରେ, ତୁ କୋଠୁ ଆସିଲୁ ?” ଏବଂ ଉତ୍ତର
 ପାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନକରି ନିଜ କାମରେ ଗୁଲିଗଲା ।

ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମର ଯେଉଁ ମୁଣ୍ଡରେ ଲୋକଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସେଠାରେ
 ଗୋଟାଏ ଚଟିଘର ଥିଲା । ବାଟୋଇମାନେ ପଇସା ଦେଇ ସେ ଚଟିରେ ରହନ୍ତୁ
 ଓ ଖାଇବାକୁ ପାଆନ୍ତି । କେହି ଇଚ୍ଛାକଲେ, ଚଟିରେ ନ ରହି ମଧ୍ୟ, ଖାଲି ଖାଇ
 ଚାଲିଯାଇପାରେ । ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଚଟିରେ ଭଲ ଖାଇବା ପିଇବା ଆୟୋଜନ
 ହୋଇଥିଲା । ମହାଶ୍ୱମୀ ବଳିର ମାଂସ ସାରୁ, କଖାରୁ, ବଡ଼ ଆଦି ପଡ଼ି ମହୁର

ସିଦ୍ଧିଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚକ୍ରିରେ ଖେଳେଇ ବସିଥିଲା । ସେ ସବୁ କିନ୍ତୁର ବାସନା ପାଇ, ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁଆର ଫିଟାଇ, ଚଟି ଘରେ ପଶିଲା । ଦ୍ଵାର ଫିଟିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଚଟିଘର ମାଲିକ ପଚାରିଲା, “କଣ ଦରକାର ?”

ଆଗନ୍ତୁକ କବାବ ଦେଲା, “ଶୋଇବାକୁ ମୁଁଠାଏ ଭାତ, ଆଉ ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଥାନ ।”

ମାଲିକ ଉତ୍ତରରେ କହିଲା, “ମିଳିବ — ।” ମାତ୍ର ମନର ଭାବ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ କରି ନ ଯାନ୍ତି, ଥରେ ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଗୋଡ଼ରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁହଁଗଲା ଏବଂ ତା’ ପରେ, “ପଇସା ଦେଲେ” — କହି ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷକଲା ।

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ଯାଉଁଲି ଉତ୍ତରୁ ବଟୁଆଟିଏ ଜାଡ଼ି ଦେଖାଇ କହିଲା, “ମୋ ପାଖେ ପଇସା ଅଛି ।”

ମାଲିକ କହିଲା, “ତେବେ ମିଳିବ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ବଟୁଆଟି ଯାଉଁଲିରେ ରଖି, ଯାଉଁଲିଟି କାନରୁ ବାହାର କରି ତଳେ ଥୋଇଲା ଏବଂ ନିଜେ ଥକା ମାରି ତା ନିକଟରେ ବସିପଡ଼ିଲା । ମ.ସ ସେ ବେଣି ସମୟ ତୁନୀ ହୋଇ ବସି ନ ରହି ପୁଣି ପଚାରିଲା, “କେତେ ଛକ୍କର ହବ ?”

“ଆଉ ଉଛୁର କଣ ? ହେଲଣି ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ କଥା ଶୁଣି, ଆନନ୍ଦରେ ଗୋଡ଼ରୁ ଧୁଲି ଝାଡ଼ି, ଦେହରୁ ଝାଲ ପୋଛି, ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ବସିବାକୁ ଗଲା । ଚଟିଘର ମାଲିକ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟିଆ ବାଲି କାଗଜରେ କଣ ଧାଉଁଏ ଲେଖି, ଗୁକର ପିଲକୁ ଡାକି, ତା କାନରେ କଣ କହି, ତା’ପରେ ବଡ଼ ପାଟି କରି କହିଲା, “ଧାଇଁପିକୁ, ଧାଇଁ ଆସିବୁ ।” ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ସବୁ କିଛି ଦେଖିଲାନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “କଣ ହେଲା ?”

ଏ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଆବୃତ୍ତି ନ କରି ଲୋକଟି ପୁଣି ନୀରବ ଭାବରେ ବସିରହିଲା ଏବଂ କେତେକ ସମୟ ପରେ ପିନ୍ଧା ଲୁଗାର କାନ ପକାଇ ଯାଉଁଲିରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ଟିକିଏ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ବେଣି ସମୟ ଶୋଇନାହିଁ; ଚଟିଘର ପିଲଟି ଧାଇଁ ଫେରିଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ମାଲିକ ତା’ଠାରୁ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ପଢ଼ିଲା, ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇଲା ଏବଂ ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିଲା;

ତା ପରେ ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ଦେଖ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଜାଗା ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ।”

“କାହିଁକି ? ତୁମେ କଣ ଭାବୁଛ ମୁଁ ପଇସା ନ ଦେଇ ଠାକ ଖାଇ ଚାଲିଯିବି ? ମୁଁ ପରା ଦେଖେଇଲି, ମୋ ପାଖେ ପଇସା ଅଛି ।”

“ଆଉ, ମୋର ଯେ ଜାଗା ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ବାହାରେ ଅଡ଼ଙ୍ଗରେ ଶୋଇପଡ଼ିବି ।”

“ସେଠି କାଠ ରହିବ ।”

“ମୋତେ ଗୁହାଣରେ ଟିକିଏ ଜାଗା ଦିଅ ।”

“ଗୋରୁ କଣ ମେଲରେ ବନ୍ଧା ହେବେ ?”

“ଆଜ୍ଞା, ତେବେ ମୁଁ ଖାଇ ଚାହିଁ ଟିକିଏ । ଏଠି ଶୋଇବି ନାହିଁ ।”

“ବୁଆ କାହିଁକି ଏତେ ଜିଦ୍ କରୁଛ ? ମୋର ଭାତ ନାହିଁ ।”

“କଣ ! ମୁଁ ଭୋକରେ ମରୁଛି । ସକାଳେ କୁଆ ବୋବେଇଲାଠୁ ଉଠି ବରାବର ବାଟ ଚାଲି ଆସୁଛି । ତୁମେ କହୁଛ ଯେ ଭାତ ନାହିଁ ? ଏ କଣ ରନ୍ଧା ହୋଇଛି ?”—କହି, ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ବିକଟ ହାସ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଚଟିଘର ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଜମ୍ପାଇଦେଲା ।

ଚଟିଘର ମାଲିକ କହିଲା, “ଏ ଯାହା ଚାଲିରେ ବଢ଼ିଛି, ବରାଦ ଅନୁସାରେ ରନ୍ଧାଯାଇଛି ।”

“କିଏ ବରାଦ କରୁଛି ?”

“ବାଟୋଇ ବେପାରୀମାନେ ।”

“କେତେ ଜଣ ? କାହାନ୍ତି ସେମାନେ ?”

“ଦଶ ଜଣ ।”

“ଦଶ ଜଣ ? ଏ ତ ଚାଲିଶ ଜଣଙ୍କ ଆହାର ରନ୍ଧା ହୋଇଛି । ମୁଁ ନ ଖାଇଲେ ଏଠୁ ଉଠିବିନାହିଁ, ସଫା କହୁଛି । ଯେବେ ସନ୍ଦେହ ହୋଉଛି, ପଇସା ଆଣେ ନଥ, ପଛେ ଖାଇବାକୁ ଦିଅ । ନ ଖାଇ ମୁଁ ଓପାସରେ ଢିବିନାହିଁ ।”

ଶୁଣି ଚଟିଘର ମାଲିକ ଟିକିଏ ନଇଁପଡ଼ି ସେ ଲୋକ କାନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କଣ କହିଲା । ସେଥିରେ ଲୋକଟି ଚମକିପଡ଼ିଲା । ମାଲିକ ପୁଣି ପାଟି କରି କହିଲା, “ଦେଖ, ପାଶୁ ନାୟକ ! ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଥକ୍କା ଖେଳେନା । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ କଣ ଭଲ ହବ ? ତୋତେ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ମୋ ମନରେ କିପରି ଗୋଟାଏ ସନ୍ଦେହ ହେଇଗଲା । ମୁଁ ଫାଣ୍ଡିକୁ ଚିଠି ଲେଖି ଦାବୋଗା ବାବୁଙ୍କଠୁ ସବୁ ଖବର ଅଲୋଚି । ପଢ଼ିପାରୁଛୁ ତ, ଦେଖ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ଚଟିଘର ମାଲିକ କଥା ଶୁଣି, ଖାଇବାର ଆଶା ଛାଡ଼ି, ସେଠାରେ ଆଉ ମୁହଁ ଡେଇଁ ନରହ, ଯାଉଁଳିଟି ପୁଣି କାନ୍ଦରେ ପକାଇ, ଯେଉଁ ବାଟେ ଆସିଥିଲା ସେହି ବାଟେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଫେରିଗଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ଅନନ୍ଦସ୍ଥ ଭାବରେ କିଛି ସମୟ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ କ୍ଷୟା ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠିଲା । ତହିଁରେ ପୁଣି ରାତି ମାଡ଼ିଆସୁଥିଲା । ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ସେ କିଛି ବାଟ ବୁଲି, ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ କୁଡ଼ିଆଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହା ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମର ତାଡ଼ି ଦୋକାନ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ରାଜତ୍ବରେ ତାଡ଼ି ଦୋକାନମାନ ଏ ଦେଶରେ ନୂଆ ହୋଇ ବସିଥାଏ । ବେଶି ଦାମର ବିଲ୍ଲଡ଼ି ମଦ ଆସି ନ ଥାଏ । ସେ ଘରେ ଝୁଆଣ୍ଡି ଆଗନ୍ତୁକ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲା ସେ ଦଳେ ଲୋକ ବସି ତାଡ଼ି ପିଉଛନ୍ତି ଓ ଗୁଣ୍ଡା ସ୍ବରୂପ ମାଂସ, ମିଠାଇ ଖାଉଛନ୍ତି । ଆଗନ୍ତୁକ ତାହା ଦେଖି, ଆଡ଼ପେଲ କବାଟ ହାତରେ ପେଲି, ଫିଟାଇ, ଘର ଭିତରେ ପହଞ୍ଚି କହିଲା, “ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଖାଇବି ।”

ପଟାଦାର ଭିତର ଦେଲା, “ଭଲ କଥା; ବସ । ଖାଲି ତାଡ଼ି ନା, ଗୁଣ୍ଡା ମଧ୍ୟ ?”

“ତାଡ଼ି ତ ନିଶ୍ଚୟ । ଆଉଁ ସାଙ୍ଗକୁ ଖାଲି ଗୁଣ୍ଡା ନୁହେଁ । ପେଟପୁରା ଗ୍ରାସେ, ଯାହା ଅଳ୍ପ ସକାଳୁ ଏଥିରେ କିଛି ପଡ଼ିନାହିଁ ।” କହି, ସେ ବାଁ ହାତରେ ନିଜର ପ୍ରକାଶ୍ଟ ଖାଲି ପେଟଟି ଦେଖାଇଲା ।

“ଆଜ୍ଞା, ତେବେ ଟିକିଏ ସତାର କର । ଭାତ ବସିବ; ମାଂସ ଭରକାଶି ସିଝୁଛି ।”

ଭାତ ଓ ମାଂସର ନାମ ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକ ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ହଠାତ୍ ସାମାନ୍ୟ ନଦ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଲା । ତା ପରେ ତାଡ଼ି ଖାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କହିଲା, “ଏ ଲୋକଟା କିଏ କେଜାଣି ? ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟାଏ ଦାଗୀ ହବ । ଆଜି ଏଠେ ପହଞ୍ଚି, ଆଗେ ଫାଣ୍ଡିକି ଯାଇ, ଦାବୋଗା ବାବୁଙ୍କ ଗୋଡ଼ି-ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି, ଏ ରାତି ରହିବ ବୋଲି ଅନୁମତି ଆଣି ଆସିଲା । ଦାବୋଗା

ବାବୁ ଆଗ ନାହିଁ ନାହିଁ କରୁଥିଲେ । ପଛକୁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମକ ହୋଇ କହୁବାରୁ ଶୁଣି ହୁଁ କରିଦେଲେ । ମୋ ଭାଇ ହାତତରେ ସ୍ତବ୍ଧ ମୁଁ ଫାଣ୍ଟିକି ଯାଇଥିଲି । ତା ପରେ ଏ ଲୋକ ଯାଇ ଚଟି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଚଟିଘର ମାଲିକ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଫାଣ୍ଟିକି ଚିଠି ଲେଖି ଖବର ଅଣେଇ, ସ୍ତବ୍ଧ ଚଟିରେ ରଖିଲା ନାହିଁ । ସେଠୁ ଏଠିକି ପଲେଇ ଆସିବ ।”

ଶୁଣି ପଟାଦାର ଆଗନ୍ତୁକ ନିଜଟିକୁ ଯାଇ, ତାକୁ ହାତରେ ହଲାଇ, ନିଦରୁ ଉଠାଇ କହିଲା, “ତୁ ବେଗେ ଏଠୁ ପଳା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଆଖି ମନ୍ଦି ଚକିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଆଁ, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଛ ନା କଣ !”

“ହଁ ।”

“ତେଜେ ସେ ଚଟିଘର ମାଲିକ ସେ ଡଢ଼ିଦେଲେ ।”

“ଏଠୁ ମଧ୍ୟ ତୁ ଡଢ଼ାଣାଇ ଯିବୁ ।”

“ମୋତେ କୁଆଡ଼େ ଯିବାକୁ କହୁଛ ?

“ସୁଆଡ଼େ ଇଚ୍ଛା; ଖାଲି ଏଠି ନ ରହୁଲେ ହେଲା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ନିରାଶ ଭାବରେ ନିଜର ଯାଉଁଲିଟି କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ତାଡ଼ି ଦୋକାନରୁ ବାହାର ଦାଣ୍ଡକୁ ଗଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ପହଞ୍ଚି ଏ ପିଲି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ କୌତୁକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତା ଉପରକୁ ଟେକା ଫିଙ୍ଗିଲେ, ଛେପ ପକାଇଲେ, ଧୁଲି ଉଡ଼ାଇଲେ ଏବଂ ତାକୁ ନାନା ଅପଭ୍ରାସରେ ଗାଲି ଦେଲେ । ସେ ହାତରେ ଧରିଥିବା ଠେଙ୍ଗାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପିଟିବାକୁ ଗଲା । ତହୁଁ ପିଲିମାନେ ଚଢ଼େଇ ପରି ପରି କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼ି ପଳାଇଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଏହିପରି ଭାବରେ ନନା ସ୍ଥାନରେ ନିରାଶ ହୋଇ ଦାଣ୍ଡ ଧୁଲିରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଭୋକରେ ତା ପେଟ ଜଳୁଛି, ଶୋଷରେ ତଣ୍ଡି ଶୁଖିଯାଉଛି । ମହାନବମୀ ଦିନର ଉତ୍ସବ ଘଣ୍ଟା ଗ୍ରାମ ତମାମ ବାଜୁଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ହତଭାଗ୍ୟର ଡଢ଼ିରେ ଭାଗ ନାହିଁ । ସେ କେତେ କଣ ମନେ ପକାଇଲା । କିଏ ଆସୁଥିବ ବୋଲି କେତେ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାହିଁଲା । ଶେଷରେ ଦେଖିଲା ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ଆସୁଛି ।

ବୁଢ଼ୀ ପଚାରିଲା, “ତୁ କିଏ ରେ, ବାପା, ଏଠି କଣ କରୁଛୁ ?”

“ମୁଁ କଣ କରୁଛି ! କଣ ଆଖି ନାହିଁ ଯେ ଦେଖିପାରୁନୁ, ମାଉସୀ, ପଶୁରୁ ? ଭୋକରେ ପେଟ ବିକଳରେ ଖୋଇବାକୁ ଯାଉଛି ।”

“ଭୋକରେ ? କାହିଁକି ଚଟିଘରକୁ ଗଲୁନାହିଁ ?”

“ପଇସା କୋଠୁ ପାଇବ ? ପାକିଏ କଣ ମାଗଣା ଖାଇବାକୁ ଦେବେ ?”

“ଆହା ! ଉପାସରେ ରହୁଛି । ମୋ ପାଖରେ ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସା ଅଛି । ଏଥିରେ କଣ ପେଟପୁରୁ ଖାଇବାକୁ ମିଳିବ ?”

“ହେଲେ, ମାଉସୀ ଦୁଇଟି ଯେବେ, କିଛି ହେଲେ ଦୁଇଟି ।”

ବୁଢ଼ୀ କରୁଟରୁ କାଢ଼ି ପଇସା ଯୋଡ଼ିଏ ତା ହାତରେ ଦେଇ କହିଲା, “ବାପ, ଏ ଦାଣ୍ଡ ଟାରେ ଶୁଅନା, ଆଜି ମହାନଅଇଁ ପରା ଦିନରେ ଉପାସ ରହୁନା । ମୋ ଘରେ ଆଜି ଚୁଲି ଲାଗୁନାହିଁ । ଯା, ଟାଁରେ ଚୁଣ୍ଡ ଶୁଖେଲେ, ଉତ୍ତର ଦିନରେ କିଏ କଣ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବେ ।”

“ସବୁ ଦୁଆରେ ଚୁଲି ଆସିଲଣି ।”

“ତେବେ ?”

“ସମସ୍ତେ ନାହିଁ କି ତଡ଼ିଦେଲେ !”

ବୁଢ଼ୀ ଗାର୍ଦନିଃଶ୍ଵାସ ପକାଇ, ତା ନିକଟକୁ ଆସି ମଠ ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍କୁଟି ଦେଖାଇ କହିଲା, “ବାପା. ରୁ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲୁ କି ।”

“ନା ।”

“ତେବେ ଯା । ସେଠୁ କେହି ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ ଫେରିବୁ ନାହିଁ ।”

ମଠର ଅତିଥି

ସେଦିନ ଯନ୍ତ୍ରାରେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କୌଣସି ପକ୍ଷୀଗ୍ରାହୀ ଟିକିଏ ବଳମ୍ବରେ ଫେରି, କେତେକ ଜାମ ବାକି ଥିବାରୁ ତାହା କରିବାକୁ ବସିଥିଲେ । ରାତି କେତେ ହେଲଣି, ତାକୁ ମାଲୁମ ନ ଥିଲା । ସେ ଏକକ୍ଷାନରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଲେ । ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଆସି ଖାଇବା ଘର ସିନ୍ଦୂର ମଧ୍ୟରୁ ଥାଳି କାଢି ନେବାରୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଚାହିଁଲେ ଯେ ପକ୍ଷୀଟି ବେଳ ହେଲଣି । ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଥାଳି ନେଇ ଚାଲିଗଲା ପରେ ମଠରେ ଯେ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ତାହା ଅନେକଙ୍କୁ ବହୁକାଳ ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଆଖପାଖ ସମୁଦାୟ ରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡରେ ଅନେକ ଦିନ ସେ ବିଷୟ ନେଇ ଚୁମ୍ବୁଳ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା ।

ମାତା ହରିପ୍ରିୟା ସେଦିନ ଅପରାହ୍ଣରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ ମଠକୁ ଫେରିଥିଲେ । ସେ ଶୁଣି ଆସିଥିଲେ ଯେ କେହି ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକ ଆସିବା ଯୋଗେ ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମଯାକ ସେ ଦିନ ଘୋର ଚନ୍ଦ୍ରଲ ପଡ଼ିଛି । ସେ କଥା ସେ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଆସି କହିଥିଲେ । ଭୋଗ ତିଆରି ହେବାର ଜାଣି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଯେତେବେଳେ ଭୋଜନଶାଳକୁ ଆସିଲେ, ସେଠାରେ ଦେଖିଲେ ଯେ ହରିପ୍ରିୟା ଓ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଦୁହେଁ ଠିଆ ହୋଇ ଗଳ୍ପ କରୁଛନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡପାଖ ଦୁଆରେ ଭିତରୁ କିଛି ନ ଥିବା ସେମାନଙ୍କର ଗଳ୍ପର ବିଷୟ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଅନ୍ୟ ମନସ୍ତ ହୋଇ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସିନ୍ଦୂର ଥାଳି କିଛି ହେବାର ଜାଣିପାରିଲେ ସେ ଭୋଜନାଳୟରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ତାମାମ୍ବେ ଅନ୍ନ ବାଢ଼ି କାଳେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବେ, ସେଥିଲାଗି ସେ କାଳ ବିନମ୍ବ ନକରି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାମ ଛାଡ଼ି, ତା ପାଖେ ଆସି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ହରି ଆସିଛନ୍ତି । ତାକୁ ଦେଖି ମାତା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା କହିଲେ, “ମହାରାଜ, ଶୁଣନ୍ତୁ, ନିଜ କି କହୁଛନ୍ତି ।”

“କଣ ?”

“ଆଜି ଏ ଗାଁକୁ କିଏ ଗୋଟାଏ ଆସିବ । ତାକୁ କିଏ ଅସୁବିଧା ବୋଲି କହିବ, କିଏ ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ ବୋଲି ନା ଦେଉଡ଼ି । ସେ ଏଠି ଦିନ ଥିବା ଥିବା ପହଞ୍ଚି

ରାତି ଦୁଇଘଣ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲି ଗଲି ହୋଇ ଚାଲିଲା । କେହି ତାକୁ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ବାକୁ ଥାନ ଦେଲେନାହିଁ । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଡର ମାଡ଼ିବା କଥା ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ କହିଲେ, “ସତ ନା କଣ ?”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କର ଏ କଥା ଶୁଣି ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ମନେ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମନରେ ଟିକିଏ ଭୟର ସଞ୍ଚାର ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କ ସାହସ ଟିକିଏ ବଢ଼ି ଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ଗାଁରେ ଏ ଭଳି ବିପଦର ଆଶଙ୍କା ଥାଉ ଥାଉ ରାତିରେ ଦୁଆରଟା ମେଲା କରି ରହିବା କଣ ଠିକ୍ ହବ ? ମୁଁ କହୁଛି ଆଉ ନାନା ମଧ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି—”

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କ କଥା ଶେଷ ନ ହେଉନ୍ତୁ, ହରିପ୍ରିୟା କହି ଉଠିଲେ, “ମୁଁ କିଛି କହୁନାହିଁ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଯାହା ଯାହା କରୁଛନ୍ତି ସବୁ ଠିକ୍ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି ।”

ହରିପ୍ରିୟାଙ୍କର ଏ କଥା ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ହୋଇ, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ମହାସ୍ତ୍ରା, ଆପଣ ଯେବେ ଅନୁମତି ଦେବେ, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଏ ଦୁଆରର ପଛଆଡ଼ୁ ଗୋଟିଏ କଲିଣି ଲାଗେଇନେବି । କଲିଣିର ସରଞ୍ଜାମ ସବୁ ମୋ ପାଖରେ ଧରା ଅଛି । ଖାଲି ବଢ଼େଇକି ତାକି ଆଣିଲେ ହେଲା । ମୁଁ ଏଇ ଯାଇ ତାକି ଆଣୁଛି । ଦଣ୍ଡକ ଭିତରେ ସବୁ ହେଇଯିବ । ଦ୍ଵାରଟା ଏପରି ମେଲା ରଖିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କେଜାଣି ରାତି ଦ୍ଵିପହରେ କିଏ ଆସି ଘରେ ପଶିଯାଇପାରେ ।”

ଭୋଜନାଳୟର ଦାଣ୍ଡପାଖ ଦୁଆର ସବୁଦିନ ପରି ପେଲା ହୋଇଥିଲା । ହଠାତ୍ ତାହା ଫିଟିବାର ଦେଖି ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ସଙ୍ଗଦା ଯେପରି କହନ୍ତି, ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କହିଲେ, “ଆସ ବାବା” ।

ଦ୍ଵାରଟା ହଠାତ୍ ପୁରା ମେଲା ହୋଇଗଲା । ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ଘର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତା କାନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଯାଉଁଳି ଓ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ମୋଟା ବାଉଁଶ ଠେଙ୍ଗା । ଘାସ ଆଲୋକ ତା ମୁହଁରେ ପଡ଼ି, ରୂପର ବିକଟତା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦେଖି ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ହାତ ଗୋଡ଼ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ହରିପ୍ରିୟା ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସାହସୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ଭୟରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆଦୌ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସେ ଲୋକର କଣ ଦରକାର, ପଚାରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁହଁ ଫିଟାଇଲେ;

କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ପଚାରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆଗନ୍ତୁକ ଉଚ୍ଚସ୍ବରରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା,
 “ମୋ ନାଁ ପାଣୁ ନାଏକ । ମୁଁ ଜେଲଖାନାରୁ ଏବେ ଖଲାସ ହୋଇ ଆସିଛି ।
 ମୁଁ ଉର୍ଦ୍ଦିଶ ବର୍ଷକାଳ କଏଦ ଘରେ ଥିଲି । ଗୁରୁଦିନକାଳ ମୁଁ ଖାଲି
 ବାଟଇ ଚାଲୁଛି । ଆଜି ସକାଳୁ ବାରକୋଶ ଚାଲିଛି । ଏ ଗାଁକୁ
 ଆସି ଗୋଟାଏ ଚଟିଘରକୁ ଗଲି । ଚଟିଘର ମାଲିକ ମତେ ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ
 ସି କ୍ଲାସ ଦାଗୀ କି ନା । ମୋତେ ହୁକୁମ ହୋଇଛି ଯେ ମୁଁ ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବି
 ଫାଣ୍ଡିରେ ଆସି ହାଜିର ଦେବି । ଏ ଗାଁ ଫାଣ୍ଡିରେ ଆସି ହାଜିର ଦେଲି । ମୋ
 କଥା ଫିଟିଯିବାରୁ ମୋତେ କେହି ଥାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତାଡ଼ି ଦୋକାନ ପରି
 ନିକୁସ୍ତା ଜାଗାରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ପାଣି ଟୋପାଏ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଭିତ୍ତର ମୋ ପ୍ରତି
 ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆକାଶରେ ଜହ୍ନ ପଡ଼ିଛି । ମାସ ମୋତେ ପରୁ ଅନ୍ଧାର
 ଦିଶୁଛି । ଭୋକରେ ମୋ ପେଟ ଜଳୁଛି । ଶୋଷରେ ହଂସା ଉଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ଦାଣ୍ଡରେ
 ଶୋଇପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲି । ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ମୋତେ କହିଲା, ‘ପୁଅ ସେ ଘରକୁ
 ଯା’ । ସେଇସପାଇଁ ମୁଁ ଆସିଲି । ଏଟା କି ଘର ? ମୋ ପାଖରେ ପଚାରି ଟଙ୍କା
 ଯାତ ଅଣା ଅଛି । କଏଦଖାନାରେ କାମ କରି ମୁଁ ଏ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିଛି ।
 ତୁମେ ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦିଅ । ପେଟ ପୂରେଇ ମୁଁଠାଏ ଭଲ କରି ଦେଲେ, ମୁଁ
 ପଚାରି ଟଙ୍କା ରଖି, ବକ୍ରକ ପାଇଁ ବାକି ଯାତ ଅଣାଯାକ ତୁମକୁ ଦେଇ ପକେଇବି ।
 ଭୋକରେ ମୁଁ ମରି ।”

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ସେତେବେଳକୁ ମହନ୍ତଙ୍କ ଭୋଜନାଳୟ ଭିତରୁ ବାହାର
 ଚାଲିଯାଇଥିଲେ । ସୁତରାଂ ମହନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ପାଟି କରି ଡାକି କହିଲେ, “ସାନ ମାତା,
 ଦୁଇ ଥାଳି ପ୍ରସାଦ ଆଣିମ ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପାଣୁ ନାୟକ ମନରେ ସାହସ ବାନ୍ଧିଲା ।
 ସୁତରାଂ ସେ ତାଙ୍କଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ଖାଇବାକୁ
 ତ ଦବ । ମୁଁ କହିଲି, ଶୁଣିଲିଟିକି ଯେ ମୁଁ ଜେଲଖାନାରେ ଥିଲି, ମୁଁ ଜଣେ
 କଏଦ । ଆଉ, ଗୁରୁଦିନ ହେଲା କଏଦଖାନାରୁ ଫିଟିଆସିଛି ।” ଏହା କହି ସେ
 ନିଜ ଯାଉଛି ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରେଟିଆ କାଠର ପଟା ବାହାର କଲା । ସେଥିରେ ପାର୍ସୀ
 ଅକ୍ଷରରେ କଣରୁଡ଼ାଏ ଲେଖାଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଦେଶର ସରକାରୀ ଖାତା-
 ପତ୍ରରେ ପାର୍ସୀ ଅକ୍ଷର ଚଳୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ-
 ମାନଙ୍କରେ ପାର୍ସୀର ପ୍ରଚଳନ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରି ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ
 ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ପାର୍ସୀ ପଢ଼ି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ପାଣୁ ନାଏକ ନିଜେ ସେ
 ପଟା ପଢ଼ିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ କହିଲା, “ମୁଁ କଏଦଖାନାରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ପଢ଼ି
 ଶିଖିଛି ।” ତା ପରେ ସେ ପଟା ଧରି ପଢ଼ିଲା, “ପାଣୁ ନାଏକ, ଘର ଦାଣ୍ଡିମାଳ,

ଜିଲ୍ଲା ମେଣ୍ଟାଣାଳ । କଏଦଖାନାରୁ ଖଲାସ ହେଇବ । ସେ ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ କଏଦରେ ଥିଲା, ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଘରେ ପଣି ଚୋରି କରିବା ଅପରାଧରେ, ବାକି ଚଉଦ ବର୍ଷ କଏଦଖାନାରୁ ବାରମ୍ବାର ଲୁଚି ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନିମନ୍ତେ । ଲୋକଟା ବଡ଼ ମାରାତ୍ମକ ।” ପଟା ପଡ଼ିଯାଉ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଟିକିଏ ରହି, ତା ପରେ କହିଲୁ, “ଶୁଣିଲ ତ ମୁଁ କିପରି ଲୋକ ? ଦୁନିଆଯାକ ମତେ ଘରେ ଥାନ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଏଟା କଣ ଚଟି ଘର ? ତୁମେ ମତେ ମୁଠାଏ ଭାତ ଆଉ ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଜାଗା ଦେଇପାରିବ ? ତୁମର ଗୁହାଳ କି ମେଲ ପଡ଼ାଡ଼ ଅଛି ?”

ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ, ମହନ୍ତ ମହାଭକ୍ତ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, “ଦେଖ ମାତା ! ଠାକୁରଘର ଖଟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ସଫା ଗୁଦର ପକେଇବ ।”

“ବସ । ଏଇ ପ୍ରସାଦ ଆସିଲେଇ ଆମେ ଖାଇ କରିବା । ଖାଇ ସାରିଲେ ତ ଆପଣ ଶୋଇ ପଡ଼ିବେ । ଭାରି ହାଲିଆ ହେଇଚନ୍ତି, ନା ?”

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଜର ଆହାର ଓ ଶୟନ ବିଷୟରେ ବଡ଼ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏ କଥା ଶୁଣି ସେ ଚୁପିପାରିଲା ଯେ ତାକୁ ସେଠାରେ ସେ ରହିରେ ଆଶ୍ରୟ ମିଳିବା ପ୍ରାୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ତହିଁ ସେ ଖୁସି ହେଲା । ଆନନ୍ଦରେ ସେ ପାଗଲଙ୍କ ପରି ଏଣୁ ତେଣୁ ପ୍ରଳାପ କରି କହିଲା, “ଏ କଣ ସତ ? ମୋତେ ଏଠାରେ ରହିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିବ ? ହଁ ଭାରି ତୁମକୁ ବଡ଼ଲୋକ କରିଚନ୍ତି । ତୁମେ ମତେ ‘ତୁ ତା’ କରୁନାହିଁ, ଆପଣ ବୋଲି ଡାକୁଚ । ‘ସାଆନ୍ତୁ, ଆସନ୍ତୁ’ ବୋଲି କହୁଚ । ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ମହତ୍ ଲୋକ । ମୁଁ କଏଦଖାନାରେ ରହି ପଦପଦକେ ଶଲା, ବଦମାସ, ପାକ, ସଏତାନ୍ ଶୁଣିଚି । ମାଡ଼ରେ ମୋ ପିଠିର ମେରୁହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଚି । ମୁଁ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରିବି ଯେ ଆପଣ ମୋତେ ଏଠି ଜାଗା ଦେବେ ? ତେଣୁ ମୁଁ ମୋର ସବୁ କଥା ଫେଡ଼ି କହିଲି । ଆହା ! ଧନ୍ୟ ସେ ଚୁଡ଼ୀ, ଯେ ମୋତେ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ବତେଇଦେଲା । ମୁଁ ଏଠି ଆଲିରେ ଖାଇବି, ଖଟରେ ଗୁଦର ପକେଇ ଶୋଇବି; ଉଣିଶ ବର୍ଷ କାଳ ଯାହାକି ଦିନେ ଭାଗ୍ୟରେ ଦଟିନାହିଁ । ମୋ ପାଖେ ଟଙ୍କା ଅଛି; ଯାହା କହିବ, ଦେବି । ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ନାମ କଣ କହିଲ । ଏଟା ଆପଣଙ୍କ ଚଟିଘର ନା କଣ ?

“ନା, ଗୋଟାଏ ମଠ । ମୁଁ ଜଣେ ବାବାଜୀ ।”

“ଓଃ, ବାବାଜୀ ! ତେବେ ତ ଆପଣ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲୋକ ହବ । ମତେ ତେବେ ଖାଇବାକୁ ପଇସା ଦବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚୁକ୍କଳାଟି ଥୋଇ ବସି ପଡ଼ିଲା । ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ଆପଣ ବାବାଜୀ ଲୋକ । ଦୁନିଆ ଗୁଡ଼ି ଧର୍ମ କରୁଚ । ମୋଠ ପଇସା ନବ ନାହିଁ ? ଠିକ କହି ଦେଖି ।”

“ନା, ଆପଣଙ୍କ ପଇସା ଆପଣ ରଖନ୍ତୁ । କେତେ ଦିନରେ ଏତକ ଭେଜଗାର କରିଥିଲେ ?”

“ଭଣ୍ଡିଣ ବର୍ଷରେ ।”

“ଭଣ୍ଡିଣ ବର୍ଷ !” ମହନ୍ତ ଏକ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇଲେ ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହି ଲାଗିଲା, “ପଇସା ଅଜିବା କଣ ସହଜ କଥା ? ସକାଳୁ ସଞ୍ଜୁଆଏ ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ମେହେନତ କରିଥିଲ ବୋଲି ଏତକ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିବ । ଆପଣ ବାବାଜୀ ଲୋକ, ତୁମର କି ପରବାସ । ଆମ କଏଦଖାନାକୁ ଥରେ ଜଣେ ବାବାଜୀ ଯାଇଥିଲେ । କଏଦମାନେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ପାଖେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହେଲୁ । ସେ କଣ ଭଲ କଥା ସବୁ କହିଲେ । ମୁଁ ପଛରେ ପଡ଼ିଗଲି, କିନ୍ତୁ ଶୁଣି ପାରିଲିନାହିଁ ।”

ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଦୁଇଗୋଟି ଆଳରେ ପ୍ରସାଦ ନେଇଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପ୍ରଥମେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଠା’ରେ ବସିବାକୁ କହି, ପରେ ନିଜେ ବସିଲେ । ଖାଇବା ସ୍ଥାନରେ ଭଲ ଆଲୁଅ ନୋହିବାରୁ ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ତାଙ୍କ ରୂପା ରୁଖାଟି ଆଣି ଘାସ ଜାଳିବାକୁ ବସାଇ କଲେ । ରୁଖାଟି ଗୋଟିଏ ଚ୍ରେଟିଆ ସିନ୍ଦୂର ମଧ୍ୟରେ ମହନ୍ତଙ୍କ ଶତ୍ରୁନକଟ ପିଣ୍ଡି ପାଖେ ଥିବା ହୋଇଥିଲା । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ସିନ୍ଦୂର ଫିଟାଇ, ରୁଖା ଆଣି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପାଖେ ଖାଇବା ସ୍ଥାନରେ ରଖି ଘାସ ଜାଳିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଖାଉ ଖାଉ ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲା, “ବାବାଜୀ ଆପଣେ, ତୁମେ ମୋ ପାଇଁ କେତେ ଯତ୍ନ କରୁଛ । ତୁମେ କଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନିଛ; ନା ମୁଁ ତୁମର ଆପଣାର କେହି ?”

ମହନ୍ତ ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ, “ଏଠାକୁ ଯେ ଆସନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନାମ ଧାମ ଖୋଜି ଏଠି ରଖେନାହିଁ । ଯାହାର କିଛି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଥାଏ, ସେ ଏ ଦ୍ୱାର ଫିଟାଇ ଭିତରକୁ ଆସେ । ଆପଣ ଆଜି ଅଗ୍ରବରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ତହିଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏ ସବୁ ଆପଣଙ୍କର । ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଧାମ ଜାଣି ମୋର କି ଲାଭ ? ତା ପରେ ପୁଣି, ଆପଣ ତ ନିଜ ପରିଚୟ ମତେ କହିଲେ । ପ୍ରଭୁ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ।”

“ବାବାଜୀ ଆପଣେ ! ଆପଣ ବଡ଼ ଦୟାବନ୍ତ ଲୋକ । ମୋତେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ଭୋକରେ ପେଟ ଜଳିଯାଉଥିଲା । ଗୋସ୍ତରେ କିଭ ପେଟ ଭିତରକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲା । ମୋତେ ବଞ୍ଚାଇ ଦେଲ, ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖିଲ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅ ହେଲି । ଆପଣ ମୋ ବାପ ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ତାଙ୍କର ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅତିଥି ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁଲେ, ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇଲେ ଏବଂ ପରେ କୋମଳ ବଚନରେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛୁ ଆଜି ଆପଣ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଇଛନ୍ତି ।”

ଡିଜି ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇ ଧାନ କୁଟିଲୁ

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଓ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏକାଠି ଖାଇବାବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପାଟିରୁ ବିଶେଷ କିଛି କଥା ବାହାରିଲାଣି । ସେ ଏକ ଧାନରେ ଗୁଣ୍ଡାକ ପରେ ଗୁଣ୍ଡାଏ ଗିଳିବାରେ ଲାଗିଲା । ଖାଇସାରି ସେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ହାକୁଟି ମାରି କହିଲା, “ମୁଁ କାଲି ବଡ଼ସକାଳୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ନ ହେଉଣୁ ଉଠି ଚାଲିଯିବି ।”

“ଆଜ୍ଞା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶୁଅନ୍ତୁ ତ । କାଲି କଥା ଫେରେ ବୁଝା ଅଛି”— ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଭାର ଶୋଇବା ସ୍ଥାନକୁ ଦେଇଗଲେ । ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କ ଶୟନକକ୍ଷବାଟେ ଗଲାବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ ସେଠାରେ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ସିନ୍ଦୂର ଭିତରେ ରୂପା ରୁଖାଟି ରଖିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଆଖି ପକାଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚାଲିଗଲା । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ତାକୁ ଶୋଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହିଲେ, “ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୁଅନ୍ତୁ ଆପଣ । କାଲି ସକାଳେ ଉଠି, ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇ କିଛି ପ୍ରସାଦ ପାଇ ଚାଲିଯିବେ ।”

କହି, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଫେରିବାକୁ ମୁହଁ ଚାଲିଲେ । ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ସେ ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା, ତହିଁରେ ଖୁବ୍ ସୈଖିଲାଲୀ ଲୋକର ମଧ୍ୟ ସୈଖି ଚ୍ୟୁତ ହେବାର କଥା । ମାତ୍ର ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ସେଠାରେ ଥିଲେ, ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଚେତା ବୁଝିଯାଇଥାନ୍ତା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମହନ୍ତ ମହାରାଜଙ୍କୁ ଡାକ କହିଲା, “ବାବାଜୀ, ରୂପେ ଏ ପାଖ ଘରେ ଶୋଇବ ନା ? ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ରାତିରେ ଖୁଣ୍ଟ କରିବି ନାହିଁ ବୋଲି କମିତି ଜାଣିଲି ଯେ ମୋତେ ରୂପ ପାଖରେ ଶୋଇବାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି ?”

“ସେଥିରେ ମୋର କଣ ଅଛି ?”—କହି, ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଆଖିବନ୍ଦ କଲେ । ତହିଁ ସେ ସେ କୋଠରୀ ଛାଡ଼ି, ବଗିଚା ଭିତରେ ଚାଲିବାକୁ ଗଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିନ ଅପେକ୍ଷା ସେଦିନ ରାତିରେ ବେଶି ସମୟ ବଗିଚାରେ ଚାଲି ହରିନାମ ସ୍ମରଣ କଲେ । ସେ ଫେରିବାବେଳେ ଦେଖିଲେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଗାଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରୁଛନ୍ତି । ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ; ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ।

ରାତି ଅଧରେ ଗୁରୁଆଡ଼େ ଯେତେବେଳେ ନିଶବଦ ହେଲା ଏବଂ ନିଶା ଗର୍ଜିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଦରୁ ଉଠିଲା । ସେ ଜାତିରେ ଶୁଦ୍ଧ । ଅର୍ଥାଶ୍ରମରୁ ତା ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ବହୁକାଳରୁ କରଣ ହେବାର ପ୍ରସ୍ତାସ ଏକ:- ବେଳକେ ଗୁଡ଼ି, ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ତାର ବୁଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି ସେପରି ପ୍ରଖର ନ ଥିଲା । ତା ପିଲା ଦିନୁ ବାପ ମା ଦୁହେଁ ମରିଯାଇଥିଲେ । ସୁତରାଂ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ତା ବଡ଼ ଭେଣୋଇ ଘରେ କାଳକାଟିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଭେଣୋଇ ରୋଜଗାର କରି ନିଜର ସାତ ଗୋଟି ପୁଅ ଝିଅଙ୍କୁ ଯେପରି ପୋଷୁ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପାଣ୍ଡୁକୁ ମଧ୍ୟ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ରଖୁଥିଲେ । ପାଣ୍ଡୁର ପଡ଼ିଣ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଭେଣୋଇଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ପୁଅର ବୟସ ଆଠ ବର୍ଷ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ସାନ ପୁଅର ବୟସ ବର୍ଷେ ମାତ୍ର । ଭଉଣୀ ଏବଂ ତାର ସାତ ଗୋଟି ପିଲାଙ୍କ ଭରଣ ପୋଷଣ ଭାର ପାଣ୍ଡୁ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ଦିନଯାକ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ଯାହା ରୋଜଗାର କରେ, ସେଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବା ଖର୍ଚ୍ଚ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚଳିଯାଏ ମାତ୍ର । ପିଲାମାନେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ, ସେଥିରେ ପାଣ୍ଡୁର ମନରେ ଦୁଃଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ତା ହୃଦୟରେ ପ୍ରକୃତ ମାୟା ମମତା ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଗୁଡ଼ି ନ ଥିଲା, କହିଲେ ଚଳେ ।

ସେ ସମୟରେ ଆନନ୍ଦ ସାହୁ ଗୁଡ଼ିଆର ମିଠାଇ ଦୋକାନ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇ-ପଡ଼ିଥିଲା । ଦିନେ ରାତିରେ ଦୋକାନ ଦ୍ବାର ବନ୍ଦ ଥିବାବେଳେ, ହଠାତ୍ ପଞ୍ଜର ବାଟେ ଭିତରକୁ ଗୋଟାଏ ହାତ ପଶିଲା ଦେଖି ଆନନ୍ଦ ସାହୁର ଭୟ ହେଲା । ସେ “କିଏ କିଏ” ବୋଲି ପାଟି କଲା । ସେତେବେଳେ ହାତଟା ଗୋଟାଏ ମିଠାଇ ଧରି ପଞ୍ଜରବାଟେ ପୁଣି ବାହାରିପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ହାତ ପଞ୍ଜର କାଠିରେ ବାଜି ଚମ ଛୁଡ଼ିଗଲା । ସେଥିରୁ ରକ୍ତ ବୋହିଲା । ଆନନ୍ଦ ସାହୁ ଦ୍ବାର ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ହାତରେ ମିଠାଇ ଧରି ପଳାଉଛି । ସେ ଗୋଡ଼ାଇବାରୁ ଲୋକଟା ମିଠାଇ ପକାଇ ଦେଇ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର ସେ ଧାଇଁ ପଳାଇପାରିଲା ନାହିଁ, ଧରା ହେଲା । ବିଚାରରେ ତାର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଜେଲ ଦଣ୍ଡ ହେଲା । ସେହି ଅପରାଧୀ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଟକ ଜେଲଖାନାରେ ରହିଲା । ଜେଲଖାନାରେ ତାର ନାମର ଚିହ୍ନ ରହିଲାନାହିଁ । ସେ ତାର ସଂଖ୍ୟା ଦ୍ବାରା ପରିଚିତ ହେଲା । ତାର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା—୧୧୭ । ଗୁରୁବର୍ଷ ଜେଲଖାନାରେ ରହିବା ପରେ, ସେ ଦିନେ ଲୁଚି ପଳାଇଯାଇ, ଦୁଇଦିନ ନିମନ୍ତେ ବାହାରେ ସ୍ବାଧୀନ ଭାବରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦ୍ବିତୀୟ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଜେଲଖାନାର କର୍ମଚାରୀମାନେ ତାକୁ ଧରିଲେ । ସେଥିରେ ତାର ପୁଣି ଦିନ ବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା । ପଶୁ ବର୍ଷରେ ସେ ଆଉଥରେ

ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲୁ । ସେ ଚେଷ୍ଟା ଫଳରେ ସେ ଯାଇ ତ ପାରିଲାନାହିଁ; ବରଂ ଆହୁରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଲୁ । ଜେଲରେ ରହିବାର ଦଶମ ବର୍ଷରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାକୁ ଆଉ ଥରେ ଚେଷ୍ଟା କଲୁ । ସେଥିପାଇଁ ତାର ଆଉ ଦିନବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା । ତେର ବର୍ଷ କାଳ ଜେଲଖାନାରେ କଟାଇ ସେ ଆଉ ସେଠାରେ ରହିପାରିଲାନାହିଁ; ବାହାର ପଳାଇବାକୁ ବସିଲା । ମାତ୍ର ଧରାପଡ଼ି ପୁଣି ଦିନ ବର୍ଷ ଜେଲଦଣ୍ଡରେ ଭରଣୀ ହେଲା । ଏହିପରି ଦଣ୍ଡ ପରେ ଦଣ୍ଡ ମିଶି ତାର ଉଣିଶ ବର୍ଷ-କାଳ ଜେଲଖାନାରେ କଟିଲା । ଉଣିଶ ବର୍ଷ ପରେ ସେ ମୁକ୍ତ ଲାଭ କଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜେଲଖାନାକୁ ଗଲାବେଳେ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ନିତାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜେଲଖାନାରୁ ବାହାରିଲାବେଳେ ତାର ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛା ନାହିଁ; ତା ନିକଟରେ ହସ କାନ୍ଦର ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ଅଲଗା ।

ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଦେହରେ ଭାରି ବଳ ଥିଲା । ସେ ଏକାରେ ଚାରି ଜଣଙ୍କର କାମ କରିପାରେ । ଯେଉଁ ତେଲଦଣ୍ଡା ଦିନ ଜଣ କଏଦ ଏକାଠି ମିଶି ବୁଲାଇ-ପାରିନ୍ତିନାହିଁ, ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଏକାରେ ତାହା ଚଳାଏ । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ଜେଲଖାନାର କଏଦମାନେ ‘ଭ୍ରମ’ ନାମ ଦେଇଥିଲେ । ଜେଲଖାନା ଭିତରେ ଦଶ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ମିଶି ଯେ କାମ କରିପାରିନ୍ତିନାହିଁ, ସେ କାମ ଉଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି, “ଭ୍ରମ ଭାଇକି ଡାକ ।” ଦେହରେ ବଳ ଛଡ଼ା ତାର ହାତ କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ବିଶେଷରେ, ପାଚୀରିର କଣ୍ଠମାନଙ୍କରେ ଗୋଡ଼ ଓ ହାତର ଟିପ ଉପରେ ଭରା ଦେଇ ଉପରକୁ ଉଠିବା କୌଶଳଟା ତାକୁ ଖୁବ୍ ଜଣାଥିଲା । ସେ ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ । ଜେଲଖାନାରେ ଥିବାବେଳେ ଉଣିଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ କେବେ ହସିବାର କେହି ଦେଖିନାହାନ୍ତି । ସେ ବସି ବସି ବରାବର କଣ ଭାବୁଥାଏ । ତାକୁ ଏହା ଦେଖିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କଏଦମାନଙ୍କୁ ଭୟ ଲାଗେ । ଥରେ ଗୋଟାଏ କଏଦ ଟୋକା ଏକା ତା ହାତୁଡ଼ିରେ ପଡ଼ି ଭୟରେ ଝାଡ଼ା ଫେରି ପକାଇଥିଲା !

ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ ଜେଲଖାନାରେ ରହି ସେ ସରକାରୀ ଆଇନ ଓ ଅଦାଲତକୁ ଖୁବ୍ ପୃଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଶିଖିଥିଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତା ମନରେ ପୃଷ୍ଠା ଜନ୍ମି ଥିଲା । ଜେଲଖାନାର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷମାନେ ତାର ଏ ଆନ୍ତରିକ ଭାବର ପରିଚୟ ହୁଏତ ପାଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ତାକୁ ଜେଲଖାନାରୁ ମୁକ୍ତ ଦେଲାବେଳେ ତା ‘ପରିଚୟ ପଢ଼ା’ ଖଣ୍ଡିକ ଉପରେ ଲେଖି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସେ ଜଣେ “ମାରାତ୍ମକ ଲୋକ ।” ଜେଲଖାନାରେ ଉଣିଶ ବର୍ଷ ରହିବା ମଧ୍ୟରେ ତା ଆଖିରୁ ଦିନେ ଟୋପାଏ ଲୁହ ବୋହି ନ ଥିଲା ।

ଜେଲଖାନାରୁ ବାହାରିଲା ଦିନ ତା କାନରେ ଯେତେବେଳେ ବୁଝାଗଲା, “ରୁ ଆଜି ଖଲାସ ହେଲା,” ସେ ପ୍ରଥମେ ତା ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ; ପୁଣି

ଯେତେବେଳେ ବୁଝିଲ, ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲାନାହିଁ ଏବଂ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ କଲ, ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ବିକଟ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଲା । ଜେଲଖାନାରେ କାମ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଜୁର ସ୍ୱରୂପ ସେ ଯେତେ ଟଙ୍କା ପାଇବ ବୋଲି ମନେ ମନେ ହସାବ ଯୋଡ଼ିଥିଲା, ତାଠାରୁ ବହୁତ କମ ପାଇଲା । ସେଥିପାଇଁ ତା ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଲା ଯେ କର୍ମଶୃଙ୍ଖଳାରେ ତାକୁ ଠକିଦେଲେ । ଜେଲଖାନାରୁ ଯାଇ ସେ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ ପ୍ରଥମ ଦିନ କାମ କଲା । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନେ ଯେ ମଜୁର ପାଇଲେ ପାଣ୍ଠୁ ନାଏକ ତାର ଅଧେ ପାଇଲା । ସେ ବେଶି ମାଗିବାରୁ ମଜୁର ଦେବାବାଲା କହିଲା, “ଦେଖ, ପାଟି ଫାଟି କରନା । କଲେ ମାମୁଁଘର ଘିରୁ ।” ମାମୁଁ ଘର ନାମ ଶୁଣି ପାଣ୍ଠୁ ନାଏକ ଆଉ ମଜୁର ନ ମାଗି ଚାଲିଗଲା । ସେହିଠାରୁ ଆସି, ଦିନକନ୍ଧାକ ବାଟ ଚାଲି ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମରେ କୌଣସିଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ପାଇ, ସେ ପରିଶେଷରେ ଯାଇ ମଠରେ ରହିଥିଲା ।

ମଠରେ ପ୍ରାୟ ଚାରି ଘଣ୍ଟାକାଳ ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଏକ ନିଦରେ ଶୋଇ, ଅଧ ରାତିରେ ଯେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ନିଦରୁ ଉଠିଲା, ଦେଖିଲା ଯେ ଚାରିଆଡ଼ ଭାରି ଅନ୍ଧାର ହୋଇଛି । ତହିଁ ସେ ଆଉଥରେ ନିଦରେ ଶୋଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ମନରେ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଭାବ ଖେଳୁଥିବାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଥମରୁ ଥରେ ଶୋଇପଡ଼ିପାରେ; ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ, ତା ପରେ ଆଉଥରେ ନିଦ ଲାଗିବା ଏକ ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ସେ ରାତିରେ ପାଣ୍ଠୁ ନାଏକର ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ନିଦ ନ ଲାଗିବାରୁ ତା ମନରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଜାତ ହେଲା । କେତେ ଚିନ୍ତା ଥରେ ଆସି ଯେ ଚାଲିଗଲା, ତାହା ପୁନଶ୍ଚ, ନଦୀର ପ୍ରୋତ ପରି ଆଉ ଫେରିଲାଣାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତା ଶଗଡ଼ ଚକ ସମାନ ବାରମ୍ବାର ଆସି ଦେଖାଦେଲା । ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରିୟା ଖାଇବାଘରେ ଯେ ରୁଖାଟିରେ ଘାସ ଜାଳିଥିଲେ ଏବଂ ଖାଇବାପରେ ନେଇ ସିନ୍ଦୂରରେ ବନ୍ଦକଲେ, ସେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଚକଚକିଆ ଜିନିଷଟିର ଭାବନା ସେ ମନରୁ ଦୂର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହିଟି ପାଖ ଘରେ ସାମାନ୍ୟ କେତେ ହାତ ଅନ୍ତରରେ ରଖା ହୋଇଛି । ତାର ମୂଲ୍ୟ କଣ ଶହେ ଟଙ୍କାରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱା ହେବ ? ସେ ଜେଲଖାନାରେ ଉଣିଶ ବର୍ଷ କାଳ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ପଚାରି ଟଙ୍କା ମାତ୍ର ରୋଜଗାର କରିଛି । ଏବେ ମୁହଁଭୈଁ ଟିକିଏ ସାମାନ୍ୟ ମେହନତ କଲେ, ଶହେ ଟଙ୍କା ଉପାର୍ଜନ ହେବ । ଏପରି କଥା କଣ ସହଜରେ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ ? ତା ମନରେ ଏ ଚିନ୍ତା ବାରମ୍ବାର ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ।

ଫାଣ୍ଡିରେ ଘଣ୍ଟା ଠେଣେ ହୋଇ ଚଳିବା ବାଜିଲା । ଶୀଘ୍ର ସକାଳ ହୋଇଯିବ । ତାହାହେଲେ ତ ଆଉ ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକର ଉପାର୍ଜନ ସମ୍ଭବପର ହେବ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ପାଶୁ ନାଏକ ହଠାତ୍ ଶେଯରୁ ଉଠି ବସିଲା । ବସିବାଠାରୁ ସେ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା, ତା ପରେ ହଠାତ୍ ତାର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସ୍ବର ଶୁଣାଗଲା, “ନା ।” ଡକ୍ଟ୍ ସେ ଶେଯରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ପୁଣି ସେ ବସିଲା ଏବଂ ବସିବାଠାରୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । ବାରମ୍ବାର ଶୋଇବା ବସିବା ଏବଂ ଠିଆ ହେବାରେ ଯେ କେତେ ସମୟ ଅତୀତ ହେଲା, ସେ ସମୟର ମନର ଅବସ୍ଥାରେ ତାର ବୁଝିପାରବା ଅସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ତାର ଏ ପ୍ରକାର ଆନ୍ଦୋଳନ ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ସେ ଶେଯରେ ଥରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ବେଳେ, ଫାଣ୍ଡିର ଘଣ୍ଟାରେ ଗୁରୁ ବାଜିଲା । ଶୁଣି, ସେ ମନେ କଲା, “ଏ ତ ଘଣ୍ଟା ବାଜୁନାହିଁ, ମୋତେ କହୁଛି, କାମ ଶୀଘ୍ର ସାର୍ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ପାଦେ ଦୁଇ ପାଦ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସବୁଆଡ଼େ ଅନ୍ଧାର; ସେ ଶୁଣିଲା, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିଃଶବ୍ଦ । ନବମୀର ଚନ୍ଦ୍ର କେତେବେଳେ ଅସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମଠର ସମସ୍ତେ ଗାଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଅଶ୍ରୁଳି ଅଶ୍ରୁଳି ମହନ୍ତଙ୍କ ଶୟନାଗାରରେ ଯାଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ତାଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି, ତାର ସାହସ ବଢ଼ିଗଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ସିନ୍ଦୂ କଟି ଫିଟାଇ ରୁଖାଟି କାଢ଼ି ତଳେ ରଖିଲା । ତାର ଛୁଇଁ ଦୁଇଦୁଇ କର୍ମି ବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମନେକଲା, ଯେପରି କି ମହନ୍ତ ଉଠିପଡ଼ୁଛନ୍ତି ଏବଂ କହୁଛନ୍ତି, “କାହା ନା, ସିନ୍ଦୂ କରେ ରଖି ଦେ ।” ସେ ରୁଖାଟି ପୁଣି ସିନ୍ଦୂ କରେ ରଖିଲା ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପରେ ସୁନରାସ୍ କାଢ଼ି ତଳେ ଥୋଇଲା । ସେତେବେଳେ ଖୁବ୍ କିନା ଶବ୍ଦ ହେଲା । ସେଥିରେ ସେ ଚମକିପଡ଼ିଲା । ତା ନିଃଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଆସିଲା । ମାତ୍ର ସେ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଦେଖିଲା ଯେ କେହି କାହିଁ ନାହିଁ; କେବଳ ମହନ୍ତ ଶୋଇ ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାରୁଛନ୍ତି । ଡକ୍ଟ୍ ରୁଖାଟି ହାତରେ ଧରି, ସେ ଯେଉଁ ଖାଇବା ଘରବାଟେ ଦାଣ୍ଡରୁ ଆସିଥିଲା, ସେହି ଘରବାଟେ ପୁଣି ଦାଣ୍ଡକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ସତ୍ୟର ପରୀକ୍ଷା

ଆରଦ୍ଧନ ସକାଳେ ମହନ୍ତ ମହାରଜ ଅଭ୍ୟାସ ଅନୁସାରେ ସବୁ ଦିନ ପରି ଅତି ଭୋରରୁ ଶେଷରୁ ଉଠି ବସିବାକୁ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ପ୍ରଭାତର ପ୍ରଥମ ଆଲୋକରେ କୁଆମାନେ ଗଛ ଡାଳରେ ବସି କାଆ କାଆ ଚାହିଦାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗଙ୍ଗାଭୂମିର ଗଛରୁ ଫୁଲ ଝୁଲୁ ଢଳେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ରହିତ ହୋଇଥିଲା । ଉଷାର ମୋହନ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଓ ମଧୁର ଧ୍ବନି ଶୁଣି, ମହନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ଅଭିଭୂତ ହେଉଛନ୍ତି, ଏପରି ସମୟରେ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରିୟା ଧାଇଁ ଧାଇଁ ହୋଇ ଧାଇଁ ଆସି, ଦୂରରୁ ପାଟି କରି କହିଲେ, “ମହାସା, ସେ ଲୋକଟା କାହିଁ ? ସିନ୍ଦୂର ଫିଟିଛି । ରୂପା ରୁଖାଟି ନାହିଁ । ସେ ଲୋକଟା ନିଶ୍ଚୟ ଚୋରି କରି ନେଇ ପଳେଇଛି ।”

ବନ୍ଧୁ ପ୍ରିୟାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସ କହିଲେ, “ଦେଖ, ସାନ ମାତା, ରୁଖାଟା କଣ ଆମର ? ମୁଁ ରୋଜ ଭାବେ ଯେ ଆମେ ଗୋଟାଏ ମହା ପାପ କରୁଚେ । ରୂପା ରୁଖା କାହା ଘରେ ଜଳେ ? ତାକୁ ବନ୍ଦୀ କରି ଆମେ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାନ କରି ନ ଥିଲେ, ସେଟା କଣ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଦୋଷ ନୁହେଁ ? ଯାଇଛି ଭଲ ହେଇଛି । ମୁଁ ଏକ ପାପରୁ ପରିତ୍ରାଣ ପାଇଛି । ପାଶୁ ନାୟକ ଯେ ଆସିଥିଲେ, ମୋତେ ପାପରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, କହିଲେ ଚଳେ ।”

“ମାତ୍ର ଏଣିକି କେହି ଆସିଲେ ଆଲୁଅ ଜଳିବ କିପରି ?”

“କାଠ ରୁଖାରେ । ଏଇ ଲ ହରିପ୍ରିୟା । ଭାବ ଦେଖି ବଡ଼ ମାତା, ଆମେ ଆଜି କେଡ଼େ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଇଚେ” କହି ମହନ୍ତ ମାତା ଦୁହଙ୍କ ସହିତ ମଠ ଭିତରକୁ ଆସି ଖାଇବା ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ବାହାରୁ କିଏ ଦୁଆର ଫିଟାଇଲା । ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ଆସ, ବାବା ।”

ଦିନକଣ ଲୋକ ଜଣକୁ ବାରି ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମଠରେ ପଶିଲେ । ବାରି ଆସିଥିବା ଲୋକମାନେ ପୋଲିସ ସିପାହୀ, ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଲୋକଟି ପାଶୁ ନାଏକ । ପଛରେ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସି ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ,

“ମହନ୍ତ ମହାରାଜ !” ପାଶୁ ନାଏକ ଶୁଣି, ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ଗୁରୁ ଗୁରୁ ସ୍ଵରରେ, ନିଜେ କହି ନିଜେ ଶୁଣିଲା ଭଳି କହିଲା, “ଏ ଯେ ଆଉ କଣ, ବାବାଜି ଗୁହ୍ୟନ୍ତ ତ !”

ଜଣେ ସିପାହୀ କହିଲା, “ରୂପ ସଜ୍ଜାତନ ! ପାଟି କରନା ।”

ମହନ୍ତ ମହାରାଜ ଆଗେଇ ଆସିଥିଲେ । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ, “ଆଃ, ଏଇ ତ ଆପଣ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବଡ଼ ଖସି ହେଲି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେ ଭୁଲୁଛି ଦେଇଥିଲି, ତାକୁ କଣ ବିଦୀ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ?”

ପାଶୁ ନାଏକ ଆଚମ୍ବିତ ହୋଇ ମହନ୍ତଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲା ।

ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀ କହିଲେ, “ମହନ୍ତ ମହାରାଜ, ଏ ଲୋକ ମତେ ଯାହା କହିଛି, ତେବେ ସତ । ଏ ଅଣବାଟରେ ଏପରି ମୂଲ୍ୟବାନ ଜିନିଷ ଧରି ଧାଇଁ ଚାଲିଯିବାର ଦେଖିବାରୁ ଆମର ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ଦାଗୀ କି ନା । ଏହା ଆମର ବଡ଼ ଭୁଲ ହେଇଛି ।” କହି, ପାଶୁ ନାଏକଙ୍କୁ ଛୁଡ଼ିଦେବା ନିମନ୍ତେ କର୍ମଚାରୀ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ପାଶୁ ନାଏକ ପୋଲିସ ହାତରୁ ଖଲାସ ପାଇ, ଗୁରୁ ଗୁରୁ ସ୍ଵରରେ କହିଲା; “ମୁଁ କଣ ପ୍ରକୃତରେ ଖଲାସ ହେଲିଣି ?” ଶୁଣି, ଜଣେ କଟୁଆଳ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “କଣ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ? ହଁ, ଆମେ ଛୁଡ଼ିଦେଲୁଁ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାର ଦେଖି, ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ କହିଲେ, “ରହନ୍ତୁ ଟିକିଏ, ଆପଣଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଜିନିଷ ରହିଯାଇଛି” । କହି, ସେ ନିଜ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଯାଇ, ସିନ୍ଦୂର ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ରୂପା ଘାସ ଆଣିଦେଲେ । ଆପଣ କରବାକୁ ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକର ଆପାଦ-ମସ୍ତକ ଧରୁଥିଲା; ମହନ୍ତ ଘାସଟି ବଢ଼ାଇ ଦେବାରୁ, କଲର ପିତୁଳା ପରି ହାତରେ ଧରିଲା । ସେ ଘାସ ନେଇ କଣ କରିବ, ବୁଝି ନ ପାରି ଠିଆ ହୋଇଛି, ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଇ ପାରନ୍ତି । ଆଉ ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଅଭାବ ହବ, ଏଠାକୁ ବିନା ସଙ୍କୋଚରେ ଆସିବେ ବୋଲି ମୁଁ କହି ରଖିଲି ।”

ପୋଲିସ ମଠ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ନିତାନ୍ତ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ସାହସ ଦେବାପାଇଁ ମହନ୍ତ କହିଲେ, “ଦେଖନ୍ତୁ, ପାଶୁ ନାଏକ, ଆପଣ ଦମ୍ଭ ଧରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅନୁରୋଧ କରିବି । ଆପଣ ଏଣିକି

ସାଧୁ ଲୋକ ହେବେ ବୋଲି ମୋତେ କାଲି କହୁଥିଲେ ନା ? ଆପଣ ସାଧୁ ଭାବରେ ଚଳିବେ ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସାଧୁଭାବରେ ଚଳିବ ବୋଲି ସେ କହୁଥିଲା, ତାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ତାର ଚେତନା ନ ଥିଲା, କହୁଲେ ଚଳେ । ସେ ପଦେ କିଛି ନ କହି ମଠ ଭିତରୁ ପଦାକୁ ଚାଲିଗଲା । ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ପରି ପାଦ ଘୋଷାରି ଘୋଷାରି, ସେ କେତେ ଦୂର ଚାଲିଗଲା । ସକାଳ ଓଳି ସାରା ସେ ଏଣେ ତେଣେ କେବଳ ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଭାବରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାକୁ ଭୋକ ଶୋଷ କିଛି ଜଣାଗଲା ନାହିଁ । କ୍ରମେ ତା ମନରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ରାଗ ଜନ୍ମିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ସେ କାହା ଉପରେ ରାଗୁଛି, ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ । ଏହିପରି ତାର ସକାଳ ଓଳି ଗୋଟାକ କଟିଗଲା ।

ସେ ଦିନ ଦିନସାରା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅତିଶୟ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ରହିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେତେବେଳେ ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତା ଅସ୍ତାଚଳ ପଛରେ ଲୁଚିଗଲେ, ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ପାଖେ ବସିପଡ଼ିଲା । ନିକଟରେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡା କିଛି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ସରୁଆ ବାଟ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ବାଟେ ଗୋଟିଏ ଦଶ ବର୍ଷ ବୟସର ପିଲା ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଟ୍ ମୁଣ୍ଡାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସୁଥିଲା । ହାତରେ ଦୁଇଟି ଦୋ'ଣି ଧରି ସେ ଖେଳି ଖେଳି ବାଟ ଚାଲୁଥିଲା । ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାବେଳେ ତା ହାତରୁ ଗୋଟିଏ ଦୋ'ଣି ଖସିପଡ଼ି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଡ଼କୁ ଗଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ହଠାତ୍ ଦୋ'ଣିଟି ଉପରେ ନିଜ ପାଦ ରଖି ତାହା ଲୁଚାଇଦେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ପିଲାର ଦୃଷ୍ଟି ଏଡ଼ି ପାରିଲାନାହିଁ । ପିଲାଟି ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ କହିଲା, “ଦୋ'ଣି ଦେଇପକାଅ ।”

“ତୋ ନାଁ ?”

“ମଧୁଆ ।”

“ପଲା ଏଠୁ ବେଗେ ।”

“ମୋ ଦୋ'ଣି ଦେଇଦେଲେ, ମୁଁ ଚାଲିଯିବି ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ବସିରହିଲା, କିନ୍ତୁ ମଧୁଆ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ ନାହିଁ । କହିଲା, “ମୋ ଦୋ'ଣି ବେଗେ ଦେଇ ପକାଅ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନ ଶୁଣି ତୁମ୍ଭା ହୋଇ ବସିବାରୁ ସେ ହାତରେ ତା ପାଦ ଘୁଞ୍ଚାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଭଲ ଗୋଟିଏ ଲୋକର ପାଦ ଟେକି ଘୁଞ୍ଚାଇବା ମଧୁଆ ପରି ପିଲାର

କଣ କାମ ? ସେ ନ ପାରି କାନ୍ଦିଲା ମାତ୍ର । ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ବାଡ଼ି ଉଠାଇ କହିଲା, “କିଏ ରେ ଟୋକା ତୁ ? ମୋ ପାଖେ ଶକାଉରୁ । ପଳା, ନୋହଲେ ଏ ଠେଙ୍ଗାରେ ପିଟି ଚାଲିଯିବ ।”

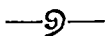
ମଧୁଆ ଉତ୍ସରେ ଧାଇଁ ପଳାଇଲା । ଏକେ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଦିନସାରା କିଛି ଖାଇନାହିଁ; ତା ପରେ ତାର ସାମାନ୍ୟ ଜର ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ସୁତରାଂ ସେ ସେଠାରେ ସେପରି ନିକାଞ୍ଚନ ସ୍ଥାନରେ, ଏକୃଷିଆ ବସି ନ ରହି, କେଉଁ ଠାକୁ ଯାଇ ରାତିରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ଉଠିଲା । ପାଦ ଉଠାଇବାରେ ଦୋ’ଖିଟି ତାକୁ ଗୋଧୂଳି ସମୟର ଆଲୁଅରେ ଜକ୍ ଜକ୍ ଦିଶିଲା । ଦେଖି; ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ କହିଲା, “ଏତା କି ଜନିଷ !” ସେ ଦୁଇ ଦିନ ପାହୁଣ୍ଡ ପଛକୁ ଘୃଷ୍ଣଗଲା । ତା ପରେ ଦୋ’ଖିଟି ଚକ୍ର ଗୋଟାଇ ହାତରେ ଧରିଲା ।

ସେ ଯେତେବେଳେ ଗୁଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା, ସେହି ଅତିକ୍ରମ ସ୍ଥାନରେ ତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ‘ମଧୁଆ, ମଧୁଆ’ ବୋଲି ଖୁବ୍ ପାଟିରେ ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେତେ ଡାକିଲା, ମଧୁଆ ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ଆଗକୁ ଗୁଲିବ କୁ ଲାଗିଲା । କିଛି ବାଟ ଗୁଲି, ତା ପରେ ସେ ଧାଇଁଲା । ଥରେ ଥରେ ସେ ଠିଆ ହୋଇ ‘ମଧୁଆ’ ବୋଲି ଡାକିଲା । ମଧୁଆ ଯେବେ ତା ପାଟି ଶୁଣିଥାନ୍ତା, ହୁଏ ତ ମୁହଁରେ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତା । ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠରୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର ଫେରିବା-ବେଳୁ ପାଣ୍ଠ ନାଏକର ଚନ୍ଦ୍ରାପ୍ରୋତରେ ଗୋଟାଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ମହନ୍ତ ସେ ତାକୁ କହିଲେ, “ତୁମେ ଏଣିକି ଜଣେ ସାଧୁ ଲୋକ ହବ” ସେ କଥା ତା କାନରେ ବାରମ୍ବାର ଆସି ବାଜୁଛି । ସୁତରାଂ ସେ କହିଲା, “କଣ, ମୁଁ ସାଧୁ ହେବି ? ମୁଁ ତେବେ କଣ ସାଧୁ ନୁହେଁ ଯେ ମୋତେ ସେ ବାବାଜି ଏପରି କହିବ ?”

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ଯେ ସେ ଯେଉଁ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା, ତହିଁରୁ ଗୋଟାଏ କିଛି ପୃଥକ୍ ଜନିଷ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ମହନ୍ତ ତା ପ୍ରତି ଅଗାଧ ସ୍ନେହ ଓ କ୍ଷମା ଦେଖାଇଲେ । ସେପରି ସେ ଜୀବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ସେ ତାକୁ ସୁଖିକା ଦେଲେ । ଏ ସବୁର ପ୍ରଭାବରୁ ସେ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚି ନ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କେତେବେଳେ ଭାବିଲା, “ନା, ମୁଁ ଆଗରୁ ସାଧୁ ହେଇ ସାରିଛି ।” ଆଉ କେତେବେଳେ ଭାବିଲା, “ମୁଁ ସାଧୁ ହେଇନାହିଁ; ହେବି ।” ଏହିପରି ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାରେ, ସେ କଣ କରିବ, କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମଧୁଆର ଦୋ’ଖିଟି ଯେ ସେ କାହିଁ କି ଠକ ନେଇ ଆସିଲା, ତାର କାରଣ ଜାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଲା, ‘ହଁ, ମୁଁ କି କାର୍ଯ୍ୟ କଲି !’ ବାସ୍ତବରେ ତାର ଯେଉଁ ମନ ବଞ୍ଚିମାନ “ହଁ” ବୋଲି କହିଲା, ମଧୁଆର ଦୋ’ଖି ଶ୍ଵେତାବସ୍ତ୍ରକୁ ସେହି ମନ ତାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ

ନ ଥିଲା । ସେ ପୁରୁଣା ପାଣ୍ଠି ନାଏକ ସଙ୍ଗେ ଏକ ଦେହ ଭିତରେ ଏ ନୂଆ ପାଣ୍ଠି ନାଏକର ଫରୋଗ ଘଟି ଆସିଥିଲା ।

ନାନା କଥା ଭାବି, ନିଜର ଅନ୍ତତ ଜୀବନ ବିଷୟ ସ୍ମରଣ କରି ପାଣ୍ଠି ନାଏକର ହୃଦୟ ଦୁଃଖ ଓ ନେରାଗରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଅନେକ ସମୟ ଧରି ପିଲାଙ୍କ ପରି ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦିଲା । ତାର ସେ ଅନୁତାପର ଶ୍ରାବଣ କାଳିମା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋକରେଖା ଦେଖାଗଲା । ସେ ତାର ସମୁଦାୟ ଅନ୍ତତ ଜୀବନ ବିଷୟ ଥରେ ଭାବିନେଲା । କହିଲା, “ଓଃ, କି କଳଙ୍କ ! ମୋର ଜଣ ମୁକ୍ତି ନାହିଁ ? ନା, ଅଛି । ବାବାଜି କହିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଜଣେ ସାଧୁ ପୁରୁଷ ହେବି । ମୁଁ ସାଧୁ ନ ଥିଲି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାଧୁ ହେଇ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ହେବି । ଏହି ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ଆଜି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ସାକ୍ଷୀ ହୁଅ । ଓଃ, କି କଷ୍ଟ ! ମୋ ଗୁଣ ଫାଟିଯାଉଛି, ନିଃଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହେଇ-ଆସୁଛି, ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯାଉଛି । ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି, ପ୍ରାଣବାୟୁ । ସେ ପୁରୁଣା ପାଣ୍ଠି ନାଏକ ମରୁ, ପୋତା ହେଉ, ପୋତା ହେଉ । ସେଥିରୁ ନୂଆ ପାଣ୍ଠି ନାୟକ ବାହାରିବ, ଯାହାକୁ ବାବାଜି ଦେଖିଲେ କହିବେ, ଫସାର ଦେଖିଲେ କହିବ—ଏ ଜଣେ ସାଧୁ, ସହ ଲୋକ ।”

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ଜାଲ

ସନ ୧୮୫୦ ସାଲରେ ଦଲେ ନାଟୁଆ ଜଜାର ସିଂହ ଗଡ଼ରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ବାଉଁଶ ପୋତି, ତା ଉପରେ ଚଢ଼ି, ନାନା ପ୍ରକାର ଖେଳ ଦେଖାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଢଳି ଜଣ କେଲା ଓ ଜଣେ ଚଷା । ଗୁରୁ ଜଣ-ଯାକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗୁରୁ ଗୋଟି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀ ପରି ଏକତ୍ର ବାସ କରୁଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ରନ୍ଧାବତ୍ତା କରନ୍ତି ଏବଂ ଖେଳ ଦେଖାନ୍ତି । ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଯାକ ଖେଳ ଦେଖାଇ ଗୁଡ଼ରେ କେତେକ ସମୟ ଶୋଉଥିଲେ ଓ ଆଉ କେତେକ ସମୟ କଲିଗୋଲ କରିବାରେ କଟାଉଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ବେଶି କଲି କାର୍ତ୍ତିକା ଏବଂ ଗୁଆ, ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏ । କାର୍ତ୍ତିକା ଚଷା ପିଲ । ଅତି ପିଲାଦିନୁ ଛେଉଣି ହୋଇ, ଜାବିକା ଉପାର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କେଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ

ମିଶି ବାଉଁଶ ନାଟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ତା ସାଙ୍ଗର କେଲା ଘନ ଜଣ ଘନୋଟି କେଲୁଣୀ ବସୁ ହୋଇଥିଲେ । କାର୍ତ୍ତିକା ବାଇଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପହଞ୍ଚିବାବେଳେ ତାର ରାଧା ସହୃଦ ଦେବୀ ହେଲା । ରାଧା ମଧ୍ୟ ଚପାଘର ହିଅ । କାର୍ତ୍ତିକା ପରି ସେ ଅତି ପିଲାଦିନେ ଛେଉଣି ହୋଇ ପେଟ ପୋଷିବାକୁ ଭିକମାଗି ଚାଲୁଥିଲା । କାର୍ତ୍ତିକା ସହୃଦ ଦେବୀ ହେବା ବେଳକୁ ତାର ବୟସ ବାରବର୍ଷ । କାର୍ତ୍ତିକା ଯେତେବେଳେ ତା ଜାତି କୁଲର ପରିଚୟ ପାଇଲା, କହିଲା, “ରାଧା, ବଧାତା ତୋତେ ମୋର ପାଇଁ ଗଢ଼ିଛି । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆ । ମୁଁ ବାଉଁଶରେ ନାଟ ଦେଖାଇ ଘନକୁ ଟଙ୍କେ କଣ, ଦୁଇଟଙ୍କା କଣ, ଯୋଉଠିନ ଯାହା ହେଲା, ସେଇଗାର କରୁଛି । ମୋ ସାଙ୍ଗେ ରହଲେ, ଚୋତେ ତ ଆଉ ଭିକ ମାଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ; ଆ ।” କାର୍ତ୍ତିକା କଥା ଶୁଣି ରାଧା ତା ସାଥୀ ଧଇଲା । ପ୍ରଥମେ ଦୁହେଁ କେତେ ଘନ ବେଶ୍ ମିଳିମିଶି ଚଲିଲେ । ମାତ୍ର ତା ପରେ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ କଳି ଲାଗିଲା ଯେ ଶେଷରେ ସାଥୀ କେଲା କେଲୁଣୀମାନେ ତାଙ୍କୁ କହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ, “କଣ କେଲା ଘର ପରି ସବୁବେଳେ କଳି କରୁଛ ମ ।”

ଜଜାରସିଂହରେ ନାଟ ଦେଖାଇ ସାରି, ନାଟୁଆ ଘନ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ, କାର୍ତ୍ତିକା ରାଧାକୁ ଆଉ ସଙ୍ଗରେ ନେଲା ନାହିଁ । ରାଧା ତା କୋଳରେ ହିଅଟିକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ଦୁଇ ଘନ ଘନ ଏଣେ ତେଣେ ନିଃସହାୟ ଭାବରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଜଜାରସିଂହର ଗୋଟିଏ ଗଳିରେ ପଶି ଦେଖିଲା ଯେ ଯୋଡ଼ିଏ ଗ୍ରେଟ ବାଲିକାଙ୍କୁ ଦୋଳରେ ବସାଇ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଖୋଲାଉଛୁ ଓ ମଝିରେ ପଦେ ପଦେ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଗାଉଛୁ । ବାଲିକା ଦିଓଟି ଖୁସି ହୋଇ ହସୁଛନ୍ତି । ରାଧା ସେଠି ଠିଆ ହୋଇ, କିଛି ସମୟ ଅନାଇ, ଶେଷରେ କହିଲା, “ମାଉସି, ରୁମ ପିଲା ଦିଓଟି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହେଇଛନ୍ତି କ !”

ଜଜ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିଲେ, ନିଜାନ୍ତ ରୁଷ ପ୍ରକୃତର ରମଣୀ-ମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାକାଞ୍ଚ ପ୍ରତି ଟିକିଏ ତରଳିଯାନ୍ତି । ରାଧା କଥା ଶୁଣି, ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ତାକୁ ଡାକି ପାଖରେ ବସାଇଲା । ତା ପରେ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟକ୍ତି କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ କହିଲା, “ମୋର ଗିରସ୍ତ ଗୁଡ଼ିଆଘର ପୁଅ । ଆମର ଏ ଘରଟି ଗୋଟିଏ ଚଟିଘର । ଗିରସ୍ତ ଚଟିଘର କଥା ବୁଝନ୍ତି, ମୁଁ ରାନ୍ଧେ ବାଡ଼େ, ପିଲାଙ୍କୁ ଖୁଆଏ ପିଆଏ ଏବଂ ନିଜେ ଖାଏ । ଏ ପିଲା ଦିଓଟି ମୋର ହିଅ, ଦେଉ ବର୍ଷ ସାନ ବଡ଼ । ସାନ ହିଅଟିକି ଅଡ଼େଇ ବର୍ଷ ହେଲା ।” ଗୁଡ଼ିଆଘର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଯେପରି ସୁରୂପା ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ସାହୁ ଭାସ୍ୟା ସେପରି ନ ଥିଲା । ତାର ରୂପ କଲା ଓ ଗଠନ

ବିକୃତ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଡେଙ୍କୀ । ସାହୁ ଲୋକେ ଅଟ୍ଟାରେ କହନ୍ତି, ‘ତା ମୁଣ୍ଡ ଉଲରେ ଲଗେ ।’ ଘାନା ସାହୁ ବାପ ପୁଅ ବେକରେ ଯେ ଏପରି ପଦକ କାହିଁକି ଝୁଲାଇଥିଲେ, ତାର କାରଣ କେହି ଅନୁମାନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଘାନା ସାହୁ ଦେଖିବାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ନୋହଲେ ମଧ୍ୟ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଦୋଳରେ ବସିଥିବା ପିଲା ଦିଓଟି ତାଙ୍କ ମା ସହିତ ଗୁଲନାରେ ଗୋବର ଗଦା ପାଖର ଗୋଲାପ ଫୁଲ ପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ରାଧା ସାହୁଆଣୀ କହିଲା, “ମୋ ପିଲାଟି ଉମ ଝିଅଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦୋଳରେ ଖେଳନ୍ତା ।” ତିନି ଜଣ ବସିଲେ ଦୋଳ କାନେ ଛୁଡ଼ି-ଦିବ, ସେଥିପାଇଁ ସାହୁଆଣୀ ନିଜ ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କି ଦୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳେ ଛୁଡ଼ିଦେଲା । ରାଧାର ଝିଅ ମା କାଖରୁ ଖସି ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରାଧା ସାହୁଆଣୀ ମୁହଁରୁ ତା ପରିଚୟ ପାଇ, ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଗଲା; କିନ୍ତୁ ନିଜ ବିଷୟରେ ସେ ସବୁକିଛି ଠିକ୍ ଠିକ୍ କହି ପାରିଲାନାହିଁ । କେତେକ ପ୍ରକୃତ ବିଷୟ ଲୁଚାଇ ରଖି, ତା ସ୍ଥାନରେ ଅମୂଳକ କଥାମାନ କହିଗଲା । ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ଚଷାଘର ଝିଅ । ମୋ ସ୍ୱାମୀ ମରିଯାଇଛି । ମୋ ଘର କଟକ ଆଡ଼େ । ଘରପାଖେ କିଛି କାମପତ୍ର ନ ମିଳିବାରୁ ମୁଁ ହାତ ମେହନତରେ ରୋଜଗାର କରିବାକୁ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଛି” କହି, ସେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପକାଇଲା । ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳର ଝଡ଼ ତୋଫାନ ପରେ ଆକାଶରୁ ବୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ପରି, ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ପଛେ ପଛେ ତାର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇ ଧାର ଲୁହ ବୋହୁଗଲା; ମାତ୍ର ସେ ଅବଳମ୍ବେ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଇ ସାହୁଆଣୀ ସହିତ ପୁଣି କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ଲାଗିଲା ।

“ତୋର ଏ ପିଲାଟି ନାଁ କଣ ?”

“ରମା ।”

“ବୟସ କେତେ ମ ?”

“ତିନି ପୂରି ଚାରି ଚାଲୁଛି ।”

“କେବେ ତ ମୋ ନଡ଼ି ଝିଅ ସାଙ୍ଗର । ପିଲାମାନେ କେତେ ଜଲଦି ମିଶିଯାଆନ୍ତି ମ ! ଦେଖୁ ତ, ତୋ ନାଁ କଣଟି ? ରାଧା ବୋଲି କହିଲୁ ପରା ? ଦେଖ ତ, ରାଧା, ତିନିହେଁ ସାକ୍ଷାତ ତିନି ଭଉଣୀ ପରି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି ? ଯେମିତି ଏକା ମା ପେଟର ତିନିହେଁ ?”

ରମା ବିଷୟରେ ସାହୁଆଣୀ କି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ରାଧା ଯେପରି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ କଥା ସବୁ ନସରୁଣୁ କହିଲା,

“ଆଜ୍ଞା ମୋ ପିଲାଟିକି ତମ ଘରେ ରଖିବ ?” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ତମକ ପଡ଼ିଲା । ସେଥିରୁ ତାର ଇଚ୍ଛା ଅନୁଚ୍ଛା ବାଧା କିଛି ବୁଝିପାରିଲାନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖ, ମାଉସି, ଯେ ମାଲପି କାମ କରି ପେଟ ପୋଷିବାକୁ ବାହାରେ, ସେ ଲଞ୍ଜରେ ଗୋଟାଏ ପିଲା ବାନ୍ଧିଲେ, ବଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଲ । କୋଳରେ ପିଲା ଦେଖିଲେ, କେହି କାମ ଦିଅନ୍ତିନାହିଁ । ବରୁଣୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର କି ଦୟା ଯେ ଆଜି ମୁଁ ତମ ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ତୁମେ ମୋ ଦରିଦ୍ର ପସରକୁ ରଖ । ଆଉ ନାହିଁ କରନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଦେଖିବା ।”

“ମୁଁ ମାସକୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ଦେବି ।”

ଜଣେ ଲୋକ କାନ୍ଥ ଆର ପାଖରୁ ଘର ଭିତରୁ ପୁରୁଷ ସ୍ତରରେ କହିଲା, “ଉହଁଃ । ସାତ ଟଙ୍କାରୁ କମରେ ହେବ ନାହିଁ । ତା ପରେ ପୁଣି ଛ ମାସ ଆଗରୁ ଦେଇଯିବାକୁ ହବ ।” ମାସକୁ ସାତ ଟଙ୍କା, ଛ ମାସ । ମୋଟ ଦୁଇ କୋଡ଼ି ଦୁଇ, ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଗଣି, ହସାବ କରି, କିଛି ସମୟ ପରେ କହିଲା ।

“ହଉ, ମୁଁ ଦେବି ।”

“ନା, ଆଉ ବାଜେ ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ଛ ମାସକୁ ବାର ଟଙ୍କା ।”

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ପୁଣି ହସାବ କରି କହିଲା, “ମୋଟରେ ତେବେ ଦି କୋଡ଼ି ଚଉଦ, ପରୁଣ ଉପରେ ଗୁଣି ଟଙ୍କା ।”

“ହଁ ଏଥିରୁ କମରେ ଆଉ କୋ’ଠି ହବ ? କାଳ ତ କେଡ଼େ ମହରଗ, ଦେଖୁଚ ।”

“ମୁଁ ଦେବି । ମୋ ପାଖେ ଏବେ ସବୁର ଟଙ୍କା ଅଛି । ଦଶ ବର୍ଷ କାଳ କାମ କରି ଖର୍ଚ୍ଚ ପଡ଼ି ବାଦ୍ ଏତକ ସଞ୍ଚିତ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଚଉବନ ଟଙ୍କା ଦେଇଗଲେ, ବାକି ତ ମୋ ହାତରେ କୋଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡେ ରହିବ । ମୁଁ ଯାଇ କାମ କରି ମାସକୁ ମାସ ତୁମଠାକୁ ଟଙ୍କା ପଠେଇବି । ତା ପରେ ମୁଁ କୋଉଠି ଅସ୍ଥ ଧରି ରହିଲେ, ଗଣି ଧନକୁ ଆସି ନେଇଯିବି ।”

କାନ୍ଥ ସେ ପାଖରୁ ସେହି ପୁରୁଷ ସ୍ତର ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ତାର ପିଲାବାକୁ ଲୁଗା ପଟା ସବୁ ଅଛି ତ ?”

ଗୁଡ଼ିଆଣୀ ଠାରି କହିଲା, “ମୋ ଗିରଫ ।”

“ମୋ ଧନର ଯାହା ଲୁଗାପଟା ଅଛି, ମୁଁ ବୁଜୁଲରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ପାଟ ଲୁଗା, ମଖମଲ ହୋଇ ତାର ବର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡେ ଚଳିଯିବ ।”

ସୁଣି କାନ୍ଥ ସେପାଖରୁ ସ୍ବର ଶୁଣାଗଲା, “ସେ ସବୁ ଆଉ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବୁ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଦେଇଯା ।”

“ମଲା; ମୁଁ ନେଇ କଣ କରିବି ମ ? ମୋ ଧନମାଳୀ ତ ଏଠି ରହୁବ, ମୁଁ ଆଉ ତା ଲୁଗାପଟାତକ କାହିଁକି ନେଇଯିବି, କହ ତ ?”

ଚଟିଘର ମାଲିକ ଗୁଡ଼ିଆ ସାହୁ ଘରୁ ବାହାରି, ରାଧା ଆଗରେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା” । ଚୁକ୍ତି ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ରାଧା ସେ ରାତି ପିଲଟିକି କୋଳରେ ଧରି ଚଟିଘରେ ଶୋଇଲା । ସେ ଆରତ୍ନ ସକାଳେ ଉଠି ଚଉବନ ଟଙ୍କା ଧାନ ସାହୁକୁ ଗଣିଦେଲା । ରମାର ଲୁଗା ପଟାତକ ମଧ୍ୟ ତା ହାତରେ ସଂପିଦେଲା । ତା ପରେ ରମାକୁ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ, କୋଳରେ ଯାକ ଧରି କହିଲା, “ମା, ତୁ ଏଠି ମାଉସୀ ପାଖେ ରହ । ଏ ଦି ଭଉଣୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଖେଳାବୁଲ କର । ମୁଁ ଆଜି ଯାଉଛି । ଦିନ କେଇଟାରେ ଫେରି ଆସିବି ଯେ” କହି, ରାଧା ଚଟିଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ି, ପଛକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସାହୁର ଲୋକେ ତା ପଛରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, “ମାଇପିଟା କେତେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଯାଉଥିଲା କି । ଓଃ, ପିଲା ପାଇଁ କେତେ ସ୍ନେହ ତାର ।”

ରାଧା ଚାଲିଗଲା ପରେ ଧାନ ସାହୁ ଭାରି କହିଲା, “ଓଃ, କି ଚିନ୍ତାରେ ସଢ଼ି ଯାଉଥିଲି ମୁଁ । ଦିଅଁ ଦେଲୁବେଳେ ଏଇପରି ଦିଅନ୍ତି । କାଲି ମୋତେ ମହାଜନର ଶହେ ଚାଲି ଟଙ୍କା ଶୁଦ୍ଧିବାକୁ ହେବ । ସେ ଡିଏଁ କରି ରଖିଛି । କାଲି ନ ଦେଇ ପାରିଥିଲେ, ଘର କୋରଖ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ନବେ ଟଙ୍କା ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲି । ପଚାଶ ନଅଟଙ୍କା ଥିଲା । ଆଜି ଦେଖିଲୁ, କେମିତି ଚଉବନ ଟଙ୍କା ମିଳିଗଲା ! ତୋର ଏ ପିଲା ଦିଅଟା ପିଲା ନୁହନ୍ତି, ସାକ୍ଷାତ ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଜାଲ । ଥରେ ଯେ ପଡ଼ୁଛି, ଆଉ ବାହାରି ପାରୁନାହିଁ ।”

ଭାରି କହିଲା, “ହଁ ଜାଲରେ ତ ପଡ଼ୁଛନ୍ତି, ଖାଲି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ତାକୁ ଜାଲ ବୋଲି ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।”

ଧାନ ସାହୁ ଜାତିରେ ଗୁଡ଼ିଆ ହେଲେ କଣ ହେବ, ସେ ଯୌବନରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କୃଷକ ସେନାଦଳରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିଲା ଓ ଖଣ୍ଡାୟତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କାନ୍ଦିକୁ କାନ୍ଦି ପକାଇ, ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଲଢ଼ୁଥିଲା । ଖୋରଧାର ପାଇକଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ସେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ନିଜ ହାତରେ କେତେ ଗୋରୁ

ସୈନିକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟିଛି । କିନ୍ତୁ ତା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଜୟଲାଭ କଲେ ଏବଂ କୃପକସେନା ଛୁରଖାର ହୋଇଗଲା, ସାତ ଫୁରୁସର ଯୋଦ୍ଧା ମାନେ ଛୁନ୍‌ଛୁସ ହୋଇ କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ବଣ ଜଙ୍ଗଲରେ ଯାଇ ପଶିଲେ; ଘାନା ସାହୁ ପେଟ ପୋଷିବାଲାଗି ପୈତୃକ ବ୍ୟବସାୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜଙ୍ଗଲର ସ୍ତମ୍ଭରେ ଗୋଟିଏ ଚଟିଘର ବସାଇଲା । ତା ଭାର୍ଯ୍ୟା ବୟସରେ ତା ଠାରୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସାନ । ଖୋରଧାର ସୈନିକ ବିଭାଗ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ଘାନା ସାହୁ ଯେତେବେଳେ ଅଧିକ ବୟସରେ ବିନା ଅବଲମ୍ବନରେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସେତେବେଳେ ତା ହାତ ଧରିବାକୁ କେନ୍ଦ୍ର ରାଜିହେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ଲୋକ ତା ଅସୁବିଧା, କାଳୀ, ଶିଙ୍ଗାଣି ନାମ୍ନା ଝିଅଟିକୁ ଘାନା ସାହୁ ହାତରେ ସମର୍ପିଦେଲା ।

କୁପଥରେ ଗଲେ ସବୁବେଳେ ଯେ ଲୋକେ ଲାଭବାନ୍ ହୁଅନ୍ତି; ତା ନୁହେଁ । ଘାନା ସାହୁ ଚଟିଘର ସାହାଯ୍ୟରେ ମୂର୍ଖ ବାଟୋଇମାନଙ୍କୁ ବରାବର ଠକିବାରେ ଲାଗି ଥାଏ । ତଥାପି ତାକୁ ଟଙ୍କା ନଥାଏ ହୁଏ । ରାଧାଠାରୁ ଚଉବନ ଟଙ୍କା ନେଇ ସେ ସେ ମାସରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତା ପର ମାସରେ ତାର ପୁଣି ଅଭାବ ପଡ଼ିଲା । ସୁତରାଂ ସେ ରମାର ଲୁଗାପଟାତକ ପଞ୍ଚାଳିଶ ଟଙ୍କାକୁ ବଢ଼ି ପକାଇଲା । ସେ ଟଙ୍କା ସରିବା ପରେ ଘାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାର୍ଯ୍ୟା ମନେ କଲେ ଯେ ସେମାନେ ରମାକୁ ମାଗଣା ଖୁଆଇ ପିଆଇ ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ତା ପ୍ରତି ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ କଲେ । ତା ନିଜର ଆଉ ଲୁଗାପଟା ନଥିବ ରୁ; ଘାନା ସାହୁ ପିଲାମାନେ ଯାହା ପିନ୍ଧି ଚିରି ପକାଇଦିଅନ୍ତି; ରମାକୁ ତାହା ପିନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସମସ୍ତେ ଖାଇ ଗଲେ ଅଇଁଠାରେ ଯାହା ପଡ଼ିଥାଏ, ରମାକୁ ତହିଁରେ ପେଟ ପୂରାଇବାକୁ ହୁଏ ।

—୭—

ଯେ ଅଜାର ସେ ହୀରା

ତେଣେ ରାଧା ଯାଇ, କାମ ଖୋଜି ଖୋଜି, ଶେଷରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପାଖେ ଏକ ଗୋରୁ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଲା । ସେଠାରୁ ସେ ରମା ବିଷୟରେ ଖବର ଜାଣିବାକୁ ଘାନା ସାହୁକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ଘାନା ସାହୁ ଚିଠି ପରେ ଚିଠି ପାଇ ଉତ୍ତରରେ ବାରମ୍ବାର ଜଣାଇବାରେ ଲାଗିଲା ଯେ ରମା ବେଶ୍ ଭଲରେ ଅଛି ।

ପ୍ରଥମ ଛ ମାସ ପରେ ରାଧା ରମାର ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦରେ ଦାନା ସାହୁ ନିକଟକୁ ମାସିକ ସାତ ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା । ମାତ୍ର ବର୍ଷ ନ ପୂରୁଣୁ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ବେଶ୍ ତ ! ଟଙ୍କା ସାତଟା ପକେଇ ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ମୁଁ ମାଗି ଯାଇଥିଲି ନା କଣ ।” ସେ ମାସକୁ ବାର ଟଙ୍କା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ରାଧା ପାଖକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ଚିଠି ପାଇ ରାଧା ତେଣିକି ସେହି ବାର ଟଙ୍କା ହସାବରେ ଦେଲା ।

ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନୁରାଗ କିମ୍ବା ବିରାଗ କିଛି ନାହିଁ । ଫଳରେ କାହାକୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦୃଷ୍ଟା କରିବା ଦରକାର । ଦାନା ସାହୁ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯେ ନିଜ ଝିଅ ଦିଓଟିକୁ ଏତେ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେ ସ୍ନେହ ନିମନ୍ତେ ବିଧାତା ତା ହୃଦୟରେ ମଞ୍ଜି ପୋତି ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଛତିସପୁରଣ ସ୍ବରୂପ ତାକୁ ବିରାଗ ରମାକୁ ସେତିକି ଦୃଷ୍ଟା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦାନା ସାହୁର ରୋଜଗାର ଯାହାହେଉ ପଛକେ, ସାହୁଆଣୀକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇଟି ବିପକ୍ଷତ ପ୍ରକାରର ଜିନିଷ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ସେ ତା ନିଜ ଝିଅ ଦିଓଟିଙ୍କି ସେତିକି ଚମ୍ପୁନ ଆଲିଙ୍ଗନ ଦେଉଥିଲା, ନିଶ୍ଚୟ ରମାକୁ ସେତିକି ଗାଳି ମାଡ଼ ଦେଉଥିଲା । ରମା ସେ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ପାଇଥିଲେ, ହୁଏତ ତାର ନିଜ ଝିଅମାନେ ତାର ନିତି ଦିନର ଗାଳି ମାଡ଼ତକ ନିଜ ଅଙ୍ଗରେ ନିଭାଉଥାନ୍ତେ । ରମା ଥିବାରୁ ତାହା ଘଟେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ଉପରେ ସାହୁଆଣୀର ହୋଧର ସ୍ରୋତ ବହୁବାକୁ ଗୁଡ଼ିଦିଏ । ସେ ଅତି କଷ୍ଟରେ ରହେ । ଅଥଚ ତା ପାଖରେ ଦାନା ସାହୁ ଝିଅ ଦିଓଟି ପୁଣ୍ୟରେ କାଳ କାଟନ୍ତି ।

ଅଳ୍ପ ବୟସର ପିଲାମାନେ ନିଜ ମା'ର ଅବିକଳ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କହିଲେ ଚଲେ । ସେମାନେ ଆକାରରେ ଅବଶ୍ୟ ଛୋଟ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗୁଣ ସମାନ ଥାଏ । ଚମ୍ପା ଏବଂ ସ୍ବରା ଠିକ୍ ମା ପରି ରମା ଉପରେ ନିଜ ମନର ଓରମାନଯାକ ମେଣ୍ଟାନ୍ତି । ବରଷକ ପରେ ବର୍ଷ ଗୁଲିଗଲା । ରାଧା ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଜଜାରସିଂହ ଆସିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଜାରସିଂହ ଲୋକେ କ୍ଷମେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଆହା, ଏ ଦାନା ସାହୁଟି କେଡ଼େ ସହ ପାଲଟି ଗଲାମ ! ନିଜର ତ ଖାଇବାକୁ ନଥୁଣ୍ଡ । ତେବେହେଲେ ପର ପିଲାଟାକୁ ରଖି ପୋଷୁଛି ।”

ରାଧା ରମାକୁ ପକାଇଦେଇ ପକାଇଛୁ ବୋଲି ଜଜାରସିଂହରେ ଗୋଟାଏ ଧାରଣା ଜନ୍ମିଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ କ୍ଷମେ ଧରିନେଲା ଯେ ରମା ରାଧାର ବିବାହତ ସ୍ବାମୀର ଔରସରେ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଶୀଘ୍ର ଆସି ପିଲାକୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ଦାନା ସାହୁ ରାଧାକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ରାଧା କାମ ଗୁଡ଼ି ଆସିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣିକି ଦାନା ସାହୁର ଦାସୀ ଅନୁସାରେ ମାସକୁ ମାସ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ପଠାଇଲା ।

ରମା ବୟସରେ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟର ମାତା ବଢ଼ିଲା । ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାକୁ ଆଜି ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଘର ଓଳାଇବା, ବାସନ ମାଜିବା, ପାଣି ବୋହୁବା ଇତ୍ୟାଦି ନାନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ରମା ଏପରି ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ପରେ, ତା ମା ମାସକୁ ପଢ଼ର ଟଙ୍କା ନିୟମିତ ରୂପେ ଦେଇପାରିଲା ନାହିଁ । କେତେ ମାସର ଦେୟ ବାକି ପଡ଼ିଗଲା । ତହିଁ ଘନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାରିଆ କହିଲେ, “ଦେଖ, ରମା, କାମ ନ କଲେ ତୋ ହାଡ଼ ଗୁଣ୍ଡା କରିଦେବୁ । ତୁ କଣ ଏଠି ମାଗଣା ଖାଇ ଖଟୁଲିରେ ବସି ପୁରୀ ହବାକୁ ଆସିବୁ ? ମା ଗୁଣ୍ଡା ତ ପଇସାଟିଏ ଦବାକୁ ନାହିଁ ।”

ରାଧା ନିଜର ଗଣ୍ଠିଧନ ରମାକୁ ଘନା ସାହୁ ଘରେ ଗୁଡ଼ିଆର ତଳ ବର୍ଷ ପରେ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ, ତିଅକୁ ଚିହ୍ନିବା ତା ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ-ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ରମା ଦେହରେ ହାଡ଼ ଗୁଣ୍ଡା ଖଣ୍ଡି ଛଡ଼ା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତମ୍ବା ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ତାକୁ ଆସିବାର ଦେଖିଲେ କହିଲେ, “ଏଇ ଡାହାଣୀ ଆସିଲା ।” ବାସ୍ତବରେ ରମା ତା’ର ପ୍ରେତ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ପରି ଦିଶୁ ନ ଥିଲା । ତା ପିଲା ଦିନର ସବୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାଇଥିଲା; ବାକି ଥିଲା କେବଳ ବଡ଼ ବଡ଼ ଉକୁଳ ଆଖି ଦିୱାଳି । ତାହା ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ନିଜର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭଲ-ରୂପେ ଦେଖିପାରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରକୃତ ତାର ବାକି ସବୁ ନେଇ, କେବଳ ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟା ଗୁଡ଼ି ଦେଇଛି । ସେ ଶୀତଦିନ ରାତିରେ ଫୁଟାରେ ଶୁଏ; ଖରାଦିନେ ଦୁଇ ପହର ବେଳେ ଖାଲି ମୁଣ୍ଡରେ ପାଏ ଦୂର ପୋଖରୀରୁ ପାଣି ଆଣେ । ରମାର ଆଖି ଦିୱାଳି କେବେ କେହି ଶୁଖିଲା ଦେଖେ ନାହିଁ ।

ସାହୁର ଲୋକେ ରମାକୁ ‘କୁକୁଡ଼ା’ ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି । ତାର କାରଣ, ଖୁବ୍ କାଳ ଅନ୍ଧାରରୁ ଉଠିବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ସାହୁଆଣୀ ଯେଉଁ ବିଧି ଗୋଇଁ ମାଡ଼ ଦିଏ, ସେଥିରେ ସେ ଏତେ କାନ୍ଦୁ ଉଠେ ଯେ ସାହୁଲୋକଙ୍କ ନିଦ ଖୁଣିଯାଏ । ରମା ଘନା ସାହୁ ଘର ଭିତରେ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ତା ଛଡ଼ା ଚଟିଘରକୁ ଯେ ବାଟୋଇମାନେ ଆସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନଉକରି ଖଟେ । ପ୍ରଥମେ ଚଟିଘର ପାଇଁ ଜଣେ ଗୁଜର ଥିଲା । ରମା ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି, ଘନା ସାହୁ କହିଲା “ଗୁଜୁଟାରେ ଏ ଲୋକଟା ପିଛରେ ମାସକୁ କାହିଁକି ଗୁଣ୍ଡା ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଉଡ଼େଇବ ? ରମା କଣ ଖାଲି ବସି ଖାଇବ ?”

ଜଳାରସିଂହ ଗଡ଼ରେ ଘନା ସାହୁ ଘରେ ତମ୍ବା ଓ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ରମାର ଯେ ଦୁର୍ଗତି ଘଟୁଥିଲା ତାହା ମୋଟେ ଆଠ ଦୋଶ ଦୂରରେ ରହି ତାହା ମାଆ ତିଲେ ମାସ ଜାଣି ନାହିଁ । ସେ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ତିଅ ନିମନ୍ତେ ଟଙ୍କା

ରୋଜଗାର କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେ ଯେଉଁ ଗେରୁ କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲା, ତାହା ଗୋଟିଏ ନୂଆ କାରଖାନା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଙ୍ଗ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ସମୟରେ ଗେରୁର ଦାମ ଖୁବ୍ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ସନ ୧୯୪୮ ସାଲ ଶେଷଅଡ଼କୁ ଜଣେ ବଦେଶୀ ବ୍ୟବସାୟୀ ଆସି ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ କାରଖାନା ବସାଇଲେ । ରାଧା ସେହି କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟ ଚଳିବାର ଦିନ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ସେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଖୁବ୍ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ସେଠାରେ ଯେତେ ମୂଲିଆ ମଜୁରୀଆ କାମ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଟଙ୍କା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହି ନୂତନ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ପରିଚୟ ସମଗ୍ର ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ କେହି ପାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ଆସିଲା ବେଳେ ହାତରେ ଟଙ୍କା ଶହେ ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଆଣିଥିଲେ । ସନ ୧୯୫୩ ସାଲକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରାୟ ସାତ ଲକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟଙ୍କା ଜମା ହେଲା । ସେ ଯେଉଁଦିନ ପ୍ରଥମେ କାନ୍ଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଳୁଳା ପକାଇ ଏବଂ ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଅରଣ୍ଡା ବାଉଁଶ ବାଡ଼ି ଧରି ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ପାଦ ପକାଇଥିଲେ, ସେହି ଦିନ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ସେ ପହଞ୍ଚିବା ବେଳକୁ ଜଣକ ଘରେ ନିଆଁ ଲାଗିଲା । ସେ ନିଆଁ ମଧ୍ୟକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ସେ ଲୋକର ଦୁଇଟି ପିଲାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଲେ । ସେ ଯାହା ପିଲାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ, ସେ ପୋଲିସ ବିଭାଗର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କର୍ମଚାରୀ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ନୂଆ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ପୁରୀ, ପୋଲିସ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଉ କିଛି ଖୋଜିବାର ନେଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ତାଙ୍କ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ନାମ ସବୁଆଡ଼େ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷ ।

ସାରଙ୍ଗଗଡ଼କୁ ଆସିବାର ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଧନଞ୍ଜୟ ବ୍ୟବସାୟର ଲାଭରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କାରଖାନା ଘର ତୋଳିଲେ । ସେ କାରଖାନାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ-ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କାମ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଲଗା ଅଲଗା ଖୁଆଡ଼ ରହିଲା । ଯେ ଖାଇବାକୁ ନ ପାଏ, ତା ନିମନ୍ତେ ସେ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଲୋକେ ସାଧୁ ଓ ସତ୍‌ଚରିତ୍ର ହେଲେ, ସେଠାରେ ସହଜରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି କେବଳ ଯେ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖୁଥିଲେ, ତା ନୁହେଁ, ଯଥେଷ୍ଟ ଦାନ କରୁଥିଲେ । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ଚିକିତ୍ସାଳୟ ବସାଇଲେ । ବାଳକ ଏବଂ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ ।

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ସାରଙ୍ଗ ଗଡ଼କୁ ଆସିବାରୁ ବର୍ଷ ପରେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଦେବାନ ପଦ ଯାଚିଲେ । ସେଥିରେ ରାଜାଙ୍କର ପୁରୁଣା କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଭର୍ତ୍ତା ଜାତ

ହେଲା । ତାହା ଜାଣିପାରି, ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ସେ ପଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ବିଚକ୍ଷଣତା ଦେଖି ରାଜା ତାଙ୍କୁ ‘ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ’ ଉପାଧି ଯାଚିଲେ । ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନାସକ ହେଲେ । ରାଜଦଣ୍ଡ ଉପାଧି ଓ ଉଚ୍ଚ ପଦବା ଧନଞ୍ଜୟ ଯେତେକ ପରିଚ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବସିଲେ, ସେ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ସେତେକ ଗୋଡ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଲା । ସନ ୧୨୫୩ ସାଲରେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଦେବାନ ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କହିଲେ । ଏଥର ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ସବୁ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକେ ଆସି ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଫଳରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ନିଜ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇବା ସଂଗେ ସଂଗେ ରାଜାଙ୍କ ଦେବାନ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ।

ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ଓ ରାଜାଙ୍କର ଦେବାନ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ଆଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ ଶୁଳଚଳନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚ୍ରେଷ୍ଟିଆ ବାଉଁଶବୃକ୍ଷ ଖଦି ପିନ୍ଧି ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ଦୋସଡ଼ା ଧରୁଥିଲେ । ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସମୟ ଛଡ଼ା ସେ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ରହୁଥିଲେ । ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ହସିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଘଟଣା ପଡ଼ିଲେ, କ୍ଷୀଣ ମୁରୁକହସାରେ ତାହା ଶେଷ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିବାବେଳେ ବହୁ ପତ୍ନୀ ସମୟ କଟାଉଥିଲେ । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ରହି ଛମେ ତାଙ୍କ ଭାଷା ମାଜିତ, ବ୍ୟବହାର ଭଦ୍ର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସୁସଙ୍ଗତ ହୋଇଗଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ରେଳ କିଛି ସମୟ ବାହାରେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେ ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମୁଣାରେ ସୁଁକି, ଦୋଷି ମୁଣାଏ ପୁରାଇ ନେଇଥାନ୍ତି । ଫେରି ଆସିଲା ବେଳକୁ ମୁଣିଟି ଖାଲି ହୋଇଥାଏ । ଦରିଦ୍ର ମାଗିଣିଆ ଲୋକେ ବରାବର ତାଙ୍କ ବାଟକୁ ଚାହିଁ ବସିଥାନ୍ତି । ସେ ସଦ୍‌କାର୍ଯ୍ୟମାନ ଗୋପନରେ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସତେ ଅବା ଯେପରି କୌଣସି ପାପ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକ ଦିନ ରାତିରେ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ଚିତ୍କାର ଶୁଣାଯାଏ—“ଏଇ ଶ୍ଵେର ପଲେଇଲା, ଶ୍ଵେର ପଲେଇଲା ।” ମାତ୍ର ଦୀପ ଲଗାଇ ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ଦେଖାଯାଏ ଯେ କାହା ଘରେ ଗୋଟିଏ ସୁନାର ମୋହର ପଡ଼ିଛି, କାହାଘରେ ବା ଗୋଟିଏ ଚ୍ରେଷ୍ଟିଆ ଟଙ୍କାଥଳୀ ଥିବା ହୋଇଛି । ଏ ଶ୍ଵେର ଯେ ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି, ତାହା ଜଣାପଡ଼ିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ ।

ସନ ୧୨୫୪ ସାଲରେ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହନ୍ତଙ୍କର ନାରାୟଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହେଲା । ସେ ସମ୍ପାଦ ପାଇ ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ହଠାତ୍ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ତାଙ୍କୁ କେହି କେହି ପଚାରିଲେ, “ଆପଣ କଣ ମହନ୍ତଙ୍କର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ କିଛି ହୁଅନ୍ତି ?”

ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଏ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ନା’ ମୁଁ ଦିନେ ତାଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଥିଲି”—
କହି, ସେ ଏକ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ପକାଇଲେ । ଆଉ ଦିନେ ମଧୁସୂଦନ ମହାନ୍ତି ନାମରେ
ଜଣେ ଯୁବକ ପଢ଼ିଆ ଜମି ପଟା ନେବା ନିମନ୍ତେ ରାଜାଙ୍କ କଚେରିକୁ ଦରଖାସ୍ତ
ଦେଇ ଆସିଥିଲା । ସେ ଦରଖାସ୍ତ ଦେବାନଙ୍କ ପାଖେ ପେଶ କଲୁବେଳେ ଦେବାନ
ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ତା ଆଡ଼କୁ ଅନେକ ସମୟ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତା ପରେ ତାକୁ ଆଠ
ଗୋଟି ସୁନା ମୋହର ଦେଇ ତା ଦରଖାସ୍ତ ମଞ୍ଜୁର କଲେ । ସେ କାରଣ ବୁଝି
ନ ପାରି ଅବାକ୍ ହୋଇ ଠିଆହୋଇ ରହିଲା ।

ଦେବାନଙ୍କ ଗୁଲିଚଳନ ଯେତକି ସିଧା, ତାଙ୍କ ଘର ଦ୍ଵାର ସେତକି
ଝୋଲ । କେବଳ ଗୋଟିଏ କୋଠରୀକୁ ସେ କାହାକୁ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହୁଟି
ତାଙ୍କର ଶୟନକକ୍ଷ । ଦିନେ ରାଜା କହିଲେ, “ଦେବାନ, ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ଆପଣ ତଳେ
ଶୋଉଛନ୍ତି । ଶୟାର ଆଡ଼ମ୍ବର ଆପଣଙ୍କର କିଛି ନାହିଁ । ଶୀତଦିନେ ଘୋଡ଼େଇ
ଢେଉ ନାହାନ୍ତି କି ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ ପଶା ଆଳଟ ପଡ଼ୁନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ
ଶୟନକକ୍ଷ ଦେଖିବି ।” ଦେବାନ ନିଜାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ଵେ ରାଜାଙ୍କୁ ନିଜ ଶୟନକକ୍ଷ
ଭିତରକୁ ନେଇଗଲେ । ସେଠାରେ କିଛି ବିଶେଷତ୍ଵ ନ ଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ
ରୂପା ଦୀପରୁଖାରେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଳ ପଡ଼ି ଦେବାନଙ୍କ ଶେଯର ମୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ
ଥୁଆ ହୋଇଥିଲା । ରାଜା ଦେବାନଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି ପ୍ରଶ୍ନ ନ କରି ନିଜେ
କହିଲେ, “ଏଇ ଦୀପ ଜାଲି ବୋଧହୁଏ ଆପଣ ରାତିରେ ପଢ଼ନ୍ତି ।” ଦେବାନ
ଉତ୍ତର ଦେବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଘଟିଲା ନାହିଁ ।

ଦେବାନ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ସାନଠାରୁ ବଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ନିଜେ ରାଜା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜାତି କୁଳ
ବିଷୟରେ କିଛି ନ ଜାଣି ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସମଗ୍ର ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ
ଜଣେ ମାତ୍ର ଲୋକ ଥିଲେ, ଯେ କି ଦେବାନଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଶାଦିର
କରୁଥିଲେ । ଦେବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ସବୁବେଳେ ମୁହଁ ଖିଣି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ
ସନ୍ଦେହ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁଥାନ୍ତି । ସେ ମନକୁ ମନ କହନ୍ତି, “ଏଟାକୁ ମୁଁ ତ ଆଗରୁ
କେଉଁଠି ଦେଖିଛି ।” କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ସେ କିଛି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଭଦ୍ରତାର ସହୃଦ ମାନ, ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଚଳନ୍ତି ।

ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ନାମ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର । ସେ ପୋଲିସ୍ ବିଭାଗର
ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କର୍ମଚାରୀ; ସେ ସମୟରେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ
ସାରଙ୍ଗଗଡ଼କୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଏ ବ୍ୟବସାୟରେ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି

ବଡ଼ଲେକ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଉପୁଡ଼ି ସେତେ ଲେଉଟାୟୁ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ମା ଖୁଣ୍ଟି ଅପରାଧର ଦଣ୍ଡ ସ୍ୱରୂପ କଏଦଖାନାରେ ଥିଲାବେଳେ ସେହଠାରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ସେହି କଏଦଖାନାରେ ହିଁ ସେ ମାତୃକୋଳରେ ବଢ଼ିଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟସମାଜକୁ ଦୃଶ୍ୟ କରିବା ସେ ମାଆଙ୍କଠାରୁ ଅତି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ବଡ଼ ହୋଇ ସେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି, ମାଆଙ୍କ ଦଣ୍ଡର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ଇଚ୍ଛାରେ ପୋଲିସ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ; କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ପରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିହଂସା ନେବା ଇଚ୍ଛା ଲୋପ ପାଇଗଲା । ସେ ଦୁଇଗୋଟି ନାହିଁରେ ନିଜକୁ ଗଢ଼ି ରଖିଲେ—ଗୋଟିଏ ଉପରସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି; ଆଉଟି ଦୋଷକୁ ଦୃଶ୍ୟ କରିବା । ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟର ବିଚରଣତା ଯୋଗେ ତାଙ୍କୁ ‘ସର୍ଦ୍ଦାର’ ଉପାଧି ମିଳିଥିଲା ।

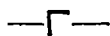
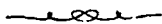
ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଚେହେରା ସେ ସୁନ୍ଦର ନ ଥିଲା, ତା ତାଙ୍କୁ ସେ ଦେଖିଥିବ ସେ ବୁଝିପାରିଥିବ । ତାଙ୍କ ମୁହଁଟି ଏକପ୍ରକାର ଟିଭୁଜାକାର, କପାଳ ଅପ୍ରଶସ୍ତ, ଓଠ ଗୋଜିଆ, ହାତ ଦୁଇଟା ଅତିଶୟ ଲମ୍ବା, ଆଖିର ଦୃଷ୍ଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକଟ । ସେ ନାଟରେ ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବା ବେତ ଧରି ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ଗଲାବେଳେ ଲୋକେ ଦୂରରୁ ଦେଖି କହନ୍ତି, “ଏଇ ଯମ ଆସିଲା ।” ଯେଉଁମାନେ ମୁଣ୍ଡରେ ‘ଅପରାଧୀ’ ଛପ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଅପରାଧ କରିବାକୁ ଯାହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ସେମାନେ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଶୁଣିଲି ମାତ୍ରେ ଭୟରେ ଥରନ୍ତି ।

ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ଦେବାନଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ସେ କାହିଁକି ସନ୍ଦେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଜଣା । ଅନ୍ୟମାନେ କାରଣତା କେବଳ ଅନୁମାନ କରିପାରନ୍ତି । ଦେବାନ ମଧ୍ୟ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଖୁସି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଦେବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପରିଚୟ କରିବାକୁ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ଦେବାନ ସେତିକି କରନ୍ତିନା । ଦେଇ ଦୂରରେ ରହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦିନେ ଉଭୟଙ୍କର ମିଳନ ହୋଇଗଲା । ଦେବାନ ବୁଲିଯାଉଥିବା ବେଳେ ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ବୋର୍ଡ଼ିଙ୍ଗ ଶରତ ଭଜିପଡ଼ି ଶରତୀଆକୁ ମାଡ଼ିବସିଲା । ଲୋକ ଜମା ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ଶରତୀଆକୁ ଭିଡ଼ି ବାହାର କରି ଆଣିବାକୁ ସାହସ କଲେ ନାହିଁ । ଦେବାନ ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ଦେଖ, ମୁଁ ଶହେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେବି, କିଏ ବାହାରୁଛ ବାହାର, ଶରତୀଆର ପ୍ରାଣ ରଖ ।” ମାତ୍ର କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ।

ହଠାତ୍ ପଛରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ଆସି ପହଞ୍ଚି ବଡ଼ ପାଟିରେ ପଚାରିଲେ, ଆବେ, କାହିଁକି ଜମା ହେଇଛ ? ଘଟଣା କଣ ?” ସମସ୍ତେ ଘୁଣ୍ଟି ବାଟ ଛାଡ଼ି-

ଦେଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଟିକିଏ କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ନଇଁ ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ, “ହଜୁର ମଧ୍ୟ ଏଠି ବିଜେ ହୋଇଛନ୍ତି !” ଦେବାନ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଚାଲି ହୋଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଦେଖ, ଶହେ ଟଙ୍କା, ବାହାରପଡ଼ ।” ତଥାପି କେହି ବାହାରଲେ ନାହିଁ । ତେଣେ ଶଗଡ଼ିଆ ପାଟିକରି କହିଲା, “ମରିଗଲା, ମରିଗଲା ।” ଦେବାନ ପୁନଃସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଦେଇ କହିଲେ, “ଯାଅ, ବାହାରପଡ଼ । ଶହେ ନାହିଁ, ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ଦେବି ।”

ସର୍ଦ୍ଦାର କହିଲେ, “ଆପଣ ଯେତେ ଦିଅନ୍ତୁ ପଛକେ, ଏମାନେ ବାହାରବେ ନାହିଁ; ଏ ଛେଳି ଜାତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦିହାତି ଏ କାମ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଜାଣେ, ଯା ହାତେ ଏଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡକେ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ।” ଶୁଣି ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଶେତା ପଡ଼ିଗଲା । ତାହା ଦେଖି ସୁଜା, ସର୍ଦ୍ଦାର ପୁଣି କହିଲେ, “ଲୋକଟା ଗୋଟାଏ ଉଣିଶ ବର୍ଷର କଏଦ ।” ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁ ଏକାବେଳକେ ଶୁଖିଗଲା । ସେତିକିବେଳେ ଶଗଡ଼ିଆ ପୁଣି ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା, “ମୋ ହାତ ଶୁଖିଗଲା । ମୋତେ ରଖ । ଏତେ ଲୋକ ଠିଆ ହୋଇ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଏଠି ମରୁଛି ।” ଦେବାନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁଲେ । ଦେଖିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ହେବାକୁ ତାଙ୍କର ଆଉ ଅବସର ନ ଥିଲା । ସେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ପାଛୁଡ଼ା ଖଣ୍ଡି ଅଙ୍ଗାରେ ବାନ୍ଧି ଶଗଡ଼ ଦଣ୍ଡାରେ କାନ୍ଦି ଲାଗାଇଦେଲେ । ବୋହେଇ ଶଗଡ଼ ଯଶକ ମଧ୍ୟରେ ତଳୁ ଉଠିଗଲା । ବାଧୁ ଦାସ ମୁଖ୍ୟମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଯାଇ ରହିଲା । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲା, ତା ଶେଯ ପାଖେ କୋଡ଼ିଏଟି ପୁନା ମୋହର ଥିବା ହୋଇଛି । ତା ଉପରେ ଦେବାନଙ୍କ ହାତ ଲେଖା ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ରଖାଯାଇଛି । ସେଥିରେ ଲେଖା ଅଛି “ତୁମ ଶଗଡ଼ ଓ ବଳଦର ଦାମ । ଭଙ୍ଗା ଶଗଡ଼ ଏବଂ ଜଖମ ହୋଇଥିବା ବଳଦ ଦେବାନ କିଣି ନେଇଗଲେ ।”

ମା'ର ଅପତ୍ୟ ସ୍ନେହ

ରାଧା ଯେଉଁ ଦିନ ଆସି ପ୍ରଥମେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏଙ୍କ କାରଖାନାରେ କାମ କରିବାକୁ ରହିଲା, ସେ ଦିନର କଥା କାହାର ମନେ ନାହିଁ । ସେ ଜନାନା ଖୁଆଡ଼ରେ କାମ କଲା । ସେଠାରେ ଦରିଦ୍ର ମୂଲ୍ୟାଣୀମାନେ ରହିବାକୁ ଘର ଥାଏ । ରାଧା ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଘରେ ରହିଲା । ପ୍ରଥମେ ତାକୁ ସାମାନ୍ୟ ମଜୁର ମିଳିଲା । ମାତ୍ର ସେ କାମ ଭଲ ଶିଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ମଜୁର ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସେ ତା ଉପାଜିତ ଟଙ୍କାରୁ କିଛି ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଘରର କେତେକ ଆସବାବ କଣିଲ । ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଦର୍ପଣ କଣି ପାଖରେ ରଖିଲ । ଦର୍ପଣରେ ସେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ବେଳେ ବେଳେ ଆନନ୍ଦ ଲଭିବାରେ । ତା ବାଳ ପେଣ୍ଡାଟି ବିଶେଷ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ । ସେ ଦର୍ପଣରେ ନିଜ ବାଳ ପେଣ୍ଡା ଓ ମୁକ୍ତା ପରି ଦାନୁଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିଉଠେ । ଫମେ ତାର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ପାସୋରଗଲ । ତାର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ରହିଲା ରମା ।

କିନ୍ତୁ ତା କୋଲର ଝିଅ ରମା ଯେ ବିଦେଶରେ ଅଛି, ତାହା ସେ କାହାରି ଆଗେ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ତ ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହିଛି । ତାର ପୁଣି ପିଲା ଆସିବ କେଉଁଆଡ଼ୁ ? କିନ୍ତୁ ତା ପିଲାଟି ବିଷୟ ଲେଖି ଘାନା ସାହୁ ଦଶ ଆଠ ଦିନରେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପଠାଏ । ରାଧା ମଧ୍ୟ ଲୁଚାଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ବାଦରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଦିଏ । ରାଧା ନିଜେ ଚିଠି ଲେଖି ପାରୁଥିଲେ ତାର ଧରା ପଡ଼ିବାର ଆଶଂକା ନ ଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ଲେଖିପାରେ ନାହିଁ । ମୂଲିଆଣୀ-ମାନଙ୍କ ଚିଠି ଲେଖି ପଢ଼ି ଦେବା ନିମନ୍ତେ କାରଖାନା ମାଲିକଙ୍କ ତରଫରୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଥାଏ । ରାଧା ତାହାର ହାତରେ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ଲେଖାଏ । ରାଧାର ଗୋଟିଏ ପିଲା ଜଜାରସିଂହରେ ଅଛି ବୋଲି ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଫମେ ଫମେ ଚାଲିଆଡ଼େ ଗୁପ୍ତ କରିପକାଇଲା ।

ମୂଲିଆଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କେଉଁଠାରେ କିଏ ଅଛି, ସେ ବିଷୟ ନେଇ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବଡ଼ ଘଣ୍ଟା ଚକଟା ଲାଗୁଥିଲା । ସେ ବିଷୟ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ତାର ପିଲାଟିଲି କେହି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ରାଧା ବାରମ୍ବାର କହିବାକୁ, ଜଣେ ମୂଲିଆଣୀ ସାତ ଦିନ ଛୁଟି ନେଇ, ହାତରୁ ସାତ ଟଙ୍କା ଆଠଶା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଜଜାରସିଂହ ଯାଇ, ରମାକୁ ଦେଖି ଆସିଲା । ଆଉ ରାଧା କି କୌଣସି କଥା ଲୁଚାଇ ରଖିପାରେ ? ମୂଲିଆଣୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜଣେ ମାଲିକଆଣୀ ଥାଆନ୍ତି । ମୂଲିଆଣୀ-ମାନଙ୍କ ଚରଣ କିପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ରହିବ, ତାହା ଦେଖିବା ତାଙ୍କର କାମ । ସେ ରାଧାକୁ ଦିନେ ଡାକି କହିଲେ, “ଦେଖ, ରାଧା, ତୋ ସ୍ବଭାବ ବଡ଼ ମନ୍ଦ । ମାଲିକ ତୋ କଥା ସବୁ ଶୁଣି ତୋତେ କାମରୁ ବାହାର କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ତୁ ଏ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ନେଇ ପଲା” କହି ସେ ରାଧାକୁ ପରୁଣଟି ଟଙ୍କା ଦେଲେ । ରାଧା କାରଖାନା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ।

ରାଧାକୁ ପୁଣି ଅକୁଳସାଗରରେ ଭାସିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ରମାର ଖର୍ଚ୍ଚପାଇଁ ମାସକୁ ବାର ଟଙ୍କା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଘାନା ସାହୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲା, ଏ ଠିକ୍ ସେହି ସମୟର ଘଟଣା । ରାଧା କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଘାନା

ସାହୁଠାକୁ ମାସକୁ ମାସ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ତାକୁ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଗଲା । ସେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବାହାର ହୋଇ ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଉଛୁ ବୋଲି ମାଲିକ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ମାଲିକଆଣୀ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଦାତବ୍ୟ ପାଣ୍ଟିରୁ ପଛୁଶ ଟଙ୍କା ଦେଇ ବାହାର କରି ଦେଇଥିଲେ ।

ରାଧା ବଜାରରେ ଖଣ୍ଡିଏ କୁଡ଼ିଆ ଭଡ଼ା ନେଇ ରହି, ଦିନ ମଜୁରରେ କାମ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ମଜୁର ତା ପେଟକୁ ଅଖିଲା ନାହିଁ । ଝିଅର ଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ ସେ ସେଥିରୁ ଆଉ ପଠାଇବ କଣ ? ଝିଅଟି ପାଖରେ ଥିଲେ, ସେ ତା ମୁହଁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ଖୁସି ହେଉଥାନ୍ତା । ଭାବିଲା, ତାକୁ ଯାଇ ନେଇ ଆସିବ । କିନ୍ତୁ ଯିବା ଆସିବାକୁ ବାଟଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇବ ବା କେଉଁଆଡ଼ ? ତା ପରେ ପୁଣି, ଘାନା ସାହୁର ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ବାକି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ସବୁ କଥା ଭାବି ସେ କହିଲା, “ନା ଧନମାଳୀ ଖାଇ ପିଇ ପୁଣ୍ୟରେ ଅଛି; ଆଉ । ତାକୁ ଆଣି ଏ ଯମଦଣ୍ଡରେ ଘାଣ୍ଟିବି କାହିଁକି ?”

ରାଧା ଯେ କାରଖାନାରୁ ଦୁଷ୍ଟରବତା ଯୋଗେ ଜଡ଼ା ଖାଇ ଆସିଛି, ତାହା ଚାହିଁଆଡ଼େ, ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ, ମଡ଼ର ଦୁର୍ଗତ ପରି ବ୍ୟାପିଗଲା । ସେ ବାଟରେ ଗଲବେଳେ ଲୋକେ ତା ଆଡ଼କୁ ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ପଲାଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ, ଏପରି କି ତା ନିଜ ଗ୍ରାମରେ ସୁଖା, ବଲବାଡ଼ିରେ କାମ କରିବ ବୋଲି ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଛାଡ଼ିଯିବ କିପରି ? ସେ ଜଣେ ମହାଜନ ଠାରୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଧାରିଥିଲା । ମହାଜନ କହିଲା, “ତୁ ଯେବେ ଚାଲିଯିବୁ, ଦେଖ, ତୋତେ ଚୋରିରେ ପୋଲିସରେ ଦେବି ।” ସେ ଯେଉଁ ଭଡ଼ା-ଘରେ ଥିଲା ତାର ମାଲିକ କହିଲା, “କାହିଁକି ? ତୋର ବସ୍ତ୍ର ଅଛି, ରୂପ ଅଛି । ରୋଜଗାର କରି ମୋ ଭଡ଼ାଦେଇ ଯା ।” ଶୁଣି, ରାଧା ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇଲା । ସେ ଗଡ଼ଯାଇ ଘରକୁ ଘର କାମ ଖୋଜି ଚାଲିଲା । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ନାକ ଛୁଆଡ଼ିଲେ; କହିଲେ, “ତୁ ଟା ନଷ୍ଟ ମାଇକିନିଆଟାଏ । ତୋତେ କିଏ ଘରେ ପୁରେଇବ ?” ରାଧା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି, କେତେବେଳେ ଲୁହ ପୋଛି, କେତେବେଳେ ବା ଆଖିର ଲୁହ ଭୂଇଁରେ ପକାଇ, ଗଡ଼ର ଏ ମୁଣ୍ଡ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଓ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଏ ମୁଣ୍ଡ ଅନେକ ଚାଲିଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ କିଛି ଆଶା ଦେଖିଲା ନାହିଁ ।

ମାଘ ମାସ ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ଉତ୍ସବ ଦିନ କାରଖାନା ଭିତରେ ମହୋତ୍ସବ ଲାଗିଥିବା ସମୟରେ ରାଧାକୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଏବଂ ବର୍ଷା ଋତୁ ଯାଇ, ପଣି ମାଘମାସ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ବର୍ଷାଯାକ ରାଧାର ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ, ଲଜ୍ଜା, ଅପମାନ, ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ତ ସୀମା ନାହିଁ । ତା ପରେ ପଣି, ତା ରଣ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଘାନା ସାହୁ ବାରମ୍ବାର ଟଙ୍କା ମାଗି ବେରଙ୍ଗି ଚିଠି ଲେଖି

ପଠାଇଲା । ବେରଙ୍ଗି ଚିଠି ରଖିବାରେ ରାଧାର ପିନ୍ଧା ଲୁଗା ଖଣି ଛଡ଼ା ବାକି ସବୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ଦିନେ ଚିଠି ଆସିଲା ଯେ ରମା ଲୁଗା ଅଳ୍ପବରେ ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ରହିଛି । ରାଧାକୁ ପଇସାଟିଏ ପାଇବାର ଉପାୟ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ସମୟରେ ଚଉରି ତିଆର କରିବାକୁ ଚଉରିଆମାନେ ଖୁବ୍ ବେଶି ଦାମରେ ମୁଣ୍ଡବାଳା କଣି-ନେଉଥିଲେ । ରାଧା ଚିଠି ପାଇଲା ପରେ ଦିନଯାକ ଏଠାକୁ ସେଠା ବୁଲି ବୁଲି, ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଜଣେ ଚଉରିଆ ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ଦେଖି ଚଉରିଆ କହିଲା, “ଆଃ, ବେଶ୍ ବାଳ ତ !”

“କେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦବ ?”

“ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ।”

“ଆଜ୍ଞା, କାଟି ଦେବେ ।”

ସେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କାରେ ରାଧା ପିନ୍ଧି ପାଇଁ ଲୁଗାପଟା କଣି ପଠାଇଦେଲା । ତାକୁ ପାଇ, ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାରି ରାଗରେ ଜଳି ଉଠିଲେ । ତାଙ୍କର ଲୁଗା ଦରକାର ନଥିଲା, ଦରକାର ଥିଲା ଟଙ୍କା । ଯାହା ହେଉ, ସେମାନେ ସେ ଲୁଗାର ସବୁ ବ୍ୟବହାର କଲେ; ଚମ୍ପା ଓ ଘରା ଦୁହଁଙ୍କ ଭିତରେ ବାଣ୍ଟି ଦେଲେ । ରମା ମାଘ ମାଘ ଶୀତରେ ପୁଅପରି ଥୁରୁଥୁରୁ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣେ ରାଧା ଦର୍ପଣରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖି କହିଲା, “ବାଳ ପେଣ୍ଡାକ ଗଲା, ଯାଉ । ମୋ ଦରିଦ୍ର ପସରା ତ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଖୁସିରେ ରହିଲା ।”

ରାଧା ହୃଦୟରେ କ୍ରମେ ବିସାଦ ପୂରିଗଲା । ତାର ସବୁ ଯାକଥିଲା, ଥିଲା କେବଳ ଟିକିଏ ରୂପ । ବାଳ ପେଣ୍ଡାକ ପିବାରୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଲା । ତହିଁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୃଣା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଶବ୍ଦ ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ବିଚାରି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଲା, ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲା । ମୋଟ ଉପରେ ସେ ବାୟାଣୀ ପାଲଟିଗଲା ବୋଲି କହିଲେ ଚଲେ । ସେ କେତେବେଳେ ହସିଲା, କେତେବେଳେ କାନ୍ଦିଲା, କେତେବେଳେ ବା କହିଲା, “ମୋର ସମ୍ପତ୍ତି ବେଶି ହେଲେ ମୋ ଧନମାଳୀ ଆସି ମୋ ପାଖରେ ରହିବ ।”

ଦିନେ ସେ ଦାନା ସାହୁଠାରୁ ଏହି ଚିଠିଟି ପାଇଲା । “ରମାର ନାଲରକ୍ତ ଝାଡ଼ା ହେଉଛି । ଓଷଧ ଖର୍ଚ୍ଚକୁ ଚିରଣ ଟଙ୍କା ପଠାଅ, ନୋହୁଲେ ପିଲା ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନାହିଁ ।” ରାଧା ଚିଠି ପଢ଼ି ନ କାନ୍ଦି ଠୋ ଠୋ ହସିଲା, “ଆରେ, ମୁଁ ଆଜି ଚିରଣ ଟଙ୍କା ପଠେଇବି ।” ସେଦିନଯାକ ସେ ସବୁଦିନ ପରି ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିଲା ବାଟରେ ଜଣେ ଦାନ ବ୍ୟବସାୟୀ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟ ବିଷୟରେ ବହୁତା କରୁଥିଲା । ଅନେକ ନିଷ୍ଠୁର୍ ଲୋକ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଶୁଣୁଥିଲେ । ରାଧା ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ

ଠିଆହୋଇ ଶୁଣିଲା ଦାନ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ହଠାତ୍ ରାଧାର ମୁକ୍ତା ଦାନ୍ତ ଦେଖି କହିଲା,
 “ଦେଖ ହିଅ, ତୋ ଆଗଦାନ୍ତ ଦିଅଁଟି ଦବୁ ତ ଯୋଡ଼ିଏ ମୋହର ଦେବି ।”

“ଏ, ମାଗଣା ପଡ଼ିବ ନା କଣ ?”

“ନା, ଦୁଇ ମୋହର ପାଇବୁ ।”

ରାଧା ଡର ଧାଇଁ ଚାଲିଗଲା । ଯାଇ ତାର ପଡ଼ୋଶୀକ କହିଲା, ‘ଦେଖ,
 ମାଉସି, ଦିଟା ମୋହର ଦେଇ, ପୁଣି ମୋର ଯୋଡ଼ିଏ ଦାନ୍ତ ନବ । ମୁଁ ପଛକେ
 କଅଳୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବି, ଦାନ୍ତ ମୁଁ ଗୁଡ଼ିବି ନାହିଁ ।’

“କିଏ କଣ ଦବ ?”

“ଦୁଇଟା ମୋହର ଦବ ।”

“ଦୁଇ ମୋହର ହେଲେ ଡରିଣ ଟଙ୍କା ।”

‘ଡରିଣ ଟଙ୍କା ନାମ ଶୁଣି, ରାଧା ହଠାତ୍ ଚମକ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦାନୀ
 ସାହୁର ଚଠି ଖଣ୍ଡିକ କାଢ଼ି ପୁଣି ପଡ଼ିଲା । ପଡ଼ିସାରି ସେ ପଡ଼ୋଶୀକ ଯାଇ
 ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା ନାଲରକ୍ତ ହଗା କଣ ଖରାପ ରୋଗ ?”

“ଭାରି ଖରାପ ରୋଗ ।

“ପିଲାଙ୍କର ହୁଏ ।”

“ତାଙ୍କର ତ ହୁଏ ।”

“ଆଉ ହେଲେ କଣ ହୁଏ ?”

“ମରିଯାନ୍ତି ।” ରାଧା କିନ୍ତୁ କାମୁଡ଼ି ଦେଇ ପଛକୁ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡ ପୁଞ୍ଜିଲା ।
 କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ଭଲ ହୁଅନ୍ତି କିମିତି ?”

“ଓସଦ ଖାଇଲେ ।”

ରାଧା ପଡ଼ୋଶୀ କଥା ଶୁଣି, ପୁଣି ଥରେ ଚଠି ଖଣ୍ଡିକ ପଡ଼ିଲା । ରାତି
 ଭିତରେ ସେ ଥରେ ଦାନ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବସାକୁ ଫେରି ଆସିଲା ।
 ଆଉ ଦିନ ସକାଳେ ପଡ଼ୋଶୀ ଆସି ଦେଖିଲା ଯେ ରାଧା ନିଜାନ୍ତ ବୁଢ଼ିଟା ପରି
 ଦିଶୁଛି ଏବଂ ଥରୁ ଥରୁ ଥରୁଛି । ତହିଁ ସେ ପଚାରିଲା, “କଲେ, ତୋର କଣ
 ହେଇଛି କି ।”

“କିଛି ନାହିଁ; ମୋ ପିଲାଟି ଯେ ନାଲରକ୍ତ ହଗା ଆଉ ଭୋଗିବ ନାହିଁ,
 ତା ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଛି—” କହି, ସେ ଯୋଡ଼ିଏ ମୋହର

କରାଟରୁ କାଢ଼ି ଦେଖାଇଲା । ସେତେବେଳେ ତା ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ହସ ଦେଖାଗଲା । ପ୍ରଭାତର ସୂର୍ଯ୍ୟ କରଣ ପଡ଼ି ମୁହଁର ବକଟ ଛବି ପ୍ରକଟ କଲା । ପଡ଼ୋଶୀ ଦେଖିଲା ଯେ ତାର ଦୁଇ କଲରେ ରକ୍ତ ଲାଗିଛି ଏବଂ ଆଗ ପାଟିର ଦୁଇଟି ଦାନ୍ତ ନାହିଁ । ରାଧା ଟଙ୍କା ଦିଶିଣିଟି ଜକାରହୁଁ ପଠାଇଦେଲା । ସେ କପରି ଜାଣିବ ଯେ ରମାର ଦେହ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଖରାପ ହୋଇ ନ ଥିଲା ?

ସେ ଦିନ ରାଧା ତା ଦର୍ପଣଟି ଗୁଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । କାରଣ, ରଖିଥିଲେ, ସେ ସେଥିରେ କେବଳ ତାର ଲଗ୍ନା ମୁଣ୍ଡ, ପାକୁଆ ଚୁଣ୍ଡ ଓ ମଳିନ ବିମର୍ଷ ମୁହଁ ଦେଖିଥାନ୍ତା ।

ଏଣିକି ରାଧା ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଚଳିଲା । ତାକୁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଲୁଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ପୁତୁରା ସେ କନା ଚଇଣ୍ଡେଇ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଲୁଗା ନିବାରଣ କଲା । ଦୁଇ ଓଲି ଖାଇବା ଅଭାବରେ ଓଲିଏ ଖାଇଲା । ତଥାପି ସେ ତାର କରଜ ଶୁଝିବାକୁ ଏବଂ ଝିଅ ପାଇଁ ପଠାଇବାକୁ କିଛି ସଞ୍ଚୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଘରର ମାଲିକ ଭଡ଼ା ମାଗି ଆସି ଥରକୁ ଥର କହୁଲା, “ତୋର ବସ୍ତ୍ର ଅଛି, ତୁ କାହିଁକି ସାବଣୀ ହେଇ ମୋ ଭଡ଼ା ମାଡ଼ିବସିରୁ ? ଏ କଥା ବାରମ୍ବାର ଶୁଣି ରାଧା ମନରେ ଗୋଟିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଲା । ଲୁଗା ଦୋକାନରୁ କାଲିରେ ସେ କେତେକ ଲୁଗାପଟା ଓ ଖଣ୍ଡ ଏ ପାଟ କଣି ଆଣିଲା । ମାତ୍ର ତା ପରେ ତାକୁ ସେ ଘରେ ରହିବାକୁ ଜାଗା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେ ବୟା ବଦଳାଇ ଗଡ଼ର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସମାନ୍ୟମିଶ୍ରୀ ନାଶ୍ଟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ରହିଲା । ତା' ପରେ ତାର ପ୍ରତିଦିନ କିଛି କିଛି କଥା ପଇସା ରେଜିଗାର ହେଲା । ସେ ଭୋର ବେଳେ କେଉଁ ଦିନ ଟଙ୍କାଏ, କେଉଁ ଦିନ ଦେଉଟଙ୍କା କେଉଁ ଦିନ ବା ଖବ୍ କମରେ ଆଠଅଣା ଗଣି ରଖେ । ଏ ପଇସାରେ ସେ କରଜରୁ କିଛି ଶୁଝିଲା ଏବଂ ଘନ ସାହୁଠାରୁ ଚିଠି ନ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା, ତା ପାଖକୁ କିଛି ପଠାଇଲା ।

—୯—

ବିଷମ ପରୀକ୍ଷାର ପଥେ

ରାଧା ଯେ ଦିନକ ଭିତରେ ହଠାତ୍ କେତେ ଭିତରୁ କେତେ ତଳକୁ ଖସିଗଲା । ତାହା ରୁଝିପାରି ସେ ଦୁଃଖରେ ବହୁଳା ହୋଇପଡ଼ିଲା । ତାର ନିଜ ଉପରେ ଭର ହେଲା, ଏହାର ପ୍ରତି ମନରେ ଅଗ୍ରଭା ଜନ୍ମିଲା, ଧନଞ୍ଜୟ ବ୍ୟକ୍ତି

ସେ ମନେ ମନେ ରାଗସ ବୋଲି ଭାବିଲା । ମୋଟ ଉପରେ, ସେ ସଂସାରଟାକୁ
 ଘୃଣାଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ପୂର୍ବ ସ୍ନେହ ଅସ୍ମୁଣ୍ଣ ରହିଲା କେବଳ
 ରମା ପ୍ରତି । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ ପଛେ ନିଜରେ ପଡ଼େ, ମୋ
 କୋଳର ସଞ୍ଜାଳିଟି ସୁଖରେ ରହୁ ।” ସେ ଦିନ ଘନା ସାହୁଠାରୁ ଚିଠି ଆସିଲା ଯେ
 ରମାର ଦେହ ଭଲ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ଆଉ ପରୀକ୍ଷା ଟଙ୍କା ଦରକାର ।

ଏ ଘଟଣା ପରେ, ଦିନେ ପୌଷମାସ ରାତିରେ ରଜାଙ୍କ ଭାସ୍କାଳି ସାଆନ୍ତ
 ଗୋଷ୍ଠୀର ଜଣେ ଯୁବକ ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସହଜ ବିଚ୍ ଦାଣ୍ଡ ଉପରେ ଥଟ୍ଟା
 କରୁଥିବା କରୁଥିଲେ । ଥଟ୍ଟା କରୁଥିବା ବଢ଼ି ବଢ଼ି କ୍ରମେ ରଗରୁଗାରେ ପଡ଼ିଥିଲା ।
 ଯୁବକ କହିଲେ, “ତୁ ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ମୋତେ ପୁଣି ଟଙ୍କା ମାଗୁଛ ? ଯାହା
 ତୁ ଟଙ୍କା ଦେଇଛି, ସେତିକି । ମୁଣ୍ଡରେ ବାଳ ନାହିଁ, ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ନାହିଁ, ସ୍ତ୍ରୀର
 ପୁଣି ଦମାକ୍ ଏଡ଼େ ।” ଶୁଣି, ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ଟିକିଏ ରାଗି ଉଠିଲା । ଲହୁଁ ଯୁବକ
 ନାରାୟଣ ସିଂହ ତାକୁ ଗୋଟାଏ ବିଧି ମାରିଦେଲେ । ସେ ନାରାୟଣ ସିଂହଙ୍କ
 ଲୁଗା ଭଡ଼ି ଧରିବାରୁ ଲୁଗାଟା ଚିରିଗଲା । ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଘାସାକୁଡ଼ି
 ଲୋକ ହଠାତ୍ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ନାରାୟଣ ସିଂହ ମୁହଁ ଲୁଗା
 ଚାଲିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଆଗନ୍ତୁକ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇଲେ । ତା ପରେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିକି
 ଧରି ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଫାଣ୍ଟିଘର ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲେ । ଲୋକେ ଜନ୍ମ ଆଳୁଥିବେ
 ଦେଖିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ରାଧାକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେଉଛନ୍ତି ।

ଫାଣ୍ଟିରେ ହାଜତ ଘର ଦ୍ଵାର ଫଟାଇ ସିପାହୀ ରାଧାକୁ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି-
 କରାଦେଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଦେଖ, ରାଣୀ, ମୁଁ ତୋତେ କେତେ
 ଥର କହିଲି, ତୁ ଏ ବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣଦେ; ତୋ ହାତରେ ହବ ନାହିଁ । ନୂ ଶୁଣିଲୁନାହିଁ ।
 ଫଳରେ ଆଜି ତୁ ନାରାୟଣ ସିଂହଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଳି
 ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଲୁ । ତୋତେ ମୁଁ ଛ ମାସ ମିଆଦ ଖଟେଇବି ।”

ରାଧା ପଞ୍ଜୁରିର ପୋଷା ଶାଶୁଟି ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଉତ୍ତାରଣ କଲ, “ଛ
 ମାସ ମିଆଦ !” ତା ପରେ ସେ କିଛି ସମୟ ନୀରବ ରହିଲା । ପୁଣି କହିଲା, “ମୋ
 ପିଲା କଣ କରିବ, ସର୍ଦ୍ଦାର ସାହେବ ? ମୋର ଯେ ଘନା ସାହୁକୁ ପରୀକ୍ଷା ଟଙ୍କା
 ପଠାଇବାକୁ ଅଛି, ସେ କଥା କଣ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ମୋତେ ମାଫ କରନ୍ତୁ ।
 ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଏପରି କରିବିନାହିଁ । ମୋର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ । ନାରାୟଣ
 ସିଂହ ମୋତେ ଆଗ ଯାହା ତ ଗାଳି ଦେଲେ, ଦେଲେ; ତା ପରେ ମୋ ପିଠିରେ
 ବିଧିଏ ମାରିଲେ । ମୁଁ ଜୀବନରେ ସେପରି ବିଧି କେବେ ଖାଇ ନଥିଲି । ଚାଲନ୍ତୁ,

ମୁଁ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡ଼ିବି; ଦୋଷ ମାଟିନେବି । ମୋ ଗଣ୍ଠିଧନ ପାଇଁ ପରା ମୁଁ ନିଜକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ବଳିବି । ମୋର ଆଉ ଅଳ୍ପ କଣ ? ଲାଠି ଦୟା ବହୁ, ମୋତେ ଛୁଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଗୋଲମ ।” କହି, ରାଧା ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରି ପକାଇଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ଗୋଡ଼ ଛଡ଼ାଇନେଇ କହିଲେ, “ନା, ମୁଁ କିଛି ଶୁଣିବିନାହିଁ ।”

ହଠାତ୍ ବାହାରୁ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “ଟିକିଏ ସତାର କରନ୍ତୁ ।” ମହାପାତ୍ରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ, ନିଜେ ଦେବାନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ସମ୍ବ୍ରମେ କହିଲେ, “ନମସ୍କାର, ଦେବାନ ସାହେବ ।” “ଦେବାନ ସାହେବ” ନାମ ଶୁଣି, ରାଧା ତଳୁ ଉଠିପଡ଼ି ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲା । କହିଲା, “ତୁ ତେବେ ଦେବାନ ।” କହି, ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ଥିବା କଣି ଲେଣ୍ଟାଏ ଛେପ ପକାଇଦେଲା । ଦେବାନ ଛେପ ପୋଛିଦେଇ କହିଲେ, “ସର୍ଦ୍ଦାର, ସ୍ଵାକୁ ଛୁଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ।”

ସର୍ଦ୍ଦାର, ସତେ ଯେପରି ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ରହସ୍ୟଟା କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ନଗଣ୍ୟ ଗଣିକା ଦେବାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଛେପ ପକାଇବ; ଦେବାନ ଛେପ ପୋଛିଦେଇ କହିବେ, ସ୍ଵାକୁ ଛୁଡ଼ିଦିଅ । ଏ କଥାର ଅର୍ଥ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତାକୁ ଛୁଡ଼ି ଦେବା କଥା ଶୁଣି, ରାଧା ଚାରିଆଡ଼କୁ ଥରେ ଚାହିଁ କହିଲା, “ମୋତେ ତେବେ ଛୁଡ଼ିଦେବେ । ଏ କଥା କିଏ କହିଲା ? ଏ ପୋଡ଼ା ଦେବାନ ତ କହି ନ ଥିବ । ଆପଣ କହିଲେ, ସର୍ଦ୍ଦାର ବାହାଦୂର ? ମୋତେ ତେବେ ଛୁଡ଼ିଦେବେ ନିଶ୍ଚୟ । ହେଲେ, ମୋ କଥା ଟିକିଏ ଶୁଣିଥାନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯେ ଆଜି ଏଡ଼େ କଲକିନା ହୋଇଛି, ତାର କାରଣ ଏଇ ଆଶୁକୁଡ଼ା ଦେବାନ । ମୁଁ ସ୍ଵା କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲି । ସ୍ଵା କାନରେ କିଏ କଣ କହିଲା, ମୋତେ କିଛି ନ ପଚାରି, ଦିନେ ପଚାରି ଟଙ୍କା ଦେଇ, ବାହାର କରିଦେଲା । ମୋର ତ ଲୋଡ଼ର ଝିଅଟି ଜଜାରସିଂହରେ ଅଛି । ତାରି ଲଗି ମୁଁ ଏ କଲଙ୍କ ଆଦରିଲି । ତାକୁ କିଏ ନେଇ ପାଳି । ମୁଁ କାହିଁକି ଏ ପାପରେ ପଡ଼ି ସଜିବି ?”

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଏକକ୍ଷାନରେ ରାଧାର କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ସେ କହି-
 ଯାଉବା ପରେ ପଚାରିଲେ, “ତୁମର କେତେ ଟଙ୍କା ଏକ୍ସଟି ଦରକାର ?” ରାଧା ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଚାହିଁ କଥା କହୁଥିଲା । ଦେବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଦେଇ, କହିଲା, “ମୁଁ କଣ ତେଜେ କହୁଛି ?” ତହୁଁ ସେ ସିପାହୀମାନଙ୍କୁ କହିଲା, “ଦେଖିଲିଟିକି, ମୁଁ ସ୍ଵା ମୁହଁରେ କମିତି ଛେପ ପକେଇଲି । ଏ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ।

ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଆସିବି ମୋତେ ଡରେଇବ ବୋଲି । ମୁଁ ସ୍ବାକୁ ଭରି ରହିବି ? ଭରିଲେ ଭରିବି ସର୍ଦ୍ଦାରକୁ । ଆଉ କାହାକୁ କାହିଁକି ଭରିବି ମ ? ମୋତେ ଏଇ ଥରଟା ଗୁଡ଼ିଦିଅ, ମଣିମା ! ମୋତେ ଯେ ମାରନ୍ତୁ, ପିଟନ୍ତୁ, ହାଣନ୍ତୁ; ମୁଁ କାହାକୁ କିଛି କହିବିନାହିଁ । ଆଉ କଣ ? ମୁଁ ଏବେ ଯାଉଛି ।” ଶ୍ଯା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି, ଯିବାକୁ ବାହାରିଲା ।

ସର୍ଦ୍ଦାର କହିଲେ, “ସିପାହୀ, ପଲେଇଲା ଯେ । ତାକୁ ଗୁଡ଼ିଦିବାକୁ ତତେ କିଏ କହିଲା ?”

“ମୁଁ କହିଛି ।”

ଶ୍ଯା ଯେ ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଥରି ଥରି ଠିଆ ହୋଇ-ପଡ଼ିଲା । ତା ପରେ ସେ ଥରେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଓ ଥରେ ଦେବାନଙ୍କୁ ଚାହିଁବାରେ ଲାଗିଲା ।

“ଦେବାନ ସାହେବ ! ସେ କଥା ହେବନାହିଁ । ଏ ଚଣ୍ଡାଳୁଣୀ ପରା ଜଣେ ଭଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇଛି ।”

“ସର୍ଦ୍ଦାର, ଆପଣ ମୋ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଏ ପିଲକୁ ଫାଣ୍ଡିକୁ ନେଇ ଆସିଲେ, ମୁଁ ପଛେ ପଛେ ଦଳେ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆସୁଥିଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝିଛି ଏ ପିଲର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଦୋଷ ନାସାୟଣ ସିଂହଙ୍କର ।”

“ତା ହଉ, ମାତ୍ର ଏ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ଖୋଦ୍ ଦେବାନଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଲା । କଣ ସାମାନ୍ୟ କଥା କଲା ?”

“ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବି । ସେଥିପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଗେ ଫେରାଦ ହୋଇନାହିଁ ।”

“କ୍ଷମା କରିବେ । ଏ ଅପମାନ ଆପଣଙ୍କର ନୁହେଁ, ଆଇନର ।”

“ମୁଁ ସେ କଥା କିଛି ବୁଝେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବୁଝେ ନ୍ୟାୟ ଆଉ ଧର୍ମ । ଆପଣ ସ୍ବାକୁ ଗୁଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ମୋ କଥା ରଖନ୍ତୁ ।”

“ତା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“ହୋଇ ପାରିବ । ଏ ମୋର ହୁକୁମ ।”

“କହ—

‘ମୁଁ ଆଉ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବି ନାହିଁ ।’

ସର୍ବର ନମସ୍କାର କରି ଚାଲିଗଲେ । ରାଧା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଶୁଷ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁଭବ କଲା । ଦେବୀଙ୍କ ତାକୁ କହିଲେ, “ମୁଁ ତୁମ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଲି । ତୁମେ ଯେ ମୋ କାରଖାନାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲ ଏବଂ ପରେ ତୁମକୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଇଛି, ମୋତେ କିଛି ଜଣାନାହିଁ । ଗଲା କଥା ଗଲାଣି । ଏଣିକି ମୁଁ ତୁମର ସବୁ ଖବର ଚଳେଇବି । ତୁମେ ଏଠି ରହ ବା ପୁରୀ ଧାମରେ ରହ, ବା କଟକ ସହରରେ ରହ, ମୁଁ ତୁମଠାକୁ ମାସକୁ ମାସ ଖବର ପାଇଁ ଟଙ୍କା ପଠେଇବି । ତେବେ ତୁମେ ତୁମ ପିଲାଟିକି ଧରି ସୁଖରେ ରହ ପାରିବ ।”

ରାଧା ତା ପିଲାଟିକି ଧରି ଯେ ସୁଖରେ କେବେ ରହିପାରିବ, ଏ ଆଶା ତାର ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ଦେବୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ; ଦେବୀଙ୍କ ହାତକୁ ଧରି ଚୁମ୍ବନ କରି ମୁହଁଟି ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ।

ରାଧାର ମୁହଁ । ଶୁଖିଲା ବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ ସେ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଖଟରେ ଶୋଇଛୁ ଓ ଦେବୀଙ୍କ ବସି ନିଜ ହାତରେ ବିଷ୍ଣୁଛନ୍ତି । ରାଧା ଉଠିବାର ଦେଖି, ସେ ପଚାରିଲେ, ତୁମକୁ କଣ ଲାଗୁଛି ?

“ଭଲ ଲାଗୁଛି । ମୋର ଆଉ କିଛି ହବନାହିଁ ଯେ ।”

ଦେବୀଙ୍କ ସେ ମଧ୍ୟରେ ରାଧା ବିଷୟରେ ନାନା ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରି ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେ ତାକୁ କହିଲେ, “ରାଧା, ତୁମେ ଆଉ କିଛି ଭାବନା କରନାହିଁ । ତୁମ ପାପ କଟିଗଲାଣି । ତୁମେ ଜାଣ, ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଘରର ଦୁଇଟି କୋଠା ମାତ୍ର । ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସାନ ଦ୍ଵାର ଅଛି । ତୁମେ ଏବେ ସେ ଦ୍ଵାରବାଟେ ପାପ କୋଠାରୁ ପୁଣ୍ୟ କୋଠାକୁ ଆସିପାରିବ । ତୁମ ପିଲାଟି ଆସିଯିବ । ତୁମେ ତାକୁ ଧରି ସୁଖରେ କାଳ କଟାଇବ । ଆଉ ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ ।”

ଏଣେ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଦେବୀଙ୍କ ଓ ରାଧା ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଘଟୁଥିବା ବେଳେ, ସର୍ବର ମହାପାତ୍ର ପୋଲିସ ବିଭାଗର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏକ ଚିଠି ଲେଖି କଟକ ପଠାଇଲେ । ସେ ଚିଠିର ଲିଖିତ ବିଷୟ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ରହିଲା । ଦେବୀଙ୍କ ସେ କଥା

ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଲେ; କିନ୍ତୁ କେବଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଚମକ ପଡ଼ିବା ଲାଜ ଆଉ କିଛି କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଡିନିଶହ ଟଙ୍କା ଘନା ସାହୁକୁ ପଠାଇ ଚିଠି ଲେଖିଲେ, “ଏଥିରୁ ତୁମର ସବୁ ପାଉଣା କାଟିନେବ । ବାକି ଯାହା ବଳବ, ବାଟ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ରମାକୁ ଆଣି ଶୀଘ୍ର ଏଠାରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବ ।” ଚିଠି ପାଇ, ଘନା ସାହୁ ତା ଭାରିଆକୁ କହିଲା, “ଯାଏ, ଏ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଆମେ ପୁଣି ପିଲାଟାକୁ ପାଖରୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ? ଏ ଲୋକଟା ବୋଧହୁଏ ସ୍ତ୍ରୀ ମା’କୁ ରଖିବ । ନୋହଲେ ଏତେ ଟଙ୍କା ପାଣି ପରି କାହିଁକି ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତା ?” କହି, ସେ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କାର ଏକ ଖର୍ଚ୍ଚ ତାଲିକା ପଠାଇଲା । ସେଥିରୁ ସେ ପାଇଥିବା ଡିନି ଶହ ଟଙ୍କା କାଟି, ବାକି ଦୁଇ ଶହ ପଠାଇବାକୁ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ଦେବାନ ଦୁଇ ଶହ ଜାଗାରେ ଡିନି ଶହ ଟଙ୍କା ପଠାଇ ଲେଖିଲେ, “ଅତି ଶୀଘ୍ର ରମାକୁ ଧରି ଆସ ।”

ରାଧା ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ଅନେକ ଦିନ ପଡ଼ିରହିଲା । ତା ଦେହ ଭଲ ହେଲାନାହିଁ । ନାରାୟଣସିଂହ ତା ପିଠିରେ ଯେ ବ୍ୟାଧିକ ମାରିଥିଲେ, ତା ଫଳରେ ତାର ଯନ୍ତ୍ରା ରୋଗ ବାହାରପଡ଼ିଲା । ଦେବାନ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ରୋଜ ଦୁଇଥର ଆସନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ପଚାରେ; “ମୋ ରମା କେବେ ଆସିବ ?” ଶୁଣି ଦେବାନ ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି, “କାହିଁ, ଆଜି ତ ଆସିଲା ନାହିଁ । କାଲି ଆସିବ ପରା ।” ଶୁଣି ରାଧାର ମନ ନାଚିଉଠେ ।

ଦିନେ ଚିକିତ୍ସକ ରାଧାର ନାଡ଼ି ଦେଖି, କିଛି ସମୟକଣ ଭାବି, ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ିଲେ । ତା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସ୍ତ୍ରୀର ପରା ଗୋଟିଏ ଝିଅ କେଉଁଠି ଅଛି ? ତାକୁ ଅଣାନ୍ତୁ ନା ।” ରାଧା ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନ ପାରି ଦେବାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲା, “ସେ କଣ କହିଲେ କି ?” ଦେବାନଙ୍କୁ ବୁଲୁ ସେତେବେଳେ ଦାଉଁ ଦାଉଁ ପଡ଼ୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଉପରେ ଟିକିଏ ହସି କହିଲେ, “କହୁଚନ୍ତି, ତୁମ ଝିଅଟି ଆସିଗଲେ ତୁମ ଦେହ ଭଲ ହୋଇଯିବ । ତୁମେ ଝାଡ଼ିବୁଡ଼ି ହୋଇ ଉଠିବ ।”

“ସେ ଠିକ୍ ବୁଝିଚନ୍ତି । ଘନା ସାହୁ ଆଉ କାହିଁକି ଡେରି କରୁଛି ମ ? ମୋ ଧନ ଆସିଲେ, ମୁଁ କୋଳରେ ବସେଇବି; କାଖରେ ଧରି ବୁଲିବି । ସେତେବେଳେ ଆଉ ମୋ ଦେହ ଖରାପ ହବ କିପରି ?”

ରାଧା ଝିଅକୁ ଦେଖିଲେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲଭ କରିବ ବୋଲି ଏଣେ ମନେ ମନେ ଆଶା କରୁଥିବା ବେଳେ, ତେଣୁ ଘନା ସାହୁ ଥରକୁ ଥର ଚିଠି ଲେଖିଲା ଯେ, ସେ ରମାକୁ ପଠାଇ ପାରିବନାହିଁ । କେତେବେଳେ ଲେଖିଲା ଯେ ସେ ଅସୁସ୍ଥ,

ଆଉ କେତେବେଳେ ଲେଖିଲା ଯେ ତାର ଲୁଗାପଟା ନାହିଁ । ଏହିପରି ନାନା ବାହାନାରେ ସେ ରମାକୁ ପଠାଇଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ କେହି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଲମ୍ବ ହେବାରୁ ତା ଉତ୍ତର ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବା ଦେଖି ଦେବୀ ଦେବୀ କହିଲେ, “ନା, ମୁଁ ଏଥର ଜଣେ ଲୋକ ପଠେଇବି, ଦରକାର ହେଲେ ମୁଁ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଯିବି ।” ସେହି ଦିନ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଲେ । ତା ତଳେ ଶୁଣା ଦସ୍ତଖତ କରିଦେଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ଏହି—

“ଜଜାରସିଂହ ଚଟିଘର ମାଲିକ ଦାନା ସାହୁ ଜାଣିବ । ଏ ପକ୍ଷବାହକ ଯଙ୍ଗରେ ରମାକୁ ଗୁଡ଼ି ଦେବ । ସ୍ବାକ୍ଷରୁ ତୁମର ପାଉଁଶାପକ୍ଷ ସବୁ ବୁଝି ନେବ ।

ତୁମର

ଶ୍ରୀମତୀ ଶୁଣା ଦେବୀ ।”

ଚିଠି ନେଇ କେହି ଜଜାରସିଂହ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ଘଟଣାମୟ ଇତିହାସରେ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ଦେବୀଙ୍କ ନିଜ କୋଠରୀ ମଧ୍ୟରେ ବସି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ମହାଶୟ, ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଅପରାଧ ହେଇଛି । ଜଣେ ତଳ କର୍ମଚାରୀ ଉପର କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାରେ ସୂଚି କରନ୍ତି । ମୁଁ ତାହା ହଜୁରଙ୍କୁ ଜଣାଇବାକୁ ଆସିଲି । ହଜୁର ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରନ୍ତୁ ।”

“ତଳ କର୍ମଚାରୀ କିଏ ?

“ମୁଁ ।”

“ଆଉ, ଉପର କର୍ମଚାରୀ ?”

“ହଜୁର ନିଜେ । ହଜୁର ମୋତେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବରଖାସ୍ତ କରନ୍ତୁ ।”

ଦେବୀଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ କଣ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ସର୍ଦ୍ଦାର କହିଲେ, “ଆପଣ ଦ୍ଵିଧା କରିବେ ନାହିଁ । ମୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଉଚିତ । ଆପଣ ସେହିନ ବୃଥାରେ ମୋ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଆଜି ଆପଣ ମୋ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହେଇ ଦଣ୍ଡ ଦିବା ଯଥାର୍ଥ ହୁଏ ।”

“ଆପଣ ଏ ସବୁ କଣ କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତ କିଛି ବୁଝିପାରୁନାହିଁ ।”

“ସେ ଦିନ ସେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟାକୁ ନେଇ ଫାଣ୍ଡିରେ ଯେ ଘଟଣା ହେଲା, ସେଥିରେ ମୁଁ ବଡ଼ ଅପମାନିତ ହେଇଥିଲି । ସେଥିଯୋଗେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଟକକୁ ପସି ଲେଖିଥିଲି ।”

ଦେବୀନ ଅତି କମ୍ ହସନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସର୍ବାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଠୋ ଠୋ ନ ହସି ରହୁପାରିଲେନାହିଁ । ସେ କହିଲେ, “କଣ ଦେବୀନ ସେ ସେଦିନ ସର୍ବାରଙ୍କ ଉପରେ ହୁକୁମ୍ ଚଳେଇଲେ ସେ କଥା ?”

“ଦେବୀନ ନୁହନ୍ତି, ଜଣେ ଉଣିଶ ବର୍ଷର କଏଦ ।”

ଦେବୀନ କଲାକାଠ ପଡ଼ିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସର୍ବାର ପୂର୍ବ ପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ମୋର ଦୋଷ ମାଫ କରିବେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସେଇ କଏଦ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲି । ତା ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଚେହେରା ମିଳିଯାଇଛି । ମୁଁ ମନେ କରିଥିଲି ଆପଣ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ । ମୁଁ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ତଳେ ପାଣ୍ଟ ନାଏକକୁ ଜେଲ-ଖାନାରେ ଦେଖିଥିଲି । ସେ ଜେଲଖାନାରୁ ବାହାରି ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠରୁ ଶ୍ରେଣୀ କରିଛ; ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗ୍ରେଟ ପିଲ୍ଲଠ ଡକାଏଦ କରି ନେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଠ ବର୍ଷ ହେଲା ତାର ଆଉ ପଣ୍ଡା ମିଳୁନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ଚିଠି ଲେଖି କି ଉତ୍ତର ପାଇଲେ ?”

“କହିଲେ, ମୁଁ ପାଗଲ । ତା ଠିକ୍ । ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଧରାପଡ଼ିଛି ।”

ଦେବୀନ ପଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ହାତରେ ଖଣିଏ ବହି ଧରିଥିଲେ । ତାହା ଖସିପଡ଼ିଲା । ସର୍ବାର ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଗୋଟାଏ ଲୋକ ‘ଅନନ୍ତ ଦାସ’ ନାମ ଧରି ନଡ଼ିଆ ଶ୍ରେଣୀକରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ କଟକ ଜେଲଖାନାରେ ହାଜତରେ ରଖାଯାଇଛି । ସେ ଜେଲଖାନାର ଦୁଇ ଜଣ କଏଦ ଅନନ୍ତ ଦାସକୁ ଚିହ୍ନିଲେ । ସେମାନେ ପୂର୍ବେ ତା ସାଙ୍ଗେ କୁଆଡ଼େ ସେଇ ଜେଲଖାନାରେ ଥିଲେ । ତା ନାଁ ‘ପାଣ୍ଟ ନାଏକ’ ବୋଲି ସେମାନେ କହିନ୍ତି । ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଅଛୁ କେଉଁଠି, ଆଉ ମୁଁ କାହାକୁ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ବୋଲି ଭାବିଲି ? ମୁଁ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଯାଇ ସେ ପାଣ୍ଟ ନାଏକକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଆସିଛି । ଦେଖନ୍ତୁ, ମୁଁ କେଡ଼େ ଅପରାଧୀ । ଆପଣ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅନ୍ତୁ, ଆଉ ବରଖାସ୍ତ କରନ୍ତୁ ।”

ଦେବୀନ ସର୍ବାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ପରେ ପଚାରିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନିଜେ କଣ କହୁଛନ୍ତି ?”

“ସେ କହୁଛି, ‘ମୁଁ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଫାଣ୍ଟ ନାଏକ କିଛି ଜାଣେନା । ମୁଁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ।’ କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ । ଅଦାଲତରେ ମକଦ୍ଦମା ବିଚାର ହେବ । ମୁଁ ସେଥିରେ ସାକ୍ଷୀ ଅଛି ।”

ଦେବୀଙ୍କ ପରିଲକ୍ଷଣ ପରି ବହୁତା ଭିତରକୁ ଚାଲି ଚାଲିଥିଲେ । ଶେଷରେ କହିଲେ, “ଆଉ ସେ କଥା ପଚାରିଲୁ କଣ ? ଆପଣ କହିଲେ ନା ଯେ ତାର ବିଷୟ ଦଶ ଆଠ ଦିନରେ ହବ ?”

“ନା, କାଲି ହବ । ମୁଁ ଆଜି ବାହାର ଯିବି ।”

“ବିଷୟ କେବେ ସମସ୍ତ ଲାଗିବ ?”

“କାଲି ଦିନକରେ ସରିଯିବ, କି ମକଦ୍ଦମା ଯେ ! ସେ ଯାହା ହେଉ, ମୋତେ ଆପଣ ବରଖାସ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।”

ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କଥା ଶୁଣି କହିଲେ, “ନା, ଆପଣ ଜଣେ ଭାରି ଭଲ କର୍ମଚାରୀ । ଆପଣ ଶୁଣିଗଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିବ ନାହିଁ ।”

“ନା, ମୁଁ ଯେ ଅପରାଧୀ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ସେ କଥା ମୁଁ ବୁଝିବି ପରେ ।”

“ନା, ଦେବୀଙ୍କ ସାହେବ, ମୁଁ ନ୍ୟାୟ ଚାହେଁ । ନ୍ୟାୟରେ ମୋର ଦଣ୍ଡ ପାଇବା ଉଚିତ, କଠୋର ଦଣ୍ଡ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ଫେରି ଆସନ୍ତୁ; ପରେ ବୁଝିବା ।”

ସଙ୍ଗରେ ଆଉ କିଛି ନ କହି, ନିଜ ନୂଆର କରି, ମୁସଲମାନା ଗାଦିରେ ପରୁର ପରୁର ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଉତ୍କଳ ଶ୍ରୀମତୀ

ସଙ୍ଗରେ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ, ରେଗିଷ୍ଟ୍ରାରେ ଗୋଟିଏ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବୀଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାଳୟକୁ ଗଲେ । ଗୋଟିଏ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ, “ମୋର ମା କାହିଁ ?”

“ଶୀଘ୍ର ଆସିବ ।”

ସେ ଦିନ ଗୋଟିଏ ରୋଗ ଚିକିତ୍ସା ବଢ଼ିଥିଲା । ଦେବୀଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଚିକିତ୍ସା କଲା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଏହା ଦେଖି ଲୋକେ କୁହାକୁହ ହେଲେ, ବୋଧହୁଏ ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥା ଖରାପ ହେବାରୁ ଦେବୀଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ଅଛନ୍ତି ।” ଦେବୀଙ୍କ ସେହି ଗୋଟିଏ

ପାଖରେ ବେଶି ସମୟ ରହିଲେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ଦେବାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରେ ସକାରି ଗଉଡ଼ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦେବାନ ସକାରିରେ ବସି କହିଲେ, “ଗୁଲ, ପବନ ପରି ଉଡ଼ିଯିବଟି ! କାଲି ସକାଳୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ଦରକାର । ଗୁଲ ଗୁଲ ନ ବସି, ନ ଶୋଇ, ଗୁଲିବାକୁ ହୁଏ । ବକ୍ସିସ୍ ଯାହା କହିବ, ପାଇବ ।”

ଗଉଡ଼ମାନେ ସକାରି କାନ୍ଦେଇ ଗୁଲିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ । ବାଟ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆଗରେ ଦିହୁଡ଼ି ମଣାଲ ଆଦି ଧରି ଗୁଲ ଜଣ ଲୋକ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଲେ । ଲୋକେ ଦେଖି ମନେ କଲେ ଯେ, କାହା ଝିଅ ଶାଶୁ ଘରକୁ ଯାଉଛି ।

ଦେବାନ ଗୁଲିଯିବା ପରେ ଶୁଆର ଦେହ ଟିକିଏ ବେଶି ଖରାପ ହେଲା । ଦେବାନ ତା ପାଖରେ ରୋଜ ଘଣ୍ଟାଏ ଖଣ୍ଡେ ବସନ୍ତି । ଆଜି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମାତ୍ର ବସି ଗୁଲିଗଲେ । ସୁତରାଂ ସେ ଦେବାନକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଜିଦ୍ ଧରି ବସିଲା । ତା ପରେ ପୁଣି ରାଜାଙ୍କର ଡାକରା ଆସିଲା । ଫଳରେ ଦେବାନଙ୍କୁ ଖୋଜା ପଡ଼ିଲା । ଦେବାନ ସୁଆରରେ ବସି ଘରୁ ବାହାରିଯିବାର ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଦେଖିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ କେଉଁଠାକୁ ଗଲେ, କେହି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ନିଜେ ସୁଆର ବୋହୁବା ଗଉଡ଼ମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ କି ନା ସନ୍ଦେହ ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଜନାଢ଼ନ ମହାପାତ୍ର ଅନନ୍ତ ଦାସ କିଏହି ବିଷୟ କହି ଗୁଲିଗଲା ପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଦେବାନଙ୍କ ମନରେ ଏକ ଶ୍ଵାସିତ ସନ୍ତୋଷ ଗୁଲିଛି । ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନମରଣ ସନ୍ତୋଷ । ସେ ଭାବୁଛନ୍ତି, “ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ବଡ଼ ପାହ୍ୟାରେ ଅଛି, କେତେ ଲୋକଙ୍କର କେତେ ଉପକାର କରିପାରୁଛି । କାରଖାନା ବସାଇ ଜଗତର ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର ଉପକାର କରିଛି । ଗେରୁ ମହଣ ଲୋକେ ପରୁଣ ଟଙ୍କାରେ କଣ୍ଠୁଥିଲେ, ଏବେ ଅଧା ଦାମରେ ପାଉଛନ୍ତି । ତା ଛଡ଼ା ଏତେ ଲୋକ ପୋଷି ହେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ନ ଥିଲେ ଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ହୁଏ ତ ଭୋକରେ ମରନ୍ତେ । ତା ପରେ ପୁଣି, ରାଜା ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଭାର ମୋ ଉପରେ ଗୁଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେ ଭାର ମୁଣ୍ଡେଇ ନ ଥିଲେ, ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଯେପରି ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୋଗୁଥିଲେ, ତାହାହିଁ ହୁଏ ତ ଭୋଗନ୍ତେ । ତା ଛଡ଼ା, ମୁଁ ଏ ଶୁଆର ଭାର ନେଇ ବସିଛି । ତା ଜୀବନରେ କଲଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଦାୟୀ । ତା ପିଲାକୁ ଆଣି ତା ପାଖେ ଗୁଡ଼ିବା ମୋର କାମ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେଇ ମା ଝିଅ ଦୁହେଁ ମୋତେ ମୁଖରେ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ନା, ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବିନାହିଁ । ଜୀବନର ଯେ ପତ୍ନୀ ଅନୁସରଣ କରି ଆଠବର୍ଷ ଗୁଲିଲିଣି, ସେ ପତ୍ନୀ ଗୁଡ଼ିବି ନାହିଁ । ଅନନ୍ତ ଦାସ ଜଣେ ନଗଣ୍ୟ ଲୋକ । ସେ ଜେଲଖାନାରେ ସଜିବ, ସଜୁ । ସେ ମଲେ ବି କାହାରି କିଛି ଯତ୍ନ

ନାହିଁ । ତା ପାଇଁ ଜଣେ କେନ୍ଦ୍ର କାନ୍ଦିବ ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଲୁହ ଗଡ଼େଇବାକୁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଲୋକ । ନା, ମୁଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବିନାହିଁ ।”

ଏହିପରି ଭାବି, କିଛି ସମୟ ଶୁଣି ରହି, ସେ ପୁଣି ନିଜକୁ ନିଜେ କହିଲେ, “ନା, ଏ ଜୀବନରେ କି କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ? ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଆସି ନ ଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଏ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଏହିପରି ଥିଲା । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ରହିଥିଲା । ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ; ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଗରେ ରଖି, ସତ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲିବା ଦରକାର । ଅନନ୍ତ ଦାସ କିଏ, ମୁଁ ଜାଣେନା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ସେଥିରେ କିଛି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବ, କିଏ ଘଟଣାମାନେ ଯତ୍ନିକ; ଆଉ ମୁଁ ଦୋଷୀ ହୋଇ ରାଜାଧିରାଜ ଆସନରେ ବସିବି, ପୁଅ ଭୋଗ କରିବି, ଲୋକଙ୍କର ସ୍ନେହ ସମ୍ମାନ ପାଇବି ।” କହୁ କହୁ ସେ ଆଖି ଆଗରେ ପୁରୁରପୁର ମହନ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ । ମହନ୍ତ ମରିଯାଇଛନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଯେପରି ଦେବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କହିଲା, “ତୁମେ ଜଣେ ସାଧୁ ପୁରୁଷ ହୋଇଯିବ ।” ସାଧୁ ପୁରୁଷ ହେବାକୁ ହେଲେ, ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବା ଦରକାର ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଦାସଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠୁର ଦେଇ ନିଜେ ତା ସ୍ଥାନରେ ରହିବା ହେଉଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଦେବାନ କିଛି ସମୟ ଏହିପରି ଏଣୁ ତେଣୁ ଭାବି, ଘରୁ ସୁଆରରେ ବସି ନାହାରିବା ପୂର୍ବରୁ, କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦଲିଲ ଦାସ୍ତାବିଜ ନିଆଁରେ ପକାଇ ପୋଡ଼ିଦେଲେ । ସେଥିରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ସହିତ ବନ୍ଦନଟିମାନ ସେ ଏହିପରି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଛଣ୍ଡାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଦନ ଛୁଡ଼ିଲାନାହିଁ । ସେ ରାଧା, ଯାହାର କଳଙ୍କର କାରଣ ବୋଲି ସେ ନିଜକୁ ମନେ କରୁଥିଲେ । କହିଲେ, “ମୁଁ ଆସ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରି ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ନିଜ ଆସ୍ତ୍ରର ଉପକାର କରିବି । ତେବେ, ସେ ରାଧା କରିବ କଣ ? ସେ ତ ମୋ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିବ; କଳଙ୍କସମୁଦ୍ରରୁ ଉଠି ଆସି ଧର୍ମ ଓ ସତ୍ୟପଥରେ ପାଦ ପକେଇବ । ସେ କଣ ପୁଣି ସେଇ କଳଙ୍କ-ସାଗରରେ ଯାଇ ବୁଡ଼ିବ ? ମୋ ଚାଲିଯିବାର ଫଳ ତାହାହିଁ ତ ହବ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଏ କାରଖାନା ମାଟିରେ ମିଶିଯିବ, ଏ ଲୋକେ ଇତିହାସ ହୋଇ-ଯିବେ, ଏ ସମ୍ବଳିଶାଳୀ ନଗର ଧ୍ବଂସ ପାଇବ । ନା, ମୁଁ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ହେଇ ରହିବି, ସେ କୁଣ୍ଡଳ ପାଶୁ ନାଏକ ହେବି ନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ସେ ଅନନ୍ତ ଦାସ । ମୁଁ ଆଠବର୍ଷ ହେଲା ପାଶୁ ନାଏକ ଘଟ ଛୁଡ଼ିବି ।”

ଏପରି ଅନେକ କଥା ଭାବି, ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି ଗୋଟିଏ କୁହୁକାଠି ବାହାର କଲେ । ତାଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରେ, ଗୋଟାଏ କଣରେ, ଅତି ଗୁପ୍ତସ୍ଥାନରେ, ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ସିନ୍ଦୂର ଥିଲା । ସେ ତାହା ଫିଟାଇଲେ । ତା ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଛୁଣ୍ଡା କନା ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟିଆ କାଠ ପଟା ବାହାରିଲା । ସେ ପଟାରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅକ୍ଷର ଲେଖା ଥିଲା । ସେହି ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଇ, ସନ ୧୨୮୩ ସାଲରେ ‘ଧନଞ୍ଜୟ ଶୁଣି’ ନାମ ଗ୍ରହଣ କରି, ଦେବାନ ପ୍ରଥମେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସେ ଘଟଣାର କେତେକ ସମୟ ପୂର୍ବେ ଅବକଳ ସେହି ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଧରି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସୁନ୍ଦରପୁର ଗ୍ରାମର ଏମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଚୁଲି ଚୁଲି, କୌଣସିଠାରେ ସ୍ଥାନ ନ ପାଇ, ଶେଷରେ ମହନ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ଦାସଙ୍କ ମଠରେ ଯାଇ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲା । ଦେବାନ ସେଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ନିଆଁରେ ପକାଇ ଦେଇ କହିଲେ, “ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ସତ୍ତ୍ୱ ଏବେ ଭୟ ହୋଇଗଲା । ଆଉ କାହାର ଗୁରୁ ଅଛି ସେ ସାରା ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ବାହାର କରିବ ?” ତା ପରେ ସେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ ସେ ରୂପା ରୁଖାଟି ଥିଆ ହୋଇଛି । କହିଲେ, “ନା, ଏ ବି ଯିବା ଦରକାର ।” ତହିଁ ସେ ରୁଖାଟି ସେହି ନିଆଁରେ ପକାଇଦେଲେ । ରୁଖା ଆଘାତରେ ପୋଡ଼ା କନା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ଦୋ’ଣି ଚକ୍ ଚକ୍ ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଦେଖି, ଦେବାନ କହିଲେ, “ଆଃ, ଏଟା ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଯାଉ, ଏ ପାପର ଚକ୍ରଟା ବି ଜଳିଯାଉ ।” କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା, କିଏ ଯେପରି ଡାକୁଛି, “ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ।” ସେ ଚମକିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ରୋମମାନ ଟାଙ୍କୁରିଉଠିଲା, ତାଙ୍କୁ ତଳିପା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରବାରେ ଲାଗିଲା । ଦେହରୁ ଝାଲ ଗମ୍ଗମ୍ ବୋହୁଗଲା । ସେ କିଛି ବୁଝି ନ ପାରି ପଚାରିଲେ, “କିଏ ଡାକୁଛ ?”

ସାରା କୋଠସ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ଗୁହଁ ସେ କାହାରିକୁ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ଠୋ ଠୋ ହସି କହିଲେ, “ମୁଁ କି ମୁର୍ଖ, କି ଶ୍ୱରୁ ! କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପଶି କହିଲେ, ‘ନା, ଏ କିଏ ତ ଡାକିଲା ହୁଁ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏଇ ଘରେ ଅଛି । ଆସ ଆସ । ନା, ଅସନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ଯିବ । ଯାଉଛି, ଏଇ ଗଲା ।’” ସେତିକିବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡରୁ ଶୁଣାଗଲା, “ହଜୁର, ସବାରି ଆସି ହାଜର ଅଛି ।” ସେହି ସବାରିରେ ଦେବାନ, ରାତିରେ ଶରୀର ଘରକୁ ଯାଉଥିବା ବୋହୁ ପରି, ଆଗରେ ଦହଡ଼ି ଆଲୁଅ ଜାଳି ଯାଉଛନ୍ତି ।

ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଦୁଇଟା ବିପରୀତଫଳଶିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟରୁ କେଉଁଟା କରିବ ଠିକ୍ କରିପାରେନାହିଁ, ଅନନ୍ତ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ପ୍ରକୃତ ଆସି ଦାସାନୁଦାସ ପରି ତା ପଥର ସହାୟକ ହୁଏ । ଦେବାନ କେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ସବାରି

ବୋହୂବା ଗଉଡ଼ିକୁ କହୁ ନ ଥିଲେ । ଦହୁଡ଼ି ଧରିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନର ନାମ ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଧରିପାର ନ ଥିଲା । ପରୁରବାକୁ ତାହାର ସାହସ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯାହାହେଉ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ପହର ପରେ ସେ ହଠାତ୍ ପାଟି କରି ଉଠିଲା, “ନାଁ । ଏ ବାଟ ନୁହେଁ ।” ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦହୁଡ଼ି ମଣିଆ ବୋହୂବା ଲୋକେ ଦୁମ୍ କରି ରହିଗଲେ । ଗଉଡ଼ିମାନେ ଅନେକ ସମୟରୁ ଶ୍ରୀମାତ ଲୋଡ଼ି ପାଇ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଦ ଶ୍ରେକ, ପାଟି ମୁଦ ଠିଆହେଲେ ।

ମଞ୍ଚେଶ୍ୱର ଶ୍ରେୟନ ପାଖରୁ ରେଳବାଟ ଛାଡ଼ି କଟକ ଯିବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ସୁବିଧା ଚଳାଇ ରାସ୍ତା ଅଛି, ଶହେ ଖଣ୍ଡେ ବର୍ଷ ଧୂବେ ସେପରି ନ ଥିଲା । ସେ ଅଞ୍ଚଳସାରା ଶୁଷ୍କ ଜଙ୍ଗଲରେ ପୂରି ରହିଥିଲା । ବାଘ ଗଲୁ ଛଡ଼ା, ବନ୍ୟ ହାତୀ ସେଠାରେ ପ୍ରଚୁର ରହିଥିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ସବାରିର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ସେହି ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ବାଟ ଭୁଲି ଅଣବାଟରେ ଆସୁଥିବା କଥା ହଠାତ୍ ଜାଣିପାରିଲା । ସେ ଜଙ୍ଗଲବାଟେ ଘନ ବେଳେ କେହି ଏକା ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲେ ବାଟ ଏକାବେଳକେ ପଡ଼ିଯାଏ । କେବଳ ଦେବାନଙ୍କ ସବାରି ବୋଲି, ଗଉଡ଼ିମାନେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରି, ସେ ଘନ ଘୋର ଅନ୍ଧାର ଶବ୍ଦରେ ସେ ବାଟେ ଯିବାକୁ ଶକ୍ତି ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ମନେ କରିଥିଲେ ଯେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରହରରେ ଜଙ୍ଗଲ ପାର ହୋଇ ମୁଣ୍ଡମୁହାଣରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବେ; କିନ୍ତୁ ଅଧ ରାତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରୁ ବାହାରି ନ ପାରିବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦକା ପଶି-ଯାଇଥିଲା । ଏବେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ସେ ବାଟରୁ ଆସି ଅଣବାଟରେ ଚାଲୁଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ମା କଟକଟଣ୍ଡି, ତୁ ଭରସା । ମଣିମାଙ୍କୁ ଶୁଭରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ, କାଲି ମୁଣ୍ଡେ ବୋଦା ପାଇବୁ ।” ସବାରି ଭିତରେ ବସି ଦେବାନ ନିଜେ ମନକୁ ମନ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ଏ ବୋଧହୁଏ ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ପ୍ରେରଣା । ସେ ହୁଏ ତ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଅନନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ପାଶୁ ନାଏକ ହୋଇ ରହୁ । ଉଗବାନଙ୍କର ‘ବାଞ୍ଛାନିଧି’ ନାମ ଯଥାର୍ଥ ପଞ୍ଚ ।”

ଗଉଡ଼ିମାନେ କାନ୍ଦୁ ସବାରି ଓହ୍ଲାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଦହୁଡ଼ି ମଣିଆଦାର-ମାନେ ଏଣେ ତେଣେ ବାଟ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଦୂରରୁ ଲୋକେ କଥାବାତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସେଘନ ବାରଙ୍ଗରେ ଜଣେ ମହାଜନ ଦେହ ବିଶେଷ ଖରାପ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ବୈଦ୍ୟ ଡାକି ଯାଇ-ଥିଲେ । ସେମାନେ ବୈଦ୍ୟକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ଫେରୁଥିଲେ । ନିକଟକୁ

ଆସି ଦେବାନଙ୍କ ସବାରି, ଦହଡ଼ି ମଣାଲ, ଆଲୁଅ ଦେଖି ପଚାରିଲେ, “କୁଆଡ଼େ ଯିବ ?” ଗଉଡ଼ିମାନେ କିଛି ନ କହି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ଗୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା । ସେ ଅନେକ ସମୟ ପରେ ରୁକକଣ୍ଠ ଫିଟାଇ ସବାରି ଭିତରୁ କହିଲେ, “କଟକ । ଏଇ ବାଟ ତ ?”

“ନା, ଏଟା ଚନ୍ଦ୍ରକା ବାଟ । ଏଠୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ କୋଶ ପଛକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ସେଠୁ ବା ହାତ ଆଡ଼କୁ ଗୋଟାଏ ବାଟ ପଡ଼ିବ । ସେଇ ବାଟେ ଗଲେ, ସିଧା ମୁଣ୍ଡମୁହାଣରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ । ହେଲେ, ଏ ରାତିରେ କାହିଁକି ବାହାରିବ ? କାଲି ରାତି ଏଠି ହାତା ଡିନଟା ଲୋକ ମାରିଦେଇଛନ୍ତି । ବାସ ମଧ୍ୟ ଗୋଟାକୁ ଖାଇଛି” କହି ସେ ଲୋକମାନେ ଭରତର ହୋଇ, ବଣ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଏକପକ୍ଷୀ ବାଟରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଭିତରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ରାତି ପାଞ୍ଚ ଭେର ହେବାବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଗଉଡ଼ିମାନେ ‘ହୁଁ ମରେ ଭାଇରେ’, କହି ସେ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଲୁଛନ୍ତି । ଦେବାନ ସବାରି ଭିତରୁ କହୁଛନ୍ତି, “ବେଗେ ଗୁଲୁ” । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ସବାରି କାଠି ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା । ସବାରିଟା ଦୁମ୍ବକନି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦେବାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ନିଦ ଆସିଯାଇଥିଲା । ସେ ଚମକିପଡ଼ି ଉଠି ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ଦେଖିବି ବିଧାତାର ଇଚ୍ଛା ଯେ ପାଶୁ ନାଏକ ଦେବାନ ହେବୁ ରହିବ, ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅନନ୍ତ ଦାସ ପାଶୁ ନାଏକ ହୁଏ । ନା, ନା, ତା ହୁଏ ନାହିଁ । ହେଲେ ଉପାୟ କଣ ? ମୁଁ ଠିକ୍ ସମୟକୁ ଯାଇ କିପରି ପହଞ୍ଚିବି ? ଚଣ୍ଡାଲେ ତ ବେଳ ପହରକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବେ । କିନ୍ତୁ ଏ କଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ ?” ମନେ ମନେ ଏହୁପରି ଭାବି, ଦେବାନ ପଚାରିଲେ, “କଣ କାଠିଟା ଯୋଡ଼ି ହୁଏନାହିଁ ?”

“ନା ହଜୁର ।”

ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଆସିବାର ଦେଖାଗଲା । ସେ ନିକଟକୁ ଆସିବାରେ ଦେବାନ ପଚାରିଲେ, “ଭାଇ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୋ ବାପା ମରିଯାଇଛନ୍ତି । ଦଶାହ କାଲି । ଘୋଡ଼ାଟି ବିକ୍ରି କଲେ, କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳିବ ।”

“କେତେ ଟଙ୍କା ?”

“ମୋ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ତ ଦରକାର ଶହେ ଟଙ୍କା । ହେଲେ, ଶହେ ଟଙ୍କା କଣ ଏ ଘୋଡ଼ା ପାଇଁ କିଏ ଦବ ?”

“ନ ଦବ କାହିଁକି ?” କହି, ଦେବାନ ଶହେ ଟଙ୍କା ଗଣିଦେଇ, ସବାରି ଦହଡ଼ି ମଣାଲବାଲାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ି, ଘୋଡ଼ାରେ ବସି ଗୁଡ଼ି ପିଟିଦେଲେ । ଗଲବେଳେ

ଘୋଡ଼ା ବନ୍ଦୀ କରିବା ଲୋକକୁ ପଚାରିଲେ, “ମୁଣ୍ଡମୁହାଣ କେତେ ଦୂର ?” ସେ କହିଲା, “ଘନି କୋଣ ।”

ଦେବୀନ୍ ମୁଣ୍ଡମୁହାଣରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ବେଳ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଘଣ୍ଟା । ଆଜିକାଲି ନରାଜ ଆନିକଟ ଯୋଗେ ବର୍ଷାକାଳ ଛୁଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମୟରେ କାଠଯୋଡ଼ି ପ୍ରାୟ ଶୁଖିଲା ପଡ଼ିଥାଏ । ମାତ୍ର ସେ ସମୟରେ ବୈଶାଖ ମାସରେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଣ୍ଡ ମୁହାଣଠାରୁ କଟକ ପଥରବନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷଗୁଡ଼ା ପାଣି ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଦେବୀନ୍ ଯେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ଯାଇ କଟକରେ ଶୀଘ୍ର ପହଞ୍ଚିଥିବେ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ, ତାହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଘାଟନାଆ କ୍ରମରେ ନ ଥିଲା; ସକାଳୁ କଟକ ଯାଇ, କଟକପଟୁ ଫେରୁଥିଲା । ଅପେକ୍ଷା କଲେ ବିଳମ୍ବ ହେବ ଭାବି, ଦେବୀନ୍ ଅନ୍ୟ ନୌକା ଖୋଜିଲେ । ନୌକା ମିଳିଲାନାହିଁ । ଶେଷରେ ଜଣେ ଲୋକ ଗୋଟାଏ ଉଜ୍ଜା ସାପୁଆ ଡଙ୍ଗା ଆଣି, ଦେବୀନଙ୍କ ଗରଜ ବୁଝି, ଦର ବଢ଼ାଇ, କହିଲା, “ଦଶଟଙ୍କା ଦେଲେ, ପାର କରିଦେବି ।” ଦେବୀନ୍ ତା ହାତକୁ ଦଶ ଟଙ୍କା ପକାଇଦେଇ, ଘୋଡ଼ା ଉଡ଼ି ଡଙ୍ଗାରେ ବସିଲେ । ଡଙ୍ଗା ସାଝି ସାଝି ଚାଲିଲା । ଦେବୀନ୍ ଆଶାକଲେ ଯେ ସେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ଯାଇ କଟକରେ ପହଞ୍ଚିବେ । ମାତ୍ର ଡଙ୍ଗାଟି ହଠାତ୍ ଲେଉଟି ଚାଲିଗଲା । ଦେବୀନ୍ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ବସେ, ଏସାରରେ ଘଟଣାଚକ୍ର ତାର ଇଚ୍ଛା ନିକଟରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗେ । ଦେବୀନ୍ ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ଅକଗଲା ବେଳକୁ ଗୋଟାଏ କାଠଗଡ଼ି ଭାସିଆସି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ସେ ତାକୁ ଆଶ୍ୱସ୍ତ କରି ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଲେ ବାଟରେ କଟକ ଆଡ଼ୁ ଫେରି ଘାଟ ନାଆ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ନାଆର ଲୋକେ କହିଲେ, “ଆରେ ଚଣ୍ଡାଳ, କାଠଗଡ଼ିଟା ଧରି ଏପରି ଯାଆନା; କିନ୍ତୁର ଖାଇଯିବେ ।” ଶୁଣି, ଦେବୀନ୍ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ନା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କିନ୍ତୁର ପେଟରେ ପଡ଼ିବାର ଜନ୍ତୁ ନୁହେଁ ।” କିନ୍ତୁ ନାଆ ଆସି ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ତହିଁରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ନାଉରିକି ପଚାରିଲେ, “କେତେ ଟଙ୍କା ପାଇଲେ, ତୁ ଏହିଠାରୁ କଟକଆଡ଼କୁ ଫେରେଇନରୁ ?” ସାକ୍ଷୀମାନେ ଏକସ୍ୱରରେ କହିଲେ, “ନା, ଆମକୁ ଆଗ ପାରିକରି ଦେ” କିନ୍ତୁ ଦେବୀନ୍ ହାତ ଯୋଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ, “ମୋର କଟକରେ ଭାରି କରୋର କାମ ଅଛି । ମୋତେ ଟିକିଏ ଆଗ ପହଞ୍ଚେଇ ଦେବା ଦରକାର ।” ନାଉରି ପହର ଟଙ୍କା ନେଇ ନାଆ ଫେରାଇଲା । ମାତ୍ର ନାଆ ଯେ କଟକର ଘାଟରୁ ଉଠୁଥିଲା, ଲାଗିଲା ବେଳକୁ, କୋଣେ ଦୂରେ ଯାଇ ଖାନନଗର ପାଖେ ଲାଗିଲା । ଦେବୀନ୍ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଲେ । ବାଟରେ ନୂଆ

ଲୁଗା କିଣି, ଓଁଦା ଲୁଗା ବଦଳାଇ, କଚେରି ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଲେ । ରାସ୍ତାରେ ଜଣକୁ ପଚାରିଲେ, “କଚେରି କଣ ଭଜିଲଣି ?”

“ନା, ଆଜି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମା ପଡ଼ିଛି । ସେଇ ତ ଗୁଲିଚି ସକାଳୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତେବେ ସରିଯିବ ହୁଏ ତ ଏକ୍ଷଣି । ତୁମେ ଯଦି ସେଇ ମକଦ୍ଦମାକୁ ଯାଉଥାଅ, ତେବେ ଧାଅ ।”

—୧୧—

ଆମ୍ଭ ପ୍ରକାଶ

ଦେବାନ ଆନ୍ତର ବେଗରେ ଧାଇଁ, ଧଇଁ ସଇଁ ହୋଇ କଚେରି ଦ୍ଵାରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ, କଚେରି ଘର ଭିତର ଲୋକାରଣ୍ୟ; ପାଦ ପକାଇବାକୁ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସେ ପଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କିନ୍ତୁ ଆଳ ତାଙ୍କୁ ଧକା ମାରି ପେଲିଦେଇ କହିଲା, “କଣ ମଣିଷ, ନା ଗୋରୁ ? ସୋରିଷ ପକାଇବାକୁ ଜାଗା ଅଛି ଯେ ପଶୁର ?” ଜଣେ ମୁକ୍ତାର ଚପକନ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି ଯାଉଥିଲେ । ପୁଣି କିନ୍ତୁ ଆଳକୁ କହିଲେ, “କି ରେ ତତେ କଣ ମଣିଷ ଦିଶୁନାହିଁ ? ଜାଣି ଜାଣି ଭଦ୍ରଲୋକଟାକୁ ଧକ୍କା ଦେଉଛ ?” ସେ ତା ପରେ ଦେବାନ୍ତୁ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣ କଣ ଗୁଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ର ?”

“ମୁଁ ଏ ବିଗୁର ଶୁଣିବାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ।”

“ସବୁ ଆଡ଼ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଛନ୍ତି । ହାକିମଙ୍କ ପଛପଟେ ଅଳପ ଟିକିଏ ଜାଗା ଅଛି । ଆପଣ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ଲେଖିପଠାନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ଆଶା କମ୍ । ଖୁବ୍ ବଡ଼ବଡ଼ିଆଙ୍କ ଛଡ଼ା ସେଠି କାହାକୁ ଆସନ ମିଳେ ନାହିଁ । ତେବେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖନ୍ତୁ । କାଲେ ବାଜିଯିବ ।”

ମୁକ୍ତାରଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଶୁଣି, ଦେବାନ ‘ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ’ ଲେଖି, ହାକିମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଜଣେ ସିପାହୀ ହାତରେ ଲେଖା ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ତ କୌଣସିଠାରେ ଅଛୁପା ନ ଥିଲା । ହାକିମ ଲେଖା ପାଇଲକ୍ଷଣି, ନିଜ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଠିକ୍ କରି ରଖି, ସିପାହୀଙ୍କ କହିଲେ, “ମୋର ସଲମ ଦେଇ ତାଙ୍କିଆଣ ।” ସିପାହୀ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ଦେବାନ ଯେଉଁଠାରେ ଛୁଡ଼ା

ହୋଇଥିଲେ, ସେହଠାରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ମନରେ କଣ ଭାବୁଥିଲେ, ବୁଝିବା ଅସମ୍ଭବ । ସିପାହୀ ଆସି ସଲାମ କରି କହିଲେ, ହଜୁର, ବିଜେ କରନ୍ତୁ ।” ସେ ପ୍ରଥମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଜଗୁଆଳ ତାଙ୍କୁ ଧକ୍କା ମାରିଥିଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ସଲମକଲ । ଦେବାନ ଭାବିଲେ, “ଏ ତ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଜୀବନରେ ଶେଷ ସଲମ ପାଇବା” ଭାବି, ସିପାହୀ ପଛେ ପଛେ ହାକିମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗଲେ ।

ଦେବାନ ହାକିମଙ୍କ ପଛ ପାଖ ଦ୍ଵାରବାଟେ ଯାଇ ଇଜଲସରେ ପାଦ ପକାନ୍ତେ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । ନିଜେ ହାକିମ ଦେଖି ଅନୁମାନଦ୍ଵାରା ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ସେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ । ତହିଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଟିକିଏ ହସି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ, ଅଭିବାଦନ କରି ବସିବାକୁ ଠାରିଦେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ବସିଲେ ।

ଇଜଲସ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ କାଠର ବାଡ଼ା ଭିତରେ ଜଣେ ଲୋକ ବିମର୍ଷ-ମୁଖରେ, ନିରାଶ ନେତ୍ରରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ଦର୍ଶକମାନେ ସମସ୍ତେ ତାହାରି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ମଧ୍ୟ ତା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ନ ପକାଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାକୁ ଚାହିଁ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ମୋତେ ସେଇଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ।” ତା ପରେ ସେ ପୁଣି ଟିକିଏ କଣ ଭାବିଲେ ଏବଂ ଆଉ ଥରେ ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ଆହୁରି କିଛି ହେଇନାହିଁ ; ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଛି । ମୁଁ ସେଇ ପୁରୁଣା ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ହେବି, ନା ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ହେଇ ଏଇ ଉଚ୍ଚ ପଦରେ ରହିବି ? ନିଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ ।”

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଇଜଲସ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାବେଳେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ପକ୍ଷର ମୁକ୍ତାର ବକ୍ତୃତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅନନ୍ତ ଦାସ ସେତେବେଳେ ମୁହଁକୁ ତଳକୁ ପୋତି ବିସ୍ମୟଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ମୁକ୍ତାର କହିଲେ, “ହଜୁର, ଦେଖନ୍ତୁ । ଏ ଲୋକ ଯେ ନଡ଼ିଆ ଚୋରି କରିଛି, କୋର୍ଟବାବୁ ତାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଦାଗୀ, ଆଗରୁ ଉଣିଶ ବର୍ଷ ଜେଲ ଖଟିଛି । ଏହି ଗୋଟାକ ବିଷୟ କେବଳ ତା ବିପକ୍ଷରେ ଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତା ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ଅସୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ହଜୁର ତାହା ଅସୀକାର ଏବଂ ଅବଶ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଇଲି; ମାନିଗଲେ, ଫଳ ଭଲ ହେବ ବୋଲି କହିଲି; ମାତ୍ର ସେ ନିଜକୁ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ବୋଲି କହିବାକୁ ଏକାବେଳକେ ନାଗଲ । ବୋଧହୁଏ ମାନସିବାକୁ ତାର ଭୟ ହେଉଛି । ମୁଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ହଜୁର ତାକୁ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ମୁକ୍ତାର କହୁଥାରିଲା ରୁ ସରକାର ପକ୍ଷରୁ କୋର୍ଟ ବାବୁ ଉଠିଲେ । ଉଠି ଠିଆ ହୁଅନ୍ତେ, ହାକିମଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଦେବାନଙ୍କୁ ଅନେକ ଘଟଣାରେ ସେ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ଦେଖି, ଟିକିଏ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ନମସ୍କାର କଲେ । ଦେବାନ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ମନର ସେତେବେଳର ଭାବ ଚାହିଁବା ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ । କୋର୍ଟବାବୁ କିପରି ବା ବୁଝନ୍ତେ ? ସେ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁସରଣରେ କହିଲେ, “ପ୍ରତିବାଦୀ ପକ୍ଷର ମୁକ୍ତାର ଯାହା କହିଗଲେ, ସେଥିରୁ ପରିଷ୍କାର କଣ ପଡ଼ୁଛି ଯେ ଏହି ଅନନ୍ତ ଦାସ ହିଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ; କିନ୍ତୁ ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କିଏ ? ସେ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପରେ ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସ ମାତ୍ର । ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରିବା ତାର କାମ ।” ଏହିପରି ଅନେକ କଥା କହି, ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଜୀବନୀ ଆଦ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ । କୋର୍ଟବାବୁ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ନିଜର ବାଗିତା ବେଶ୍ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ବିବରଣୀ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ତା ପରେ କୋର୍ଟବାବୁ ପୁଣି କହିଲେ, “ଚଣ୍ଡାଳ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଣ କେବଳ ଏତିକି କରିଛୁ ? ମଧୁ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଟୋକାଠାରୁ ଦୁଇଅଣା ଡକାଏତି କରି ନେଇଯାଇଛି । ତା ପରେ ପୁଣି, ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ମରି ସ୍ୱର୍ଗପୁରରେ ଅଛନ୍ତି, ଦିନେ ଚଣ୍ଡାଳଟାକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲେ । ମହନ୍ତ ନିଜାନ୍ତ ଅମାୟିକ ଲୋକ; ଅବଶ୍ୟ କହିଲେ ଯେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶ୍ୱେର କରି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କ ମଠରୁ ଗୋଟାଏ ଦାସରୁଖା ଶ୍ୱେରେଇ ଆଣିଛି । ତା ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା ଦେଖନ୍ତୁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଯୁକ୍ତି ଚିତ୍ତିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ତିନି ଜଣ କଏଦ ମଧ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଚିତ୍ତି ଯାନ୍ତି ଦେଲେ । ଏ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନୁହେଁ ବୋଲି ନାପ୍ରତିକଲେ କଣ ହେବ ? ହଜୁର ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରନ୍ତୁ, ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ବିଚାର ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଲା । ହାକିମ ଆସାମୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଦେଖ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ, ତୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁତ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା । ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ତତେ କଳାପାଣି ପଠାଇପାରେ । ତୁ ଠିକ୍ କରି କହ, ନଡ଼ିଆ କିପରି ଶ୍ୱେର କଲୁ ? ଆଉ ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବୋଲି କାହିଁକି ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହୁଁ ?” ଶୁଣି, ଆସାମୀ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇ ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱ କୋର୍ଟବାବୁ ତାକୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ, “ତୁ କେତେ ଖରାପ ଲୋକ, ହାକିମଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେଉନାହୁଁ ।”

କୋଟବାବୁଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆସାମୀର ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠ ଏକାବେଳକେ ଫିଟିଗଲା; ସେ କହିଲା, “ତୁମେ ବଡ଼ ସମ୍ବତ୍ତାନ । ମୁଁ ସେଇ କଥା କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲି, ମାତ୍ର ଠିକ୍ କହିପାରୁ ନ ଥିଲି । ମୁଁ କିଛି ଭୋଗ କରିନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଦିନକେ ଓଲଟ ଖାଇବା ଲେଲି । ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ନଡ଼ିଆ ବଗିଚାବାଟେ ଗଲବେଳେ ଦେଖିଲି ବାଟରେ ଘନିଷ୍ଠଗଣ ନଡ଼ିଆ ପଡ଼ିଥିଲା । ରାତିରେ ଖାଇବାକୁ କିଛି ନ ଥିବାରୁ ସେ ନଡ଼ିଆତଳ ନେଇ ଆସିଥିଲି । ସେତେବେଳେ କଣ ଜାଣିଥିଲି, ଏ ଦଶା ଘଟିବ ? ଏବେ ଘନି ମାସ ହାଜତରେ ରହିଲଣି । କିଏ କେତେ ଗାଲି ଦେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପରି ପଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ଦରିଦ୍ର ଜଣେ । ମୁଁ ନଡ଼ିଆତଳ ଖାଲି ଗୋଟାଇ ନେଇଥିଲି, ଭୋଗ କରିନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେମାନେ ତ ଜ୍ଞାନୀ; ମୋ ବାପ ତ ଯାହା କରି ନ ଥିଲା, ତୁମେ କରୁଛ । ମୋତେ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ନା ଦେଇଛ । କିଏ ସେ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ, ଘର କୋଉଠି, ଜାତି କଣ—ମୁଁ ପୁଣି ହେଲି ସେହି ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ! ହୁ ହୁ ହୁ । ତୁମେ ସବୁ କାହିଁକି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଏମିତି ଲାଗିଛ, କହିଲ ଦେଖି ।”

କୋଟବାବୁ ଆସାମୀ କଥା ଶୁଣି ହାକିମଙ୍କୁ କହିଲେ, “ହଜୁର, ଏ କଣ କହିଲା, ଶୁଣିଲେ ତ । ଏବେ ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଥରେ ଡାକି ପଚାରନ୍ତୁ ଦେଖି । ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ଗୁଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତେବେ, ସେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତ ଆଉ କାହାର ହଲତଲ ହେବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସେ କହିଛନ୍ତି ‘ଏ ଲୋକର ନାଁ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନୁହେଁ, ପାଣ୍ଠ ନାଏକ । ଏ ଉଣିଶ ବର୍ଷ କଲେ ଖଟିଛି । ଆଉ ମୁଁ ଜାଣେ, ମଧୁଆ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ଟୋକାର ଦୋ’ଣି ଭୋଗ କରିବା ଛଡ଼ା ସୁନ୍ଦରପୁର ମହନ୍ତଙ୍କ ମଠରୁ ମଧ୍ୟ ଭୋଗ କରିଛି । ମୁଁ ତାକୁ ବେଶ୍ ଚକ୍ରି ପାରୁଛି ।’ ଏ ତ ଏପରି କହିଛନ୍ତି । ଏବେ ଆଉ ଘନି ଜଣ ସାକ୍ଷୀଙ୍କ ଡାକି ପଚାରାଯାଉ ।”

ସାକ୍ଷୀ ଘନି ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆସି, ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି କହିଥିଲେ, ପୁଣି ସେହି କଥା ଅବକଳ କହିଗଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ ଯେ ଘନି ଜଣଯାକ ସେହି ପାଣ୍ଠ ନାଏକକୁ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନନ୍ତି, ତା ସଙ୍ଗରେ ରହି କାମ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଯେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ନୁହେଁ, ସେ କଥା ପ୍ରମାଣ କରି କହିପାରିବେ । ତା ପରେ ହାକିମ ଆସାମୀଙ୍କ ପଚାରିଲେ, “ଶୁଣିଲୁ ତ, ତୋର ଆଉ କଣ କହିବାର ଅଛି ?” ଆସାମୀ ପ୍ରଥମେ କିଛି ନ କହି ଠୋ ଠୋ ହସିଲା ଏବଂ ଶେଷରେ କହିଲା, “ଧର୍ମବତାର, ଯାହା ବୁଝିଲେ ତୁ ନାଥ ପରମ ଦୟାଳୁ, ବୁଝିବାକୁ ତୁ ଖମ୍ବୁଆକୁ ।” ହାକିମ ଅସନ୍ନିତ ହୋଇ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଏବେ ଗୁଲ୍ ଶୁଣ ।”

ହଠାତ୍ ହାକିମଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୋଟାଏ ଖୁଡ଼ୁଖାଡ଼ ଶବ୍ଦ ହେଲା ଏବଂ ଉକ୍ତ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା—“ସାକ୍ଷୀମାନେ, ଏଆଡ଼େ ଗୁଲ୍ ।” ସ୍ଵର ଯେଉଁଠାରୁ ଶୁଣାଗଲା,

ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେହ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ଏପରି କି, ଆସାମୀ ଅନନ୍ତ ଦାସ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଟେକି ଚାହିଁଲା । ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ ଚିହ୍ନିଥିଲେ— ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଏକ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “କଣ ଦେବାନ ସାହେବ !”

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଶାନ୍ତ । ସେ ଯେ ଏପରି ପାଟି କରି ଭୟଙ୍କର ସ୍ଵରରେ କଥା କହିଥିବେ, କାହାରି ବିଶ୍ଵାସ ହେଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଅବସ୍ଥା ବଦଳିଗଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଇ ପଚାରିଲେ, “ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁଛ ?” ସାକ୍ଷୀମାନେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ି କହିଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ । ତତ୍ପରେ ହାକିମଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲେ, “ହଜୁର, ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆସାମୀକୁ ଗୁଡ଼ି, ମୋତେ ଗିରିଫଦାର କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ, ସେ ନୁହେଁ ।”

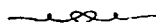
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଇଜଲସ ଘର ନିଶ୍ଚଳ ନିସ୍ଵାସ ହୋଇ ରହିଲା । ଏପରିକି ଜଣେ କେହି ନିଃଶ୍ଵାସ ସୁଦ୍ଧା ମାରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ସତ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜକୁ ପରାହତ ମଣି ଦାରୁଥିବା ହୋଇ ଠିଆହେଲେ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ହାକିମ ମାରବତା ଭାଙ୍ଗି କହିଲେ, “ଦେବାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବିଚିତ୍ରଯାଇଛି । ଶୀଘ୍ର ଚିକିତ୍ସକ ଡାକ ।”

“ମୁଁ ପାଗଳ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ଠିକ୍ କଥା । ଆପଣ ଗୋଟାଏ ମହାପାପ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ; ନିରପରାଧକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ବସିଥିଲେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ୟ କହୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ସଂଶୋଧନ କରୁଛି ଏବଂ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ଯାଉଛି; ମୁଁ ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ! ଉଣିଶ ବର୍ଷକାଳ କଏଦଖାନାରେ ଥିଲି ମୁଁ । ମୁଁ ମଧୁଆର ଦୋଷି ଭେରି କରିଥିଲି । ମୁଁ ସୁନ୍ଦର-ପୁର ମହକୁମାର ମଠରୁ ରୂପାର ରୁଖା ଚୋରିକରି ଆଣିଥିଲି । ଯେବେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ, ଯାଇ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଦେଖି ଆସିପାରନ୍ତି । ମୁଁ ଦୋଷ ଅପରାଧ ଲୁଚାଇ ଜନର ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଇ, ସେ ସବୁ ଚୋରି ଜିନିଷ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ବସିଥିଲି । ମାତ୍ର ପାପୀର ପାପ କି ଯାଏ ? ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ସବୁ ପାଇଁ ଉତ୍ତରେ ପଡ଼ିରହିଛି । ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ପାଗଳ ନୁହେଁ, ସତ କହୁଛି ! ଏ ସାକ୍ଷୀମାନେ ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା !”

ଦେବୀନ ସାକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ ଚୁଲାଇ କହିଲେ, “ଗୁହଁ ଦେଖି, ସାକ୍ଷୀମାନେ, ଭଲ କରି । ଚିନ୍ତା, ତୁ ଚିହ୍ନିପାରୁ ନାହିଁ ? ଗଣେଶ, ତୁ କହୁଛ, ମୁଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନୁହେଁ ? ହାଡ଼ିଆ, ତୋର ଫେର ସନ୍ଦେହ ହୋଇଛି ? ଏତେ ଦିନ ଏକାଠି ରହିଲେ, ଖାଇଲେ, ବସିଲେ, କାମ କଲେ । କହିଲୁ, ହାଡ଼ିଆ, ତୋର ମୋର ଦିନେ ଲଢ଼େଇ କରି ନ ଥିଲେ ? ତୁ ମୋ କାଖକୁ ଗୋଟାଏ ଛୁରିରେ ଭୁଷି ଦେଇ ନ ଥିଲୁ ? ମୁଁ ସିନା ପାଗଲ, ସେ ଘା ଚିହ୍ନଟା ମଧ୍ୟ କଣ ପାଗଲ ? ତୁ କହୁଛୁ ଯେ ମୁଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନୁହେଁ । ଚିନ୍ତା, ତୋ ଜଞ୍ଜରେ ମୁଁ ନା ଲେଖିଦେଇ ନ ଥିଲି ? ଗଣେଶ, ମୁଁ ତୋ ବା ଗୋଡ଼ କାଣି ଆଙ୍ଗୁ ଠିକାଟି ଖଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଇ ନ ଥିଲି ? ସତ କଥା କହ । ହଜୁର ଆପଣଙ୍କର ଯେବେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ, ଦେଖନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଚିହ୍ନ ଅଛି କି ନା । ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତୁ, ମୁଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କି ନୁହେଁ ।

ସାକ୍ଷୀମାନେ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି, ମୁଣ୍ଡପୋତି, ନିଜେ ଅପରାଧୀ ପରି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ହାକିମ ପଚାରିଲେ, “କଣ କହୁଛ, ଏ କଣ ଠିକ୍ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ?” ସେମାନେ ଏକସ୍ବରରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ହଁ, ହଜୁର ।” ହାକିମ ଚିନ୍ତା ଜଞ୍ଜରେ, ଗଣେଶର କାଣିଆଙ୍ଗୁ ଠିକ୍ରେ ଓ ଦେବୀନଙ୍କର କାଖରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଙ୍କେତମାନ ପରୀକ୍ଷା କରି ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କର ଆଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଅନନ୍ତ ଦାସକୁ ଖଲସ କରି ଦେଲେ ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରତ । ମୋତେ କେହି ଗିରଫଦାର କରିନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଏଠେ ଆଉ କାହିଁକି ରହିବି ? ମୁଁ ଯାଉଛି । ମୋର ଅନେକ କାମ ବାକି ଅଛି, ନା, ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କାମ । ସେଟା ମୋତେ ସାରିବାକୁ ହେବ । କୋର୍ଟବାବୁ ଜାଣନ୍ତି; ମୁଁ କେଉଁଠିକୁ ଯିବି । ସେଠୁ ମୋତେ ବାନ୍ଧ ଆଣି-ପାରିବେ ।” କହୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜନତା ଭେଦ କରି ଚାଲିଗଲା । ଲୋକେ ଘୁସୁସାଇ ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।

—୧୨—

ନ ହେବା କଥା ହେଲା

ଦେବୀନ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଗୁଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ କେହି ଖୋଜି ପାଇଲେନାହିଁ । ରାଧା ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଅବଶ୍ୟ ଖୁସି ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ନ ଦେଖି ଆହୁରି ଖୁସି ହେଲା । ସେ ମନକୁ ମନ ଭାବିଲା, “ମୋ ଗଣ୍ଠିଧନକୁ

ଆଣି ଆସିବେ ।” ସେଥିରେ ତା ଦୁହସ୍ତରେ ଆନନ୍ଦ ଉଛୁଳି ଉଠିଲା । ଚିକିତ୍ସକ ନାଡ଼ି ଦେଖି ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ସେ ଖୁବ୍ ସୁସ୍ଥ ଅଛନ୍ତି । ରାଧା ଶେଯରୁ ଉଠିପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେ ଉଠିଲା, ବସିଲା, ଚାଲିଲା, ଆନନ୍ଦରେ ଗୀତ ଗାଇଲା । ପ୍ରଥମ ରାତିଟା ସେ ଖୁବ୍ ଆଶା ଓ ଆତ୍ମାଦରେ କଟାଇଦେଲା । ମାତ୍ର ଆରତ୍ନ ଦିନଯାକ ରମା ଆସି ନ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ତା ମନର ଉଦ୍‌ବେଗ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ଅପରାହ୍ନରେ ଚିକିତ୍ସକ କୌଣସି କାମରେ ଲାଗିଥିଲାବେଳେ, ପଛରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ହଠାତ୍ ଚାଲି ଚାଲିଲେ । ସେ ବସିଥିବା ହୋଇ କହିଲେ, “ଦେବାନ ହଜୁର, ଆପଣ ନା କଣ ?”

“ରାଧା କିପରି ଅଛନ୍ତି ?”

“ଭଲ ଥିଲା ତ ଖୁବ୍ । ଆଜି ପୁଣି ରୋଗଟା ଟିକିଏ ବଢ଼ିଛି ।” କହି ସେ ସମସ୍ତ ବୁଝାନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଅଥଚ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ । ଦେବାନ ଆପେ କହିଲେ; “ମୁଁ ତା ଝିଅକୁ ଆଣିବାକୁ ଯାଇଥିଲି କହି ଭଲ କରିଛନ୍ତି ।”

“ଏବେ କରାଯିବ କଣ ? ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ଝିଅକୁ ଯେବେ ନ ଦେଖେ, ଆପଣ ତାକୁ କଣ କହି ସାନ୍ତାନ୍ତି ଦେବେ ?”

ଦେବାନ ଟିକିଏ ବିଚାର କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ଦେଖାଯିବ ।” କହି ସେ ରାଧା ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ଘରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲେ । ଆଲୋକରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ସଫା ଦେଖାଗଲା । ଚିକିତ୍ସକ ତମକି ପଡ଼ି ପଚାରିଲେ, “ଆପଣଙ୍କର କଣ ହୋଇଥିଲା କି ? ବାଲଗୁଡ଼ାକ ଯେ ଏକାବେଳକେ ପାଟିଗଲା; ମୁହଁ ମଧ୍ୟ କଲା ପଡ଼ିଯାଇଛି ।”

“କାହିଁ, କିଛି ନାହିଁ ତ,” କହି, ଦେବାନ ଆଗକୁ ଗୋଡ଼ ପକାଇଲେ । ଚିକିତ୍ସକ ପଚାରିଲେ “ତା ଝିଅ କଣ ନ ଆସିବାର ହେଲା ?”

“ନା ଆସିବ ! ମାତ୍ର ଦୁଇ ଦିନ ଦିନ ଲାଗିବ ।”

“ତେବେ, ଆପଣ ତା ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିବି ଯେ ଆପଣ ଫେରି ନାହାନ୍ତି । ଏ କଥା ଆଉ ମିଛ କଣ ? ଆମେ ବୈଦ୍ୟମାନେ ରୋଗୀକୁ ସାନ୍ତି ନା ଦବାପାଇଁ ଏପରି କରୁଥାଉଁ ।”

“ନା, ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବି । ବଳମ୍ବ ହେଲେ, ତା ସହିତ ମୋର ହୁଏତ ଏକାବେଳେକେ ଦେଖା ହୁଏନାହିଁ ।” କହି, ଦେବୀନ ରାଧାର ଶେଷ ପାଖରେ ଯାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ରାଧା ନିଜାନ୍ତ ଦୁଃଖ ହୋଇ ଶେଷରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଦେବୀନ କେତେକ ସମୟ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ଠିଆହେବା ପରେ, ସେ ଆଖି ଫିଟାଇ ତାକୁ ଦେଖିଲା ଏବଂ ଟିକିଏ ସାମାନ୍ୟ ହସ୍ତି ପଶୁଥିଲା, “ଆଉ ରମା ?” ପ୍ରଶ୍ନଟା ସେ ଏପରି ସ୍ବରରେ ପଶୁଥିଲା ଯେ ତହିଁରୁ ବୋଧହେଲା, ଦେବୀନ ରମାକୁ ଯଙ୍ଗରେ ଆଣି ଫେରିଛନ୍ତି ବୋଲି । ସେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣିଥିଲା । ଦେବୀନ ଅପରାଧୀ ପରି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଠିଆହେଲେ ମାତ୍ର । ତହିଁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ତାକୁ ଆଣି ମୋ ପାଖେ ଟିକିଏ ଶୁଆଇ ଦେଲନାହିଁ ।”

ଦେବୀନ ଅବଶ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ଦୁଇ ଗୁରୁ କଥା କଣ କହିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ରାଧା ଚୁପିପାରିଲା ନାହିଁ, କି ଦେବୀନ ମଧ୍ୟ ନିଜେ କହି ସାରିଲା ପରେ ମନେ ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଚିକିତ୍ସକ କହିଲେ, “ରୂମେ ଯିଲାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅଧୀର ହୁଅନାହିଁ ରାଧା ! ତାକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲେ, ରୂମ ଦେହ ବେଶି ଖରାପ ହେବ ।” ଶୁଣି ରାଧାର ଆଖି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଆସିଲା; ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଆହ୍ଲାଦର ଆତ୍ମ ଜାଜ୍ଜ୍ୱଳ୍ୟମାନ ଦେଖାଗଲା । ସେ ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲା, “ନା, ଏଠୁକୁ ଟିକିଏ ଆଣ ।”

“ନା ରୂମ ଦେହ ଆଣ ଭଲ ହେଉ ।”

“ମୋ ଦେହ ତ ଭଲ ହୋଇଗଲାଣି । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ବସ୍ତବ ।”

“ଏଇ ତ ରୂମର ଦୁଷ୍ଟାମି । ମୁଁ ରୂମକୁ ଠିକ୍ କହିଦେଉଛି, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିମି ଯେ ରୂମ ଦେହ ଭଲ ହେଲାଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବଳମ୍ବ ନକରି, ରମାକୁ ଆଣି ରୂମ ପାଖେ ଛାଡ଼ିଦେବି । ଆଉ ଗୋଲମାଲ କରିନାହିଁ । କଲେ, ଫଳ ଭଲ ହେବନାହିଁ ।”

ଚିକିତ୍ସକଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ରାଧା ରୂମ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା; ମାତ୍ର ତାର ସେ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେବୀନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଲା, “ଆପଣ କେତେବେଳେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ? ବାଟରେ ତ କିଛି ଅସୁବିଧା ହେଇନାହିଁ ? ଦାନା ସାହୁ କଣ କହିଲା ? ରମାକୁ ଛାଡ଼ିଲାବେଳେ ଆଉ କଣ କହିଥିଲା ? ରମା ମୋର ସେମିତି ମୋଟା ମୋଟି ଅଛି ନା ? ବାଟରେ କାନ୍ଦିନାହିଁ ? ତାର ମା କଥା ପାସୋରି ଯାଇନାହିଁ ତ ? ଆଜ୍ଞା, ଭଲ ଦିଶୁଛି କି ନାହିଁ କହନ୍ତୁ ତ ? ତାକୁ ଟିକିଏ ମୋ ପାଖକୁ ଆଣିମ ନାହିଁ ? ଆପଣ ତ ଦେବୀନ, ଏ ସବୁର ମାଲିକ । ଆପଣ ଇଚ୍ଛା କଲେ, କଣ ସେ ଆସିପାରିବ ନାହିଁ ?”

ଦେବାନ ରାଧା ତୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ କହିଲେ, ‘ତୁମେ ତୁମ ହୁଅ । ରମା ଭଲ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସମୟ ଗଲେ ତାକୁ ଦେଖିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଟି କରନାହିଁ । ପାଟି କଲେ କାଣ ହେବ ।’ ସତକୁ ସତ ହଠାତ୍ ରାଧା କାଣି ଉଠିଲା । ବାହାରେ ଅଗଣାରେ ଜଣେ ଶ୍ରମିକର ଝିଅ ଝୁଣୁ ଝୁଣୁ ହୋଇ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲା । ସେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ରାଧା ଖୁସି ହୋଇ କହିଲା, ‘ମୋ ରମା ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ । ଏଥର ମୋ ଦେହ ଭଲ ହୋଇଯିବ, ମୁଁ ତାକୁ ଧରି ଆନନ୍ଦରେ ଘର କରିବି ।’

ରାଧା ଆଉ କଣ କହିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତା ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଦ୍ଵାର ଆଡ଼କୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ନିତାନ୍ତ ଭୟରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଦେଖି ଦେବାନ ପଚାରିଲେ, ‘କଣ ହେଉଛି, ରାଧା ?’ ରାଧା ଉତ୍ତର ଦେଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦେବାନଙ୍କୁ ହାତ ଠାରି ଦ୍ଵାର ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇଦେଲା । ଦେବାନ ମୁହଁ ଚୁଲାଇ ଦେଖିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଦେବାନ କଟକ ଫୌଜଦାରୀ ଅଦାଲତ ଇଜଲ୍ଲାସରେ ପହଞ୍ଚିବା ଦୁଇଟି ମହାପାତ୍ର ସାକ୍ଷୀ ଦେଇ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେ ଚାଲି ଆସିବା ପରେ ଅଦାଲତରେ ଯେଉଁ ଅଭିନବ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାର ସନ୍ଧାନ ସେ ପାଇ ନ ଥିଲେ । କୋର୍ଟଦାରୁ ଅଦାଲତରେ ବସି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଅନନ୍ତ ଦାସ ଖଲ୍ଲସ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ, ସେ ଆଉ ଆସାମୀ ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ହାକିମଙ୍କ ଅନୁମତିଦ୍ଵାରା ସେ ପ୍ରକୃତ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ, ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦେବାନଙ୍କ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ବାହାର କଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନୀୟ ପୋଲିସ ବିଭାଗର ହାକିମ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଲେ, ‘ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଜେଲଖାନାରୁ ଖଲ୍ଲସ ହୋଇଥିବା କଏଦ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବୋଲି ଆଜି କଟକରେ ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କୁ ଗିରଫଦାର କରନ୍ତୁ ।’ ସେହି ଚିଠି ଦେବାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ କଟକରୁ ଆସି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ସବୁ ଘଟଣା ଜଣାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ, ସର୍ଦ୍ଦାର ଚିକିତ୍ସାଳୟକୁ ଆସିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଦେଇ କାହା ମନକୁ ସନ୍ଦେହ ଛୁଇଁବ କାହିଁକି ?

ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ହୃଦୟରେ କି ଭାବ ଥିଲା, ତାହା କଥାରେ କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଗୋଲିଆ ପାଣି କିଛି ସମୟ ରହିଗଲେ, ମଇଲା ତଳେ ବସିଯାଇ ଉପର ପାଣି ପରିଷ୍କାର ଦିଶେ । ଦେବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ସେହି ପରିଷ୍କାର ପାଣି ପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ଦେବାନ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପୁରୁଣା ବେଶରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ, ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ହୃଦୟ ଚହଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେଥିରେ ତଳ ପଙ୍କ ଆସି ଉପର ପାଣିରେ ମିଶିଗଲା । ଯେଉଁ ଦେବାନଙ୍କୁ

ସେ ଏତେ କାଳ ସନ୍ଦେହ କରି ଆସୁଥିଲେ, ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଧରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ତାଙ୍କ ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲନାହିଁ ।

ଦେବାନ ଯେଉଁ ଦିନ ତାକୁ ଫାଣ୍ଟିରୁ ଖଲାସ କରି ଆଣିଥିଲେ, ସେହି ଦିନୁ ରାଧା ସର୍ବ୍ବାରଙ୍କୁ ଦେଖି ନଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି, ସେ ଭାବିଲା ଯେ ତାକୁ ଧରିନେବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ଆସିବାର ଆଉ କୌଣସି ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଭୟରେ ମୁହଁ ପୋତିଦେଇ କହିଲା, “ଦେବାନ ବାହାଦୁର, ମୋତେ ରଖନ୍ତୁ । ଦେବାନ କହିଲେ, “ଭୟ କରନା ରାଧା ! ସେ ତୁମକୁ ନବାକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି” ଏବଂ ସର୍ବ୍ବାରଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ, ଆପଣ କାହିଁକି ଆସିବନ୍ତି ।”

“ଆ, ଜଳନ୍ଦି ଆ”—କହି, ସର୍ବ୍ବାର ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଘର ଭିତରକୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଉଠିଟି ଦେଖି ରାଧା ଭୟରେ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସର୍ବ୍ବାର ଘର ଭିତରେ ପଶି ବଡ଼ ପାଟିରେ କହିଲେ, “ଆବେ, ଆସୁଛୁ, ନା ଠିଆ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିବୁ ?”

ରାଧା ଗୁରୁଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା । କେବଳ ଦେବାନ ଓ ଚକ୍ରସ୍ଥାଳୟର ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ଧାଇଁ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁଙ୍କ ଭିତରୁ କାହାକୁ ତ ସର୍ବ୍ବାର ସେପରି କର୍ଜ୍ଜଣ ସ୍ଵରରେ କହିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେ ଧରିନେଲା ଯେ ସେ ତାକୁ ହିଁ ଡାକିଲେ । ସେଥିରେ ତା କଲଜା ପାଣି ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲା, ଯାହା କି ସେ ସ୍ଵପ୍ନରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ କରନ୍ତା ନାହିଁ । ସର୍ବ୍ବାର ଦେବାନଙ୍କୁ ଡାକି ଆସିଲା, ବାହାରକୁ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଫସାରରେ ପ୍ରଳୟ ଘଟିଲା ବୋଲି ରାଧା ମନେ କଲା । କହିଲା, “ଦେବାନ ହଜୁର !”

ଶୁଣି, ସର୍ବ୍ବାର ବିକଟ ହାସ୍ୟରେ କହିଲେ, “ଏଠି ଦେବାନ କି ହଜୁର କେହି ନାହାନ୍ତି । ସକ ସକ ହୋଇ କାହାକୁ ଡାକୁଛୁ ? ଏଟା ପାଶୁ ନାଏକ, ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଗୋର, ଦାଗୀ, ଖଣ୍ଡ, ବଦମାସ୍ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ସର୍ବ୍ବାରଙ୍କ ହାତ ତା ବେକରୁ ବାହାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନକରି, କହିଲା, ମହାପାତେ !”

“ଆବେ, ମହାପାତେ କଣ ? ପାଜି, ଆଗ କଥା କରି ପାଇଛୁ ? କହି, ହଜୁର ସର୍ବ୍ବାର ସାହେବ ।”

“ସର୍ବାର ସାହେବ, ମୁଁ ଏକାନ୍ତରେ ପଦେ କଥା କହିବି ।”

“କହ, ଯାହା କହିବୁ ପାଟି କରି । ମୋ ସାଙ୍ଗେ କେହି ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।”

“ମୋର ଗୋଟାଏ ମାତ୍ର ଅନୁରୋଧ ଅଛି ।”

“ମୁଁ ସେ ସବୁ କିଛି ଶୁଣି ପାରିବିନାହିଁ ।”

“ନା, ଶୁଣନ୍ତୁ ! ମୋତେ ତିନି ଦିନ ସମୟ ଦିଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଯାଇ ଏ ହତଭାଗିନୀର ପିଲାଟିକି ଆଣିଦେବି । ଆପଣ ଯାହା କହିବେ, ଦବାକୁ ରାଜି ଅଛି । ଆପଣ ଇଚ୍ଛାକଲେ ମୋ ସାଥରେ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ପାରନ୍ତି ।”

“ଏ କଣ ଥକା କରୁଛୁ, ନା କଣ ? ଖସି ପଳେଇଯିବାର ଗୋଟାଏ ଫଇ ନା ? ଏ ଫଇ ଆଉ କାହାକୁ ଦେଖେଇବୁ ।”

ରାଧା ଚମକି ପଡ଼ିଲା । କହିଲା, “ମୋ ପିଲାକୁ ଆଣିବାକୁ ଡିବେ ? ତେବେ ସେ କଣ ଆସିନାହିଁ ? ନା, ପିଲାକୁ ମୋ ପାଖକୁ ବେଗେ ଆଣନ୍ତୁ । ନୋହଲେ ମୁଁ ମଲ୍ଲ ।” ଶୁଣି ସର୍ବାର ରାଗି, ତଳେ ଗୋଇଠା ମାରି, କହିଲେ “ରୁପ୍, ରାଣ୍ଡି । ଏ ଗୋଟାଏ ଅଧମ ରାଜ୍ୟ, ଯେଉଁଠି କଏଦୀ ଆସି ଦେବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ବଜାରୁଣୀଗୁଡ଼ାକ ରାଜା ବିଅ ପରି ଭୋଗରେ ରହୁଛନ୍ତି, ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଛୁ ମୁଁ ।” କହି ସେ ରାଗରେ ଜଳି, ଠିଆ ହେଲେ ।

ରାଧା ଶେଯରୁ ଉଠିଲା । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ, ସର୍ବାର ଓ ଧାଇଁ, ତିନିଙ୍କୁ ଥର ଥର କରି ଚାହିଁଲା; କିନ୍ତୁ କଣ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି, କହିପାରିଲାନାହିଁ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୁଣି ପଡ଼ିଗଲା । ତା ମୁଣ୍ଡ ଲଳେ ବାଜି ଠକ୍ କରି ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ହେଲା; ପାଟି ଆଁ ହୋଇଗଲା; ଆଖି ଆଉ ଚୁକି ହେଲାନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ସର୍ବାରଙ୍କ ହାତ ତା ନିଜ ବେକରୁ ଭିଡ଼ି ବାହାର କରିଦେଇ, କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗେ ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ମଲ୍ଲ ।”

“ତୋ ଗୁଲକ ବହୁତ ଦେଖିଲିଣି । ଆସିବୁ ତ, ଗୁଲିଆ । ନୋହଲେ ସିପାସୀମାନଙ୍କୁ ଡାକିବି । ଧକ୍କା ଦେଇ ନେବେ ।” ସର୍ବାରଙ୍କ ସହୃଦ ଫାଣ୍ଡିରୁ ଗୁରୁ ଜଣ ସିପାସୀ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ପାଶୁ ନାଏକ ଝରକାରୁ ଗୋଟାଏ ମୋଟା ଲୁହାଛଡ଼ ଭିଡ଼ି ବାହାର କରି, ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, “ଆପଣ ଆଉ ପାଟି ନ କରି ଗୁଲିଯାନ୍ତୁ ।” ସର୍ବାର ଭୟରେ ଥରିଲେ । ଭାବିଲେ, ଯାଇ ସିପାସୀମାନଙ୍କୁ ଡାକିଆଣିବେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅବସରରେ କାଳେ ପାଶୁ ନାଏକ ଖସି ଗୁଲିଯିବ,

ସେଥିପାଇଁ ଘର ଭିତରୁ ଯାଇ ଦ୍ଵାର ପାଖେ ଜଗି ିଆ ହେଲେ । ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ରାଧା ପାଖେ ବସି ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ତା କାନ ପାଖେ ମୁହଁ ଦେଇ କଣ କହିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କଣ କହିଲା କେହି ଶୁଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଧାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ କରି ଦେଖିଲେ ସେ ରାଧାର ପାଣ୍ଠର ବର୍ଣ୍ଣ ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ଆନନ୍ଦର ଘାସ୍ତି ଦେଖାଗଲା । ମା ପୁତ୍ର ପିଲା ମୁଣ୍ଡ ତଳୁ ଟେକି ନିଜ କୋଳରେ ଆୋଇଲା ପରି, ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ରାଧା ମୁଣ୍ଡଟି ତଳିଆରେ ଟେକି ରଖିଲା । ରାଧାର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଶାନ୍ତିର ଚନ୍ଦ୍ର ଫୁଟି ଉଠିଲା । ମୃତ୍ୟୁର ଦ୍ଵାର ପାରି ହେଲେ, ଭେଟିକି କେବଳ ଚିର ଶାନ୍ତି ।

ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ‘ନାରାୟଣ, ନାରାୟଣ’ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଯାଇ ସର୍ଦ୍ଦାରକୁ କହିଲା, “ମୋ କାମ ସରିଲା; ଚାଲନ୍ତୁ ।”

ସର୍ଦ୍ଦାର ପାଣ୍ଠ ନାଏକକୁ ନେଇ ଫାଣ୍ଡି ହାଜତରେ ରଖିଲେ । ଦେବାନଙ୍କ ଗିରଫଦାର ହେବା ଖବର ପଲକ ମଧ୍ୟରେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ସାରା ବ୍ୟାପିଗଲା । ଜଣେ କେହି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ଉପକାର ସୁମରି ଝୁରୁବାକୁ ରହିଲା ନାହିଁ । ଶୁଣି, ସମସ୍ତେ ଛୁ ଛୁ କଲେ । କଟକ କଚେରୀରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣା ପୁରା ଜଣାପଡ଼ିବାକୁ ଅନେକ ଦିନ ଲାଗିଲା । ସମଗ୍ର ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଡିନି ଚାରି ଜଣ ମାସ ଲୋକ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସୁବର ଅନୁରାଗ ରଖିଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ଜଣେ ତାଙ୍କ ପୋଇଲା । ଦେବାନ ଧରା ହୋଇଗଲା ପରେ କାରଖାନା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା; ଦୁଆରେ ତାଲା ପଡ଼ିଲା; ବାଟ ଘାଟ ଶୂନ୍ୟ ହେଲା । ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ରାଧାର ଶବ୍ଦ ଜଗି ଧାଇଁ ଏକା ବସି ରହିଲେ । ତେଣେ ପୋଇଲା ଦୁଃଖରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଦେବାନ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସବାରିରେ ବସି ଯେ ଘରୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ, ଲେଉଟି ଆସି ଘରେ ପାଦ ପକାଇ ନ ଥିଲେ ।

ସେହି ଘରର ଦ୍ଵାର ହଠାତ୍ ଫଟିଲା । ପୋଇଲା ଚାଲି ଦେଖିଲା, ଦେବାନ ନିଜେ ଆସି ହାଜର । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ପ୍ରାୟ ଛଅ ଘଣ୍ଟା । ପୋଇଲା କହିଲା, “ମୁଁ ଶୁଣି ବରୁଣି—”

“ତୁ ବରୁଣି ଯେ ମୁଁ ହାଜତରେ ଅଛୁ ନାଁ ? ହଁ ମୁଁ ହାଜତରେ ଥିଲି । ଗୋଟାଏ ଖିଡ଼ିକି ଶ୍ରାନ୍ତି ପଲେଇ ଆସିଛି । ତୁ ଗୋଟାଏ କାମ କର ତ, ଯାଇ ଚିକିତ୍ସାଳୟରୁ ଧାଇଁ ମାତାକୁ ଡାକ ଆଣ ।”

ଘରର ବାହାର ଦ୍ଵାର ଭିତରୁ ବନ୍ଦ ଥିଲା । ସେ ଯେ କିପରି ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, ତାହା ଚାହିଁ ରହିଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଆସି ଘର ଭିତରେ ଆଲୁଅ ଜାଳି ବସିଲେ ।

ପାଉଁଶରୁ ମଧ୍ୟଆର ଦୋ'ଶଟି କାଢ଼ି, ଦେଖା ଦିବା ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ଥୋଇ, ତା ପାଖରେ ଲେଖିଲେ, “ଏହି ଦୋ'ଶି ଚୋର କରିଥିବା କଥା ମୁଁ କଚେରୀରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବି ।” ଭୁଣାଟି ମଧ୍ୟ ପାଉଁଶରୁ ଆଣି, ଦୋ'ଶି ପାଖେ ରଖିଲେ ।

ହଠାତ୍ ବାହାର ଦ୍ୱାରେ ଟିପରେ ଠୁକ୍ ଠୁକ୍ କରି ମାରିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଚକ୍ରସାଳୟର ଧାଇଁ ଥର ଥର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖା ବଢ଼ାଇଦେଇ କହିଲା, “ଏ ଚଠି ରଜାଙ୍କୁ ଦବ ।” ଚଠିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ମୋର ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀବର ସମ୍ପତ୍ତି ରଜାଙ୍କ କିମା ମୁଁ ଦେଇଗଲି । ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିବାରେ ଏବଂ ଆଜି ଚକ୍ରସାଳୟରେ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟି ମରଯାଇଛି ତାର ଶୁଦ୍ଧ ଆଦି କ୍ରିୟାରେ ଯାହା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ, ଏହି ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଦିଆଯିବ । ଅବଶିଷ୍ଟ ସମ୍ପତ୍ତି ଦରିଦ୍ରମାନଙ୍କର ।” ଧାଇଁ ସେ ଲେଖାଟି ପଢ଼ିସାରି ପଚାରିଲେ, ଆପଣ କଣ ଆଉ ସେ ବାଳିକାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବେ ନାହିଁ ?”

“ଆଉ ଦେଖିବି କଣ ? ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି, ସେ ତ ଯାଇଯାଉଛି । ତା ପରେ ପୁଣି, ମୋ ପିତ୍ର ଲୋକ ଲାଗିଚନ୍ତି । କାମ ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ପୁଣି ଧରା ଦବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେନା ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏ କଥା କହିଯାରିଲା ବେଳେ ବାହାରେ ଗୋଟାଏ କୋଲାହଳ ଶୁଣାଗଲା । ସେ କୋଲାହଳ ମଧ୍ୟରେ ପୋଇଲି କହିଲା, “ମୋତେ କେତେ ପଚାରୁଛ ? ମୁଁ ତ ଥରେ କହିଲି, ଏଠୁକୁ କେହି ଆସିନାହାନ୍ତି ।”

“ତେବେ, ସେ ଘରେ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି କିପରି ?”

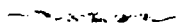
ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବାରିଲା, ତାହା ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପାଟି । ତହିଁ ସେ ଆଲୁଅ ଲିଭାଇ-ଦେଇ ଗୋଟାଏ କବାଟ କଣ୍ଠରେ ଯାଇ ଲୁଚିପଡ଼ିଲା । ଧାଇଁ ମାତା ବସି ମାଲି ଗଢ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ହଠାତ୍ ଟିକିଏ ଗୋଲମାଲରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ମାତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ମାତା ସମୟରେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ମହନ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟା ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୀବ କାରଖାନାରେ ଚକ୍ରସାଳୟ ବସାଇବା ପରେ ସେ ରୋଗୀଙ୍କ ଶୁଣୁପାଦ୍ମା ମାନବଜାତିର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମଠ ଛାଡ଼ି ସେଠାରେ ଆସି ରହିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଚକ୍ରସାଳୟରେ ପଡ଼ିଥିବା ସମୟରେ ସେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଯାଇଥିଲେ । ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ଫେରି ସେ ଯେଉଁ ଦିନ ସକାଳେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୀ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରୂପରେ ସେହିଦିନ ଧରା ହେଲେ । ମାତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ । ସେ କେବେ ପଦେ ମିଥ୍ୟା କହିବାର କେହି ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଏବଂ ବିଶେଷରେ, ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରେ, ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ସୂତରାଂ ଭୂତପୁର ଦେବାନଙ୍କ ଘରେ ମାତାଙ୍କୁ

ଦେଖି ସର୍ଦ୍ଦାର ହଠାତ୍ ପଛଦୁଆ ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ଖାଲି ପଚାରିଲେ, “ଏଠି ଆଉ କିଏ ଅଛି ?” ମାତା ଆଖି ଫିଟାଇ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମୁଁ ତ ଏକା ଅଛି ।”

“ମୋତେ ମାଫ କରବେ । ମୁଁ ସେ ପାକି ପାଶୁ ନାଏକଟାକୁ ଖୋଜିବୁଲୁଛି । ସେଟା ଏଠକୁ ଆସି ନାହିଁ ତ ?”

“ନା” । ମାତାଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ନିଃସନ୍ଦେହ ରୂପେ ଧରି ନେଲେ ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ସେ ଘରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେ ଆସିବାବେଳେ ଆଲୁଅ କାହିଁକି ଜଳୁଥିଲା ଓ ପରେ ହଠାତ୍ କିଏ ଲିପ୍ତକଲ, ଏ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଘଟଣାର ଘଡ଼କ ବାଦ୍ ଜଣେ ଲୋକ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରୁ ବାହାରି, ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ସାଉଥବାର ଲୋକେ ଦେଖିଲେ ।

ରାଧାର ଶବ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ରାଜା ଭୂତପୁର ଦେବାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ପଢ଼ି କହିଲେ, “ଠିକ୍ କଥା । ଦେବାନଙ୍କ ବିଷୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆମେ ରକ୍ଷା ନ କଲେ, ଆଉ କରବ କିଏ ? ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ ସେ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ, ଦେଇ ସାଇତନ୍ତି । ଆମ ରାଜକୋଷର ଧନ ସେଇ ଦରିଦ୍ରଙ୍କର । ଦେବାନଙ୍କ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଇ ରାଜକୋଷରେ ରହିଲେହିଁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ । ଆଉଟର୍—ଗୋଟାଏ ବାଜାରୁଣୀ ମାଲକନିଆର ପୁଣି ଶୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ କଣ ? ସେ କେବଳ କାଠ ଶଗଡ଼କୁ ଅଛି ।” ରାଧାର ଶୁଦ୍ଧି ଯା କେବଳ ଦାହରେ ଶେଷ ହେଲା ।

—୧୩—

ଧରଣୀ କଣ ମୁକ୍ତ ହେଲା ?

ବାଙ୍କି ମେଳରେ ଅନେକ ଲୋକ ହାଣ ଖାଇଥିଲେ । ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପଡ଼ିଆରେ ମୃତ ଏବଂ ମୁମୂର୍ଷୁ ସବୁ ପଡ଼ି ସଜୁଥିଲେ । ରାତି ଅଧବେଳେ ଜଣେ ଲୋକ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏଠାକୁ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଚାଲି ସାଉଥିଲା । ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ମୁଣ୍ଡି ଝୁଲାଇ ଧରିବା ଛଡ଼ା ତା ବେଶଭୂଷାରେ ଆଉ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ନଥିଲା । ସେ ବେଳେ ବେଳେ ନିଶ୍ଚୟତା ତଳୁ ଗୋଟାଏ କିଛି ଗୋଟାଇ ଆଣି, ମୁଣ୍ଡରେ ପୁରାଇବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଏହିପରି ସାଉ ସାଉ ସେ ଏକ

ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲୁ, ଜଣେ ଲୋକ ତଳେ ପଡ଼ିଛି ଓ ତା ହାତରେ ଗୋଟିଏ ସୁନା ମୁଦ୍ ଚନ୍ଦ୍ର । ସେ ନଇଁପଡ଼ି ପୁଣି ସିଧା ଠିଆହେଲା । ତାପରେ ମୁଦ୍ ସେ ଲୋକ ହାତରେ ଆଉ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ରାତିରେ ସେଠାରୁ ଚାଲି ଯାଉଥିଲା; ମାତ୍ର ତା ଗୋଡ଼କୁ କେନ୍ଦ୍ର ଭିତ୍ତି ଧକଳା । ତହିଁ ସେ ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲା, “ଏ କଣ ମଣିଷିନୀ ଭୂତ ?”

ରାତିର ନଇଁ ଦେଖିଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ମନୁଷ୍ୟ ହାତ ତା ପାଦକୁ ଭିତ୍ତି ଧରିଛି । ମୁଦ୍ ତ ସେ ସେହି ହାତରୁ ନେଇଥିଲା । ତହିଁ ସେ ପଚାରିଲା, “ତୁ କଣ ଜାଣିଛ, ଭାଇ ?” ମାତ୍ର ସେ ଉତ୍ତର ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେହି ଲୋକ ଉପରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ଗଦା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସେ ଘୁଆଇଲାକୁ ଲୋକଟି କେତେକ ସମୟ ପରେ, ବିଶୁଦ୍ଧ ପବନ ପାଇ, ଚୈତନ୍ୟ ଲଭି କଲା ଏବଂ କହିଲା, “ତୋ ଯୋଗେ ଏ ପ୍ରାଣ ରହିବ, ଭାଇ ।” ଶୁଣି, ରାତିର କିଛି କହିଲାନାହିଁ; କେବଳ ମୁକ୍ତ ପରି ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ିଦେଲା । କିଛି ଦୂରରେ ହଠାତ୍ କାହାର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ରାତିର ପଲାଇ ଘିବାକୁ ବସିଲାବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣିଲା, “କିଏ ଜିଣିଲା ?”

ରାତିର ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଗୋରୁମାନେ ।” ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘକ୍ଷଣ ପକାଇ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, ଆମେ ଏତେ ଲୋକ ପ୍ରାଣ ଦେଲୁ; ହେଲେ, ମେଳ ନ ଥିବାରୁ ଜିଣିପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଜିଣିଲେ ସେଇ ବିଦେଶୀ ଗୋରୁ । ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ବଞ୍ଚିଲେ, ପୁଣି ଦେଖିବି । ତୁ, ଭାଇ, ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖିଲୁ । ମୋ ଗାଞ୍ଜିଆରେ କୋଡ଼ିଏଟି ମୋହର ଅଛି । ତୁ ଗାଞ୍ଜିଆ ଫିଟେଇ ନେଇ ଯା । ମୁଁ ଆଉ କିପରି ତୋ ଉପକାର ସୁଝିବି ?” ଶୁଣି ରାତିର ଗାଞ୍ଜିଆ ଖୋଜିଲା; ମାତ୍ର ପାଇଲାନାହିଁ ବୋଲି କହିଲା । ଆଉ ଜଣକ କହିଲା, “ତା କିଏ କେତେବେଳେ ନେଇଯାଉଛି ।” ରାତିର ପାଦଶବ୍ଦ ଆହୁରି ନିକଟରେ ଶୁଣି କହିଲା, “ମୁଁ ଯାଉଛି, ଭାଇ । ଏଣିକି ତୋ ପ୍ରାଣ ତୁ ରଖ ।”

“ତୋ ନାଁ କହ ଯା ।”

“ନାଁରୁ କଣ ପାଇବୁ ?”

“ପ୍ରାଣ ଯେ ରଖିଲା, ତା ନାଁ ଜାଣିଲେ, ମନେ ପକାଉଥିବି ।”

“ଆଜ୍ଞା; ତେବେ ଘନା ସାହୁ; ଘର ଜଳାରସିହ । ତୋ ପରି ଦରମଲୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରୁ ଆସିଥିଲା । ତୋ ନାଁ ?”

“ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ବାଙ୍କି ରଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଦଳର ପ୍ରଧାନ ନାୟକ” ଶୁଣି, ସାନା ସାହୁ ମୁହଁରେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଗୁଲିଯାଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେ କିଛିଦୂର ଯାଇ, ମୁଣା ଫିଟାଇ ଗୋଟାଏ ଗାଞ୍ଜିଆ ବାହାର କରି, ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି କରି ମୋହର ଗଣିବାରେ ଲାଗିଲା । କୋଡ଼ିଏଟି ଖାଣ୍ଟି ରାମାଭିଷେକ ମୋହର ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ କହିଲା, “ସେ ଗୋବିନ୍ଦା କେଡ଼େ ଓଲଟୁ ? ସେ ପୁଣି ଫୋଜିଦଲର ନାୟକ ! ସ୍ଵାଗି ପରି ଲୋକେ ଲଢ଼େଇ କରି ଏ ଦେଶରୁ ଗୋରାକୁ ଡ଼େଇଦେବେ ! ଦେଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ପକେଇବେ !”

ଏଟା ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ମାତ୍ର । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ଫାଣ୍ଡିରୁ ସେ ପଳାଇ ଆସିଥିଲା, ପୁଣି ଧରା ପଡ଼ିଲା । ସେ ସମୟରେ ଆକ୍ରମଣ ପରି ଖବର କାଗଜ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହି ଘଟଣା ନେଇ ଗୋଟାଏ ଲେଖା ବିଜ୍ଞାପନ ସବୁ ଫାଣ୍ଡି ମାନଙ୍କରେ ମାରିଦିଆହେଲା । ସେ ଲେଖାଟି ଏହି—“ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗୈର ଉତ୍ତମ ବର୍ଗ କଏଦଖାନାରେ ରହିଲା ପରେ ଖଲାସ ହୋଇ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ବ୍ୟବସାୟ ଚଳାଇଲା । ସେଥିରେ ସେ ଟଙ୍କାପଇସା ରୋଜଗାର କଲା । ସେ ଭାର ପୁରୁଣା ନାମ ବଦଳାଇ, ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ନାମ ଧଳାଇ । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରାଜା ତାକୁ ଦେବାନ ପଦରେ ରଖିଲେ । ମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ବିଭାଗର ଅଳ୍ପ, ଚେଷ୍ଟାରେ ସେ ଧରା ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଯେଉଁ ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ଭକ୍ତିତା କରି ରଖିଥିଲା, ସେ ଧରା ପଡ଼ିଲାବେଳେ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଟା ଭୟରେ ମରିଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫାଣ୍ଡିରୁ ପୁଣି ଖସି ଗୁଲିଯାଇ ବାହାରେ ତିନି ଗୁରୁ ଦିନ ରହିଲା । ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଖଜଣାଖାନାରେ ତା ନାମରେ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଜମା ଥିଲା । ସେହି ତିନି ଗୁରୁ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସେହି ଟଙ୍କାତକ ଉଠାଇନେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଟଙ୍କାର ପତ୍ର ମିଳୁନାହିଁ । କେହି କେହି କହୁଛନ୍ତି, ସେ ତାହା କେଉଁଠାରେ ପୋତିରଖିଛି । ଟଙ୍କା ଯେ ବାହାର କରିଦେବ, ତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ସେ ଦୁର୍ଜୀବ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଜଳାରସିଂହ ପାଖେ ବାଟରେ ଧରା ପଡ଼ିଛି । ବିଗୁରରେ ତାର ଫାଣି ହୁକୁମ ହେଲା । କିନ୍ତୁ କଟକ କମିସନର ସାହେବ ଦୟା କରି ତା ଫାଣି ଦଣ୍ଡ କାଟି କଲାପାଣି ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କଲେ । ସନ ୧୮୫୭ ସାଲ ସିଂହ ମାସ ୧୯ ଦିନ ।” ବିଜ୍ଞାପନରେ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଥିଲା ।

କଲାପାଣି ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଟକ ଜେଲଖାନାରେ ୪୩୦ ନମ୍ବର କଏଦ ରୂପେ ରହିଲା । ଏଣେ ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ପୂର୍ବ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ ଦିନ କେତୋଟା ମଧ୍ୟରେ ଏକାବେଳେ ଧ୍ଵଂସ ପାଇଗଲା । କାରଖାନା ବନ୍ଦ ହେଲା; ଶ୍ରମିକମାନେ ଗୁଡ଼ିପଲାଇଲେ; ଘରଗୁଡ଼ିକ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଲା; ଦାଣ୍ଡ ରାସ୍ତା ନିର୍ଜନ ହୋଇ ରହିଲା; ଗୁରୁଆଡ଼ ଗୋଟାଏ ଶ୍ଵାସ ମରୁଭୂମି ପାଲଟିଗଲା ।

ଫାଣ୍ଟି ମାନଙ୍କରେ ଉପସ୍ଥେତି ବିଜ୍ଞାନ ବାହାରବାର କେତେକ ଦିନ ପରେ, ଜଙ୍ଗଲସିଂହ ଆଖପାଖ ଜଙ୍ଗଲରେ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡା ଗୋଟାଏ କିଛି ଖୋଜୁଥିଲା ପରି ବରବର ବୁଲୁଥିବାର ଲୋକେ ଦେଖିଲେ । ତା ସ୍ୱଭାବ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଥାଏ । ସେ ଶୈବଙ୍କ ଦଳରେ ମିଶେ ବୋଲି କେହି କେହି ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଦିନଯାକ ଘରେ ରହି ରାତିରେ ପଦାକୁ ବାହାରେ ଏବଂ ଭଙ୍ଗ, ଅଫିମ, ଗୁଳି ପ୍ରଭୃତି ଖାଏ ।

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡା ଗୋଟାଏ ସାବଳ ନେଇ ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭୂତ ପରି ବରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ ଆଡ଼କୁ ଯାଇ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ପଶେ । ସେ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଗାତ ଖୋଲେ । ତାର ଏପରି କରିବାର କାରଣ କେହି କିଛି ବୁଝିପାରନ୍ତିନାହିଁ । ଜଙ୍ଗଲସିଂହଯାକ ନିମ୍ନେ ଚହଲ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଚହଲ ପଡ଼ିଲା ଚଟିଘର ମାଲିକ ଦାନା ସାହୁ ମନରେ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “କିଛି ଗୋଟାଏ ଲାଭ ନ ଥିଲେ, ଗୋବରା ପଣ୍ଡା କଣ ଏଡ଼େ ଓଲ୍ଲୁ ହେଇଛି ଯେ ରାତି ସାରା ବାସ ଭାଲୁଙ୍କ ଭିତରେ ଯାଇ ବୁଲନ୍ତା ?”

ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡା ଯେ ସେପରି କାହିଁକି କରୁଥିଲା, ତାର ଗୋଟାଏ କାରଣ ଅଛି । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ମସ୍ତକ ଝିନ୍ଦୁ କୁ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ କୋଡ଼ି ଧରି, ଛୁପିଛୁପି ବରୁଣେଇ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଛି । ତାର କୌତୂହଳ ହେବାରୁ, ସେ ସେ ଲୋକର ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ମାତ୍ର ଅପରିଚିତ ଲୋକଟା ହଠାତ୍ ବନ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡା ଅନେକ ଖୋଜିଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ରାତି ପ୍ରାୟ ଛଅ ଘଡ଼ି ବେଳେ ଲୋକଟା ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରୁ ଫେରିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ହାତରେ କୋଡ଼ିଟା ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଝିନ୍ଦୁ କ ଆଉ ମୁଣ୍ଡରେ ନ ଥିଲା । ଝିନ୍ଦୁ କଟି ଯେ ସେ ବନ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠାରେ ପୋତି ଦେଇ ଆସିଛି, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ମନରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଝିନ୍ଦୁ କଟି ଖୋଜି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଣ୍ଡା ରାତି ତମାମ ଜଙ୍ଗଲରେ ଗୋପନରେ ଯାଇ ବୁଲେ । ସେ ଅନେକ ଦିନ ଏପରି ବୁଲିବାରୁ ସେ ବିଷୟରେ ଲୋକଙ୍କର ଆଉ ଆଗ୍ରହ ରହିଲା ନାହିଁ । କିଏ କହିଲା, “ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଆ ପାଗଳ ହେଇଗଲାଣି ।” ଆଉ କିଏ କହିଲା, “ନା, ସେ ପରା ଟଙ୍କା ଗରାଏ ପାଇଲା ।”

ସନ ୧୯୫୭ ସାଲ ପୁନିଆ ସମୟରେ ଧାମରା ବନ୍ଦରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଜାହାଜ ଲାଗିଥିଲା । ଅତିଶୟ ବଡ଼, ତୋଫାନ ହେବାରୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଯିବା ଜାହାଜଟିକୁ କିଛି

ଦିନ ଅଟକି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଆଖପାଖ ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ଜାହାଜ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହେଉଥିଲେ । ତୋଫାନରେ ଜାହାଜର ମାସୁଲ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିଲା । ମରମତ କରିବାକୁ ମିସ୍ତ୍ରୀ ମାସୁଲ ଉପରେ ଚଢ଼ିଥିଲା । ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଗଲା । ମିସ୍ତ୍ରୀ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ି ଧରି କାମ କରୁଥିଲା, ତାହା ଛୁଣିଯିବାରୁ, ମାସୁଲ ଗୋଟାଏ ପାଖକୁ ବଙ୍କା ହୋଇ, ଜାହାଜରୁ ବାହାରି, ସମୁଦ୍ର ଉପରକୁ ଡଳି ରହିଲା । ମିସ୍ତ୍ରୀ ତା ଦଉଡ଼ିରୁ ଝିସି, ଆଉ ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ଧରି, ସମୁଦ୍ର ଉପରେ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଝୁଲିଲା । ଦେଖି ଜାହାଜର ଲୋକେ ଏବଂ କୂଳର ଦର୍ଶକମାନେ ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ମିସ୍ତ୍ରୀ ତେଣେ ପାଟି କଲା, “ମୋ ହାତ ଜଳିଲାଣି । ମୁଁ ଆଉ ଦଉଡ଼ିଟା ମୁଠେଇ ରହିପାରିବି ନାହିଁ । ଛୁଡ଼ି ଦେଲି । ଛୁଡ଼ି ଦେଲି ।

ଦିନେ କଏଦ କଲାପାଣି ଯିବାପାଇଁ ଜାହାଜର ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ଜଗୁଆଳଙ୍କ କଟକଣାରେ ବସି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମିସ୍ତ୍ରୀର କରୁଣ ଚିତ୍କାର ଶୁଣି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲାନାହିଁ । ତା ଗୋଡ଼ରେ ଲୁହା ଶିକୁଳା ବନ୍ଧା ଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ତାକୁ ଭଡ଼ିଭଡ଼ି ଛୁଣାଇ, ଜଗୁଆଳମାନେ ସେକ ଧରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ଆଗ୍ରାରେ ବିଜୁଳି ଝଟକ ପରି ଯାଇ ମିସ୍ତ୍ରୀ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଦେଖିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ବୁଜି ହୋଇଗଲା । ସେ ମାସୁଲର ଛୁଣା ଦଉଡ଼ିରେ ଦୋଳି ଉଠାଇ କରି ସେଥିରେ ମିସ୍ତ୍ରୀକୁ ବସାଇଦେଲା । ମିସ୍ତ୍ରୀ ନିରାପଦ ହେଲା । କଏଦ ଦଳର ଜଗୁଆଳମାନେ ସେ କଏଦକୁ ଡାକି କହିଲେ, “ଆଦେ, ବଦମାସ୍, ଆମ ଗୁଲିର ନେରୁ ନା କଣ ? ତୁ ଜଳିଯି ଗୁଲିଆ ।” କିନ୍ତୁ ଦର୍ଶକମାନେ କହିଲେ, “ନା, ଏ ପରା ଲୋକକୁ ପୁଣି ମିଆଦ । ଛୁଡ଼ିଦିଅ, ଛୁଡ଼ିଦିଅ ।”

କଏଦ ମାସୁଲରୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ବସିଲା । ସେ ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ପରି ଓହ୍ଲାଇ, ଦଉଡ଼ିରୁ ଦଉଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ, ଆସିବାରେ ଲାଗିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ତା ଉପରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା । ତେଣେ ଶରକ ମଧ୍ୟରେ କଏଦ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଦର୍ଶକମାନେ କୋଳାହଳ କରି ଉଠିଲେ । ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ମସ୍ତ ପଥର ପଡ଼ିଲା ପରି ଶବ୍ଦ ଶୁଭ୍ର ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଗୋଲକାର ଲହରୀ ଗୁରୁ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଗୁଲିଲା । ଜଗୁଆଳମାନେ ଡଙ୍ଗାରେ ବସି ସେହି ଲହରୀର କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥଳକୁ ଗଲେ; କିନ୍ତୁ କଏଦର ଚିତ୍କବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ଦର୍ଶକମାନେ କହିଲେ, “ମଗର ଖାଇ ଯାଇଥିବ । ଯାହାହେଉ, ସେ କଏଦ ଜୀବନରୁ ପାରି ହୋଇଗଲା ।” ତା ପର ଦିନ ଆଖପାଖ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଧେଣୁର ଦିଆ ହେଲା,

“ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନାମରେ ଜଣେ କଏଦ କଳାପାଣି ଯାଉଥିଲା । ସେ ଜାହାଜରୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ସମୁଦ୍ର ପହଁର, କଲକୁ ଯାଇ କେଉଁଆଡ଼େ ପଳାଇଛି । ଲୋକଟା ଲମ୍ବା, ମୋଟା ଓ ବୟସରେ ବୁଢ଼ାଆସିଆ । ତା ଦେହରେ ଭାରି ବଳ । ତାକୁ ସେ ଧରାଇଦେବ, ଶହେ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇବ ।”

କେତେ ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ପୁରସ୍କାର କେହି ପାଇ ପାରିଲେନାହିଁ । ଅନେକ ଖୋଜିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ଗୋଟାଏ ଇସ୍ତାହାର ଜାରି କରାଗଲା । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନାମକ ଜଣେ ଦାଗୀ କଳାପାଣି ଯାଉଥିଲା, ସେ ଜାହାଜରୁ ପଡ଼ି ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିମରିଛି । ଧରିଣୀ ଗୋଟାଏ ମହାପାପୀର ଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ୧୨୫୭ ସାଲ, ତୁଳ ମାସ ୧୭ ଦିନ ।”

—୧୪—

କାହା ପିଲାଟିର କଣ ହେଲା

ଜଜାରସିଂହ ଗଡ଼ ବରୁଣେଇ ପଟ୍ଟରେ ଖୁବ୍ ନିକଟରେ ପୁଅ ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ଧୂସ ହୋଇଛି । ତା ଶୁଶାନ ଉପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୋରଧା ସହର ଠିଆ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ଜଜାରସିଂହ ବାଟୋଇମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ଥିଲା । ସନ ୧୨୫୭ ସାଲ ମକର ସମୟରେ ହଟକେଶ୍ୱର ଯାତ୍ରୀମାନେ ଜଜାରସିଂହରେ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଘାନା ସାହୁ ଚଟି ଘରେ ରହୁବା ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ ବଢ଼ି ବାରେ ଲାଗିଲା ।

ଜଜାରସିଂହ ଟାଙ୍ଗିମାଟିରେ ପାଣି ସହଜରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ପରି ସେ ସମୟରେ ଏତେ କୂଅ ନ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ପାଏ ଦୂରରେ ଥିବା ଗୋଟାଏ କୁଣ୍ଡରୁ ଚଟିଘରକୁ ପାଣି ବୋହୁବାକୁ ପଡ଼େ । ମାଠିଆକୁ ପଇସାଏ ହସାବରେ ଭରୁଆମାନେ ପାଣି ଯୋଗାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସନ୍ଧ୍ୟାବଞ୍ଚା ଜଳିବା ପରେ ଭରୁଆ ଆଉ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାନ୍ଦନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ କୁଣ୍ଡରୁ ପାଣି ଆଣିବା ଗୋଟାଏ ଭାରି କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଏକେ କୁଣ୍ଡଟା ଗ୍ରାମରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ, ଜଙ୍ଗଲ ପାଖେ ଶୁଶାନ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା, ତା ପରେ ରାତିରେ ସେଠାକୁ ବାଘ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଗଡ଼ନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଚଟିଘରେ ପାଣିର ଅଭାବ ଦୃଶ୍ୟ, ପାଣି ଯୋଗାଇବା ଭାରି ବିଚାର ରମା ଉପରେ ପଡ଼େ । ରମା ଯୋଗେ ଘାନା ସାହୁ ପରିବାରକୁ ଦୁଇଟି ଉପକାର ମିଳୁଥିଲା—ତା ମା ଘାନା ସାହୁ ନିକଟକୁ ଟଙ୍କା ପଠାଉଥିଲା ଏବଂ ସେ ନିଜେ

ଗୋଟାଏ ଚାକରର କାମ ଉଠାଉଥିଲା । ମା ଠାରୁ ଟଙ୍କା ଆସିବା ବନ୍ଦ ହେବା ପରେ, ପ୍ରଥମ ଉପକାର ବାବଦ ଷଡ଼ପୁରଣ ନମନ୍ତେ ରମାକୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପକାରଟି ଦୁଇ ଗୁଣ ବଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପୂର୍ବ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ରମା ତାର ପ୍ରତିଦିନର ପୋଷାକ ତିନି ଖଣ୍ଡି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୁଗାର କନାଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର ଗଢ଼ାଇ, ପିନ୍ଧି ନିଜ ମୁହଁ ପଥର ଉପରେ ବସିଛି । ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ, ଘର ଭିତରେ, ପ୍ରାୟ ତାରି ବୟସର ବାଳିକା ଶୁଭ ଏବଂ ତମା ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ସହୃଦ ହସ ଖେଳରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଦାନା ସାନ୍ତର ଗୋଟିଏ ତିନିବର୍ଷ ବୟସର ସୁଅ ମା କୋଳରେ ବସି “ଧୋ ରେ ବାୟା ଧୋ” ଗୀତ ଶୁଣୁଛି । ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଗୁରୁ ଜଣ ନୂଆ ଯାନ୍ତୀ ଆସି ଚଟିଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପହଞ୍ଚି, ଜଣେ କହିଲା, “ବାପରେ, ଆଜି କି ଅନ୍ଧାର !” ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ଭାଇ, ଆମେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ବୋଲି ସିନା; ସେଟା ବାଘ କି ଭଲ କେଜାଣି । କିମିତି ଗାଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼େଇ ଆସିଲା । ଖାଇ ତ ଯାଇଥାନ୍ତା ।” ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲା, “ଆଉ ସେ ଗଛରୁ ଯେ ଟେକା ପଡ଼ିଲା, ସେ ତ ଭୁତ କି ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁ କିଏ ହବ ।” ଚତୁର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ଶେଷରେ କହିଲା, “ବାପରେ, ସେ କୁଣ୍ଡ ପାଖରୁ ଗାଁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ବାଟଟା କି ଭୟାନକ ହେଇଛି । ଦଶ ଜଣ ଲୋକ ଦିହଡ଼ି ମଣାଲ ଧରି ଯାଇପାରିବେ କି ନା ସନ୍ଦେହ ।”

ବାଟୋଇମାନେ ଜନସ୍ତ ପଥ ଥୋଇ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବାକୁ ପାଣି ମାଗିଲେ । ସେଦିନ ଏତେ ଲୋକ ଚଟିଘରକୁ ଆସିଥିଲେ ଯେ, ଭରୁଆ ଦେଇଥିବା ପାଣି ଉପରେ ଦାସର ସୀମା ଟପି ଯାଇଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ନୂଆ ଯାନ୍ତୀଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧୋଇବାକୁ ପାଣି ଦେବା ନମନ୍ତେ କୁଣ୍ଡ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ମଲ, ଏ ପୋଡ଼ପାଡ଼ ଟୋପାଏ ହେଲେ ପାଣି ରଖିନାହିଁ । ଆଲୋ ଡାଙ୍ଗିନି, ଯାଇ ବେଗେ ପାଣି ଆଣ ।” କହି ସାହୁଆଣୀ ଗୋଟାଏ ମାଠିଆ ଥୋଇଦେଇ, ଦାଣ୍ଡ ଦ୍ଵାର ଫିଟାଇ ଦେଲା ଏବଂ ରମାକୁ କହିଲା, “ଯା, ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ବେଗେ; ପାଣି ଧରି ଧାଇଁଆ ।”

ରମା ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ତାର ଆଉ ଗୁରୁ କଣ ? ସେ ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଣ୍ଡାଇ, ଦାଣ୍ଡକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ସାହୁଆଣୀ ପଛରୁ ଡାକ କହିଲା, “ଆଲୋ ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ପଲୋଉରୁ କୁଆଡ଼େ? ଏଇ ପଇସା ଦିଟା ନେଇଯା । ଆସିଲା ବେଳକୁ ଖଡ଼ା ବାଇଗଣ ସାରୁ ଯାହା ପାଇବୁ, ଦି ପଇସାର କଣି ଆଣିମୁ । ନୋହଲେ, ଏସବୁ ଖାଇବେ କଣ ?” କହି, ସେ ରମା ଆଡ଼କୁ ଦୁଇ ପଇସା ଫିଙ୍ଗି ଦେଲା । ରମା ଗୋଟାଏ ପାଇଲା, କିନ୍ତୁ ଆଉଟା ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ସାହୁଆଣୀ ପଚାରିଲା, “କଲେ, ପାଇଲୁଟିକି ?” ସେ ଭୟରେ

‘ହଁ’ କରିଦେଲା । ସାହୁଆଣୀ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ, ରମା ପଇସାଟି ପୁଣି ଖୋଜି ପାଇଲା ଏବଂ ଦୁଇଟିଯାକ ପଇସା ଲୁଗା କାନରେ ଗଣ୍ଟି ପକାଇ ବାନ୍ଧି ଧରିଲା ।

ରମା ମାଠିଆଟି ଧରି ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଚାଲିଲା । ଶୁରୁଆ ଯେ ଦୁଇଟା ମାଠିଆରେ ପାଣି ଆଣେ, ଏ ମାଠିଆଟି ତାରି ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ହାତରେ ତେଲ ଲଗାଇ କାଚ ପିନ୍ଧିଲା ପରି, ରମା ଦେହରେ ତେଲ ବୋଳି, ତାକୁ ସେ ମାଠିଆ ମୁହଁବାଟେ ଠେଲି ଭିତରକୁ ପୁରାଇଦେଲେ, ସେ ସେବାଟେ ଚାଲିଯିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେହୁପରି ଗୋଟାଏ ମାଠିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ବସାଇ, ରମା ସେହୁ ଅନ୍ଧାର ରାତିରେ ତା ଚାଲିବା ବଜାଏ ରଖିବାକୁ ପାଦକ ପରେ ପାଦେ ଗଣ୍ଟି, ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଇ ଘର ଗୁଡ଼ି ଗୋଟାଏ କଣ୍ଢେଇ ଦୋକାନ ପଡ଼ିଲା । ଦୋକାନରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଇ ହାତ ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଢେଇ, ତିନି ବର୍ଷର ବାଳିକାଟି ପରି, ପାଟ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ରମା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଉତ୍ତର ନିମନ୍ତେ ଭୁଲିଗଲା । କହିଲା, ‘ଆହା, ଏ ଗୁଡ଼ି କଣ୍ଢେଇ ହେଲ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଛୁ ! ମୋ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ବିଅମାନେ ବି ଏମିତି ଲୁଗା ପାଉ-ନାହାନ୍ତି’ କହି ସେ ଦଣ୍ଡେ କାଲି ସେ କଣ୍ଢେଇକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ସେତେବେଳେ ଦାନା ସାହୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରୁ ଶୁଣାଗଲା, “ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ତୁ ଯାଇନୁ । ସେଠି ଠିଆ ହେଇ କୁ’ ବାପକୁ ଚାହିଁରୁଲେ ? ରହ, ମାକଡ଼ା ତତେ ଦଉଛି,” କହି, ସାହୁଆଣୀ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡ ଚାଲିଗଲା । ଦେଖି, ରମା ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡାଇ ଧାଇଁଲା ।

ଗ୍ରାମ ଭିତରେ ଲୋକଙ୍କ ପାଟି ଗୁଡ଼ି ଶୁଣି ଶୁଣି ଯିବାକୁ ରମାକୁ ସେତେ ଭୟ ଲାଗିନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗ୍ରାମ ପାର ହେବା ମାତ୍ରେ ତା ଗୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା, ଉଠିଲା । କେତେ ଟେକା ପଥର ପଡ଼ିବାର ତାକୁ ଶୁଣାଗଲା । ଗଛ ବୁଦା ଭିତରୁ ତା ଆଡ଼କୁ କିଏ ଧାଇଁଆସିଲା ପରି ତାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଭବିଳା ଯେ ଫେରିଯିବ । କିନ୍ତୁ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ତର୍କନ ଗର୍ଜନ ତା କାନରେ ଆସି ପଡ଼ିଯାଏ । ତହିଁ ସେ ପଛକୁ ଫେରିଥିବା ପାଦ ଲୋର କରି ପୁଣି ଆଗକୁ ପକାଏ । ସେ ଠାଏ ଠାଏ ଠିଆ ହୋଇ, ଆଖି ବୁଜି, ନଖରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବାରେ ଲାଗେ; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ପାଦ ଉଠାଇ ଚାଲେ । କିଛି ବାଟ ପରେ ତାର ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ସାହୁସ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ସେ ଫେରି ପଛକୁ ଶହେ ହାତ ଚାଲିଗଲା । ମାତ୍ର ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ସାହୁଆଣୀର ମୁଣ୍ଡି ତା ଆଖି ଆଗରେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ସେ ଭୟରେ ଥରି, ମୁହଁ ବୁଲାଇ, ପୁଣି ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଲା । ଚାଲିଲେ ଭୟ ହେବାକୁ ସେ ଫିମିଶା ଧାଇଁଲା ଏବଂ ଧାଇଁଲେ ଚାହିଁଆଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦେଖା ଯିବାକୁ ଆଖି ବୁଜିଦେଲା । ତଥାପି ତା ପାଦ ବାଟ ଗୁଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ପଡ଼ିନାହିଁ ।

କୁଣ୍ଡ ପାଖେ ପହଞ୍ଚି, ରମା ନିଶ୍ଚାସ ମାରବା ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଟିକିଏ ଠିଆ ହେଲାନାହିଁ । ସେ ମାଠିଆଟି ପାଣିରେ ବୁଡ଼ାଇ ଟେକି ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇବାକୁ ବସିଲା, ମାତ୍ର ତାର ବଳ ଅଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ । ସାହୁଆଣୀ ଦେଇଥିବା ପଇସା ଦିଡ଼ିଟି ସେ ଯେ କାନିରେ ବାନ୍ଧି ଆଣିଥିଲା, ଗଣ୍ଠି ସେହୁପରି ରହିଛି, ଅଥଚ କାନିର କଣା ବାଟେ ତାହା, ସେ ମାଠିଆ ଟେକି ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ତା ଅଗୋଚରରେ, ପାଣି ଭିତରେ ଖସି ପଡ଼ିଗଲା । ମାଠିଆଟି ଟେକିବାକୁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରି, ସେ ଶେଷକୁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ସାଥରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଉପରେ ଆକାଶରେ ଗୋଟାଏ ତାର ଦେଖିଥିଲେ, ହୁଏତ ତା ମନରେ ଟିକିଏ ସାହସ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ଭାରିଆଡ଼େ ଭାରି କୁହୁଡ଼ି । ରମାର ଭୟ ଫମେ ଫମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅନନ୍ତ ଅରକାରର ଘୋର ବିଭୀଷିକା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେପରି ଜୀବନ୍ତ ଆଲୋକର ଗୋଟିଏ ଝୁଡ଼ ପରମାଣୁ । ସେ ଭବିଷ୍ୟତ ସେହୁଠାରେ ଲିଭି ଯାଉଥିବ ବୋଲି ବୋଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଉଠି ପଳାଇଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲା । ମାତ୍ର ପାଣି ମାଠିଆ ନ ନେଇ ଫେରିଲେ, ତାର ଯେ କି ଦଶା ଘଟିବ ଭାବି, ସେ ଯାଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ମାଠିଆ ସେ କିପରି ଟେକି ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇ ଏତେ ବାଟ ଯିବ, ସେହୁ ଚିନ୍ତାରେ ଭାଜି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରମା ଥରେ ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଗଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ମାଠିଆଟି ଲୋଟାଟିଏ ପରି ତଳୁ ଉଠିଗଲା ଏବଂ ସେ ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ତା ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ନ ରହି, ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଲୋକର ହାତରେ ଝୁଲୁଛି ଦେଖି ତାକୁ ମୁହଁରେ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ସେ ବହୁଳ କି ନାହିଁ, ବିଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ପାଟି କରି ଡାକିଲା, “ମା ବରୁଣେଇ, ମା ଠାକୁରଣୀ !” ବରୁଣେଇ ଯେପରି ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ଶୁଣିଲା, “ଭୟ କରିନାହିଁ, ପିଲା । ମୁଁ ତୋ ମାଠିଆ ଧରିବି । ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯିବୁ, କହ, ମୁଁ ନେଇ ଗୁଡ଼ିଦେଇ ଆସିବି ।” ରମା ମନରେ ସାହସ ଜନ୍ମିଲା । ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା ସତେ ଯେପରି ତା ବାପା କିମ୍ବା ଗୋସାଇଁ ବାପା, ଜଣେ କିଏ, ତାକୁ ସେ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ।

ଦୁଃଖୀକୁ ଦଇବ ସାହା

ଧାମର ବନ୍ଦରର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଘଟଣା ପରେ ମହାନଦୀରେ ଗୋଟାଏ ଭଡ଼ା ନାଆରେ ବସି ଜଣେ ଲୋକ ବାଙ୍କିରେ ଆସି ଓହ୍ଲାଇଲା । ତା କାନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଥଳି ଏବଂ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ୍ଟ ବାଡ଼ି ଥିଲା । ସେ ସେ ସେଠାର ବାସିନ୍ଦା ନୁହେଁ, ସହଜରେ ଚିହ୍ନିଯାଉଥିଲା । କାରଣ, ସେ ନାଆରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଶୁଗଲା, “ଏଠି ଶଗଡ଼ ଭଡ଼ା ମିଳେ ?” ଭଡ଼ା ଶଗଡ଼ ଖୋଜିଲେ ବିଲମ୍ବ ହେବ ଦେଖି, ସେ ଅପେକ୍ଷା କଲନାହିଁ; ନାଆରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଶୋଧ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଚାଲିଲା । ଚାଲି ଚାଲି ସେ ସେ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଠେଇଗଲା, କେହି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ସେ ଉଠେଇ ଯାଇ ନ ଥିଲା । ସେ କେଉଁଠାରେ ବିଲବାଟେ କେଉଁଠାରେ ବା ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଚାଲି, ବେଗରେ ପଥ ଅବନିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମକରଯାତ୍ରା ଯୋଗେ ବାଟରେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଲୋକେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖା ନ ଦେବା ତାର ଅଭିପ୍ରାୟ । ସୁତରାଂ ସେ ନିଜଟିରେ କାହାରି ପାଟି ଶୁଣିଲା ମାତ୍ର ହୃତ ତଳେ, ବୁଦ୍ଧି ଆତ୍ମା ଆଲରେ ଲୁଚି ରହୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବ ବୋଲି ଆଶା କରିଥିଲା, ତା ଅପେକ୍ଷା ତାର ଅନେକ ବିଲମ୍ବ ଘଟିଲା । ଅତଏବ ସେ ବିଚ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ି ଜଙ୍ଗଲ ବାଟ ଧଇଲା । ସେ ବାଟେ ଯାଇ ସେ ଅନେକ ସମୟ ପରେ ଏକ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟମୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସ୍ଥାନଟି ତାକୁ ପରିଚିତ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଜନ ନିକୁଞ୍ଜ ଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରରେ ନିକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଗୋଡ଼ ଏବଂ ହାତରେ ଅଣ୍ଟାଳି, ତଳ ମାଟି ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଲା ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ବାରିଲା । ମାଟି ଖୋଲା ହୋଇନାହିଁ ଜାଣିପାରି, ସେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଚାଲିଗଲା ।

ରମାର ମାଠିଆଟି ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ତା ନାଭିରୁ ନେଇ ଯେ ଧରିଲା, ସେ ସେହି ଲୋକ । ତାକୁ ଦେଖି ରମା ମନରେ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ଧୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ମା, ତୋ ମାଠିଆଟି ବଡ଼ ଭାରି ହୋଇଛି । ତୁ ଚାଲି, ମୁଁ ଧରି ନେଇଯିବି । ତୋ ବନ୍ଧୁ କେତେ ମା ?”

“ଆଠ ବରଷ ।”

“ତୋ ଘର କଣ ବେଶି ଦୂର ଏଠକୁ ?”

“ହଁ, ପାଏ ବାଟ ହବ ।” ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ତା ପରେ ପଚାରିଲା, “କେବେ ତୋ ମା ନାହିଁ ଘରେ ?”

“ମୁଁ ଜାଣେନା । ଆଉ ଆଉ ପିଲାମାନଙ୍କର ମା’ମାନେ ଅଛନ୍ତି । କାହିଁ ମୋର ତ କେହି ମାଆ ନାହାନ୍ତି ।” ରମା ଟିକିଏ ଚାଲି ହୋଇ ରହି ପୁଣି କହିଲା, “ମୋର ମା କେବେ କେହି ନ ଥିଲେ ।” ଶୁଣି ଆଗନ୍ତୁକ ମାଠିଆଟି ତଳେ ଥୋଇଦେଇ ଅନ୍ଧାରରେ ବାଲିକାର ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କଲା ; ମାତ୍ର ଭଲରୂପେ ଦେଖି ପାରିଲାନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା ତୋ ନାଁ କଣ, କହିଲୁ ।”

“ରମା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ପ୍ରାଣରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପ୍ରବାହ ବହୁଗଲା । ସେ ରମା ଆଡ଼କୁ କିଛି ସମୟ ସେହି ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହି, ତା ପରେ ହାତରେ ମାଠିଆଟି ଉଠାଇ କହିଲା, “ଗୁଲ” । ଦୁହେଁ ଆଗ ପଛ ହୋଇ ଚାଲିଲେ । ଆଗନ୍ତୁକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରଖି ନ ପାରି, ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ମା ତୁ କେଉଁଠି ରହୁଛୁ ?”

“କାହିଁକି, ଏଇ ଜଙ୍ଗଲପଟ୍ଟରେ ।”

“ଆମେ ଏବେ ତୋର ଘରକୁ ଯାଉଛେଇଁ ତ ?”

“ହଁ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ କିଛି ସମୟ ମାରବରେ ଚାଲି ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା ମା, ତୋତେ ଏତେ ଘରରେ ପାଣି ନବାକୁ କିଏ ପଠେଇଛ ?”

“ମୋ ସାଆନ୍ତାଣୀ ?”

“ସାଆନ୍ତାଣୀ କିଏ ?”

“କାହିଁକି, ଚଟିଘର ମାଲିକ ସାନା ସାହୁ ଭାରିଯା ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଶୁଣି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରିବାକୁ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ତଥାପି କଥା କହିଲା ବେଳକୁ ତା ସ୍ବର କମି ଉଠିଲା । ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ସେଇ ଚଟିଘରକୁ ଯାଉଛି, ବାସ୍ତାବି । ସେଠି ଆଜି ଘର ରହିବ । ତୋ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲା, ଭଲ ହେଲା । ତୁ ମୋତେ ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଇଯିବୁ । ଆଜ୍ଞା କହିଲୁ ଦେଖି, ତୋ ସାଆନ୍ତାଣୀ ଚଟିଘରେ କଣ ଗୁଳର ବାଜର କାହାକୁ ରଖିନାହିଁ ?”

“ନା, ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କର ତ ଦି ହିଅ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୁଅ । ଆଉ ଗୁକର କିଏ ଦେଲା ମ ? ଭୂଇଁମଲ୍ଲକ ଘରେ ସିନା ଗୁକର ।”

“ଆଜ୍ଞା ସାଆନ୍ତାଣୀର ପିଲାମାନେ କଣ କରନ୍ତି ?”

“କାହିଁକି, ଖେଳନ୍ତି, ଚାଲନ୍ତି, ହସ କଉଡ଼ୁକ ହୁଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କଣ୍ଢେଇ ସବୁ ଅଛି ।”

“ଆଉ ତୁ କଣ କରୁ ?”

“କାହିଁକି, ମୁଁ କାମ କରେ ।”

“ଦିନ ରାତି ସବୁବେଳେ ?”

ବାଳିକା ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଗୁହଁଲା । ତା ଦୁଇ ଆଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, “ହଁ ।” ତା ପରେ କିଛି ସମୟ ଚାଲି ହୋଇ ରହି, ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “କାମ ସରିଲେ ମତେ ମଧ୍ୟ ଖେଳିବାକୁ ସାଆନ୍ତାଣୀ ମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ । ହେଲେ, ମୋର କଣ୍ଢେଇ ନାହିଁ; ଚମ୍ପା ଆଉ ହାସ ତାଙ୍କ କଣ୍ଢେଇଟିମାନ ମୋତେ କୁଆଁ ଦେଉନାହାନ୍ତି ପରା । ମୋର ଖାଲ ଗୋଟିଏ ସାନ କୁଣ୍ଡ ଅଛି । ହେଇଟି ଗୁହଁ, ଏତିକି ଲମ୍ବ ହୁଏ ।” ବାଳିକା ତା କାଣି ଆଙ୍ଗୁଠି ଦେଖାଇଲା ।

ଏହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁକ ଏବଂ ରମା ଗୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ବାଟରେ ପରିବା ଦୋକାନଟା ପାର ହୋଇଗଲେ । ବାଇଗଣ କଣିବା କଥା ରମାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଚଟିଘର ନିକଟ ହୋଇ ଆସିବାରୁ ରମା ଆଗନ୍ତୁକର ହାତ ଟିକିଏ ଭିଡ଼ିଦେଇ କହିଲା, “ଆମ ଘର ହୋଇଗଲା । ମାଠିଆଟି ଦିଅ, ମୁଁ ଧରେ ।”

“କାହିଁକି ?”

“ତୁମେ ପରା ବାଟୋଇ । ତୁମକୁ ମୁଁ ଧରେଇଟି ଦେଖିଲେ, ସାଆନ୍ତାଣୀ ମୋତେ ଆଉ ରଖିବେନାହିଁ । ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁକ ମାଠିଆଟି ରମା କାଖରେ ଧରିଇ ଦେଲା । ଅଳ୍ପ କେତେ ପାଦ ଗଲା ପରେ ରମା ଗୋଟାଏ କବାଟରେ ଟିପି ମାଇଲା । କବାଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଫିଟିଗଲା । ରମା ଶୁଣିଲା, “ପୋଡ଼ାମୁହଁ, ତୁ ପାଣିପାଉଁ ଯାଇ ସେଆଡ଼େ ଖେଳି ବସିଲୁ । ମୋ କୁଣିଆମାନେ ଏଠି ପାଣି ଟୋପାଏ ନ ପାଇ ଗୁହଁ ରହିଛନ୍ତି ।”

“ନା, ସାଆନ୍ତାଣି, ମୁଁ ଖେଳୁ ନ ଥିଲି । ଏଇ ଜଣେ ବାଟୋଇଙ୍କି ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିଛି ପରା, ସେ ଚଟିଏରେ ରହୁବେ ।”

ସାହୁଆଣୀର ବକଟ ମୁଖ ହଠାତ୍ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ତା’ର ଉଠି ଆସୁଥିବା ଫଣା ତଳକୁ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଅଳ୍ପ ହସି, ଆଗନ୍ତୁକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା, “ଆସ” । ଆଗନ୍ତୁକ ଘର ଭିତରକୁ ପାଦ ପକାଇବାରେ, ସାହୁଆଣୀ ତା ଗୋଡ଼ଠାରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରେ ଚାହିଁଗଲା । ତା ପରେ ସେ ସ୍ୱାମୀ ସହିତ କଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସି କହିଲା, “ଦେଖ, ଆଜି ଆମ ଚଟିଏରେ ପାଦ ପକେଇବାକୁ ଜାଗା ନାହିଁ ।”

“ନ ଥାଉ ; ମୁଁ ଅଡ଼ଙ୍ଗରେ କି ଲୁହାଲରେ କେଉଁଠି ଶୋଇପଡ଼ିବି । ନ ଖାଇଲେ ମୋର ଚଳିଯିବ । ମୋତେ ନାହିଁ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ଏତେ ରାତିରେ ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯିବି ? ଗୋଟାଏ ବଖରା ଘରର ପୁରୁ ଭଡ଼ା ମୋଠୁଁ ନିଅ ପଛକେ, ମାସ ମୋତେ ନାହିଁ କର ନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଟଙ୍କାଏ ଦେବ ?”

“ହଁ, ଦେବି ।” ପାଖ ଘରେ ଜଣେ ବାଟୋଇ ଆଉ ଜଣକୁ କହିଲା, “ଦେଖ, ଆଠଶା ଜାଗାରେ ଟଙ୍କେ ମାଲୁଡ଼ ।” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ପାଟି କରି କହିଲା, “ଘା ପରି ବାଟୋଇ ପାଇଁ ଟଙ୍କାଏ । ସେଥିରୁ କମରେ ମାଗିଣିଆ ଲୋକଙ୍କୁ କିଏ ଘରେ ପୁରେଇବ ମ ?” ତେଣୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘରୁ ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଏପରି ଲୋକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଆଣି ରଖିଲେ, ତୁମମାନଙ୍କ ପରି ଭଲ ଲୋକେ ଆଉ ଆସିବେଟିକି ?”

ଆଗନ୍ତୁକ କାନ୍ଦରୁ ଥଳଟି ଓହ୍ଲାଇ ଓ ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡି ରଖି, ଘର ଭିତରେ ବସିଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ସକାଳୁ ତା ପାଟିରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ପଡ଼ିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇବାକୁ ଲେଉଟିଲାନାହିଁ ; କେବଳ ରମା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲା । ରମାର ରୂପ ଅବଶ୍ୟ କଦର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି ; କିନ୍ତୁ ସେ ଖାଇ ପିଇ ସୁଖରେ ଥିଲେ ସେ ଭଲ ଦିଶୁଥାନ୍ତା ; ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦିନରାତି ଲୁହ ବୋହୁ ବୋହୁ ତା ଆଖି ଦିର୍ଘଟି ଶୁଖି ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ନାନ ହୋଇଯାଇଛି । ତା ଗାଲ ପଣିଯାଇଛି । ପିନ୍ଧାକନାର କଣାଗୁଡ଼ାକ ବାଟେ ଦେହର ହାଡ଼ ଉପରକୁ ବାହାରିପଡ଼ୁଛି । ମାଡ଼ ଚନ୍ଦ୍ରମାନ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦେଖାଯାଉଛି । ତା ଗୁଲିବା, ଚାହିଁବା, ବସିବା ସବୁଥିରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଭାବର ପରିଚୟ ମିଳୁଛି । ସେ ଭାବଟି ଭୟ । ଭୟ ତାର ସାରା ପ୍ରାଣକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି । ସେହି ଭୟ ଯୋଗେ ରମାର ପିନ୍ଧା ଲୁଗା ଓଦା ହୋଇ-ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେ କାହା ନ ବଦଳାଇ, ଶୀତରେ ଥିବା ଥିବା ହୋଇ କାମରେ

ଲଗିଲା । ତେଣୁ ସାହୁଆଣୀ ତାକ ପଚାରିଲା, “କଲେ କିଆଁ ଲାଗି, ବାଇଗଣ କାହିଁ ?”

ରମା ବାଇଗଣ କଥା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲା । ଭୟ ଯୋଗେ ମିଥ୍ୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ କହିଲା, “ଦୋକାନ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା ।”

“ତୁ ଡାକଲୁନାହିଁ ?”

“ମୁଁ ଡାକଲି ଯେ କେହି ଶୁଣିଲେନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ କାଲି ପଚାରି ଚୁଟିବି । ଯେବେ ମିଛ ହେଇଥିବ, ଦେଖ୍ ତୋ ପିଠି ଗୁଣ୍ଡା କରିଦେବି । ଦେ, ପଇସା ଦିଅ । ଦେଇପକା ।” ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସବଳ କୁକୁରକୁ ଦେଖି ଦୁର୍ବଳ କୁକୁର ଗୋଡ଼ ସନ୍ଦେହରେ ଲଙ୍ଗୁଳ ପୁରାଇ, ଦାନ୍ତ ଲେପିଛି, ଠିଆ ହେଲା ପରି, ରମା ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ପଇସା ଖୋଜି ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭୟରେ ବରଡ଼ାପତ୍ର ପରି କେବଳ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସାହୁଆଣୀ କହିଲା, “କଲେ, ତୁ ହଜେଇ ସାରଲୁଣି ନା କଣ ?” କହି, ସାହୁଆଣୀ ଘର କଣରେ ଡେଇଁ ହୋଇଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ବେତ ହାତରେ ଆଣି ଧାଇଁଲା । ରମା କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, “ସାଆନ୍ତାଣି, ମୁଁ ଏମିତି ଆଉ କେବେ କରିବିନାହିଁ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ବସି ସବୁ ଦେଖୁଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ହାତ ଟେକି, ବେତ ଉଠାଇଲବେଳକୁ ସେ କହିଲା, “ଏଇ ଯେ କଣ ଦିଅ ସେ ପିଲା ଅଣ୍ଟାରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଆଲୁଅ ଆଣି ଦେଖିଲା । ଦେଖି ! କହି, ସେ ନଇଁ ତଳେ କଣ ଖୋଜିଲା ପରି ହେଲା । ତା ପରେ ଦୁଇଟା ଦୋହରି ପଇସା ଧରି କହିଲା, ଏଇ ତ ମିଳିଚି । ଆଉ ତାକୁ କାହିଁକି ମାରିବ ?” ସାହୁଆଣୀ ପଇସା ଦୁଇଟା ହାତରେ ଧରି ଦେଖିଲା ଯେ ସେ ବ୍ୟବସାୟରେ ତାର ମୋଟରେ ଶତକଡ଼ା ଶହେ ଲଭ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ସେ ମନେ ମନେ ଖୁସି ହେଲା, ତଥାପି କହିଲା, “ଦେଖ୍, ଆଉ ଦିନେ ଏପରି ମୁଁ ଯେମିତି ନ ଦେଖେ ।”

ରମା ଧୀରେ ଧୀରେ ପଛେଇ ପଛେଇ ଖସିଯାଇ, ଗୋଟିଏ କଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା । ସେ ଆତମ୍ବିତ ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚମ୍ପା ଏବଂ ସାରା ଘର ଭିତରୁ ବାହାର ଅଗଣାକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ଯାହା ଦିନର ଭଲ ପେଡ଼ିଲୁଗା ଫିଙ୍ଗିଛନ୍ତି, ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇ ସୁନ୍ଦା ପାରିଛନ୍ତି । ଦେହରୁ ଚୁଆ ଗନ୍ଧ ଆସୁଛି, କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପି ଦାଉ ଦାଉ ଜଳୁଛି । ସତେ ଅବା ଦୁହେଁ କୌଣସି ରଜାଙ୍କର ଦୁଇ ଜେମା । ସେମାନେ ପଦାକୁ ଆସିବାର ଦେଖି ସାହୁଆଣୀ ଘର ଭିତରୁ କହିଲା, “କଣ, ସେ ପୋଡ଼ାମୁହଁ ପାଖେ ଯାଇ ଦେହକୁ ଦେହ

ଲଗେଇ, ବସିବାକୁ ବାହାରିଲ ପରା ?” ଚମ୍ପା ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଅବଶ୍ୟ ଅତି ପିଲଦିନେ ବେଳେ ବେଳେ ରମା ପାଖେ ବସୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମା’ଠାରୁ ବାରମ୍ବାର ମନା ଶୁଣି ସେମାନେ ଶେଷରେ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ରମା ଯେପରି ଏକ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିର ପିଲା ଓ ତା ଗୁରୁ ପଡ଼ିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଜାତି ଯିବ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ବରାବର ରମାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାହୁଆଣୀ, ତାହା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା, ‘ଅଧିକନ୍ତୁ ନ ଦୋଷାୟ’ ନୀତିରେ, ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଥର ସତର୍କ କରାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ଜାଣିଥିଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ଭଲ କଥା ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଥର କହିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆହୁରି କହି ରଖିବା ଉଚିତ ।

—୧୭—

ମାଗିଣିଆ ନା ଅମୀର ?

ରାତିରେ କାମ ଦାମ ସାରି ରମା ବସି କହୁଥାନ୍ତି । ସେ କହୁଥାନ୍ତି ସିଏ ଏବଂ ଚମ୍ପା ଆଡ଼କୁ ବେଳେ ବେଳେ ଚାହିଁ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ଚମ୍ପା କେହି ତା ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ପାତ୍ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ରମା ଦାଣ୍ଡର ବୁଲୁ କୁକୁର, ତାଙ୍କ ପହାଡ଼ରେ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ସେ ଦିନଗୋଟି ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମୋଟ ବୟସ ମିଶି, ସୃଷ୍ଟିର ଅନନ୍ତକାଳରୁ ପଚାଶ ବର୍ଷ ସୁଦ୍ଧା ଅତୀତ ହୋଇନାହିଁ । ତଥାପି ଏକ ପାଖରେ ଅସୀମ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଅପରିମେୟ ଶୁଣି ପବନ ଆକାରରେ ଠିଆହୋଇ ରହିଛି । ରମା ଶେଷ ପାଇଁ ସିଲେଇ ଗୁଡ଼ି, ବା ହାତରେ କହୁ ଓ ଡାହାଣ ହାତରେ ଛୁଆଁଟି ଧରି ବସିରହି, ଚମ୍ପା ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ହଠାତ୍ ଆସି ପାଟିକଲା, “ତୁ ଗାତପଣି, କମିତି କାମ କରୁଛୁ । ରହ, ତୋତେ ଦଉଛି ।” ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁକ କହିଲା, “ମାଲିକିଆଣି, ଖେଳୁନା, ପିଲାଟା ଟିକିଏ ।”

କୌଣସି ଥିଲାଲେକ ଚଟିଦରେ ରହି ଏପରି ଇଚ୍ଛାପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ସାହୁଆଣୀ ହୁଏତ ସହ ନେଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ମାଗିଣିଆ ଲୋକଠାରୁ ଏପ୍ରକାର କଥାଟାଏ ସହବା ତା କୋଣ୍ଡାରେ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଓ, ଖେଳୁ ନା ଟିକିଏ ! ଖେଳ ଫେଲ ଛଡ଼େଇଦେବ । ମୁଁ ତାକୁ ଖେଳିବା ପାଇଁ ପୋଷିଛି ନା !”

“ଆଜ୍ଞା, ସେ କି କାମ କରୁଛିକି ?” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ଫିଙ୍ଗିଲ ପରି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୋ ପିଲେ ତଳେ ଶୋଉଛନ୍ତି । ଏ ଟୋଙ୍କାର ଏଡ଼େ ମରୁଦୁର ଯେ କହୁା ସିଝିବସି ଏଆଡ଼େ ସେଆଡ଼େ ଚାହୁଁଛି ।”

“ଆଜ୍ଞା ସେପରି କହୁା ଖଣ୍ଡି ଏ କିଣିଲେ କେତେ ପଡ଼ିବ ?”

ଘୃଣା ମିଶ୍ରିତ ସ୍ଵରରେ ସାହୁଆଣୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “କିଣିଲେ ଦି ଟଙ୍କା କି ନ’ ସିଝିକା ହବ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ତୁମ ଏ ପିଲ ଯେ କହୁା ଖଣ୍ଡି ସିଝିବ, ମୋତେ ବିକି ଦିଅନା । ମୁଁ ନ ସିଝିକା କାହିଁକି, ନ ଟଙ୍କା ଦଉଛି, ନିଅ ।” ତାହା ଶୁଣି ଘାନା ସାହୁ ନିଜେ ପାଟି ଫିଟାଇବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କଲା । ସେ କହିଲା, “ବାଟୋଇମାନେ ଯାହା ଯେତେବେଳେ କହିବେ, ଆମେ କଣ ନାହିଁ କରିପାରିବୁ ? ନବ ଯଦି, ନିଅ ନ ଟଙ୍କାକୁ । ଆଉ ସେଥିରୁ କମରେ ହବନାହିଁ ।”

ସାହୁଆଣୀ ପଚାରିଲା, “ନଗଦ ଦବନା ?” ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ, ଆଗନ୍ତୁକ ଅଣ୍ଟାରୁ ନଅ ଟଙ୍କା କାଢ଼ି ଗଣିଦେଲା । ତା ପରେ ସେ ରମାକୁ କହିଲା, “ଯାଆ ଲୋ ମା, ଟିକିଏ ଖେଲ୍ ଯା ।” ଘାନା ସାହୁ ଟଙ୍କା ଗଣିନେଲା । ସାହୁଆଣୀ ଖୁସି ଅବଶ୍ୟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ରମା ଯେ ତା ନିଜ ପିଲାଙ୍କ ପରି ଖେଳିବାକୁ ପୁରସ୍କା ପାଇଲା, ସେଥିରେ ତା ହୃଦୟ ଜଳିଉଠିଲା । ରମା ଆଗନ୍ତୁକ କଥା ଅନୁସାରେ ଖେଳିବାକୁ ନ ଯାଇ ଥରି ଥରି ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ଯାଇ ପଚାରିଲା, “ସାଆନ୍ତାଣି, ଯତେ କଣ ମୁଁ ଖେଳିବାକୁ ଯିବି ? ସାହୁଆଣୀ ଦାନ ଚୋରାକି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଖେଲ୍ ।”

ରମା କାମରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ଖେଳିବାକୁ ଗଲା । ସାହୁଆଣୀ ଘାନା ସାହୁ କାନରେ କହିଲା, “ଏ ମାଟିଖିଆଟା କଣ ଅମୀର ପରି ଟଙ୍କା ଦଉଛି ?” ଶୁଣି, ଘାନା ସାହୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ହଁ, ଇମିତି ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ନ ଖାଇ, ନ ପିଇ, ଖଜି ନ କରି, ଟଙ୍କା ଜମେଇ ରଖିଥାନ୍ତି ।” ଚମ୍ପା ଏବଂ ସ୍ଵାସ୍ତ୍ର ଖେଳରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୋଡ଼ିଏ କଣ୍ଢେଇକି ବର ଭାରି କରି ବିବାହ କରାଉଥିଲେ; ତାକୁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଉଥିଲେ, ବସାଉଥିଲେ, ଉଠାଉଥିଲେ, ଶେଯରେ ଶୁଆଉଥିଲେ; ପୁଣି ଉଠାଇ ଖୁଆଉଥିଲେ, କେତେ ବେଳେ ଗନ୍ଧାର ଭାବରେ କି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ, କେତେବେଳେ ବା ଠୋ ଠୋ ହସି ଗଢ଼ିଯାଉଥିଲେ । ଗ୍ରେଟ ପିଲାଙ୍କର କଣ୍ଢେଇ ନ ଥିଲେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ବଡ଼ ହତଭାଗ୍ୟ ମଣନ୍ତି । ରମା ସେଥିପାଇଁ ତା ଗ୍ରେଟ କୁଣ୍ଡଳିକି କଣ୍ଢେଇ କରିଥିଲା । କାମରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ, ସେ କୁଣ୍ଡଳି ଧରି ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରମାକୁ ଖେଳିବାର ଦେଖି ସାହୁଆଣୀ ଦେହ ସହଜନାହିଁ । ସେ ଆଗନ୍ତୁକ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲା, “ମହାଜନ, ତୁମେ ରମାକୁ ଖେଳିବାକୁ ତ କହିଲୁ । ହେଲେ, ସେ କାମ ନ କଲେ ଖାଇବ କଣ ?”

“ତେବେ, ସେ ତୁମ ଝିଅ ନୁହେଁ ?”

ସାହୁଆଣୀ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା, “ଏ ମା, ସେ ମୋ ଝିଅ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ମ ? ମାଗିଣିଆ ପିଲାଟାଏ ସିନା ଆସି ଆମ ଘରେ ରହନ୍ତି । ଆମେ ତାକୁ ଖାଆଇ ପିଆଇ ରଖିଛୁ । ସେଥିରେ ତୁମେ କହୁଛ କଣ ନା ସେ ମୋ ଝିଅ ! ତୁମ ପସନ୍ଦକୁ ଏ କଥା ଦିଶିଲା ?”

ଆଗନ୍ତୁକ ଓ ସାହୁଆଣୀ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିବାବେଳେ ରମା କାନ ପାରି ଶୁଣୁଥିଲା । ସେ ଅବଶ୍ୟ ସବୁ କଥା ରୁଝିପାରିଲାଣି । ସେତେବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଚମ୍ପାଙ୍କ କଣ୍ଠେଇଟିଏ ଦେଖି ସେ ତାକୁ ହାତରେ ଧରିଲା । କଣ୍ଠେଇ ଧରି, ରମା ଆନନ୍ଦରେ ବହୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ତାକୁ ଲୁଗା ଭିତରେ ପୁରାଇ ଗ୍ରହରେ ଯାକିଧରିଲା, ଯେପରିକି ସେ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଜନ୍ମ କରିଛି । ଲୁଗାର କଣାବାଟେ କଣ୍ଠେଇର ଗୋଟାଏ ଗୋଡ଼ ବାହାରକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ଚମ୍ପା ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲା, “ଦେଖ ମ, ଟୋଙ୍ଗର କେଡ଼େ ସାହସ । ଆମ କଣ୍ଠେଇ ନେଇ ଧରିଲାଣି ।” ଶୁଣି, ସାହୁଆଣୀ ଆଗନ୍ତୁକ ସହତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ଗ୍ରହଦେଇ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଟି କରି କହିଲା, “ରମା !”

ରମା ଚମକି ପଡ଼ିଲା; ସତେ ଅବା ତା ପାଦତଳେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀଟା ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଭାଙ୍ଗି ଚାଲି ଘୋଇଗଲା । ସେ କଣ୍ଠେଇଟି ତଳେ ଥୋଇଦେଇ, ଆଖି ମଝି, କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁକ ପଚାରିଲା, “ହେଲା କଣ ?” ରମା ପକ୍ଷରୁ ସାହୁଆଣୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୁହଁ ବଢ଼ିଯାଉଛି । ମୋ ପିଲାଙ୍କ କଣ୍ଠେଇ ପୁଣି ଏ କାଳକାଳ ହାତରେ ଛୁଇଁମ । ମଲ୍ଲୁନାହିଁ ଲେ ତୁ !”

ଆଗନ୍ତୁକ ପଦେ କଥା ନ କହି, ଦାଣ୍ଡ ଦ୍ଵାର ଫିଟାଇ, ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲା । ତା ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସାହୁଆଣୀ ରମା ପିଠିକି ଗୋଇଠାଏ ମାଇଲା । ରମା ଆହୁରି ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦିଲା । ଦାଣ୍ଡ ଦ୍ଵାର ପୁଣି ଫିଟିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ପାଖ ଦୋକାନରୁ ସବୁଠାରୁ ଭଲ କଣ୍ଠେଇଟିଏ ଆଣି ରମା ଆଗରେ ଠିଆ କରିବା କହିଲା, “ଏଇ ନେ, ତୋର ଏ କଣ୍ଠେଇଟି ।” ରମା କଣ୍ଠେଇଟି ଦେଖି ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ଏବଂ କଣ୍ଠେଇ ଯାଇ ଲୁଚିଲା । ସେ କାନ୍ଦିଲା ନାହିଁ, କି କଥା କହିଲା ନାହିଁ । ଏପରିକି,

ସେତେବେଳେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମାରୁଥିଲା କି ନା ତାହା ବୁଝାଯାଉନଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମୁଦ ଭୋଜ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ କଣ ମାଗିଛି ନା କୋଟିପତି ? ନା, ଏ ଦୁଇଟାରୁ କିଛି ନୁହେଁ; ଗୋଟାଏ ଡକାୟତ ହୁଏ ।”

ସେତେବେଳେ ଘନା ସାହୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ଚାହିଁ, ଭାରି ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଆସି ତା କାନରେ କହିଲା, “ଏ କଣେଇଟା ଦାମ୍ ଗୁରୁ ଟଙ୍କାରୁ ଉଣା ହୁଏନାହିଁ । ତୁ ଭାବୁଛୁ କଣ ? ତା ଗୋଡ଼ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାର୍ ।” ଶୁଣି ସାହୁଆଣୀ ବୁଲିପଡ଼ି କହିଲା, “ମା ରମା, ତୋ ପାଇଁ ମହାଲନ କଣେଇ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି ପରା । ତୁ ନେଇ ରଖ ।” ବର୍ଷାପରେ ଆକାଶର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ପରି, ରମାର ଅଗ୍ରସ୍ଥିତ ଅଧରରେ ହସର ଗୋଟିଏ ଯାଣ ରେଖା ଛକଣି ଉଠିଲା । ସେ ଆନନ୍ଦରେ କହୁଲା ହୋଇ ପଶୁରିଲା, “ମୁଁ ନେବି, ସାଆନ୍ତାଣି ?”

ସେ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟରେ, ଆଗନ୍ତୁକର ହୃଦୟ ଦୁଃଖ ଓ ସମବେଦନାରେ ଭରଳି ଯାଇଥିଲା । ସେ ଭାବର ଏପରି ଏକ ସୋପାନରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଥିଲା, ଯେଉଁଠି ଠାରେ କି ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରାଣର କୋହ ଦବାଇ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ କଥା ନ କହି, ନୀରବ ରହେ । ସୁତରାଂ ସାହୁଆଣୀକି ରମା ଯାହା ପଶୁରିଥିଲା, ତାର ଉତ୍ତରରେ ସାହୁଆଣୀ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ, ସେ ନିଜେ ମୁଣ୍ଡ ଠାରି, ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲା । ରମା କଣେଇଟି ଧରି କହିଲା, “ମୋ କୁନି ନାଁ ‘ରାଣୀ’ ।” ରମାର ପ୍ରିୟା କନା ଭିତରୁ ତା ‘ରାଣୀ’ର ଶୋଭା ଛକଣି ଉଠିଲା ।

ସାହୁଆଣୀର ହସମୟ ଶାସନ ମଧ୍ୟରୁ ଖସି, ରମା ଯେ ହଠାତ୍ ଏତେ ସ୍ବାଧୀନତା ଲାଭ କରିବ, ତାହା କେହି ସ୍ବପ୍ନରେ ମନେ କରି ନ ଥିଲା । ଆଉ ଯାହା କଥା ଯାହାହେଉ, ନିଜେ ସାହୁଆଣୀ ତା କେବେ କଲନ୍ଦାରେ ଭାବି ନ ଥିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ପ୍ରତି ଦୃଶ୍ୟରେ ତା ହୃଦୟ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ହୃଦୟର ବନ୍ଦୀ ତାକୁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ କୁହୁଳାଇ ରଖିବାକୁ ହେଲା । ସେ ଚମ୍ପା ଏବଂ ଶ୍ରୀରାମ ଦୁହେଁ ଶୋଇବାକୁ ପଠାଇ ଦେଇ, ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଆସି କହିଲା, “ରମାଟି ଦିନଯାକ ଖଟି ଖଟି ଥକି ଯାଇଥିବ । ଏତେବେଳେ ତ ଖେଳିଲାଣି ଏବେ ଯାଇ ଶୋଉ ।” ରମା ସାହୁଆଣୀଙ୍କ କଥା ମାତ୍ର ଶୁଣି, ଆଦେଶ ପାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଶୋଇବାକୁ ବୁଲିଗଲା ଏବଂ ତା ରାଣୀଟିକି ବୁକୁରେ ଧରି ଶୋଇପଡ଼ିଲା ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଯେଉଁ ଘରେ ଯେପରି ଭାବରେ ବସିଥିଲା, ସେହିଠାରେ ସେହିପରି ବସି ରହିଲା । ଫିଲମାନେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ; ବାଟୋଇମାନେ ଦିବସର ପରଶ୍ରମ ପରେ

ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କ କୋଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାର ନିଦ୍ରା ନାହିଁ । ସେ ବସିଥିବାରୁ ଦାନା ସାହୁ ଓ ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ଶୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଘଡ଼ି ଘଡ଼ି ହୋଇ ଗୁଡ଼ ବନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚମ୍ପେ ନିଶା ଗଞ୍ଜିଲା । ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଖୋରଧାର ନୂଆ କଚେରି ଘଣ୍ଟାରେ ଦୁଇଟା ବାଜିଲା, ସାହୁଆଣୀ ପରୁଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ସାମୀକୁ କହିଲା, “ମୁଁ ଶୋଇବାକୁ ଗଲି । ତୁମେ ବସିଥିବ ତ ବସିଥାଅ ।” ଦାନା ସାହୁ ତା ପରେ କେତେକ ସମୟ ବସି ରହିଲା । ମାତ୍ର ସେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ତ ହୋଇ ଆଗନ୍ତୁକକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲା, “ମହାଜନ, ଆପଣ କଣ ଟିକିଏ ଶୋଇବେ ନାହିଁ ?”

“ହଁ, ଶୋଇବି । କେଉଁଠି ତୁମ ଗୁହାଳ, ଟିକିଏ ଦେଖାଇ ଦେଲି ।” ଦାନା ସାହୁ ହସି ଉଠିବାର ଦେଲା, “ଆସ ମୋ ସାଥରେ ।” ସେ ପୋଲୁଙ୍କ ବଳିକା ଧରି ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ନିଜ ଥଳି ଏବଂ ବାଡ଼ି ଖଣ୍ଡି ନେଇ, ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ଯାଇ ଗୋଟିଏ ଘର ଭିତରେ ପହଞ୍ଚି, ଆଗନ୍ତୁକ ପଚାରିଲା, “ଏ କି ଘର ?”

“ଏ ଟା ହଳଦିଆ ସାଆନ୍ତୁଙ୍କ ବସା । ସେ ଆସିଲେ ଏ ଘରେ ରହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହୁକୁମ ଅଛି ଯେ ଏଠେ ମୁଁ ଆଉ କାହାକୁ ରଖିପାରୁନି ନାହିଁ । ସେ ବରଷକେ ଦିନେ ରହନ୍ତି, ଦି ଦିନ ରହନ୍ତି କି ନ ରହନ୍ତି, ମତେ ବରଷକ ଭାବେ ଚଉରାଶି ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦିଅନ୍ତି ।”

“ମୁଁ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଘରଟାରେ କାହିଁକି ଶୋଇବି ? ମୁଁ ତ ଗୁହାଳରେ ଶୋଇବା ଲାଏକ ଲୋକ ।” ଦାନା ସାହୁ ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ହୋଇ, ଆଗନ୍ତୁକକୁ ସେହି ଘରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ।

—୧୭—

ଏ ସେ ନୁହେଁ

ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭାରି ବସନ୍ତରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ବବରଣ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ବାସ୍ତବିକ ନିତାନ୍ତ ଆଂଶିକ ମାତ୍ର । ସାହୁଆଣୀ ଆକୃତିରେ ସେ ଗୋଟାଏ ଅସୁରୁଣୀ ଜାତୀୟ ଜୀବ, ତାର କେବଳ ସୁଚନା ମିଳିଛି । ସେ ଘରର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଘର ଓଳାଇବା, ରୋଷେଇ

କରିବା, ବାସନ ମାଜିବା ଆଦି କୌଣସି କାମକୁ ସେ ପଛତୁ ନ ଥିଲା । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ରମା । ଶ୍ୟାତା ସେ ଘର ମଧ୍ୟରେ ହାତୀର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତେ ଯେପରି ଗୋଟାଏ ମୁଠା ଫୁଟି କରିଥିଲା । ସାହୁଆଣୀ ପାଟି ଶୁଣିଲେ କେବଳ ରମା କାହିଁକି, ଘରର କାହା ବାଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରୁଥିଲେ । ତାର ନିଶ ହପଟା ଦେଖି, ନ ଜାଣିଥିବା ଲୋକେ ତାକୁ ପୁରୁଷ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । କଥା କହିଲାବେଳେ ତାର ଗଣ ନିୟମ ପକାଇବାର ସୀମା ରହେନାହିଁ । ତା ଖାଇବା ଦେଖିଲେ ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଏ ଗୋଟାଏ ଅସୁରୁଣୀ”, ଗୁଗିବା ଦେଖି କହନ୍ତି “ଏ ଗୋଟାଏ ବାୟୁଣୀ” ଏବଂ ରମା ପ୍ରତି ତା ବ୍ୟବହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନ ଦିଅନ୍ତି, “ଏ ନିଶ୍ଚୟ ଯମଙ୍କ ଭାରିଆ ।”

ଘାନା ସାହୁ ବାଙ୍ଗର ଲୋକ । ସେ ସବୁବେଳେ ହସି ହସି କଥା କହେ । ବାଟୋଇମାନଙ୍କ ସହୃଦ ଚଳମ ଟାଣି, ଅନେକ ସମୟରେ ଆଖି ଟୁଲୁଟୁଲୁ କରି ଡୋଳାଉଥାଏ । ଚଟିଘର ବସାଇବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବେ ସେ କେତେଦିନ ଚୁଲୁବଳାଳୀ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଥୋଡ଼ିଆ ବଳଦ ଉପରେ ଜିନିଷ ଲଦି, ଗାଁ ଗାଁ ଚାଲୁଥିଲା । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ଆତଙ୍କରେ କହୁଥିଲେ, “ଏଇ ଘାନା ଡକେଇତ ଆସିଲଣି, ପଇସାକ ମାଲ ଦେଇ ସିଉକାଏ ନବ ।” ତା ଦୁଇ କାନରେ ଦୁଇଟାନୋଲି ଝୁଲୁଥାଏ । ତା ଡାହାଣ ହାତ ଅନାମିକା ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ପିଲୁଦିନେ ଯେ ସୁନା ମୁଦି ଥିଲା, ତାର ଷଷ୍ଠାବଶେଷ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଣି ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଯାଇ ରହିଛି । ଧନ ଉପାର୍ଜନ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାକୁ ସେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଉ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ କେତେ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସାୟ ଜୀବନରେ କରିଛି, ତାର ସଂଖ୍ୟା ନାହିଁ । ତା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟ ବାଟୋଇମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଣା ଖେଳିବା । ସେହି ବ୍ୟବସାୟରେ ସେ ଧନ୍ୟବାନ୍ ହେବାକୁ ବଡ଼ ଆଶା ପୋଷିଥିଲା । ସେ କହୁଥିଲା, “ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ପଣାଖେଳରେ ହରେଇ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ରାଜ୍ୟଣୀ ପାଇଲା । ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ କଣ କିଛି ନ ଥିବ ?”

ଯେ ଆଗନ୍ତୁକ ବ୍ୟକ୍ତି ହଠାତ୍ ଚଟିଘରେ ପହଞ୍ଚି, ରମା ପରି ଅଭିଜିତ ଉପରେ ଏତେ ଟଙ୍କା ଅକାତରେ ଡାଳିଦେଉଛି, ଆଉ ଦିନ ସକାଳୁ ଉଠି ତା ସଙ୍ଗରେ ପଣା ଖେଳିବା ଘାନା ସାହୁର ସେ ରାତିର ଏକମାତ୍ର ଭାବନାର ବିଷୟ ହେଲା । ସେହି ଭାବନାରେ ସେ ନାନା କଲ୍ଲନା କଲ୍ଲନା କରି ଆନନ୍ଦରେ ଶୋଇ-ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଗନ୍ତୁକର ନିଦ ହେଲାନାହିଁ । ସବୁଆଡ଼ି ନିର୍ଜନ ହେଲା ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବଳିତା ଲଗାଇ ରମାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲା । ସେ ଖୋଜି ଖୋଜି ଯାଇ

ଦେଖିଲ, ରମା ଚୁଲିମୁଣ୍ଡେ ଶରୀର ପିଲଟି ପରି ଜାକଜୁକ ହୋଇ ଶୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ଶରୀର ଗୁଡ଼ରୁ ତଳକୁ ପକାଇଦେଇ ନାହିଁ । ଆଲୁଅରେ ସେ ନିଦ୍ରା ରମାକୁ ଭଲରୂପେ ଦେଖି, ତା ମୁଣ୍ଡ ଟିକିଏ ଆଉଁସି, ତା ମା ଗଧା କଥା ସ୍ମରଣ କରି, ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ାଇ, ନିଜ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଫେରିଗଲା ।

ଆଗନ୍ତୁକ ଆଉ ଦିନ କାଳୀ ଅନ୍ଧାରରୁ ଉଠିବାରେ ସାହୁଆଣୀ ପଚାରିଲା, “କଣ, ଏକ ଭୋରରୁ ଚାଲିଯିବ ?”

“ହଁ, ଉମର କେତେ ହେଲା କହ ତ ।” ସାହୁଆଣୀ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ।” ଆଗନ୍ତୁକ ଟଙ୍କା କାଡ଼ି କାଡ଼ି ପଚାରିଲା, “ଉମ ବ୍ୟବସାୟ ବେଶ୍ ଚଳୁଛି, ନା ?” ସାହୁଆଣୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଏକ ପ୍ରକାର । ହେଲେ, ଆଉ ଉମ ପରି ଭଲ ଭଲ ଲୋକ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଖର୍ଚ୍ଚ ତ ବଢ଼ିଲିଣି । ଜିନିଷ ପଡ଼ି ବଡ଼ ମହଙ୍ଗା । ତାପରେ ପୁଣି ପରି ପିଲଟାଏ ରଖି ପୋଷିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଉଦାସ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ସେ ଉମ ଘରେ ନ ରହଲେ, ତୁମେ ତେବେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ?” ଶୁଣି ସାହୁଆଣୀ ଆଗ୍ରହରେ କହିଲା, “ସେ କଥା କି ଆଉ ପଚାରିବାକୁ ଅଛି ନା ? ତୁମେ ତ ତାକୁ ଦେଖିପାରୁଛ । ନେଇଯିବ ? ଖୁଆଇବ ପାଖରେ ରଖିବ ?”

“ଆଜ୍ଞା, ତାକୁ ତାକୁ ।”

“ରମା” ବୋଲି ସାହୁଆଣୀ ପାଟି କରି ଡାକିଲା । ରମା ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ଫୁଟୁରୁ ଆଗନ୍ତୁକ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ତା ବାବଦରେ ମତେ କେତେ ଟଙ୍କା ଦବାକୁ ହବ, କହିଲ ଦେଖି ।”

“କୋଡ଼ିଏ ଡିନ ଟଙ୍କା ।” ଶୁଣି, ଆଗନ୍ତୁକ ପଡ଼ଣ ଟଙ୍କା ଗଣିଦେଇ କହିଲା, “ସାଥ, ତାକୁ ନେଇଆସ ।” ସେତେବେଳେ ଦାନା ସାହୁ ଆସି ଭାଙ୍ଗିବାକୁ କହିଲା, “ମୋର ମହାଜନଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ କଥାବାତ୍ସା ଅଛି । ତୁ ଟିକିଏ ଆଡ଼େଇ ହେଇଯା ।” ସାହୁଆଣୀ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଦେଖ, ମହାଜନ, ମୁଁ ରମାକୁ ବଡ଼ ସ୍ନେହ କରେ । ମୁଁ ତାକୁ ଗୁଡ଼ି ପାରିବିନାହିଁ । ତାକୁ ମୁଁ ନିଜ ଝିଅ ପରି ପାଳି ଆଣିଛି । ସେ ଚାଲିଗଲେ ମୋ ଘର ଅନ୍ଧାର ହୋଇଯିବ । ସେଇଟା ସିନା ତା ଉପରେ ରାଗୁଛି; ମୁଁ ତାକୁ ଗୁଡ଼ି ପାରିବି ? ନିଜ ପିଲାକୁ କିଏ କାହାକୁ ଦେଲଣି ? କିଏ ଜାଣିଛି, ତା ମା ଦିନେ ପହଞ୍ଚି ପିଲାକୁ ନବାକୁ ନ କହିବ ! ମୁଁ ଉମକୁ ଚାହେନା ଉମ ନା ତା ଜାଣେନାହିଁ । ମୁଁ କମିତ ଉମ ସାଙ୍ଗେ ଗୁଡ଼ିଦେବି ? ସେ କଥା ହବନାହିଁ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାହିଁ ଥିଲା; ଘନା ସାହୁ କହିଯାଉଛି ପରେ କହିଲା
 “ତୁମେ ମୋ ନାଁ ଗାଁ ପରିଚୟ କିଛି ଜାଣିନା ଦରକାରନାହିଁ । ମୁଁ ତାକୁ
 ନେଇଗଲା ପରେ ସେ ସେ ଆଉଥରେ ଏଠା ମାଡ଼ିବ, ତା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କହ, କଣ
 କହୁଛ, ହଁ କି ନାହିଁ ?”

ଘନା ସାହୁ ଦେଖିଲା ଯେ ଗତ ରାତିରେ ସେ ଯେଉଁ ଆଗନ୍ତୁକ ସହକ
 କଥାବାଣ୍ଟି କରୁଥିଲା, ଏ ବ୍ୟକ୍ତି ସେ ନୁହେଁ । ସେ ଆଗନ୍ତୁକ ଆସିଥିଲା, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନେଇ
 ରାତିକ କଟାଇବାକୁ । ଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ଘନା ସାହୁର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ରୋଜଗାରର
 ଉପାୟ ରମାକୁ ତା ଘରୁ ନେଇଯିବା ପାଇଁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛି ।
 ଘନା ସାହୁ ପଣା ଖେଳରେ ଲାଭବାନ୍ ହେବ ବୋଲି ସେ ଆଶା କରୁଥିଲା, ତାର
 ସେ ଆଶା ବୃଥା ହେଲାଣି । ଆଗନ୍ତୁକ ବିଷୟରେ ସେ ମନକୁମନ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ
 ପଚାରିଲା । କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ନିଜେ ଦେଇ ନ ପାରି, ନିଜ
 ଉପରେ ରାଗିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସେ କହିଲା, “ଦେଉ ହଜାର ଦବ ତ,
 ଗୁଡ଼ିଦେବ ।”

ଆଗନ୍ତୁକ ଦେଉ ହଜାର ଟଙ୍କାର ଦୁଇଖଣ୍ଡ ନୋଟ କାଗଜ ଥଳି ଭିତରୁ
 କାଢ଼ି, ଘନା ସାହୁ ହାତରେ ଧରିଦେଇ, କହିଲା, “ସାଥ, ଦେନିଆସ ରମାକୁ ।”
 ରମା ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ ସେ ଥଳିରୁ କାଢ଼ି ତାକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରେଟିଆ ସୁନ୍ଦର ପାଟଲୁଗା
 ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଲା ।

—୧୮—

ବାଘ ହାତେ ମିଶିଗ

ସକାଳେ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଲୋକେ ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଘରୁ ବାହାର ଦେଖିଲେ
 ଯେ ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବା କାଳିଆ ବୁଢ଼ା ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ବୟସର ବାଳିକା,
 କାଖରେ ବଡ଼ କୁଣ୍ଡାଇଟିଏ ଧରି ଚାଲିଛି । ବୁଢ଼ାକୁ କେହି ତ ଚିହ୍ନିଲେ ନାହିଁ,
 ବାଳିକାକୁ ମଧ୍ୟ ତା ନୂଆ ବେଶରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକ ଚିହ୍ନିଲେ । ସେ ଚିହ୍ନିଲା
 କହିଲା, “ଆଜି ପଦ୍ମ ଦିନରେ କୁକୁଡ଼ା ପାଟ ପିନ୍ଧି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଛି ?”

ଆଗନ୍ତୁକ ସହୃଦ ରମା ଗୁଲିପିବାର କିଛି ସମୟ ପରେ, ଖଜଣେ ଚଟିଘର ଭିତରେ ଘାନା-ସାହୁ ଭାରିଆକୁ ଡାକି ନୋଟ କାଗଜ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଦେଖାଇ କହିଲୁ, “ଏଇ ଦେଖ, ଦେଉ ହଜାର ଟଙ୍କା । ସେ ଭାରିଠାରୁ ପ୍ରଶଂସା ପାଇବ ବୋଲି ଯେ ଆଶା କରିଥିଲୁ, ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ବରଂ ସାହୁଆଣୀ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ କହିଲୁ, “ଏତିକି ?” ସାହୁ ସାହୁଆଣୀ ଦୁହେଁ ହାତ ଧରାଧରା ହେଲେ ଦିନୁ ସାହୁଆଣୀ ସ୍ବାମୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଥମଥର ନାପସନ୍ଦ କଲୁ । ପ୍ରେସ୍‌ସାର କଥାରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଘାନା ସାହୁ କହିଲୁ, “ତୁ ଠିକ୍ କହୁରୁ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଗଧ । ଆଣ, ମୋ ବାଡ଼ିଖଣ୍ଡ ଦେ ।” ଘାନା ସାହୁ ଘରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲୁ । ବାଟରେ ଗଲବେଳେ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲୁ, “ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟାଏ କୋଟିପତି, ଆଉ ମୁଁ ବଳଦ । ଆଖିରେ ଦେଖିଲି, ଲୋକଟା କଥା ପଦକେ ପ୍ରଥମେ ଟଙ୍କାଏ, ତା ପରେ ନ ଟଙ୍କା, ତା ପରେ ପୁଣି ପନ୍ଦର ଶହ ଟଙ୍କା ଗଣିଦେଲୁ । ମୁଁ ଧରିଥିଲେ କଣ ପନ୍ଦର ହଜାର ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ଯାହାହେଉ, ଏବେ କଣ ଛୁଡ଼ୁ ?”

ସେ ଅନେକ ବାଟ ଗୁଲିଲୁ; କିନ୍ତୁ ରମା ବା ସେ ବୁଢ଼ାର ଭେଟ ପାଇଲୁ ନାହିଁ; ତହୁଁ ସେ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗିଲୁ । ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଥକିଲବେଳକୁ ଦେଖିଲୁ, ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଦୁହେଁଯାକ ବସିଛନ୍ତି । ସେ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲୁ, “ମୋତେ ମାଫ କରିବ, ମହାଜନ ଭାଇ ! ଏଇ ତୁମ ଦେଉ ହଜାର ଟଙ୍କା ଫେରସ୍ତ ନିଅ ।” ବୁଢ଼ା ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଗୁହଁ, ପଚାରିଲୁ, “କଥା କଣ ?”

“କଥା ଏଇ ଯେ ମୁଁ ରମାକୁ ଫେରେଇ ନେଇଯିବି ।” ଶୁଣି, ରମା ଚମକିପଡ଼ିଲା, ବୁଢ଼ାକୁ ଯାକଧଇଲୁ ଏବଂ ବିଚଳ ସ୍ଵରରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବୁଢ଼ା ପଚାରିଲା, “ତୁମେ ସ୍ବାକୁ ନବାକୁ ଆସିବ ?”

“ହଁ । ପନ୍ଦର ଶହ କଣ, ପନ୍ଦର ଲକ୍ଷ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ସ୍ବାକୁ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ । ସ୍ବା ମା ସ୍ବାକୁ ମୋ ହାତେ ଫସିଦେଇ ଯାଇଛି । ତୁମେ ହୁଏତ କହିବ ଯେ ସେ ମରଗଲଣି । ହଉ, ତେବେ ମା ହାତ ଲେଖା ଟିକିଏ ମୋତେ ଦେଖାଅ । ସେ ଯଦି ଲେଖିଦେଇଥିବ, ମୁଁ ଲାଙ୍ଗିକି ମନା କରିବି ? ସେତିକି ହେଲେ ହେଲା ।”

ବୁଢ଼ା କିଛି ନ କହି ଥଳ ଭିତରେ ହାତ ସୁଗୁଲିଲା । ଥଳ ଭିତରୁ ନୋଟ କାଗଜ ବିଡ଼ାଏ ଦେଖାଗଲା । ଟଙ୍କା ମୋହର ମଧ୍ୟ ଝଣ ଝଣ ହୋଇ ବାଜିଲା । ଘାନା ସାହୁ ଖୁସି ହୋଇ ମନକୁ ମନ କହିଲୁ, “ଆଉ ମୁଁଠାଏ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ । ଏ ମୋତେ ଲକ୍ଷ ଦେଇ ରମାକୁ ନେଇଯିବାକୁ ବସିବ । ଯାହା ପାରିବ, ଛୁଟିନବା ଦରକାର ।”

ବାଟୋଇ ବୁଢ଼ା ଥଳ ଭିତର କିଛି ସମୟ ଖୋଜି, ଖଣ୍ଡିଏ ଟ୍ରେଟିଆ କାଗଜ ବାହାରକରି ଆଣିଲା । ତାକୁ ଘାନା ସାହୁ ହାତରେ ଦେଇ କହିଲା, “ଠିକ କଥା କହୁଚ, ପଡ଼ ।” ଘାନା ସାହୁ କାଗଜ ଧରି ପଢ଼ିଲା ।

“ଜକାରସିଂହ ଚଟିଘର ମାଲିକ ଘାନା ସାହୁ ଜାଣିବ, ଏ ପକ୍ଷବାହକ ସଙ୍ଗେ ରମାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବ । ସ୍ୱାଙ୍କଠାରୁ ଉମର ପାଉଣା ପକ୍ଷ ସବୁ ବୁଝିନେବ ।

ଉମର

ଶ୍ରୀମତୀ ରାଧା ଦେବୀ ।”

ବୁଢ଼ା ପଚାରିଲା, “ଦସ୍ତଖତ ଚିହ୍ନିପାରୁଚ ? ଘାନା ସାହୁ ନିରୁତ୍ତର ହୋଇ ରହିଲା । ତହୁଁ ବୁଢ଼ା ପୁଣି କହିଲା, “କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ପାଖରେ ରଖ । ଯେବେ ପିଲର ମା ଆସେ ତାକୁ ଦେଖେଇବ ।” ଶୁଣି, ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଦସ୍ତଖତଟା ବେଶ ଜାଲ କରି ଆଣିଚ । ହେଲେ, ସେଥରେ ମୋର କଣ ଅଛି ? ମୋ ପାଉଣା ପାଇଲେ, ମୁଁ ଉନି ହୋଇ ରହିବି ।” ଶୁଣି, ବୁଢ଼ା ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା ଏବଂ ଗୁରୁ ଗନ୍ଧୀର ସ୍ତରରେ କହିଲା, “ଘାନା ସାହୁ, ଉମେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଠକ । ଉମେ ଯେତେବେଳେ ଯେତେ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଚିଠି ଲେଖିଚ, ତାଠୋଉ ବରାବର ବେଶି ପାଇଚ । ତା ପରେ ମୁଁ ଆଜି ପୁଣି ଉମକୁ ପକ୍ଷର ଶହ ଦେଲି । ଫେରେ ଉମର ଆହୁରି ପାଉଣା ଅଛି ? ଲଜ ନାହିଁ ମୁହଁକୁ ।”

ଗଧୁଆ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଲେ ଯେପରି ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ, ଘାନା ସାହୁ ସେହିପରି ହେଲା । ତଥାପି ଲେଉ ଏଡ଼ି ନ ପାରି ସେ କହିଲା “ମହାଜନ, ଗୁରୁ କାହିଁକି ? ଯାହା ନ୍ୟାୟ ତା ତ କରିବ । ଦେଡ଼ ହଜାର ଦେଇଚ ବାକି ଦିନ ହଜାର ଦେଇଦିଅ, ରମାକୁ ନେଇଯାଅ ।”

ବାଟୋଇ ବୁଢ଼ା ପଦେ କଥା କହିଲାନ୍ତାହିଁ, ନିଜ ଥଳଟି କାନ୍ଧରେ ଧରି ଠିଆ ହେଲା ଏବଂ ବାଡ଼ି ଉଠାଇ ଘାନା ସାହୁ ଆଡ଼କୁ କଟମଟ କରି ଚାହିଁଲା । ରମାକୁ କହିଲା, “ଗୁଲ ମା, ଆଗରେ ।” ସେ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବୁଢ଼ା ହାତର ପ୍ରକାଶ ବାଡ଼ିଟା ଦେଖି, ଘାନା ସାହୁ ଥରହର ହେଲା । ତା ଆଖି ଆଗରେ ବାଟୋଇ ରମାକୁ ଧରି ଚାଲିଗଲା । ତହୁଁ ସେ କହିଲା, “ମୁଁ କେଡ଼େ ମୂର୍ଖ । ଆସିଲି ତ, ନଳିଟା ନ ଆଣିଲି କାହିଁକି ? ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ କଣ ଛାଡ଼ୁଛି ? କିଛି ନୋହଲେ, ସେ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି, ଜାଣି ରଖିବ; ଦିନେ ହେଲେ କେବେ ଆଦାୟ କରି ନେବି, ଗୁଣେ ନୁହେଁ, ଦଣ ଗୁଣ କରି ।”

ଦାନା ସାହୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ବାଟୋଇ ଓ ରମାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଲୁଚି ଲୁଚି ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ବାଟୋଇ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ତାକୁ ଦେଖି ପକାଇଲା । ତହୁଁ ସେ ରାତି ଏପରି ଜୋରରେ ବାଡ଼ି ଟେକିଲା ଯେ ଦାନା ସାହୁ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବା ଉପରେ ବସିଲା । ଦାନା ସାହୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ ଚୋରଟା ପଛରେ ଆଉ ଗୋଡ଼େଇଲେ, ଏଣିକି ବିପତ୍ତି ସିନା, ଲାଭ କିଛି ନାହିଁ ।”

ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ ବେଳ ରୁଡ଼ି ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଆସୁଛି, ସେପରି ସମୟରେ ପାଣୁ ନାୟକ ରମାକୁ ଧରି କଟକ ସହରରେ ଯାଇ ପାଦ ପକାଇଲା । ଦିନଯାକ ଖିଆସିଆ ଠିକ୍ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ରମା ଥକ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଚାଲିନପାରିବାରୁ ପାଣୁ ନାୟକ ତାକୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଗଳି ଗଳି ହୋଇ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ରାତି ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଘଡ଼ି ବେଳେ ପାଣୁ ନାୟକ ନିଦ୍ରା ତାରମାକୁ ପିଠିରେ ଧରି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ପକାଘର ଆଗରେ ଯାଇ ଠିଆ ହେଲା । ସେ ଘରଟି ମଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟିଏ ଦିତାନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ମଇଳା ଗଳି ମଧ୍ୟରେ; ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କିଛି ଦୂରରେ । ଘରଟି ଆଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କ ଉପରେ ଚଟିଘର ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଘରର ମାଲିକ ମଣିଘିବାରୁ ତାହା ପ୍ରସ୍ତ ଦଶ ପନ୍ଦର ବର୍ଷକାଳ ତାଲା ବନ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏକ ସମୟରେ ସେଥିରେ ଜଣେ ଦଳି ରହୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ଲୋକେ ‘ଦଳି କୋଠା’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଘରଟି ବେମରାମତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ତା କରବାଟେ ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ ସିଡ଼ି ଲାଗିଥିଲା । ସେହି ସିଡ଼ି ବାଟେ ଉପର ମହଲକୁ ଯିବା ଆସିବା ହୁଏ । ଉପର ମହଲରେ ଘରର ମାଲିକଆଣୀ ନିଜେ ରହୁଥିଲେ । ଘରଟିର ଦୁଇ ପାଖେ କିଛି ଦୂରରେ ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଛୋଟିଆ ପୁରୁଣା ପକାଘର ଥିଲା । ସେ ସବୁ ଏକ ସମୟରେ ଚଟିଘର ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଚଟିଘର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରକୁ ଉଠିଯାଇ ସେ ଘରଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଛି । ବେଶି ଦିନ ରହୁବା ଲୋକେ ସେ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି କୌଣସି ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ରହୁଛନ୍ତି ।

ପାଣୁ ନାୟକ ଦୁଆରେ ପହଞ୍ଚି ଅଶ୍ବାରୁ କୁଣ୍ଡିକାଠି କାଢ଼ି, ତାଲା ଫିଟାଇ, ଘର ଭିତରେ ପଶିଲା । ଘର ଭିତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁରୁଣା ଖଟ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ, ଅତି ଯତ୍ନରେ ସେହି ଖଟରେ ଶୁଆଇଦେଲା । ରମାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲାଣି । ପାଣୁ ନାୟକ ଘାପ ଜାଳି ଆଲୁଅରେ ରମାକୁ ଟିକିଏ ଦେଖିଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆହ୍ଲାଦରେ ସେ ରମା କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା । ନ ମାସ ପୂର୍ବେ ତା ମା ରୋଗଶୟ୍ୟାରେ ଶୋଇଥିଲାବେଳେ ସେ ଦିନେ

ସେହିପରି ତା କପାଳରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇଥିଲା । ଆଜି ଗୁଧା କଥା ମନେ ପକାଇ ସେ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହେଲା, ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇଲା, ଶୁଖିଲା ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ାଇଲା । ରମା ନିଦରେ ଶୋଇରହୁ, ସେ ସବୁ କିଛି ଜାଣିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ରାତି ରମା ନିଦରେ ଶୋଇରହୁ ତ କିଛି ଖାଇଲାନାହିଁ; ପାଣୁ ନାଏକ ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ନ ଉଠାଇ, ନିଜେ ଉପବାସରେ ରହୁଲା । ଆରଦିନ ସକାଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବାର ଅନେକ ସମୟ ପରେ ରମାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା । ରମା ଉଠି ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ସାଆନ୍ତାଣି, ମୁଁ ଯାଉଛି କାମ କରିବାକୁ ।” କହୁ, ସେ ଆଖି ଫିଟାଇବା ଯୁବରୁ ଖଟ ଉପରୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ସେ ତଳେ ପିଟି ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେ ସେ କହିଲା, “ମୋ ଗୁଣ୍ଡ ଶୀ କାହିଁ ?” ମାତ୍ର ସେ ଆଖି ଫିଟାଇ ଗୁଣ୍ଡକୁ ବେଳକୁ ଦେଖିଲା ଯେ ପାଣୁ ନାଏକ ତାକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସି ତା ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସୁଛି । ଦେଖି, ରମା କହିଲା, “ବାପା, ଆମେ ଆଉ ଜଜାରସିଂହରେ ନାହେଁ, ନା ?”

ପିଲାମାନେ ଟିକିଏ ଆଦର ପାଇଲେ ପରକୁ ନିଜର କରିନିଅନ୍ତି । ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ । ରମା ପାଣୁ ନାଏକକୁ ଯେ ସେଦିନ ବାପା ବୋଲି ଡାକିଲା, ସେହି ବାପା ଡାକ ପାଇଁ କଣ ପ୍ରକୃତ ରମାର ଗୁଣ୍ଡ ବା ପାଣୁ ନାଏକର କାନ ଗଢିରଖିଥିଲା ? ରମା ତା ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବାପା ପାଣୁ ନାଏକ କୋଳରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତା ଗୁଣ୍ଡିକ ଧରି ଖେଳିବାକୁ ଗଲା । ସେ କିଛି ସମୟ ଖେଳିଯାଉ ପାଣୁ ନାଏକକୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଲା—ଏଟା କୋଉଠା ? କଟକ ବଡ଼ ନା ଜଜାରସିଂହ ବଡ଼ ? ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ଚଟିଘର ଏଠକୁ କେତେ ବାଟ ? ସାହୁଆଣୀ ଏଠକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ ? ମୁଁ ସାହୁଆଣୀଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବି ନାହିଁ ? ଏହିପରି ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ସେ ମୁହଁ ଡିଆଁ ମଧ୍ୟରେ ପଚାରିଗଲା । ଶେଷରେ ସେ କହିଲା, “ଆହା, ଏ ଘରଟି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହେଉଛି କି !” କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ଘରଟାର ଆଦୌ କୌଣସି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯାହା ହେଉ, ରମା ଆଖିକୁ ତାହା ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ରମା କେତେକ ସମୟ ପରେ ପଚାରିଲା; “ମୁଁ ଝାଡୁ ଦେବି ନା ?”

“ନା, ଖେଳ ।” ସେ ଦିନଟା ରମା ଖେଳରେ କଟାଇଦେଲା । ସେ ଯେ କେଉଁଠାରେ କାହିଁକି ଆସି ରହୁଛି, କିଛି ବୁଝିପାରିଲାନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ବେଶ୍ ଖୁସିବାସିରେ ରହୁଲା ।

ବାଘଟା ବାପ ପାଲଟିଲା

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଧରି ଯେଉଁ ଘରେ ବସା କଲା, ସେଠାରେ ତାର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ଘଟିଲନାହିଁ । ପଡ଼ୋଶୀମାନଙ୍କ ସହୃଦ ତାର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ଉପର ମହଲରେ ଥିବା ଘରର ମାଲିକିଆଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେବଳ ତାର ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ବାକି ସବୁବେଳେ ସେ ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦକରି ରମାକୁ ଧରି ଘର ଭିତରେ ଥାଏ । ସେ ପୂର୍ବେ ସରକାରୀ ଗୁମାସ୍ତା କରୁଥିଲା ଏବଂ ପେନ୍‌ସନ୍‌ରେ ତଳେ ବୋଲି ବାହାରକୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଘରର ମାଲିକିଆଣୀ ତାଠାରୁ ଛ ମାସର ଭଡ଼ା ଆଗରୁ ନେଇନେଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଝିଅ ସହୃଦ ସେହି ଘରେ ଆଜୀବନ କଟାଇବ ବୋଲି କହିଲା ।

କାଳସ୍ରୋତରେ କେତେ ସଫ୍ରାହ ବିଘଟିଲା । ସେ ଘରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ରମା ଆନନ୍ଦରେ କାଳ କଟାଇଲେ । ରମାକୁ ଯାଠ ପଢ଼ାଇବା ଏବଂ ଖେଳାଇବା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ରମା ଖେଳିଲାବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଖୁବ୍ ଖୁସିରେ ତା ପାଖେ ବସି ଚାହିଁଥାଏ । ବାସ୍ତବରେ ରମାକୁ ପାଇଲା ଦିନଠାରୁ ସେ ତା ଜୀବନର ଗୋଟାଏ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଅନୁଭବ କରି ଶିଖିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘର ଭିତରୁ ଦିନବେଳେ କେବେ ପଢ଼ାକୁ ବାହାରେ ନାହିଁ । ସକ୍ଷ୍ୟା ହେଲାପରେ, ସେ ରମାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି, ଜନାଙ୍ଗଣ ଗଳିମାନ ଗୁଡ଼ିକ ବାହାରକୁ ଚାଲିବାକୁ ଯାଏ । ଘର ମାଲିକିଆଣୀଙ୍କ ପୋଇଲା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକଠାରୁ କିଛି ବକ୍ତୃତ୍ତି ପାଇ ତା ଘର ଓଲଟିବା, ରୋଷେଇ କରିବା, ଖାଇବାକୁ ଦେବା ଆଦି କାମ କରିଦିଏ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଜାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଲୋକ ପରି ତଳେ; ଗ୍ରେଟ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ, କଢ଼ାରେ କୁରୁତା ଡିଆରିକରାଇ ଦେହରେ ଦିଏ । ସେ ଚାଲିଗଲା ବେଳେ, ଲୋକେ ତାକୁ ଭିକାରୀ ମନେ କରି, ତା ହାତରେ ପଇସାଏ, ଅଧଳାଏ ଦିଅନ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରେ । ତଥାପି ସେ ନିଜେ ଭିକାରୀକୁ ଭିକ ଦେବାରେ ବିମୁଖ ହୁଏନାହିଁ । ଦୁଃଖୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, କେହି ନ ଦେଖିଲା ବେଳେ, ସେ ଟଙ୍କାଏ ମସାଏ ଦାନ କରେ; କିନ୍ତୁ ତାର ଏ ଦାନ ବିପଦ ବେଶି ଦାନ ଛପି ରହିଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ତାର “ଭିକାରୀ ଦାତା” ନାମ ହୋଇଗଲା ।

ଘରର ମାଲିକିଆଣୀ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ସବଦା ସନ୍ଦେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବେଳେ ବେଳେ କବାଟ ଫାଟିବାଟେ ପାଶୁ ନାଏକ ଘର ଭିତରକୁ ଚାହିଦାନ୍ତି । ଦିନେ ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ, ପାଶୁ ନାଏକ ତା କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ କରୁଣା ବାହାର କରି, କୁରୁତା ମଝିରେ ଗୋଟିଏ କଣା କଲ ଏବଂ ସେହି କଣା ବାଟେ ଖଣ୍ଡିଏ ନୋଟ କାଗଜ କାଢିଆଣି, ପୁଣି କୁରୁତା ସିଲେଇ କରିଦେଲା । ମାଲିକିଆଣୀ ଚିତ୍କାରିଲେ ଯେ କାଗଜ ଖଣ୍ଡିକ ଗୋଟିଏ ହଜାର ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ । ତାଙ୍କ ସ୍ବାମୀ କାଠ ବ୍ୟବସାୟ କଲବେଳେ ସେ ଥରେ ଦୁଇଥର ହଜାର ଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଆଖିରେ ଦେଖିଥିଲେ । ସେ ପାଶୁ ନାଏକ ହାତରେ ନୋଟ ଖଣ୍ଡିକ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ପାଶୁ ନାଏକ ଚାହିଁପାରିଲା ଯେ ସେ ଧରା ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତହିଁ ସେ ନୋଟ ଖଣ୍ଡ ଉଠାଇବାକୁ ନେଇ ସେହି ମାଲିକିଆଣୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲା ଏବଂ କହିଲା, “ଏ ହଜାରଟି ଟଙ୍କା ମୋ ଜୀବନଯାକର ସଞ୍ଚୟ ।” ତାର ସେ ଟଙ୍କା ବିଷୟ କିଛି ଦିନ ପରେ ସାହି ତମାମ ଶୁଣି ହୋଇଗଲା ।

ଦିନେ ବାରିପଟରେ ଖରାରେ ବସି ରମା ଖେଳୁଛି, ପାଶୁ ନାଏକ ତା ଖେଳ ଦେଖୁଛି ଏବଂ ପୋଇଲା ଘରଭିତର ଓଳାଉଛି, ମାଲିକିଆଣୀ ଆସି ପାଶୁ ନାଏକ କୋଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ତା କୁରୁତାଟି ଗୋଟିଏ କାଠିରେ ଝୁଲୁଛି । ସେ ପୋଇଲାକୁ ଗୋପନରେ ଅନ୍ୟଠାକୁ ପଠାଇଦେଇ, କୁରୁତା ପସାରି କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । କୁରୁତା ଭିତରେ ସିଲେଇ ହୋଇ ଯେ ଅନେକଗୁଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ରହିଥିଲା, ତାହା ସେ ହାତରେ ଛୁଇଁ ଜାଣିପାରିଲେ । ସେ କାଗଜ ଛଡ଼ା, କୁରୁତା ପକେଟରେ ଛୁରି, କରୁରି, ଛୁଞ୍ଚି, ସୁତା ଆଦି ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ଥିଲା । ମାଲିକିଆଣୀ ଦେଖି ସାରି ଛୁପି ଖସି ଚାଲିଗଲେ ।

ମଙ୍ଗଳାବାଗ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଦରିଦ୍ର ଲୋକ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋଟାଏ କୁଅ ମୂଳେ ବସି ମାଲି ଜପେ ଏବଂ ଭିକ ମାଗେ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, ସେ ଆଗେ ପୋଲିସ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଅବସର ନେବା ପରେ ବାବାଜି ହୋଇଛି । ଦିନେ ପାଶୁ ନାଏକ ତାକୁ ଭିକ ଦେବା ସମୟରେ, ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ଥରେ ପାଶୁ ନାଏକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଦେଲା । ଦେଖି, ପାଶୁ ନାଏକ ଚମକିପଡ଼ିଲା । ସେ ସେହି ମୁହଁ ଆଗରୁ କେଉଁଠାରେ ଦେଖିଛି ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କଥା ସେ ଯେତକି ଭାବିଲା, ତା ଭୟ ସେତକି ବଢ଼ିଲା । ବେଳେ ବେଳେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ କି ମୂର୍ଖ ! ତା କଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ? ତଥାପି ତା ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେ ଯେ ସର୍ବଦା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ମୁହଁ, ତାହା ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଭାବି; ପୁଣି ଆଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ

ବିଶ୍ୱାସ କଲାନାହିଁ । ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଆଉ ଦିନ ଭିକ୍ଷା ଧରି ପୁଣି ତା ପାଖକୁ ଗଲା । ଭିକ ପାଇଁ, ଭିକାଶ ମୁହଁ ଟେକି ଚାହିଁଲା । ସେତେବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ କହିଲା, “ମୋ ପରି ବୋକା ସଂସାରରେ ନଥିବେ । ମୁଁ ମିଛରେ ସ୍ୱାକୁ ସେ ବୋଲି ଭାବି ଭୟରେ ଥରି ମରୁଛି ।”

ସେ ଘଟଣାର କେତେକ ଦିନ ପରେ, ଦିନେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୋଠା ଭିତରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଠଟାବେଳେ ରମାକୁ ଧରି ବସିଥିଲା, ହଠାତ୍ ବାହାରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ରାତିରେ ଆଲୁଅ ଜାଳିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଉପର ମହଲାରେ ମାଲିକଆଣୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ପୋଇଲା ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ବାହାରକୁ ବାହାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଦୁଆରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନରେ ଟିକିଏ ଆଶଙ୍କା ଘୋଟିଲା । ସେ କବାଟ ପାଖକୁ ଯାଇ ଫାଟ ବାଟେ ଦେଖିଲା, ବାହାରେ କିଏ ଜନ୍ମ ପକ୍ଷରେ ସୁଜା; ଆଲୁଅଟାଏ ଧରି ଠିଆହୋଇଛି । ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ଆଲୁଅଟି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଅଧର ଦୁଆର ପାଖରୁ କେହି ଚାଲିଯିବାର ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲାନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରାତି ସାରା ଶେଯରେ ପଡ଼ି ରହି ଅନିଦ୍ରାରେ କଟାଇଲା । ପୁଣି ଖୁବ୍ ବଡ଼ସକାଳୁ ଦୁଆରେ ଆଉଥରେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । କବାଟ ଫାଟବାଟେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବା ଚପକନ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ପଗଡ଼ି ବାନ୍ଧି, ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକ ଠିଆ ହୋଇଛି ଏବଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରି ଦିଶୁଛି; କିନ୍ତୁ ଲୋକଟା ବେଶି ସମୟ ରହିଲାନାହିଁ ।

ସକାଳେ ପୋଇଲା କାମ କରିବାକୁ ଆସି ପଚାରିଲା, “କାଲି ରାତିରେ କିଏ ଜଣେ ଆସିଥିଲା, ତୁମେ ଜାଣିଛ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଖୁବ୍ ଯେଉଁଠିରେ କହିଲା ପରି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଆସିଥିବ କିଏ ସେ !”

“ପଡ଼ିଶାଘରେ ରହୁବାକୁ ଜଣେ କିଏ ଆସିଛି ପରା ।”

“ତା ନାଁ ?”

“ମୁଁ କଣ ନାଁ ଫାଁ ଜାଣେ ? ତେବେ ଏତିକି ଶୁଣିବି ଯେ କଣ ଚାଲିଛି କରୁଥିଲା; ଆଉ ତୁମରି ପରି ପେନ୍‌ସନ୍ ପାଇ ଚଳୁଛି ।”

ସେ କଥାରେ ଯେ ଗୋଟାଏ କିଛି ଅର୍ଥ ଅଛି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବେଶ୍ ଚାହିଁପାରିଲା । ପୋଇଲା ଚାଲିଗଲା ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ନୋଟ କାଗଜ ବାକ୍ସରୁ ବାହାରକରି ଏକଦି ଗୁଡ଼ାଇ କୁରୁତା ପକେଟରେ ରଖିଲା । ସେ ଯେତେ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, ତା ନିଜ ହାତ ତାକୁ ସେତିକି ଧରି ପକାଇବାକୁ ବସିଲା ତା ଅଣ୍ଟାରୁ ଗୋଟାଏ ମୋହର ଠାଣ୍ଟ କିନ୍ତୁ ତଳେ ପଡ଼ି ଟଣ ଟଣ ଗଡ଼ି ଚାଲିଲା

ସେ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଦାଣ୍ଡରେ କେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିବା ସମୟରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ କହିଲା, “ଆ ।” ଦୁହେଁ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଘରୁ ବାହାରିଗଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସଦର ରାସ୍ତା ଗୁଡ଼ି ଗଲ ଉତ୍ତରେ ପଶି ପଶି ଚାଲିଲା । କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ପ୍ରତିପଦା ଚନ୍ଦ୍ର ଗଲିର ଗୋଟାଏ ପାଖ ଗୁଲ କରି ଆଉ ପାଖେ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଧରି ସେହି ଗୁଲରେ ଗୁଲରେ ଚାଲିଲା । ମଙ୍ଗଳାବାଗର ସେ ଘରକୁ ସେ ଆଉ ଫେରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ବାହାରି ଆସିଥିଲା । ବିଲୁଆ ଯେପରି ନିଜ ଗାତରୁ ବାହାରିଯାଇ, ବାଟରେ ବାଘ ହାବୁଡ଼େ ପଡ଼ିବା ଭୟରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାତ ଖୋଜେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେହିପରି ଅନ୍ୟଠାରେ ଖଣି ଏ କୁଡ଼ିଆ ଖୋଜି-ଲଗିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଖୋଜି ଚାଲୁଥିଲା, ସେଠାରେ ଯେ ବସାଘର ନ ଥିଲା, ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ତାର ସାହସ ହେଲନାହିଁ । କାଳେ ପଛେ ପଛେ କେନ୍ଦ୍ର ଅନୁସରଣ କରି ଆସୁଥିବ ବୋଲି ସେ ଆଶଂକା କରୁଥିଲା ।

କିଛି ବାଟ ଗଲା ପରେ, ସେ ଗଲିର ଅନ୍ଧାର ପାଖରେ, ରାତି ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା ବେଳେ ଦେଖିଲା, ଦିନଜଣ ଲୋକ ତା ପିଛା ଧରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି, ସେ ବାଟ କାଟି ଅନ୍ୟ ଏକ ଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇ, ଗୋଟାଏ ସୁବିଧାଜନକ ଜାଗାରେ ଲୁଚି ରହିଲା । ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଜଳ ଆଳୁଥିବା ଚାରିଜଣ ଲୋକ ଠିଆ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଣେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଲୁଚି ରହିଥିବା ସ୍ଥାନ ଆଡ଼କୁ ହାତ ଦେଖାଇଲା । ଆଉ ଜଣେ ତାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ପ୍ରଥମ ଜଣକ ଯେତେବେଳେ ଆଳୁଥିବା ମୁହଁ ଦେଖାଇ ଠିଆ ହେଲା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନିଲା, ସେ ସଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନୁହେଁ ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ସନ୍ଦେହ ଏକାବେଳେକେ ଦୂର ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ତା ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ଅନୁସରଣକାରୀମାନେ ଆଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ଡଳି କରୁଥିବା ସମୟରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କାନୁ ଶ୍ରୀମତୀ ରମାକୁ ପିଠିରେ ପକାଇ, ଲୁଚିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି, ଖସି ଚାଲିଗଲା । ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ଶଙ୍ଖ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଶଙ୍ଖ ଡିଆରି ଖଜ ଉଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯାତାୟାତ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଜଣ ପ୍ରତି ପଇସାଏ କରି ମାଗୁଲ ଅସୁଲ ହେଉଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜନ୍ମୁଆଳ ହାତରେ ପଇସାଏ ଦେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ବାହାରିଲା । ଜନ୍ମୁଆଳ କହିଲା, “ଦି ଜଣକୁ ପଇସାଏ କଣ ? ଏ ଯେ ପିଲକୁ ନେଉଛ, ତା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ମାଗୁଲ ଦବାକୁ ହବ ।”

ପାଶୁ ନାଏକ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପଇସା ତର ତରରେ ପକାଇଦେଇ ଗୋଟାଏ ଚାଲନ୍ତା ଶଗଡ଼ର ଛାଇ ଆଶ୍ରୟ କରି, ଶଙ୍ଖ ପାର ହୋଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ରମା କହିଲା, “ମୋ ହାତ ଝିମ୍ ଝିମ୍ ହୋଇଗଲାଣି । ମୁଁ ଟିକିଏ ଓହ୍ଲେଇବି ।” ପାଶୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଓହ୍ଲାଇ, ଟିକିଏ ତଳେ ଠିଆ କରି, ପୁଣି ଟେକି କାନ୍ଧରେ ବସାଇ, ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛି ଦୂର ଯାଇ ସେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜନ ଗଳିରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ନୂଆ ଘର ଘିଆରି ହେଉଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଇଟା, କାଠ ଆଦି ଗଦାମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ଗଳି ମୁଣ୍ଡେ ପହଞ୍ଚି, ପାଶୁ ନାଏକ ଥରେ ପଛକୁ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ଚାହିଁଲା । ଦେଖିଲା, ଅନେକ ଦୂରରେ ଜନ୍ମ ଆଲୁଅରେ ଚାରିଜଣ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେ ଭୟରେ ଥରିଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେହି ଗଳିରେ ଯାଇ ଆଶ୍ରୟ ନେଇପାରିଲେ, ସେ ନିରାପଦ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଗଳିରେ ପଶି, ପାଶୁ ନାଏକ ପ୍ରାୟ ଚାରି ଶହ ହାତ ଯିବା ପରେ ଗୋଟାଏ ଦୋବାଟି ପଡ଼ିଲା । ଯେଉଁ ବାଟେ ଗଲେ ଘର ଦୋକାନ ବଜାର ପଡ଼ିବନାହିଁ, ସେ ସେହି ବାଟ ଧାଇଁଲା । କିନ୍ତୁ ରମା ପୁଣି କହିଲା, “ମୁଁ ଟିକିଏ ଓହ୍ଲେଇବି; ମୋ ପିରୁ ପୋଡ଼ିଲାଣି ।” ସେ ମୁହଁଉଁରେ ଠିଆ ହେବାକୁ ସମୟ ନ ଥିଲା । ପାଶୁ ନାଏକ ରମାକୁ କାନ୍ଧରୁ ଖସାଇ, ପିଠିରେ ଧରି, ପୁଣି ଦୃଢ଼ ଗତିରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମା ପାଟି ଫିଟାଇଲାନାହିଁ । ପାଶୁ ନାଏକ ବାରମ୍ବାର ପଛକୁ ଚାହିଁ ଥାଏ । ଅନେକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କାହାରିକୁ ଦେଖିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ କେତେକ ସମୟ ପରେ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ କେହି ଜଣେ ଆସିବାର ଦେଖାଗଲା । ତହିଁ ସେ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ପାତାରି ପଡ଼ିଲା । ସେ ନିରାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ମାତ୍ର ପାତାରି ତଳେ ତଳେ ଦୁଇ ଆଡ଼େ ଦୁଇଟି ବାଟ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲା । ପ୍ରଥମେ ଡାହାଣ ଆଡ଼େ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁଲା । ଦେଖିଲା ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ସେ ବାଟ ବନ୍ଦ । ତହିଁ ମୁହଁରେ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ବାଟ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲା; କିନ୍ତୁ କିଛି ବାଟ ଯାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ଆଗରେ ଜଣେ ସିପାହୀ ଠିଆ ହୋଇଛି । ତହିଁ ସେ ଯେଉଁ ପାଦ ଆଗକୁ ପକାଇଥିଲା, ତାକୁ ଫେରାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲା । ମାତ୍ର ପଛକୁ ଫେରିଲେ ଯେ ନିଷ୍ଠୁର ଅଛି, ତା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ, କାରଣ, ପଛରୁ ଯେଉଁମାନେ ଆସୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ନ ଥିଲା ।

କିଛି ଉପାୟ ନ ପାଇ, ପାଶୁ ନାଏକ ଗୋଟାଏ ମେଲ ଉହଳ ଭିତରେ ପଶିଗଲା । ସେଠାରେ ଯେ ଲୁଚି ରହି ଅନୁସରଣକାରୀମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଡ଼ିପାରିବ, ତାର ସେ ଆଶା ଆଦୌ ନ ଥିଲା । ସେ ମେଲ ଉହଳକୁ ଲାଗି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ପାତାରି ଥିଲା । ପାତାରି ଆଉ ପାଖେ ଗୋଟାଏ ଆମ୍ବଗଛ ଏବଂ ଏ ପାଖେ ଦୁଇ

ଦିନିଟା ଛୁଟିଆ ବୁଦା । ସେ ଯାଇ ସେ ବୁଦା ଭିତରେ ଆସୁଥିଲା ନେଲ । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଯେ ନିରାପଦରେ ରହୁଥିବା, ତାର ସମ୍ଭାବନା, ତାକୁ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଦୁଇ ଜଣ ସିପାହୀ ସେହି ବାଟେ ଗାଡ଼ାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଗଲେ । ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ କହିଲା, “ଭାଇ, ଏ ଦଉଡ଼ିଟା କାହିଁକି ବୋହୁ ବୋହୁ ନେବି ? ଏଟା ଏଇଠେଇ ଥାଉ । ଆଗେ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା, ବାନ୍ଧିବା ତ ପର କଥା ।” କହି, ସେ ଆଉ ସିପାହୀ ସଙ୍ଗେ ତା ଖୋଜିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଚାଲିଗଲା ।

ପାଣୁ ନାଏକ ବୁଝିଲା ଯେ ସିପାହୀମାନେ ଆଉ ଥରେ ସେଠାକୁ ଫେରି-ଆସିଲେବେଳେ ସେ ବୁଦା ମୂଳ ନଖୋଜି ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ । ତା ଛାଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା । ପାଟୀର ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଚଢ଼ି ପାରିଲେ, ସେ ଆମ୍ବଗଛ ଡାଳ ଧରି ଯେ ଆଉ ପାଖେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଯାଇପାରନ୍ତା, ସେ ଚିତ୍ତ ସେ କଲ୍ଲନାରେ ବେଶ୍ ଦେଖିଲା । ପାଟୀର ଚଢ଼ିବା ଅଭ୍ୟାସ ଯେ ତାର ନାହିଁ, ତା ନୁହେଁ । ସେ ଜେଲଖାନାର ପହର କୋଡ଼ିଏ ହାତ ଉଚ୍ଚ ପାଟୀରମାନ ଡେଇଁ ଚାଲି ଆସିଛି । ସେ ପାଟୀରଟା ଦଶ ହାତ ଖଣ୍ଡେ ଉଚ୍ଚ । ସେଟା ଡେଇଁ ଚାଲିବା ତା ପକ୍ଷେ ଆଦୌ କଷ୍ଟକର ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ରମାକୁ ଲଞ୍ଜରେ ବାନ୍ଧିଛି, ତାକୁ ଧରି ପାଟୀର ଡେଇଁବ କିପରି ? ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ପାଇଲେ, ପାଟୀର ଡେଇଁବା ଯେ ଅତି ସହଜ ହେବ, ସେ ବୁଝିପାରିଲା । ପାଣୁ ନାଏକ ଯଦି ଗୋଟାଏ ରାଜ୍ୟର ରାଜା ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଦଉଡ଼ି ସହଜ ରାଜ୍ୟଟି ବଦଳ କରି ନେଇଥାନ୍ତା ।

ସିପାହୀ ତା ସାଥୀ ସିପାହୀକୁ କହିଥିବା କଥା ପଦମାନ ପାଣୁ ନାଏକ କାନରେ ଟାଙ୍ଗି ଟାଙ୍ଗି ବାଜୁଥିଲା । ତହିଁ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଥରେ ଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କର ।” କହି ରମାକୁ ବୁଦା ଭିତରେ ଏକା ଛାଡ଼ି, ଗଳିକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ସିପାହୀମାନେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଘରକୁ ଘର ଖୋଜି ଆସୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଚାପି ଉପରକୁ ବଳି ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ ଯେପରି ଗତିରେ ଆସୁଥିଲେ, ସେ ମେଲା ଛାଡ଼ି ପାଖେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ପହର ମିନିଟ୍‌ରୁ ଉଣା ଲାଗିବ ନାହିଁ ବୋଲି ପାଣୁ ନାଏକ ବୁଝିପାରିଲା । ସେ ବାଟରେ ଚାଲି ଦେଖିଲା, ଗୋଟାଏ ଝୋଟ ଦଉଡ଼ି ଗୋଲା-କାରରେ ଲୁହାଆ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ର କରଣରେ ପଡ଼ି ଦାଉ ଦାଉ ଦିଶୁଛି । ଚାନ୍ଦି ପରି ଗୁରୁଣ୍ଡ ଗୁରୁଣ୍ଡ, ସେହି ଦଉଡ଼ିଟି ଘେନି, ଧଇଁ ସଇଁ ହୋଇ ସେ ବୁଦା ମୂଳେ ରମା ପାଖେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତେଣେ ସିପାହୀମାନେ ଘରକୁ ଘର ଖୋଜି ପାଟି କୋଲାହଳ କରୁଥିଲେ । ରମା ଭୟରେ ଥରି ଥରି କହିଲା, “ବାପା, ମୋତେ ଭାରି ଡର ଲାଗୁଛି ! ସେ କିଏ ଆସୁଛି ?”

“ଭୁଜା ହୁଅ; ସେ ଦାନା ସାହୁଆଣୀ ।” ରମା ଆହୁର ଅରବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ପାଟି ଫିଟେଇବୁ ନାହିଁ ବୋଲି, ତୋ ଉଣ୍ଡ ଶୁଣିଲେ, ଆସି ତୋତେ ଧରି ନେଇଯିବ ।”

ରମା ଭୟରେ ଅରଅର ହେଉଛି; ପାଟିକରି କାନ୍ଦିଲେ ଯେ ସାନ୍ତୁ ନା ପାଆନ୍ତା, ସେ କାନ୍ଦକୁ ଚପି ରଖି ଗୋଡ଼ରୁ ମୁଣ୍ଡ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମି ଛୁ; ଅବାକ୍ ହୋଇ ବାପଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହୁଛି; ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦଉଡ଼ିକୁ ଫିଟାଇ, ତାର ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡ ଦାନ୍ତରେ କାମୁଡ଼ିଧରି, ହାତ ଏବଂ ଗୋଡ଼ରେ ଠେସଦେଇ ନିଶ୍ଚିତରେ ଉଠିଲ ପରି ଉଠିଯାଇ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ପାଟୀର ଉପରେ ବସିଲା । ଆମ୍ବ ଗଛ ଡାଳରେ ଦଉଡ଼ି ଅଗଟି ବାନ୍ଧି ସେ ପୁଣି ଯଶକ ମଧ୍ୟରେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲା । ରମାକୁ କହିଲା, “କାନ୍ଦବୁ ନାହିଁ । ମୋ ପିଠିରେ ଲୁହ ହୁ ।”

ରମାକୁ ପିଠିରେ ପକାଇ ଏବଂ ତା ଦୁଇ ହାତ ନିଜ ଗଳା ପାଖେ ବଂ । ହାତରେ ଏକଟି ଭିଡ଼ିଧରି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଡାହାଣ ହାତରେ ଗଛରୁ ଝୁଲୁଥିବା ଦଉଡ଼ିଟି ମୁଠାଇ ଧଇଲା । ତା ପରେ ଗୋଡ଼ରେ ଠେସ ଦେଇ ଏବଂ ଦଉଡ଼ିଟି ବଳେ ବଳେ କାଶରେ ଚପି ଧରି ସେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଠିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମା ଦାନା ସାହୁଆଣୀ ନାମ ଶୁଣି ଭୟରେ ବରଫ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସୁତରାଂ ତାର କାନ୍ଦବାର କିମ୍ବା ଡରିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । ପାଟୀର ଉପରକୁ ଯିବାପାଇଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମିନଟ ଲାଗିଗଲା । ସିପାହୀମାନଙ୍କ ସ୍ବର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅବଲମ୍ବେ ଦଉଡ଼ିଟା ଟେକି ଆଣି, ଗଛରୁ ଫିଟାଇ, ପାଟୀର ଭିତର ପାଖକୁ ପକାଇଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ ରମାକୁ ପିଠିରେ ବସି ଗଛଡାଳ ଧରି ଧରି ତଳେ ଯାଇ ଠିଆହେଲା । ଠିକ ସେହି ସମୟରେ, ପାଟୀର ଆଉ ପାଖେ, ବାଟରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପାଟି ଶୁଣାଗଲା, “ଖୋଜ ସେଇ ବୁଢ଼ା ମୂଲ । ଆଉ ଯାଆନ୍ତା କୁଆଡ଼େ ? ସବୁଆଡ଼େ ତ ଜଗୁଆଳ ଜଗିଚନ୍ତି, ଯେତେ ବାଟ ସବୁ ଛକି ଦେବେଇ କରୁଛନ୍ତି ।”

ଦେଉଳ ବେଢ଼ାରେ ଦୈତ୍ୟ

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପାଚେରୀରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯେଉଁଠାରେ ପାଦ ପକାଇଲା, ତାହା ଗୋଟିଏ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ବଗିଚାର ସଙ୍ଗାନ୍ତ କୋଣ ମାନ୍ଦ । ଜନ୍ମ ଆଳୁଥିରେ ସେ ଦେଖିପାରିଲା ଯେ ସେହି ବଗିଚା ଭିତରେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଘର ଅଛି । ସେ ଘରେ ଗୋଟିଏ ଆଳୁଅ ଜଳିବାର ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦେଖାଗଲା । ସେ ସ୍ଥାନଟା କଣ ଓ ସେ ଘର କାହାର, ସେ ଭାବି କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲାନାହିଁ । ରମା ଘଟଣା କିଛି ବୁଝି ନପାରି କେବଳ ଭୟରେ ବାପାକୁ ଭିଡ଼ି ଧରିବାରେ ଲାଗିଛି । ତେଣେ ପାଚୀର ସେ ପାଖେ ସିପାସୀମାନେ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବିଫଳ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ପାଟି ଓ ଗଣ୍ଡଗୋଲ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି । କେହି କେହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଧରା ପଡ଼ିଲେ, ତାକୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ିଟା ଆଣିଥିଲେ, ତାକୁ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଦଉଡ଼ି ଯାହା ହାତରେ ଥିଲା, ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ଏଇଠି ରଖିଦେଇ ଗଲି ।” ତା ସଙ୍ଗରେ ଯେ ଦ୍ଵିତୀୟ ସିପାସୀ ଆସିଥିଲା ସେ କହିଲା, “ହଁ, ହଜୁର, ମୁଁ ଦେଖିଛି, ସେ ଠିକ୍ ଏଇଠି ଥୋଇଦେଇ ଗଲା ।” ଶୁଣି ମହାପାତ୍ରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ତେବେ ତା ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନୁହେଁ । ସେଇ ପାଣ୍ଡୁଆ ଦଉଡ଼ିଟା ନେଇ ଚାଲିଯାଇଛି । ଖୋଜ, ଭଲ କରି ଦେଖ । ସେ ଏଇଠି କୋଉଠି ଅଛି ।”

ଏଣେ ବଗିଚା ଭିତର ଘରୁ ବିପତ୍ତି ପ୍ରକାର ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା । ସତେ ଅବା ସ୍ଵରରୁ ଅମୃତ ଝରି ଆସିଲା; ନାସ୍ତ କଣ୍ଠର ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ଵନି ଶୁଭିଲା; ଉପାସନା ମନ୍ତ୍ର ପଦ ପଦ ହୋଇ ଆସି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶ୍ରବଣ ନିମନ୍ତେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅନୁଭବ କଲା, ଯେପରି ତା ରମାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିନେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଵର୍ଗରୁ ଅପ୍ସରାମାନେ ଗୀତ ଗାଇ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ସୂତ୍ରାଂ ସେ ନିଜେ ବିଭୀ ସଙ୍ଗୀତରୁ ପଦେ ରୁଷକଣ୍ଠରେ ଅତି କ୍ଷୀଣସ୍ଵରରେ ଗାଇ ବସିଲା । ରମା ଭୟରେ ଥରି ଥରି ସେଥିରେ ନିଜ କ୍ଷୀଣ କର୍ମିତ ସ୍ଵରଟି ମିଶାଇଲା ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ପୁଣି ସବୁ ନିସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା, ବଗିଚା ଭିତର ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ଵନି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ଓ ବାହାରେ ସିପାସୀମାନଙ୍କ କୋଲାହଳ ଆଉ ଶୁଣା ଗଲାନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦେହରୁ କୁରୁତାଟି ବାହାର କରି ରମାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ

ଦେଲା । ଶୀତଳ ପବନ ସୁଲୁସୁଲୁ ବହୁଥିଲା ଏବଂ ଭୟସଂସ୍ତ ରମା ଦେହକୁ ଆହୁରି କମ୍ପାଉଥିଲା । ପାଶୁ ନାଏକ କହିଲା, “ମା, ତୁ ଏଠେଇ ଟିକିଏ ରହ କି, ମୁଁ ଏଇ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ଯାଇ ଫେରି ଆସୁଛି ।”

କୌଣସି ଏକ ଆଶ୍ରୟ ପାଇଲେ, ରମାକୁ ଟିକିଏ ଶୁଆଇ ଦେବ ମନେକରି, ପାଶୁ ନାଏକ ସ୍ଥାନ ଖୋଜିବାକୁ ବାହାରିଲା । ସୁତରାଂ ସେ ବଢ଼ିଗଲା ଭିତରର ସେହି ଘର ନିକଟକୁ ଗଲା । ସେ ଯାଇ ପଞ୍ଜର ବାଟେ ଦେଖିଲା, ଘର ଭିତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁରୁଣା ଖଟ ପଡ଼ିଛି ଓ ତହିଁରେ ଜଣେ ଲୋକ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଶୋଇରହିଛି; ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଧଳା ଲୁଗା ତା ଦେହକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି; ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦାପ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଜଳୁଛି; ଘର ଭିତରେ ଆଉ ଜନ ପ୍ରାଣୀ କେହି ନାହାନ୍ତି । ପାଶୁ ନାଏକ ମନରେ ଭୟ ଜନ୍ମିଲା । ଶୋଇଥିବା ଲୋକଟି ବଞ୍ଚିଛି କି ମରିଛି, ସେ ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ ।

ପାଶୁ ନାଏକ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ସାହସ କଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ଧାଇଁ ରମା ବସିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଫେରି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ, ପଡ଼ିଗଲା । ତା ଦେହ ତମାମ ଝାଲରେ ଚିନ୍ତିଗଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ଏହା କି ଘର ? ମୁଁ କଣ ସତେ ସର୍ଦ୍ଦାର ହାବୁଡ଼ରୁ ବଢ଼ିଆସିବି ନା ଏ ସବୁ କେବଳ ସ୍ବପ୍ନ ?” ଏହିପରି ଭାବି ଭାବି, ଦୁଃଖ ଓ ନିରାଶ୍ୟର ଶେଷ ସୀମାରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲା, ପବନ ଉପରେ ଚଢ଼ି ପୁଣି ଆଉ ପାଖେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲା ପରି, ପାଶୁ ନାଏକ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ଲାଭ କଲା । ରମା ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ବସି ତା ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଶି କହିଲା, “ଆହା, କି ଦୁଃଖ ନ ପାଇଲୁ” କହି, ତା ଖଦଡ଼ା ହାତରେ ଆଖି ପୋଛିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପାଶୁ ନାଏକ ଆଖି ପୋଛିଯାରି ଚାହିଁ ଶୁଣିଲା, ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଘଣ୍ଟି ବାଜୁଛି । ବଢ଼ିଗଲା ଭିତରେ ଜଣେ ଲୋକ ଚାଲିବାର ଦେଖାଗଲା । ମୁହଁ ଡିକି ସୁବେ ସେଠାରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଚିହ୍ନ ନ ଦେଖି ଭାତ ହେଉଥିଲା । ବଢ଼ିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖି, ଭୟ ଦୂର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ସେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଭାତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ପାତୀରି ସେ ପଟେ ବାସ ଛକି ବସିଲା ପରି ବସିଥିବା । ଏ ଲୋକ ଏଠେଇ ମତେ ଦେଖି ହଲ କଲେ, ଧରା ପଡ଼ିଯିବା ଛଡ଼ା ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ ।” ତହିଁ ସେ ଲୋକଟାକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦେଖିଲା, ତା ପାଦ ଯେପରି ପଡ଼ୁଛି ଉଠୁଛି, ଘଣ୍ଟି ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁକ୍ରମେ ବାଜୁଛି । ସେ ବୁଝି ପାରିଲା ଯେ ଘଣ୍ଟିଟା ସେ ଲୋକର ଗୋଡ଼ରେ ବନ୍ଧାହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ରାତି ଅଧରେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଜନ ବଢ଼ିଗଲା ମଧ୍ୟରେ ଜାଗୁଆଣ୍ଟିଆ

ଯେ କାହିଁକି ଆସି ଚାଲିବ, ସେ ଭାବି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଲୋକଟା ଡମ୍ପେ ତା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ହଠାତ୍ ଧରାପଡ଼ିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସେ ସେଠାରୁ ଖସି ପଳାଇବା ଆପାତତଃ ସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଲା । ରମାକୁ ଉଠାଇବାକୁ ତା ଦେହରେ ହାତ ଛୁଆଁଇ ଦେଖିଲା, ବିଲ୍‌କୁଲ କାକର ହୋଇ ରହିଛି ।

ସେ ରମାକୁ ନାମ ଧରି ଡାକିଲା । ରମା ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ କି ଆଖି ଫିଟାଇ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ତାକୁ ଝିଙ୍କି ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ତଥାପି ସେ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଟ ନାଏକର କଲିଜା ପାଣି ଫାଟିଗଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “କଣ, ଏ ଦୃଶ୍ୟର ଶେଷ ଏଇଠେଇ ? ମରଯାଇଛି ?”

ସେ ରମା ନାକ ପାଖେ ହାତ ଦେଇ ଦେଖିଲା, ନିଃଶ୍ୱାସ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛି; ନାଡ଼ି ଛୁଇଁ ଚାଲିଲା, ଚାଲୁଛି; କିନ୍ତୁ ତା ହାତ ଗୋଡ଼ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାର ସନ୍ଧି ପାତ ହେଲା ବୋଲି ପାଣ୍ଟ ନାଏକର ଆଶଂକା ହେଲା । ନିଆଁ ଜାଳି ତାକୁ ନ ସେକିଲେ, ସେ ବସ୍ତ୍ରପାରିବ ନାହିଁ, ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଶ୍ୱେତ ଜାଣିପାରିଲା । ସୁତରାଂ ତା ନିଜ ଜୀବନ ପଛକେ ଯାଉ, ସେ ରମାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ, ସେ ଲୋକଟି ପାଖକୁ ଧାଇଁ ଯାଇ କହିଲା, “ଶହେ ଟଙ୍କା ଦେବ, ମୋତେ ଚାହିଁଛା ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଦିଅ ।” ଚନ୍ଦ୍ର କରଣରେ ପାଣ୍ଟ ନାଏକର ମୁହଁ ସଫା ଦେଖାଗଲା । ଲୋକଟି ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ଦେବାନ ଆଜ୍ଞା, ତୁମେ ଯେ ଏଠେଇ ?”

ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଏତେ ଦିନ ଯେଉଁ ନାମଟାକୁ ଘୃଣା ଓ ଭୟ କରୁଥିଲା, ହଠାତ୍ ଅଚିହ୍ନା ମୁହଁରେ ନିଜର ସେ ନାମ ଶୁଣି, ପଛକୁ ହଟିଗଲା । ସେ ଚାହିଁପାରିଲା ଯେ ଧରାପଡ଼ିଛି; ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ସାହସ୍ୟ ବାଜି ପଚାରିଲା, “ତୁମେ କିଏ ? ଏଠା କି ଘର ?”

“ତୁମେ ଆପଣ କଣ ଜାଣିନାହିଁ ? ମୋତେ ଚାହିଁପାରୁନାହିଁ; ମୋ ପ୍ରାଣ ପରା ରଖିଥିଲ ? ମୋତେ ପରା ଚିଠି ଲେଖି ଏଇ ଗୁମ୍ଫାରେ ରଖେଇ ଦେଇଥିଲ ?” ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଚିହ୍ନିଲା, ସେ ବୁଢ଼ା ବାସୁ ଦାସ, ସେହି ବାସୁ ଦାସକୁ ସ୍ୱାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ଦେବାନ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ ଦିନେ ଶଗଡ଼ ତଳୁ କାଢ଼ି ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ତାକୁ ଚିହ୍ନିଲା ପରେ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ କହିଲା, “ଦାସେ, ଏଠେଇ କି କାମ କର ତୁମେ ?”

“ମାଲୀ କାମ କରେ ପରା । ଆଉ ଆପଣ କମିତ ଆସିଲ ଏ ଭିତରକୁ ?” ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ବାସୁ ଦାସ ଯାହା ଯାହା କହିଲା ତାର ସାରାଂଶ ଏହି—“ଏଠା ଗୋଟାଏ

ବଡ଼ ମଠ । ଏ ମଠରେ ବାବାଜୀ ନାହାନ୍ତି କି କେଉଁକି ବାବାଜୀଙ୍କ ଗୁରୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଏଠେଇ ଖାଲି ମାତାମାନେ ରହନ୍ତି । ସେମାନେ ପୁରୁଷର ମୁହଁ ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଗୋଡ଼ରେ ଏ ଘଣ୍ଟି ବାନ୍ଧିଛି । ଘଣ୍ଟି ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲେ, ମୁଁ ଯାଉଛି ବୋଲି ଜାଣି, ସେମାନେ ଆଡ଼େଇ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତୁମେ ତ ମୋତେ ରଖେଇ ଦେଇଥିଲୁ । କଣ ପାସୋରିଦେଲଣି ?” ସେ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିବାରେ ପାଶୁ ନାଏକର ପୁରୁଷ କଥାମାନ ଧୀରେ ଧୀରେ ମନେ ପଡ଼ିଲା; ସେ ଯେ ଦୁଇ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବାସୁ ଦାସକୁ କଟକ ମାତାମଠରେ ମାଳୀ କାମରେ ରଖାଇଦେଇଥିଲା, ତାର ସ୍ମରଣ ହେଲା ।

ବାସୁଦାସ ପଚାରିଲା, “ଦେବାନ୍ ମହାରଜ, ଆପଣ ଏ ଭିତରକୁ ଆସିଲ କିମିତି ? କେହି ତ ଜାଣି ଶୁଣି କେବେ ଗୁଡ଼ି ନ ଥିବେ ।”

“ସେ କଥା ପରେ ଶୁଣିମ । ଦେଖ, ଦିନେ ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରାଣ ରଖିଥିଲି । ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପ୍ରାଣ ରଖ ।”

“ତୁମେ ମୋର ଯେ ଉପକାର କରିଛ ମୁଁ କଣ ଏ ଜନ୍ମରେ ସୁଦ୍ଧି ପାରିବି ? ହେଲେ ଯାହା କହୁବ, କରିବି । କଣ କହୁଛ, କହ ।”

“ତୁମେ କେଉଁଠି ରହୁଛ ?”

“ବରିଶ୍ଚ ଭିତରେ ମୋର ଗୋଟିଏ ଗ୍ରେଟିଆ କୁଡ଼ିଆ ଘର ଅଛି । ତୁନି ବଖରାକୁ ଜଣେ ଏକା ମୁଁ ।” ଶୁଣି ପାଶୁ ନାଏକ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, ‘ବେଶ୍ । ଶୁଣ, ଦୁଇଟି କଥା ମନେ ରଖ । ଗୋଟିଏ, ତୁମେ ମୋ ବିଷୟ କିଛି କାହାକୁ କହୁବ ନାହିଁ; ଆଉଟି, ମୋ ବିଷୟରେ ଯାହା ଜାଣିଛ, ତା’ୁ ଅଧିକା କିଛି ମୋତେ ପଚାରିବ ନାହିଁ ।”

“ହଉ ଆପଣ ମହତ ଲୋକ, ମୁନି ରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଆପଣ କଣ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ କରିବେ ? ତା’ ପରେ ତୁମେ ପଣି ମୋତେ ଏ ଚାକିରୀରେ ରଖେଇ ଦେଇଛ । ତୁମେ ଯାହା କହୁବ, ମୁଁ କରିବି ।”

“ଆଜ୍ଞା ତେବେ ଆସ; ମୋ ପିଲଟିକି ଘେନି ଆସିବା ।”

“ଆଁ; ଆଉ କଣ ଫେରେ ପିଲଟିଏ ଅଛି, ନା କଣ ?” ବିସ୍ମୟ ସେଦିକରେ ପ୍ରକାଶ କରି, ଆଉ କିଛି ନ କହି, ବାସୁ ଦାସ ପାଶୁ ନାଏକ ପଛେ ପଛେ ତା ବେତନଭୋଗୀ ଭୃତ୍ୟ ପରି ଅନୁସରଣ କରି ଚାଲିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ, ମାଳୀ ଶେଷରେ ଶୋଇ ରମା ପୁଣି ଆନନ୍ଦରେ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାଳୀ ପାଶୁ ନାଏକ ଶୋଇବା ନିମନ୍ତେ ତଳେ କିଛି ପାଲ ବିଛାଇ ଦେଲା ଓ ନିଜେ ମଧ୍ୟ

ପାଳ ବସ୍ତ୍ରର ତା ପାଖେ ଶୋଇଲା । ନିଦ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମାଳା ଯାହା ଯାହା କହିଲା, ତାର ସାରାଂଶ,—“ଦେବାନ ମହାରାଜ, ଆପଣ ମୋତେ ଦେଖିଲୁଣି ଚିହ୍ନି ପାରିଲେନାହିଁ । ତୁମେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରଖୁତ, ପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଭୁଲି-ଯାଉତ । ଏତା ଭାରି ଅନ୍ୟାୟ ।”

—୨୧—

ପୁଣି ଖୋଜା ତନଖା ଚାଲିଲା

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର କେବଳ ଗୋଟାଏ ପାଖ ଦେଖାଗଲା । ରାଧାର ମୃତ୍ୟୁଶୟ୍ୟା ନିକଟରୁ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଯେଉଁଦିନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଧରିନେଲେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜେଲଖାନା ଯାଇ ସେଠାରୁ ଖସି ପଳାଇଗଲା । ପୋଲିସ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀମାନେ ମନେକଲେ ଯେ ସେ କଟକ ଯାଇଥିବ । ସେଥିପାଇଁ ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର କଟକ ଯାଇ ତାକୁ ଖୋଜାଇବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ଖୋଜିବାଟା ଅବଶ୍ୟ ବଫଳ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଦେଖି, କଟୁଆଳ ବିଭାଗର ବଡ଼ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କୁ କଟକ ସହରରେ ରଖିନେଲେ । କଟକରେ ନୂତନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପାଇ ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଥା ଏକାବେଳେ ଭୁଲିଗଲେ । ତା ପରେ ୧୯୫୭ ସାଲ ଶୀତକାଳ ଆରମ୍ଭରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଧାମର ବନ୍ଦର-ଠାରେ ଜାହାଜରୁ ପଡ଼ି ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ମରିଗଲା ଏବଂ ସେ ମର୍ମରେ ଏକ ସରକାରୀ ଇସ୍ତାହାର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖିଲେ, ସେ କହିଲେ, “କଟୁଆଳ ହାତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଏଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ।”

କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ ପରେ ଜଜାରସିଂହ ଦାନା ସାହୁ ଘରୁ କେହି ଜଣେ ଲୋକ ତା ପାଳିତା କନ୍ୟା ରମାକୁ ଘେନି ପଳାଇବା ସମ୍ଭାବ୍ୟ କଟୁଆଳ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତା ଜନ୍ମକାଳ ମା ରାଧା ଯେ କୌଣସିଠାରେ ଚିକିତ୍ସାଳୟରେ ମରିଗଲେ, ସେ ସମ୍ଭବ ଜଣାଇଲେ । ଖବର ସବୁ ଏକଦା ହୋଇ ଯେତେବେଳେ ସର୍ବାରଙ୍କ ଆଗରେ ଥିଆଗଲା, ସେ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ବସି ରହିଲେ । ସେ ରାଧାର ନାମ ଜାଣିଥିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ପିଲାକୁ ଆଣିବ ବୋଲି ଯେ ଦିନ ଦିନ ସମୟ ମାଗୁଥିଲା, ତାଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । କଟକରୁ ଜଜାରସିଂହ ଆଡ଼କୁ ଯିବା ବାଟରେ ଥରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଧରା ହୋଇଥିଲା । ସର୍ବାର ସବୁ ବିଷୟ ଏକାଠି ଗୁଢ଼ି ଠିକ୍ କଲେ ଯେ ରାଧା ହିଁ ଅ ରମା ଦାନା ସାହୁ ଘରେ ଜଜାରସିଂହରେ ଥିଲା । ତାକୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚୋରାଇ ଆଣିଥିବା ସମ୍ଭବପର; କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପରା ମରିଯାଇ-

ଥଲା । ତଥାପି ସେ ମୁହଁ ଶୁଣି ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ ନ କରି ଜନାରସିଂହ ଗୁଲିଗଲେ । ସେଠାରେ ଯେତେ ଡକନ୍ତି କଲେ, ତାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ । ରମାକୁ କିଏ ଚୋରକ ନେଇଛି କହିଲେ, ନିଜ ଉପରକୁ ଦୋଷ ଆସିବ ଜାଣି, ଘନା ସାହୁ କହିଲେ, “ରମାକୁ ତା ଅଜା ଆସି ନେଇ ଯାଇଛି ।” ଶୁଣି, ସର୍ବଦାର ମହାପାତ୍ର ମନକୁ ମନ କହିଲେ, “ନା, ଏଟା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନୁହେଁ । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମରିଯାଇଛି । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବଳଦ । ବୃଥା ଏତେ ଭୁଆଁ ଗୁଲିଲି ।”

ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦାର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବିଷୟରେ ସମସ୍ତ କଥା ପ୍ରାୟ ପାସୋରିଦେଲବେଳକୁ, ସେ କଟକ ମଙ୍ଗଳାବାଗର ସେହି ‘ଭିକାରୀ ଦାତା’ କଥା ଦିନେ ହଠାତ୍ ଶୁଣିଲେ । ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଶୁଣିଲେ ଯେ ତା ସଙ୍ଗରେ ଆଠ ବର୍ଷର ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ଅଛି ଏବଂ ସେ ବାଳିକା ଜନାରସିଂହରୁ ଆସିଛି । ସେହି ଭିକାରୀ ଦାତା ହାତରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଅଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଖବର ମିଳିଲା । ସେ ସମୟ ନଷ୍ଟ ନ କରି, ଛୁଣ୍ଟା ନେଇଟା କନା ପିନ୍ଧି, ଭିକାରୀ ବେଶରେ, ମଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟିଏ କୂଅ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ସେହିଠାରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାଙ୍କୁ ଭିକ ଦେବାକୁ ଗଲା । ଯେତେବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଯେପରି ସନ୍ଦେହରେ ତମକପଡ଼ିଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଦେଖି, ଚିହ୍ନିପାରି, ହଠାତ୍ ତମକପଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେତିକିରେ ସର୍ବଦାରଙ୍କ ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ତାକୁ ସୁବଧାରେ ଛକିବା ନିମନ୍ତେ ତା ବସା ପାଖେ ଖଣ୍ଡିଏ ବସାଘର ନେଇ ରହିବାକୁ ଗଲେ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେ ଗୋଟିଏ ଆଲୁଅ ଧରି ଯେତେବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦ୍ଵାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫାଟ ବାଟେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଏକ ମହା ସକଟରେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ବସାଘର ଛୁଡ଼ି ଯେଉଁ ଦିନ ରାତିରେ ପଳାଇ ଆସିଲା, ସର୍ବଦାର ମହାପାତ୍ର ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକ ନେଇ ତା ଘର ପାଖେ ଜଗିଥିଲେ, ସୁତରାଂ ସେ ପଳାଇ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଅଥଚ ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ସେହିଠାରେ ଧରି ବନ୍ଦୀ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଜଣେ ଧର୍ମ-ପରାୟଣ ବ୍ୟକ୍ତି । ଅନ୍ୟାୟରେ ନିରପରାଧକୁ ବନ୍ଦୀ କରିବା ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଚିହ୍ନିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହି, କେବଳ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ମାତାମଠ ପାଖ ଗଳିରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମେଲା ଡିଙ୍ଗରେ ଠିକ୍ ପଶିବାବେଳେ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ତାକୁ ଚନ୍ଦ୍ର କରଣରେ ସ୍ଫୁଟ-ରୂପେ ଦେଖି, ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ଚିହ୍ନି ପକାଇଲେ । ମାତ୍ର ସିପାସୀମାନେ ସଙ୍ଗରେ ନ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଡାକିବାକୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ପଛକୁ ମୁହଁ ଗୁଲିଲେ, ସେହି ଅବସରରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅତୁଣ୍ୟ ହୋଇଗଲା ।

ପାଶୁ ନାଏକ ଖସି ଚାଲିଯିବାର ଦେଖି ସର୍ବର ମର୍ମାହତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ବେଶି ଦୂର ଯାଇନାହିଁ, ସର୍ବର ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିପାରିଲେ । ସେ ଏଘର ସେ ଘର ଏଗଳି ସେଗଳି ଖୋଜି ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସତେ ଯେପରି ସେ ଗୋଟାଏ ହଜିଲ କୁହୁ ଖୋଜୁଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଭାବରେ ଚାଲିଆଡ଼େ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରିଗଲେ । ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଗୁଡ଼ି ପାହୁ ଯିବାରୁ ଦୁଇ ଜଣ ସିପାସୀ ବସାଇଦେଇ, ନିଜେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି, ଗୈରଟି ପରି, ଛୁତିଫଟା ଦୁଃଖରେ ଫାଣ୍ଟି କି ଫେରିଲେ ।

—୨୨—

ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ

କଟକରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁଠାରେ ଗୋପାଳଜୀ ମଠ ଅଛି, ସେଠାରୁ କିଛି ଦୂର ଦକ୍ଷିଣକୁ, ପ୍ରାୟ ଅଶୀ ନବେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ଟ ବଗିଚା ଥିଲା ଓ ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବହୁକାଳର ପୁରୁଣା ଭଗୋନ୍ନୁ ଖ ମଠ ରହିଥିଲା । ମଠଟିରେ ବାବାଜୀ ରହୁ ନ ଥିଲେ, ଥିଲେ କେବଳ ମାତାମାନେ । ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପତାକା ଓଡ଼ିଶାରେ ଉଡ଼ାଇଲା ଦିନୁ, ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଯେପରି ମଠମାନ ରହିଥିଲା, କେବଳ ମାତାମାନେ ପୂଜା ଧ୍ୟାନରେ ସମୟ କଟାଇବା ଲାଗି କଟକ ସହରରେ ଓ ପୁରୀ ଧାମରେ ସେହିପରି ଦୁଇଟି ମାତାମଠ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁରୀ ମାତାମଠ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାମରେ ମାତ୍ର ପଡ଼ିରହିଛି ଏବଂ ମାତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବାବାଜୀମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ-ସ୍ଥଳରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ କଟକ ମାତାମଠର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଏକାବେଳେକେ ଲୋପ ପାଇଯାଇଛି କହିଲେ ତଳେ ।

କଟକ ମାତାମଠ ଥିଲାବେଳେ ସେଠାରେ ଅଳ୍ପ ବୟସର ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ବାଛି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା । ଚିତ୍ର ଜୀବନ ଅବିବାହିତା ରହି ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମରେ ମନ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସେହିମାନେହିଁ ଅତି ବାଲ୍ୟ ବୟସରୁ ସେଠାରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲେ । ଅନେକ ବାଳବିଧବା ଘରେ ସଂସାରର ସୁଖବିଳାସ ଭିତରେ ନ ରହି, ମଠରେ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନାରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । ମଠରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପାଦ ତ ଦୂରର କଥା, ଛୁଇଁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିବାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମନା ଥିଲା । କେବଳ ବଗିଚା ମାଳୀ ବିଷୟରେ ଏ କଠୋର ନିୟମର ଏକ ସାମାନ୍ୟ ଅତିରିକ୍ତ ରୂପେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଧାନ କରାଯାଇଥିଲା ।

ମଠର ସଦର ଦ୍ଵାର ଗୋଟିଏ ଗଳିଆଡ଼କୁ ଥିଲା । କେହି ମଠରେ ସ୍ଥବେଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ସଦର ଦ୍ଵାର ପାଖେ ଡାକୁ ଗୋଟିଏ ଘଣ୍ଟିରେ ହାତ ମାରି ବଜାଇବାକୁ ହୁଏ । ଘଣ୍ଟି ବାଜିଲା ମାତ୍ରେ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ କୋମଳ ନାସ୍ତ କଣ୍ଠର ସ୍ଵର ଶୁଣାଯାଏ, “କିଏ ?” ମଠ ଭିତରକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ଠାର ଥାଏ । ଘଣ୍ଟି ବଜାଇବା ଲୋକର ପରିଚୟ ଅନୁସାରେ ଭିତରୁ ପୁଣି ସ୍ଵର ଶୁଣାଯାଏ, “ଜାହାଣ ଆଡ଼କୁ ଯାଇ ଚୋରି ଦୁଆର ବାଟେ ଆସ ।” ଚୋରିଦ୍ଵାର ବାଟେ ଭିତରକୁ ଗଲେ, ଗୋଟିଏ ନିତାନ୍ତ ଅନ୍ଧାର ଘରେ ପଶିବାକୁ ହୁଏ । ସେ ଅନ୍ଧାର ଘର ଭିତରୁ ମଠ ଅଗଣାକୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିତାନ୍ତ ଛୋଟ ଛୋଟ କଣା କାନ୍ଥରେ ରହିଥାଏ । ସେ କଣାବାଟେ କଥା କହି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଲେ, ଭିତର ପାଖୁ ଗୋଟିଏ ଦ୍ଵାର ଫିଟେ । ସେହି ଦ୍ଵାର ବାଟେ ସେ ଅନ୍ଧାର ଘର ମଧ୍ୟରୁ ମଠର ଅଗଣାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ ।

ମଠରେ ଚଳିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବାଳିକାମାନେ ପଢ଼ାଶୁଣା କରି ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜନ କଲପରେ ଦାସୀ ବ୍ରହ୍ମଣ କରି ମାତା ହୁଅନ୍ତି । ମାତା ହେଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗେରୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ ହୁଏ । ମାତାମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ଭିତର ଆସ୍ଥାନାରେ କାଳେ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ ହେବେ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ଠାରରେ ମନୋରାଜି ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ବାଳିକାମାନେ ପାଠ ପଢ଼ନ୍ତି, ଗୀତ ଗାଆନ୍ତି, ଆବଶ୍ୟକବେଳେ ହସ କୌତୁକରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି, ସମ୍ପା ଧୋବ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବାକୁ ପାଆନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ନିର୍ଘମିଷ୍ଟ ଖାଆନ୍ତି । ମଠର ବ୍ୟୟ ନିମନ୍ତେ ଜମି ଖଞ୍ଜାଥାଏ । ଶ୍ରୀମାତା ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାନ୍ତି ଓ ମଠ ପରିଚାଳନା କୁହନ୍ତି । ସେ ଏକା ସବୁବେଳେ କଥା କହିପାରନ୍ତି । ପୁରୁଷ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ମଠ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅଧିକାର ଥାଏ ।

ସେହି ମଠର ବଗିଚା ଭିତରେ ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ପାଖୁ ନାଏକକୁ ହଠାତ୍ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବଗିଚାରେ ପାଦ ପକାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ ଯେଉଁ ସଜୀବ ଶୁଣିଲା, ତାହା ପ୍ରତୀମାନଙ୍କ ଉପାସନା ଧ୍ବନି । ସେ ଘର ଭିତରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଶୋଇବାର ଦେଖି, ବହୁତ କି ମରିଯାଇଛି ବୋଲି ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଥିଲା, ସେ ଲୋକ ପ୍ରକୃତରେ ଜୀବନ୍ତ ମାନବ ନୁହେଁ । ମାତାମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ବିଷୟରେ ସ୍ଵପ୍ନା ସ୍ମରଣ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ପଥରନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତି ମଠ ମଧ୍ୟରେ ରଖାଯାଇଥାଏ । ମଠର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାତା ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥୀ ପ୍ରତିଦିନ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ।

ବାସୁ ଦାସ ସଙ୍ଗେ ତାର ଚକ୍କାଚକ୍କି ହୋଇଯିବା ପରେ, ପାଶୁ ନାଏକ କହୁଲା, “ମୁଁ ଏଣିକି ଏଇଠେଇ ରହିଯିବି । ଏଠାରୁ ଆଉ ସୁବିଧା ଥାନ ମତେ ମିଳିବ ନାହିଁ ।” ବାସୁବରେ ପାଶୁ ନାଏକ ପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଲୋକ ପକ୍ଷେ ସେପରି ଗୋଟାଏ ମଠ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ତାହାହିଁ ବାସୁ ଦାସ ପକ୍ଷେ ଭାବନାର ବିଷୟ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ରାତିଯାକ ନ ଶୋଇ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ଦେବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ଭାବିଲା, “ଦେବାନ କିପରି ଏ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ ? ଏ ପିଲାଟି କିଏ ?” ରାତିଯାକ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନ ତା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଟାର ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ତାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ଶେଷରେ କହୁଲା, “ଯାହାହେଉ, ଦେବାନ ତ ମୋ ଜୀବନ ରଖିଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପାଲି ।”

ବାସୁ ଦାସ ଜୀବନଯାତ୍ରା ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କେବେ ଭୁଲି ନାହିଁ, ଯାତ୍ରା ଜୀବନରେ ପାହୁଲୁଟିଏ କେବେ ଦାନ କରି ନାହିଁ, ସତ କଥା ପଦେ କେବେହେଁ କହୁନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ମଠରେ ରହି, ଧର୍ମପ୍ରାଣୀ ମାତାମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତା ଜୀବନର ଗତି କେତେକ ପରିମାଣରେ ବଦଳିଥିଲା ପରି ବୋଧହୁଏ । ସୁତରାଂ ସେ ପାଶୁ ନାଏକକୁ ଦେଖି, ଦେବାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ରୂପ ସୁସ୍ୱାଦୁ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଛିରି କଲା । ସେ ସକାଳେ ଶେଯରୁ ଉଠି ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା, କହ ଦେଖି, ଦେବାନ ମହାରାଜ, ଏଠି ତୁମେ କିପରି ଚଳିବ ବୋଲି ଭାବିଛ ?” ତା ପରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ଶେଷରେ ବାସୁ ଦାସ କହୁଲା, “ତୁମେ, କି ତୁମର ପିଲାଟି ଘରୁ ବାହାରି ପଦାରେ ପାଦ ପକେଇବ ନାହିଁ । ପଦାକୁ ବାହାରିଲେଇ, ବିପତ୍ତି । ବିପତ୍ତି ତ ଘଟି ସାରନ୍ତାଣି । ତୁମେ ଭାରି ସୁବିଧା ସମୟରେ ଆସିଯାଇଛ । ଜଣେ ବଡ଼ମାତାଙ୍କ ଦେହ ଖୁବ୍ ଖରାପ ଅଛି, ବଞ୍ଚିଲେ ବଞ୍ଚିଲା ପରି । ସେଥିରେ ଆଉ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ନୋହୁଲେ, କି ତୁମେ ଆଜି ଧରା ନ ପଡ଼ିଥାନ୍ତୁ ? ଆଜି ଦିନଟା ହୁଏତ ଏମିତି ଯିବ । କାଳିକ କଣ ହେଉଛି ଦେଖ ।”

“ତୁମ ଏ କୁଡ଼ିଆଟି ତ ଏକେ ଅନେକ ଦୂରରେ; ତା ପରେ ପୁଣି ଗଛ ଆଡୁଆଳରେ ଅଛି । ମଠକୁ ଏଠା ଦେଖାଯାଉ ନ ଥିବ ?”

“ନା, ହେଲେ, ସାନ ସାନ ପିଲାମାନେ ଯେ ଅଛନ୍ତି ରାଣୀମାତା କହନ୍ତି, ସେମାନେ ସବୁ ବାରୁଦ, ଟିକିକେ ଜଳି ଉଠିବେ ।”

“ସେମାନେ ପୁଣି କିଏ ?” ବାସୁ ଦାସ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ପାଟି ଫିଟାଉଥିଲା । ହଠାତ୍ ମଠରେ କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା । ତତ୍ତ୍ୱ ସେ କହୁଲା, “ଏଇ, ମରିଗଲେ ପରା !

ପର ! ସେଇଥିପାଇଁ ମଠର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାତାମାନେ ହରି ସଙ୍ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଶୁଣ, ଶୁଭ୍ର ନା ? ହୁଏତ ସାନ ପିଲାମାନେ ମଠରୁ ଏ ଆଡ଼େ ବୁଲି ଆସିବେ । ଆସିଲେଇ ତ ତୁମକୁ ଦେଖି ପକେଇବେ । ତାଙ୍କ ପାଟିରେ କିଏ ବାଜି ବଜା ଦବ ? ହଲ କରି କହିବେ, ‘ଏ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ଲୋକ’ । ଆଜି ହୁଏତ ନ ଆସି ପାରନ୍ତି । କାହିଁକି ନା, ଆଜି ସମସ୍ତେ ହରି ସଙ୍ଗୀତରେ ଲାଗିବେ, ମାତ୍ର କାଲିକି କିଏ ତାଙ୍କୁ ରୋକି ପାରିବ ?”

“ଦାସେ, ଏଠି ବାଲିକାମାନେ ପଢ଼ନ୍ତି ନା ?”

“ହଁ ।” ଶୁଣି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ରମା ପାଇଁ ତାହା-ହେଲେ ଗୋଟାଏ ପାଠଶାଳା ସୁବିଧାରେ ମିଳିଯିବ । ଏଇ ମଠକୁ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରିବ, ଦେଖୁଛି ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିବାର ଦେଖି, ବାସୁ ଦାସ ପଚାରିଲା, “ଦେବୀନ, କଣ ଭାବୁଛ ?”

“ଭାବୁଛି ଏଠେଇ ରହିବା ଟିକିଏ କଷ୍ଟକଥା ।”

“ନା, ବାହାରିବା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠୁକୁ ଆସିବାକୁ ହେଲେ, ତୁମକୁ ଆଗ ବାହାରିଯିବାକୁ ହେବ । ସଦର ଦରଜାବାଟେ ନ ଆସିଲେ ଏଠି ତୁମର ଥାନ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯେ ବାଟେ ଆସିଥିଲ, ସେ ବାଟେ ଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ? କହିଲ ଦେଖି, କୋଉ ବାଟେ ଆସିଲ ?”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଲା ପଡ଼ିଗଲା । ମଠରୁ ବାହାରି ସେହି ଗଳିକୁ ପୁଣି ଯିବା ଭାବନାରେ ସେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ଓ ତାଙ୍କ ସିପାହୀମାନଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ର ତା ଆଖି ଆଗରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ନାଟିଗଲା । ସେ କହିଲା, “ଦାସେ, ଧର, ମୁଁ ଆକାଶରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲି ।” ଶୁଣି ବାସୁଦାସ କହିଲା, “ମୁଁ ସିନା ଚୁଟୁଛି ସେ କଥା; ସେ ଗୁଣ୍ଡୀଏ କଣ ଚୁଟିବେ କି ? ତୁମ ଝିଅଟି ବେଶ୍ ନିଦରେ ଶୋଇଛି । ଆଛା, ସ୍ଥାନ କଣ ?”

“ରମା ।”

“ଏ ତୁମ ଝିଅ ? ନା’ ମୁଁ ପଚାରୁଛି, ତୁମେ ତା ଅଜ୍ଞା, ନା ?”

“ହଁ ।”

“ଝିଅ ! ସ୍ଥାନ ବାହାରକୁ ନବା ସହଜ । ମୁଁ ମୋ ଟୋକେଇରେ ପୁରେଇ ମୁଣ୍ଡେଇ ନେଇଯାଇପାରେ । ତୁମେ ମନା କରିଦେଉଥିବ । ପାଟି ଶୁଣ, କରିବ ନାହିଁ । ମୋର ଜଣେ ଆପଣାର ଲୋକ ଏ ସହରରେ ଅଛି । ମୁଁ ଏ ପିଲାକୁ ନେଇ ତା ପାଖେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିବି । ତୁମେ କାଲି ଆସିଲୁବେଳେ ଏ ତୁମ ସାଥରେ ଆସିବ ।

ତୁମେ ଆଜି ଯାଅ କି, ମୁଁ କାଲି ତୁମକୁ ପୁଣି ସେନ ଆସିବି । ତେବେ କଥା ହେଉଛି,
ତୁମେ ଯିବ କିପରି ?” ଶୁଣି, ପାଶୁ ନାଏକ କେବଳ ଥରେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ,
ସେପରି କି ଲୋକେ ମହା ଚନ୍ଦ୍ରରେ ପଡ଼ି କୌଣସି କଥା ସ୍ଥିର ନ କରିପାରିବା
ବେଳେ କରୁଥାନ୍ତି ।

ତେଣେ ସଙ୍ଗୀତ ନୁହେଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଦ ହେଲା । ବାସୁଦେବ କହିଲା,
“ଆମ ଏଠି ମାତାମାନେ ପୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତା ଜଣେ ମରିଗଲେ,
ପୋଲିସ୍‌ଙ୍କ ଦରିଆରେ ମଠର ଖଜ୍ଜା ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସିନ୍ଦୂର ଆସେ ।
ମାତାଙ୍କୁ ସେ ସିନ୍ଦୂରରେ ପୁରାଇବାକୁ ହୁଏ । ତା ପରେ ମୁଁ ମାଳି କନା,
ସିନ୍ଦୂରରେ କଣ୍ଟା ମାରି ବନ୍ଦ କରିବା କାମ ମୋ ଦେହାନ୍ତ । ଯୋଉ ଘରେ ଏ
ସବୁ କାମ ହୁଏ, ସେଠେଇ ରାଣୀମାତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ
ଅବଶ୍ୟ ରହେ, ଆଉ ସିନ୍ଦୂର ଚୁଆଳୀମାନେ ରହନ୍ତି । ତେବେ ଆମେଗୁଡ଼ାକ କୋଉ
ମଣିଷରେ ଲେଖା ? ସିନ୍ଦୂର କଟା ଆସିଲବେଳକୁ ଖାଲି ଆସେ; ମାତ୍ର ଏଣୁ ଗଲ-
ବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ମଡ଼ା ଭରି ହୋଇଯାଏ । ଯାଇ ତ ମାଟି ଭିତରେ ପୋତା ହୁଏ ।
ସେଠି ସେ ପୋତାବା ଲୋକ ଅଛି, ତା ସାଥରେ ମୋର ଭାରି ମନ ମିଳେ । ତା
ନାଁ ଜଗନାଥୁଆ । ଦେଖାଯାଉ, କଣ ହେଉଛି; କାଲିଠୁ ତ ଏ ମଠରେ ଏକ ନ
ହେବା କଥା ହେଇଛି; ଦେବାନା” ମାତା ମରିଗନ୍ତି ଆଉ ସେହି ସମୟକୁ
ବାସୁଦାସ କହି ନ ସାରୁଣ୍ଡ ତା ଭୂତରୁ କଥା ଛଡ଼ାଇ ନେଇ, ପାଶୁ ନାଏକ ଟିକିଏ
ହସି କହିଲା, “ପୋତା ହେବେ ।”

ଶୁଣି, ବାସୁଦାସ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଏଠି ରହୁବା, ଦେବାନ ହଜୁର,
ପୋତା ହବାଠୁ କିଛି କମ ନୁହେଁ ।” ତେଣେ ମଠରେ ଘଣ୍ଟା ବାଜିଲା । ବାସୁ ଦାସ
କହିଲା, “ଏଟା ମୋ ପାଇଁ । ମୋତେ ଡକରା ପଡ଼ିଲା । ମତେ କଣ ବରଦ
କରିବେ । ଦେବାନ ଆପଣେ, ତୁମେ ଘରୁ ବାହାରିବ ନାହିଁଟି । ଶିକାରେ ମୁଢ଼ି
ଉଠୁଡ଼ା ପୁଞ୍ଜି ଏ ଅଛି, ଖାଇବ । ମୁଁ ଯାଉଛି ।” କହି, ବାସୁ ଦାସ ଘଣ୍ଟି ଠନ୍ ଠନ୍
ଶବ୍ଦରେ ମାତାମାନଙ୍କୁ ଗୋରୁପଲ ପରି ଡଢ଼ିନେଇ ମଠ ଭିତରେ ଯାଇ ହାଜର
ହେଲା । ରାଣୀମାତା ଗାଦିରେ ବାସନ୍ତଲ ଉପରେ ବସିଥିଲେ । ମାଳୀ ଯାଇ
ଗୋଡ଼ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ହାତ ଯୋଡ଼ି ଠିଆହେଲା । ମାତା ଆଖି ବୁଜି ମାଳି
ଗଡ଼ାଉଥିଲେ, ବାସୁ ଦାସ କାଣି ନିଜର ଉପସ୍ଥିତି ଜଣାଇବାରେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି
ଗୁହଁଲେ । କହିଲେ, “ବାସୁ ମୁଁ ତୋତେ ଗୋଟାଏ କଥା କହିବାକୁ ଡାକିଲି ।”

ବାସୁ ଦାସ କହିଲା, “ମଣିମା, ମୋର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ହଜୁରରେ
ଜଣାଇବାକୁ ଅଛି ।” କହିଯାରି, ବାସୁଦାସ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲା । ରାଣୀମାତା ଦେଖି

କହିଲେ, “ତର ନା, ବାପୁ । ଯାହା କହିବୁ, କହିନା ।” ବାପୁ ସାହସ ପାଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ମଣିମା, ମୁଁ ହଜୁରଙ୍କ ଦାନା ଖାଇ ଏଇ ମଠ ଭିତରେ ଦି ବର୍ଷ ହେଲା କାମ ଚଳେଇ ଆସିଲି । ଏଣିକି ବୁଢ଼ା ହୋଇଗଲି, ପାଦ ଅକଚଲାଣି, ଦେହରେ ଆଉ ବଳ ନାହିଁ । ଦିନ ରାତି କାମକୁ ମୁଁ ପାରୁନାହିଁ । କାଲି ରାତିସାରା ମୋତେ ବଗିଚାରେ ପାଣି ଦବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମଣିମା ଯେବେ ହୁକୁମ ଦିଅନ୍ତେ, ମୋର ଜଣେ ଭାଇ ଅଛି, କିଛି ଟୋକା ଭେଣ୍ଟା ନୁହେଁ, ମୋର ପରି ବୁଢ଼ା; ମୁଁ ତାକୁ ଆଣି ମୋ ସାଥରେ ରଖନ୍ତି । ସେ ବଗିଚା କାମ ମୋଠୋଠି ଦିଗୁଣ ଜାଣେ । ଆଉ ତାର ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଅଛି । ସେ ମଧ୍ୟ ଏଠେଇ ପିଲା ମାତାଙ୍କ ସାଥରେ ମାତା ହୋଇ ରହିଯିବ ।”

ବାପୁ ଦାସ ଭାଇ କଥା କହିଲାବେଳେ ରାଣୀମାତା ଗୋଟାଏ ସୁରୁଷ ବିଷୟ ଶୁଣି ଚମକି ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ତା ବକ୍ରବ୍ୟ କହି ଶେଷ କଲା । ତାହା ନ ଶୁଣିଲା ପରି ରହି ରାଣୀମାତା କହିଲେ, “ବାପୁ, ତତେ ଆମ ବଗିଚା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗାତ ଖୋଳିବାକୁ ହବ ।”

“କାହିଁକି, ମଣିମା ? ଆମ ମୋ ଭାଇ କି ଗାତ ଖୋଳି ଜାଣେ କି !”

“ଆଜି ମାତା କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା ଦେହ ଗୁଡ଼ିଚନ୍ତି ଜାଣିବୁ ତ ? ତାଙ୍କ ସମାଧି ଏଇ ମଠ ଭିତରେ କରିବାକୁ ଭାବୁଛି ।”

“କୋମ୍ପାନିଘର ଛତରା ହାକିମଗୁଡ଼ାକ କଣ ସେ କଥା କେବେ କରେଇ ଦେବେ ? କେଡ଼େ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା କି । ଆହା, ମାତା ଚାଲିଗଲେ !”

“ତୁ ଜାଣିବୁ ?”

“ନା, ମଣିମା । ମୁଁ ତ ଗୋଟାଏ କଣରେ ସେଆଡ଼େ ଯାଇ ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ କାହିଁକି ଜାଣିମି ଏଠେଇ କଣ ହେଉଛି, ନ ହେଉଛି ।”

“ତୁ ସଙ୍ଗର୍ଜନ ଶୁଣିନାହିଁ ? ଯାହାହେଉ, ତାଙ୍କ ସମାଧି ଏଇଠି କରିବାକୁ ହବ । ସରକାରୀ ହାକିମମାନେ ଯାହା କହନ୍ତୁ ପଛକେ, ମାତାଙ୍କ କଥା ରଖିବାକୁ ହବ । ସେ ଏଇ ମଠ ଭିତରେ ଅବୃତ୍ତ ଗଛ ମୂଳେ ସମାଧି ଘେନିମାକୁ ଥରକୁ ଥର କହି ଯାଇଛନ୍ତି ।”

“ତାଙ୍କ ପରି ମାତା ଜଣେ ଆଉ କଣ କିଏ ହବ ? ମୁଁ ସ୍ଥାନକପାଳିଆ; ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବି ପାଇବି ବିଗୁରୁ ବିଗୁରୁ ସେ ସ୍ବର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲେ, ମୁଁ ପାଇପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ମୋତେ ଟିକିଏ ସୁଖ ଦେଇଥିଲେ, କଣ ମୋ ଏ ଗ୍ରେଟାଗୋଡ଼ ଆଉ ଏମିତି ରହିଥାନ୍ତା ? ଶହ ଶହ ଲୋକ ତାଙ୍କ ହାତେ ଜରିଚନ୍ତି ପରା ।”

ରାଣୀମାତା ମାଲି ଗଡ଼ାଇବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ବାସୁ ଦାସ କହୁ ସାରିବା ପରେ ସେ କହୁଲେ, “କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟା ଯୋଉ ଖଟରେ କୋଡ଼ିଏବର୍ଷ କାଳ ଶୋଇଚନ୍ତି, ସେହି ଖଟ ସହୁତ ତାଙ୍କୁ ସମାଧି ଦବାକୁ କହୁଯାଇଚନ୍ତି । ଆଜି ସମାଧି ହବ ନାହିଁ । ସେ କହୁଚନ୍ତି, ଆଜିକାଲି ଦି ଦିନ ଅଷ୍ଟପ୍ରହର ହେଲା ପରେ ପ’ରଦିନକୁ ସମାଧି ହବ । ତୁ ମାଟିରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗାତ ଖୋଳି ରଖ ।”

“ଖୋଲିବୁ, ମଣିମା । ହଜୁର ହୁକୁମ ଦେଲେ, କାଲିକି ମୋ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ଆସିଯିବ । ଦିହେ ମିଶିଲେ ଗାତ ଖଣ୍ଡେ କଣ, ଅଧା ପୋଖରୀଟାଏ ଖୋଳି-ପକେଇବୁ । ଆଜ୍ଞା, ଭଲ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତେଣୁ ଯେ ସିନ୍ଦୂର ଆସିବ, କଣ ଓଁପସ ଗୁଲିଯିବ ?”

“ନା, ତା କୋଉଠେଇ ହବ ? ସେଟାକୁ ସମାଧି ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟସ୍ତମତେ ନେଇ ପୋତିବାକୁ ପଡ଼ିବ ପରା । ନ ହେଲେ, ଧରିବେ ଯେ ।”

“କଣ ଖାଲି ସିନ୍ଦୂର କଟା ?”

“ହଁ, ମାତାଙ୍କ ସମାଧି ତ ଏ ଭିତରେ ହବ ନା, ଖାଲି ସିନ୍ଦୂର ନୁହେଁ ତ ଆଉ କଣ ? କଣ, ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ?”

“ଉତ୍ତାସ ହେଲେ ଯେ ଜଣା ପଡ଼ିଯିବ । ବୁଢ଼ାଳୀମାନେ କଥା ଫଟେଇ ଦେବେ ନାହିଁ ? କାହା ଚୁଣ୍ଡରେ କେତେ ହାତ ଦବା ?”

“ସତ କଥା, ତା ତ ଦେଇପାରିନ୍ତି । ମାତ୍ର ଉପାୟ କଣ ?”

“ମଣିମା, ମୁଁ ସିନ୍ଦୂରରେ ମାଟି ଭରତି କରିଦେବି ।”

“ଠିକ୍ କଥା । ମାଟି ଓଜନ ମଣିଷ ଓଜନ ସାଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ତା ପରେ ପୁଣି, ଏଇ ମଣିଷ ତ ମାଟି ହେଉଛି । ଏ ଉପାୟଟା ବେଶ୍ । କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ମୁଁ ଭାରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲି, ବାସୁ । ସେପରି ଆଉ ଜଣେ କାହୁଁ ପାଇବ ?” କହୁ କହୁ, ରାଣୀମାତାଙ୍କ ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ସେ ହଠାତ୍ ତାହା ପୋଛି ପକାଇ କହୁଲେ, “ଆହା ମୋ ଆଖିରୁ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଝରି ପଡ଼ୁଛି ।” ମାତାମଠରେ ମାତାମାନେ ମଠର ନିୟମ ଅନୁସାରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ମନା ଥାଏ । ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦିବା ଯେପରି, ଫପଦରେ ହସିବା ମଧ୍ୟ ସେହୁପରି ଦୁର୍ବଳତା ବୋଲି ସେମାନେ ଧ୍ବିର କରିଥିଲେ । ବାସୁ ଦାସ ରାଣୀମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା-ବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଯେଉଁ ବିଷାଦର ଗୁମ୍ଫା ଦେଖିଥିଲା, ତାହା ଆଉ ଗଭୀର ନାହିଁ । କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ମଠର ସାଧାରଣ ସମାଧି ଭୂମିରେ ବିସର୍ଜନ ନ କରି ମଠ ଭିତରେ କିପରି ସମାଧି ଦେବାକୁ ହେବ, ଅଥଚ ସେ କଥା-ସରକାର

କର୍ମବୃତ୍ତମାନଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ତାହା ସେ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ବାସୁ ଦାସଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବା ପରେ ତାଙ୍କୁ ବାଟ ପରିଷ୍କାର ଦେଖାଗଲା । ସୁତରାଂ ବାସୁଦାସ ଫେରିଯିବା ବେଳେ ସେ କହିଲେ, “ବାସୁ, ମୁଁ ତୋଠେ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲି । ଆଜି ତୋ ଭାଇଙ୍କ ଆଶା । ଆଉ ତା ଝିଅ ମଧ୍ୟ ଆସୁ ।”

ବାଟଯାକ ଚନ୍ଦ୍ରାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ, ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୁଲି ବାସୁ ଦାସ ପ୍ରାୟ ଘଡ଼ିକ ପରେ ବସାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ରମା ନିଦରୁ ଉଠି ବସିଥିଲା । ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ତାକୁ କହିଥିଲା, “ମା ରମା, ଶୁଣ, ଆଜି ଆମକୁ ଏଠାକୁ ଗୁଲିଦିବାକୁ ହବ । ତେବେ, ଯାଇ ଆମେ ଫେରେ ଆସିବା । ଆସିଲେ ଏଠେ ଖୁବ୍ ସୁଖରେ ରହିବା । ତୋର ଏ ମଉସା ତୋତେ ତାଙ୍କ ଟୋକେଇରେ ବସେଇ ଦେଉଥିବେ । ମୁଁ ପଛେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବି । ତୁ କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ, କି ପାଟି ତୁଣ୍ଡ କିଛି କରିବୁ ନାହିଁ । କଲେ ବୁଝିଆ, ସାଉଆଣୀ ଆସିବଟି ।” ରମା ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ି ସମ୍ମତ ଜଣାଇଲା ।

ଦ୍ଵାର ଫିଟାଇ ବାସୁ ଦାସ ଘର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଡ଼ ପକାଇଲା ଦେଖି, ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଆଗ୍ରହରେ ପଚାରିଲା, “କଣ ହେଲା ?” ବାସୁ ଦାସ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ସବୁ ଠିକ୍ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ତୁମକୁ ଆଜିମାକୁ ରାଣୀମାତା ହିଁ କଲେ । ତେବେ କଥା ହେଉଛି, ତୁମେ ବାହାରକୁ ଯାଉଛ କମିତି । ଏ ପିଲା ତ ଗୁଲିଦିବ । ତୁମ କଥା ପଡ଼ିଛି ଭାବନା । ସବୁ ପୁଣି ଆଜି ଭିତରେ ହବ । ଦରକାର । ତୁମର ଏ ଝିଆରୀ ନା ନାଉଣୀ, କଣଟି ତୁମର ? ରାଣୀମା ରମାକୁ ଆଜି ନେଇ ଆସିବାକୁ ଦୁକୁମ ଦେଇଛନ୍ତି ।” କହି ସାରି, ବାସୁ ଦାସ ରାଣୀମାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଥିବା ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପାଣ୍ଠ ନାଏକକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କହିଗଲା, କିଛି ଲୁଚାଇଲା ନାହିଁ । ତା ପରେ ସେ କହିଲା, “ବାହାରକୁ ଯେ ସିନ୍ଦୂର ଦିବ, ମତେ ତା ସାଥରେ ସିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଠି ଯେ ଲୋକ ମାଟି ପୋତେ, ତା ସହୁତ ମତେ ରହିବାକୁ ହବ । ପୋତା ସରିଲେ ମୁଁ ପୁଣି ଫେରିଆସିବି । ଖାଲି ଗୋଟାଏ କଥା, ସିନ୍ଦୂରଟା ଯେ ଖାଲି ରହିବ, କାଲେ କିଏ କୁଆଡ଼େ ସୁରକ୍ଷ ପାଇଯିବ କେଜାଣି ।”

“ଖାଲି କାହିଁକି ରହିବ ? ସେଥିରେ ଯାହା ରହିବା କଥା, ରଖିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଖାଲି ରଖିଲେଇ ତ ଗଣ୍ଡଗୋଲ ଭିଆଇବ ।”

“ରଖିବା କଥା ମଡ଼ା ? ମଡ଼ାଟାଏ ପୁଣି କୋ'ଠୁ ପାଇବ ?”

“ତାହାହେଲେ ଜାଅନ୍ତା ଲୋକଟାଏ ରଖ ।”

“ଜାଅନ୍ତା ! କାହାକୁ ?” ବାସୁ ଦାସ ଜିଭ କାମୁଡ଼ିଦେଲା ।

ପାଣ୍ଠ ନାଏକ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵରରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “କାହିଁକି ମୋତେ ।”

ଶୁଣି ବାସୁ ଦାସ କହିଲା, “ଦେବାନ ଆପଣ, ତୁମେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ପରିହାସ କରୁଛ । କଣ ବାଟ ଅଛି, ଠିକ୍ କହି ନା ।”

“ନା, ଠିକ୍ କଥା କହୁଛି, ପରିହାସ ନୁହେଁ । ମୋତେ ତ ଫେରେ ଏଠାଉ ବାହାରି ପଦାକୁ ଯିବାକୁ ହବ ?”

“ହଁ ସେ କଥା ଠିକ୍ ।”

“କେନ୍ଦୁ ନ ଜାଣି ତ ଯିବି । ଆଜ୍ଞା, ସିନ୍ଦୂର ଅଳ୍ପ କୋଉଁ ?”

“ନାହିଁ, ଆସିବ । ଆସି ଦେଉଳ ଆଗେ ସମାଧି ଘରେ ରହୁବ ।”

“ସିନ୍ଦୂର କଟା କେତେ ବଡ଼, କହ ଦେଖି ।”

“ଗୁଣ ହାତ ଲମ୍ବା ହବ ।”

“ଦେଉଳ କେଉଁଠି ?”

“ଏଇ ପାଖରେ, ଏ ବଗିଚା ଭିତରେ ନିର୍ଜ୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ।”

“ସିନ୍ଦୂର କେତେବେଳେ ଆସିବ ?”

“ଆସିବ ଠିକ୍ ଦିନଟା ବାଜିଲାବେଳେ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ସମାଧି ଘରକୁ କିପରି ଯାଇ ପାରିବି ?”

“ଯିବାର କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ । ସିନ୍ଦୂର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସେଠି ଲୋକାରଖ୍ୟ ହବ । ମୁଁ ତା ପୂର୍ବରୁ ସମାଧି ଘର ଭିତରେ ଯାଇ ବନ୍ଦ ହେଇ ରହିଥାନ୍ତି । ତୁମେ ଆଉ ଯିବ କିପରି ?”

“ନା, ସିନ୍ଦୂର ପହଞ୍ଚିବା ଆଗରୁ, କେନ୍ଦୁ ଆସି ନ ଥିବାବେଳେ, ମୋତେ ସେଠାକୁ ନେଇଯାଅ । ତେବେ ତ କାମ ଫାଟେ ।”

“ଏଇ ଘନବେଳେ ? ଆଉ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଷ ଲୋକକୁ ସାଥରେ ଧରି ଯିବି ? ପୁଣି କୋଉଠୁକୁ ନା, ମଠ ଭିତରକୁ ?”

“ନା, ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ, ପୁରୁଷ ନୁହେଁ ।”

“ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ! କିମିତି ?”

“ସେ ଠିକ୍ ହବ, କାମ ବେଳେ ଦେଖାଯିବ ।”

ଘଣ୍ଟାରେ ଦୁଇଟା ବାଜିଲା ପୂର୍ବରୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ଛୋଟିଆ ବାକ୍ସଟି ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୁଣ୍ଟା ଗଇଣ୍ଡା କନା ବାହାରକଲା । ସେ କନା ଖଣ୍ଡି ରମା ଘନା ସାହୁ ଘରେ ପିନ୍ଧୁଥିଲା । ରମାକୁ ପାଟ ପିନ୍ଧାଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେ ଖଣ୍ଡି ପାଲଟାଇ ସଜରେ ନେଇ ଆସିଥିଲା । ତାହା ସେ ଗୋଟାଏ ଛୋଟିଆ ବାକ୍ସରେ ବନ୍ଦ କରି କୁଣ୍ଡ ପକାଇ ରଖିଥିଲା । ଦରକାରୀରୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାକୁ ଧରି ଚାଲିଆସିଲାବେଳେ ସେ ବାକ୍ସଟି ଥଳରେ ପୁରାଇବାର ଦେଖି ରମା ପଚାରିଥିଲା, “ବାପା, ଏଇଟା କାହିଁକି ବୋହୂର ? ଇଥେରେ କଣ ଅଛି ?” ବାପା ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ, ତାକୁ ସାଥରେ ଧରିବାର ଦେଖି ରମା ମନକୁ ମନ କହିଥିଲା, “ଏଟା ଅଛଡ଼ା, ସ୍ତ୍ରୀକୁ ପାଖରୁ

ଛୁଡ଼ିବାକୁ ହବ ନାହିଁ ।” ସେହି ‘ଅଛଡ଼ା’ ଭିତରୁ ପାଣୁ ନାଏକ ରମାର ପୁଅର ଛୁଣ୍ଟା ପରିଧେୟ କାନ୍ଥ ତାକୁ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ ତା ଶ୍ରେଷ୍ଠିଆ ପାଟଖଣ୍ଡ ପିନ୍ଧି, ବାସୁଦାସକୁ ପଚାରିଲା, “ଦାସେ, ଦେଖିଲ, ଏଥର ଚଳିବ ତ ?”

ଦେଖି, ବାସୁ ଦାସ କହିଲା ଦେବାନ ଆପଣେ, ତୁମେ ପକା କଡ଼ାଏ ଏକା, ଦେଖିଲ । ନୋହଲେ କି ତୁମେ ଦେବାନ ହେଇଥାନ୍ତି, ଅଉ ମୁଁ ମାଳୀ ହେଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ? ହେଲେ, ଏ ନାଲିଆ ପାଟ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଏଠେଇ କେହି ନାଲିଆ, କଲା କି ଛୁଟି ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ ପରା । ଦେଖିଲ ମାସେ ଆଖି ପଡ଼ିଯିବ । କିଏ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବି ଅବା ? ତେବେ ସତର୍କ ହେଇ କାମ କରିବା ଭଲ । ଏଟା ଚଳିବ ନାହିଁ ।”

ବାସୁ ଦାସ ଚୁନପସ ଖାଏ । ମଠ ମଧ୍ୟରେ ରୋଜ ଚୁନ ଖୋଜିବା ଧନ୍ଦାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ, ସେ ପୁରୁରୁ ମଠକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଅଣା ହେଲାବେଳେ କୁଡୁଆଏ କଲିଚୁନ ଅଣାଇ ରଖିଥାଏ । ପାଣୁ ନାଏକ ଆଖି କଲିଚୁନ କୁଡୁଆ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ପାଟ ଖଣ୍ଡ ପାଲଟି, ଚୁନପାଣିରେ ଗୁଡ଼ାଇ, ଧଳା କରି ନେଲା । ଦେଖି, ବାସୁ ଦାସ କହିଲା, ଏଥର ଚମକାର । ବୁଦ୍ଧି କି ପରା କେହି ପାଏ ନାହିଁ, ଦେବାନେ” କହି, ସେ ପାଣୁ ନାଏକକୁ ଧରି, ଛୁପି ଛୁପି ସମାଧି ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସମାଧିଘର ଗୋଟାଏ ନିଜାନ୍ତ ଅନ୍ଧାରୀଆ ସ୍ଥାନ । ସେ ଘରେ ଦିନବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଘାସ ଜାଳି ସିନ୍ଦୂରରେ କଣ୍ଟା ମାରିବାକୁ ହୁଏ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି, ପାଣୁ ନାଏକ ଗୋଟାଏ କଣ୍ଟାରେ ଯାଇ ଲୁଚିରହିଲା । ବାସୁ ଦାସକୁ କହିଲା, “ସିନ୍ଦୂର ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ମାସେ ମୁଁ ସେଥରେ ପଶି ଶୋଇପଡ଼ିବି । ତୁମେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କଂଟା ମାରିଦବଟି ।”

“ନା, ଦେବାନେ, ମୁଁ ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋତେ ଯେ ବନ୍ଧାଇତ ତାକୁ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ମାରିଦେବି ? ଏଟା ହବା କଥା ନୁହେଁ ।”

—୨୩—

ଆଉ ଦାସ କବରରୁ ଉଠିଲା

ବାସୁ ଦାସକୁ ଯାହା ଅସମ୍ଭବ ଜଣାପଡ଼ିଲା, ପାଣୁ ନାଏକ ଜାଣିଲା ମାସେ ଚୁଢ଼ିନେଲା ଯେ ତାହା ଅତି ସହଜ କଥା । ଯେ କବଦିଖାନାରେ ଉଣିଶ ବର୍ଷ ରହିଆସିଛି, ତା ପ୍ରତି ସମ୍ଭାରର କୌଣସି ଅସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଅସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ

ସିନ୍ଦୁ କରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ମଢ଼ା ପରି ଯାଇ ମାଟିରେ ପୋତା ହେବା ପରେ ପୁଣି ବହିବାକୁ ଆଶା କରିବା, ତା ପକ୍ଷେ ଗୋଟାଏ ନିତାନ୍ତ ସହଜ କଥା । କିନ୍ତୁ ବାସୁ ଦାସ ପଚାରିଲା, “ତୁମେ ନିଃଶ୍ୱାସ ନବ କେମିତି ?”

“ସେ ତ ଅତି ସହଜ କଥା । ତୁମେ ଗିରିମିଟ୍ରେ ସିନ୍ଦୁ କରେ ଦୁଇ ଚାରିଟା କଣା କରିଦିଅ ନା ମୋର ଭୟ ଏଥିକି ନୁହେଁ । ମୁଁ ଖାଲି ଭାବୁଛି ମାଟିରେ ପୋତିଦେଲା ପରେ ସେଠୁ କିପରି ବାହାରିବ ? ଯେପରି ହେଉ, ମତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠୁ ଏଇ ସିନ୍ଦୁ କରେ ଭାରି ହେଇ ଯିବାକୁ ହବ । ଆଉ କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ, ବାସୁ ଭାଇ !”

“ଦେବାନେ, ତୁମେ ଯା ଭାବୁଛ, ମୁଁ ତା ଭାବୁ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯଦି ବଞ୍ଚିଥାଉ, ସିନ୍ଦୁ କ ଭିତରେ ରହି, ସମାଧି ସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇପାରିବ, ତେଣିକି ଉଠେଇ-ଆଣିବା କଥା ମୋ ଦେହାତ । ସମାଧି ଖୋଳିବାବାଲା ଜଗନାଥ ଆ ମୋର ଆପଣାର ଲୋକ; ଭାଙ୍ଗ ଚିଲମ ନିଶାରେ ଟୁଲିଟୁଲି ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ ତ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଯିବିନା । ପୁରୋହିତ ତ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଚାଲିଆସିବେ, ମୁଁ ଜଗନାଥ ସାଙ୍ଗେ ରହିଯିବି । ତାକୁ ଚିଲମ ପଲ୍ଲୀଏ ଧରେଇଦେଲେ ସେ ନିଶାରେ ଡଳିପଡ଼ିବ । ତୁମେ ସିନ୍ଦୁ କରୁ ଉଠି ବାହାରିଆସିଲ ପରେ ମୁଁ ମାଟି ପକେଇ ପୋତିଦେବି । ଜଗନାଥ ଆ ଉଠି ଦେଖିବ, ସବୁ ସରିବ । ହେଲେ, ସିନ୍ଦୁ କରେ ତ ମୁଁ କଣ୍ଟା ମାରିଦେବି । ତୁମେ ସେ ଭିତରୁ ବାହାରିବ କିମିତି ?”

“ଆ, ଏଇ କଥା ତ ! ଏତେବେଳେଯାଏଁ ବୁଝିଲି ନାହିଁ, ଦାସେ ? ବେଶିକଣ୍ଟା ପିଟିବ ନାହିଁ, କି ଜୋରରେ ପିଟିବନାହିଁ । ଉପର ଘୋଡ଼ଣି ଉଠି ନ ଗଲୁ ଭଲ ବି ଦିନଟା କଣ୍ଟା ଖାଲି ଠୁକେଇ ରଖିଦେଇଥିବ । ମୋତେ ଡାକ ଦେଲେ, ମୁଁ ତଳୁ ଠେସି, ଘୋଡ଼ଣି ଫିଟେଇ ଉଠିପଡ଼ିବି ।” ଶୁଣି, ବାସୁ ଦାସ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ପାଣୁ ନାଏକ ହାତ ଧରି ପକାଇଲା । କହିଲା, “ଓଃ, କି ସାହସ ତୁମର, ଦେବାନେ । ଏ ତ ମରି ପୁଣି ଜନ୍ମ ହବା କଥା ।”

“ଭୟ କର ନାହିଁ ଦାସେ ! ସବୁ ଠିକ୍ ହେଇଯିବ ।”

ସେ ଦିନ ଅପରାହ୍ନ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଘଣ୍ଟା ବେଳେ ସିନ୍ଦୁ କଟି ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଛୋକେଇ ଉପରେ ରଖି, ଆଠ ଜଣ ବୁଢ଼ାଲୀ ଧରି ବାଟରେ ଚାଲିଛନ୍ତି । ସିନ୍ଦୁ କ ଉପରେ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଅସୁମାର ପଡ଼ୁଛି; ଧୂପ ଦୀପ ରଖାଯାଇଛି; ପୁରୋହିତ ଆଗେ ଆଗେ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଚାଲିଛନ୍ତି । ମଠର ସାନ ସାନ ବାଲିକାମାନଙ୍କ କାର୍ତ୍ତିନ ଧୂଳିରେ

ଆକାଶ ମଣ୍ଡିତ ପୁର ଉଠୁଛି । ଦେଖି, ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର କହିଲେ, “ଏ ମାତ୍ରା କୃଷ୍ଣସ୍ଥିତା ଯାଉଛନ୍ତି ପରା ।” ତହିଁ ସେ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସ ପକାଇ, ଆଖି ଛଲ ଛଲ କରି, ଭୁଇଁରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାଇଲେ ଏବଂ ଉଠି ମୁଣ୍ଡ ଧୁଳି ଝାଡ଼ି କହିଲେ, “ଦୁନିଆଟା ତ ଏଇଆ । କିଏ ଏ ସଂସାରେ ଚରଣବା ହେଇ ରହୁଛି ?” କହି ସାରି, ସେ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ ଠିଆ ହେଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ସେ ରାତିରେ ପୁଣି ଜଗିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ପାଇଁ ସେ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ।

ସିନ୍ଦୂର ଯେତେବେଳେ ସମାଧି ସ୍ଥାନ ଦ୍ଵାରେ ପହଞ୍ଚିଲା, ଜାଣିନ ବନ୍ଦ ହେଲା । ସମାଧି ସ୍ଥାନଟି ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ରମକର । ତା ଗୁରୁଆଡ଼େ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ପାଚେଇ । ଭିତରକୁ ଯିବା ଆସିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମାନ୍ଦ ଦ୍ଵାର । ସେ ଦ୍ଵାରରେ ଗୋଟାଏ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ଲୁହା କବାଟ ଲାଗିଥିଲା, ସତେ ସବୁ ଯେପରି ମୃତ ମାତାମାନଙ୍କ ପ୍ରେତାତ୍ମା ବାହାରକୁ ଗୁଡ଼ି ନ ଦେବାକୁ ଇଆର କରାଇଥିଲା । କବାଟରେ ମସ୍ତବଡ଼ କୋଲପ । ସେ ଭିତରକୁ ସମସ୍ତେ ଯାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ସମାଧି ଦିନ ମଠର ବାଲିକାମାନେ, ପୁରୋହିତ ଓ ମାଳୀ ଯାଆନ୍ତି । ସମାଧି ଖୋଳିବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଯାଏ । ନିୟୁତ ବେଳେ ତାକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ତମ୍ବାପଟା ସନନ୍ଦ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ସନନ୍ଦ ହାତରେ ନ ଧରି, ସେ ସମାଧି ପାତର ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲେ, ତାକୁ ପହର ଟଙ୍କା ତଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଜଗୁଆଳ ପାଶେ ଦୁଆର ତାଲର କୁସ୍ତକାଠି ଥାଏ, ତାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇବା ପାଇଁ ମନ । ସମାଧି ସ୍ଥାନ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ । ସେଥିରେ ସଂସାର ଲୋକଙ୍କ ପାଦରଜ ପଡ଼ିଲେ, ମାତାମାନଙ୍କ ସ୍ମରଣ ଯିବା ବାଟ ପଙ୍କଜ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଗୁଣୀମାତାଙ୍କ ବିଶ୍ଵାସ । ସେଥିପାଇଁ ଏତେ କାଣ୍ଡ । କେବଳ ସମାଧି ଖୋଳି ମାଟି ଘୋଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ସେ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଦରକାର ହୁଏ, ସେ ନ ଗଲେ ନ ଚଲେ ବୋଲି ତା ଯିବାର ବିଧାନ ରଖାଯାଇଥାଏ । ସେ ମଧ୍ୟ ଖାଲି ପାଦରେ ଯାଏ ନାହିଁ । ତାକୁ ରଜ ସମୟରେ କୁମାରମାନେ କଲ ପରି, ପାଦରେ ଗୁଆ ଖୋଲିପି ବାନ୍ଧିବାକୁ ହୁଏ ।

ସିନ୍ଦୂର ସମାଧି-ଭୂମି ଦ୍ଵାରେ ପହଞ୍ଚିବାରେ କବାଟ ଯେତେବେଳେ କଣକଣ ଡାକି ଫିଟିଲା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କେଉଁଠାରେ ପହଞ୍ଚିଛି, ବୁଝପାରିଲା । ବାସୁ ଦାସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗ୍ରେଟେଇ ଗ୍ରେଟେଇ ଚାଲିଛି । ତା ବୁକୁ ଭିତରେ ହୃଦ୍‌ପିଣ୍ଡଟା ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ପଡ଼ୁଥାଏ । ତଥାପି ତା ମନରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆନନ୍ଦ—ଲହରୀ ଖେଳୁଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ବାହାରକୁ ଆଣି ଗୁଡ଼ିଦେଇପାରିଛି ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡର ଗୁବି ନିଜ ହାତରେ ରଖି ଚାଲିଛି । ସୁତରାଂ ତା ମନରେ ତିଳେ ମାନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ ।

ସମାଧ-ଭୂମିରେ ଆଗରୁ ଗାତ ଖୋଳା ହୋଇ ରଖାଯାଇଥିଲା । ସିନ୍ଦୂ କଟି ଯେତେବେଳେ ସେହି ଗାତ ପାଖେ ଭୂମିରେ ଥିବା ହେଲା, ପାଶୁ ନାଏକ ସେ କଥା ଚାହିଁପାରିଲା । ତା ପରେ ବାଳିକାମାନେ ସଙ୍ଗାଉଁନ କଲେ । ସଙ୍ଗାଉଁନ ପରେ ପୁରୋହିତ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲେ । ସେତେବେଳେ ବାସୁ ଦାସ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର କୋଦାଳ ଧରି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ପଚାରିଲା, “ତୁ କିଏ ?”

“ମୁଁ ସମାଧ ଖୋଳିବା ବାଲା” । ସେ ଶବ୍ଦଟା ଗୋଟାଏ ବକ୍ତୃତା ପରି ବାସୁ ଦାସ କାନରେ ଆସି ପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲା, “ନା, ଜଗନାଥ ଆ ତ ଖୋଳିବା ବାଲା, ତୁ କିଏ ?”

“ସେ ମଲ୍ଲିଣୀ ।” ବାସୁ ଦାସ ଏପରି ଉତ୍ତର ପଦେ କାନରେ ଶୁଣିବା ଲାଗି ନିଜକୁ ଆଦୌ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଥିଲା । ସମାଧ ଖୋଳିବାବାଲାର ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁ କଣ ? କିନ୍ତୁ ଜଗତର ନୀତି, ଯେ ଅପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ସମାଧ ଖୋଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗାତ ଖୋଳି ରଖିଥାଏ । ବାସୁ ଦାସ ପାଟି ଫିଟାଇ, ଆଁ କରି, ନିଜାନ୍ତ୍ର ଓଲ ଲୋକ ପରି ଠିଆ ହେଲା । ତା ପରେ ସେ ଖନେଇ ଖନେଇ କହିଲା, “ନା, ତୋତେ ମୁଁ ଚିହ୍ନିନା । ଜଗନାଥ ଆ ଜଣେ ସମାଧ ଖୋଳିବାବାଲା ।”

“କି ବୋଲା ତୁ ଲୋକଟା । ଆରେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ପରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ । ସେହିପରି ଜଗନାଥ ଆ ପରେ ନାରାୟଣ । ମୋ ନା ନାରାୟଣ, ମନେ ରଖ ।” ବାସୁ ଦାସର ଅନ୍ତରାତ୍ମା କାନ୍ଦୁ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ଉପରେ ହସି କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଗଲା, ପାପ ଯାଇଛି । ତୁ ହେଉଛ, ଭଲ କଥା ତା ଯାଙ୍ଗେ ମୋର ଯେପରି ଭାବ ଥିଲା, ତୋ ଯାଙ୍ଗେ ଆହୁରି ବେଶି ଭାବ ହବ । ଯାଙ୍ଗ ହେଉ ଚଳମ ଭଞ୍ଜବା । ଦୁନିଆର ସେହି ପ୍ରୀତି ତ ସବୁ ଚଳମ ଉପରେ, ରେ ଭାଇ ।”

“ଦୂର୍, ମୁଁ ଚଳମ ଖାଏନା ।”

ପୁରୋହିତ ତାଙ୍କର ଶେଷ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସମସ୍ତ ହୋଇଥାସିଲା । ବାସୁ ଦାସ କହିଲା, “ନାରାୟଣ ଭାଇ, ମୁଁ ପର ମଠର ମାଲୀ । ଆମେ ଦିହେଁ ଚିହ୍ନା ଚିହ୍ନି ହବା ନାହିଁ ?”

“ହେଉ ତ ସାରିଲେଣି । ତୁ ମଫସଲର ମରହଟ୍ଟି ଓଲ ଲୋକ, ମୁଁ କଟକ ସହର । ଆଉ ଚିହ୍ନା ଚିହ୍ନି କଣ ଫେରେ ?”

ସାଃ, ଏକାଠି ଚଳମ ନଟାଣିଲାଯାଏ କି ଚିହ୍ନା ? ତୁ ଚଳମ କେବେ ଖାଇ ନ ଥିଲେ, ଆଜି ଖାଇ ଦେଖିବୁ, କି ମଜା ! ନାହିଁ କରନା ।”

“ନା ଭାଇ, ଆଗେ କାମ ।” ଶୁଣି, ବାସୁ ଦାସ କଲାକାଠ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମନକୁ ମନ ଭାବିଲା, “ମୋ କଥା ସରିଲା ତେବେ ।”

ପୁରୋହିତ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିସାରିଲେ; ସିନ୍ଦୂର ଉପରେ ପୁଣି ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ବୁଣ୍ଟି ହେଲା । ତାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗାତ ଭିତରକୁ ଦଉଡ଼ିରେ ଓହ୍ଲାଇ ଦିଆଗଲା । ଭିତରେ ଥାଇ ପାଣ୍ଟ ନାଏକ ଅନୁଭବ କଲା, ସତେ ଅବା ଲୋକେ ଭୁଲରେ ସିନ୍ଦୂରଟାକୁ ଓଲଟାଇ ତଳ ପଟ ଉପରକୁ ଓ ଉପର ପଟ ତଳକୁ କରି ଦୁମ୍ବନି ଗାତ ଭିତରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ତା ଚେତା ବୁଡ଼ିଗଲା । ଚେତା ହେଲେ ସେ ଦେଖିଲା, ସିନ୍ଦୂରଟି ଠିକ୍ ଅଛି ଏବଂ ସେ ପୂର୍ବ ପରି ସିଧା ଶୋଇ-ରହିଛି । ତଥାପି ତା ଦେହ ଥର ଆସିଲା । ଉପରେ ‘ହରିବୋଲ’ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଡ଼ାୟ ଥର ‘ହରିବୋଲ’ ପଡ଼ିଲା ପରେ ଲୋକେ ଗୁଲିପିବାର ପାଦ ଶବ୍ଦ ସେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଶୁଣିପାରିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସମସ୍ତେ ତ ଗଲେ, ଏଠେଇ ରହିଲି ମୁଁ ଏକା, ଆଉ ଉପରେ ରହିଲେ ବାସୁ ଦାସ ଏବଂ ଜଗନାଥ । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ ବାସୁ ଦାସ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିନବ । କଣ, ପାରିବି ନାହିଁ ?”

ହଠାତ୍ ଉପରୁ ଗୋଟାଏ ବଜ୍ରନାଦ ସମାଧି ଭିତରକୁ ଶୁଣାଗଲା । ନାରାୟଣ କୋଡ଼ିଏ ମାଟି ଖୋଳି ଭିତରକୁ ପକାଇଦେଲା । ତା ଉପରେ ଆଉ କୋଡ଼ିଏ ପଡ଼ିଲା । ନାରାୟଣ ନଇଁପଡ଼ି ପୁଣି କୋଡ଼ି ଭାରି କଲବେଳେ ବାସୁ ଦାସ ତାକୁ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲା, “ଭାଇ ରହ ରହ; ପୁଲ୍ଲୀଏ ଚଳମ ଆଗେ ଖାଇନେ । ତା ପରେ ଦିହେଁ ତ ଧମାଧମ କାମରେ ଲାଗିଯିବା । ରୁ ଖୋଲିବୁ, ମୁଁ ବୋହୁବ । ଆଗ ଆ, ଚଳମ ଧର । କହ, ବାସୁ ଦାସ ଅଶ୍ବିରୁ ଚଳମ ବାହାରକଲା । ସେ ନିଜେ ଚଳମ ଟାଣେ ବୋଲି ଯେ ଚଳମଟି ଆଣିଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ଆଣିଥିଲା ଜଗନାଥ । ପାଇଁ । ଚଳମର ଆପାତ ଅଭିପ୍ରାୟ ସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାରାୟଣକୁ ଡାକିଲା, “ଆ ଭାଇ, ଆ ।”

“ତୋ ଚଳମ ଫିଲମ ରଖ, ଭାଇ; ମୁଁ ଆଗେ କାମ ସାରେ ।” ବାସୁ ଦାସକୁ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶିଲାନାହିଁ; ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଗଲା । ନାରାୟଣ ତଳ ଗୁରୁ କୋଡ଼ି ମାଟି ସିନ୍ଦୂର ଉପରେ ପକାଇଦେଲା । ସିନ୍ଦୂର ଯୋଡ଼ି ଉପର କଣ ବନ୍ଦ ହୋଇଆସିଲା । ନାରାୟଣ ନଇଁପଡ଼ି କୋଦାଳରେ ମାଟି ଖୋଳିଲାବେଳେ ତା ତମ୍ବାପଟା ସନନ୍ଦଟି ଦଉଡ଼ିରେ ପିଚ୍ ପାଖେ ଝୁଲୁଥିଲା । ବାସୁ ଦାସର ଦୃଷ୍ଟି ତହିଁରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଇ ଦଉଡ଼ିଟି କାଟିପକାଇ, ତମ୍ବାପଟାଖଣ୍ଡି ଲୁଗୁଲୁ ନେଇଗଲା । ନାରାୟଣ କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ଟେର ପାଇଲାନାହିଁ । ତା ପରେ

ବାସୁ ଦାସ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ କହିଲେ, “ନାରାୟଣ ଭାଇ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ତ ଆସି ବୁଡ଼ିବା ଉପରେ । ଖୁବ୍ ଫୁଲିରେ କାମ କରିବା ଦରକାର । ଚଳିମ ପୁଲ୍ଲୀଏ ଟାଣିଥିଲେ ସିନା ସବୁ ଫୁଲି । ଆଜ୍ଞା, ତୁ ତୋ ସନନ୍ଦପଟା ଆଣିଚୁଟି କି ?”

ନାରାୟଣ କୋଦାଳ ଥୋଇଦେଇ, ବାଁ ହାତରେ ପିନ୍ଧି ପାଖ ଦବଣ୍ଡି, କହିଲେ, “ଆଁ, ମୁଁ କଣ ଆଣିନାହିଁ ? ଆଣିଥିଲେ, ଯାଆନ୍ତା କୁଆଡ଼େ ? ଘରେ ଛୁଡ଼ିଆସିଥିବ ତ ।”

“ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଜୋରମାନା, ଜାଣିଚୁଟି କି ?”

“ଜାଣିଚି ତ । ଦେବ କୁଆଡ଼ୁ ?” କହି ନାରାୟଣ ନିଜାନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା ହାତରୁ କୋଦାଳଟା ଖସି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଦେଖି ବାସୁ ଦାସ କହିଲେ, କରେ, ଟଙ୍କା ପନ୍ଦରଟା ପାଇଁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବୁ, ନା କଣ ? ଯା, ଦଉଡ଼ି ଯା, ଘରୁ ଧରି ଚାଲିଆସିବୁ । ମୁଁ ତୋ କାମ ଏଠି କରିଦେଉଛି । ଆସିଲେ, ସାଥ୍ ହୋଇ ଯିବା ।” ନାରାୟଣ କହିଲା, “ମାଳୀ ଭାଇ, ତୋ ରଣ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଶୁଣିପାରିବି ନାହିଁ । ଏଇ ମୋ କୋଦାଳ ରହିଲା । ପୁଞ୍ଜିଏ ପୁଞ୍ଜିଏ ମାଟି ପକୋଇଥିବୁ । ମୁଁ ଏଇ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଦଉଡ଼ି ଚାଲିଆସିବି ।” କହି ନାରାୟଣ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସରେ ଧାଇଁ ଚାଲିଗଲା ।

ନାରାୟଣ ଅତୁଣ୍ୟ ହୋଇଯିବା ପରେ, ବାସୁ ଦାସ ସମାଧି ଗାତ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଧୀର ସ୍ୱରରେ ଡାକିଲା, “ଦେବାନ ହଜୁର !” କିନ୍ତୁ କିଛି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ବାସୁ ଦାସର ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରିଗଲା । ସେ ସିନ୍ଦୂର ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ମାଟି ଆଡ଼େଇ ଘୋଡ଼ଣି ଟେକି ବସିଲା; କିନ୍ତୁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତହୁଁ ସେ ନିଜେ ଆଣିଥିବା ନିହାଣ ଓ ନାରାୟଣର କୋଦାଳ ବେଶ୍ ଠେସ ଦେଇ ଘୋଡ଼ଣି ଫିଟାଇ ପକାଇଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଖି ବୁଜି ଶୋଇ ରହିଥିଲା ଓ ଝାଙ୍କିଲେ ମଧ୍ୟ ଉଠିଲା ନାହିଁ । ବାସୁ ଦାସ ଗୋଟାଏ ଗାର୍ଦ୍ଧନୀଶ୍ୱାସ ପକାଇ କହିଲା, “ଚାଲିଗଲେ !” ତା ପରେ କଣ ଘଟିଲା ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ତାକୁ କିଏ ହଲାଇ ଉଠାଇବାରେ ସେ ଉଠି ଚାଲିଲା; ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛି । ସେ ଉଠି ତମକପଡ଼ିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସଞ୍ଜ୍ଞାଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏକେ ସିନ୍ଦୂର କଣ ସବୁ ମାଟି ପଡ଼ି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତା ପରେ ପୁଣି ଭୟ । ସେଥିରେ କାହାର ସଞ୍ଜ୍ଞା ନ ରୁଟିବ ? ପୁଣି ନିର୍ମଳ ବାୟୁ ପାଇ ସେ ସତେଜ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ବାସୁ ଦାସ, ଦୁହେଁ ଲାଗି ମାଟି ପକାଇ, ଗାତ ମୁହଁ ବୁଜିଦେଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ଫେରିବାକୁ ବସିଲେ । ନାରାୟଣର ତମ୍ବାପଟାଖଣ୍ଡି ଦେଖାଇ ପାଣ୍ଡୁ

ନାଏକ ଫାଟକ ବାଟେ ଖସି ଆସିଲା । ସେ ତା କୋଦାଳଟି ମଧ୍ୟ ଧରିଲା । ଦେଖି, ଜଗୁଆଳ ମନେ ମନେ ଭବିଳ, “ଏ କଣ ? ସେ ଲୋକଟା ମତେ ନିହାତି ଓଲ୍ଲୁ ବନେଇଦେଇ ଚାଲିଗଲା ତେବେ । କହିଲା, ‘ମୁଁ ନାରାୟଣ, ଖୋଲାଲୀ ।’ ଖୋଲାଲୀ ତ ଏ । ସନନ୍ଦ ତ ସ୍ତ୍ରୀ ହାତରେ, ସେ ପଟି ମାରି ଚାଲିଗଲା ।” ମାତ୍ର କଥାଟା ଜଣାପଡ଼ିଲେ, କାଳେ ଚାଲିଗଲା ଯିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ମୁହଁ ବୁଜି ରହିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ବାସୁ ଦାସ ଅବାଧରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଫାଟକ ଦ୍ଵାର ପୁଣି କଣକଣ ଡାକି ବନ୍ଦ ହେଲା ଏବଂ ତାଲା ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲାଣି, ଜଳ ପଡ଼ିବାକୁ ବିଳମ୍ବ ଅଛି ।

ଆଉ ଦିନ ସକାଳେ ମଠ ପଞ୍ଚର ବାଟେ ମାତାମାନେ ଘର ଭିତରୁ ଚାଲି ଦେଖିଲେ, କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟାଙ୍କ ସମାଧି ଲାଗି ବାସୁଦାସ ଓ ତା ଭାଇ ଅଭୟ ଦାସ ମାଟି ଖୋଳିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ମଠର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ କେହି ‘ଅଭୟ ଦାସ’ ନାମରେ ନ ଡାକି ସୁବିଧାରେ କହିବା ପାଇଁ ‘ଆର ଦାସ’ ବୋଲି ଡାକିଲେ । ରମା ମଠ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହି ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ନିମନ୍ତେ ମଠ ନିୟମ ଟିକିଏ ଶିଥିଳ କରାଯାଇ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା ଯେ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଘଣ୍ଟାକପାଇଁ ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ଅଜା ପାଖକୁ ଯାଇପାରବ । ସେ ମଠର ଲୁଗା ପଟା ପିନ୍ଧି ଏବଂ ଅରୁଆ ପ୍ରସାଦ ଖାଇ, ଖୁସିରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାକୁ ଘେରି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧାଇ ଦାନା ସାତୁ ଘରୁ ଆଣିଥିଲା, ସେ ଶାଢ଼ୀ ଓ ସେ ଦାନା ସାତୁ ଘରେ ଘେରି ଛଣ୍ଡା କନା ପିନ୍ଧୁଥିଲା, ସବୁ ଏକାଠି ସେହି ଶ୍ରେଣିଆ ସିନ୍ଦୂର ମଧ୍ୟରେ ରଖି ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ପାଖେ ଥୋଇଲା ।

—୨୪—

କିଏ କଣ ?

ଆଠ ନଅ ବର୍ଷ ଚାଲିଗଲା । କଟକ ତେଲଙ୍ଗାବନାର ଅଞ୍ଚଳରେ ଗୋଟିଏ ଏଗାର ବାର ବର୍ଷ ବୟସର ବାଳକ ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ତା ପିତା ଲୁଗାଖଣ୍ଡ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଶାଢ଼ୀ । ସେ ଶାଢ଼ୀ ସେ ତା ମା’ଠାରୁ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଘେରି କୁରୁତାଟି ପିନ୍ଧୁଥିଲା, ତାହା ତା ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅଥଚ ସେ କୁରୁତା ତା ବାପର ନୁହେଁ । ଲୋକେ ତାକୁ ଦୟା କରି ଘେରାହା ଲୁଗାପଟା ଦେଉଥିଲେ । ସେ କେତେବେଳେ ଲୁଗା ନିବାରଣ ପାଇଁ, କେତେବେଳେ

ବା ଶୀତରୁ ପରିହାଣ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ, ତାହା ଆଗ୍ରହରେ ପିନ୍ଧୁଥିଲା । ତା ବାପ ମା ଯେ ନ ଥିଲେ ତା ନୁହେଁ; ସେମାନେ ତାକୁ ପରୁରୁ ନ ଥିଲେ । ବାପ ମା ଆଇ ସୁଦ୍ଧା ସଂସାରରେ ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି ଛେଉଣି ପିଲା ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହେବାପାଇଁ ତାର ପରାଦାବ ରହୁଥିଲା ।

ସେ ପିଲା ଯେଉଁଠାରେ ଯାହା ପାଉଥିଲା, ଖାଉଥିଲା, କେଉଁ ଦିନ କାହା ପନ୍ଥାରେ ଶୋଉଥିଲା, ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଗାଳି ମାଡ଼ ସହ୍ୟୁଥିଲା ସେ ସବୁ ବୋଧହୁଏ ତା ମା'ର ହୃଦୟ ଅପେକ୍ଷା ତାକୁ ଅଧିକ କୋମଳ ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ତଥାପି ସେ ବେଳେ ବେଳେ କହୁଥିଲା, “ଆଜି ମୁଁ ମା'କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବି” କହି, ସେ ତେଲଙ୍ଗାବଜାର ଅଞ୍ଚଳ ଛାଡ଼ି, ମଙ୍ଗଳାବାଗର ସେହି ‘ଦରଜି କୋଠା’ ତଳ ମହଲ ଘରକୁ ଚାଲିଯାଏ । ସେ ସମୟରେ ଦରଜିକୋଠାର ଭଙ୍ଗା କାନ୍ଥଟି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଖଡ଼ି ଚକ୍ରରେ ଯୁସ୍ତକ୍ତିତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସେ ଚକ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମିଶାଇ ଦେଖିଲେ ପଡ଼ିହୁଏ, “ଘର ଭଡ଼ା ଦିଆଯିବ ।” ତଥାପି ସେ ଘରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେ କିଏ ଏବଂ କାହିଁକି ରହୁଥିଲେ, ତାହା ଜାଣିବା ଦୁଷ୍ଟର । ସେମାନେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ତେବେ, ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ସେମାନେ ଚାରି ଜଣ ଲୋକ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ପରିବାର ଗଢ଼ି ରହୁଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ଜଣ ଚଉଦ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ବାଳିକା ଏବଂ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ତାଙ୍କ ବାପ ମା ।

ବାପ ନିଜକୁ ଅଗାଧ ବେହେରା ନାମରେ ଚିହ୍ନିଉଥିଲା । ବାଳକଟି ଅଗାଧ ବେହେରାର ପୁଅ । ଅଗାଧ ବେହେରା ଘରେ ପୁଅ ମୁଁଠାଏ ଖାଇବାକୁ ପାଏ ନାହିଁ କି କଅଁଳ କଥା ପଦେ ଶୁଣେ ନାହିଁ । ସେ ଘରକୁ ଆସିଲେ, ଭଉଣୀମାନେ ପଚାରିବୁ, “ତୁ କୋଉଠୁ ଆସିଲୁ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦିଏ, “ଦାଣ୍ଡରୁ ।” ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ସେ ଚାଲିଯାଏ, ସେମାନେ ପଚାରିବୁ, “ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ?” ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହେ “ଦାଣ୍ଡକୁ” । ଦାଣ୍ଡ ଲୋକେ ତାକୁ “ହରିଆ” ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ହରିଆ ଦଳି କୋଠାରେ ପାଦ ପକାଇବା ମାତ୍ରେ ଘରଟାଯାକ ଘଡ଼ଘଡ଼ ଶବ୍ଦରେ ପୂରିଉଠେ । ସେ ଶବ୍ଦରେ ହରିଆର କାନ ତାବଦା ପଡ଼ିଯାଏ । ସେ ବରାବର ଶୁଣେ, “ଅଳପେଇସ, ପଲା, ବାହାର, ନିକାଲ୍ । ମୋ ପେଟ ଛୁଡ଼ିପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତୁ କାଳକନା ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ଥିଲୁ । ମରୁନାହିଁ ବାଡ଼ିପଡ଼ା; ପଲା ।” ଶୁଣି, ହରିଆ ଦଳିକୋଠାରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ରହୁପାରେ ନାହିଁ ।

ଉପର ମହଲରେ ଘରର ମାଲିକଆଣୀ ଆଗେ ରହୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଫମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ସେ ତାକୁ ଭଡ଼ା ଲଗାଇ, ନିକଟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟିଆ

ଗୁଳିଘରେ ନିଜର ବାସସ୍ଥାନ ଗଢ଼ି ନେଲେ । ଦୋମହଲ ଘରଟି ଭଡ଼ା ନେଇ ବନମାଳୀ ରାଏ ନାମକ ଜଣେ ନିଜାନ୍ତ ଦରଦ୍ରାୟୁକ ରହୁଥିଲେ । ସେ ବନମାଳୀ ରାଏ କିଏ, ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ, ଟିକିଏ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଦେଖିଯିବାକୁ ହେବ ।

—୨୫—

ଏ ଓ ସେ

ବାଙ୍କିର ଯେଉଁ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଲୋକ ଗତ ଦିଗ୍‌ଗ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ମର-ଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାଏ ନାମ ସହଜ ବେଶ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀନିବାସ ବାଙ୍କିର ବିଜାଡ଼ିତ ରାଜାଙ୍କ କଳେଇପୁଅ ଭାଇ । ସନ ୧୭୫୮ ସାଲରେ ତାଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ଅଣି ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ସେ ସିଧା ଚାଲୁଥିଲେ, ବିନା ପ୍ରଚଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିପାରୁଥିଲେ, ନଡ଼ିଆ, ମୁଗଭଜା ଇତ୍ୟାଦି ଖେବାଇ ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଖୁବ୍ ପାଟିକରି କଥା କହି ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବଡ଼ଗଟି ଦାନ୍ତରୁ ଗୋଟିଏ ପୁରା ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଯାହା ଥିଲା, ସେଥିରୁ ବର୍ଷକେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା । ତାକୁ ବାର୍ଷିକ ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାକୁ ବଢ଼ାଇବାକୁ ସେ ସର୍ବଦା କଲହନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରୁ ପରୁଷ ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ଅନ୍ତତଃ ପରୁଷ ଜଣ ପୋଇଲା ରଖିବାକୁ ଭରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଭାବନା କଦାପି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାଏଙ୍କର ଗୁଣ ଯେପରି ଥିଲା, ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଥିଲା । ସେ ଅତି ଅଳ୍ପକେ ରାଗିଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ରାଗିଲା ମାତ୍ରେ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ଉଠୁଥିଲେ । ଉତ୍ତରାଧିକାରୀସୂତ୍ରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସମ୍ପତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ସିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ମନ ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି କନ୍ୟା ମଧ୍ୟରୁ ବଡ଼ ପାଟଣା, ବିଧବା ହୋଇ ପଡ଼ିଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି, ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ରହୁଥିଲେ । ପାଟଣାଙ୍କ ବୟସ ପରୁଷ ବର୍ଷ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ପିଲା ପରି ମନୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଶାସନରେ ରଖିଥିଲେ ।

ରାଜାଙ୍କ ଘରେ ମନ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ବାଙ୍କି ଗୁଡ଼ି ଆସି କଟକରେ ତୁଳସୀ-ପୁରରେ ଘର ତୋଳି ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ତୁଳସୀପୁର ଘରଗଣ୍ଡି ରାଜା ଉଦାସ କହିଲେ ଚଳେ । ବାସ୍ତବରେ ସେ ବାଙ୍କି ଗୁଡ଼ି ଆସିବାବେଳେ କହି ଆସିଥିଲେ,

“ଏ ଛୁର ବାଙ୍କିରେ କିଏ ରହେ ? ରାଜା ହେଉ ରହୁରୁ ତ କଟକ ସହରରେ ଆମେ ରହୁରୁ ।” ସେଥିପାଇଁ ଶ୍ରୀନିବାସ କଟକରେ ରାଜା ଆଡ଼ୁଡ଼ାରେ ରହିବାକୁ ବରାବର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଦାସୀ ପଦ୍ମାର ଦୁଇଟି ପୁଅଙ୍କ ପ୍ରତିପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ମାସକୁ ଟାଠିଏ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ ଡକ୍ଟରରୁ ଯାଉଥିଲା ।

ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଉତ୍ତାସରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ପିଲା ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ସବୁବେଳେ ଅରୁଥାଏ ଏବଂ ମୁଁଙ୍କ ପରି କଥା ନ କହି ରହେ । ଶ୍ରୀନିବାସ ମଧ୍ୟ ତାକୁ କେବେ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । କଥା କହିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିଲେ, ସେ ନିଜ ବେତ ଖଣ୍ଡିକ ଉପରେ ସେ ଭାର ଅର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେ ପିଲଟିକି ବଡ଼ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ସେ ଯେ ପରି ପିଲା, ତା ନୁହେଁ; ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ନାତି । କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ନାତି ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ ହେଉଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ପିଲଟି ତାଙ୍କୁ ଅଜା ବୋଲୁଛୁ ଜାଣି ପାରିଲେ ସେ ଖଡ଼୍ଗହସ୍ତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ । ପିଲଟି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ସହୃଦ ନିଜକୁ ଭୁଲନା କରି, ସର୍ବଦା ସକୁଳିତ ରହେ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରର ବୟସ ପ୍ରାୟ ନ ବର୍ଷ । ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଉତ୍ତାସର ସୋହାଗ ସମ୍ପଦ ତା ଉପରେ ଭାଜି ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ନାତି, ତାଙ୍କ ପୁରୁଷର ପୁଅ । ସେ ବାଙ୍କିରେ ରହୁଥିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ଏବଂ ପାଟଣା ତା ନିକଟକୁ ଅରକୁ ଅର ଉପହାରମାନ ପଠାଉଥିଲେ ।

—୨୭—

ବାପାଙ୍କ ଚିଠି

କଟକରୁ ଗୁଲି ଗୁଲି ପୁଣି ଆଡ଼କୁ ଯେଉଁମାନେ ଯାଉଥିଲେ, ବାଲିଅନ୍ତା ନିକଟରେ, କୁଆଖାଇ ପଠା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଛୋଟିଆ ବଗିଚା ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ୁଥିଲା । ବଗିଚାରେ ଜଣେ ପରୁଷ ବର୍ଷର ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ କୁଡ଼ିଆ ଘରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ଦିନଯାକ ବଗିଚାରେ କୋଡ଼ି ହାଣିବା, ଗଛ ପୋତିବା, ପାଣି ଦେବା, ଘାସ ବାଛିବା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ନିଜ ହାତରେ କରନ୍ତି ଏବଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଘର ଭିତରେ ନ ରହି, ବଗିଚାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଏ ଗଛ ମୂଳରୁ ସେ ଗଛ ମୂଳକୁ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବେଶଭୂଷାରେ ପରିପାଟି ନ ଥାଏ । ସେ ଖୁବ୍ ମୋଟା ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଚପା ଗଉଡ଼ିଙ୍କ ପରି ମୋଟା ବଗଡ଼ା ଖାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘା ଚିହ୍ନ ଦେଖି ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଏଡ଼େ

ବଡ଼ ଘା'ରୁ ଏ ବଢ଼ିଗଲେ, କେବଳ କପାଳ ଭଲ ଥିବା ଯୋଗେ ।” ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କ କପାଳଟା ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର; ଜାଣି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ମାଟିଆଣିଲ ଜନସ ପରି ଥିଆନ୍ତୋଇ ରହିଥାଏ । ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ଗୁଳିଆଣୀ ଘର ଓଳାଇବା ଓ ରୋଷେଇ କରିବା ଆଦି କାମ କରେ । ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଫୁଲ ବଗିଚା ଦେଖିବାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ରୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ ସେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଉଛନ୍ତି, କେତେବେଳେ ବା ମନରେ କଣ ଭାବ ଟିକିଏ ହସୁଛନ୍ତି, ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସେ ଗଛରୁ ଫୁଲ ଛୁଣାଇ ଦିଅନ୍ତି; ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଖୁଆଇ ପିଆଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରନ୍ତି । ଅଭ୍ୟର୍ଥକ ଲୋକେ କହନ୍ତି, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଦରିଦ୍ର ସିନା, ଭାରି ଉଦାର ।”

ବାଙ୍କି ରାଜ୍ୟର ଇତିହାସ ଲେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ତେବେ, ସେ ସମୟର ଘଟଣାବଳୀ ଅନୁଧ୍ୟାବନ କରି ଦେଖିଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ସନ ୧୮୭୭ ସାଲରେ ବାଙ୍କି ରାଜାଙ୍କ ସହୃଦ ଇଂରେଜଙ୍କର ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ପ୍ରଧାନ ସେନା ନାୟକ ଥିଲେ । ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜମାନେ ଜୟୀ ହେବାରୁ ବାଙ୍କି ଖାସ୍ ହେଲା । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ବାଙ୍କିରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେଲେ । ସେ ଯେଉଁଠି ବାଙ୍କି ଗୁଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି, ବଞ୍ଚେବେ କି ମରିବେ କିଛି ସ୍ଥିର ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ବାଙ୍କିର ଦେହ ହଜାର ଯେ ନିକଟ୍ତାପୂର୍ବକ ଦେଲେ, ସେନା ନାୟକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ସେହିଠାରେ, ନିଜର ପ୍ରାଣାଧିକ ଯେ ନିକଟ୍ତାପୂର୍ବକ ଶବରାଣି ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ ମୃତପ୍ରାୟ ପଡ଼ିଥିଲେ । ହଠାତ୍ କିଏ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତା ପରି ଆସି ତାଙ୍କୁ ଶବରାଣି ମଧ୍ୟରୁ କାଢ଼ି ଉଦ୍ଧାର କଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଯେ ନିକ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଇଂରେଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ଯୁଦ୍ଧଭୂମିକୁ ଗଲବେଳେ, ରାଜା ନିଜ ହାତରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପା ଦେଇ କହିଲେ, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ତୁମେ ଆଜି ବାଙ୍କିର ସେନାପତି ।”

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସନ ୧୮୪୨ ସାଲରେ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଜନ୍ମ କରି ନିଜେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପୁଅଟି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସାନ୍ତ୍ୱନାର ବିଷୟ ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ଜନ୍ମ ହେଲା ଦିନଠାରୁ ଅଜାଘରେ ଯାଇ ରହିଲା । ସୁତରାଂ ବାପାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ଦେଖା ହେଲାନାହିଁ । ଅଜା ସ୍ତବ୍ଧ କହିଲେ, “ସେ ଯଦି ବାପା ପାଖକୁ ଯାଏ କିମ୍ବା ବାପ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ମମତା ଭକ୍ତି ମନରେ ରଖେ, ତେବେ ତାକୁ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ମୁଁ ପାହୁଲଟିଏ ଦେବିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସେ କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପରେ, ପୁଅର କଲାଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ

ତା ସହୃଦ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ସବୁ ଭୁଟାଇଦେଇ, ପୁଣି ଅଭାବରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଉଥିବା ଅପତ୍ୟ ସେନୁ ବଗିଚାର ଗଛ ପରି ଫୁଲଠାରେ ଅର୍ପିବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ବିଧବା ଝିଅଟି ସହୃଦ ଭୁଲସୀସୁର ଉତ୍ଥାପରେ କାଳ କଟାଉଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅନେକ ସମୟରେ କହନ୍ତି, “ଦେଖ୍ ପାଟଣ ! ଈମାକୁ ମୁଁ ଯେ ସେନୁ କରୁ ନ ଥିଲି, ତା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁଦିନୁ ସେ ଡକାୟତର ହାତ ଧାଇଁ, ସେଦିନୁ ମୁଁ ତାକୁ ବିଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲି । ଭାଙ୍ଗିଲା ସେ ଗୁଲିଯାଇଛି । ତା ସ୍ବାମୀ ଡକାୟତ ବୁଝି କଲ । ମୁଁ ତାକୁ ଯେତେ ମନା କଲି ଶୁଣିଲା ନାହିଁ । ସେ ମୋର ଶବ୍ଦ ସେ ତାର ସାହାଯ୍ୟରେ ରହୁଲା । ମୁଁ କହୁଲି, ଏ ଗୋରୁମାନେ ଦେଶତମାମ ତ ନେଇ ସାରିଲେଣି । ଆଉ ଏ ଗୁର ବାଙ୍କି ରାଜା ତାଙ୍କୁ କି ହଟେଇ ପାରିବେ ? ‘ବାଙ୍କି ରାଜା ଯେପରି ଗୋଟାଏ ବଳଦ, ଏ ଗୋବିନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେହୁପରି ଗୋଟାଏ ବଳଦ । ଦୁଇଟାଯାକ ମିଶି ବାଙ୍କିର ପଡ଼ିଆଗୁଡ଼ାକ ଦିନେ ଦୁଇଦିନ କାଳ ଚରିଗଲେ । ଶେଷରେ ବାଙ୍କିରାଜା ଯେପରି ତଡ଼ା ଖାଇଗଲା, ଏ ଗୋବିନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେହୁପରି ତଡ଼ା ଖାଇଲା । ଏବେ ଯାଇ ତପାଙ୍କ ପରି ଲଙ୍ଗଳ ଧରି ଗୁପ୍ତ କରୁଛି । କି ବଡ଼ପଣିଆ ନୁହେଁ କି ? ହୁ ହୁ ହୁ ।”

ବନମାଳୀ କେବଳ ଅଜାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଭୋଗ କରିବ ବୋଲି ସେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ, ଅନବରତ ପୁଣି ବିଚ୍ଛେଦ ବନ୍ଧୁରେ ଜଳି ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରହୁଥିଲେ, ତା ନୁହେଁ । ପାଟଣ ଜଣେ ବିଶେଷ ଧନଶାଳୀ ରାଜାଙ୍କ ହାତ ଧରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଅଳ୍ପ କାଳ ପରେ ତାଙ୍କୁ ବିଧବା ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ନ ଥିବାରୁ ସେ ପତିଙ୍କ ସମୁଦାୟ ସଂପତ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତରାଧିକାରଣୀ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ତାଙ୍କୁ ଏକୃଷ୍ଟିଆ ପତି ଗୃହରେ ଛାଡ଼ି ନ ଦେଇ, ନିଜ ପାଖେ ରଖିଲେ । ପାଟଣଙ୍କର ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ସେ ପରକୁ ନ ଦେଇ, ନିଜ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହାତେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରକୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବା ଲାଗି ପାଟଣଙ୍କର ଯେ ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ଶ୍ରୀନିବାସ ନାନା ମନ୍ତ୍ରଣାଦ୍ୱାରା ତାହା ବୁଝି କରି ପକାଇଲେ । ଶେଷରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ଯେ ବାପା ଯାହାକୁ ନିଜର ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ପାଟଣଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ତାହାର ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରାଯିବ । ଶ୍ରୀନିବାସ ବନମାଳୀକୁ ଅତି ଶିଶୁ ବୟସରୁ ନିଜ ଘରେ ରଖି, ପାଳି ତାହାକୁ ହିଁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରିବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ବଂଶର ଉପାଧିରେ ତା ପୈତୃକ ନାମକୁ ବିମଣ୍ଡିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ନିଜର ଛେଉଣି ପୁଅ ବନମାଳୀ ଅଜା ଓ ମାଉସୀ ଉଭୟଙ୍କ ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଭୋଗ କରି ସୁଖରେ ରହୁପାରିବ ଭାବି, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ କେବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି; ବନମାଳୀକୁ

ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି; ଏପରିକି ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ତାକୁ ଥରେ ହେଲେ ଆଖିରେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।

ବନମାଳୀ ନିଜ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବା ଆସିବା କରୁ, ପାଟଙ୍ଗ ବରାବର କାମନା କରୁଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ରାଜ୍ୟ ଓ ସଂପତ୍ତିରୁ ବିତାଡ଼ିତ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମଧ୍ୟ ଆସି ଶୁଣୁର ଘରେ ରହନ୍ତୁ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ବାପାଙ୍କ ନିକଟରେ ସେହି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ସେ କେତେଥର ଗାଳି ମଧ୍ୟ ଖାଇଛନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଉମାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲବେଳେ ଶ୍ରୀନିବାସ କହୁଥିଲେ, “ଏ ସତ୍ତ୍ୱ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ ।” କିନ୍ତୁ ବିବାହର ଠିକ୍ ପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ବାଙ୍କି ରାଜାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଦଳରେ ଭୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେହି ଯୋଗେ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ବିଷୟବସ୍ତୁରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଲା ।

ବାଲ୍ୟନ୍ତା ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଦେଉଳ ପୂଜାରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ବରିଷ୍ଠରୁ ଠାକୁରଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ଆଣିବା ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ କରିଥିଲା । ସେ ପରିଚୟ ଡମ୍ପେ ଘନିଷ୍ଠତାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଗଙ୍ଗାଧରର ସାନଭାଇ ବିମ୍ବାଧର କଟକଚଣ୍ଡୀ ଦେଉଳରେ ଯାଇ କାମ କରେ । ଦିନେ ବିମ୍ବାଧରଙ୍କୁ ଧରି ଗଙ୍ଗାଧର ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲା । ବିମ୍ବାଧର କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହି ବସିଲା, “ମୋ ଦେଉଳ କାମ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ; ହେଲେ, ରୋକଗାର ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ହୁଏ । ପ୍ରତିଦିନ ଶହ ଶହ ଲୋକ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ପଇସାଏ ପଇସାଏ ହେଲେ ତ ମୋର ଶହେ ପଇସା ଟଙ୍କା ନ ଅଣା ଦିନକୁ ଥାଏ । ତା’ପରେ ପ୍ରତି ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ବାଙ୍କି ରାଜାଙ୍କ ବଣର ଜଣେ ଜେମା ସାଥୀରେ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଧରି ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସି ମୋତେ ଟଙ୍କା ମସାଏ ଦେଇଯାଆନ୍ତି ।”

ବିମ୍ବାଧର ଏତିକି କହିଛି, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଷ୍ଟେ ଷ୍ଟେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ଗଙ୍ଗାଧର କାରଣ ନ ବୁଝିପାରି, ବାରମ୍ବାର ପଚାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତତ୍ତ୍ୱ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ନିଜ ପୁଅର ଯାବତ୍ତାୟ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶେଷରେ କହିଲେ, “ଗଙ୍ଗାଧର, ମୁଁ ଗାହା କଷ୍ଟ ପାଇଛି ପାଏ । ମୋ ବନ୍ଧୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ପାଇ ସୁଖରେ ରହୁଲେ ହେଲା । ତାରି ଲାଗି ତ ମୁଁ ଏ ଦଶା ଭେରୁଛି, ଛୁତି ଫାଟିଯାଉଛି” କହି, ସେ ପୁଣି ଅନେକ ସମୟ କାନ୍ଦିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ବିମ୍ବାଧର ବେଶି ଆପଣାର କଲେ ।

ବନମାଳୀ ପିଲାଦିନୁ ମାଉସୀ ପାଟଙ୍ଗଙ୍କ କଟକଣାରେ ରହି ପଢ଼ାପଢ଼ି କଲା । ତାର ଯେତିକି ଜ୍ଞାନର ପରିସର ବଢ଼ିଲା, ଅଜାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପ୍ରତି ତାର ସେତିକି ବିରାଗ ଜନ୍ମିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍କୋଲବର୍ଷ ବୟସବେଳେ ଦିନେ ସେ ପଢ଼ିପାରି

ଘରକୁ ଫେରିଲାବେଳେ ହଠାତ୍ ଅଜାଙ୍କ ହାତୁଡ଼େ ପଡ଼ିଲା । ଅଜା କହିଲେ, “ଦେଖ୍ ଟୋକା, ତୁ ଜାଲି ସକାଳେ ବାଲିଅନ୍ତା ଯା ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଭୟସ୍ତ ସ୍ଵରରେ ପଚାରିଲେ, “କାହିଁକି ?” ଅଜା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ତୋ ବାପା ଡକେଇଛି ।” ବନମାଳୀ ଏକେ ଅଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ତ ଅରୁଥିଲା; ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଆପାଦମସ୍ତକ କଂପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାପାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯେ ତାକୁ ଦିନେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜକୁ କେବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଥିଲା । ସେ ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ସ୍ଥିରରୂପେ ଜାଣିଛି ଯେ ତା ବାପା ଗୋଟାଏ ଡକାୟତ ଏବଂ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୀ । ବାପା ଏତେ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତାକୁ ଦିନେ ନ ପଚାରିବାରୁ ତାର ସେ ବିଶ୍ଵାସ ବଜ୍ରମୂଳ ହୋଇଛି । ଆଜି ବାପାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅଜାଙ୍କଠାରୁ ହୁକୁମ ପାଇ ବନମାଳୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଦେଖି, ମାଉସୀ କହିଲେ, “ତାଙ୍କ ଦେହ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଇଛି; ତୁ ଗଲେ ଟିକିଏ ଦେଖିବେ ପରା !”

ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବନମାଳୀ ବାଲିଅନ୍ତା ଯାଇ ବାପାଙ୍କ ବଗିଚାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ବଗିଚା କୁଡ଼ିଆ ଘର ଦ୍ଵାରେ ବିମର୍ଷ ମୁଖରେ ବସିଥିଲା । ବନମାଳୀ ତାକୁ ପଚାରିଲା, “ଏ କଣ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ଘର ?” ବୁଢ଼ୀ ମୁଣ୍ଡ ଠାର, ‘ହଁ’ କଲା । ବନମାଳୀ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇ ପାରିବ ?” ବୁଢ଼ୀ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଠାରଲା; ମାତ୍ର ଏଥର ନାହିଁ କଲା । ଦେଖି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୁଁ ତାଙ୍କ ପୁଅ, ସେ ମୋତେ ଡକେଇଥିଲେ ।” ତହିଁ ବୁଢ଼ୀ ପାଟି ଫିଟାଇ କହିଲା, “ଆଉ ଦେଖିପାରିବୁ ନାହିଁ, ରେ ବାପା !”

ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ବୁଢ଼ୀ ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ବୋହୁଛି । କିଛି କାରଣ ବୁଝି ନ ପାରି ସେ ଘର ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ସେଠାରେ ଚିନିଜଣ ଲୋକ ଥିଲେ । ଜଣେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ଜଣେ ବସି କାନ୍ଦୁ ଥିଲା, ଆଉ ଜଣେ ଚିତ୍ ହୋଇ ଶୋଇ ରହିଥିଲା । ଯେ ଶୋଇ ରହିଥିଲା, ସେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ । ଠିଆ ହେବା ଲୋକଟି ବୈଦ୍ୟ ଏବଂ ବସି କାନ୍ଦୁ ଥିବା ଲୋକଟି ଗଙ୍ଗାଧର । ବୈଦ୍ୟ ବିଫଳ ହୋଇ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ । ଗଙ୍ଗାଧର ତା ବହୁ ଦିନର ସଙ୍ଗୀ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ଚିରବିଦାୟ ଦେଇ, ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିକୁ ନେତ୍ର ଜଳରେ ସିକି କରି ରଖୁଥିଲା ।

ମଲା ପୂର୍ବରୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କର କିଛି ସମୟ ପ୍ରଳାପ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରଳାପରେ ବାରମ୍ବାର କହୁଥିଲେ, “ମୋ ପୁଅ ଆସିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ତା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବି ।” ମଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇଧାର ଲୁହ ଯେ ଗଡ଼ି

ପଡ଼ିଥିଲା, ବନମାଳୀ ଆସିବା ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଜଡ଼ ଦେହ ତାହା ଶୁଖାଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ସେହି ଅଶ୍ରୁଧାର ଦେଖି ବନମାଳୀ ପିତାଙ୍କ ବଗିଚାରୁ ଫେରିଲା । ସେ ଫେରିଲାବେଳେ ବୁଢ଼ୀଟି ତା ହାତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଲେଖା ଦେଲା । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ମୋ ପୁଅ ଜାଣିବ, ମୁଁ ମାତୃଭୂମିର ଗୌରବ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ମୁକ୍ତସେବକୁ ଗଲବେଳେ ରାଜା ମୋତେ ‘ସେନାପତି’ ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଉପାଧି ମୁଁ ହୃଦୟର ରକ୍ତ ଦେଇ କଣିଥିଲି । ମୋ ପୁଅ ସେ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରିବ । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ନିଜକୁ ତାର ଉପଯୁକ୍ତ କରି ଗଢ଼ିବ ।” ତା ତଳକୁ ଆହୁରି ଲେଖାଥିଲା, “ମୁକ୍ତସେବରେ ଜଣେ ସୈନିକ ମୋ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଥିଲା । ସେ ଜଜାରସିଂହ ଚଟ୍ଟିଘର ମାଲିକ ଘାନା ସାହୁ । ମୋ ପୁଅ ତାକୁ କୃତଜ୍ଞତା ଦେଖାଇବ ।” ଲେଖାଟି ବନମାଳୀ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେତେକ ପଢ଼ିଲା, ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଅଭୂତ ଭାବର ସମ୍ଭାର ହେଲା । ତାହା ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଅକ୍ତରର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଲା ।

ବିମ୍ବଧର ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରା ହେବା ପରେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମାସକେ ଥରେ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ କଟକଚଣ୍ଡୀ ଦେଉଳକୁ ଯାଉଥିଲେ । ପାଦଶ୍ରୀ ବନମାଳୀଙ୍କ ଧରି ଦେଉଳକୁ ଆସିଲେ, ସେ ଆଡୁଆଳରେ ରହି ଥରେ ତାକୁ ଦେଖି ନିଅନ୍ତି । ସେ ଅନେକ ମଙ୍ଗଳବାର ବାଲିଅନ୍ତାରୁ କଟକ ଯାଇ ଫେରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ବର୍ଷା, ପାଣି, ପବନ, ବଡ଼, ନମାଜ ଜୀବନ ମୁଢ଼ି, ପୁଅକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଯାଉଥିଲେ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଦିନେ ବନମାଳୀ ଏକା କଟକଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ଦେଉଳରେ ଗୋଟାଏ ଖୁମ୍ବ ଆଡୁଆଳରେ ଆଉଜି ବସିଛି, ଦେଉଳ ମାଳୀ ଗଦାଧର ଆସି କହିଲା, “ତୁମେ ଏଠୋଇ ଘୁଞ୍ଚ, ଏଟା ମୋ ଥାନ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ତହିଁ ମାଳୀ କହିଲା, “ଶୁଣମ, ମୁଁ କାହିଁକି ତୁମକୁ ଘୁଞ୍ଚିଯିବାକୁ କହିଲି ?” ବନମାଳୀ କହିଲା, “ନା, ମୋର ଦରକାର ନାହିଁ ।”

ଶୁଣି ମାଳୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ନା, ଦରକାର ଅଛି, ଶୁଣ । ତୁମେ କାହିଁକି ଭାବିବ ଯେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଖରାପ ଲୋକ, ଆଉ ଅନ୍ୟାୟରେ, ଅକାରଣରେ ତୁମକୁ ବସିବାଠାରୁ ଧୂଳିଠେଲି । ମୁଁ ଏ ଥାନଟିକି ବଡ଼ ପବନ ମନେ କରେ । ମୁଁ ତା କାରଣ କହୁଛି । ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କାଳ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ମାସକେ ଥରେ ମଙ୍ଗଳବାର ଦିନ ଜଣେ ଦରିଦ୍ର ଲୋକ ଏଠେଇ ଠିଆ ହେଇ, ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ, ତା ପୁଅକୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁଦେଇ ଚାଲିଯାଏ । ତା ବାପ ସେମିତି ଆସି ଦେଖୁଛି ବୋଲି ପୁଅ

କେବେ ସନ୍ଦେହ କରନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ଲୋକକୁ ଜାଣେ । ତାର ଜଣେ ଶୁଣୁର ଥିଲା । ସେ ଶୁଣୁର ତା ପୁଅକୁ—ବୋଇଲେ ନିଜ ନାତିକ—ନେଇ ଘରେ ରଖିଥିଲା, ଆଉ ତାକୁ ବାପ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମନା କରିଥିଲା, ଲୋକଟି ବାଲିଅନ୍ତାରେ ରହୁଥିଲା । ତା ନା କି ସିଂହ ତ ! ତା କପାଳରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଘା ଚିହ୍ନ ଥାଏ । ପୁରୀର ବିମ୍ବାଧର ତାକୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । କି ସିଂହ ତ ।”

ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ।”

“ହଁ, ଠିକ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ । ତୁମେ କଣ ତାକୁ ଚିହ୍ନ କି ?”

“ହଁ, ସେ ତ ମୋ ବାପା ।” ମାଳୀ ବନମାଳୀଙ୍କ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇ କହିଲା, “ତୁ, ବାପ, ତା ପୁଅ ? ଆହା, ତତେ କେତେ ସ୍ନେହ କରୁ ନ ଥିଲା କି ! ସେମିତି ବାପ କୋଟିକେ ଗୋଟିଏ ପରା ।”

—୨୭—

ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ

ବନମାଳୀ ସେଦିନ ଦେଉଳରୁ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ, ତା ଆରତ୍ନ କହିଲା, “ଅଜା, ମୋ ସାଥର କେତେ ଘିଲ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବି । ତିନି ଦିନ ଲାଗିବ ।” ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ତିନି ଦିନ କାହିଁକି ତିନି ମାସ ପାଇଁ ଯା ନା ।” ତା ପରେ ପାଦଗାଈ ଟିକିଏ ଆଖି ଠାରୁ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ, “ଏ ବୟସଟା ତ ଏଇପରି । ନ ଯାଇ କଣ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହୁ ପାରିବ ? ଯାଉ, କୋଉଠୁ ଗୋଟାଏ ଚଷା ଗଉଡ଼ି ବାଉରି ଘର ଟୋଙ୍କା ଧରି ନ ଆସିଲେ ରକ୍ଷା ।”

ବାଙ୍କିରେ ପହଞ୍ଚି, ବନମାଳୀ ଘର ଘର ବୁଲି ପିତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା-ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାକୁ ଗଲା, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଣାମା ଶୁଣିଲା । ତା ଦୃଢ଼ତା ଗର୍ବରେ ପୁରୁ ଉଠିଲା । ସେଠାରୁ ଫେରି ସେ କଟକତଣ୍ଡୀ ଦେଉଳ ମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାକଲା । ବିମ୍ବାଧର ସଙ୍ଗେ ତାର ପରିଚୟ ହେଲା । ସେ

ପିତାଙ୍କ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ପୁତ୍ରପ୍ରେମର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିଲା । ଶେଷରେ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା,
“ମୁଁ ତ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକର ପୁଅ ନୁହେଁ । ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମନୁଷ୍ୟ ନ ଥିଲେ; ଥିଲେ
ସିଂହ ଦେବତା ।”

ସେ ଘଟଣା ପରେ କ୍ରମେ ଶ୍ରୀନିବାସ ନୂତନୀୟର ଉତ୍ଥାପ ବନମାଳୀକୁ
କଣ୍ଠକମୟ ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଘରେ ବେଶି ସମୟ ରହିଲା ନାହିଁ;
ସଂସାର ଚକ୍ର ଘୁରିଲା । ତା ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଗନ୍ଧାର ଏବଂ ନେତ୍ରମୁଗଳ ବିଷଣ୍ଣ ଦେଖା-
ଗଲା । ଦେଖି ଶ୍ରୀନିବାସ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “କାହା ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ସାରଳାଣୀ ।”
ବାସ୍ତବରେ ବନମାଳୀ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ିସାରିଥିଲା; ସେ ଫାନ୍ଦ ତା ପିତୃଭକ୍ତର ଫାନ୍ଦ ।

ବନମାଳୀ ମନରେ ନୂତନ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ତାର
ଭାଗ୍ୟ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ଘଟିଲା । ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲା ଯେ ବାଙ୍କିର ରାଜା
ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ହାତେ ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ରାଜ୍ୟ ସମର୍ପଣ କରି ନ ଦେଇ, ଯୁଦ୍ଧ
କରିବାଦ୍ୱାରା ଗୋଟାଏ ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଇଂରେଜ ଏ ଦେଶରେ
ରାଜତ୍ୱ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରଣିତ ବୋଲି ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟ-
ପୁସ୍ତକରେ ପଢ଼ିଥିଲା; ସୁତରାଂ ତାହାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ତା ମନରେ ଧାରଣା
ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିପାରିଲା ଯେ ତା ପିତା ବାଙ୍କି-
ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ପ୍ରବଳ ଦେଶ-
ହତ୍ତେଷିତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ପିତା ଜୀବିତ ଥିଲେ, ସେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ
ପଡ଼ି ଉମା ମାଗି କହିଥାନ୍ତା, “ବାପା, ଆପଣ ମୋ ଧର୍ମଗୁରୁ; ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପୁଅ ।”
ପିତାଙ୍କୁ ହରାଇ ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଅ କରବାରେ ଲାଗିଲା । ‘ବନମାଳୀ ସ୍ୱୟଂ’
ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥ, ନିଜ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ନାମ ଲେଖିଲା, “ସେନାପତି ବନମାଳୀ-
ସିଂହ ।” ବହୁ ରହିଲେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ଜଣେ ସେନାପତି ହେବ ବୋଲି ସ୍ଥିର
କରିନେଲା ।

ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ପିତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଯେତେ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା,
ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୈତ୍ୟରୂପରେ ତା ହୃଦୟ ସେତିକି ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ତା
କଥାବାଣୀ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଅଜା ତାର ଏ ନୂତନ ଭାବର କୌଣସି ଚିହ୍ନ
ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ କେଉଁ ଦିନ ଜଜାରସିଂହ ଯାଇ, ଘାନା ସାହୁକୁ ଖୋଜି, ସନ୍ତାନ
ନ ପାଇ ଫେରି ଆସିଲା, ତାହା କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଧରିନେଲା ସେ
ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବାର ଗୋଟିଏ ସୁଯୋଗରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଛି ।
ଘାନା ସାହୁ ଯେ କେବଳ ଜଜାରସିଂହରେ ନଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ତା ଚର୍ଚ୍ଚିତର ଭାବ

ଯାଇଥିଲା; ତା ବିଷୟରେ କେହି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଜନାରସିଂହ ଯିବା ଆସିବାରେ ବନମାଳୀର ଗୁରୁଦିନ ଗଲା । ତାହା ଦେଖି, ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାଏ କହିଲେ, “ଟୋକାଟା ଏକାବେଳକେ ଶିଶିଡ଼ିଗଲାଣି ।” ତା ବିଶିଷ୍ଟ ଯିବାର ଆଉ ଏକ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ସେ ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ଗୁଡ଼ାଇ, ସୂତାରେ ବାନ୍ଧି, ବେକରେ ଝୁଲାଇ ରଖିଥିଲା । ସେଟା ଯେ କେବଳ କଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ରୁଚି-ବିଗଢ଼ିତ ହୁଣ୍ଡୁଥିଲା, ସେତିକି ନୁହେଁ; ତାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଯାଉ ନ ଥିଲା ।

ବନମାଳୀ ଉପରେ ନିତାନ୍ତ ଅସନ୍ନୁଷ୍ଠ ହୋଇ, ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାଏ ଡମେ ଡମେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରକୁ ଅଧିକ ଅଧିକ ଆଦର କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଦୃଢ଼ପୁର ଯେଉଁ ଧାରା ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ବୋହୁବାରେ ବାଧା ପାଇଲା, ତାହା ଫେରି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିଲା । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ପଡ଼ାଶୁଣା ସେତେ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ, କୁହୁଁ କସରତକୁ ବେଶ୍ ପାରେ । ହାରୁ ପଛକେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼େଇ କରିବାରେ ସେ ପଣ୍ଡୁଏ ନାହିଁ । ବନମାଳୀ ଓ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ କେବେ ହୋଇନାହିଁ । ଉଭୟେ ଉଭୟର ନାମ ଶୁଣିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ କେଉଁଠାକୁ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ତାହା ଜାଣିପାରି, ପାଟଣା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, “ମୋ ରକ୍ତ ଟକମକ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଛି ପରା । ଟୋକାଟା ସବୁବେଳେ ଧାଇଁଲା କୁଆଡ଼େ ? ବାପା କିଛି ଭୁଲ ଭୁଲିନାହାନ୍ତି । ମରୁ, ଯାହା ପାରୁଛି କରୁ । ତା ମୁହଁ ଗୁହଁ କରି ନାହିଁ ।” ପାଟଣା ଯେଉଁ କୋଠାରେ ବସିଥିଲେ, ତା ଦ୍ୱାର ଫିଟିଲା । ପାଟଣା ଗୁହଁ, ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “କିରେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଯେ ! ତୁ ହଠାତ୍ କୁଆଡ଼େ ?”

“ଆସିଗଲା, ଅପା, ଟିକିଏ ଚାଲିଯିବାକୁ ।”

“ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରେ ତ ପାଦ ପକେଇରୁ, ମାସେ ଖଣ୍ଡେ ରହ ।”

“ନା, ଅପା, ଆଜି ଚାଲିଯିବି । ରହୁବାକୁ ମନ କହୁଛି, ‘ହୁଁ’, ହେଲେ, କାମ କହୁଛି ‘ନା’ । କାମ ପଛକୁ ପକେଇ ରହୁ ପାରିବି ?”

ବିଦାୟ ଦେଲାବେଳେ ପାଟଣା ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ହାତେ ଶହେଟି ଟଙ୍କାଦେଇ କହିଲେ, “ମଜୁରି ନୁହେଁ, ବାପା, ଖାଲି ବିଦାୟ । ଏ ଅପାଟା ପାଇଁ ଗୋଟାଏ କାମ କରଦେବୁ ? ତୁ ମୁଆଡ଼େ ଯାଉରୁ, ବନମାଳୀ ତ ମଧ୍ୟ ସେହିଆଡ଼େ ଯାଉଛି । ତୁ ତାକୁ ଚିହ୍ନିବୁ ନା ?”

“ହୁଁ, ମୁଁ ତାକୁ ଚିହ୍ନେ, ସେ ମୋତେ ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ । ତା ଆଖିକି ମୁଁ କାହିଁକି ଦିଶିବି, ଅପା ? ସେ ବଡ଼ ଲୋକ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଶୁଣ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ! ସେ ବରାବର ଘରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଉଛି । କୋଉଠି କାହା ସାଙ୍ଗେ ପଡ଼ିଲୁଣି କ ?”

“କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ ।”

“ଦେଖ, ତୁ ଟିକିଏ ଖବର ଅନ୍ତର ନେବୁଟି ? ତତେ ତ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରେନାହିଁ କହୁଛି । ତୁ ବୁଝି ଖବର ନେଇ ମତେ ଚିଠି ଲେଖିବୁ ।”

“ହଉ, ଅପା” କହି, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଚାଲିଗଲା । ବନମାଳୀର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ତା ନିଜର ସେପରି କୌଣସି କୌତୂହଳ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ଅର୍ଥ ଲାଭା ବେଳେ ବେଳେ କୌତୂହଳର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ ଏବଂ ସେହିନ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରର ଦୃଢ଼ ଅଧିକାର କରି ବସିଲା । ସେ ଭାବିଲା, “ଶହେ କଣ, କେତେ ଶହ ମିଳିବ ।”

ବାଲିଅନ୍ତା ଦାଣ୍ଡରେ ଜଣେ ଯୁବକ ହାତରେ ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ଫୁଲମାଲ ଧରି କହି କହି ଯାଉଥିଲା; —“ଫୁଲ କିଏ ନବ, ରସିକେ ?” ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଡାକ ଶୁଣି ଚାଲିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ଫୁଲମାଲ କଣ୍ଠୁ ହୁ । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଟୋକାଟାକୁ ଥରେ ଦେଖିଯିବି । ଭାରି ସୁବିଧା ମିଳିବ ।”

ଆଦେଶ ପାଳନ ଋମେ କୌତୂହଳରେ ପରିଣତ ହେଲା । ବନମାଳୀ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରକୁ ଚିହ୍ନି ନ ଥିବାରୁ ତା ଆଡ଼କୁ ନ ଚାହିଁ, ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ଚାଲିଗଲା । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ଦେଖିଲା ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଉଳ ଭିତରେ ଫୁଲମାଳଟି ନେଇ ଥୋଇଲା । ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ଦେଖି ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସେ ଭିତରେ ତ ମଣିଷଟାଏ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏ କଣ ?” ସେ ଆଡ଼ୁ ଯିବା ନିକଟକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ବନମାଳୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି; ଦେଉଳ କାନ୍ଥରେ ଲେଖା ହୋଇଛି, “ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ସମାଧି ।” ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ତମକ ପଛେଇଗଲା, ଦେଖିଲା, ତା କଲ୍ଲନାର ବାଲିକାଟି ବିକଟ ଶ୍ମଶାନର ଚିତା ।

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ମଲା ପରେ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ଯିବା କରିବାପାଇଁ ଗଙ୍ଗାଧର ନିଜର ଜମି ବିକି ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କ ଚାକରଆଣୀ ବୁଢ଼ୀ ତାର ସମୁଦାୟ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ଧନ ଏକଶହ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଚିତା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁଗୁନ ପଥର ଦେଉଳ ଉଠାଇ କରାଇ ଦେଇଥିଲା । ଦେଉଳଟିର ଉଚ୍ଚତା ଦେହ ହାତ ମାତ୍ର ।

ବାଲିଅନ୍ତାରୁ ଫେରି, ବନମାଳୀ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ପୋଥି ଲୁଗାପଟା ଆଦି ଥୋଇଦେଇ, ଗାଧୋଇବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ସେ ଫେରିଛୁ ଶୁଣି, ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାଏ ତା ଉପରେ ରାଗ ମେଣ୍ଟାଇବାକୁ ଧାଇଁଆସି, ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତା ଲୁଗାପଟାଗୁଡ଼ାକ ଦେଖିଲେ । ସେ ବେଳରେ ଯେଉଁ କାଗଜଖଣ୍ଡି ବାନ୍ଧ ରଖିଥାଏ, ସେ ଖଣ୍ଡି ଲୁଗା-ପଟା ଭିତରୁ ବାହାରିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ତାକୁ ଫିଟାଇ ପଢ଼ିଲେ ଏବଂ ପାଟିଗାଳୁ ତାକି ପଢ଼ାଇଲେ । ପଢ଼ି, ବାପ ହିଅ ଦୁହେଁ ରାଗରେ ପାରିଗଲେ । ବୁଢ଼ା ପାଟି ଫିଟାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ହିଅ ଅନେକ ସମୟ ପରେ କହିଲେ, “ଏ ସେଇ ଲଢ଼େଇୟା ହାତର ଲେଖା ।” ଲୁଗାପଟା ଭିତରୁ ଖଣ୍ଡେ ପୋଥି ବାହାରିଲା । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ସେନାପତି ବନମାଳୀ ସିଂହ ।”

ଶ୍ରୀନିବାସ ସେ ପୋଥି, ଲୁଗାପଟା ଆଦି ସବୁ ଜିନିଷ ନେଇ ବାହାରେ ପକେଇଦେଲେ । ବନମାଳୀ କିଛି ସମୟ ପରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରେ ସେ କହିଲେ “କିରେ ସେନାପତି, ମୋ ଘରେ ମୁଢ଼ କରୁ ବୋଲି ଆସିବୁ ନା କଣ ? ସେନାପତି କଣ ରେ ?” ବନମାଳୀ ନମ୍ର ଭାବରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ତା ଅର୍ଥ, ମୁଁ ମୋ ବାପର ପୁଅ ।” ବୁଢ଼ା ବଜ୍ରସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ତୁ ମୋ ପୁଅ ।” ବନମାଳୀ ପୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, “ନା ମୋ ବାପା ପରମ ଦେଶହତେଶୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ ଥିଲା ଯେ ସେ ଦୁଇଟା ଅକୃତଜ୍ଞ ପଦାର୍ଥକୁ ଅତିରିକ୍ତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ—ଗୋଟାଏ ଦେଶ, ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୁଁ ।” ଶ୍ରୀନିବାସ ଆଉ ସହପାରିଲେ ନାହିଁ, କହିଲେ, “ତୋ ବାପ କିଏ, ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହେଁନା । ତୁ ସେନାପତି ହେଇଗଲୁଣି । ଦେଖ୍ ମୋ ପାଦଧୂଳିକି ସରି ନୋହୁ ତୁ ସେନାପତି ! ସେନାପତି ଗୋଟାଏ ଠକ, ବଦ୍ ମାସ, ଚୋର—ଯେପରି ସେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରାଏ ସେହପରି ତୋ ବାପ ।”

ବନମାଳୀ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥିଲା । ତା ସମ୍ମୁଖରେ ପିତାଙ୍କର ଯେ ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଅପମାନ କରାଯିବ, ସେ ଭାବି ନ ଥିଲା । ତହିଁ ସେ ପାଟିକରି କହିଲା, “ଅଜା ସାବଧାନ ! ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାୟ କହିଲେ, “ତୋ ପରି ଗୋଟାଏ ସେନାପତିକି ମୁଁ ଘରେ ରଖି କଣ ପୋଷିପାରିବି ? କୁକୁର ପରି ତଡ଼ିଦେବି ।” ସେ ପାଦରେ ତଳକୁ ଗୋଟାଏ ଗୋଇଠା ମାରି ପୁଣି କହିଲେ, “ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପଳା ମୋ ଘରୁ, ଚଣ୍ଡାଳ । ମୁଁ ନ ଜାଣି ଦୁଧ ଖୁଆଇ ସାପ ପୋଷିଥିଲି, ଆଜି ଗରଳ ବାନ୍ତି କରୁଛୁ ।”

କେତେଦିନ ପରେ କୋଥାନଳ ଲାଭ, ଯେତେବେଳେ ନିଆଁ ଖଣ୍ଡମାନଙ୍କ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ପାଉଁଶ ଆବରଣ ଛୁଡ଼ି ଦେଇଗଲା, ଚମ୍ପତିରାଏ ପାଟିଗାଳି

କହିଲେ, “ପଲେଇଟି, ଘରୁ ଗୋଟାଏ ଅଳିଆ ଯାଇଛି । ଆଉ ତା ମୁହଁ ଚାହିଁମି ନାହିଁ । କେବେ ତୁ ପ୍ରତି ଛ ମାସକୁ ତା ପାଖକୁ ଛ ଶହ ଟଙ୍କା ଭଣ୍ଡା ପଠେଇ ଦେଉଥିବୁ । ନୋହଲେ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଭାଗ ମାଗିବ, ଅଦାଲତରେ ମକଦ୍ଦମା କରି ବସିବ । ଓକିଲ ପକ୍ଷୀଏତ ଶାନ୍ତ ଶାପଲ ପରି ଟାକି ବସିଛନ୍ତି ନା; ଧଳାକୁ କଲା କରିବେ ।”

—୨୮—

ବନମାଳୀର ନୂଆ ପରିସ୍ଥିତି

“କରେ, ବନମାଳୀ ନା କଣ ?”

“ହଁ” ।

“ତୁ ଅନେକ ଦିନ ଅନୁପସ୍ଥିତ ହେଇଗଲା । କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁ କି ? ଶିକ୍ଷକ ହାଜରା ବହୁରୁ ତୋ ନାଁ କାଟିଦେଉଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଡାକିଲେ, ‘ବନମାଳୀ ରାଏ’ । କେହି ଉତ୍ତର ଦେଲେ ନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ଆଉ ବଡ଼ ପାଟିକରି ଡାକିଲେ । ତଥାପି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଶୁଣିଲି, ତୁ କେଉଁଆଡ଼େ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିବୁ । ଶିକ୍ଷକ ପୁଣି ତୃତୀୟଥର ଆହୁରି ବଡ଼ ପାଟିକରି କହିଲେ, ‘ବନମାଳୀ ରାଏ’ । ମୁଁ କହିଲି, ‘ଉପସ୍ଥିତ’ । ତା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଡାକିଲେ, ‘ବିଶ୍ୱନାଥ ମିଶ୍ର’, ମୁଁ ପୁଣି କହିଲି, ‘ଉପସ୍ଥିତ’ । ଶିକ୍ଷକ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ, ‘ତୁ କଣ ଦି କଣ ?’ ତହିଁ ତୋ ‘ଉପସ୍ଥିତ’ ରଖି, ମୋର ‘ଅନୁପସ୍ଥିତ’, କଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ସେ ନିୟମ ଜାରିକଲେ ଯେ ଏ ମାସରେ ଯେ ପାଞ୍ଚ ଦିନରୁ ବେଶି ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବ, ସେ ତା ନାଁ କାଟିଦେବେ । ତୋର ଆଉ ମୋର ପାଞ୍ଚ ଦିନ ହେଇଯାଇଥିଲା । ତୋ ନାଁ ରହିଲା, ମୋ ନାଁ କଟିଗଲା ।”

“ତୁ କଣ କଲୁ ! ମୋ ନାଁ ତ କଟିଥାନ୍ତା । ତୁ ମୋ ପାଇଁ ‘ଉପସ୍ଥିତ’ ଡାକି, ନିଜ ନାଁ କାଟି ବସିଲୁ କାହିଁକି ?”

“ସେ କଥା ତ ଗଲାଣି । ନାଁ ତ କଟିଲା । ପୁଣି ସେ ଦୋଷ ପାଇଁ ତୋ ହାତରେ ଏବେ ଫାଣୀ ଦିନିମି ନା କଣ ? ତୁ ଏସବୁ କିନିଷପନ୍ଥ ଧରି ଗାଡ଼ିଟାରେ ବସି କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ମ ?”

“କୁଆଡ଼େ ଜାଣେନା । ତେବେ, ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ ଅଜାଙ୍କ ଘରକୁ ଗୁଡ଼ିଏ । ତା ଛଡ଼ା ସଂସାରରେ ଯେଉଁଠି ଜାଗା ମିଳିବ, ରହିବ । ଏଇ ଯେ ପଦ୍ମନାଭ ।”

“ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଆମ ଘରକୁ ଚାଲ, ଭାଇ ।”

“ନା, ତୁ ତ ଏଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସେ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଆମ ଘରକୁ ଯିବ । ତୁ ଡାକବାକୁ କିଏ ?”

“କାହିଁକି, ତୁ ତ ଅନେକ ସମୟ ତା ସାଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇସାରିଲୁଣି ! ତୋ ଦାସୀ ସରିଲୁଣି । ପଦ୍ମନାଭ ଆଉ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଗାଡ଼ିରେ ଉଠି ବନମାଳୀ ସହିତ ବସିଲା ।

ପଦ୍ମନାଭ ଘରେ ବନମାଳୀ ଅତିଥିରୂପେ କେତେଦିନ ରହିଲା ପରେ ଦିନେ ଘରବାଲ ଆସି କହିଲା, “ପଦ୍ମନାଭ ଦାସ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠେଇ ଦେଲେ ।”

“ଭଲ କଥା, ଆସନ୍ତୁ, ବସନ୍ତ ।”

“ନା, ବସିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଟଙ୍କାତକ ପାଇଲେ, ଚାଲିଯିବି ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ପଦ୍ମନାଭକୁ ମୋ ପାଖକୁ ପଠେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।” ପଦ୍ମନାଭ ଭଡ଼ାଘରେ ରହି, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲା । ବନମାଳୀ ତା ସହିତ ସେ ଘରେ ରହି, ବାରମ୍ବାର ଜିଦ୍ କରି କହିଲା, “ନା, ଭାଇ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଆସି ରହିବି ମୁଁ ଭଡ଼ାରୁ ଅଧେ ଦେବି । ତୁ ପୁରା କାହିଁକି ଦେବୁ । ତୁ ପୁରା ଭଡ଼ା ଦେଲେ ମୁଁ ରହିବି ନାହିଁ ।” ଫଳରେ ପଦ୍ମନାଭ ଘରବାଲକୁ ଅଧାଭଡ଼ା ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା କେତେ ମାସ ଦେଇଗଲା । ବନମାଳୀ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଚାରି ମାସର ଭଡ଼ା କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଜମିଗଲା, ପଦ୍ମନାଭ ଘରବାଲକୁ ତା ପାଖକୁ ପଠେଇଦେଲା । ବନମାଳୀ ସେହିକ୍ଷଣି ଟଙ୍କା ଦେଇ ନ ପାରି, ଘରବାଲ ହାତେ ପଦ୍ମନାଭକୁ ଡକାଇ, ଯେତେବେଳେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲା, କହିଲା, “ଭାଇ ଗୋଟାଏ କଥା ତୋତେ ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କହିନାହିଁ । ସେଟା ଏଇ ଯେ ମୋ ନିଜର ଆତ୍ମୀୟସ୍ବଜନ କେହି ନାହାନ୍ତି ।”

“ତେବେ, ତୁ ଚଳିବୁ କିପରି ?”

“ମୁଁ ଜାଣେନା ।”

“ତୋ ପାଖେ ଟଙ୍କା ଅଛି ।”

“ଅଛି, ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ।”

“ସେଥିରେ ତ ଚଳିବ ନାହିଁ; ମୋଠୁ କିଛି ଧାର ନେ ।”

“ନା, ମୋର କେତେକ ଜନସ୍ତ ଅଛି, ବନ୍ଧକ ଦେଲେ ଟଙ୍କା ମିଳିବ ।”
ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ସୁନାମୁଦ୍ର ଓ ହଲେ ପାଟ ପଦ୍ମନାଭକୁ ଦେଇ, କହିଲା, “ଭଲ ଏତକ ଦେଇ, ଯାହା ପାରୁଛୁ ଆଣି ଦେ ।”

ପଦ୍ମନାଭ ମୁଦ୍ର ଏବଂ ପାଟ ବିକ୍ରିକରି ପଞ୍ଚସତି ଟଙ୍କା ଆଣିଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୋ ହାତେ ଥିବା ପନ୍ଦର ମିଶି ଏ ତ ଅଣୀ ହେଲା ।”

“କୋତେ କେତେ ଦିନକୁ ହେବ ଏଠେ ? ଆଉଥିରେ ପଶୁରି ଦେଉଛି — ଏ ଟଙ୍କାଟା ତୁ ନ ଦେଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ?”

“ନା, ମୁଁ ଦେବି । ଏ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା, ଆଉ ଖାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ବାବଦରେ ପଶୁରି ଟଙ୍କା ।”

“ତେବେ ତୋ ହାତରେ ଆଉ ରହିବ କଣ ?”

“କାହିଁକି, ଦଣ ।”

ପାଟଣା ଏ ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀର ରହିବା ସ୍ଥାନ ଠିକ୍‌ରୁ ନେଇଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ବରଦ ଅନୁସାରେ ତୁ ମାସର ଭଡା ତୁ ଶହ ଟଙ୍କା ଦିନେ ତା ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ବନମାଳୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଫେରି ଅପରାହ୍ନରେ ସେ ଟଙ୍କା ପାଇଲା । ସେ ଟଙ୍କା ରଖିଲା ନାହିଁ । ଟଙ୍କାତକ ସେ ବାହକ ହାତେ ଫେରସ୍ତ ଦେଇ ଡିଠି ଲେଖିଲା, “ମାଉସୀ, ଆଜି ମୋ ପାଖେ ଦିନ ଟଙ୍କା ଅଛି । ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଭବ ନାହିଁ । ଏ ଟଙ୍କା ଫେରାଇଦେଲି । ଆଉ ଏଣିକି ଟଙ୍କା ପଠାଇବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଡ଼େଟାଏ ହେଲିଶି । କଣ ନିଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିଜେ ତଳାଇ ପାରୁନାହିଁ ? ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୀତ ଲେଖି ଆଖଡ଼ାବାଲାଙ୍କୁ ଦେଇ କିଛି କିଛି ସେଜଗାର କରୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଜାଗାଟାରେ ସେ ଅଛି, ଖର୍ଚ୍ଚ ଟିକିଏ ବେଶି ପଡ଼ୁଛି । ସେଥିପାଇଁ କାଲି ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଘରକୁ ଯାଉଛି । ସେଠି ମୋ ଆୟରେ ମୁଁ ବେଶ୍ ଚଳିଯିବି । ମୋ କଥା ଆଉ ଭାବିବ ନାହିଁ ।” ପାଟଣା ନିଜେ ବନମାଳୀ କଥା ଭାବୁନୁ ନ ଭାବୁନୁ, ବାପାଙ୍କୁ ଅନୁକ୍ରମେ ତା ବିଷୟରେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ବାପା ଶୁଣିଲେ କହିଥାନ୍ତେ—“ସେ ପିଣ୍ଡାଟ କଥା ମୋ କାନରେ ପକାନା ।” ଆହୁରି ହୁଏତ ଦିନେ ଓଳିଏ ଶିଆପିଆରେ ଗୋଳମାଳ ଦିଆନ୍ତା ।

ପାଟଣାଙ୍କ ଟଙ୍କା ଫେରସ୍ତଦେବା ପରଦିନ ବନମାଳୀ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ଦଳି କୋଠାର ଉପର ମହଲରେ ନିଆ ବସା ନେଲା । ଯେଉଁ ବୟସରେ ଯୁବକମାନେ ନିଜର ପ୍ରୀତି ଦେଖାଇ ଚଳିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ, ଅଭାବରେ ବରାବର ଘାଣ୍ଟି ହୋଇଗଲା । ସେ ହାତେ ହାତେ ରାନ୍ଧିବା, ଘର ଓଲଟିବା, ବାସନ ମାଜିବା ଆଦି ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଖାଇବା ଓ ପିଇବାରେ ଯେତେ କମ ପାରେ, ଖର୍ଚ୍ଚ କଲା । ସେ ବାବଦର ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତା କଣ୍ଠର ସରସ୍ତା ଯେ ସଫଦା ରୂପା ମୁଦ୍ରା ବିନିମୟରେ ବଜାରରେ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ, ତା ନୁହେଁ । ବନମାଳୀ ଦିନେ ରୋଷେଇ କରି, ଭାତ ପଖାଳ ରଖି, ଚିନିଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଏ । ମାସର ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ତରକାର ସ୍ଥାନରେ ଲୁଣ ଛଡ଼ା ତାକୁ କିଛି ମିଳେନାହିଁ । ତା ଦୁରବସ୍ଥା ଜାଣିପାର ମାଉସୀ ଆହୁରି ଚାରି ଛଅ ଥର ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରତି ଥର ତାହା ଫେରାଇଦେଇ ଚିଠି ଲେଖିଲା, “ମୁଁ ତ ବେଶ୍ ଚଳିଯାଉଛି । ମୋତେ କାହିଁକି ଟଙ୍କା ପଠାଉଛୁ ?

ସବୁ ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ, ଅଭାବସତ୍ତ୍ୱେ ବନମାଳୀ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପରେ ଉଠିଥିଲା । ପାସ କରିବା ମାତ୍ରେ ସେ ଓକିଲତ ବ୍ୟବସାୟରେ ନାମ ଲେଖାଇଲା । ସେହି ସମ୍ପାଦ ଦେଇ ସେ ଚମ୍ପଦରାଞ୍ଜୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ଚିଠି ପଡ଼ି, ମୁହଁ ଶୁଖାଇଲେ ଏବଂ ପରେ ଚିରି ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ଦିନ ପରେ ପାଟଣା ଶୁଣିଲେ, ଶ୍ରୀନିବାସ ନିଜେ ନିଜକୁ କହୁଛନ୍ତି, “ତୁ ଯେବେ ଗଧ ନୋହୁଅନ୍ତୁ, ବୁଝିପାରନ୍ତୁ, ଜଣେ ଲୋକ ଏକ ସମୟରେ ସେନାପତି ଆଉ ଓକିଲ ହୁଏ ବା ସମ୍ଭବ ।”

ବର୍ଷକୁ ଦିଶଶ ଟଙ୍କା ଭଡ଼ାରେ ବନମାଳୀ ଦରଜିକୋଠାର ଦୋତାଲ ଉପରେ ରହୁଲା । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ତାର ଯାବତୀୟ ଖର୍ଚ୍ଚ ଛଣହ ଟଙ୍କାରେ ହୋଇଗଲା । ସେ ବର୍ଷ ସେ ଛଣହ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ରେଜିଟାର କରିଥିଲା । ସୁତରାଂ ବର୍ଷ ଶେଷରେ ହସାବରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ତା ହାତରେ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ବଳକା ଅଛି । ସେଥିରୁ ସେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧାର ଦେଇଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ମଧ୍ୟ ଥରେ ତାଠାରୁ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଉଧାର ନେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ନିଜେ କେବେ କାହାଠାରୁ ପଇସାଟିଏ ଉଧାର କରି ନାହିଁ । ସେ ବୁଝିଥିଲା ଯେ ଥରେ ଧାର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇ ଠିଆହେଲେ, ପରେ ଦାସତ୍ୱ-ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ି ମରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦିନେ ଦିନେ ଖାଡ଼ା ଉପବାସରେ ପଡ଼ିକେ ରହୁଥିଲା, ତଥାପି ଦାନ, ନିକୁଟି କାହା ପାଖେ ପଇସାଟିଏ ଧାରପାଇଁ ହାତ ପତାଇ ନଥିଲା ।

ଓକିଲତ ବ୍ୟବସାୟ ନିମନ୍ତେ ସେତେବେଳେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ଆଇନରେ ଏତେ କଟକଣା କମ୍ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପରେ ଉଠିଥିଲା ହେବାର ଏତେ ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା ।

ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ ଚପକନ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ପଗଡ଼ି ପିନ୍ଧି ଠିଆହେଲେ, ଲୋକେ ଓକିଲ ବୋଲି ଉଠିଲେ । କେବଳ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚ ଅଭିଳାଷ ଥିଲା, ସେହିମାନେ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ବନମାଳୀ ଓକିଲ ଡି ବ୍ୟବସାୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପଦ୍ମନାଭ ଏବଂ ବିଶ୍ୱନାଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟବସାୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଓକିଲଖାନାରେ କାମ ନ ଥିଲା ବେଳେ ଓକିଲମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେବେଳେ ଗୁଲିଖଟି ଗଲୁ ଓ କେତେବେଳେ ବା ବଡ଼ ବଡ଼ ସମସ୍ୟାର ଆଲୋଚନା ହେଉ ।

ବିଶ୍ୱନାଥର ବାପା କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ସାହେବଙ୍କ ମହକୁମାରେ ମାସିକ ୪୭ ଟଙ୍କା ବେତନରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସେହି ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ମିଳୁଥିବା ଅଳ୍ପ ଜଳରେ ଦେହ ଗଢ଼ା ହୋଇଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଦେହ ଯଙ୍ଗେ ଯେ ମନର ଗୋଟାଏ ଘନଷ୍ଟ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି, ବିଶ୍ୱନାଥ ଜୀବନରେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଦିନେ ଓକିଲଖାନାରେ ଗଲୁଛୁଳରେ ସେ କହିଲା, “ଏଟା ଆମର ନିଜାନ୍ତ ଭୁଲ । ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରୀତି କଣ ? ଏ ଗୋଟାଏ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ମାତ୍ର । ଦେଶ ବୋଲିଲେ, କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ନଇ, ବଳ ପଡ଼ିଆ ଅର୍ଥାତ୍, ମାଟି ଆଉ ପାଣି । ତାହାହେଲେ ମୋ ବାଡ଼ି କୁଅଟାକୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦେଶ ବୋଲି କହିବି । ତୁ ଯାହା କହ, ବନମାଳୀ, ମୁଁ କୁଅଟାକୁ କଦାପି ‘ମା’ ବୋଲି ଡାକିପାରିବି ନାହିଁ । ଏଇ ମାଟି ପଥରକୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି କିଏ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଇଂରେଜ ସରକାର ସହଜ ତାଙ୍କୁ ପକେଇବାକୁ ଯିବ ? ଜୟୀ ରାଜଗୁରୁ କହ, ଖୋରଧା ବକ୍ସି କହ, ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ମୂର୍ଖ । ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୂର୍ଖ ସେହିପରି ବାଙ୍କି ରାଜା । ଦେଶ, କଣ ପାଇଲେ ? ଦୁଇଟାଯାକ ରାଜ୍ୟ ଖାସ ହୋଇଗଲା । ଶରଣ ପଶିଥିଲେ, କଣ କନକା ଆଲି କୁଞ୍ଜର ପରି ରାଜା ହୋଇ ବସି ନ ଥାନ୍ତେ ?”

ପଦ୍ମନାଭ ଉତ୍ତରରେ କହିଲା, “ନା ରାଜା, ତୁ ଯାହା କହୁଛୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଅବଶ୍ୟ ଜୟୀ ରାଜଗୁରୁ, ଖୋରଧା ବକ୍ସି, କି ବାଙ୍କି ରାଜା ସେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଗଲେ, ସେଟା ଭୁଲ ହୋଇପାରେ । ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ବଳ କଳି ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ହାରିବ ତ, ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ କଣ ? ମୋ ସ୍ୱଦେଶ-ପ୍ରୀତି ଏତିକି ଦୂରଯାଏ ଅଛି ଯେ, ତା ଦ୍ୱାରା ଯଦି ମୁଁ ବଡ଼ ହୋଇପାରେ, ଧନ ଲାଭ କରିପାରେ, ସୁଖରେ ରହିପାରେ, ତେବେ ମୁଁ ମାତୁଡ଼ୁମିକୁ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ନାସକ ହେବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଦେଶବିଶ୍ୱାସ ଦେଖାଇ, ମୁଁ ମରିବାକୁ କିମ୍ବା ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୀ ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ବନମାଳୀର ମଧ୍ୟ ଏଇ ମତ ।”

“ନା, ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଜୟୀ ରାଜଗୁରୁ ଆଉ ଖୋରା ବକ୍ସି ମୋ ପ୍ରାଣର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରାଏଙ୍କ ସହକ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଥାଇପାରେ—”

“ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରାଏ ପୁଣି କିଏ ?”

“ବାଙ୍କିର ରାଜା ।”

“ତାଙ୍କ ସହକ ପୁଣି ତୋର ମନୋମାଳିନ୍ୟ କଣ ? ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହୁଏ ଏକା ସୋପାନ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ତୁ ନିଜକୁ ତ ଭାରି ବଡ଼ ମନେ କରିଛ ! ଗୋଟାଏ ରାଜା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ହୋଇଯାଉଛ ।” ବନମାଳୀ ମାରବ ରହିଲା । ପଦ୍ମଲତା କହିଲା, “ଆରେ ସେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରାଏ ତ ଲୁଚି ଯାଉ; ତୁ କଣ କହୁଥିଲୁ, କହନା ।”

ଗୋଟାଏ ବାହାରି ଆସୁଥିବା ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ କରି, ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲା, “ଭାଇ, ଦେଶହତେଷିତା ସହଜ ଜିନିଷ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭ ପରି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ବଡ଼ ଚନ୍ଦ୍ରାଘନ, ବିଳାସୀ, ଅପଦାର୍ଥ ହେଇ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମାତୃଭୂମି ଉତ୍କଳ ପରପଦାନତ ହେଉଛି । ଭାଇ, ବେଳେ ବେଳେ ମୋର ମନ ହୁଏ, ମୁଁ ଏ ଦାନ ବ୍ୟବସାୟ ଗୁଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି; ବନ ଜଙ୍ଗଲରେ ଭୋକ ଓପାସରେ ଯାଇ ଚାଲନ୍ତି, ଯେପରି କି ସୁଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଦିନେ ରାଣୀ ପ୍ରତାପ ଚାଲିଥିଲେ; ହୃଦୟର ରୁଧିର ଟୋପା ଟୋପା କରି ଢାଳିଦିଅନ୍ତି; ଦେହର ମାଂସ ପୁଲା ପୁଲା କରି ଛୁଣେଇ ପକାନ୍ତି; ମାଟିର ଏ ଦେହ ମାଟିରେ ମିଶେଇ ଦିଅନ୍ତି; ତଥାପି ଦେଶ ନିମନ୍ତେ ଶବ୍ଦ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି । ମାତୃଭୂମି କିଛି ଗୋଟାଏ ସହଜ ଜିନିଷ ନୁହେଁ । ତୁ ମୋଟିକିଏ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଏଇ ପଥର ମାଟି ଭିତରେ ଭାରତମାତାଙ୍କର ବିମୋହନ କମମାୟୁ ମୁଣ୍ଡି ଦେଖି ପାରିବ; ଦେଖିଲେ, ମନରେ ଭକ୍ତି ଜନ୍ମିବ; ନିଜାନ୍ତ ପାପାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କରିବ; ମାତୃ ପଦରେ ଜୀବନ ବିସର୍ଜନ ଦବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ମା, ଉତ୍କଳମାତା, ମନରେ ବଳ ଦିଅ; ଦେହରେ ଶକ୍ତି ଦିଅ ।”

ସେଦିନ ସେହିଠାରେ କଥାବାଣୀ ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ତୁ ଗୋଟାଏ ଗଧ

ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ନାମ ସହୃଦ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାମ ବନମାଳୀର ଆରାଧନାର ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାହା ଘାନା ସାହୁ ନାମ । ସେ ଜନାରସିଂହ ଯାଇ ଚାହିଁଥିଲା ଯେ ବ୍ୟବସାୟରେ ବିଫଳ ହୋଇ, ଘାନା ସାହୁ ଚଟିଘର ଭାଙ୍ଗି, କେଉଁଆଡ଼େ ପଳାଇଛି । ସେ ତାକୁ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଜି ନିରୁପାୟ ହୋଇ ସାରିଲଣି । ତା ମହାଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ତାକୁ ପାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଘାନା ସାହୁକୁ ନ ପାଇ ବନମାଳୀ ନିଜକୁ ପୃଥିବୀରେ ନିଜାନ୍ତ ଦୋଷୀ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟ ମନେ କରୁଛି । ତାକୁ ଦେଖିଲେ ତା ପାଇଁ ସେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦିଅନ୍ତା, ନିଜର ସମୁଦାୟ ଉପାର୍ଜିତ ଧନ ସମସ୍ତ ଖଟାଇ ତା ପାଦ ପୂଜା କରନ୍ତା । ତାହା ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ।

ବନମାଳୀର ସେତେବେଳକୁ ବସୁନ୍ଦରୀ ନୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ । ସେ ଚମ୍ପୂଦରାଏଙ୍କ ଉତ୍ତାସ ଗୁଡ଼ିକା ତିନି ବର୍ଷରୁ କିଛି ବେଶି ହୋଇଗଲାଣି । ଚମ୍ପୂଦରାଏ ତାକୁ ଯେ ସେହ କରୁ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ସେ ମନେ କରୁଥିଲା, ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କୋମଳ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା । ବନମାଳୀ ଘରୁ ଚାଲିଗଲା ମାତ୍ରେ ସେ ସ୍ଥାନଟି ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଲା । ତା ନାମ ନ ପକାଇବାକୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସେ ହୁକୁମ ଯେ ସମସ୍ତେ ଶିରୋଧାରୀ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ବନମାଳୀ ଗଲବନ୍ତ ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଯେପରି ବଢ଼ିଲା, ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କଠୋର ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି; “ଟୋକାଟା ଯଦି ଫେରି ଆସନ୍ତା, କାନ ମୋଡ଼ି ସାଧ୍ୟ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।”

ଚମ୍ପୂଦରାଏ ବନମାଳୀ ନିମନ୍ତେ ତେଣେ ଝୁରୁଥିବା ସମୟରେ, ବନମାଳୀ ନିଜେ ବେଗ୍ ଖୁସିରେ ଥିଲା । ସେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟ ଘେରୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଯେ ପିତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଉଛି, ତାହା ଭାବିଲେ, ତା ମନରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମୁ ଥିଲା । ପିତା ଲେଖିଯାଇଥିଲେ, “ସେ ନିଜକୁ ଏହାର ଉପଯୁକ୍ତ କରି ଗଢ଼ିବ ।” ଲେଖା ଅବଶ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ କଥାଟି ସେ ନିଜେ ହୃଦୟରେ ସ୍ପର୍ଶାକ୍ଷରରେ ଖୋଲି ରଖିଛି ।

ଓକିଲ୍‌ଟ ବ୍ୟବସାୟ ବନମାଳୀକୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ଗୀତ ଲେଖି ପେଟ ପୋଷିପାରବ; ହାକିମଙ୍କ ପାଖେ ଘାନ୍ତ ନିକୁଟି, ନଖରେ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇ କାହିଁକି ଠିଆ ହେବ ?” ତାକୁ ସେ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଆଖେଡ଼ାଦଳ ମାସରେ ଶହେ ଟଙ୍କା ଦେଇ କେବଳ ଗୀତ ଲେଖି ଯୋଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ନେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଜିଦ୍ ଧଇଲେ । କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ସେଥିରେ ରାଜି ହେଲାନାହିଁ; ଭାବିଲା ହଁ, ଖାଇପିଇ ପୁଖରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିବ, ହେଲେ, ମାନ ଯିବ ।”

ବନମାଳୀ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଲୋକଙ୍କ ସହୃଦ ମିଳାମିଶା କରିବା ଛଡ଼ିଦେଲା । ଶେଷକୁ ତା’ର କେବଳ ଦୁଇଜଣ ସଙ୍ଗୀ ରହିଲେ—ଜଣେ ପଦ୍ମନାଭ ଓ ଆଉ ଜଣେ କଟକଚଣ୍ଡୀ ଦେଉଳ ମାଳୀ ରଘୁନାଥ । ଏ ଦୁହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ରଘୁନାଥ ସହୃଦ ତା’ର ବେଶି ଘନସ୍ବତା ଥିଲା । ସେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ତା ଦେଉଳକୁ ଯାଏ ଓ ବାପା ଯେଉଁଠାରେ ଆଡ଼ୁ ଆଲରେ ରହୁ ତାକୁ ବେଳେବେଳେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ମୁଣ୍ଡ ଆ ମାରି ବସି ରଘୁନାଥଠାରୁ ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଶୁଣେ । ସେଥିରେ ତା’ର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ । ସେ ମନକୁ ମନ କହେ, “ମୋ ଆଖିରେ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତ ପରଲ ଚଢ଼ି ଯାଇଥିଲା; ଏ ରଘୁନାଥ କାଢ଼ି ବାହାର କରିବ ।”

ରଘୁନାଥ ଦେଉଳରେ ଫୁଲ ଯୋଗାଏ । ତା’ର ନିଜର ଗୋଟିଏ ବଗିଚା ଥିଲା । ସେ ଫୁଲ ଯୋଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ଜାଗିରି ଭୋଗ କରେ । ତା ଛଡ଼ା ବଜାରରୁ ମଧ୍ୟ ଫୁଲ ପଠାଏ । ସେଥିରେ ତା ଜୀବିକା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିବାହ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ପରେ ତା ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ମନ୍ଦ ହୋଇ ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଅଭାବରେ ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ପୂର୍ବ ପରି ଖୁସିବାସିରେ ରହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହା ଦେଖି ବନମାଳୀର ତା ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆହୁରି ବଢ଼ିଲା ।

ଦିର୍ଘିକାଳୀ ଏବଂ ତା ଆଖପାଖ କେତେ ଘରେ ଯେଉଁ ଚାକିରୀଆଣୀ ବାସନମଜା, ପାଣିଦିଆ ଆଦି କାମ କରୁଥିଲା, ଦିନେ ସେ ବନମାଳୀକୁ ଆସି କହିଲା, “ଶୁଣ ବାବୁ, ତଳ ଘରେ ଯୋଉ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଥିଲା ନା, ଆଜି ଚାଲିଯାଉଛି ।”

“କାହିଁକି ?”

“ମନକୁ କ’ଣ ଖୁସିରେ ଯାଉଛି ? ଘରଭଡ଼ା ଛ’ ମାସର ବାକି ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଘରବାଲା ବାହାର କରିଦେଉଛି ।”

“କେତେ ଟଙ୍କା ଘରଭଡ଼ା ?”

“ଅଠର ଟଙ୍କା ।”

ବନମାଳୀ ପାଖେ ସେଦିନ ପରୁଣ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ସେ ବାବୁସରୁ ଟଙ୍କା ବାହାର କରି କହିଲା, “ଏଇ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ନେଇଯା । ଅଠର ଟଙ୍କା ଭଡ଼ା ଗଲେ, ବାକି ଦୁଇ ଟଙ୍କାରେ ଖର୍ଚ୍ଚବାଜ୍ ଚଳାଇବେ; ମାତ୍ର ଟଙ୍କା ଯେ ମୁଁ ଦେଇଛି ସେକଥା କିଛି କହିବୁ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ମନେ ରଖିଲୁ ନା ? ମୋ ନାଁଟା ଆଦୌ କହିବୁ ନାହିଁଟି ।”

ଏଣେ ମଙ୍ଗଳାବାଗରେ ଗୋଟାଏ ଦରଦ୍ର ପରିବାରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନମାଳୀ ତା’ର ଯତ୍ନକ୍ଷମତା ଉପାକ୍ଷିତ ଧନ ଦାନ କରୁଥିବା ସମୟରେ; ସହରର ଠିକ୍ ବିପକ୍ଷେ ଦିଗରେ, ଭୁଲ୍‌ସାମୁଦ୍ରେ ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ଚମ୍ପତିରାଏଙ୍କ ଉତ୍ଥାପରେ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ପାଟଣା ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, “ବନମାଳୀ ତ ଗଲା । ସମ୍ପତ୍ତିର କଣେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତି କରନ୍‌ବା ଦରକାର ।” ତାପରେ ସେ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ବାପା, ଶ୍ରେଣ୍ଡର ଭ୍ରମକୁ ଜୁହାର ହବାକୁ ଆସିଛି ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ କେବଳ କହିଲେ, “ହଁ” ଏବଂ ପୋଥି ଧରି ପଢ଼ିବସିଲେ । ପଢ଼ୁପଢ଼ୁ ତାଙ୍କର ଅନେକ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ, ରାଗିଲେ । ତା ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀର ଚନ୍ଦ୍ର ଆସି ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗେ ନାଚିଗଲା । ସେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସ ପକାଇ ପୁଣି ପୋଥିକୁ ଗୁଞ୍ଜିଲବେଳକୁ ପାଟଣା ବିଶ୍ରେଣ୍ଡରକୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚି କହିଲେ, “ଏଇ ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର, ଭ୍ରମ ନାହିଁଟି ।” ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର ଶ୍ରାନ୍ତବାସଙ୍କ ଯେଉଁ ପୁତ୍ରରୁ ପୁଅ, ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଦିନରୁ ପୃଥକ୍ ଅନ୍ତରେ ରହୁଥିଲା; ସୁତରାଂ ସେ ବାଙ୍କି ଛଡ଼ା ଆସିଲବେଳେ ବିଶ୍ରେଣ୍ଡରର ପିତା ତାଙ୍କ ସହୁଡ଼ ଆସିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା ନାହିଁ ।

ପାଟଣା ବିଶ୍ରେଣ୍ଡରକୁ ବାପାଙ୍କ ପାଖେ ପହଞ୍ଚାଇ ତା କାନରେ କହିଲେ, “ସବୁ କଥାରେ ହଁ ମାରିବୁ ।” ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର ନିମନ୍ତାର କରି ଠିଆହେଲା । ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ତାକୁ ବସିବାକୁ କହି, ନିଜେ ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି, ଘର ମଧ୍ୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ପାଟି କରି ଏଣୁ ତେଣୁ କ’ଣ ପ୍ରଳାପ କଲେ । ତାପରେ ସେ କହିଲେ, “ଓକିଲଗୁଡ଼ାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ ।” ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର କହିଲା, “ଠିକ୍ କଥା ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରାନ୍ତବାସ ମୁହଁ ଚାଲାଇ ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଗୁଞ୍ଜି ପୁଣି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, “ବଡ଼ ଘରର ପ୍ରବଚନମାନେ ଏ ବ୍ୟବସାୟରେ ପଣିବା କଣ ଉଚିତ ?” ବିଶ୍ରେଣ୍ଡର ଫ୍ରୋକରେ କହିଲା “ହଁ” ।

“ଆହା ବନମାଳୀ, କାହିଁକି ଏ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କଲୁ ? ସତେ ଆଉ ଫେରି ଆସିବୁ ନାହିଁ ? ଏ ଘର ଅନ୍ଧାର କରିଦେଇ କଣ ଚାଲିଗଲା ?”

“ହଁ” ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୂକର ଏତେବେଳେ ଯାଏଁ ନିଜେ ନିଜକୁ କଥା କହୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ବୁଲିପଡ଼ି, ରାଗି, କହିଲେ, “ସବୁ ଖାଲି ହୁଁ । ତୁ ଗୋଟାଏ ନିପଟ ଗଧ ।”

— ୩୦ —

ଖୋଜା ଖୋଜି

ବନମାଳୀ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ ଛାଡ଼ି କ୍ରମେ ଯେ ନିର୍ଜନତା ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଅଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା, ତାର ଆଶ୍ରୟ ପୂର୍ବେ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଅପରାହ୍ନରେ ସେ କେଉଁଦିନ ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦକରି ଘରଭିତରେ ବସିରହେ, କେଉଁଦିନ ବା କିଛି ପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖେ ଯେ ଜଣେ ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସର ବୃଦ୍ଧା ଅସି ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆକାର ବେଶ୍ ମୋଟା ମୋଟି ; ଦେହରେ ଖୁବ୍ ବଳ ଥିଲା । ବେଶଭୂଷା ଓ ଗୁଲିଚଳନ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ଯେ ସେ କୌଣସି ବାବୁଭୟା । ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ହାତ୍ତୁ ଖାଇବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଦିନେ ପଦ୍ମନାଭ ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲା, “ଏ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ହେବ ପରା !

ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାୟ ତେର ବର୍ଷ ବାଲିକା ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ । ବାଲିକାଟି ଦେଖିବାକୁ ସେତେ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । ତା ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମଳ ଓ ମୁହଁର ଗଠନ ବେତୁକିଆ । କେବଳ ତା ଆଖି ଦିଗିଟି ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ଯେ ଦିନେ ହୁଏତ ତା ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ବକଶି ଉଠିବ । ବନମାଳୀ ଦୁଇ ଡଳ ଦିନ ଲାଗେ ଲାଗେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭେଟିଲା । ସେମାନେ ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁବାର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଦେଖା ଗଲାନାହିଁ; କେବଳ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ବାଲିକା ଖାଲି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଅତି କମ୍ ଉତ୍ତର ପାଏ । ବର୍ଷେକାଳ ବନମାଳୀ କିଛି ପଡ଼ିଆରେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସେପରି ଭାବରେ ବୁଲିବାର ଦେଖିଲା ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭରେ ବନମାଳୀର କିଛି ପଡ଼ିଆକୁ ଯିବା ଛ ମାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତା ପରେ ସେ ଦିନେ ହଠାତ୍ ଯାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନରେ ବସିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ବାଲିକା ବସିଛି; କିନ୍ତୁ

ସେ ଯେ ପୂର୍ବର ସେହି ବାଳିକା ତାହା ଆଦୌ ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ । ବାଳିକାର ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ତାଠାରୁ ଗୋରୁ, ମୁହଁର ଗଠନ ସୁନ୍ଦର ଓ ଆଖିର ଗୁହାଣି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ । ତା ବୟସ ପନ୍ଦରରୁ କମ ନୁହେଁ ବୋଲି ମନେ ହେଲା । ବନମାଳୀ ତା ପାଖବାଟେ ଗଲବେଳେ ତା ମୁହଁ ଦେଖି ପାରିଲାନାହିଁ । ବାଳିକା ସେତେବେଳେ ସଦାଶିବଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ହସୁଥିଲା । ସେ ହସର ଠାଣି ବନମାଳୀ ଆଖିରେ ସାମାନ୍ୟ ପଡ଼ିଗଲା । ବାଳିକା ଖଣ୍ଡିଏ ନେଲିଆ ପାଟଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଥିଲା । ତା ଦେହରେ ବିଶେଷ କିଛି ଅଳଙ୍କାର ନ ଥିଲା । ନାକର ଦଣ୍ଡିଟି ଓ ଦୁଇ ହାତରେ ଦୁଇପଟି ସୁନା ଚୁଡ଼ି ନ ଥିଲେ, ବନମାଳୀ ତାକୁ ବିଧବା ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତା । ବନମାଳୀ ଫେରି ପୁଣି ସେହି ବାଟେ ଗଲବେଳେ ବାଳିକା ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ମେଢ଼ିନ ବନମାଳୀ ସେ ବାଟେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଥର ଯିବା ଆସିବା କରି ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ଭାବ ଧରି, ଦକ୍ଷିଣେ ଠାକୁ ଫେରିଲା ।

ଆଉଁସିନ ବୁଲିବାକୁ ଗଲବେଳେ ବନମାଳୀ ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପେଡ଼ିରୁ ବାହାର କରି ପିନ୍ଧି ଗଲା । ସେହିନ ବାଳିକା କେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଛି ଏବଂ ଚାହିଁ ପୁଣି ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ଦେଇଛି, ସେ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଫଳରେ ତା ପ୍ରାଣରେ ଟିକିଏ ଆତ୍ମାତ ଲାଗିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ ଯଦି ଗୀତ ଗାଉଥିବ ଏବଂ ସେ ଗୀତରୁ ମୋତେ ଗୋଟାଏ ଦୁଇଟାର ରଚକ ବୋଲି ଜାଣିପାରନ୍ତା, କଣ ଆଡ଼ ଆଖିରେ ଟିକିଏ ଚାହିଁନ୍ତା ନାହିଁ ?” କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଯେ ଗୀତ ଲେଖେ, ତାହା ଜଣାଇବା ସୁବିଧା ତାର ଆଦୌ ନ ଥିଲା । ସେ ଗୀତ ଲେଖିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ନିଜେ ଗାଇ ଜାଣେନାହିଁ । ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଜୀବନରେ ଦିନେ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିନାହିଁ ।

ତୃତୀୟ ଦିନ ବାଳିକା ପାଖବାଟେ ବନମାଳୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଗଲା ବେଳେ ବାଳିକା ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ଦେଖିପାରି, ବନମାଳୀ ମନରେ ଅନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା । ସେପରି ଅନେକ ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ସବୁ କାମ ଛାଡ଼ି କିଛି ପଡ଼ିଆକୁ ପ୍ରତିଦିନ ବୁଲିବାକୁ ଯାଏ ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ସଞ୍ଜକୁ ଫେରିଲା ବେଳେ ମନର ପୂର୍ବ ସହିତ ଭାବ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପ୍ରକାର ପକାଇ ଫେରେ । କେଉଁଦିନ ସେ ଖାଇବାକୁ ଭୁଲିଯାଏ; କେଉଁଦିନ ବା ଖୋଇଲେ ତାକୁ ନିଦ ଲାଗେନାହିଁ । ନିଦ ଲାଗିଲେ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ବାଳିକାର ଚନ୍ଦ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ଆସି ନାଚେ; ନିଦ ନ ଲାଗିଲେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ଧ୍ୟାନରେ ତା ସମୟ ବିତାଏ ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ କିଛି ପଡ଼ିଆରେ ଖଣ୍ଡିଏ ବହୁ ଫଟାଇ ଧରି ବସିଥିଲା । ହଠାତ୍ ତମକି ପଡ଼ି ଦେଖିଲା, ସଦାଶିବ ତା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ଆସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ବାଳିକା

ତାଙ୍କ ହାତ ଧରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଲେ । ବନମାଳୀ ବହୁ ବନ୍ଦ କଲା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଫିଟାକ ପଡ଼ିଲା ପରି ଚାଲିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଛତି ଅରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଆଃ, ମୁଁ ଏ କୁଣ୍ଡିତ ଚେହେରା ଧରି ଏଠି ବସିଥିବି; ସେ ଏବାଟେ ଯିବ, ଏ ଧୂଳିରେ ତା ପାଦ ପକେଇବ । ଧୂଳି ଧନ୍ୟ ହେବ ଏକା । ଆଉ ଧୂଳିକି ଚିତା ଦେନିଲେ ଧନ୍ୟ ହେବ ମୁଁ ।” ସେ ଏକଥାନରେ ବହୁକ ଚାହିଁ ବସିଲା । ପାଦଶବ୍ଦ ଟପେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲା । ବାଲିକା ତା ପାଖବାଟେ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଗଲା । ସେ ମନେକଲା, ସେ ଯେପରି ଶୁଣୁଛି, “ରୂପେ ଛ ମାସ କାଳ କାହିଁକି ଆସୁ ନ ଥିଲା ?” ବାଲିକାର ମୂର୍ତ୍ତି ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶର ଅପ୍ସରା ପରି ଦେଖାଗଲା ।

ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତ ଟପେ ଚାହିଁପାରିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ଝିଅର ଯିବା ଆସିବା ସହଜ ବନମାଳୀ ଗଢ଼ିବିଧିର କିଛି ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ସମ୍ପର୍କ ରହୁଛି । ତହିଁ ସେ କିଛିପଡ଼ିଆର ସେ ଅଞ୍ଚଳ ଛଡ଼ି ଆଉ ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବନମାଳୀ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବ କି ନା, ପଚାରିବା କି ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ବନମାଳୀ ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଚାହିଁ ନ ପାରି ନିଜକୁ ଅପରାଧୀ ପ୍ରମାଣିତ କଲା । ତହିଁ ସଦାଶିବ ପ୍ରତିଦିନ ଝିଅକୁ ସଙ୍ଗରେ ନ ଆଣି, ଦିନେ ଦିନେ ଏକା ଚାଲିବାକୁ ଗଲେ ।

ଦିନେ ସଦାଶିବ ଏବଂ ବାଲିକାଟି ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠି ଚାଲିଯିବା ପରେ, ବନମାଳୀ ଖୁବ୍ ଶୁଣି ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲା । ବାଲିକା ବିଷୟରେ କୌଣସି କଥା ତ ବନମାଳୀକୁ ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲା ରୂପାଳର ଗୋଟିଏ କଣରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଅକ୍ଷର ନାଲି ସୂତାରେ ସିଲେଇ କରାହୋଇଛି । ଚାହିଁଲା, ସେ ଦୁଇଟି ‘ଅ’ ଏବଂ ‘ର’ । ତାହା ବାଲିକା ନାମର ସଙ୍ଗେତ ଅକ୍ଷର ହୋଇଥିବ ଭାବି ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ବାଲିକାକୁ ନାମ ଦେଲା ‘ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା’ । କିନ୍ତୁ ଭାବିଲା, “ତେବେ ‘ର’ କଣ । ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତଙ୍କ ଝିଅ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ‘ର’ ରହୁବାର ତ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଏ ତେବେ କଣ ବିବାହତା ? କଣ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରାଏ, ନା ଅପ୍ସରା ରାୟମଣି ?” ରୂପାଳଟି ଯେ ବାଲିକାର ନୁହେଁ, ସେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର, ତାହା ଜାଣି ନ ପାରି ବନମାଳୀ ଅନେକ ଦିନ ସ୍ବପ୍ନ-ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବାଲିକାର ନାମଟା ନିଜ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଅନୁମାନରେ ସ୍ଥିର କରି, ସେ ଟପେ ଅଗୋଚର ଭାବରେ ପଛେ ପଛେ ତା ବନ୍ଦା ଆଡ଼କୁ ଯାଇ, ଅପ୍ସରା ରାୟମଣିର ରହବାସ୍ଥାନ ଠଉରାଇଲା; କିନ୍ତୁ ତା ପରିଚୟ ନ ପାଇ ଅସ୍ଥିର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦିନେ ସେ ବୁଢ଼ା ଏବଂ ଅପ୍ସରା ରାୟମଣି ପଛେ ପଛେ ଯାଇ, ସେମାନେ ଘରଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା ପରେ, ଦୁଆର ଜରୁଆଳିକୁ ପଚାରିଲା, “ଏ ଯେ ବୁଢ଼ା ଜଣକ ଗଲେ, ଏ

କିଏ ?” ଜଗୁଆଳ କହିଲା, “ଜଣେ ଭାରି ଭଲଲେକ । ସ୍ବାଜ୍ଞ ଦାନପୁଣ୍ୟ କଥା ଶୁଣିଲେ ତୁମେ ଅବାଦ ହବ । ହେଲେ, ସେପରି ଧନୀ ଲୋକ ନୁହନ୍ତି, ମାମୁଲି ଧରଣର ।”

ସ୍ବାଜ୍ଞ ନା ? ଜଗୁଆଳ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲା, “ବାରୁ, ତୁମେ କଣ ପୋଲିସବାଲା, ନା ଗୋଇନ୍ଦା ?” ବନମାଳୀ ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଚାଲିଲେ ; କିନ୍ତୁ ତାର ଆନନ୍ଦ ହେଲା ଯେ ସେ କ୍ଷମେ କ୍ଷମେ ସଫଳତା ଆଡ଼କୁ ଗତି କରୁଛି ।

ଆରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବସାକୁ ଫେରିବା ସମୟରେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଝିଅକୁ ପ୍ରଥମେ ଘରକୁ ପଠାଇଦେଇ ଦୁଆରେ ଟିକିଏ ଠିଆ ହେଲେ ଏବଂ ଢାପରେ ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ଥରେ ଗୋଟାଏ ଖାନ୍ସି ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ନିଜେ ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ଦୁଆର ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ତା ପରଦିନ ବନମାଳୀ କୌଣସି ହଜିଥିବା ପଦାର୍ଥ ଖୋଜିଲା ପରି କିଛି ପଡ଼ିଆ ତମାମ ଖୋଜି ଚାଲିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାହୋଇ ଅଧିକାରୁ ନିରାଶ ନେତ୍ରରେ, ଓଡ଼ିଆ ବଜାରର ଯେଉଁ ଘର ନିକଟକୁ ସେ ଗତ ଦୁଇଦିନ ଯାଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଯାଇ ହାଜର ହେଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ଘର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି; ମାଟ୍ଟି ସେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ଆଲୁଅଟି ଲାଗିଗଲା । ପରଦିନ ସେହିପରି ବନମାଳୀ କିଛି ପଡ଼ିଆରୁ ଫେରି, ଓଡ଼ିଆବଜାରର ଯେହୁ କୋଠା ଦାଡ଼ରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚାଲୁ ଚାଲୁ ରାତିଦଶ ବାଜିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଚାହିଁ ପାରିଲା ଯେ ଘରଟି ଖାଲି, ସେଠାରେ ଲୋକବାକ ନାହାନ୍ତି ।

ତା ପରେ ଅଠଦିନକାଳ ଲାଲ । ବନମାଳୀ କିଛି ପଡ଼ିଆରେ କମ୍ପା ଓଡ଼ିଆ-ବଜାରର ସେ କୋଠାରେ ଅପ୍ସରା ରାସମଣିର ଛଦ୍ମା ଫୁଟା ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଦିନବେଳେ ଓଡ଼ିଆବଜାର ଭିତରକୁ, ବିଶେଷରେ ସେ କୋଠା ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ତାର ସାହସ ହୁଏ ନାହିଁ । ନବମ ଦିନ ସେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଦିନ ବେଳେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ଓ ପ୍ରତିବାସୀମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ଚାହିଁଲା ଯେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି ଅପ୍ସରା ରାସମଣିକୁ ଧରି ଆଠଦିନ ହେଲା ସେ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ବନମାଳୀକୁ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ସେ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲା, “ଯାଇଗଲୁ କୋଉଠିକୁ ?” କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “କେଜାଣି” । କୋଠା ଜଗୁଆଳ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ କୁଡ଼ିଆ ଘରୁ ବାହାରିପଡ଼ି କହିଲା, “କି ହୋ, ତୁମେ ପୁଣି ଆସିବ ନା କଣ ? ମୁଁ କଣ କହିଥିଲି ସେଦିନ ? ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣେ ପୋଲିସ ଗୋଇନ୍ଦା ।”

ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳ ଚାଲିଗଲା ଏବଂ ବର୍ଷା, ଶରତ ଯାଇ ପୁଣି ଶୀତ ଆସିଲା । ସେ ଫର୍ଦ୍ଦକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି କମ୍ପା ବନମାଳୀର ଅପ୍ସରା ରାସମଣି କିଛି

ପଡ଼ିଆରେ ଘିନେ ପାଦ ପକାଇଲେ ନାହିଁ । ଏମେ ବନମାଳୀର ଦୁଃଖେ ମାତ୍ରା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ନିଜକୁ ଧିକାର କରି କହିଲା, “ମୁଁ କାହିଁକି ତା ପଛେ ପଛେ ଯାଇଥାନ୍ତି ? ସେ ତ ତା ମଧୁର ଦୃଷ୍ଟି ମୋ ଆଡ଼କୁ ପକାଇଲା; ମୋର ତା ଠୋଉ ଆଉ କଣ ବେଶି ଦରକାର ଥିଲା ? ମୁଁ ଦୋଷୀ, ମୁଁ ପାପୀ, ମୁଁ ଚଣ୍ଡାଳ ।”

ଘିନେ ବନମାଳୀ ତେଲଙ୍ଗାବଜାର ବାଟେ ବ୍ୟଥୁତ ହୃଦୟରେ କାଠଯୋଡ଼ି କୁଲକୁ ଚାଲିଗଲା; ଦେଖିଲା, ଜଣେ ବୁଢ଼ା ମନ୍ତ୍ରଣୀଆ ବେଶରେ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ କୋଡ଼ି ଧରି, ବାଟରେ ଯାଉଛି । ସେ ତାକୁ ଖୁବ୍ ପରିଚିତ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ଲୋକଟିର ମୁହଁ ଠାଣି, ମୁଣ୍ଡର ଧଳା ବାଳ ଆଦି ଦେଖି, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ ତ ସେଇ । ହେଲେ ଏ ଛଦ୍ମ ବେଶ କାହିଁକି ? ଆଛା, ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ଦେଖିବି ।” କିନ୍ତୁ ସେ ଏ ନିଷ୍ଠୁରି କଲବେଳକୁ ନିଷ୍ଠୁରି ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସମୟ ନ ଥିଲା; ଲୋକଟି ଗୋଟାଏ ଗଳି ଭିତରେ ପଶି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବନମାଳୀ ମନକୁ ସାନ୍ତୁନା ଦେଇ କହିଲା, “ବୋଧହୁଏ ଏ ଲୋକ ସେମିତି ଘିଣ୍ଟୁଥିଲା ଖାଲି, ଠିକ ସେ ନୁହନ୍ତି, ଆଉ କିଏ ।”

—୩୧—

କାହିଁ ରୁ କଣ ଉପୁଜିଲା

ଘିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ବନମାଳୀ ଦକ୍ଷିଣ କୋଠାରୁ ବାହାର ବାଟରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ହଠାତ୍ ତା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଧକ୍କା ବାଜିଲା । ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ଛୁଣ୍ଟା କନା ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ପିନ୍ଧି ଦୁଇଟି ବାଲିକା ଧଉଁ ଧଉଁ ହୋଇ ଧଉଁ ପଳାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବାଳ ଫିଟିଛି; ଦେହରୁ ଝାଳ ବୋହୁଯାଉଛି । ପିନ୍ଧିଥିବା ଛୁଣ୍ଟା କନାଖଣ୍ଡମାନ ଖସି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗୁଛି । ଶୁଣିଲା, ଧଉଁ ଧଉଁ ଜଣେ ଜଣକୁ କହୁଛି, “ଆସି ମତେ ଧରି ତ ଥିଲା । କପାଳ ଟାଣ ଥିବାରୁ ଖସି ଅଇଲା ।”

ଆଉ ଜଣକ ପଚାରିଲା, “କଣ, କାଲିର ସେଇ ସିପେଇ ?”

ବନମାଳୀ ବୁଝିଲା ଯେ କୌଣସି ପୋଲିସ୍ କର୍ମୀଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି, ବାଲିକା ଦିଓଟି ଭୟରେ ପଳାଉଛନ୍ତି । ଦୁହେଁ ଶୀଘ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ପଥରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲେ । ବନମାଳୀ ଗୋଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ କନାପୁଡ଼ା ବାଜିଲା । ସେ ତାହା ଗୋଟାଇ କହିଲା,

“ଏ ପିଲା ଭାଟା ପକେଇଦେଇ ଚାଲିଗଲେ ।” ସେ ପଛରୁ ଡାକିଲା; କିନ୍ତୁ କେହି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ ।

ଘରକୁ ଫେରିଆସି, ବନମାଳୀ, ତା ଅପ୍ପସ୍ତା ରାସମଣିର ଠିକଣା କାନେ ପାଇଯିବ, ସେହି ଆଶାରେ ପୁଡ଼ାଟି ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା । ପୁଡ଼ାରେ ଚାରିଖଣ୍ଡ ଚିଠି ଥିଲା । ଚାରିଖଣ୍ଡ ଚିଠିରେ ଚାରିଜଣଙ୍କ ଠିକଣା ଲେଖା ଯାଇଥିଲା । ଏକା ଧୂଆଁପତ୍ର ଗନ୍ଧ ପ୍ରତି ଚିଠିରୁ ମିଳୁଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଚିଠିରେ ଠିକଣା ଥିଲା, “ଜମିନ୍ଦାର ଜଳକଣ୍ଠ ନାଏକ”; ଏବଂ ଚିଠିରେ ଲେଖାଥିଲା, “ମୁଁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ପୁରୀ ଯାଇଥିଲି । ଫେରିଲାବେଳେ ବାଟରେ ବାଲିଆନ୍ତା ନିକଟରେ ମୋର ସବୁ ଚୋରିଗଲା । ମୋତେ ସମ୍ଭାଳିପାରୁ ନଥିବାରୁ ହେବ । ମୁଁ ସମ୍ଭାଳିବାରେ ଅଛୁ । ଆପଣ ଦୟା କରି ଏ ପତ୍ର ବାହାନ୍ତି, ମୋ ଝିଅ ହାତେ ପଚାଶଟି ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ଆମେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିବୁ । ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଠେଇଦେବି । ଆପଣଙ୍କର, ନିରାଶ୍ରୟ ଜଗବନ୍ଧୁ ନାଏକ ।”

ଅପ୍ପସ୍ତା ରାସମଣିର ଠିକଣା ନ ପାଇ, ବନମାଳୀ ଦ୍ଵିତୀୟ ଚିଠିଟି ଫିଟାଇଲା । ତହିଁରେ ଠିକଣା ଥିଲା, “ବସନ୍ତ କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଆଲମଗୁଲବଜାର” ଏବଂ ଚିଠିରେ ଲେଖିଥିଲା, “ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକ । ବ୍ୟବସାୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମ୍ଭାଳିବା ଏ ସହରକୁ ଆସିଥିଲି । ବ୍ୟବସାୟ ନ ଚଳିବାରୁ ସବୁଆନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ମୋ ଝିଅକୁ ପଠାଇଲି । ଆପଣ ତା ହାତେ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ମୁଁ ବାଟଶର୍କ କରି ପୁଣି ଗାଁକୁ ଫେରିଯିବି । ଗାଁରୁ ଆପଣଙ୍କ ଟଙ୍କା ପଠାଇଦେବି । ଆପଣଙ୍କର, ମଦନମୋହନ ମହାନ୍ତି ।”

ବନମାଳୀ ତୃତୀୟ ଚିଠି ଧଇଲା । ତା ଠିକଣା ଥିଲା, “ପୁରନ୍ଦର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଚାନ୍ଦିନୀପୁର” । ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା, ମହାଶୟ, ମୁଁ ଝିଅକୁ ଶାଶୁଘରୁ ନେଇ ମହାନଦୀରେ ବୈଦ୍ୟୋଗ୍ୟର ଯାତ୍ରା କରି । ନାଆ ବୁଡ଼ିଯିବାରୁ ଏଠି ପଡ଼ିରହିଛି । ମୋର ସ୍ଵାମୀ ନାହାନ୍ତି, କି ଘରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷ ଲୋକ ନାହିଁ । ଆପଣ ଦୟାବନ୍ତ ଲୋକ । ମୋ ଝିଅ ଏ ଚିଠିନେଇ ଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ହାତେ ପଚାଶଟି ଟଙ୍କା ଦେଲେ, ମୁଁ ଗାଁରୁ ପଠାଇଦେବି । ଆପଣଙ୍କର, ସୁକୁମାରୀ ଦେବୀ ।”

ବନମାଳୀ ଚତୁର୍ଥ ଚିଠିରେ ଆଶାକୁରୁପ ଖବର ନ ପାଇ ଚତୁର୍ଥ ଖଣି ପଢ଼ି ଦେଖିଲା । ସେଥିରେ ଠିକଣାରେ ଲେଖାଥିଲା, “ବାଳୀମନ୍ଦର ଭକ୍ତ ଧର୍ମାର୍ଥୀ ଦାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ସବିନୟ ନବେଦନ—ଧର୍ମବତାର ମହାଶୟ, ମୁଁ, ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଝିଅ ଦ୍ଵାଦଶଟି ନେଇ ଏଠାରେ ଯେ କି ହଇରାଣ ହେଉଛି, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଏହି

ସହରର ଜଣେ ବାସିନ୍ଦା । ଆଗେ ମୁଁ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲି, ମାତ୍ର ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ରୋଜଗାରର କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଆପଣ ଅନେକ ଦାନ ପୁଣ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ମୋ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଥରେ ଆସି ଦେଖିଯାନ୍ତୁ । ଡାହାହେଲେ, ମୁଁ ବୁଝିବି ଯେ ମୋ ଦଶା ଲେଉଟିବ । ଆପଣଙ୍କର, ହୃଦୟାତ୍ମକ ମୁକ୍ତମ୍ଭ ଜେନା ।”

ଚିଠି ଚାରିପାଖ ପଢ଼ିସାରି, ବନମାଳୀ ନିରାଶ ହୋଇ ବସିଲା । ସେ ଭାବିଲା, କାହିଁ, ଯାହା ଖୋଜୁଥିଲି, କିଛି ତ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।” କିନ୍ତୁ ଚାରିପାଖ ପଢ଼ିସାରି, ଚିଠି ଯେ ଜଣେ ଲୋକର ହସ୍ତାକ୍ଷରରେ, ଚାରି ଜଣଙ୍କ ନାମରେ, ଚାରିଟା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଠିକଣାରେ, ଏକା ପ୍ରକାର କାଗଜରେ ଅଥଚ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ କାଳରେ, ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ଦେଖି ତାର କୌତୁହଳ ଜନ୍ମିଲା ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ତଥ୍ୟ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ କରି, ସେ ଚିଠିଗୁଡ଼ାକ ଘରର ଗୋଟାଏ କଣକୁ ଫିଙ୍ଗି ଥିଲା ଏବଂ ରାତିରେ ଶୋଇ ଅସ୍ୱସ୍ତ ରାସପଣିର ସୂତ୍ର ଆଖି ଆଗରେ କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପରଦିନ ସକାଳୁ ଦ୍ୱାରେ କିଏ ଟିପି ମାଇଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଭିତରକୁ ଆସ ।” ଦ୍ୱାର ଫିଟିଲା ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱର ଶୁଭିଲା, “ଟିକିଏ ଶୁଣିମ ନାହିଁ ?” ବନମାଳୀ ଭାବିଲା, “ଏ ପୁଣି କିଏ ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାଣି !” ମାତ୍ର ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ବାଳିକା; ଛୁଟ୍ଟା କନା ପିନ୍ଧିଛି, ବାଲି ଫୁରୁଫୁରୁ ହେଉଛି, ଦେହରେ ରକ୍ତ ନ ଥାଇ ଶେଢ଼ା ଦିଶୁଛି, ଆଖି ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଛି । ଦେଖି ବନମାଳୀ ଚମକିପଡ଼ି ପଚାରିଲା, “କଣ, ପିଲା ?”

“ମୁଁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଆଣିଛି, ବନମାଳୀ ବାବୁ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ମହା ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଲା । ବାଳିକା ତା ନାମ କିପରି ଜାଣିଲା, ଭବି ଭବି ସେ କିଛି ସ୍ଥିତି କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ନେଇ ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, କାଳି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଣିନାହିଁ । ସେଥିରୁ ବୁଝିଲା ଯେ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ଅତି ଅଳ୍ପ ଦୂରରୁ ଆସିଛି । ପଢ଼ିଲା— “ପଢ଼ୋଣୀ ବାବୁ ମହାଶୟ,

ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀ ମୁଁ ଶୁଣୁଛି । ଆପଣ କେତେମାସ ତଳେ ମୋ ପାଇଁ ଛ ମାସର ଘରଭଡ଼ା ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଉପକାର ମୁଁ ପାସୋର ପାରିବି ନାହିଁ । ମୋ ବଡ଼ ଝିଅ ଏ ଚିଠି ଧରି ଗଲା । ତାଠାରୁ ଶୁଣିବେ, ଆମେ ଚାରି ପ୍ରାଣୀ ଦୁଇଦିନ ହେଲା ଖାଇନାହୁଁ । ସେଥିରେ ପୁଣି ମୋ ଭାରି ଦେହ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି । ଏଥିରୁ ଆପଣ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ; ଆଜି ମୋତେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ଦେବେ ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆମ ଦଶା ଦେଖିଲେ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ କାନ୍ଦିବ । ମୋ ଝିଅକୁ ନିରାଶ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଆପଣଙ୍କର ଦାନସ୍ୱର ଦାସ

“ଅଗାଧୁ ବେହେରା”

ଗତ ରାତିରେ ଯେଉଁ ଚାରିଟି ଅନ୍ୟାୟ ବନମାଳୀ ହାତରେ ପଡ଼ି ତାକୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଚାଲିଉଥିଲା, ଏ ଚିଠିଟି ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଘଣ୍ଟା ଆଣି ଜାଳିଦେଲା । ଭିତରର ଗୁଳି ରହସ୍ୟ ଏମେ ଉଠିଲା ହୋଇ ଆସିଲା । ସେ ଚାରିଟି ଚିଠି ଯେ ଲେଖିଥିଲା, ଏ ଚିଠି ଟି ମଧ୍ୟ ତାର ହାତରେ ଲେଖା; ସେହି କାଗଜ ସେହି ଧୂଆଁ ପତ୍ର ଗଛ । ପାଞ୍ଚଟି ଚିଠିରେ ପାଞ୍ଚଟା ଇତିହାସ, ପାଞ୍ଚଜଣ ଲୋକର ଜାମ, ପାଞ୍ଚଟା ଠିକଣା; ଅଥଚ ଜଣେ ଲେଖକ । ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ସବୁ ହୁଏ ତ ଜଣେ ଅଗାଧୁ ବେହେରାର କାମ । ତେବେ ଏ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଏବେ ସତ କି ମିଛ, କିଏ ଜାଣେ ?”

ଦକ୍ଷିଣକୋଣରେ ବନମାଳୀ ଏତେ ଦିନ ରହିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ଭଲମନ୍ଦଲ ଘରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଦିନେ ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ବନ୍ଧିମାନ ଅଗାଧୁ ବେହେରାର ଚିଠିଟା ପାଇ, ସେ ବୁଝିଲା ଯେହେତୁ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ଖଜୁ ତଳାଇବାଟାକୁ ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସାୟ କରିଛି, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ନାମରେ ଜାଲ କରି ସହରର ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପତ୍ର ଲେଖୁଛି, ଏପରି କି ବାପ ହୋଇ ପୁଅଟା ବି ଅମାନଙ୍କୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଛଡ଼ି ଦେବାରେ କୁଣ୍ଡିତ ହେଉନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏଟା ଶାଶୁ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ମନ୍ତ୍ର କୁଆଖେଳ ।”

ବନମାଳୀ ସେହିପରି ଭାବୁଥିବା ସମୟରେ ବାଳିକା ଘର ଭିତରେ ପଶି ଜିନିଷପତ୍ର ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଲା; ବନମାଳୀର କୁରୁତା ପକେଟରେ ହାତ ପୁରାଇଲା; ପେଡ଼ର ଘୋଡ଼ିଣି କାଢ଼ି ଗୁଡ଼ି ଦେଖିଲା ଓ ଶେଷରେ ଆସି ବନମାଳୀର ମେଜ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ବନମାଳୀର ବହୁ ଫିଟା ହୋଇଥିଲା; ସେ ତାହା ଦେଖି କହିଲା, “ମୁଁ ପଢ଼ି ଜାଣେ ଯେ ।” କହି, ସେ ପଢ଼ି ବସିଲା, “ମାତୃତ୍ୱମିର ସେବା ନିମନ୍ତେ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ।” ପଢ଼ି ସାରି, ସେ ବହୁଟି ଥୋଇଦେଇ, ପଚାରିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, କହ ନା, ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ କିଏ ? ବନମାଳୀ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେବାରୁ, ବାଳିକା ବହୁ ଛଡ଼ି, ହାତରେ କଲମ ଧରିଲା ଓ କହିଲା, “ମୁଁ କଣ ଲେଖି ଜାଣେନାହିଁ ? ରହ, ଏଇ ସାଥେ ସାଥେ ଲେଖି ଦେଖେଇ ଦେଉଛି ।” ବନମାଳୀ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ କଲମ ଧରି, ଦୁଆରରେ ଚୁଡ଼ାଇ, ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ଟାଣି ଆଣି ଲେଖିଲା, “ସିପାହୀମାନେ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ସେ ଲେଖିସାରି, କଲମଟା ପକାଇଦେଇ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଦେଖିଲା, କିଛି ଭୁଲ ହେଇଛି ? ମୁଁ ପିଲଦିନେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲି ଯେ ସବୁବେଳେ ଜଣ ଆମେ ଇମ୍ପିଡ଼ ଦୁଃଖରେ ଥିଲୁ କି ?”

ସେତିକି କହୁ, ବାଳିକା ବନମାଳୀର ଗର୍ଭର ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲା । ତହିଁ ସେ ଠୋ ଠୋ ହସିପକାଇ କହୁଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମ ଚେହେରାଟି ତ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ।” ତା ପରେ ସେ ସ୍ବରକୁ ଯା ରେ ଗା ମା ପା ଧା ନି ଯା କ୍ରମରେ ଉଚ୍ଚରୁ ତଳ ଆଡ଼କୁ ଖସାଇଲଣି, କେତେଗୁଡ଼ାଏ କଥା କହୁ ପକାଇଲା । ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଯେପରି ବିଚକ୍ର ସେହପରି ଶ୍ରାବ ହେଲା । ଶେଷରେ ସେ କହୁଲା, “ଦେଖ୍ ପିଲା, ମୁଁ କାଲି ଗୁଡ଼ାଏ କାଗଜ ପାଇଥିଲି । ସେଗୁଡ଼ାକ ବୋଧହୁଏ ତୋର । ତୁ ନେଇଯା ।” କହୁ, ସେ ପୁଡ଼ାରେ ବକ୍ତା ହୋଇଥିବା ଗତ ରାତିର ଚିଠି ଚାରି ଖଣି ବଢ଼ାଇଦେଲା । ବାଳିକା ଆନନ୍ଦରେ ଗଦ୍ ଗଦ୍ ହୋଇ ତାଳିମାରି କହୁଲା, “ଆଃ, ମିଳିଲା ତ । ତୁମେ ପାଇଥିଲ । ଓଃ, କାଲି ରାତି ଆମେ କେତେ ନ ଖୋଜିଲୁ ! ମୁଁ ଆଉ ମୋ ଭଉଣୀ ଦୁହେଁଯାକ ବେଦମ୍ ହୋଇଯାଇଲୁ । ଚିଠିତକ ତ ହଜେଇଦେଇ ଗଲା । ସତ କଥା କହଲେ, ବାପା ପିଟି ପକେଇଥାନ୍ତା । ସେଥିପାଇଁ କହୁଲୁଁ, ‘ଦେଇଆସିବୁ’ । କାଲି ରାତିରେ ତୁମର ଦେହରେ ଧକ୍କା ବାଜିଲା ନା ? ମୁଁ ପର କହୁଲି ଭଉଣୀକି, ‘ସେ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ହବ ।’ ସତେ, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମେ ଜଣେ ଭାରି ଭଦ୍ରଲୋକ ।”

କହୁ କହୁ ବାଳିକା କାଳିମନ୍ଦର ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଚିଠିଖଣି ଫିଟାଇ ପକାଇଲା ଓ କହୁଲା, “ଏ ସେଗୁଡ଼ା ଚିଠି । ଏଇ ତ ତା ବେଳା । ମୁଁ ଚିଠିଖଣି ନେଇ ଅଇଛୁକା ଯିବି । ଗଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ଖାଇବାକୁ କିଛି ପଇସା ଦବ ।” ତା ପରେ ସେ ଠୋ ଠୋ ହସିପକାଇ କହୁଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଜାଣ, ଆମେ ଆଜି ଖାଇଲେ କଣ ହବ ? ଆଜି ଦି’ପହରେ ପଥରଦିନ ରାତିର, କାଲି ଦିନର, ଆଉ କାଲି ରାତିର, ଏମିତି ତିନିଟା ବାକିଆ ବକତ ଆଉ ଆଜିର ଗୋଟାଏ ଜରି ଏକାଠି କରି ଚାରିଟା ଖାଇବୁ । ବୁଝିଲି ନା ?”

ଶୁଣି, ବାଳିକା ଯେ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆସିଥିଲା, ବନମାଳୀର ମନେ ପଡ଼ିଲେ । ବନମାଳୀ ପେଡ଼ି ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଆଠ ଅଣା ଅଛି । ସେ ଆଠ ଅଣା କାଢ଼ି ରଖିଦେଇ କହୁଲା, “ଆଜିର ଖର୍ଚ୍ଚ ଏଥିରେ ଚଳିଯିବ । କାଲିକି ଭଗବାନ ଚଳେଇବେ ।” କହୁ, ସେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ବାଳିକା ହାତକୁ ପକାଇଦେଲା । ବାଳିକା ଝଟଝଟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି, ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ନମସ୍କାର କରି, ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଦୁଆର ପାଖେ ତଳେ ପୁଞ୍ଜିଏ ମୁଢ଼ି ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ସେତିକି ସାଝିଟି, ପାଟିରେ ପକାଇ କହୁଲା, “ଆଃ, ସିପି ଯାଇଛି ।” ଦୁଇ ଥର ପାଟି ଚାଲିଲା, ମୁଢ଼ିତକ ଗଲିଦେଇ, ସେ ପୁଣି କହୁଲା, “ଜୁହାର, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଗଲି । ମତେ କେତେ ବାଟ ଝିବାକୁ ହବ ସେ ବୁଢ଼ା ପାଖକୁ, କୋଣେ କି ଦେହକୋଣ ।”

ବାଳିକା ଗୁଲିଗଲ ପରେ ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା ଯେ ଘରର ଯେଉଁ କଣରୁ ସେ ଚିଠି ପଢ଼ାଟା ଆଣି ବାଳିକାକୁ ଦେଲା, ସେଠାରେ ଗଟାଣଟାରେ ଗୋଟାଏ ମୁଷା ଗାତ ପରି ଗାତ ରହିଛି । ସେ ଗାତଟା ସେ ଯେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହିଁକି ଦେଖି ନ ଥିଲା ଭାବ ଠିକ୍ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କଣ ବାଟେ ଚାହିଁଲେ, ତଳ ମହଲ ଘର ଭିତରଟା ପରିଷ୍କାର ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଏ ବାଟେ ଦେଖି, ଲୋକଗୁଡ଼ାକ କିପରି ଅଛନ୍ତି ।” କଣାଟା ଯେଉଁ ନିଶରେ ଥିଲା ତା ପାଖେ ପଛ ପଟ ଦ୍ଵାରଟା । କବାଟ ମେଲି ରଖିଲେ, କଣାଟା ଘର ଭିତରୁ ଦିଶେ ନାହିଁ ଏବଂ ଘରେ ଝଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ, ପବନ ଯିବା ଆସିବା ନିମନ୍ତେ, ବନମାଳୀ ତାକୁ ମୁହାଁ ଖୋଲି ରଖିଥାଏ । ସେ ବାଟେ ଉପରକୁ ବାଟ ନ ଥିବାରୁ, ଦ୍ଵାର ଖୋଲୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କେହି ଘର ଭିତରେ ପଶିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ ।

ବନମାଳୀ କବାଟ କଣରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ବସି, କଣାବାଟେ ତଳମହଲ ଘର ଭିତରକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ ଦେଖିଲା, ଘରଟାଯାକ ନିତାନ୍ତ ମଜଲ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି; କାନ୍ଥରେ ଅର୍ଶ୍ଵୀଳ ଶବ୍ଦମାନ ଲେଖା ଯାଇଛି ; କୌଣସି କୌଣସିଠାରେ ଅଙ୍ଗାରରେ ଅର୍ଶ୍ଵୀଳତାପୂର୍ବକ ଚନ୍ଦ୍ରମାନ ଅଙ୍ଗା ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ସେ ସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଡ଼ିଆ ପିଣ୍ଡ ଉପରେ କେତେ ଖଣ୍ଡ କାଗଜ ଗୋଟିଏ ଭଙ୍ଗା ଦୁଆର ଓ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ବାଘନଖ କଲମ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାଖରେ ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ବୟସର ଜଣେ ବାଙ୍ଗର ବୁଢ଼ା ଝଣ୍ଟେ ଛୁଣାଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ବସିଥିଲା । ତା ମୁହଁ ପାଖେ ପିକାରୁ ମେଞ୍ଚାଏ ମେଞ୍ଚାଏ ଧୂଆଁ ଗହ୍ଵାରିଥିଲା । ଲୋକଟା ବେଳେ ବେଳେ କଲମ ଧରି କାଗଜରେ କଣ ଲେଖିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ପାଖରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବସିଥିଲା । ସେ ଯେତକି ମୋଟୀ, ସେତକି ମଧ୍ୟ ଭେଙ୍ଗି । ଝଣ୍ଟେ ଦୁଇରେ ଗୋଟିଏ ଜଣ୍ଡିଶାଣ୍ଡି ବାଲିକା ପ୍ରାୟ ଉଠିବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଶୋଇ ରହିଥିଲା । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ଯେ ତା ବୟସ ବାର ଚଉଦ ବର୍ଷରୁ ଉଣା ହେବନାହିଁ । ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଘୋର ଶଙ୍କାର ଝୁଆ ଶବ୍ଦକ ନିମନ୍ତେ ଘୋଷିଗଲା ।

—୩୭—

ଆକାଶ କର୍ମୁ ଚଲିକା ମାଝ ଭେଟ

ବନମାଳୀ ତା ବିକଟ ପରିଦର୍ଶନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ, ଘରୁ ବାହାରି, କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷରେ ଗୁଲି-ସିବାକୁ ବସିଲେବେଳେ, ତଳମହଲ ଘରକୁ ବାହାରୁ ଜଣେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆସିବା ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା । ତହିଁ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ବସି, ସେ କଣ ପାଖେ

କାନ ଦେଇ ଏକଧାନରେ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ପୁର୍ବେ ଯେଉଁ ବାଳିକା ଆସି, ତା ସଙ୍ଗେ ପରଚୟ କରି ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ନେଇ ଯାଇଥିଲା, ସେ ଧଉଁ ସଉଁ ହୋଇ ଆସି କହିଲା, “ଆସୁଛି ।” ଶୁଣି, ବାପା ପଚାରିଲା, “କିଏ ? କାଳୀ ମନ୍ଦିରର ସେଇ ବୁଢ଼ା ?”

“ହଁ, ଗୋଟାଏ ଘୋଡ଼ା ବଗିଚାରେ ବସି ଆସୁଛି ।”

ସେ ତ ବଗିଚାରେ ବସି ଆସୁଛି; ତୁ ଚାଲି ଆସି ତା ଆଗରୁ କିମିତି ପହଞ୍ଚିଲୁ ? ଠିକଣା କହୁ ଆସିରୁ ତ ? ଘର ଭୁଲ ନ ହେଲେ ହେଲା । ସେ କଣ ଚିଠି ପଢ଼ିଲା ? ତତେ କଣ କହିଲା ?” ବାଳିକା ମୁହଁ ଛୁଆଡ଼ି ଉଠିବ ଦେଲା, “ଆଃ, କେତେ କଥା ଏକାନ୍ତଶ୍ଯାସକେ ପଚାରି ଦେଇ ଯାଉଛ ? ହଁ, ସେ ଦେଉଳରେ ଥିଲା; ମୁଁ ଯାଇ ନମସ୍କାର କରି ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଦେଲି, ସେ ପଢ଼ିଲା; ପଢ଼ି-ସାରି ମତେ ପଚାରିଲା, ‘ତୁମ ବସା କୋଉଠି, ପିଲା ?’ ମୁଁ କହିଲି ‘ମୁଁ ବାଟ ଦେଖେଇନେବି ।’ ସେ କହିଲା, ‘ନା, ମତେ କହଦେ । ମୋ ଝିଅ ଆଉ ମୁଁ ତ ବଗିଚାରେ ଯିବୁ, ତୁ ଆଗରୁ ଚାଲିଯା ।’ ମୁଁ ତାକୁ ଠିକଣା କହିଲି । ମୋ କଥା ଶୁଣି, ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲା, ମନେ ମନେ କଣ କେତେ ଭାବିଲା, ପଛକୁ ମତେ କହିଲା: ‘ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଯିବି ।’

“ଆସୁଛି ବୋଲି ତୁ କିପରି ଜାଣିଲୁ ?”

“ସେ ଦେଉଳ ଦୁଆରୁ ବଗିଚାରେ ବାହାରିଲା, ଦେଖିଲି; ଆଉ ମୁଁ ଏବେ ଆମ ଗଳି ମୁଣ୍ଡେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଦେଖିଲି ବଗିଚା ବଜାର ଆଡ଼ୁ ଆସୁଛି । ଦେଖି ତ ମୁଁ ଧାଇଁଛି ।” ଶୁଣି, ବୁଢ଼ା ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ଅନନ୍ଦର ଚେତ୍ତା ଖେଳିଗଲା । ସେ ଭାସିବାକୁ ଡାକି କହିଲା, “ଦେଖ, ଆସୁଛି । ଯାଅ, ସମସ୍ତେ କାମରେ ଲାଗିଯାଅ । ତୁ ଶେଯରେ ଶୋଇପଡ଼; ଆଉ, ଝିଅ, ତୁ ଯାଇ ପଞ୍ଚରଟା ଭାଙ୍ଗିଦେ; ଚୁଲିରେ ପାଣି ପକେଇ ନିଆଁ ନିଭେଇଦେ; ଆଉ ବସି ଶୀତରେ ଥରୁଥା ।” ତା ପରେ ସେ ସାନଝିଅକୁ କହିଲା, “ତୁ ଗୋଟାଏ କଣରେ ବସି କାନ୍ଦୁଥା ।” ସେ ଯାହାକୁ ଯାହା ବରଦ କଲା, ସେ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯିବାର ଦେଖି, ଶେଷରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ, ନିଶ୍ଯାସ ମାରି, କହିଲା, “ବେଶ୍ ।”

ଭଙ୍ଗା ଶିଡ଼ିକି ବାଟେ ଥଣ୍ଡା ପବନ କଲି କଲି ବହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ଘର ଭିତରଟା ବରଫ ପରି କାକର ହୋଇଗଲା । ଘର ଲୋକେ ଯେଉଁ ନିଆଁ ଗଦା ଜାଳି ପୋଉଥିଲେ, ପାଣି ତାଳି ତାହା ଲିଭାଇ ଦେଇଥିବାରୁ, ଅଙ୍ଗାରଗୁଡ଼ାକ କଳା କଟି କଟି ଦିଶୁଥିଲା ! ଅଗାଧୁ ବେହେରା ତା ଉପରେ ପାଉଁଶ ବହୁଦେଇ କହିଲା, “ଏଥର

ଆସ ।” ସେତିକି ବେଳକୁ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଥପ୍ କନି ଗୋଟାଏ ବଗି ଠିଆ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କବାଟରେ ଟିପ୍ ଟିପ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଧାଇଁଯାଇ, ଭୂଇଁରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଜୁହାର ହେଇ କହିଲା, “ଆସନ୍ତୁ, ହଜୁର; ମୋ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ପାଦ ପକାନ୍ତୁ ।”

ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଜଣେ ଯୁବକଙ୍କ ଜାରେ ଧରି ଘର ଭିତରେ ପଶିଲେ । ବନମାଳୀ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ରହିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “କଣ, ଏ ତ ସେଇ ।” ଯାହାକୁ ଖୋଜି ସେ ଦୀର୍ଘ ଛଅମାସ କାଳ କିଛି ପଡ଼ିଆରୁ ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ବଜାରରୁ ପୁଣି କିଛି ପଡ଼ିଆକୁ ଯାତାୟାତ କରୁଛି, ଏ ସେହି କୁମାରୀ । ଗ୍ରହଣ ଛଡ଼ିଯାଇ, ପୃଷ୍ଠିଚନ୍ଦ୍ର ପୁନରାୟ ଆକାଶରେ ବିରଜିଲା ପରି ତାକୁ ଦେଖାଗଲା । ବନମାଳୀର ହୃଦୟ ଥରବାରୁ ଲାଗିଲା । କୁମାରୀ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଛି, କେବଳ ଟିକିଏ ବିଷୟ ଦେଖାଯାଉଛି, ସଙ୍ଗରେ ସେହି ପୁରୁଣା ସଦାଶିବ ମହାନୁ ।

କୁମାରୀ ଘର ଭିତରକୁ ଆସି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ରକମ ବୁକୁଳା ତଳେ ଲୁଥକନି ଥୋଇଦେଲା । ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ଏ ବୁକୁଳାରେ ଘୋଡ଼େଇ ହବା କମ୍‌ଲା, ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗା, ପକେଇ ଶୋଇବା ଶେଷ ଗୁରୁଜଣଙ୍କ ପାଇଁ ଅଛି । ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଭୂଇଁରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ କହିଲା, “ଓହୋ, କେତେ ଜନିଷ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି, ଏ କୁଟୁମ୍ବର ପ୍ରାଣ ରଖିଲେ ଆଜି ।” କହିଯାଉ ସେ ବଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ବୁଲି ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତା କାନରେ ଗୁନି ଗୁନି କହିଲା, “ଖାଲିଲୁଗା ଗୁଡ଼ାକ ! ଟଙ୍କା କାହିଁ ? ଭାରି ଦାତା ଏ ! କହିଲୁ, ଯା ପାଖକୁ କି ନାଁରେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି ?”

“ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା”

“ଆଜ୍ଞା” କହି ଅଗାଧୁ ବେହେରା ସଦାଶିବ ମହାନୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ସେତେବେଳକୁ ସେ କହୁଥିଲେ, “ତୁମେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅଛି ଦେଖୁଛି, ଜେନା । କି ଜେନାଟି ତୁମ ନାଁ ।”

“ମୁକୁନ୍ଦ ।”

“ହଁ ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା, ମନେ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ତ ତୁମ କଥା ଆଗରୁ ଶୁଣିଥିଲି ।” ଅଗାଧୁ ବେହେରା ତା ଉପକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ପଚାରିବ, କରୁଣ ସ୍ଵରରେ ଉତ୍ତର ଦିଏ । ସେ ମଝିରେ ଥରେ ଟିକିଏ ଖସିଯାଇ ଭାରି କାନରେ କହିଲା, “ଲୋକଟାକୁ ନିରାଶ କରି ଦେଖ ।” ତା’ପରେ ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଆସି କହିଲା, “ହଜୁର,

ଦେଖିଲେ ତ ଘରର ଅବସ୍ଥା, ମୁଁ ସେଇଥି ପାଇଁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି, ହଲୁରୁଙ୍କ ଆଖି
ଥରେ ପଡ଼ିଯାଉ । ଏଣିକି ମୋ ବୁଦ୍ଧିଶାଳୀ ଗୁଣୁଲ ବୋଲି ଜାଣିଲି । ମୁଁ କିଛି ଭଲ ମାଗିବା
ଲୋକ ନୁହେଁ; ମୁଁ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଚନ୍ଦ୍ରକର ଥିଲି । ହେଲେ, ଏ ଯୁଗରେ ଆଉ
ଚନ୍ଦ୍ର କିଏ କିଣୁଛି ? ସେଇଥିଲାଗି ତ ମୋର ଏ ଦଶା । ଝିଅ ଦିଅଁଟାକୁ ଦିଅନ୍ତର
ପଡ଼େଇଥିଲେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅପସରା ହୋଇଥାନ୍ତେ; ମୂର୍ଖ ହୋଇ ବୁଲିଲେ । ତାଙ୍କ
ମଙ୍ଗଳକୃତ୍ୟ ନ ହେଲେ, ସେ କଥା କିଏ ପଚାରୁଛି ? କାଲିକି ତ ଜଣ ହେବ ଠିକ୍
ନାହିଁ । କାଲି ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ । କାଲି ଘର ଭଡ଼ାତକ ନ ଛୁଣେଇଲେ, ପିଲା ପିଲଙ୍କି ଧରି
ମୋତେ ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହେବାକୁ ହେବ । ବର୍ଷକ ଭଡ଼ା ଖାଠିଏ ଟଙ୍କା ବାକି ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଯେ ଠିକ ସତ୍ୟ କଥା କହିଲୁ ନାହିଁ, ସହକରେ
ବୁଝାଯାଉଛି । ପ୍ରଥମେ, ତାର ବର୍ଷକର ଘରଭଡ଼ା ଖାଠିଏ ଟଙ୍କା ନୁହେଁ, ଛଅଟା
ଟଙ୍କା । ତା ପରେ ପୁଣି, ହମାସର ଭଡ଼ା ପ୍ରାୟ ତିନିମାସ ତଳେ ବନମାଳୀ ଗୁଜରଆଣୀ
ହାତେ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲା । ସଦାଶିବ ତାହା ସବୁ କିଛି ନ ଜାଣି, କୁରୁତା ପକେଟରୁ
ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା କାଢ଼ି, ଅଗାଧୁ ବେହେରା ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ଅଗାଧୁ ଟଙ୍କାଟା ଧରି
ବଡ଼ଝିଅ ପାଖକୁ ଯାଇ କାନରେ କହିଲା, “ଚଣ୍ଡାଳ ମତେ ଜଣ ବୋଲି ବରୁଣଚକ ?
ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟା କି କାମକୁ ପାଇବ ? ଝିଅଟାଟା ଯେ ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ କହିଲି, ତାକୁ
ତୁଆର କରିବାକୁ ତ ଦଶ ଲାଗି ଯିବ । ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଘରକୁ ଆଣି ଭାରି ଲାଭଟାଏ କଲି !”

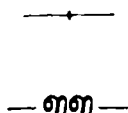
ସଦାଶିବ ନିଜ ଘୋଡ଼େଇହେବା ଶାଲଟି କାଢ଼ି ଘର ଭିତରେ ଗୋଟାଏ
କାଠିରେ ରଖିଦେଇଥିଲେ । ସେ ଅଗାଧୁକୁ ଡାକି କହିଲେ, “ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା, ମୋ
ପାଖେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ ଏବେ ଯାଉଛି; ଝିଅକୁ ଘରେ ନେଇ ଛାଡ଼ିଦେବି,
ରାତିକ ପୁଣି ଆସିବ । ଆଜି ରାତିରେ ଘରଭଡ଼ା ଦେବାକୁ ହେବ, କହିଲୁ, ନା ?” ଶୁଣି
ଅଗାଧୁର ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଅବଧାନ, ହଜୁର, ହଁ ।
ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଠଟାବେଳେ ଦେବାକୁ ହେବ ।”

“ମୁଁ ତେବେ ଟଙ୍କା ଧରି ଛୁଟାରେ ଆସିବି । ଏବେ ଯାଏ ।”

“ଅବଧାନ” କହି, ଅଗାଧୁ ଭାସିବା କାନରେ ଯାଇ କହିଲା, “କଣ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଲୁଟିକି, ରାଣି ? ନ ହେଲେ ଭଲକରି ଦେଖିଆ ।”

ସଦାଶିବ ଦ୍ୱାର ପାର ହୋଇ, ବାହାରେ ଯାଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ସେ
ବଗିଚେ ବସିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଅଗାଧୁର ବଡ଼ଝିଅ ଭିତରୁ କହିଲା
“ତୁମ କମଳଟି ଉଡ଼ିଗଲା ବାବୁ !” ଅଗାଧୁ ଶାଲଟି ନେଇ ଦେବା ବାହାନାରେ ଘର

ଭିତରକୁ ଆସି ଝିଅର କାନ ମୋଡ଼ିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ବାହାରୁ ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ମୁଁ ଭୁଲରେ ଛଡ଼ି ଆସିନାହିଁ, ଜାଣି ରଖିଗଲି ।” ଶୁଣି, ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ଓଃ, କି ଉପକାଶ ପୁରୁଷ ! ଆପଣଙ୍କ ଦୟା ଦେଖି ମୋ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହୁପଡ଼ୁଛି ।” କହ, ଅଗାଧୁ ଗାଡ଼ିପାଖକୁ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ଦେଖ, ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା, ଏ ଶୀତରେ ଖାଲି ଦେହରେ ବାହାରକୁ ଆସନା । ସେ ଶାଲଟା ଦେହରେ ଦେଇ ଆସ, ଆସିବ ତ । ସେଟା ତ ତୁମର ।” ଅଗାଧୁକୁ ସେ କଥା ଆଉ ଦ୍ଵିତୀୟ ଥର ଶୁଣିବାକୁ ହେଲାନାହିଁ; ସେ ଶାଲଟି ଦେହରେ ପକାଇ, ବନିପାଖେ ଠିଆହୋଇ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୁହିଁକୁ ବିଦାୟ ଦେଲା ।

ଜାଲ ଛନ୍ଦା ହେଲୁ

ବନମାଳୀ ତଳ ମହଲ ଘର ଭିତରେ ଯେଉଁ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲା, ସେଥିରୁ କୌଣସି ଉପାଦାନଟି ତା ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ରହିଲାନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ପ୍ରକୃତରେ କିଛି ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ଆଖି ଦିଓଟି ସେହି କୁମାରୀଠାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଗଲା । କୁମାରୀ ଘର ଭିତରେ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନମାଳୀ ସ୍ଵର୍ଗ-ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ଏବଂ ସେ ଚାଲିଗଲା ପରେ, ତା ରହିବା ସ୍ଥାନ ଦେଖିବା ପାଇଁ, ପଛେ ପଛେ ଯିବାକୁ ଶକ୍ତ; କିନ୍ତୁ ସେ ହଠାତ୍ ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପାରିଲାନାହିଁ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ ସେ ଉଠି ଦେଖିଲା, ଅର୍ଦ୍ଧସା ରାସମଣିର ବନିଟି ଝଣ୍ଡେଦୁରରେ ଘରଘର ନାଦରେ ଚାଲିଯାଉଛି । ସେତେବେଳେ ତା ଦ୍ଵାର ଆଗରେ ଖଣିଏ ଭଡ଼ା ବଗି ଯାଉଥିଲା । ବଗିବାଲକୁ ଡାକିବାରୁ ସେ କହିଲା, “ଭଡ଼ା ଆଗରୁ ଘେଇ-ଘବାକୁ ହବ ।”

ଆଜ୍ଞା, କେତେ ଭଡ଼ା ? ଘଣ୍ଟା ହିସାବ କହ ।” “ଘଣ୍ଟାକୁ ଟଙ୍କାଏ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଚଲା: ମୁଁ ଫେରି ଆସି ଦେବି । ଏବେ ଆଠଟା ନେ ।” ଶୁଣି, ଗାଡ଼ିବାଲା କହିଲା, “ସାଥ ବାବୁ ବଳଦ ଶଗଡ଼ ଖୋଜ । କେବେ ସୋଡ଼ାବଗିରେ ବସିଥିଲ ?” ବଗିବାଲା ପିତୃପାତ୍ର ପିଟି ଚାଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ଜିଜ୍ଞାସୁ ପ୍ରେତପୁରୁଷ ପରି ଘର ଭିତରକୁ ଫେରିଆସିଲା । ସେଦିନ ସେ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମେ ତା ଦାନ ପାଇଁ ଅନୁଭାବ କଲା । ସେ କହିଲା, “ସକାଳେ ସେ ଟୋକାକ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା କାହିଁକି ପକାଇଦେଲା ?” କହି, ସେ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି

ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପୁଣି ଆସିବେ ବୋଲି କହିଯାଇଥିଲେ, ବନମାଳୀ ସ୍ୱପ୍ନମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହା ଶୁଣି ପାରି ନ ଥିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ଟିକିଏ ଯେଉଁ ଧରି କବାଟ ବାଟେ ଚାଲି ଦେଖିଲା; ଅଗାଧୁ ବେହେରା ସଦାଶିବଙ୍କ ଶାଲଟି ଦେହରେ ଦେଇ ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହୋଇ ମାର୍କଣ୍ଡିଆ ସଙ୍ଗେ ଚାଲି ଚାଲି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି । ମାର୍କଣ୍ଡିଆର ଚଣିଆ, କୁସୁନିଆ, ରଘୁଆ ଚାରିଟା ନାମ । ସଦ୍‌ନାଥ ତାକୁ ଚିହ୍ନି । ସେ ତାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ କହେ, “ଏଟା ଗୋଟାଏ ନାଗ ସାପ ।”

ବନମାଳୀ ଫେରିଆସି ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଘର ଭିତରେ ବସିଛି, ବାହାର ଦୁଆର ଟିକିଏ ମେଲ ହେଲା । ତହୁଁ ସେ କର୍ଜଣ ସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲା, “କିଏ ?” ସକାଳର ସେହି ବାଲିକା ଆସି ମୁହଁ ଦେଖାଇଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ତୁ ଫେରେ ଆସିବୁ । କାହିଁକି ଆସିଲୁ ? ସକାଳ ପରି ଘର ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ବାଲିକାର ସାହସ ହେଲାଣିହିଁ । ସେ ବାହାରେ ଥାଇ ପଚାରିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, କହିବ ନାହିଁ, ତୁମର କଣ ହେଇଛି ? ତୁମେ କାହିଁକି ମନ ଶୁଖେଇ ବସିବ ?”

“କିଛି ନାହିଁ । ତୁ ଯା, ପଳା ।” କହି, ବନମାଳୀ କବାଟଟା ହାତରେ ଫେଲିଦେଲା । ବାଲିକା ତଥାପି ଗଲାନାହିଁ; କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋ ଉପରେ ରାଗ ନାହିଁ । ତୁମର କଣ ଦୁଃଖ ହେଇଛି, କହ; ମୁଁ ପାରିଲେ, କିଛି ହେଲେ ବାଟ କରିବି ।” ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଭାବ ତେଜି ଉଠିଲା । ଗଛରୁ ଖସିପଡ଼ି ଯାଉଥିବା ଲୋକ ପହଞ୍ଚାଏ ମଧ୍ୟ ଧରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ । ସେ ଉଠି ବାଲିକା ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ତୁମ ଘରକୁ ଏବେ ଯେ ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଆଉ ତା ଝିଅ ଆସିଥିଲେ, ତୁ ତାଙ୍କ ଘର ଦେଖିବୁ ?”

“ନା ।”

“ଖୋଜି ବାହାର କରିପାରିବୁ ?”

“ଆଜ୍ଞା, ଖୋଜିବି ।”

ବାଲିକାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ, ବେଶ୍ ଆଶାନୃତ ହୋଇ, ବନମାଳୀ ଯାଇ ପୁଣି ବସିରହିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ତଳୁ ବିକଟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା, “ମୁଁ ତାକୁ ଠିକ୍ ଚିହ୍ନିଛି । ଏ ସେଇ ।” ଶୁଣି, ଅଗାଧୁ ବେହେରା ପାଟି ବାରି, ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “କା କଥା କହିବ ? ଅଗାଧୁ ବେହେରା ତେବେ କଣ ମୋ ଅସ୍‌ସରା ରାସମଣିର ବାପା ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଚିହ୍ନେ ? ଖବର କଣ ତାହାହେଲେ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ମିଳିଗଲା ?” ଭାବି, ସେ କଣ ପାଖେ ଯାଇ ତଳକୁ ଚାଲିଲା । ତଳ ଘରର ବିକଟ ଦୁଃଖ ପୁଣି ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଘର

ଭିତରେ ଏ ପାଖରୁ ସେ ପାଖ ଏବଂ ସେ ପାଖରୁ ଏ ପାଖ ଯିବା ଆସିବାରେ ଲାଗିଛି ଓ ତା ଦୁଇ ଆଖିରେ ସତେ ଦୁଇଟା ନିଆଁ ଖଣ୍ଡ ଜଳୁଛି । ଭାରି ପଚାରିଲା, “ତୁମେ କଣ ତେବେ ଠିକ୍ ଚାହୁଁଲି ?”

“ନିଶ୍ଚୟ; ଅବଶ୍ୟ ୧୦ ବର୍ଷ ତଳ କଥା । ହେଲେ, ଦେଖିଲୁକ୍ଷଣି ଚାହିଁ ଦେଲି । ତୁ ଅଛୁଣୀ ଚାହିଁ ପାରିଲୁନାହିଁ । ପୋଷାକପତ୍ର ଏଥର ବେଶ୍ ପିନ୍ଧିବ । ପାକ, ସସ୍ତତାନ୍, ଫେର୍ ହାତରେ ଆସି ପଡ଼ିବୁ ।” ଅଗାଧୁ ଅଳ୍ପ ନରବ ରହିଲା ଓ ପରେ ହିଅଙ୍କୁ କହିଲା, “ତୁମେ ଦା’ଟା ବାହାରିଯାଅ ।” ସେମାନେ ବାହାରିଗଲା-ବେଳକୁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖ, ଘଣ୍ଟାରେ ପାଞ୍ଚ ବାଜିଲେ ଠିକ୍ ଆସିବ ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଓ ତା ଭାରିଆ ଦୁହେଁ ଘର ଭିତରେ ରହିଲେ । ଅଗାଧୁ ଭାରିଆ ଆଡ଼କୁ ହଠାତ୍ ବୁଲିପଡ଼ି କହିଲା, “ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା କହିବି, ଶୁଣିମୁ ? ଆଉ ସେ ଟୋକାଟା—” ଭାରିଆ ପଚାରିଲା, “କଣ ହେଲା ?” ଅଗାଧୁ ନିର୍ଭୟ ଭାରିଆ କାନରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ କହିଲା, “ଏ ସେଇ ।” ଭାରିଆ ଚମକିପଡ଼ି ପଚାରିଲା, “ଏଇ ମାଲକନିଆ ?” ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ବେହେରାଣୀ ମନରେ ଦୃଷ୍ଟା, ରାଗ ଏବଂ ବିସ୍ମୟ ଏକାଠି ପବିତ୍ର ଆକାଶରେ ନିମା ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, “ନା, ଅସମ୍ଭବ କଥା । ମୋ ହିଅ ଦା’ଟା ନ ଖାଇ ଭୋକରେ ମରୁଚନ୍ତି; ଆଉ ସେ ପୁଣି ରାଣୀ ହୋଇ ବସିବ । ଏ ଖାଲି ମିଛ ।”

“ଦେଖିବୁ, ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ଠିକ୍ ।” ଶୁଣି, ବେହେରାଣୀ ଆତମ୍ବିତ ହୋଇ ଉପରକୁ ମୁହଁଟେକି ରୁହେଲା । ତା ବିକଟ ମୁଖ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ବନମାଳୀର ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହେଲା । ବେହେରାଣୀ ଗୋଟାଏ ପଥର ପୁଞ୍ଜି ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା; ମାତ୍ର ଅଗାଧୁ ତା ଜଡ଼ିତା ଭାଙ୍ଗି କହିଲା, “ଆଉ କଥାଏ କହିବି ? ମୋ ଭାଗ୍ୟ ଲେଉଟିଗଲା । ଏତେ କାଳ କଷ୍ଟ ପାଇଲି; ଏଣିକି ଆଉ ଏ କପାଳେ କଷ୍ଟ ଲେଖା-ନାହିଁ । ଦେଖୁଛି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଲକ୍ଷପତି ହୋଇପାରେ ।”

“କହୁଚ କଣ ତୁମେ ?”

“ଶୁଣ୍ଠ, କଣ କହୁଚ । ସେ ଛ’ଟାରେ ଟଙ୍କା ଖାଠିଏଟା ଧରି ଆସିବ । ଦେଖିଲୁ, ମୁଁ ତାକୁ କିମିତି କାଲରେ ପକେଇଲି ? ସେତେବେଳେ, ଉପରେ ଯେ ଟୋକାଟା ଅଛି, ସେ ତ ନ ଥିବ । ରାତି ଦଶ ନ ହେଲେ ସେ କଣ ଫେରୁଛି ? ଟୋକା ଦା’ଟାଯାକ ବାହାରେ ଜଗିବସିବେ । ତୁ ଟିକିଏ ସାହସ ଧରି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ, ତାଠୁ ତ ହାଡ଼ିନେବ । କେଳା କିମିତି ସାପଠୁ ବିଷ ଝାଡ଼େ ଦେଖିବୁଟିକି ?”

ଭୀମା ପଚାରିଲା, “ସେବେ ନ ଝୁଲୁ ?” ଶୁଣି ଅଗାଧୁ ଠୋ ଠୋ ହସିଲା ।
ବନମାଳୀ ତା ମୁହଁରେ ପ୍ରଥମଥର ହସ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା । ଓଃ, କି ବକଟ ସେ
ହାସ୍ୟ ! ଦେଖି, ବନମାଳୀ ଆପାଦମୟକ କର୍ମି ବାକୁ ଲାଗିଲା । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଅଗାଧୁ
ପୁଣି କହିଲା, “ମୁଁ ଯାଉଛି । ଏ ଭିତରେ କେତେ ଜଣଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ
କରି ଆସିବ; ତୁ ଥା ।” କହି ସେ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପଗଡ଼ ବାନ୍ଧି ବାହାରକୁ
ଗୁଲିଗଲା; ମାତ୍ର କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଦୁଆର ଫିଟିଲା । ଅଗାଧୁ ଫେରିଆସି, ଭୀମାକୁ
କହିଲା, “ଆଃ, ପାସୋରିଦେଇ ଗୁଲିଯାଉଥିଲା । ଏ ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କା ନେ, ଦି ବୋର୍ଡ଼
ଘସି କଣିଆଣି ରଖିବୁ ।”

“ସେ ତ ଦିଅଣା ପଇସା । ବାକି ମୁଁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବି ।”

“ନା, ତୋ ଖର୍ଚ୍ଚ ଏବେ ଥାଉ । ମୋର ଆଉ କେତେକ ନିମିଷ ଜରୁରୀ
କଣିବାର ଅଛି ।”

“ତମର କେତେ ଦରକାର ?”

“ଗୁରୁ ଟଙ୍କା ତ ନିଶ୍ଚୟ । ବେଶି ମଧ୍ୟ ଲାଗିପାରେ ।”

“ତେବେ ଆଉ ଖାଇବାକୁ କଣ ରହିବ ?”

“ଆଜି ଖାଇବା ଫାଇବା କଥା ମନେ ପକାନ୍ତା; କାଲିକି କେତେ ଖାଇବୁ,
ଖାଉଥା । ପୁନା ଗୁଡ଼ଳ, ରୁପା ଡାଲି ଆଣିଦେବି ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରା ବାହାରି ଗୁଲିଗଲା ପରେ ତଳ ମହଲ ଦ୍ଵାର କଟକଟ ଡାକି
ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ ଶୁଷ୍କ ଦେଖିଲା ଯେ ସେ ଦ୍ଵାର ପଛୁଆଡ଼େ ଘର ଭିତରେ
ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ, ଜାଲ ଛନ୍ଦା ହେଉଅଛି । ସେ ଜାଲ ସେ କାଟି ଛୁଣ୍ଟାଇବାକୁ ମନେ
ମନେ ବନ୍ଧପଣକରି ହେଲା । ସେଥିରେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଲା ।
ତା ପ୍ରେମ—ପସର ଅପସର ରାସମଣିର ପିତାଙ୍କର । ସେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଉପକାର
କରିବାକୁ ଯାଉଛି ଭାବ ଖୁସି ହେଲା । ତାହା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନାନା ଉପାୟ
କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଘଣ୍ଟାରେ ଏକ ବାଜିଲା, ଛ ବାଜିବାକୁ ଆଉ ପାଞ୍ଚ ଘଣ୍ଟା ମାତ୍ର ।
ସେହି ପାଞ୍ଚ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅସ୍ତ ଶସ୍ତ ନେଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା ।

ଜାଲ କାଟିବା ଚେଷ୍ଟା

ବନମାଳୀ ଗର୍ଭୀର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ି ବାହାରଗଲା । ବାଟରେ ଦେଖିଲା, ଗୋଟାଏ ପାଚୀର ଆଡ଼ୁଆଳରେ ଦୁଇ ଜଣ ଲୋକ ବସି ନିତାନ୍ତ ଶୀତସ୍ବରରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦାଡ଼ିଆ ଲୋକଟା କହିଲା, ‘ବଣୀକ ଧଇଲେ, କେବେ ବିଫଳ ହେବନାହିଁ; ମାତ୍ର ଟଙ୍କା ଦରକାର । ଧରା ପଡ଼ିଲେ, ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ କି ଦଶ ବର୍ଷ ହବ, କିଏ ଜାଣିବ ? ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କାରୁ ଉଣାରେ ହବନାହିଁ ।’ ଆଉ ଜଣକ କହିଲା, “କେଜାଣି କଣ ହବ ।”

“ମୁଁ କହିଲି ପରା, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏତିକି କହି ସେ ଅନ୍ୟ କଥା ପଚାରିଲା । ବନମାଳୀ ଚାଲିଗଲା; କିନ୍ତୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଜାଲ ସହତ ଏ ଲୋକ ଦା’ଟାଙ୍କର ହୁଏ ତ କିଛି ସମ୍ପର୍କ ଥିବ ।” ଗଳିରୁ ଗଳିକି ଚାଲି, କେତେ ବାଟ ଯାଇ, ବନମାଳୀ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଚୂନଘିଆ ଗୁଳଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠାରେ ଟେବୁଲ ଉପରେ ହାତ ଦେଇ ଚଉକିରେ ଜଣେ ଦୀର୍ଘାକୃତ ବୟସ୍କ ବ୍ୟକ୍ତି ବସିଥିଲେ । ସେ ବନମାଳୀକି ଦେଖି ପଚାରିଲେ, “କଣ କାମ ।” ତାଙ୍କର ମୁହଁର ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ଏବଂ ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଶଙ୍କାର ଭେଦ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଦେଖିଗଲା । ତଥାପି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଜରୁର କାମରେ ଆସିଛି ।

“ତେବେ ଖୁଟା ପରି ଠିଆ ହୋଇଛ କାହିଁକି ? କହି କଣ କହୁବ ।” ବନମାଳୀ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ବଖାଣିଗଲା ପରେ କହିଲା, “ଜାଲଟା ଯାହାପାଇଁ ଛନ୍ଦାହୋଇଛି, ମୁଁ ତାଙ୍କ ନାଁ ଠିକ୍ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଘର ବି ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ । ତେବେ, ଘଟଣାଟା ଫିକ୍ସ ହୁଏଟାବେଳେ ଘଟିବ । ତା ପୂର୍ବରୁ ଯାହା କରିବେ କରନ୍ତୁ ।”

“ଏଡ଼େ ବଡ଼ଟାଏ ହେଲଣି; କଥାଟା ଠିକ୍‌ରୂପେ କହି ଜାଣିନ ? ପାଲଗୋସ୍ତ ପରି ହୋଇଛ, ଘଟଣା ହବ କେଉଁଠି ?”

“ଦର୍ଜିକୋଠାରେ ।” ଶୁଣି, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁଲେ । ତା ପରେ ସେ ପଚାରିଲେ, “ତଳମହଲରେ ନା ? ତା ଭିତରେ ବଣୀଆ ବି ଅଛନ୍ତି ?” ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ହଁ, ମୁଁ ବଣୀ ନାଁ ତ ବାଟରେ ଶୁଣି ଆସିଲି; ଦୁଇଜଣ ବସି କଥା ହେଉଥିଲେ ।”

ଏ ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର ଯେ ଗୋବିନ୍ଦା, ସାଧୁଆ, ବାଞ୍ଛା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାବା ନାମରେ ଗୁରୁଜଣ ଲୋକ କଟକ ସହରର ନର୍କକୁଣ୍ଡରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଶ୍ୱାମର ବଳ ଥିଲା । ସାଧୁଆ ଔଷଧ ମହୌଷଧ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗୋଟାଏ ମସ୍ତ ପଣ୍ଡିତ । ସେ ଟୋପାଏ ପତ୍ର ଦୋରୁଆରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ନେଇ ପାରୁଥିଲା । ବାଞ୍ଛା ଗୋଟାଏ ନିଶାଚର । ସେ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଘରୁ ବାହାରିଯାଇ, ରାତିଯାକ ଭୂତ ପରି ଏଣେ-ତେଣେ ବୁଲି ବୁଲି, କୁଆ ବୋବାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଘରକୁ ଫେରିଆସେ । ଉଚ୍ଛ୍ୱାବା ଉଣିଶ ବର୍ଷର ଟୋକା, ଗୋଟାଏ ପ୍ରଧାନ ଅଶ୍ୱାକଟା ।

ଗୁରୁ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଭାରି ମେଳ ଥିଲା । ମୋଟରେ ଗୁରୁଜଣଯାକଙ୍କୁ ସେମାନେ ନାମ ଦେଇଥିଲେ ‘ବଂଶୀ’ । ବଂଶୀ କହୁଲେ, ଗୋବିନ୍ଦା, ସାଧୁଆ, ବାଞ୍ଛା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାବା ସମସ୍ତେ ବୁଝାଉଥିଲେ । ବନମାଳୀ ବଂଶୀ ବିଷୟରେ ବାଟରେ ଯେ କଥାବାଜୀ ଶୁଣି ଆସିଥିଲା, କହୁଲା । ସବୁ ଶୁଣି ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଥମେ କିଛି ସମୟ ନରବ ରହି ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ିଲେ । ତା ପରେ ସେ ମନକୁ ମନ କହୁଲେ, “ଦଳି କୋଠା ତଳ ମହଲ ଘର । ଲୁଚି ରହୁବାକୁ ଥାନ ତ ନାହିଁ । ଆମେ ଯିବା ଟେର ପାଇଲ ମାତ୍ରେ ସେ ପଲେଇବ । ଫଳରେ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛି ହେଇ ପାରିବନାହିଁ ।” ସେ ସବୁ ସେ ଭାବିସାରି, ବନମାଳୀଙ୍କ ପରୁଣିଲେ, “ତୁମକୁ କଣ ଭୟ ଲାଗୁଛି ?”

“ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଯେତେ ଲାଗୁଛି, ତାଠୋଡ଼ ବେଶି ନୁହେଁ । ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଭଦ୍ର ଭାବରେ କଥା କହୁବାର ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ବନମାଳୀର ଉତ୍ତର ଶୁଣି, ସେ ତା ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଗର୍ହ ଗନ୍ତୀର ସ୍ୱରରେ କହୁଲେ, “ତୁମେ ତ ବେଶ୍ ସାହାସରେ କଥା କହୁଛ, ଠିକ୍ ସତ୍ତା ଲୋକେ ଯେପରି କହନ୍ତି—ଆଜ୍ଞା ।” ତାଙ୍କ କଥା ନ ସରୁଣୁ ବନମାଳୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୁଁ ଏସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ତ ଆସିନାହିଁ । ଆପଣ କଣ କରନ୍ତିବେନ କରନ୍ତିବେ ମତେ କହନ୍ତୁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ସବୁ ଠିକ୍ କରିଦେବି । ମେ ଏଇ ପିତୃଲଟା ନିଅ । ଘରେ ଲୁଚି ସବୁ ଦେଖୁଥିବ । ସମସ୍ତେ ଯେତେବେଳେ ଯାଇ କମା ହୋଇ ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ, ପିତୃଲ ଫୁଟେଇଦେବ । ପିତୃଲ ମାରି ଆସେ ନା ? ତୁମେ କି ବ୍ୟବସାୟ କର କହ ଦେଖି ।” ବ ମାଳୀ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୁଁ ଜଣେ ଓକିଲ ।”

“ଓ, ଆପଣ ଓକିଲ ? ମତେ କହୁନାହାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ତ ଆଇନ କାନୁନ ସବୁ ଜଣାଅଛି । ଦେଖନ୍ତୁ, ପ୍ରମାଣଟା ଠିକ୍ ହୁଟିବା ଦରକାର । ନୋହୁଲେ ଆମ

ଆଉ କଣ କରିପାରବୁ ? ଠିକ୍ ଯେତେବେଳେ ଲୋକଟା ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ହବ, ଆପଣ ପିତୃଲକ୍ଷା ଫୁଟେଇଦେବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିନଟା ବାକିଛି । ଆପଣ ସୁଇଚ୍ କହଲେ ନା ?”

“ନା, ହଁ ।”

“ଓ, ତାହାହେଲେ ତ ସମସ୍ତ ହେଇଗଲା । ଆପଣ ଯାଆନ୍ତୁ । ଠିକ୍ ମନେ ରହିଲା ତ ? ପିତୃଲକ୍ଷା ଫୁଟେଇଦେବେ, ଭୁଲିଯିବେ ନାହିଁ ।”

“ହଁ” । କହୁ ବନମାଳୀ ଘର ଭିତରୁ ବାହାର ଆସିଲାବେଳକୁ ପଛରୁ ଶୁଣିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି ମୋତେ କିଛି କହିବା ଦରକାର ହବ, ଏଇ ଫାଣ୍ଟିଠାକୁ ସିଧା ଚାଲି ଆସିବେ । ଆସି ପଚାରିବେ, ସର୍ଦ୍ଦାର କନାକଙ୍କ ମହାପାତ୍ର କାହାନ୍ତି ?”

ଫାଣ୍ଟିରୁ ଫେରି ବନମାଳୀ ଅତି ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଶ୍ଵେତଚି ପରି ନିଜ ଘର ଭିତରେ ପଶିଗଲା । ଭିତରୁ ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦ କଲେ, ସେ ଘର ଭିତରେ ଅଛି ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିଯିବ, ସେଥିପାଇଁ କବାଟଟା କେବଳ ଆଉଁଜାଇଦେଲା ଓ ନିଜେ ଟେବୁଲ୍ ପାଖେ ଚଉକରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମନରେ ବସି ରହିଲା । ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଘରଟା ଖୁବ୍ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଦେଖାଯାଉଥିଲା; ଏପରିକି, ସେ କଣବାଟେ ଆଲୋକ ଆସି ବନମାଳୀର ନିଜ ଘରେ ସାମାନ୍ୟ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଆଲୋକ ସେ ଦୀପ ଜଳୁା ଦିବୁଡ଼ି ମଧ୍ୟାଳ ଆଲୋକ ନୁହେ, ବେଶ୍ ଚୁଆ ଯାଉଥିଲା । କାରଣ, ଆଲୋକଟା ନାଲିଆ ଦିଶୁଥିଲା । କଣବାଟେ ଚାହିଁ ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ସତେ ଯେପରି ତା ଘର ତଳେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଚିତା ଜଳୁଛି ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତଳ ଘରର ଦ୍ଵାର କଟ କଟ ଡାକ ଫଟିଲା । ଅଗାଧୁ ଫେରିଆସି ଘର ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ଆସି, ସେ କହିଲା, “ସବୁ ଚିଆର । ପୂଷା ଯନ୍ତା ଥୁଆ ହେଇଗ, ଆଉ ବିରାଡ଼ି ସବୁ ଛଳ ରହିଗଲା ।” କହୁ, ସେ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଲୁହା ହଜିଆର ଭାରି ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଲା ଏବଂ ପୁଣି କହିଲା, ଏଗୁଡ଼ାକ ସବୁ ନିଆଁରେ ପୋତିଗଲା ।” ଘର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ, ଘସି ଗଢ଼ା ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟର ଅଗ୍ରଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ଚକ୍ର ବର୍ଣ୍ଣରେ ଜଳୁଥିଲା । ବେହେରାଣୀ ହଜିଆରଗୁଡ଼ାକ ତହିଁରେ ଖୁସି ରଖିଦେଲା । ତା ପରେ ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ବାହାର ଦୁଆରଟା କଟ୍ କଟ୍ ହେଉଛି । କବଜାରେ ଟିକିଏ ତେଲ ଦେଇ ଦେ ।” ବେହେରାଣୀ ଆଦେଶ ପାଳନ କଲା । ତା ପରେ ଅଗାଧୁ ପଚାରିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଉପର ଘରକୁ ଯେ ଚାଲିଆଣାଟା କାମପତ୍ର କରିବାକୁ ଆସେ, ଆସି ଚାଲିଗଲାଣି ନା ?”

“ହଁ ।”

“ଆଉ, ସେ ଟୋକାଟା ନାହିଁ ତ ?”

“ନା, ସେ ଏବେ କୁଆଡ଼େ ଆସିବ ?”

“ହେଲେ, ଦେଖିଆସିବା ଭଲ । ହଁ, ତୁ ଆଲୁଅ ନେଇ ଗଲୁନା ।”

ବନମାଳୀ ଚଉକରୁ ଯାଇ ଗୁରୁଣ୍ଡି - ଖଟତଳେ ଲୁଚିରହିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପରେ ତା ଦ୍ଵାଦ ପାଖେ ଶୁଣାଗଲା, “ବାପା, ବାହାରଯାଇଛି ।” ବନମାଳୀ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ବଡ଼ହୁଅର ପାଟି ବାରିଲା ।

ତଳୁ ବାପ ପଚାରିଲା, “ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲୁ ?”

“ନା, କବାଟ ପଡ଼ିଛି; ସେ ଆସିଥିଲେ, ମେଲା ହୋଇଥାନ୍ତା ।” ତଳୁ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ନା, ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଆ ।”

ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା । ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ବାଲିକା ହାତରେ ଆଲୁଅ ଧରି ଘର ଭିତରେ ପଶିଲା । ସେ ନିଃଶ୍ଵାସ ବନ୍ଦ କରି ରହିଲା । ବାଲିକା ଖଟ ନିକଟକୁ ନ ଆସି ଦର୍ପଣରେ ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତଳୁ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ତୁ କଣ କରୁଛୁ ସେଠେ ? ବାଲିକା ଉପରୁ ଉଠିବ ଦେଲା, “ମୁଁ ଖଟ ତଳଟା ଖୋଜିବାକୁ ଯାଉଛି । ହେଲେ ଘରେ କେହି ନାହିଁ ।” ବାପ ତଳୁ ପୁଣି ପାଟି କରି କହିଲା, “ଡାହାଣି, ସେଠି ଠିଆ ହୁଅନା । ବେଗେ ଚାଲିଆ ।” ଶୁଣି ବାଲିକା ଦ୍ଵାରଟା ପେଲାଇନେଇ ଚାଲିଗଲା । ତହିଁ ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ତମେ ଦୁଇ ପିଲା ଘରେ ରହିବା ଦରକାର ନାହିଁ, ଯାଇ ଗଲ ଦୁଇ ମୁଣ୍ଡେ ଜଗିବସ; ମାତ୍ର ସବୁବେଳେ ଆମ ଦୁଆର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଥିବ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟାଏ ଘଟିଲେ, ତା ଅର୍ଥ, କେହି ଆସିଲେ ହଠାତ୍ ଧାର୍ଯ୍ୟାସି, ବୁଝିଲି ତ, ହଠାତ୍ ମୋତେ ଖବର ଦବ ।”

ଶୁଣି, ବଡ଼ହୁଅ ଗଜଗଜ ହୋଇ କହିଲା, “ଏ ଶୀତଦିନ ରାତିରେ ପଦାରେ ଠିଆ ହୋଇ ପହଞ୍ଚି ଦବା, ଆଜି କି ମଜା କି !” ବାପ ସାନ୍ତ୍ଵନା ଦେଲା, “ମା, କାଲି ତ ରକ୍ତାଘରର ଜେମା ହୋଇ ବସିବୁ । ଆଜି ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ପାଇଆ; ନାହିଁ କରନା ।”

ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ଚନ୍ଦ୍ର

ବନମାଳୀର ପହରା ଦେବା ସମୟ ହୋଇଅଛି । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯାଇ କଣା ପାଖେ ଅଣି ଲଗାଇ ବସିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସମସ୍ତ ଘରଟା ଘସିନିଆଁ ଆଲୋକରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଛି; ଗୋଟାଏ କଣରେ କେତେଗୁଡ଼ାଏ ପୁରୁଣା ଲୁହା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦଉଡ଼ି ଦୁଇଟା ଗଦାରେ ଥୁଆହୋଇଛି । ଅଗାଧ ବେହେରା ଯେଉଁ ସ୍ୱାସଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇଥିଲା, ସେ ନିମନ୍ତେ ତା ଘରଟା ଖୁବ୍ ଉପଯୋଗୀ । ଏକେ ତାହା ସାହର ଶେଷ ଘର; ଦ୍ୱିତୀୟରେ, ଗୁରୁ ପାଖେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ମଧ୍ୟରେ ଆଉ କୌଣସି ଘର ନ ଥିଲା । ଅଗାଧ ବେହେରା ଘର ଭିତରେ ବସି ପିକାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଧୁଆଁ ଟାଣୁଥିଲା । ସେ ହଠାତ୍ କହି ବସିଲା, “ଅନ୍ଧାରରେ ସେ ତ କେବେ ଚାଲି ଆସିବନାହିଁ, ବଗିଚାରେ ଆସିବ । ସେ ଓହ୍ଲେଇ ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲା ମାତ୍ର, ଯାଇ ଉଡ଼ାଟା ଦେଇପକାଇ, ବଗିଚାକୁ ବଦାୟୁ କରିଦେବା ଦରକାର ।” ଶୁଣି ଗର୍ଯ୍ୟା ପଚାରିଲା, “ଟଙ୍କା କୋଉଠୁ ଆସିବ ମ ?” ଅଗାଧ ଅଣ୍ଟାରୁ ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କା ବାହାର କରି ଗର୍ଯ୍ୟା ହାତେ ପକାଇଦେଲା । ଗର୍ଯ୍ୟା ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ପଚାରିଲା, “ଏ ପୁଣି କି ଟଙ୍କା ?”

“ସକାଳେ ଉପରର ସେ ଟୋକାଠୋଉ ଝିଅ ଯୋଉ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଅଣିଥିଲା । ଆଜ୍ଞା, ଦି’ଟା ଚଉକି ଯେ ଦରକାର ।”

“କାହିଁକି ? କଣ ହବ ?”

“ବସିବାକୁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଯାଇ ସେ ଟୋକା ଘରୁ ନେଇ ଆସୁଛି ।” ବନମାଳୀ ଅଭିବାଦନ କଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବେହେରାଣୀ ସିଡ଼ିବାଟେ ଉପରକୁ ଉଠିବା ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣି, ସେ ଝଟିତଳେ ଲୁଚିବାପାଇଁ ଯିବାକୁ ବାଟ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତଳୁ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା, “ଆଲୁଅ ନେଇ ଯା ।”

“ନାଁ, ଆଲୁଅ କଣ ହବ ? ଦି ହାତରେ ତ ଯୋଡ଼ିଏ ଚଉକି ଧରିବ । ଆଲୁଅଟା ତେବେ କଣ ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇ ଅଣିମି ? କି ବୁର୍ଜି କି ?”

ବନମାଳୀ ଘରର ଦ୍ୱାର ଫିଟିଲା । ବେହେରାଣୀ ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲା ଏବଂ କେହି ଥିବାର ସନ୍ଦେହ ନ କରି, ଦୁଇଟି ଚଉକି ଧରି, କବାଟଟା ପୃଷ୍ଠପରି

ପେଲଇଦେଇ, ପୁଣି ବାହାରଗଲା । ଶେଷ ମଧ୍ୟରେ ତଳୁ ତା ପାଟି ଶୁଭିଲ, “ଏକ
ଚଉଳା ଦି’ଟା ନିଅ ।”

ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଚଉଳା ଦୁଇଟି ନେଇ ଘର ମଝିରେ ସଜାଇ ରଖିଲା ।
ତା ପରେ ସେ କୌଣସି ପରିଦର୍ଶକ କର୍ମଦଣ୍ଡ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥରେ ତନ୍ମ
ତନ୍ମ କରି ଦେଖି ଚାଲିଗଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଭଙ୍ଗା ପିଢ଼ୁକୁ ମଧ୍ୟରୁ ଖଣିଏ ବଡ଼ ଛୁର
ବାହାର କରି, ଭଣ୍ଡାସ ଖୁର ଘଷିପାରି ତା ଡାହାଣତା ଦେଖିଲା ପରି, ନଖରେ ତା
ଦାତ ପକ୍ଷୀୟା କରି, ଥରେ ମୁଣ୍ଡ ନାଡ଼ି, ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କାନ୍ଥକୁରରେ ନେଇ
ଥୋଇଦେଲା । ତେଣେ ବନମାଳୀ ପିପ୍ପଲଟି କୁରୁତା ପକେଟରୁ ବାହାରକରି ହାତରେ
ଧରିଲା । ସେତେବେଳେ ଟିକିଏ ଲୁଗା ଖସି ଖସି ଶର ହେଲା । ତାହା ତଳେ ଅଗାଧୁ
ବେହେରା କାନ ଏକପାରିଲା ନାହିଁ । ଶୁଣି, ସେ ହଠାତ୍ ତମଜିପଡ଼ି କହିଲା, “କିଏ
କଣ ଶବ୍ଦ କଲା ?” ବନମାଳୀ ନିଃଶ୍ୱାସ ରୋକି ବସିରହିଲା । ଅଗାଧୁ କିଛି ସମୟ
କାନ ପାତ ରହି, ପରେ ହସି ହସି କହିଲା ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବଳଦ । ମୁଁ ଲକ୍ଷପତ
ହେବ ବୋଲି ପବନ ବୋହୁବ ନାହିଁ, ଗଛ ପତ୍ର ହଲିବ ନାହିଁ ପର ?”

ହଠାତ୍ ଦୁଇଟି ପକ୍ଷୀ ଶୁଣାଗଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥର ଶବ୍ଦ ବନମାଳୀ
କାନରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ବଳୁ ଧରି ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବନମାଳୀ
ଗାଁ ଛ’ରେ ବସି ହେଲା । ତଳେ ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ଏକ ଆସିବାବେଳେ
ହୋଇଗଲା ” କହି, ସେ ଚଉଳରେ ବସିଛୁ କି ନା, ତେଣେ କବାଟ ଫିଟିଲା ।
ବେହେରାଣୀ ଦ୍ୱାର ପାଖେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲା, “ଆସନ୍ତୁ, ହଜୁର ।”
ଅଗାଧୁ ଦ୍ୱାର ନିକଟକୁ ଧାଇଁଯାଇ କହିଲା, “ପାଦ ପକାନ୍ତୁ ।” ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି
ଗମ୍ଭୀର ବଦନରେ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କରି, ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ସୁନା ମୋହର ଅଗାଧୁ
ହାତରେ ଦେଇ କହିଲେ, “ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା, ଚାରିପଟିରେ ଘର ଭଡ଼ା ଦିଆହୋଇ-
ଯିବ, ବାକି ଗୋଟିଏ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଜୁକୁ ରଖ ।” ଅଗାଧୁ ମୋହର ଧରି ବାସୀକୁ ଯାଇ
କହିଲା, “ବଗିଚା ଯାଇ ବିଦା କରିଦେ ।” ସଦାଶିବ ଘର ଭିତରେ ଚଉଳରେ
ବସିଲେ । ବେହେରାଣୀ ବାହାରକୁ ଖସିଗଲା; ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ପୁଣି
ଫେରିଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଟଙ୍କାରି ଖବର ଦେଲା. “ଠିକ୍ ।”

ସଦାଶିବ ଯାଇ ବସିଛନ୍ତି, ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ଘରର ପଛଆଡ଼ୁ ଧୀରେ
ଧୀରେ କିଏ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଲୋକଟାର ଚେହେରା ଦେଖିବାକୁ ଭୟଙ୍କର । ସଦାଶିବ
ମଧ୍ୟ ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ତମଜି ପଡ଼ିଲେ । ଅଗାଧୁ ତାହା ଚାହିଁପାରି ବାରିଲେ କହିଲା,
“ଦେଖୁଛନ୍ତି ହଜୁର, ମୋ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଖରାପ ।” ସେ କଥା ନ ଶୁଣି, ସଦାଶିବ
ପଚାରିଲେ, “ସେ କିଏ ଅଛନ୍ତି ?”

ଅଗାଧୁ ଉଦ୍ଧର ଦେଲା, “ଏ ମମା ।” ଶୁଣି, ସଦାଶିବ ଉଦାସ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ଓଃ” । ମାତ୍ର ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଜ୍ଞାନରେ ଲୋକ ଆସି ଘର ଭିତରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତହିଁ ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ସେ ଲୋକଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ ।” ସେ ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଖେ ନିଜ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲାଗିଲା । ସଦାଶିବ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଘରର ଗୋଟିଏ କୋଣକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ ଯେ ହମେ ହମେ ଚାରିକଣ ଲୋକ ଆସି ବସିଲେଣି । ତାଙ୍କ ମନରେ ସତଃ ଗୋଟିଏ ଶଙ୍କା ଜନ୍ମିଲା । ତାହା ବୁଝିପାରି, ଅଗାଧୁ କହିଲା, “ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏଇ ପାଖ ଘରମାନଙ୍କରେ ଆସନ୍ତି । ଅଜ୍ଞାର ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତି କି ନା, ସେଥିପାଇଁ ମୁହଁଟାମାନ କଳା ହେଇଛି । ଆପଣ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ କାହିଁକି ଚାହିଁଛନ୍ତି ? ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବି ଯେ, ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରକର ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲି । ମୋର ଗୋଟିଏ ଘରୁଣା ଚନ୍ଦ୍ର ଅଛି ।” କହି, ସେ ଗୋଟିଏ ପଟା ଆଣି ଦେଖାଇ, ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, କି ଚମତ୍କାର ଚନ୍ଦ୍ର ।”

ସଦାଶିବ ଚନ୍ଦ୍ରଟା ଭଲ ଦେଖିପାରିଲେନାହିଁ । ଗାର ସବୁ ପ୍ରାୟ ଲିଭିଆସିଥିଲା । ତଥାପି ସେ ନିଶ୍ଚୟ କରି ଦେଖି କହିଲେ, “ଏ ତ କୌଣସି ଚଟିଘର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଦିଶୁଛି ପର । କୋଉଠା ?”

“ହୋଉଠା ହୋଉ, ଚମତ୍କାର । କହନ୍ତୁ, କେତେ ଦେବେ ?”

“ମୋର ତ ଦରକାର ନାହିଁ; କହୁଚ ତମ ଟଙ୍କା ଦେବ ।”

“ଏ କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା ! ଆପଣ ଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଝିଲେ ନାହିଁ । ହଜାରଟି ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତୁ, ମୁଁ ଖୁସି ହେଇଯିବି ।” ଶୁଣି, ସଦାଶିବ କିଛି ନ କହି ଉଠି ଠିଆ ହେଲେ । ଅଗାଧୁର ମୁହଁଟା ବିକଟ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ସେ ସଦାଶିବଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପାହୁଣ୍ଡେ ଘୃଷ୍ଣ ଆସି ଖୁବ୍ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା, “ହଜାର ଟଙ୍କା ମାଲ ତମ ଟଙ୍କାରେ ନବୁ ? ଭାରି ଗରୀବ ତ । ମତେ ଚିହ୍ନିପାରୁଛୁ ? ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା । ନିଜକଣ ମୁଣ୍ଡା-ପିନ୍ଧା ଲୋକ ଘରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକ ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ହାତୁଡ଼ି ଥିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ ଜଣକ ଗୋଟାଏ କୁରୁଡ଼ି ଧରିଥିଲା । ତୃତୀୟ ଲୋକ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ ଶାବଳ ଆଣି ଆସିଥିଲା । ଅଗାଧୁ ଯେପରି ସେହିମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିଲା ଦେଖି ପଚାରିଲା, “ବରି ଆସିବ ?”

“ହଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା ।”

ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତି କଳା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ, ଯନ୍ତ୍ରା ମୁହଁରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ବାଦ ପରି ଏଣେ ତେଣେ ଛନ ଛନ ହୋଇ ଚାହିଁ ଥିଲେ । ଉପରୁ ବନମାଳୀ ଦେଖି ମନେ

ମନେ ଭାବିଲା, “ଏଇ ବୋଧହୁଏ ପିତୁଳ ଫୁଟେଇବା ସମୟ ।” ସେ ପିତୁଳ ଘୋଡ଼ାରେ ଆଙ୍ଗୁଳି ଦେବାକୁ ଖୋଜିଲା; ମାତ୍ର ଘୋଡ଼ାଟି ତା ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଅଗାଧୁ ସେ ଚିନିକଣ ନୂଆ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କ ସହୃଦ କଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଆସି ସଦାଶିବଙ୍କୁ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ମୋତେ ଚିହ୍ନିଲୁ ?”

ସଦାଶିବ ତା ମୁହଁକୁ ଚିହ୍ନିଲେ; କହିଲେ, “ନା ।”

“ନା ? ମୋ ନାଁ ମୁକୁନ୍ଦ କେନା କୁହନ୍ତି କି ଅଗାଧୁ ବେହେରା କୁହେ । ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ତ ଗୋବର ଅଛି, ତୁ ବୁଝିବୁ କିଆଡ଼ୁ ? ଘରେ ଟଙ୍କା ଥିଲେ ବୁଦ୍ଧି ଆସେ କି ? ମୁଁ ଘନା ସାହୁ, କଳାରସିଂହ ଚଟ୍ଟିଘର ମାଲିକ । ଶୁଣିଲୁ ? ଘନା ସାହୁ, ଏବେ ଚିହ୍ନିଲୁ ?”

ସଦାଶିବ ଚମକପଡ଼ି ଧୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, ଆଗଠୋଡ଼ୁ କିଛି ବେଶି ଚିହ୍ନିଲି ନାହିଁ ।” ବନମାଳୀ ଉତ୍ତରଟା ଶୁଣି ପାରିଲାନାହିଁ । “ମୁଁ ଘନା ସାହୁ”, ଏତିକି ଶୁଣି ସେ ଆପାଦମୟୁକ ଅରୁଥିଲା । ସେ ମନେକଲା ଯେ ତା ବୁକୁରେ କିଏ ଅବା ଗୋଟାଏ ଶର ଆଣି ବିକିଦେଇଛି । ପିତୁଳ ଫୁଟାଇବାକୁ ସେ ଯେ ହାତ ଟେକି ବସିଥିଲା, ପିତୁଳଟି ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଘନା ସାହୁ ନାମ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ନାମ ସହୃଦ ତାର ଆସ୍ଥା ବିଷୟ । ସେ ଭାବିଲା, ତା ପିତାଙ୍କ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ତେବେ କଣ ଗୋଟାଏ ଭୟଙ୍କର ଡକାୟତ ! ସେ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ; ନାନା ଜଷ୍ଟି ସ୍ଵୀକାର କରି ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଓ ବନ ପର୍ବତରେ ଯାହାକୁ ଏତେଦିନ ଖୋଜି ବୁଲିଥିଲା, ତାକୁ ହଠାତ୍ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି କିଛି ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ । ତହିଁ ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ମୁଁ କଣ ପିଲାଙ୍କ କୃତଜ୍ଞତା ଯୋଗେ ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସକୁ ପୂଜା କରିବି ? ନା, କଣେ ନିଶ୍ଚୟ ଲୋକର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ ? ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଲୋକ ପୁଣି ଯେ ସେ କୁହେ, ମୋ ଅସ୍ଵସ୍ଥ ରାସମଣିର ପିତା ।” ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ବନମାଳୀ ଦୋଳାୟମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ତମେ ଘନା ସାହୁ ଛଡ଼ା ରୂପ ଛଡ଼ା ତା ନିଜ ରୂପ ଧରି କହିଲା, “ଦେଖ, ବୁଢ଼ା, ମୁଁ ତୋତେ ଆଜି ପୁଣି ଧରିବି । ତୁ ମୋତେ କାହିଁକି ଚିହ୍ନିଲୁ ? ମନେଅଛି ନା ଅଠବର୍ଷ ତଳେ ମୋ ଚଟି ଘରକୁ ଯାଇ ରାଧା ବିଧି କୁକୁଡ଼ାକୁ ଘେନି ପକେଇ ଆସିଥିଲୁ ? ମୋର ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାର ପିଲାକୁ ଦେଇ ହଜାରରେ ମାରି ଆଣିଲୁ । ମୋତେ ଏଡ଼େ ବୋକା ଠଉରେଇ ଥିଲୁ ? ବଣ ଭିତରେ ତୋ ଠେଙ୍ଗା ଦେଖି ଏକା ଥିବାରୁ ଫେରି ଯାଇଥିଲି । ଆଜି ପଳା ଦେଖି । ଦେଖୁଛୁ ନା, କେତେ ଲୋକ, ଶ୍ରୀହରି ସ୍ମରଣା କର ।”

ଶ୍ରୀମଦାଶିଷ ସତ୍ୟ ନ ହୋଇ କହଲେ, “ତୁମେ କଣ କହୁଛ ମୁଁ କହି
ରୁହଁପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଚିହ୍ନିନା । ତୁମେ ଆଉ କିଏ ବୋଲି ବଢ଼ିବ ମୋତେ
ଭୁଲରେ ଏପରି ସବୁ କହୁଛ ।”

“ହଁ, ଗୁଲ୍‌ଲି ! ମନେ ପଡ଼ୁନାହିଁ ! ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହିଁ !”

“ହଁ ଏତିକି ଚିହ୍ନିତୁ ସେ ତୁମେ ଡକେଇଛ ।” ଶ୍ରୀମଦାଶିଷ ସାହୁଆଣୀ
ଧାଇଁଆସି କହିଲା, “ଗରଜଲା, କହୁଛ କଣ ନା, ମୋ ଗିରସ୍ତ ଡକେଇଛ ।” ସଦା-
ଶିବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଖଡ଼ମୁସା ମାରିବାକୁ ହାତ ଉଠାଇଲା । ମାତ୍ର ଘନା ସାହୁ ଆଖିକୁ
କହିଲା, “ତୁ ତୁମ ହେଉ ବସ ।” ତା ପରେ ସେ ସଦାଶିବଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି କହିଲା,
ଦେଖ ମହାଜନ, ତୁମେ ଜଣେ ଭଲ ଲୋକ । ମୁଁ ତୁମ ସାଙ୍ଗେ କଲି ଗୋଲ କରବ
ନାହିଁ । ମୁଁ ବି ଦିନେ ପାଇକ ଥିଲି; ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲି । ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦସିଂହଙ୍କ
ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲୋକ ମୁଁ । ମୁଁ ସେନାପତିଙ୍କ ଠୋଡ଼ ପାହୁଲଟିଏ ପାଇନାହିଁ । ତୁମକୁ
ଖାଲି ଟଙ୍କା ମାଗୁଛୁ; ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ ବହୁତ ଗୁଡ଼ାଏ; ନ ହେଲେ ଆଜି ଏଠୁ ଫେରିବ
ନାହିଁ, ମନେ ରଖ ।”

ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶପତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଘନା ସାହୁ କଥା ଲେଖାଥିଲା, ସେ ଏ ଘନା
ସାହୁ ନୋହୁଥିବ ବୋଲି ବନମାଳୀର ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଘନା ସାହୁ କଥା
ଶ୍ରୀମଦାଶିଷ ପରେ ଆଉ ସେ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ତା ମନ ଦୁଇ ଗୁଣ ଦୋଳାୟମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତେଣେ ଘନା ସାହୁ
ସଦାଶିବଙ୍କୁ ପଚାରିଲା, “କଣ, କହୁ, ନା କାତକଡ଼ ପିଛୁ ?” ସଦାଶିବ ନିରୁତ୍ତର
ରହିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା, ମନ ମଧ୍ୟରେ କଣ ଗୋଟାଏ
ପ୍ରକାଶ କଲନା ଖେଳୁଛି । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଦେଲେ । ଘନା
ସାହୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଚାହିଁଛନ୍ତି ସେ ଡେଇଁ ଚାଲିଯାଇ ମେଲା ଖିଡ଼ିକି ପାଖେ
ଠିଆହେଲେ । ସେ ଠିକ୍ ଖିଡ଼ିକି ବନ୍ଧରେ ଭରା ଦେଇ ଡେଇଁପଡ଼ିବା ବେଳକୁ, ପଛରୁ
ଛ’ଟା ପ୍ରବଳ ହାତ ତାଙ୍କୁ ଘର ଭିତରକୁ ଟାଣିଆଣିଲା; ସାହୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ଯାଇ
ଧରିପକାଇଲା । ଅନ୍ୟ ଗୁରୁଜଣ ଲୋକ ଧାଇଁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ‘କୋଇଲା
ବ୍ୟବସାୟୀ’ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଆ ଓରଫେ ଚଣ୍ଡି ଆ ଓରଫେ ରଘୁଆ
ଓରଫେ କୁଣ୍ଡଳିଆକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନିଲା । ସେ ଉପରୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । ଭାବିଲା,
“ବାପା, ମତେ କ୍ଷମା ନିଶ୍ଚୟ କରିବେ ।” ଭାବି, ପିତୃଲ ଘୋଡ଼ାରେ ହାତ ଦେଲା;
ମାତ୍ର ତେଣେ ଘନା ସାହୁ କହିଲା, “ମାରନାହିଁ ତାକୁ ।”

ବନ୍ଦନରୁ ମୁକ୍ତି

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଘାନା ସାହୁର ସେ ଘର ଭିତରଟା ଗୋଟାଏ ପକାଣ୍ଡ, ରାମ ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧର ଦୃଶ୍ୟସ୍ଥଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସଦାଶିବ ଗୋଟାଏ ବଧାରେ ଘାନା ସାହୁକୁ ଗଡ଼ାଇ ତଳେ ପକାଇ ଦେଲେ, ଦୁଇଟା ଗୋଇଠା ମାରି ଆଉ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଲୋକକୁ ଗୋଡ଼ରେ ମାଡ଼ିବସିଲେ । ସେ ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଠିକ୍ ଚାଲିଯିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ପୁଣି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ଘର କଣରୁ ଦଉଡ଼ି ଗୋଡ଼ଟି ଆଣି ତାଙ୍କ ହାତ ଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ତହିଁ ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇମାନେ, ଯୁା ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଖୋଜିଲ । କିଛି ଅଳି-ଫଳି ରଖିନାହିଁ ?” ଅଳି ପରବର୍ତ୍ତୀରେ ରୁମାଲରେ ବନ୍ଧା ହୁଅନ୍ତି ଟଙ୍କା ମିଳିଲା । ଡକାୟତମାନେ ସଦାଶିବଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଛଦ୍ମ ଖୁଣ୍ଟିରେ ବାନ୍ଧିରଖିଲେ ।

ସଦାଶିବ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଡକାୟତମାନଙ୍କ କରଗଡ଼ ଦେଲା ପରେ ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଶୁଣ, ମହାନନ୍ଦ, ଆଉ କଲିଗୋଲ ନାହିଁ । ଏଣିକି ସଫା ସଫା ବ୍ୟବସାୟ କଥା । ମୁଁ ତୁମ କଥା ବୁଝିନେଲିଣି । ତୁମେ ବି ଆମର ଦଫ୍ତର ଜଣେ । ଆମେ ତୁମକୁ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଉଛୁ ଯେ କୌଣସି ଭଲ ଲୋକ ଏଥିରେ ପାଟିକରି ଆକାଶ ଫଟେକ ଦିଅନ୍ତା । ପାଟି କଲେ, ଶୁଣି କିଏ ଆସିବ, ନା ପୋଲିସ । ତୁମର ସେଥିକି ଡର ଅଛି । ଭଲ କଥା । ଆମେ ମଧ୍ୟ କଣ ବପଦ ଲେଉଟୁଛୁ କି ? ଆସ, ଗୋଟାଏ ରଫା କରିନବା । ମୁଁ ତୁମର ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଚାହିଁନାହିଁ । ଅଧେ ରଖି, ମତେ ଅଧେ ଦେଇଦିଅ । ତୁମର କେତେ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି, ମୁଁ ଜାଣେନା । ତେବେ ମୁଁ ଦିଲକ୍ଷ ପାଇଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଇଯିବି । ଏହା କିଛି ଅନ୍ୟାୟ ଦାବି ନୁହେଁ । ଦେଖ, ସାହୁ କହୁଛ, ଲେଖ ।” ଘାନା ସାହୁ କାଗଜ ଦୁଆର କଲମ ଆଣି ସଦାଶିବଙ୍କ ପାଖେ ଥୋଇ କହିଲା, “ଲେଖ ।”

ବନ୍ଦୀ ନରବ ରହିଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ପାଟି ଫିଟାଇ କହିଲେ, “ମୋ ହାତ ଯେ ବାନ୍ଧିଛ, ଲେଖିବ କିପରି ?” ଶୁଣି, ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ହଁ, ଠିକ୍ କଥା ତ ।” ସେ ମାର୍କିଣ୍ଡିଆକୁ ଆଦେଶ ଦେଲା, “ଆଜ୍ଞା, ମହାନନ୍ଦଙ୍କ ଡା'ଣ ହାତଟା ଫିଟେଇଦେ ।” ତା ପରେ ସେ କାଲିରେ କଲମ ଗୁଡ଼ାଇ ଧରି କହିଲା, “ଆଉ ଠକିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନାହିଁ । ଜାଣିରଖ ଯେ ଏ ଚିଠି ନେଇ ଯେ ଯିବ ସେ ଫେରିଆସିଲା ଯାଏଁ ତୁମେ ଏକମିତି ବନ୍ଧାହୋଇ ପଡ଼ିଥିବ । ଏଥର ଲେଖ ।”

ଘନା ସାହୁ ଡାକିଲା, “ମୋ ପାଖର ହିଅ ।” ଲେଖୁ ଲେଖୁ ବନ୍ଦୀ ଚମକିପଡ଼ି ଘନା ସାହୁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ଘନା ସାହୁ ପୁଣି ଡାକିଲା, “ଶୀଘ୍ର ଆସି ମୋ ସହୃଦ ଦେଖା କର । ସେ ଏ ଚିଠି ନେଇ ଯାଉଛି, ତା ସଙ୍ଗେ ବାହାରଆସିବୁ । ମୁଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲି । କିଛି ଅବଶ୍ୟାସ କରିବୁ ନାହିଁ, ଚିଠି ପାଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରବୁ ।”

ସଦାଶିବ ଘନା ସାହୁ ଡାକିବା ଅନୁସାରେ ସବୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଲେଖିଗଲେ । ତା ପରେ ଘନା ସାହୁ ପୁଣି କହିଲା, “ନା, ‘କିଛି ଅବଶ୍ୟାସ କରିବୁନାହିଁ’— ଏହା କାଟିଦିଅ । ସେତେକ ପଢ଼ିଲେଇ ଅବଶ୍ୟାସ ହବ ।” ସଦାଶିବ ସେତେକ କାଟିଦେଲେ । ତା’ ପରେ ଘନା ସାହୁ କହିଲା, “ଦସ୍ତଖତ କର । କଣ ଗୁମ ନାଁ ସେ ?” ସଦାଶିବ କଲମ ଥୋଇଦେଇ ପଚାରିଲେ, “କିଠି କାହା ପାଖକୁ ଯିବ ?”

“ଗୁମେ ଠିକ୍ କାଣ; ମେଇ ଲୁକିବା । ଲେଖ, କଣ ଗୁମ ନାଁ ।”

“ଅର୍ଜୁନ ରାଉତ ।” ଶୁଣି, ଘନା ସାହୁ ସଦାଶିବଙ୍କ ରୂମାଲଟି ନିଜ ଛୁଣା କୁରୁତା ପକେଟରୁ କାଢ଼ି ବାହାରକଲା । ଦେଖିଲା ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି—‘ଅ—ର’ କହିଲା, “ଅ—ର—ଅର୍ଜୁନ ରାଉତ । ଠିକ୍ । ଲେଖ—‘ଅ—ର’ ।” ବନ୍ଦୀ ଚିଠି ଢଳେ ଦସ୍ତଖତ କଲେ, ‘ଅ—ର’ । ଘନା ସାହୁ ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ମୋଡ଼ି ବନ୍ଦ କଲା । ତା’ ପରେ ସେ କହିଲା, “ଶ୍ରୀମତୀ କୁକୁଡ଼ା” ଠିକଣା ଉପରେ ଲେଖିଦିଅ । ଗୁମ ଘରଟା କୋଉଠି କହ; ଆଉ ଗୋଳମାଳ କରନାହିଁ । ଗୁମେ ନାଁ ସେମିତି ଲୁଚାଇନାହିଁ, ଠିକଣା ମଧ୍ୟ ନ ଲୁଚାଇ ଲେଖିଦିଅ ।” ଶୁଣି, ଆଦେଶ ମାନି, ନିତାନ୍ତ ଅନୁଗତ ଭୃତ୍ୟପରି, ସଦାଶିବ ଚିଠି ଉପରେ ଲେଖିଲେ, ଶ୍ରୀମତୀ “କୁକୁଡ଼ା” ଅର୍ଜୁନ ରାଉତଙ୍କ ଘର; ଓଡ଼ିଆବଳାର ପ୍ରଥମ ଗଳ୍ପ ।

ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଧରି ଘନା ସାହୁ ଭିତ୍ତିକୁ ଡାକି କହିଲା, “ଦାଣ୍ଡରେ ବସି ଠିଆ ହେଇଚ । ଏ ଚିଠି ଧରି ଯାଇ ଏ ମହାଜନଙ୍କ ହିଅକୁ ନେଇ ଆସିବୁ” ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ଲୋକକୁ କହିଲା, “ତୁ ମୁହଁରୁ ମୁନାଟା କାଢ଼ି ଦେଇ ବସି ପଛରେ ଠିଆ ହେଇ ଯା । ବେଗେ ଆସିବ ।”

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଦାଣ୍ଡରେ ଗାଡ଼ିର ଘର ଘର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଏଣେ ଘର ଭିତରେ ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ । ତଳାୟତମାନେ ମଦ ପିଇ ଆସିଥିବାରୁ ନିଶାରେ ତୋଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଘନା ସାହୁ ନିଆଁ ପୋଇବାକୁ ଗଲା । କେବଳ ଉପରେ ବନ୍ଦୀମାନୀ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ମନରେ ବସିରହିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭବିଲା, “ଅପସ୍ତବ୍ଧ

ରାସମଣି କଣ ଏଇ ବିକଟ ଅର୍ତ୍ତ କୁଣ୍ଡରେ ଆସି ଝାସ ଦବ ? ସେଇ କଣ ଏ ଦାନା ସାହୁର କୁକୁଡ଼ା ? ନା, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ନୁହେଁ । ତାର କାହିଁକି ଏଡ଼େ କଦର୍ଯ୍ୟ ନାଁ ହବ ?” ତଥାପି ବନମାଳୀ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହୁପାରୁନାହିଁ । ସେ ବନ୍ଦୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଶୁଣିଲା । ତାଙ୍କ ପାଖେ ବରାବର ଗୋଟାଏ କୁଟ୍ କୁଟ୍ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି ।

ଦାନା ସାହୁ ନିଆଁ ଗଦା ପାଖେ ବସିଥାଇ ପାଟି କରି କହୁଲା, “ଅର୍ଜୁନ ରାଉତ, ଶୁଣ ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା । ମୋ ଭାରିଆ ତ ଏଇକ୍ଷଣି ତୁମ ଝିଅ କୁକୁଡ଼ାକୁ ଆଣି ପହଞ୍ଚିବ । ସେ ଏଠେଇ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରେ, ମୁଁ ତାକୁ ଏକ ନିରାପଦ ଜାଗାରେ ନେଇ ରଖି, ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିଦେବ । ତୁମେ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆଣି ଥୋଇଦେଲେ ତାକୁ ଧରି ଚାଲିଯିବ । ତୁମେ ବୁଝିପାରୁଥିବ, ମୋର କୌଣସି ଝରପ ଅଭିପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୁମେ ଯଦି ପୋଲିସ୍‌ରେ ଧରେଇ ଦିଅ, ତାହାହେଲେ ବୁଝିଥାଅ ତୁମ କୁକୁଡ଼ାର ଦମ୍ପା ରମ୍ପା ହୋଇଯିବ ।”

ଉପର ମହଲରେ ବନମାଳୀ ସ୍ମୃତି ହୋଇ ପଡ଼ିବା ଉପରେ ବସିଲା । ସେ ଭାବିଲା, ସତେ ଅବା ତା ଦୃଢ଼ପିଣ୍ଡର ଗତି ବଦଳ ହୋଇଯାଉଛି । ପିତୃଳ ପୁଅଟିଏ ଦେବାକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଦାନା ସାହୁ ସେ କହୁଲା ତାକୁ ପୋଲିସ୍‌ ହାତରେ ଧରାଇଦେଲେ, ସେ କୁକୁଡ଼ାର ଦମ୍ପା ରମ୍ପା କରିଦେବ, ସେ କଥା ମନେ ପକାଇ ପିତୃଳ ଘୋଡ଼ାରୁ ଆଙ୍ଗୁଳିଟିଏ ପୁଣି ଖସାଇଆଣିଲା । ସେହି ମହା ନୈରାଶ୍ୟ-ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଆଶା ବିନ୍ଦୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ପାଇଲା ନାହିଁ ।

ତଳ ମହଲ ଦାଣ୍ଡଦ୍ୱାର ଫିଟିଲା । ସଦାଶିବ ଦେଖି ତମକ ପଡ଼ିଲେ । ଦାନା ସାହୁ କହୁଲା, “ଏଇ ସାହୁଆଣୀ ଆସିଲଣି ।” ସାହୁଆଣୀ ତେଣୁ ରାଗରେ ଜଳି ଅଗ୍ନିଶ୍ରୀ ହୋଇ ଧାଇଁଆସି କହୁଲା, “ସବୁ ମିଛ ! ପ୍ରଥମ ଗଳିରେ ଦୋ’ମହଲ କୋଠା ନାହିଁ, କି ସେଠେଇ ଅର୍ଜୁନ ରାଉତ ବୋଲି କାହାର ଘର ନାହିଁ । ଲୋକେ ମତେ ଖାଲି ହସ୍ୟାଶ୍ରୁତ କରିବା ସାର ହେଲା । ଓଃ, କି ଠକ କି !”

ଉପରେ ବନମାଳୀ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରିଲା । ତା ଅପ୍ସରା ରାସମଣି ଆସନ୍ତ ବସନ୍ତରୁ ରଖା ପାଇଲା ବୋଲି ସେ ବୁଝିଲା । ଦାନା ସାହୁ ସଦାଶିବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ପଚାରିଲା, “ଏପରି ମିଛ କାହିଁକି କହୁଲ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “କେବଳ ଟିକିଏ ଫୁରୁସତ୍ ପାଇବାକୁ ।” ସଦାଶିବ ସେହି ଅବସରରେ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧନ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଛୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଥିଲେ; ଗୋଡ଼ଟାଏ ଝୁଣ୍ଟିରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ରହୁଥିଲା ମାତ୍ର । ତା’ର ହାତଟି ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯିବାରୁ ସେ କୁରୁତା ଧନେଟରୁ ଝୁଣ୍ଟି କାଢ଼ି ଅଲକ୍ଷିତ-

ଭାବରେ ଦଉଡ଼ି ସବୁ କାଟିପକାଇଥିଲେ । କେବଳ ଗୋଡ଼ର ବନ୍ଧନଟା ବାକି ରହି ଯାଇଥିଲା ।

ସଦାଶିବ ବନ୍ଧନରୁ ପ୍ରାୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଠିଆ ହେବାର ଦେଖି, ଦାନା ସାହୁ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଡକ୍ଟରମାନେ ବିସ୍ମୟରେ ଚମକ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଖାନଡ଼ଲସ କରି ଖୋଜିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଷତିଟାଏ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ସଞ୍ଚରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେ ଲୁଗା ଆଙ୍ଗୁଳି ସଞ୍ଚରୁ କେତେବେଳେ କି ଉପାୟରେ ପକେଟ ଭିତରକୁ ଗଲ, ତାହା ମଧ୍ୟ କେହି ଦେଖି ନ ଥିଲେ ।

ସଦାଶିବ ବନ୍ଧନ ସବୁ ଛୁଣାଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖି, ଡକ୍ଟରମାନେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପକାଇବାକୁ ବାହାରିଲେ । ତାହା ଦେଖି, ସେ ଗୋଡ଼ର ଦଉଡ଼ିଟା ଭିଡ଼ି ଛୁଣାଇଦେଇ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ବିକଟ ସ୍ୱାମି ଯୁଦ୍ଧି ଦେଖାଇ, ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, “ତୁମେ ଭାବିବ, ନିଆଁରେ ଏ ଯେ ସବୁ ଲୁହା ପଟେଇବ ମୋ ଦେହରେ ମାଡ଼ି, ମୋଠୁ କଥା ବାହାର କରିନବ । ମୁଁ ଏଡ଼େ ଦୟାଳୁ ନୁହେଁ । ଏଇ ଦେଖନା ।” କହି, ସଦାଶିବ ନିଆଁଗଦା ଭିତରୁ ଖଣିଏ ପାଗଲ ଲୁହା ଟାଣି ଆଣି, କାଖରେ ଯାକି ଧକାଇଲେ । ଉପରେ ବନମାଳୀ ମାଂସ ପୋଡ଼ିବା ଗନ୍ଧରେ ଭୟରେ ଟଳମଳ ହେଲା ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ସଦାଶିବ କହିଲେ, “ଦେଖିଲୁ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଡରାବ ନା ତୁମେ ମୋତେ ଡରାବ ? କହି ଲୁହାଖଣ୍ଡ, କାଖରୁ କାଢ଼ି ପଛତରଫାଟେ ବାହାରକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ । ଲୁହାଟା ତଳେ ପଡ଼ି, ଦାସରେ ଜମିଥିବା କାକରରେ ଲାଗି; ସେଁ ସେଁ ଶବ୍ଦ କଲା । ଡକ୍ଟରମାନେ ଆଉ ବସି ନ ରହି ସଦାଶିବଙ୍କୁ ଯାଇ ପୁଣି ଧରି ପକାଇଲେ । ଜଣେ କହିଲା, “ଆଉ ଡେରି କରନା; ତୁମ୍ଭେ ଟା କାଟିପକାଅ ।” ଆଉ ଜଣେ ଶୁଣି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଠିକ୍ କଥା ତ । ଆଗ ସେୟା କରିବା ।”

ବନମାଳୀ ଉପରୁ ଦେଖିଲା, ଦାନା ସାହୁ ଓ ତା ଭର୍ତ୍ତ୍ୟା କଥାବାତ୍ତା ହୋଇ-ସାରିଲା ପରେ, ଦାନା ସାହୁ କାନ୍ଥକୁଣ୍ଡରେ ରଖାଇଥିବା ଛୁଟା ଆଣି, ହାତ ପାପୁଲରେ ଘଷି ଘଷି, ସଦାଶିବଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ତହିଁ ସେ ପିନ୍ଧିଲା ଘୋଡ଼ାରେ ଆଙ୍ଗୁଳି ଲଗାଇଲା; ମାତ୍ର ସେତକିବେଳକୁ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଖଣ୍ଡେ କାଗଜ ଉପରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ପିନ୍ଧିଲାଟି ଥୋଇଦେଇ, ତଳୁ କାଗଜ ଖଣି ଗୋଟାଇ ଆଣିଲା । ସେ ପଢ଼ି ଦେଖିଲା, ସକାଳେ ଦାନା ସାହୁ ବଢ଼ିଆ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, “ସିପାସୀମାନେ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂଆ କଲ୍ପନା ଖେଳିଗଲା । ସେ କାଗଜ ଖଣ୍ଡ ମୋଡ଼ି କଣାବାଟେ ତଳମହଲ ମଝିକି ପକାଇଦେଲା ।

ସାହୁଆଣୀ ପାଟି କରି କହିଲା, “ଦେଖ, କଣ ଗୋଟାଏ ପଡ଼ିଲା ।” ଘାନା-
ସାହୁ କାଗଜଖଣ୍ଡ ଗୋଟେଇ ପଚାରିଲା, ‘ଏଟା ଘର ଭିତରକୁ ଆସିଲା କିପରି ?’
ଭାରି କହିଲା, “ପଞ୍ଜରଟା ଯେ ସକାଳେ ଝିଅକୁ ଲାଗେଇ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛି, ସେହି
ବାଟେ ।” ଘାନା ସାହୁ କାଗଜଖଣ୍ଡ ଫିଟାଇ ଦେଖି କହିଲା, “ଏ ତ ଚମ୍ପା ହାତଲେଖା”
ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଳାକାଠ ପଡ଼ିଗଲା । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କହିଲା, “ଆଉ ବଳମ୍ବ
ନାହିଁ । ଗୁଲି, ପଲେଇବା ।” ମାର୍କଣ୍ଡିଆ ପଚାରିଲା, “କୋଉ ବାଟେ ?” ଘାନା ସାହୁ
ଉତ୍ତର ଦେଲା, “କାଗଜ ଯୋଉବାଟେ ଆସିଲା ସେଠେଇ ସିପେଇ ଫିପେଇ ନିଶ୍ଚୟ
ନାହାନ୍ତି ।”

ଡକାୟତମାନେ ବନ୍ଦୀଙ୍କି ହାତଦେଇ, ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଝରକା ପାଖେ ଯାଇ
ରୁଣ୍ଡି ହୋଇ, ଖସି ପଳାଇବାକୁ ଠେଲ ଠେଲି ହେଲେ । ଘାନା ସାହୁ କହିଲା, “ଆଗେ
ଜ ନ ବା” ଏବଂ ନିଜେ ଭାରି ପିଛା ଧଇଲା । ମାର୍କଣ୍ଡିଆ ପଛରୁ ତା କିଛି ଟାଣିଧରି
କହିଲା, “ରହ, ପାଜି, ଟଙ୍କା ନରୁ ତୁ, ଧରାହୁକୁ ଆମେ ?” ଘାନା ସାହୁ ଉତ୍ତର ଦେଲା,
“ଦେଖୁଛୁ ପୋଲିସ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେଣି, ତୁ ଖେଳୁଛୁ !” ମାର୍କଣ୍ଡିଆ କହିଲା,
“ନା, ତା ହବନାହିଁ । ଆସ, ଗୁଲା ପଲେଇବା, କିଏ ଆଗ ଯିବ । ଆଗ ଚାଲୁଛି ।”

ଦାଣ୍ଡଦ୍ୱାର କବାଟ ଧୀରେ ଫିଟିଲା ଓ ତେଣୁ ସ୍ୱର ଶୁଣାଗଲା, “ମୋ ଟୋପିଟା
ନିଅ ।” ସମସ୍ତେ ଚାଲି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ, ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସି ଘର
ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇ ସାରିଥିଲେ ।

ଡକାୟତମାନେ ପଲେଇବାକୁ ଆଉ ଉଦ୍ୟମ ନ କରି, ନିଆଁ ନିଭାଇ ଘର
ଭିତର ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ଲୁଚାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ । କେବଳ
ଘାନା ସାହୁ ଭାରି ସହଜ ଝରକାବାଟେ ପଳାଇବାକୁ ବସିଥିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର
କହିଲେ, “ଦେଖ, ତୁମେ ଛ ସାତ ଜଣ । ମୁଁ ସାଙ୍ଗରେ ପନ୍ଦର ଜଣ ଲୋକ ଆଣିଛି ।
ତୁଆ ଗୋଳମାଳ କରନାହିଁ ।” ଡକାୟତମାନେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଏକା ଦେଖି ମାରି
ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଗୋଟାଏ ସିଟି ବଜାଇଲେ । ହଠାତ୍ ପନ୍ଦର
ଜଣ ସିପାହୀ ଆସି ଘର ଭିତରେ ରୁଣ୍ଡି ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଡକାୟତମାନଙ୍କୁ ହାତକଡ଼ି
ପକାଇଦେଲେ । ତା ପରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ସିପାହୀଙ୍କି ହୁକୁମ ଦେଲେ, “ବନ୍ଦୀକି ଲୋସ
କରିଦିଅ ।” କହି, ଚାଲି ଦେଖିଲେ, ବନ୍ଦୀ ଆଉ ନାହାନ୍ତି । ସଦାଶିବ ଘରଟାର ଅନ୍ଧ
ସନ୍ନି ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ଡାକିଣିଥିଲେ, ଗୋଳମାଳ ମଧ୍ୟରେ ଡେଇଁ ପଳାଇ ଗଲେ ।
ପରେ ଝରକା ତଳେ ମାଟିରେ ଦୁଇଟା ବଡ଼ ବଡ଼ ପାଦ ଚିହ୍ନ ଦେଖାଗଲା ।

ସର୍ଦ୍ଦାର କହିଲେ, “ସେଇଟାଇ ବଡ଼ ଶୈର, ଦେଖୁଛି ।”

ଆରଦ୍ଦିନ ସକାଳେ ଗୋଟାଏ ପିଲା ଛୁଣ୍ଟା କନା ପିନ୍ଧି, ଅଶ୍ରୁଳ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଆସି ଦର୍ଜିକୋଠା ଭଳମହଲ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଗୋଇଠା ଲେଡ଼ା ମାରି କମ୍ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଶବ୍ଦରେ ଗୋଟାଏ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୁଳାଘରୁ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବାହାରିପଡ଼ି ଦୂରରୁ ପାଟିକରି ପଚାରିଲା, “କିଏ ରେ ବଦମାସ୍ ? କାହିଁକି ଦୁଆରେ ମାରୁଛୁ ?”

“ବାପା କାହିଁ ?”

“ଫାଣ୍ଟି ରେ ।”

“ମା ?”

“ସେହି ଫାଣ୍ଟି ରେ ।”

“ଆଜ୍ଞା କଥା ! ଆଉ ତୋ ଭଉଣୀ ଦିହେଁ ?”

“ସେଇଠେଇ । ସମସ୍ତେ ଯାଇ ମାମୁଁ ଘରେ ଅଛନ୍ତି ।”

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଫେରିଗଲା । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟି ପଛରେ ଶୁଣିଲା, ସେ ଗାଉଛି—

“ବାପା ମାଆ ଅପା ଫାଣ୍ଟି ରେ,

ମେ ପଶିଯିବ— ।”

—୩୭—

ପଳାତକର ଠିକଣା ମିଳିଲା

ସେଦିନ ସର୍ବାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଆସାମିମାନଙ୍କୁ ହାତକଡ଼ି ଦେଇ, ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି, ଘର ଭିତରୁ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ । ତେଣେ ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବାହାରିଯାଇ ପଦ୍ମନାଭ ବସାରେ ପହଞ୍ଚି କହିଲା, “ମୁଁ ଆଜି ଏଠେଇ ଶୋଇବି ।” ପରଦିନ ସକାଳେ ସେ ଦର୍ଜିକୋଠାକୁ ଆସି, ଘରଭିତ୍ତା ଛୁଣ୍ଟାଇ ଦେଇ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାହା ଯାହାର ପାଉଁଶ ଥିଲା, ସବୁ ଟାଇ ଦେଇପକାଇ, ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ିରେ ନିଜର ଯାବତ୍ତାସ୍ତ୍ର ଜନିଷ୍ଠପଣ ଲଦି, ଚାଲିଗଲା । ଗଲବେଳେ, ସେ ସେ କେଉଁଠାକୁ ଯାଉଛି, କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଗଲନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ଓଇ ପହରେ ସର୍ବାର ମହାପାତ୍ର ଆସି ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ, “ସେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲି ଗଲେଣି” ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାଶ ହେଲେ । ଯେଉଁ ଚାଲିଆଣୀ ବନମାଳୀ ବାରେ କାମ କରୁଥିଲା, ସେ ଘରର ମାଲିକଆଣୀକୁ ଦେଖି, ଓଠରେ ହାତ ଦେଇ, ବିସ୍ମିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ମା, କିଏ ଭାବୁଥିଲା ଏ କଥା ! ମାଜକନିଆ ହିଁ ଏ ପରି ଥିବା ପିଲାଟିଏ, ତା ଦେହରେ ପୁଣି ଏ ଗୁଣ ଥିଲା ? ଏବେ ଧରାପଡ଼ିବା ଭୟରେ କୁଆଡ଼େ ପଳେଇଛି କେଜାଣି ।”

ବନମାଳୀ ଯେ ଧରପଡ଼ିବା ଭୟରେ ସେ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା, ତା ନୁହେଁ । ସେଠାରେ ରହିଲେ, ତାକୁ ଯେ ଟଣାହୋଇ କଚେକି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେ ଚାହିଁପାରିଥିଲା । ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାକୁ ହେଲେ, ତାକୁ ଧନା ସାହୁ ବିପକ୍ଷରେ ବହୁତ କଥା କହିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ମନେରଖି ସେ ତାହା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲାନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ର ଭାବିଲେ, ବନମାଳୀ ଭୟରେ ପଳାଇ ଯାଇଛି । ଦୁଇମାସ ଚାଲିଗଲା । ବନମାଳୀ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ପଦ୍ମନାଭ ଘରେ ବସା କରି ରହିଥିଲା । ସେ ଶୁଣି ପାରିଲା, ଧନା ସାହୁ ହାଲତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଛି । ନିଜ ପାଖେ ଟଙ୍କା ନ ଥିବାରୁ ସେ ପଦ୍ମନାଭଠାରୁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଉଧାର କରି ଗୋପନରେ ଧନା ସାହୁ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲା । ଧାର କରିବା ସେଥର ତା ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ । ପଦ୍ମନାଭ ଅନେକ ଥର ଅନୁମୟ ବିନୟ କରି ତାକୁ ଯାହା କରାଇ ପାରି ନ ଥିଲା, ଆଜି ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ସ୍ମରଣ କରି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁରୋଧରେ, ସେ ନିଜେ ତାହା କରି ବସିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ ତ କିଛି ଭୋଗବିଳାସ ପାଇଁ ନୁହେଁ; କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନୁରୋଧ, ପିତାଙ୍କ ପବିତ୍ର ଆଦେଶ ।”

ବନମାଳୀ ଏମେ ବେଶି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ସେ ତା ଦୃଢ଼ଯୁର ଅନୁଲ୍ଲ ପ୍ରତିମା ଅପ୍ସରା ରାସମଣିକୁ ସେହିନ ଦେଖିଥିଲା । ସେ ପୁଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତା ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅଗତ ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ ତାର ଯେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ନାମ ଏତେଦିନ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜପୁଥିଲା, ସେ ନାମ ଆଜି ତାକୁ ଅନାକ ବୋଧହେଲା । କୁକୁଡ଼ା ତ ତାଙ୍କନାମ, କୁମାରୀର ପ୍ରକୃତ ନାମ ସେ ଚାହିଁପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଭାବିଲା, “ସଦାଶିବ କଣ ସତେ ପୋଲିସକୁ ଡର ପକେଇ ଗଲେ ? ତେଲଙ୍ଗା-ବଜାରରେ ସେ ଦିନ ମୁଁ ଯେଉଁ ମଜୁରୀଆକୁ ଦେଖି ସଦାଶିବ ମହାନୁ ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲି, ସେ ପ୍ରକୃତରେ ସଦାଶିବ ମହାନୁ ହୁଏ ।” ସେ ଏହିପରି ନାନା କଥା ଭାବି କିଛି ଠିକ୍ କରିପାରିଲା ନାହିଁ; ଅତୀତ ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ସବୁସତ୍ତ୍ୱେ, କୁମାରୀ ପ୍ରତି ତା ଦୃଢ଼ଯୁର ଅନନ୍ତ ପ୍ରେମରୁ ତଳେ ଢଳି ହେଲାନାହିଁ ।

ଦକ୍ଷିଣକୋଣାର ଧରପଗଡ଼ରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ସବୁଆଡ଼େ ବ୍ୟାପିଗଲା, କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଘରର ବନ୍ଦୀକୁ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ସେଥିଲାଗି ଆଉ ସେ ଯାହା କହିବୁ, ସେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଉଚ୍ଛ ମଣିଲେ । ତା ପରେ ପୁଣି ଉତ୍ସାହ ଧରି ହୋଇ ବାଟରେ ଆସୁ ଆସୁ ଚମ୍ପାକୁ ଦେଖି ତା ସଙ୍ଗେ ଖସି ଚାଲିଗଲା । ଚମ୍ପା ଅବଶ୍ୟ ଧରି ପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରମାଣ ନ ମିଳିବାରୁ ସେ ଲେସ ହୋଇଗଲା । ବାସ୍ତାବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବାଟରେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଖସି ଚାଲିଗଲା । ସେ କଥା ଫାଣ୍ଟିରେ ଯାଇ ଜଣାପଡ଼ିଲା । କେହି କେହି କହିଲେ ସିପାହୀମାନେ ତାକୁ ଜାଣି ଛୁଡ଼ିଦେଲେ ।” ସେ ଯାହାହେଉ, ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ମନର ଦୁଃଖ ମେଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ ଘର ଭିତରୁ ବାହାର କେଉଁଆଡ଼େ ବିଶେଷ ଯିବା ଆସିବା କଲୁନାହିଁ । କେବଳ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଗଦାଧର ସହୃଦ ଦେଖା କରିବାକୁ ତା ଫୁଲ ବଗିଚାକୁ ଯାଏ । ଗଦାଧରର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା କ୍ରମେ ନିତାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ହୋଇ ଆସିଥିଲା; ଏପରିକି, ଅନେକ ଦିନ ତାକୁ ଉପବାସରେ କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବଗିଚା ମଧ୍ୟରେ ପୋଥି ଖଣିଏ ଧରି ବସି, କିଛି ସମୟ ପଢ଼ି, ତା ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହୁଛି, ସେତେବେଳେ ଶୁଣିଲା, “ଗଦାନନା, ତୁମ ବଗିଚାରେ ପାଣି ମଡେଇଦେବ ?” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଞ୍ଛାବାଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ ଖଜୁଣାଡ଼ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ମନେ ହେଲା, ଯେପରି ବାର୍ତ୍ତା କିମ୍ବା ଦୁଷ୍ଟର ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଛି; କିନ୍ତୁ ବାଡ଼ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବାହାର ଠିଆହେଲା ।

ବାଳିକା ବଗିଚାରେ ପାଣି ଦେଇ ଯାଉବା ପରେ ଗଦାଧର ତା ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ହଁ, ତୁ କେତେ ନାମ କଲୁ; ଆହା, ମୋର କଣ ଅଛି ଯେ ତୋତେ ବକସିବୁ ଦେବ ?”

“ମୋର ଆଉ କିଛି ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ମୋତେ ଖାଲି କହିଦିଅ, ବନମାଳୀ ରାଏ ଓଢ଼ଲ ଏବେ କୋଠି ରହୁଛନ୍ତି ।” ଶୁଣି, ଗଦାଧର କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାନର ନାମ କହିଲା । ବାଳିକା ସ୍ବପ୍ନର ପ୍ରତିମା ପରି ହଠାତ୍ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଗଲା । ଗଦାଧର ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୋ ବଗିଚାରେ ପାଣି ଦିଆ ହେଇ ନ ଥିଲେ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ବିଶ୍ବାସ କରିଥାନ୍ତି ଯେ ଏହା ଗୋଟାଏ ଭୂତ ଆସିଥିଲା ।”

ଗଦାଧର ବଗିଚାକୁ ଏ ଭୂତ ଯେଉଁଦିନ ଆସି ଚାଲିଗଲା, ତା ପରେ ଦିନେ ବନମାଳୀ ସାନା ସାହୁ ପାଇଁ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଧରି ଘରୁ ବାହାର ଆସିଲା । ସେ ପଦ୍ମନାଭ ଠାରୁ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଧାର କରିଥିଲା, ଏ ସେହି ଟଙ୍କା । ବନମାଳୀ ଟଙ୍କା ଧରି ଇଦଗାପଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ବାସ୍ତବରେ ପଦ୍ମନାଭ ଘର ଆପେକ୍ଷା ସେହି ପଡ଼ିଆରେ ତାର ଅନେକ ସମୟ ଯାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଗଦାଧରକୁ ସେ ତାର ସେହି ଠିକଣା କହିଥିଲା ।

ଇଦଗାପଡ଼ିଆରେ ବନମାଳୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିବ, ଶୁଣିଲା, “ଆଜ୍ଞା, ଏଇ ତ ସେ ।” ତହିଁ ସେ ଆଖି ଫିଟାଇ ରୁହିଁ ଦେଖିଲା ଆଗରେ ଚମ୍ପା ଠିଆ ହୋଇଛି । ଚମ୍ପା କହିଲା, “ଗଦାନା ଠିକ୍ କହିଥିଲେ ତ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଦେଖି ମାସ ହେଲା ଖୋଜୁଲୁଛି; ଆଜି ପାଇଲି । ତୁମେ ଆଉ ସେ ଘରେ ନାହିଁ ? କେଉଁଠି ରହୁଛ କହ ନା ? ମୁଁ ଶୁଖେଇ କାହିଁକି ବସିବ ? ମୁଁ ତୁମ ଶୁଖିଲା ମୁହଁକୁ, ଦେଖିବ, ସରସ କରିଦେବି । ମୁଁ ଗାରିଡ଼ି ମନ୍ତ୍ର ଜାଣେ ।”

ବନମାଳୀ ତମ୍ବୁର ଏତେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ନରବ ହୋଇ ବସିଥିଲା; ମାତ୍ର ତାର ଶେଷ କଥା ପଦକ ଶୁଣି ପଚାରିଲା, “କଣ କହୁଛୁ ତୁ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ମୁଁ ଠିକଣା ପାଇଚି ।” ବନମାଳୀ ଶେଷ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ଦେହର ସମୁଦାୟ ଚକ୍ର ଶେଷକ ନିମନ୍ତେ ଦ୍ରୁତପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟକୁ ବୋହି ଚାଲିଗଲା । ସେ ପଚାରିଲା, “କି ଠିକଣା ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ଯୋଉ ଠିକଣା ମାଗିଥିଲୁ ।”

ବନମାଳୀ ତେଜପତ୍ର, ତମ୍ବୁର ହାତ ଧରିପକାଇ, କହିଲା, ‘ମୋତେ ସେଠୁକୁ ନେଇଯାନା । କୋଉଠି ମୋତେ କହିଦେ । ମତେ ଆଉ ପାଗଲ କରନା ।’

“ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଆସ, ଦେଖେଇ ଦେବି । ମୁଁ କଣ ଗଳିଫଳର ନାଁ ଜାଣିଛି ? ଖାଲି ଘରଟା ଚହ୍ନିଛି ।” କହି, ତମ୍ବୁର ବନମାଳୀ ହାତରୁ ତା ହାତ ଖସାଇନେଲା । ମାତ୍ର ବନମାଳୀ ପୁଣି ତମ୍ବୁର ହାତ ଧରି ପକାଇ କହିଲା, “ତୁ ମୋ ପାଖେ ସତ୍ୟ କର, ତମ୍ବୁର ସେ ଠିକଣା ତୋ ବାପାକୁ କହିବୁ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି ତମ୍ବୁର ତମଜ ପତ୍ର ପଚାରିଲା, “ତୁମେ ମୋ ନା କମିତ ଜାଣିଲୁ ?” ବନମାଳୀ ତମ୍ବୁର ଦୁଇବାହୁକୁ ଧରି ପକାଇଲା । “ତୁ ସତ୍ୟକର, ତୁ ସେ ଠିକଣା ବାପାକୁ କେବେ କହିବୁ ନାହିଁ ।”

ମୋତେ କମିତ ଧଇଲେ କଣ କହିବି ନାହିଁ ? ଆଜ୍ଞା, କହୁଚି, ସତ୍ୟ କରୁଚି, ବାପାକୁ କହିବି ନାହିଁ, ହିବାରି ସତ୍ୟ ।”

“ଆଉ କାହାକୁ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆଉ କାହାକୁ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ?”

“ତେବେ ଚାଲ, ମୋତେ ସେଠୁକୁ ନେଇଯା ।”

“ଆସ, ଆଃ ଦେଖ, ବନମାଳୀ ବାବୁଙ୍କ ମୁହଁ କମିତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଇଆସିଲଣି । ଆଜ୍ଞା, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମେ ମୋତେ କଣ ଦବ ବୋଲି କହିଥିଲା, ମନେ ଅଛି ।” ବନମାଳୀ କୁରୁତା ପକେଟରେ ହାତ ପୁରାଇ ଦରଘି ଦେଖିଲା, ଘନା ସାବୁ ପାଇଁ ସେ ପାଞ୍ଚଟି ଟଙ୍କା ଆଣିଥିଲା, ତା ଛଡ଼ା ତା ପାଖେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଟଙ୍କା ପାଞ୍ଚଟି କାଡ଼ି ତମ୍ବୁର ହାତରେ ଦେଲା । ତମ୍ବୁର ଟଙ୍କାତକ ହାତରୁ ତଳେ ଗଲାଇ ପକାଇ, ନିରାଶ ଭାବରେ କହିଲା, “ମୁଁ ଟଙ୍କା ମାଗି ଆସିଥିଲିନା ?”

ପ୍ରେମର ସଞ୍ଚାର

କଟକର ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ସାହେବଜୀବା ବଜାରରେ ଗୋଟିଏ ଭଡ଼ା ଘରେ ରହୁଥିଲେ । ସେ ବଦଳି ହୋଇ ଯିବା ପରେ, ଜଣେ ବୟସ୍କ ଲୋକ ସେ ଘରଟି ଭଡ଼ା ନେଇ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀବଂ ଏବଂ ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ସଙ୍ଗେ ବାସ କରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତା ଆଖପାଖେ ଆଉ କାହାର ଘର ନଥିଲା । ବୟସ୍କ ଲୋକଟି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀବଂଟି ରମା । ବୁଢ଼ୀଟି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଶ୍ଵଶୁରୀ, ନାମ ମଣିକ । ଘରଟି ଅଭୟ ଦାସ ନାମରେ ଭଡ଼ା ନିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ଫାନା ସାହୁ ଯେତେ ସହଜରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇଲା, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କୁହାଯାଉଛି, ପାଠକ ସେଥିରୁ ଆହୁର ସହଜରେ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଥିବେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ କାହିଁକି ମାତାମଠି ଛଡ଼ି ଚାଲିଆସିଲା, ତାର କାରଣ ଜାଣି ନଥିବେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଧରି ମଠ ଭିତରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ କାଳ କଟାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେତେ ବର୍ଷ ଗଲା ପରେ ସେ ଦିନେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ରମା ପିଲା ଥିଲା, ବଡ଼ ହେଲା । ଏଠେଇ ତ ବିଭା ନହେଇ ରହୁବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଜୀବନର ପୁଣି ଦୁଃଖ ସେ ଜାଣିମ କଣ ? ଭବିଷ୍ୟତ୍ରେ ମୋତେ ସିନା ଦାୟୀ ହବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ସେ ଭାବନା ତା ମନରେ ଯେତେକ ସ୍ଥାୟୀ ହେଲା, ଜୀବନଟା ତାକୁ ସେତେକ ଅସହ୍ୟ ବୋଧହେଲା; ସୁତରାଂ, ସେ ମଠ ଛାଡ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଠ ଛାଡ଼ି ଗଲା ଦିନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଜନିଷ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଛେଟିଆ ପେଡ଼ି ସଙ୍ଗରେ ନେଲା । ସେହି ପେଡ଼ିଟିର ଶୁବ ସେ ନିଜ ପାଖରେ ସବଦା ରଖିଥାଏ । ତାହା ଦେଖି ରମା ମନରେ କୌତୂହଳ ଜନ୍ମେ । ସେ ପେଡ଼ିର କେବଳ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବାହାରେ ରଖିଥିଲା । ତାହା ଖଣ୍ଡିଏ ରୁମାଲ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ରମାର କୋଠ ସମ୍ପର୍କି । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଥିଲା ଭିତରେ ଅନେକ ଦିନରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ରୁମାଲ ପଡ଼ିଥିଲା । ରମା ମଠରେ ଥିଲାବେଳେ, ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଶିଖି, ପ୍ରଥମେ ସେହି ରୋମାଲ ଉପରେ, ‘ଅଭୟ ଦାସ’ର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ‘ଅ’ ଏବଂ ରମାର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର ‘ର’ ଲେଖି ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ଦେଇଥିଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦଟା ‘ର’ ଦେହରେ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା । ରୋମାଲ ଉପରେ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଆଣି ଦେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରୁମାଲଟିକୁ କେତେ ଦିନ ପେଡ଼ି ଭିତରେ ରଖି, ପୁଣି ଦିନେ ବାହାର କରି ନିଜ ଲୁଗାପଟା ସଙ୍ଗେ ରଖିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କେବଳ ସେ ସାହେବଜୀଦାର ବଜାରରେ ଖଣିଏ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଖଣିଏ ଘର ଓଡ଼ିଆ ବଜାରରେ ଏବଂ ଆଉ ଖଣିଏ ଘର ତେଲଙ୍ଗୀ ବଜାରରେ ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ଅନେକ ଘନ ରହିଲେ, କୋଠାରେ ଥିଲାବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା ପରି, କାଳେ କେତେବେଳେ କାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ଏକ ସମୟରେ ତିନିଟା ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ବର୍ଷର ଗୁରୁମାସ କଟାଇବାକୁ ଖିର କରିଥିଲା । ମାଣିକ ସାହେବଜୀଦାର ବଜାର ଘରେ ରହେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତେଲଙ୍ଗୀ ବଜାର କମ୍ପା ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଘରକୁ ଗଲେ, କେବଳ ରମାକୁ ସାଥରେ ଧରି ଯାଏ ।

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସାହେବଜୀଦାର ବଜାର ଘରଟା ପାଣ୍ଡୁନାଏକର ରହିବାର ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ । ସେ ଘର ଉପର ମହଲାରେ ରମା ମାଣିକକୁ ଧରି ରାତିରେ ଶୁଏ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଶୋଇବା ସ୍ଥାନ ତଳ ମହଲା । ଖାଇବା ଏବଂ ବୁଲିବାବେଳେ ରମା ସହିତ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ । ରମା ରୁପା ଥାଳିରେ ସରୁ ଗୁଡ଼ଳ, ଦୁଧ ଘିଅ ଭୃଞ୍ଜେ; ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ପାଖେ ବସି ଶାଗ ଖରଡ଼ା ସହିତ ବଗଡ଼ା ଗୁଡ଼ଳ ଭାତ ଖାଏ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମାଣିକକୁ କହେ, “ରମା ଏ ଘର ମାଲିକ ।” ମାଣିକ ଆତମ୍ବିତ ହୋଇ ପଚାରେ, “ଆଉ ଗମେ ?” ସେ ଉତ୍ତର ଶୁଣେ, “ମୁଁ ମାଲିକଠୋଡ଼ ଆହୁରି ଉପରେ; ତା ବାପା ”

ସାହେବଜୀଦାର ବଜାର ଘରେ ହେଉ, ଓଡ଼ିଆ ବଜାର ଘରେ ହେଉ ବା ତେଲଙ୍ଗୀ ବଜାର ଘରେ ହେଉ, ସେଠାରେ ରହିଲେ ଫୁକା, କିଛିପଡ଼ିଆକୁ ରମାକୁ ଧରି ବୁଲିଯିବା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଗୋଟାଏ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆବଜାର ଘରେ ରହିଲାବେଳେ ସେ କଟକଚଣ୍ଡୀ ଦେଉଳକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଦେଉଳ ପାଖେ ଦୁଃଖୀ ଭିକାରୀଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ବାଣ୍ଟୁ ଥିଲା ।

ରମା ପ୍ରାୟ ତେର ବର୍ଷ ବୟସରେ ମଠ ହଜି ସଂସାରରେ ପାଦ ପକାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ କେବଳ ଆଖି ଦିଓଟି ଛଡ଼ା ତା ଦେହରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ନ ଥିଲା । ସେ ମଠରେ ଥିଲାବେଳେ ଯାହା ପଢ଼ାଶୁଣା କରିଥିଲା, ମଠରୁ ଆସି ତା ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ବସୟ ପଢ଼ି ଶିଖିଲା ଓ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ।

ରମା ତା ବାପ, ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଅତିଶୟ ସ୍ନେହ ଏବଂ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲା । ଅନେକ ପରମାଣରେ ସେ ତାକୁ ନିଜ ମନ୍ତ୍ରଗୁରୁ ପରି ମାନି ଚଳୁଥିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ରମାକୁ ଜୀବନର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲା । ଯୌବନରେ ସୁଦ୍ଧା ରମାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପିଲାଦିନ ଅଭ୍ୟାସ ରହୁଥିଲା । ସେ ପ୍ରଜାପତି ଧରଣକୁ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଶେଷରେ ଆସି କହେ, “ଓଃ ମୁଁ ଅକଗଲିଣି” କହି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ଦେଇ ଶୋଇପଡ଼େ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାର କପାଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରନ ଦେଇ, ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ଵାସ ପକାଏ ।

ରମା ପିଲା ହୋଇଥିଲାବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ମା କଥା ତାକୁ ସ୍ମୃତିରେ କହୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତା ବୟସ ସଙ୍ଗେ ବୁଝିବା ଶକ୍ତି ବଢ଼ିବାର ଦେଖି, ସେ ବିଷୟ ଗଲ୍ଲ କରବାକୁ ସେ ଆଉ ସାହସ କଲାନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଅଗ୍ନିନି ରାଧାର ସ୍ମୃତି ମନେ ପକାଇ ଦୁଃଖରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇପଡ଼େ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସେ ଆଖି ଆଗେ ଗୋଟିଏ ମୁର୍ତ୍ତି ଦେଖେ । ମୁର୍ତ୍ତିଟି ନିଜ ଓଠରେ ଗୋଟିଏ ଆଙ୍ଗୁଳି ଦେଇ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ତାକୁ ଦେଖାଯାଏ । ରମା ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଆଙ୍ଗୁଳିଟି ଉଠାଇ ଦିଏ; ଆସି କହେ, “ବାପା, ମୁଁ କାଲି ରାତିରେ ମା’କୁ ସ୍ବପ୍ନରେ ଦେଖିଲି । ସେ ଜଣେ ସ୍ବର୍ଗର ଦେବୀ; ନା ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉତ୍ତର ଦିଏ, ହଁ ମା, ତ୍ୟାଗ ବଳରେ ପରା ଦେବୀ ପାଲଟିଛି ।”

ଦିନେ ରମା ଅକ୍ସିଆତ ଦର୍ପଣରେ ନିଜ ମୁହଁ ଦେଖି ପକାଇ ଚମକି ପଡ଼ି କହିଲା, “ଆରେ !” ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ମୁହଁ ବିଷୟରେ ତାର କୌଣସି ଧାରଣା ନ ଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଯେ କେବେ ଦର୍ପଣରେ ମୁହଁ ଦେଖି ନ ଥିଲା, ତା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ମୁହଁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି କେବେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେଦିନ ସେ ଦର୍ପଣରେ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିପାରିଲା । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ରମାକୁ କୁହୁଡ଼ି କଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି, ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଧୀର ସ୍ବରରେ କହେ, “ନା, ନା, ସବୁକଥା ମିଛ ।” ତଥାପି ରମା ବୁଝିଥିଲା ଯେ ତାର ଆଦୌ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ସେ ଶୁଣିଲା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବରାବର ଯାହା କହି ଆସିଛନ୍ତି, ଦର୍ପଣଟା ମଧ୍ୟ ତାକୁ ସେହି, “ନା, ନା,” କହିଲା । ବାସ୍ତବରେ ରମାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ଫୁଟି ଉଠିଥିଲା, ତା ବର୍ଣ୍ଣର ମଳିନତା ଯାଇ ଚମ୍ପା ଫୁଲ ଆସି ବିକଶିଥିଲା, ବାଳ ପେଣ୍ଡା ଆଣ୍ଟୁ ଭଳି ପଡ଼ୁଥିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ରମା ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦିନକୁ ଦିନ ରମାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିକାଶ ଦେଖି, ଟିକିଏ ସନ୍ତୁଷ୍ଟତା ବୋଧ କରୁଥିଲା । ସଂକୋଚ ହିମେ ଗୋଟାଏ ଅପରିଚିତ ଭାବନାରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ରମା ଯେଉଁଦିନ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଆହା, ମୁଁ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର,” ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ବେଶଭୂଷା ପରି ଅଳ୍ପକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ନିଜ

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ କୁଟିବାରୁ ରମଣୀୟତା ଲଳିତା ତା ପ୍ରାଣରେ ଫୁଟିଉଠିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ଯେ ପ୍ରକାର ବେଶଭୂଷା ବରଦ କଲା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅକାତରରେ ତାହା କଣି ଆଣିଦେଲା । ମାସକ ମଧ୍ୟରେ ରମା କଟକ ସହରର ଅପସଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ରମଣୀ ଶାସନ ଅଭାବରୁ ବେଶଭୂଷା ବିଷୟରେ ରମାର ବେଳେ ବେଳେ ଭଲ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ମା ଥିଲେ ତା ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ସିନ୍ଦୂର ଟୋପି ଲଗାଇ ଦେଉଥାନ୍ତା, ସେ ସେଥିରୁ ବହୁତ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ପୁରୁଷ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେଖିଲେ ଲୁଚିବା, ଦାଣ୍ଡକୁ ନ ବାହାରିବା, ପଣତକାନରେ ମୁହଁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବା ଆଦି ଯୁବକମାନଙ୍କ ଗୁଣରେ ସେ ଆଦୌ ଦିନେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ବୟସ୍କା ସ୍ତ୍ରୀବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଚାନ୍ଦୁଣୀମାନେ ତାକୁ ‘ଅଣ୍ଟି ରାଜଶ୍ରୀ’ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଆବାଳରୁ କେବଳ ପୁରୁଷ ଓ ବିଶେଷରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପରି ଜଣେ ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗରେ ରହି, ରମା ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଗୁଳିଚଳନ ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲା ।

ଛ’ମାସର ଅନୁପସ୍ଥିତି ପରେ ବନମାଳୀ କିଛି ପଡ଼ିଆରେ ଯେ ରମାକୁ ଭେଟିଲା, ତାହା ରମା ଜୀବନର ଯେହୁ ସମୟରେ । ପ୍ରେମ ବିନିମୟ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ ଅପାଙ୍ଗର ଯେ କି ମୂଲ୍ୟ, ତାହା ଲେଖନରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ବନମାଳୀ ଯେତେବେଳେ ରମାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ତା ନିକଟରେ ବାରମ୍ବାର ଯାତାୟାତ କରୁଥାଏ, ରମା ଗୋପନରେ କେତେବେଳେ ତା ଆଡ଼କୁ କଟାକ୍ଷ ପକାଇଲା, ତାହା ସେ ଜାଣେ; ବନମାଳୀ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପାଇଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରେ ସେହୁ କଟାକ୍ଷ ଯୋଗେ ଉଭୟେ ମଦନଶରର ପୀଡ଼ା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ରମାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ବନମାଳୀର ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମେ; କିନ୍ତୁ ରମା ବନମାଳୀକୁ ପୁରୁଷସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ମନେ କଲା । ପ୍ରେମ-ରାଜ୍ୟରେ ରମଣୀ ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଏବଂ ପୁରୁଷ ସାହସିକତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବନମାଳୀ ରମା ହୃଦୟର ସ୍ନେହ ଗ୍ରହଣ କରି, କାହିଁକି ଯେ ନିଜ ଆଡ଼ୁ ସ୍ନେହର କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଉନାହିଁ ଭାବ ରମା ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରାଣରେ ବିଷାଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ।

ଯେଉଁଦିନ ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟିର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହେଲା, ସେଦିନ ରମା ଘରକୁ ଫେରିଆସି ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଲା । ଆରଦିନ ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସହୁତ କିଛିପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ବନମାଳୀ ପଡ଼ିଆର ସେ ପାଖେ କିଛି ଦୂରରେ ବସିଛି; ଉଠି ରମା ଆଡ଼କୁ ଆସିବାର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଉ ନାହିଁ । ପ୍ରେମର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପରେ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋଭାବର ଗୋଟାଏ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟେ । ନାୟକ ଶଙ୍ଖାରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୁଏ; ନାୟିକା ହୃଦୟରେ ସାହସ ଫୁଟିଉଠେ । ବନମାଳୀ ଶଙ୍କିତ ହୋଇ ସେଦିନ ଦୂରରେ ବସି ରହିଥିବା ଦେଖି, ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ କହିଲା, “ବାପା, ଅମେ

ସେଆଡ଼େ ବୁଲିବାକୁ ଯିବାନାହିଁ ?” ବନମାଳୀ ରମା ପାଖକୁ ନ ଆସିବାରୁ ରମା ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଗଲା ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ନେହର ମାତ୍ରା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମାକୁ ନ ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା । ବନମାଳୀଙ୍କ ନ ଦେଖି, ରମା ନିଜ ଜୀବନକୁ ଭୁଲି ମଣିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ରମା ବରାବର କହିଲା, “ଆହା, କିଛିପଡ଼ିଆଟା କି ସୁନ୍ଦର ।” ବନମାଳୀ ଓ ରମା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପଦେ ସୁଦ୍ଧା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇନାହିଁ; ସେମାନେ ଆକାଶର ଦୁଇଟି ଭାବ ପରି ନିରବରେ ଚୁହୁଁ-ଚୁହୁଁ ହେଉଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ପ୍ରେମର ସେହି ଚୁହୁଁଚୁହୁଁରେ ପୁରର କୁସୁମିତା ବାଲିକା ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବକରେ ପରିଣତ ହେଲା । ପୁଣି ତା ସରଳତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ଲବଣ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଡାକ୍ତରୀ ଘେରାଇଦେଲା ।

— ୩୮ —

ଘା ଭଲ ହୋଇଗଲା

ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବଶ୍ୟକ ବେଳେ ପ୍ରାଣୀର ସହଜ ବୁଦ୍ଧି ବିକଶି ଉଠେ । ରମା ବନମାଳୀ ସହୃଦ୍ଦ ଯେତେବେଳେ ଏକ ହୋଇ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲା, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲା । ସେ ନିଜ ଦୃଢ଼ତା ମଧ୍ୟରେ ଅବିଚଳ ରହିଲା । ସେ ଅପରିଚିତ ଯୁବକ ବନ୍ଧୁତ୍ବରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଭୁଲି ଫିଟାଇ ପଦେ ସୁଦ୍ଧା କହି ନ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ କାହିଁକି ହଠାତ୍ କହିପକାଇଲେ, “ସେ ଟୋକାଟାର ଟିକିଏ ଦେଖେଇଦେବା ତୁମେ ଅଛୁ ।” ରମା ଧୀର ସ୍ଥିତିରେ କହିଲା, “ସେ ଯୁବକ ?” ଶୁଣି ମନ ହେଲା, ଯେପରି କି ରମା ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମେ ସେହି ଦିନ ବନମାଳୀକୁ ଆଖି ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନେ ମନେ ଶାବିଲା, “ମୁଁ କେତେ ବୋକା ! ସେ ତାକୁ ଚୁହୁଁ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା । ଏବେ ମୁଁ ଦେଖେଇଦେଲି ।”

ଦିନେ ବନମାଳୀ ରମାର ଅନୁସରଣ କରି ଓଡ଼ିଆବଜାର ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲା । ଆଉ ଦିନେ ସେ ଘରର ଜଗୁଆଳ ସଙ୍ଗେ ଯାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଜଗୁଆଳ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ସେ କଥା କହିଥିଲା । ତହିଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓଡ଼ିଆବଜାର ଘର ଛାଡ଼ି ସାହେବଜୀବା ବଜାର ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା ଏବଂ କିଛିପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିଯିବା ଛାଡ଼ିଦେଲା । ରମା ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରେ ପାଟି ଫିଟାଇଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନିଜ ଦୃଢ଼ତା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବଳିତହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେ କଥା କହି ଚାଲି

ପାଲେନାହିଁ । କେବଳ ଦେଖିଲୁ ରମା ଟିକିଏ ବିମର୍ଷ ଅଛି । ତହୁଁ କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଦିନେ ପଚାରିଲା, “ମା. କଲ୍ଲାପଡ଼ିଆକୁ ବୁଲିଯିବୁ କି ?” ରମାର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହିଁସିଲା । ସେ କହିଲା, “ହଁ । ସେଦିନ ଦୁହେଁ ତିନି ମାସ ପରେ ପୁଣି ସେଠାକୁ ଗଲେ । ବନମାଳୀ ସେଠାରେ ନ ଥିଲା । ପରଦିନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ପଚାରିଲା. “ହଁ, କଲ୍ଲାପଡ଼ିଆକୁ ଯିବୁ ?” ରମା ବିଷଣୁ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, ନାଁ ।”

ରମା ଏବଂ ବନମାଳୀ ପରସ୍ପରକୁ ନ ଦେଖି ଝୁରୁବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରମା ରମଣୀୟତା ସହଜରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନର ଭାବ ବୁଝିପାରି, କଲ୍ଲାପଡ଼ିଆ ପ୍ରତି ଉଦାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରା ଦେଖାଇବାକୁ ଶିଖିଲା । ଏମେ ଦୁହେଁ ମଙ୍ଗଳାବାଗ ପାରି ହୋଇ ରଣୀହାଟଥଡ଼େ ବୁଲିବାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ବୁଲି, ରମା ପୁଣି ବାଳିକା ଅବସ୍ଥାକୁ ଫେରିଆସିଲା; ଗଛର ଫୁଲକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା, ପ୍ରଜାପତି ଉଡ଼ିଲେ ନ ଧରି କେବଳ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲା ।

ଦିନେ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇଛି, ଅନେକ ଦୂରରେ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଚିହ୍ନ ଦେଖାଗଲା । ରମା ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁରହିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାୟକ ପାଖରେ ବସି ରମାର ଭବିଷ୍ୟତ କଲ୍ଲନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ; ରମା ସହୃଦ କପରି ତାର ବିଚ୍ଛେଦ ନ ଘଟିବ. ଚନ୍ଦ୍ରା କଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ରମା କହିଲା, “ବାପା, ଦେଖନା, ଏକାଠି କେତେ ଲୋକ ମୋ ବାନ୍ଧୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁଲା; ରମା ଠିକ୍ କହୁଥିଲା ।

ତାହୁଁ ତାହୁଁ କେତେକ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୧୦ ଜଣ ଲୋକ ଏମେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ଗୋଟାଏ ଲେଖାଏଁ ଜର୍ଦିଆ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ଓ ବେକରେ ଗୋଟାଏ ଲେଖାଏଁ ଲୁହା ବଳା ଗଲାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତି ବଳାରେ ଖଣ୍ଡେ ହେଟିଆ କାଠ ପଟା ଝୁଲୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟାଏ ହେଟିଆ ଟୋପି ଅଛି । ଜର୍ଦିଆଗୁଡ଼ାକ ଧଳା, କେବଳ ମଇଳା ହୋଇ ମାଟିଆ ପାଲଟି ଯାଇଛି । ସମାନ ଦୂରରେ ତା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ କଳା ଗାର ପଡ଼ିଛି । କୋଡ଼ିଏ ଜଣାକ ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ ହାତ ଲୁହା ଖଡ଼ୁରେ ଛଦା ହୋଇଛି । ସମସ୍ତେ ଆଗ ପଛ ହୋଇ ଧାଡ଼ି ବାନ୍ଧୁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ସବା ଆଗରେ ଓ ପଛରେ ଯେ ଦୁଇଜଣ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଅଗ୍ଧାରେ ଗୋଟାଏ ଲେଖାଏଁ ଦଉଡ଼ି ଲାଗିଛି । ଦଉଡ଼ି ଅଗ ଧରି ଜଣେ ଜଣେ ସିପାସୀ ଚାଲିଛନ୍ତି । ପଛରେ ଆଉ କେତେ ଜଣ ସିପାସୀ ମଧ୍ୟ ଆସୁଛନ୍ତି । ବନ୍ଧା ହୋଇ ଚାଲୁଥିବା ଲୋକମାନେ ନ ଚାଲି ଟିକିଏ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ କିମ୍ବା ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଲେ, ସିପାସୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ

କଦରୀୟ ଅର୍ଜୁନ ଭାଷାରେ ଗାଳି ଦେଉଛନ୍ତି ଓ ବେତ ଧରି ତାଙ୍କ ପିଠିରେ ପ୍ରହାର କରୁଛନ୍ତି । ଲୋକଗୁଡ଼ାକ ମାଡ଼ ଖାଇ, ବେଙ୍ଗଳା ଗୋରୁ ପରି, ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ବେଗେ ବେଗେ ଝଣ ଝଣ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଇ ଚାଲୁଛନ୍ତି ।

ଦେଖି, ରମା ପଚାରିଲା, “ବାପା, ଏ ଲୋକ କିଏ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଗୋଟାଏ ଅର୍ଦ୍ଧନାଗାସ ରୂପି ରଖି କହିଲା, “କଏଦା” ।

“କିଆଡ଼େ ଯାଉନାହିଁ ?”

“ଲୋକାଳାକୁ ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ରମା ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ । ବାଟରେ ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଯେ କେତେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲା ଏବଂ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୌଣସିଟାର ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ ନୀରବ ଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣ୍ଡ ହୋଇ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଲା, ତାହା ସେ ବାଟରେ ଚାଲିବାବେଳେ ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ କି ପରେ ପରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ମରଣ କରି ପାରିଲାନାହିଁ । ସେହିନ ରାତିରେ ରମା ଯେତେବେଳେ ବାପାକୁ ଛାଡ଼ି ଶୋଇବାକୁ ଗଲା, କହିଲା, “ମୁଁ ଯେବେ ଏକୁଟିଆ ଥିଲୁବେଳେ ସେ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କଣକୁ ପାଖରେ ଦେଖନ୍ତି, ମୋ ପିଣ୍ଡରୁ ପାଣ ଗୁଡ଼ିଆଆନା, ବାପା !”

ତା ପରଦିନ କଟକ ସହରରେ ଗୋଟାଏ ମହା ଉତ୍ସବ । ଭାରତର ଶାସନକାର କମ୍ପାନୀ ହାତରୁ ଶ୍ରୀମତୀ ମହାରାଣୀଙ୍କ ହାତକୁ ଗଲା । ଫଳରେ ମହାରାଣୀଙ୍କ ଅଭିଷେକ ଉତ୍ସବ ଭାରତରେ ସର୍ବତ୍ର ଯେପରି ଦେଖାଥିଲା, କଟକ ସହରରେ ମଧ୍ୟ ମହା-ସମାରୋହରେ ପାଳନ କରାଯାଉଥିଲା । ଦିନଯାକ ଶ୍ରେଣୀ, ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତର ଚାଲିଲା, ରାତିରେ ଘରେ ଘରେ ପାପ ଜଳିଲା, ନାଟ ତାମସା ହେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାର ମନ ବଦଳାଇବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ନେଇ ସେ ସବୁ ଦେଖାଇ ଆଣିଲା । ଫେରିଲାବେଳେ ବାଟରେ ରମା ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା ଦେଖାଗଲା । କ୍ଷଣକ ପରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ, କହିଲା, “ବାପା, ଲୋକାଳା କଣ ? ମୋତେ ଟିକିଏ କହନା ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସହତ ରମାର ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଛୟା ତାଙ୍କି ହୋଇଗଲା । ସେ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବିଳାସର ବିଷୟ ରହିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ରମାକୁ ଧରି ଦିନ ଦୁଃଖାଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଦେବା । ସେମାନେ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଘରକୁ ଯେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ତାହା ସେହି ସମୟରେ ।

ଦିନିକୋଠାକୁ ଯିବା ଦିନ ରାତିରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ, କାଖରେ ଗୋଟାଏ ପୋଡ଼ା ଘା ସମ୍ଭାଳି, ଘରେ ଶୋଇରହିଲା । ରମା ସେବା ଶୁଣୁଷା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଫମେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନରୁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତାର ଆବରଣ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦିନେ ରମାକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, “ମୋର ଏ ଘା’ଟା ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ଜନକ । ମୋ ଦେହକୁ ଅବଶ୍ୟ କଷ୍ଟଦେଲା; ହେଲେ, ମନରୁ କଳ୍ପଷ ପୋଛି ନେଇଯିବ ।”

ରମା ଦିନ ରାତି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ସେବା କରି, ତାକୁ ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ କଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘା’ କଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘନା ସାହୁର ଅଭ୍ୟାସର ବିଷୟ ଭୁଲିଗଲା । ସେ ଯେ ନିଜେ ପେ’ଲିସି ହାବୁଡ଼ରୁ ବଢ଼ି ଚାଲି ଆସିଲା, ତାକୁ ଆଉ କେହି ଖୋଜି ବାହାର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରମା ମଧ୍ୟ କବିସମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତି ମନରୁ ପୋଛି ପକାଇଲା । ଫଳରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫମେ ଶାନ୍ତରେ ରହିଲା । ରମା ମଠରେ ଗୀତ ଶିଖି ଆସିଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବଗିଚାରେ ଚନ୍ଦ୍ର କରଣରେ କାନି ପାରି ଶୋଇଥିବା ସମୟରେ ରମା ବିଛେଦ ବିରହ ଦୁଃଖ ଗୀତମାନ ଗାଇ ତାକୁ ଶୁଣାଉଥିଲା ।

—୪୦—

କାହା ଧନ କେଉଁଠାକୁ ଗଲା

ହୁରଥା ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଖାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ମନେ ପକାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ପୂର୍ବଦିନ ମଧ୍ୟ ଖାଦ୍ୟ ସହଜ ତା ପାଟିର ସମ୍ପର୍କ ଦିନିକି ନ ଥିଲା; ପୁତୁରା ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏକଥା ଯେ ଶୁଣିମ, ହସିବ ।” କହି, ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ଉଦର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗଳିରୁ ଗଳିକୁ ବୁଲି ବୁଲି ଗଲା । ଗୋଟାଏ ବଗିଚାରେ ସେ କିଛିଦିନ ତଳେ ବାରମାସି ଆମ୍ବ ପାତ୍ରଥିବାର ଦେଖିଥିଲା । ସେ ସେହି ବଗିଚା ପାଖେ ପହଞ୍ଚି ବାଡ଼ି ଡେଇଁବାକୁ ଯାଉଛି—ଶୁଣିଲା, ବଗିଚା ଭିତରେ ଦୁଇ ଜଣ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛନ୍ତି । ହୁରଥା ଛପି ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

“ଜମିବାଲା କହୁଛି, ତାର ଦିନ ବର୍ଷର ଖଜଣା ବାକି ରହିଲାଣି । ସେ ଖଜଣାପାଇଁ ମଜଲମା କରିବ, ଆଉ ତୁମକୁ ବାହାର କରିଦେବ ।”

“ତେବେ ମୁଁ ଚାଲିଯିବି ।”

“ଦୋକାନୀ କହୁଛି, ଆଉ ଚାଲି ଡାଲି କାଲି ଦବନାହିଁ ।”

“ଭଲ କଥା; ମୋର ତ ମଧ୍ୟ ଭାତ ଜଣ୍ଟି ହେଉନାହିଁ ।”

“ତେବେ, କଣ ଖାଇବ ?”

“ଦୁଝିଳ ମାଣ୍ଡି ଆଁ ଜାଉ ।”

“ମାଣ୍ଡି ଆବାଲକୁ ପଚାରିଲି, କହୁଲୁ, ‘ଆଗ ପକାସା ଦିଅ, ଦେବ ।’

“ଭଲ କଥା ।”

“ଆମେ ଖାଲି ହାତରେ ଏପରି ଆଉ ତଳ ପାରିବାନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ଆଉ କଣ କରିବି ? ହାତରେ କିଛି ନାହିଁ ଯେ ।”

ବୁଢ଼ୀ ଗୁଜରାଆଣୀ ଶୁଣି, କୁଡ଼ିଆ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ଗଦାଧର ଏକୁଟିଆ ବସି ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହୁଲୁ । ହରିଆ ମଧ୍ୟ ବାଡ଼ିପାଖେ ବସି ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବିବା ପରେ, ସେ ବାଡ଼ି ଭିତରେ ଗଲି, ଗଦାଧର ଯେଉଁ ପଥର ଉପରେ ବସିଥିଲା, ତା ତଳେ ଆସି ଶୋଇଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଶୁଆ କେବଳ ବିରାଡ଼ିର ଶୁଆ, ଯହିଁରେ ଗୋଟାଏ ଆଖି ବନ୍ଦ ହେଲେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ମେଲ ରହେ । ମେଲ ଥିବା ଆଖିରେ ହରିଆ ଦେଖିଲା, ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ବୁଢ଼ୀ ଓ ଆଉ ଜଣକ ଯୁବକ । ଯୁବକଟାକୁ ହରିଆ ଚିହ୍ନେ । ସେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଆନ୍ଧାରରେ ଜଣେ ଲୋକ ପଛରେ ଅନୁସରଣ କରିଗଲେ, ଦେଖିବା ଲୋକର ଭୟ ହେବାର କଥା ।

ହରିଆ ଆଗରେ ଆସୁଥିବା ବୁଢ଼ୀ ଲୋକଟିକୁ ସାବଧାନ କରାଇଦେବ ବୋଲି ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ତାର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ । ସେହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧସାଧସ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ଲାଗିଲା । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ବୁଢ଼ୀକୁ ଯାଇ ମାଡ଼ିବସିବାରୁ ସେ କାଣ୍ଡଟା ଉଠୁଳିଲା । ହରିଆ ଦଉଡ଼ିଯାଇ ଦେଖିଲାବେଳକୁ ସେ ଯାହା ଭାବିଥିଲା, ତାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଫଳ ଘଟିଛି; ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ତଳେ ଚିତ୍ ହୋଇ ଶୋଇଛି ଓ ବୁଢ଼ୀ ତା ଉପରେ ମାଡ଼ିବସିଛି । ଦେଖି, ସେ ଅଟ୍ଟାରେ ଢାଳି ମାଇଲା । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ ବା ଯୁବକ କେହି ଶୁଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ବୁଢ଼ୀ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ଉଠି ପଡ଼ି, କହୁଲା, “ଉଠ୍ ।”

ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଉଠି ଠିଆ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ବୁଢ଼ୀ ତାକୁ ଭିଡ଼ିଧରି ପଚାରିଲା, “ତୋ ବୟସ କେତେ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ଉଣିଶ ବର୍ଷ ।” ତହିଁ ବୁଢ଼ୀ କହୁଲା, “ତୋର ବଳ ବୟସ ଅଛି । କାମ କାହିଁକି କରୁନାହିଁ; ତୋ ବ୍ୟବସାୟ କଣ ?” ଜବାବ ପାଇଲା, “ଗୁଲିବା ।”

“ଠିକ୍ କହ, ତୋର କଣ କରିବା ଇଚ୍ଛା ?”

“ଭେର ।”

ତା ପରେ ଅନେକ ସମୟ ଖରବତା ରାଜତ୍ବ କଲ । ବୁଢ଼ାଟି ଉଚ୍ଛବକୁ ଭିତ୍ତିଧର ଠିଆ ହେଲା । ଉତ୍ସବା ଗୁଲି ଯିବାକୁ ଅନେକ ଟାଣି ଓଟାର ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଖସି ପଳାଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ବୁଢ଼ା ଅନେକ ସମୟ ଭାବ ଭାବ ପରେ ଉଚ୍ଛବକୁ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘ ନିବେଦନ କଲ । ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦ ହରଥା କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

“ଦେଖ, ବାପା, ତୋର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଳ୍ପ । ମାତ୍ର ତୁ ଧୂମ ମାର୍ଗରେ ଗୁଲିବାକୁ ବସିବୁ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଉଚ୍ଚଦେ । ପରଶ୍ରମ କରିବା ଦରକାର । ନୋହଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ହସି ଗୀତ ଗାଉଥିବେ, ଆଉ ତୁ କାନ୍ଦି ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛୁଥିବୁ । ତୋର ଭଲ ଖାଇବାକୁ, ସୁନ୍ଦର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ, ଭୋଗବିଳାସରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା । ତୁ ଭୁଲି ବାଟରେ ଚାଲୁଛୁ । ମୋ କଥା ଶୁଣ । ମୁଁ ଯାହା ଜାଣିଲି, ଯାଇ ଘରେ ବସି ଭାବ ଦେଖ । ଅଛା, କହିଲୁ ଦେଖି, ମୋତେ କାହିଁକି ତୁ ଏପରି ଆସି ମାଡ଼ିବସିଲୁ ? କଣ ମୋଠୋଡ଼ ଟଙ୍କା ନବାକୁ ? ଏଇ ନେ ।” କହି ବୁଢ଼ା ଉଚ୍ଛବକୁ ଉଚ୍ଚଦେଇ ଗୋଟିଏ ମୁଣୀ ତା ହାତରେ ଧରିଦେଲା । ଉଚ୍ଛବ ତାହା ନିଜ ବାହୁବଳରେ ପାଇଥିଲା ପରି, ଯନ୍ତ୍ରରେ କୁରୁତା ପକେଟରେ ରଖି, ଗୁଣ୍ଠ ଗୁଣ୍ଠ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ବୁଢ଼ା ଧାକଡ଼ !”

ବୁଢ଼ା ଗୁଲିଯାଇ ଅନ୍ଧାରରେ ଶରଣ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା । ହରଥା ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ସେ ଗୁଢ଼ି ଦେଖିଲା, ଗଦାଧର ସେହି ପଥର ଉପରେ ବସି ବସି ଶୋଇପଡ଼ିଛି । ତହିଁ ସେ ଛପି ଛପି ଉଚ୍ଛବ ପାଖେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ଉଚ୍ଛବ ଗୋଟାଏ ପଥରମୁର୍ତ୍ତି ପରି ଅବାକ୍ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ବସିଥିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ତା ପକେଟରେ ହାତ ପୁରାଇ ସେ ଟଙ୍କା ମୁଣ୍ଡଟି କାଢ଼ି ଆଣିଲା ଏବଂ ଚମ୍ପେଇଜନା ପରି ଗୁରୁଣ୍ଡ ଗୁରୁଣ୍ଡ ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଆସିଲା । ଉଚ୍ଛବ ସେ ସବୁ କିଛି ଟେର ପାଇଲା ନାହିଁ । ହରଥା ଟଙ୍କା ମୁଣ୍ଡଟି ଗଦାଧର ବସିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଧାଇଁ ଗୁଲିଗଲା । ‘ହଣ’ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି, ଗଦାଧର ଆଖି ଫିଟାଇ ମୁଣ୍ଡଟି ହାତରେ ଧରିଲା ଓ ଫିଟାଇ ଦେଖିଲା, ଦିନୋଟି ସୁନା ମୋହର, ପଚାଶଟି ଟଙ୍କା ଏବଂ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରେଜିକ ଢେଙ୍କରେ ଅଛି । ସେ ତାହା ନେଇ ଗୁଳିରଥାଣୀକୁ ଦେଖାଇଲା । ଗୁଳିରଥାଣୀ ଜହନ, “ଏ ସ୍ଵର୍ଗରୁ ତେବେ ପଡ଼ିଛି, ଦିଅଁ ଦେଇଚନ୍ତୁ ।”

ନାମ ପରାମର୍ଶ

ସେ ଅନୁଭୂତି ପରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜୀବନର ଚନ୍ଦ୍ରା ପ୍ରାଣରୁ ଗୋଟାଏ ଧାର ବାହାରି ଏକ ନୂତନ ନାମରେ ବୋହୁବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମା ହୃଦୟର ବିରହ ବେଦନା କ୍ରମେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ବସିଥିଲା । ଦିନେ ସେ ବନମାଳୀ ବିଷୟରେ କହିଲା, “ମୁଁ ତ ତାଙ୍କ କଥା ମନରୁ ପାସୋରି ଦେଇଥିଲି ।” ହସ୍ତାକ ମଧ୍ୟରେ, ସେ ଦିନେ ବଗିଚାରେ ବୁଲୁଛି, ଜଣେ ଦୁଷ୍ଟପୁଷ୍ପ ଲୋକ ସେ ବାଟେ ଚାଲିବାର ଦେଖିଲା । ବେଶଭୂଷା ଓ ଚାଲିଚଳଣରୁ ମନେ ହେଲା, ସେ ବନମାଳୀର ଠିକ ବିପକ୍ଷରେ ଲୋକଟି । ତା ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ପିକା ଜଳୁଥିଲା । ଲୋକଟି ଦୟା ଦୟା ହୋଇ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ତା ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ସେ ଲୋକ ସେହି ବାଟେ ଗଲା । କ୍ରମେ ରମା ଦେଖିଲା, ଲୋକଟି ପ୍ରତିଦିନ ତା ବଗିଚା ଦ୍ଵାରବାଟେ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରମାର ମନେ ହେଲା, ସେ ଜଣେ କୁହ୍ନି କସରତ୍ କରବା ମାଲ ।

ଠିକ ସେହି ସମୟରେ ତେଣେ ବନମାଳୀ ଗଭୀର ନୈରାଶ୍ୟ-ସାଗର ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ଦିନେ ସେ କହିଲା, “ମୁଁ ମରବା ପୂର୍ବରୁ ଥରେ ହେଲେ ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଆନ୍ତି ।” ରମା ତା ବଗିଚା ଆଗରେ ମାଲଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ପାତ କରିବାର ବନମାଳୀ ସେତେବେଳେ ଦେଖିଥିଲେ, ସେ ଦୁଃଖ ଓ କୋପରେ ହୁଏତ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତା । ବନମାଳୀ ଓ ରମା ଦୁହେଁଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରକମର । ବନମାଳୀ ଥରେ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଲେ ତହିଁରେ ବୁଡ଼ିରହେ । ଯେଉଁ ଲୋକେ ଥରେ ଦୁଃଖ ପଙ୍କରେ ବୁଡ଼ି ପୁଣି ଧୋଇଧାଇ ହୋଇ ବାହାରି ଆସନ୍ତି, ରମା ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ପ୍ରତିଦିନ ବଗିଚା ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ଯୁବକ ମାଲକୁ ଦେଖି ରମାର ହୃଦୟ-ସରସୀ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ନେହର ସ୍ତର ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସ୍ତର ତଳେ ବରାବର ସରସୀର ନିମ୍ନ ପ୍ରଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ସ୍ଥାନ କର୍ପ ଅଧିକାର କରିଥିଲା ତାହା ସେତେବେଳେ ସେ ଭଲରୂପେ ବୁଝିପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେପରି ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ମାଣିକ ପାଖେ ଛଡ଼ିଦେଇ, ଦୁଇ ଦିନ ମାସରେ ଥରେ କେଉଁଆଡ଼େ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଦିନ ପାଇଁ ଚାଲିଯାଏ । ସେ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଏ, କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ନିଜେ ରମା ସୁଦ୍ଧା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ନିୟମିତରୂପେ ଯାଏ ଏବଂ

ହାତରେ ଟଙ୍କା ଡ଼ାଣା ପଡ଼ିଆସିଲା ବେଳକୁ ତା ଯିବାଟା ଘଟେ । ଫେରି, ସେ ଦୁଇ ଗୁରୁ ଦିନ ବିପ୍ରର ଦାନ ମଧ୍ୟ କରେ । ଦିନେ ବସନ୍ତକାଳରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘରୁ ଚାଲିଯିବାବେଳେ କହିଗଲା, “ମୁଁ ଦିନ ଦିନରେ ଫେରିଆସିବି ।” ରମା ଘର ଭିତରେ ଏକୁଟିଆ ବସି ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୀତ ଗାଇଯାଉଥିବାବେଳକୁ ସେ କାହା ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲା ଓ କାନଡ଼େଇ ଜାଣିପାରିଲା; କିଏ ଜଣେ ପୁରୁଷ ଲୋକ ବଗିଚାରେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଛି । ସେ ପଞ୍ଜର ପାଖେ ଯାଇ ଦେଖିଲା, ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣରେ ବଗିଚାଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଛି । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଦେଖିଲାନାହିଁ; ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏଟା ଖାଲି କଳନା ।”

ପର ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ରମା ବଗିଚାରେ ଚାଲୁଥିଲାବେଳେ ପୁଣି ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଶୁଣି, ସେ ଘରଆଡ଼କୁ ଚାଲିଆସିଲା; ମାତ୍ର ତା ଛାଇ ପାଖେ ଜନ୍ମୁ ଆଲୁଅରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଛାଇ ପଡ଼ିଯାଇ ପୁଣି ଉଠିଗଲା । ସେ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା, କେହି କେଉଁଆଡ଼େ ନାହିଁ । ତାର ଭୟ ହେଲା । ତଥାପି ସେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ବଗିଚାଯାକ ଯାଇ ଖୋଜିଲା; କିନ୍ତୁ କିଛି ଦେଖିଲାନାହିଁ ।

ପର ଦିନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫେରିଆସିଲା । ରମା ପୂର୍ବ ଦୁଇ ରାତିର ଅନୁଭୂତି ତାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲା । ଶୁଣି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ସେ କିଛି ନୁହେଁ ।” କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ କିଛି ସମୟ ପରେ ସବୁଆଡ଼େ ଚାଲି ଥରେ ଦେଖିଆସିଲା । ତା ପର ଦୁଇ ରାତି ସେ ବଗିଚାରେ ଚାଲି କଟାଇଲା । ଡୁଙ୍ଗାୟ ରାତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର କିଛି ବିଳମ୍ବରେ ଉଦୟ ହେଲା । ରାତି ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ବେଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମାକୁ ଡାକ ଦେଖାଇଲା, ଘର ଛଡ଼ି ଉପରୁ ଗୋଟାଏ ଝୁଣ୍ଟିର ଛାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଥିଲା । ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ହସି ହସି କହିଲା, “ତୁ ଏଇଟାକୁ ଦେଖି ଡରିଲୁ ।” ରମା ନିଜର ଭ୍ରମ ଯୋଗେ ଲଢ଼ି ତ ହେଲା ।

କେତେକ ଦିନ ପରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ସେହି ମାସରେ, କିଛିଦିନ ପରେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନ ଥିବାବେଳେ, ରମା ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ବଗିଚାରେ ବସି ଅଳ୍ପଦିନ ବିଷାଦର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ଷଣିକ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାରେ ଗୁଲିତ ହୋଇ ବଗିଚାରେ ଚାଲିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ପୁଣି ବସିବା ସ୍ଥାନକୁ ସେ ଫେରି ଦେଖିଲା, ସେଠାରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପଥର ରହିଛି । ସେ ପ୍ରଥମେ ବସିଥିବାବେଳେ ସେ ପଥରଟା ନ ଥିଲା । ତାହା ହଠାତ୍ ସେଠାକୁ କେଉଁଆଡ଼ୁ ଆସିଲା, ସେ ବୁଝି ନ ପାରି ଭୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଧାଇଁଆସି ମାଣିକକୁ ପଚାରିଲା, “ବାପା ଆସିଲେଣି କି ?”

“ନାହିଁ ତ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅନେକ ଦିନ ଫେରୁ ଫେରୁ ବେଶି ରାତି ହୋଇଯାଏ । ବାପା ଆସୁ ଆସୁ ବିଳମ୍ବ ହୋଇପାରେ ଭାବି, ରମା ମାଣିକକୁ କହିଲା,

“ଭୁ ସବୁଦ୍ୱାର ଭଲ କରି କଲି ଦେ । କାହିଁକିନା, ଦେଖୁଛୁ, ଘରେ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ।” ମାଣିକ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରି ଆସି ରମାକୁ କହିଲା, “ସତ କଥା । ଆମେ ତ ଦି ଜଣ ମାଛପି ଲୋକ, ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଘରଟାରେ ଏକା ପଡ଼ିଚେ । କେଜାଣି କିଏ ପଶି ପିଟିମାର ଦେଇପାରେ । ତେବେ ଆମେ କ’ଣ କରିବା ? ମରବାରେ ତ କିଛି ନାହିଁ । କିଏ ମରୁନାହିଁ ? ଭୟର କଥା ହେଉଛି ଦୁଷ୍ଟଲୋକ ଗୁଡ଼ାକଙ୍କ ଚେହେରା, ଆଉ ତାଙ୍କ ଠେଙ୍ଗା ।”

ରମା ମନ ଭୟରେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନାତରତା ଆଗରୁ ହୋଇଥିଲା; ମାଣିକ କଥା ଶୁଣି ସେ ଆହୁରି ଘାତ ହୋଇପଡ଼ିଲା, ଏକା ରହିବାକୁ ଏକାବେଳକେ ସାହସ କଲାଣି । ସେ ଶୋଇବା ଘରଯାକ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଦେଖିଲା, ଦୁଆର ଭଲ ରୂପେ କଲିଦେଲା, ଝଟ ତଳକୁ ଚାହିଁଲା ଓ ତା ପରେ ଯାଇ ଶେଯରେ ଶୋଇଲା । ତଥାପି ତାକୁ ନିଦ ହେଲାନାହିଁ; ରାତ୍ରଯାକ ବଗିଚାର ସେହି ଅବୋଧ ପଥରଟା ତା ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପ୍ରକାଶ ମେଘାଘନ ପର୍ବତ ପରି ଝୁଲି ରହିଲା ।

ପର ଦିନ ସକାଳେ ରମା ବଗିଚାକୁ ଯାଇ ପଥରଟା ପକ୍ଷାନ୍ତ କରି ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତଳୁ ଗୋରୁଏ କାଗଜ ପାଇଲା । ତହିଁରେ କେତେ ପ୍ରକାର କାଳିରେ ଲେଖାଥିଲା । ଲେଖକର ନାମ ସେ ଖୋଜି ପାଇଲାନାହିଁ ବା କାଗଜଗୁଡ଼ାକ କାହାପାଇଁ ଯେ ରଖାହୋଇଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରିଲାନାହିଁ । ତଥାପି ସେ କାଗଜ ଧରି ଥରି ଥରି ପଢ଼ି ବସିଲା ।

“ସମଗ୍ର ସଂସାରଟା ଜଣକଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ ରହିବା ନାମ ପ୍ରେମ । ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଲୀନ ହେବା ପ୍ରେମ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।”

“ସ୍ୱର୍ଗର ଅପ୍ସରାମାନେ ତାରାମାନଙ୍କୁ ଯେ ନମସ୍କାର କରନ୍ତି, ତାହା ଏକା ପ୍ରେମ ।”

“ପ୍ରେମ ଯୋଗେ ଯେଉଁ ବିଷାଦ ହୃଦୟରେ ଜନ୍ମେ, ତାହା ବିଷାଦ ନୁହେଁ, ସ୍ୱର୍ଗର ଅମୃତ । ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରି ଦେବତାମାନେ ସେହି ଅମୃତ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସେବା କରି ଅମର ହୋଇଥିଲେ । ମୁଁ ଛବି କଣ ଏ ଅନନ୍ତ ଜଗତରେ ଅମର ହୋଇପାରିବି ?”

“ବିଚ୍ଛେଦକାନ୍ତର ପ୍ରେମିକ ଅଳୀକ ସାନ୍ତ୍ୱନାରେ ମନ ଭୁଲାଇ ପାରେନାହିଁ । ଆହା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କର ଦେଖା ନ ହୁଏ, ଚିଠି ପତ୍ର ନ ଚାଲେ,

ସେମାନେ ଭେଟିକି କେବଳ ଆସାର ମିଳନରେ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି । କୋକିଳର ସଙ୍ଗୀତରେ, ସୁଧାକରର କରଣରେ, ସର୍ମାରଣର ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସରେ, ସୁଦୁର ତାରକାବୃନ୍ଦର ଆଲୋକରେ ଜଣେ ଜଣକ ନିଜଟିକୁ ହୃଦୟର ଅମୂଲ୍ୟ ଉପହାର ପଠାଏ । ସେଥିରୁ କାହାକୁ କିଏ ନିରସ୍ତ କରିପାରିବ ?”

“ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ ନୈରାଶ୍ୟରେ ରହୁଛି । ନୈରାଶ୍ୟରୁ ଆଶାର ବିକାଶ । ପ୍ରକୃତରେ ଆଶା କରିବାର ଅଧିକାର ଅଛି ତାର, ଯେ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଥରେ ଜଳି ମରିଛି । ମୁଁ ଥରେ କାହିଁକି, ଦଶ ଥର ନୈରାଶ୍ୟରେ ଜଳି କେବଳ ମରିନାହିଁ, ଏକାବେଳକେ ପାର୍ଶ୍ଵରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ତାହାହେଲେ ଜଣାପଡୁଛି, ମୋ ଆଶା ଦଶ ଗୁଣ ଫୁଟିଉଠିବ ।”

ଖଣ୍ଡି ଏ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବକ୍ଷୟ ଘନକେ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଘନ ଧରି ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ରମା ପଢ଼ି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେଲା । ଧ୍ୟାନ ଭାଙ୍ଗିଲେ ବେଳକୁ ସେ ଦେଖିଲା ଆଗରେ ନିଜ ଘନର ସେହି ମାଲି ଯାଉଛି । ତା ମୁଣ୍ଡିଟା ସେଘନ ରମାକୁ ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ଦିଶିଲା । ରମା ଆଖି ଫେରାଇ ନେଇ ପୁଣି ସେହି କାଗଜ ମେଞ୍ଚକ ଭିତରକୁ ଚାହିଁଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ସବୁ ଲେଖା ଜଣେ ଲେଖିଛୁ ଓ ଏକ ଭାବନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖାରେ ରହିଛି । କିଏ ଲେଖିଛି ଏବଂ କାହା ପାଇଁ ଲେଖିଛି, ବୁଝିବା ତା ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟକର ହେଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ କହିଲା, “ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ।” ସବୁ ତାକୁ ହବାଲେକ ପରି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଦିଶିଲା । ତା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦର ଲହରୀ ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହୁଁ ସେ କହିଲା, “ସେ ପାଦ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କର । ସେ ଘନର ସେହି ଛୟ । ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାର ନୁହେଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପାସୋରି ଦେଉଥିଲି । ସେ ମୋତେ ଆସି ନିନ୍ଦରୁ ଉଠାଇଦେଲେ ।” କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ରମା ବନମାଳୀକୁ ଭୁଲିଯାଇ ନ ଥିଲା; କେବଳ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସ୍ନେହ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ପୂଜା କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା ।

ରମା ଲେଖି ପଢ଼ିସାରି, ଠିଆ ହୋଇଛି, ବଶେଷତଃ ଫେରି ପୁଣି ସେହି ବାଟେ ଯାଉଥିଲା । ରମାକୁ ଦେଖି ସେ ଇଷତ୍ ହସିଲା; କିନ୍ତୁ ରମା ତା କୁହୁଡ଼ି ମୁଣ୍ଡି ଦେଖି, ମନେ ମନେ ତାକୁ ପୃଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନୁତ୍ରାପରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ଦେଲା । ସେ ଧାଇଁଯାଇ, ଶୟନକକ୍ଷରେ ଦୁଆର କିଛି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ପୁଣି ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଗଜକୁ ସେ ଅଧରରେ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା ଏବଂ ବୁକୁରେ ଯାକ ଧରିଲା । ସବୁ ପରେ ସୁଦ୍ଧା ରମା ସ୍ଵର୍ଗରାଜ୍ୟର ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଖସିପଡ଼ିଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏକା ବୁଲିବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ରମା ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିଲା । ସେ ଯେ କାହିଁକି ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି ଘିଆର ହେଲା, ତାହା ଆଉ କାହା କଥା

ଦୁରେଆଉ, ସେ ନିଜେ ଫୁଟା ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବଗିଚାରେ ବୁଲିବାର ଦେଖାଗଲା । ପୁଅର ପାଦଶବ୍ଦ ଘଣ୍ଟି ଶୁଭିଲ । ରମା ଚାହିଁବାରେ କଣେ ସ୍ତବ୍ଧ ନଥିଲା । ସେ ମୁଣ୍ଡି ଯେ ବନମାଳୀର, ତାକୁ ଚିହ୍ନିବାରେ ତାକୁ ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ନୈରାଶ୍ୟରେ ବିଷଣୁ ହୋଇ, ଦୁଃଖରେ ମଳିନ ପଡ଼ି, ବନମାଳୀ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା; ଦେଖି, ରମା ମୁହଁ ଅନୁଭବ କଲା; ତହିଁ ସେ ଗୋଟାଏ ଗଛରେ ଆଉଜି ରହିଲା । ତା ପରେ ସେ ଶୁଣିଲା :—

“ମୋ ଦୋଷ କ୍ଷମା କରବ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଜଳି ପୋଡ଼ି-ଯିବାକୁ ବସିଲି, ଧାଇଁ ଚାଲିଆସିଲି ଏଠି ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ କରିବାକୁ । ମୋ ଲେଖା କଣ ପଢ଼ିଲ ? କିଛି ପଡ଼ିଆରେ ମୋ ସହିତ ଦେଖା ହେବାର କଣ ମନେ ଅଛି ? ସେ ତ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ତଳର କଥା । ତା ପରେ ମୁଁ ତୁମକୁ କେତେ ଖୋଜି ବୁଲିଛି । ମୁଁ ରାତିରେ ଏଠାକୁ ଆସୁଛି । ତୁମେ ଭୟ କରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଗୋପନରେ ଆସି ଗୋପନରେ ଫେରିଯାଉଛି । ସେଦିନ ମୁଁ ତୁମ ପାଖ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲି । ତୁମେ ବୁଲି ଚାହିଁଲ, ଦେଖି, ପଲେଇଗଲା । ତୁମେ ମୋ ପ୍ରାଣର ଅସ୍ୱସ୍ୱାସ । ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ ଆସି ଦେଖି ଯାଉଥିବି । ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଲେଖି ନା ।”

ରମା ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା; ବନମାଳୀ ତାକୁ ଉଠାଇ କୁଣ୍ଡଳା ଧରିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଘଟଣାବଳୀରେ ତା ହାତ ରମା ଛତାରେ ବାଜିଲା । ସେ ବୁଝିଲା ଯେ ତା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ରମା ଛତାରେ ରଖିଛି । ତହିଁ ସେ ପଚାରିଲା, “ତୁମେ ମୋତେ କଣ ଭେଦେ ସେହି କର ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ତୁନି ହୁଅ । କରେ ବୋଲି ତୁମେ ଜାଣିବ । ଆଜ୍ଞା, କହ ଦେଖି ତୁମ ନାଁ କଣ ।”

“ବନମାଳୀ । ଆଉ ତୁମର ?”

“ରମା ।”

—୪୭—

ଦୀନା ସାହୁ ପୁଅ ଦୁହେଁ

ସନ ୧୯୫୩ ସାଲ ପରେ ଜିଜ୍ଞାସାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିନ୍ତାରେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଛେଟିଆ ଛେଟିଆ ଧାର କରିବା ମଧ୍ୟରେ ବୁଝି ଅଟଳ ହେବା ଉପରେ ବସିଲା, ତା ପରେ ଦୀନା ସାହୁର ଦୁଇ ଗୋଟି ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଧରି ତାର ମୋଟରେ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ସନ୍ତାନ, ଯୋଡ଼ିଏ କନ୍ୟା, ତିନୋଟି ପୁଅ । ସାହୁଆଣୀ ଗୋଟାଏ

ଆକସ୍ମିକ ଉପାୟରେ ସାନ ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କଠାରୁ ନିଷ୍କୃତ ପାଇଲା । ତାର କି ପ୍ରକୃତ କେଜାଣି, ତା ମାତୃତ୍ୱ କେବଳ ଝିଅ ଦିଓଟିଙ୍କଠାରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲା । ପୁଅ ତିନିଜ ବସନ୍ତରେ ସେ ଠିକ୍ ସନ୍ତସ୍ତ ପ୍ରକୃତି ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲା; ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରସବ କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିଳିଦେବାକୁ ଗୋଡ଼ାଉ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ପୁଅମାନେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲାଗି ମା ପାଖରୁ ଧାଇଁ ପଳାଉଥିଲେ ।

ଘନା ସାହୁର ସାନପୁଅ ଦିଓଟିଙ୍କଠାରୁ ସେ ନିଷ୍କୃତ ପାଇଲା କିପରି ସେ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଦରକାର । ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୂରୀଙ୍କ ଦାସୀ ପଦ୍ମାର ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କ ପାଇଁ ମାସକୁ ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ଖଞ୍ଜି ଥିଲେ । ପଦ୍ମା ପିଲାଦିଓଟିଙ୍କ ବାବଦରେ ଦଶ ପନ୍ଦର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି, ବାକି ଟଙ୍କାତକ ନିଜ ଭୋଗବିଳାସରେ ଲଗାଉଥିଲା । କିଛିଦିନ ପରେ ହଠାତ୍ ହଜାଜା ରୋଗରେ ତାର ଦୁଇଟିଯାକ ପିଲା ଏକାଦିନକେ ସଂସାର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ତେଣିକି ତା ଶୂନ୍ୟ ଘରକୁ କାନୋ ମାସକୁ ବୁକୁଳାଏ ଟଙ୍କା ନ ଆସିବ ଭାବେ, ପଦ୍ମା ସେହି ବୟସର ଆଉ ଦୁଇଟି ପିଲା ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଦିନେ ହଠାତ୍ ଦଳିକୋଠାରେ ଘନା ସାହୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ତା ସାନପୁଅ ଦିଓଟିଙ୍କ ଦେଖି କହିଲା, “ଆହା, ଏମିତି ଦିଓଟି ପିଲା ମୋର ଘେବେ ଥାଆନ୍ତେ, ମୋ ଅନ୍ଧାର ଘରଟା କେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରନ୍ତେ କି !”

ସାହୁଆଣୀ ଶୁଣି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଏ ଦିଓଟି ନିଅନା । ମୋ ଘର ଅନ୍ଧାର ହେଇ ତମ ଘର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେଲେ, ମୁଁ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ କରିନାହିଁ ।” କଥା ଶୁଣି ହେଲା, ପଦ୍ମା ପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କ ବାବଦରେ ଖଜଣାସବୁ ଘନା ସାହୁକୁ ମାସକୁ ତା ଷାଠିଏ ଟଙ୍କା ଭଡ଼ାରୁ ଦିଅନ୍ତା କର ଦେବ । ପଦ୍ମା ତା ବୁକୁଳି ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ନୁଆପିଲା ଦିଓଟିଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁରୁଣା ପିଲାଙ୍କଠାରୁ କିଛି ତପାତ୍ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସନ୍ତେହକୁ ସ୍ଥାନ ନ ଦେବା ପାଇଁ ପଦ୍ମା ବେଳେ ବେଳେ କହେ, “ଦେଖନା, ଠିକ୍ ତମର ପରି କମିତି ଦିଶୁଛନ୍ତି ।”

ସେ ଘଟଣାର କିଛିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଘନା ସାହୁ ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଚମ୍ପା, ସାରା ଏବଂ ହରିଆ ତାଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ଦିଓଟିଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଏକାବେଳକେ ମନରୁ ଯୋଛାଦେଲେ । ସାନ ପିଲା ଦିଓଟି ପଦ୍ମା ଘରେ ବେଶ୍ ସୁଖରେ ରଜାପୁଅ ଆଖ୍ୟାରେ ଖୁବ୍ ଆଡ଼ାରେ ରହୁଲେ । ଅଶ୍ରୁମୟ କଦର୍ଯ୍ୟ କଥା କ୍ରମେ କାନିବାଟେ ଆଉ ନ ପଶିବାରୁ ତାଙ୍କ ଜିଭବାଟେ ବାହାରିଲା ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଜଗତର ଗୋଟାଏ ଦିଗର ନିତି ସେ ଷଠି ଯାହା ଭାଗ୍ୟରେ ଦୁଃଖ ଲେଖି ପଠାଇଥାଏ, ସୁଖ ତାକୁ ବେଶି ଦିନ ସହେ ନାହିଁ । ଘନା ସାହୁର ମକଦ୍ଦମା

ବିଗ୍ରହରେ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା ଯେ ପଢ଼ା ନାମରେ କୌଣସି ଏକ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଠାରୁ ସେ ମାସରେ ଦଶ ଟଙ୍କା ପାଏ । ଦିନେ ସକାଳେ ପଢ଼ାର ପିଲା ଦିଓଟି ଖୋଲି ବୁଲିବାକୁ ଘରୁ ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି, ପୋଲିସ ପ୍ରପାଞ୍ଚ ଆସି, ତାକୁ ଗିରଫ କରିନେଇ, ତା ଘରେ ତାଲା ପକାଇ ଚାଲିଗଲେ । ପିଲାମାନେ ଫେରି କବାଟ ବନ୍ଦ ଥିବା ଦେଖି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପଡ଼ୋଶୀମାନେ ଦୟା ବହୁ କହିଲେ, “ତୁମ ମା ପରା ଫାଣ୍ଡିରେ ଯାଇ ଅଛି; ସେଇଠିକୁ ଯାଅ ।”

ଦିନେ ସଂସାରରେ ହଠାତ୍ କାହିଁକି ଭାରି ଅଣ୍ଟା ପବନ ବହୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶୀତ ହେଉଥିଲା । ହରିଆ ସେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ଉଣାଘର ଘର ଦୁଆରେ ଠିଆ ହୋଇ ତା ଘର ଭିତରକୁ ଏପରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରି ଚାଲିଥିଲା, ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ଯେ ସେ ସତେ ଅବା ସେହି ଘରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଚାଲିଛି; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଉଣାଘର ଖୁରୁଟା ଉପରେ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ହରିଆ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ବ୍ୟବସାୟ ଖୋଲିଥିଲା; ମଫସଲ ଉଣାଘରମାନଙ୍କୁ ଭଲ ଭଲ କଟକଣା ଖୁରୁ ଶୁଣା ଦାମରେ ବର୍ତ୍ତା କରି କିଛି କିଛି ରୋଜଗାର କରୁଥିଲା । ସେ ବ୍ୟବସାୟର ନାମ ସେ ‘ଉଣାଘର ଖିଅର’ ଦେଉଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ହଠାତ୍ ଦୁଇଟି ପିଲା-ଆସି ଉଣାଘରର ଭିତରେ ପଶିଲେ । ସେମାନେ ଭଲ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଥିଲେ ଏବଂ ବେଶ୍ ସଫାସୁରୁରା ଦିଶୁଥିଲେ । ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ସେମାନେ କଣ କଲେ କେଜାଣି, ଉଣାଘର ପିଲା ଦିଓଟାଙ୍କୁ ମାର ମାର ଦାଣ୍ଡକୁ ପେଲିଦେଇ, କହିଲା, “ମୋ ଘରଟା ଧର୍ମଶାଳା ବୋଲି ଭାବିଛ ନା କଣ ? ତୁମେ ତ ଏ ଖୁରୁ ଚୋରୋଉଥିବ ।” କହି, ଉଣାଘର ଦୁଆର କଳି ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ପିଲା ଦୁହେଁ ବିକଳ ସ୍ଵରରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହରିଆ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲା, “କିରେ କାନ୍ଦୁଛ କାହିଁକି ?”

ବଡ଼ ପିଲାଟି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଆମେ ଆଜି ଶୋଇବୁ କୋଉଠି ?”

“ଏଇଥି ପାଇଁ ଏଡ଼େ ଭାବନା ? ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଆସ ।” ପିଲା ଦୁହେଁ ଗୋଟାଏ ରଜାର ଅନୁସରଣ କରି ଗଲା ପରି ହରିଆ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ । କିଛି ବାଟ ଯାଇ ହରିଆ ପଚାରିଲା, “ତୁମେ ଖାଇଛ ନା ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ହଁ, କାଲି ଖାଇଥିଲୁ ।”

“କାହିଁକି, ତୁମର କଣ ବାପ ମା ନାହାନ୍ତି ?”

“ଅଛନ୍ତି । ତେବେ ସେ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି, ଆମେ ଜାଣିନା ।”

“ଆହୁ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବି, ଆମେ କିଛି ଖାଇ ନିଅ ।”

କହି, ସେ ଠିଆ ହେଲା ଓ ତା ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ରରେ ଯେତେଗୋଟି କଣ ଥିଲା ସବୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଶେଷରେ ପାଖଟା ଅଧିକ ବାହାର କଲା । ଅତେଇ ପଇସାର ମୁଦି ଉଣୁଡ଼ା କଣାହେଲା । ଦୋକାନୀ ଏକାଠି ମାସି ଦେବାରୁ ହରିଆ କହିଲା, “ଆମେ ପରା ଦିନ ଜଣ ଅଛୁ; ତନ ଭାଗ କରି ବାଣ୍ଟିଦେ ।” ତହିଁ ସେ ପିଲା ଦିଓଟିକୁ କହିଲା, “ନୀଅ, ଶ୍ରେବାଅ ।” ପିଲା ଦୁହେଁ ଖାଇବେ କଣ, ଆବମୁଦି ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ହରିଆ ଠୋ ଠୋ ହସି ପକାଇ କହିଲା, “ଦିଅ ପେଟିଦିଅ; ବସିଛ କାହିଁକି, ଛତରେ ?”

—୪୩—

ହାତୀପେଟ

ଦୋକାନରୁ ବାହାରି ହରିଆ ଶୁଣିଲା, “କି ରେ ଭାଇ ହରିଆ !”

“କି ରେ ଭାଇ, ଉଛୁବା ନା କଣ ?” ଉଛୁବା ଭଲ ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧି, ଆଖିରେ ପ୍ରଚକ୍ଷୁଲଗାଇ, ଭଦ୍ରଲେକ ବେଶରେ ବାହାରି ଥିଲା । ଦେଖି ହରିଆ କହିଲା, “ଖୁବ୍ ତ ବେଶଟା ବାନ୍ଧିବୁ । ସେ ଦିନ ସେ ଯୋଉ ବୁଢ଼ା ଡିଡେ ଗାଳି ଦେଲା, ତାରି ଫଳ ପରା ଏଇଟା !”

“ରୁପୁ, ରୁପୁ; ମୁଁ ଯାଉଛି ଗୋବିନ୍ଦାକୁ ଦେଖିବାକୁ ।”

“କରେ ସେ ପରା ଜେଲ୍‌ଖାନାରେ ?”

“ଆଉ ଅଛି କି ? ମାରିଦେଇଛି ପଟି । ପାଳି ପୋଲିସ ବାଲିଏ ତାକୁ ପାରନ୍ତେ ? ତାଙ୍କର ଦି ଆଖି । ଆମେ ହେଲେ କନ୍ଦୀର ଜାତି ଜନ୍ମୁ; ଆମର ଚାରି ଆଖି—ତଳେ ଦୁଇ ଉପରେ ଦୁଇ । ବୁଝିଲେ ଦିଶିବ, ଭାସିଲେ ଦିଶିବ ।” ଉଛୁବା ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବାଡ଼ି ଧରିଥିଲା । ହରିଆ ତା ଠୁଲଟା ଧରି ଭାଡ଼ି ଦେବାରୁ ଭାଡ଼ି ଗୋଟାଏ ଗୁପ୍ତି ବାହାରିଲା । ପିଲା ଦୁହେଁ ଡରି ପଛକୁ ହଟିଗଲେ । ହରିଆ ପଚାରିଲା, “ଆଜି କଣ ସେ ପାଳି ଜନାଦିନିଆ ସାଙ୍ଗେ ଲଢ଼େଇ ପଟେ ହବ କି ?”

“ଦେଖାଯାଉ କଣ ହେଉଛି । ତୁ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ରେ ?”

“ଏ ପିଲା ଦି’ଟା ପାଇଁ ଗୋଟେ ଶୋଇବା ଜାଗା ଠିକ୍ କରିବାକୁ । ତୋ ଜାଣିତାରେ କୋଉଠି ଘର-ଫର କିଛି ଅଛି ?”

“ଅଛି, ସେ ହାତାପେଟରେ ।” ହରିଆ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲା, “ହାତା ପେଟରେ ! ତା ଅର୍ଥ ? ନା, ବାବୁ, ଏତେ ଦୂର ଚାଲି ହାତାପେଟକୁ କାହିଁକି ଯିବେ, ଏଠି ତୋ ପେଟ ଥାଉ ଥାଉ ? ନା, ଭଲ କହନା, ଠିକ । ଅଙ୍କା ନୁହେଁ, ସତେ ଦରକାର ମ; ମୋ ରାଣ ।”

“ହଁ, ତୁ ସେ ହାତାଟା ଦେଖିନୁ ? କିଛି ଖାଇ ମୁହଁରେ ଯୋଉଟା ଅଛି । ଗଙ୍ଗା ତଳଠୋଉ ସେଟା ଭଲ, ପାଣି ପବନ ଲାଗେ ନାହିଁ ।”

“ଆଉ, ଯିବାକୁ ବାଟ ?”

“ତା ପାଟି ବାଟେ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗଲି ଯିବାକୁ ହବ । ସେଠେକ ଯାଇ ରହିଲେ ଶିଳ୍ପବନରେ କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ; ଛେଚେଡ଼ା ପୋଲିସ ବି ନୁହନ୍ତି । ତୁ ତ ଚଢ଼ି ଭିତରେ ପଶିଯିବୁ; ଚନ୍ଦ୍ରା କଣ ?”

“ଏ ପିଲୁ ଦି’ଟାଙ୍କ ପାଇଁ ତେବେ ଗୋଟେ ସିଡ଼ି ଦରକାର ହବ ।” ଶୁଣି, ଉତ୍ସବା ଠୋ ଠୋ ହସିଲା ଓ ହସି ସାରି ପଚାରିଲା, “କି ରେ ଏ ଦି’ଟାଙ୍କୁ ପାଇଲୁ କୋଉଠୁ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ଗୋଟାଏ ଭଣ୍ଡାରୀ ମୋତେ ଭେଟି ଦେଇଛି ପରା ।” ଉତ୍ସବା କିଛି ସମୟ ନରବ ରହି ପଚାରିଲା, “ଭଲ, ମୁଁ କଣ ଚିହ୍ନା ପଡ଼ିଯାଉଛି ? ତୁ ତ ଖୁବ୍ ଜଲ୍ଦି ଚିହ୍ନି ଦେଲୁ ।” କହି, ସେ କୁରୁତା ପକେଟରୁ କାଢ଼ି ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ରଙ୍ଗ ବୋଲି ହେଲା ଏବଂ ନାକରେ ଗୋଟେ ଫାଣିଆ ପିନ୍ଧିଲା । ଦେଖି, ହରିଆ କହିଲା, “ତମଜାର । ଆଉ କାହା ବାପର ସାଥ ଅଛି ତତେ ଚିହ୍ନେ । ଆଜ୍ଞା, ଯା । ମୁଁ ତ ଚାଲିଲି ମୋ ଉଆସକୁ । ତୋର ଯେବେ ଦରକାର ପଡ଼େ ଯାଇ ଖବର ଦବୁ । ମୋର ଦୁଆରୀ ନ ଥିବେ, ଭଲ ! ତାକିରୁ, ‘ହରିଆ ମହାରାଜ’ । ତେବେ, ଆମେ ଭିତରୁ ବାହାରି, ଦୁଆରେ ବିଳେ ହେଇ ତୋ କଥା ଶୁଣିମୁ ।”

ସିପାସୀ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଦଶ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରବାଟୀ କିଛି ଗଡ଼ଦ୍ୱାରରେ ଦୁଇଟା ପୁରୁଣା ହାତା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ଭଲପଡ଼ି ବାକି ଗୋଟାଏ ଦରକାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ହାତାଟା ଅନେକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଚୁନ ଏବଂ ଫୁକିରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା । ତା ପେଟଟା ପୋଲି । ଇଂରେଜ ଓଡ଼ିଶା ଜୟ କଲା ପରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାଙ୍କ ନବତଳ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଭର୍ତ୍ତି ରୁଣି ହୋଇଗଲା । ଇଂରେଜ ସରକାର ବାରବାଟୀରେ ଗୋଟାଏ ବାରୁଦଘର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ବାରୁଦ ଘର ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଫାଟକ ମରାମତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହାତାଟା ମରାମତ କରିବାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ଗଜପତିଙ୍କ ପୂର୍ବ ସମ୍ପର୍କର

ଭଗ୍ନାବଶେଷସ୍ବରୂପ ଦରଭଙ୍ଗା ହାତୀର ପ୍ରତିମା ସେ ବସ୍ତ୍ରୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଏକାକୀ ଠିଆ ହୋଇ ରହୁ, ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଉଥିଲା । ଭବୁକ, ଚନ୍ଦ୍ରାଶୀଳ, ସ୍ବଦେଶବନ୍ଧୁକ ଲୋକେ ସେ ବାଟେ ଲୋବେଲେ ନିଜ ନିଜର ମାନସିକ ବେଦନା ଅନୁପାତରେ କିଏ ଗୋଟାଏ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସ ପକାଉଥିଲା, କିଏ ବା ଅଖିରୁ ଟୋପାଏ ଲୁହ ପୋଛୁଥିଲା ।

ସେହି ହାତୀ ପାଖରେ ଯାଇ ହରଥା ପିଲ ଦିଓଟିଙ୍କି ଧରି ପହଞ୍ଚିଲା । ମୁଣ୍ଡିଟାକୁ ଦେଖି ପିଲ ଦୁହେଁ ଅରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସାନ ପିଲଟି କାନ୍ଦ ପକାଇବାକୁ ବସିଲା । ହରଥା କହିଲା, “ପାଟି କରନା, ଶୁଣିଲେ ସିପେଇ ଧାଇଁ ଆସି ଧରି ନେଇଯିବେ ।” ଶୁଣି, ପିଲ ଦୁହେଁର ଆହୁରି ଅଧିକ ଭୟ ହେଲା । ତେବେ, ଭୟ ଗୃଧରେ କାନ୍ଦ ସ୍ବର ରୁକି ହୋଇ ରହିଲା । ସେ ବେଳଟା ଭାରି ଦୁଃସମୟ । ଖାଲି ଯେ ବର୍ଷା ହୋଇ ଆସୁଥିଲା ତା ନୁହେଁ; ଘଡ଼ଘଡ଼ ଚଡ଼ଚଡ଼ ଶବ୍ଦରେ ଆକାଶ ବିଦାଣ୍ଡି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ।

ହରଥା ଗୁହଁ ଦେଖିଲା ନିକଟରେ ମିସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସିଡ଼ି ଡେଇଁହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ସିଡ଼ିଟାକୁ ଆଖି ହାତୀ ମୁହଁ ପାଖେ ପକାଇ କହିଲା, “ଯାଅ, ଚଡ଼; ତା ପରେ ଭିତରକୁ ଗଲିଯିବ ।” ଶୁଣି, ପିଲ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପର ମୁହଁକୁ ଗୁହଁଲେ । ହରଥା ପଚାରିଲା, “ଡରୁବ ନା ?” ତହୁଁ ସେ ବିନା ସିଡ଼ିରେ ଉପରକୁ ଚଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଓହ୍ଲାଇଆସି ବଡ଼ ପିଲଟିକ ସିଡ଼ିବାଟେ ଉପରକୁ ନେଇଗଲା । ବଡ଼ ପିଲ ଉପରେ ବସିଲା । ହରଥା ତଳକୁ ଚାଲିଆସି, ସାନ ପିଲଟିକ ଟେକି ସିଡ଼ିର ମଝି ପଟାରେ ବସାଇ ଦେଲା । ତହୁଁ ସେ ବଡ଼ ପିଲକୁ ସାନପିଲ ହାତ ଧରି ଉପରକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ କହିଲା ଏବଂ ନିଜେ ତାକୁ ତଳୁ ଟେକିଲା । ସାନପିଲଟି ଉପରକୁ ଯିବା ପରେ ସେ କହିଲା, “କଣ ଗଲିଦେଲା ?”

ହରଥା ପ୍ରଥମେ ହାତୀ ମୁହଁ ବାଟେ ପେଟ ଭିତରକୁ ଗଲି ଚାଲିଗଲା । ତା ପରେ ସାନପିଲଟିର ମୁଣ୍ଡ କଣା ପାଖେ ରଖି, ବଡ଼ ପିଲକୁ କହିଲା, “ତୁ ପଛରୁ ପେଲେ, ମୁଁ ଆଗରୁ ଟାଣୁବି ।” ସେହି ଉପାୟରେ ସାନପିଲ ପେଟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ବଡ଼-ପିଲ ପାଇଁ କୌଣସି ପରପାଟି ଦରକାର ହେଲା ନାହିଁ । ପିଲମାନେ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ କଲ୍ କଲ୍ କଲ୍ ଚିତ୍ତ ଶବ୍ଦରେ ହାତୀ ପେଟ ଭିତରଟା କମ୍ପି ବାକୁ ଲାଗିଲା । ପିଲ ଦୁଇଟା ଭୟରେ ଥରିଲେ । ହରଥା ଝିକମିକ ପଥର ଠୁକାଇ ସେଠାରେ ପଡ଼ୁଥିବା ଗୋଟାଏ ଅଟାରେ ନିଆଁ ଧରାଇଲା । ସେଥିରେ ଆଲୁଅ ଅପେକ୍ଷା ଧୁଆଁର ମାନ୍ଦା ବେଣି ମିଳିଲା । ଉତ୍ସବା ସେଠାରେ ଖଣ୍ଡେ ଛୁଣ୍ଟା ପଟି ରଖିଥାଏ । ସେ ପଟି-ପକାଇ, ତଳ-ଜଣାଯାକ ଲଗାଲଗି ଯାକିଥିବା ହୋଇ ଖୋଜିଲେ । ହରଥା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ନିଜ କମ୍ବଳ ଖଣ୍ଡି ଘୋଡ଼ାଇଦେଇ କହିଲା, “ଏ ବନାତଟା

ମାଙ୍କଡ଼ମାନେ କାହା ଘରୁ ଆଣି ଧରି ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ି କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ମଝିରେ ପଶି ଛଡ଼େଇ ଆଣିଚ । ଯୁକୁ ଫୁଲର ଲୁଟି ମାଲ ବୋଲି କହ । ଭାରି ଭଲ ଚକ ଖଣ୍ଡେ ।”

ପିଲା ଦୁହେଁ ତା କଥା ଚୁହିଲେ କି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭୟ କରିବାର ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ କାରଣ ଘଟିଲା । ଯେଉଁ କଲି କଲି ତେଁ ଗୁଁ ଶବ୍ଦ କିଛି ସମୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା । ହରିଆ କହିଲା, “ଡରନା, ପିଲାଏ । ମୁଷାଗୁଡ଼ାକ ଏମିତି ହୋଉଚନ୍ତି, କାମୁଡ଼ିବେ ନାହିଁ ଯେ । ଆମେ ତ ବନାତ ଘୋଡ଼େଇ-ହେଇ ଶୋଇଚେଁ । ଖାଲି ହୁସିଆର ଥିବ, ଗୋଡ଼ ହାତ ମୁହଁ କିଛି ପଦାକୁ କାଟିବନାହିଁ । ନୋହଲେ କାମୁଡ଼ି ଦେବଟି । ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ ଏ ଜନ୍ତୁଗୁଡ଼ାକ ।”

ରାତି ପାହୁବାକୁ କିଛି, ବଳମ୍ବ ଅଛି ତଳେ ଗୋଟାଏ ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ତା ପରେ କାହାର ଡାକ ଶୁଣି, ଆଉ ଜଣେ ଲହଲା, “ଗୁଲ, ଭାଇ, ଯାଉଚି ।” କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ହାଡ଼ା ପେଟ ତଳେ ଦୁଇ-ଜଣ ଲୋକ ଠିଆ ହେବାର ଦେଖାଗଲା; ଜଣେ ସ୍ତବକ, ଆଉ ଜଣେ ପିଲା । । ଝୁପୁ ଝୁପୁ ବର୍ଷା ହେଉଥିଲା । ସ୍ତବକ ଜଣକ କହିଲା, “ହରିଆ, ତୋର ଟିକିଏ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଯିବା ଦରକାର । ଆ ଚଞ୍ଚଳ ।” ହରିଆ କିଛି ନ ପଚାରି ଉଠିବାର ଦେଲା, “ଗୁଲ, ଉଠିବା ଭାଇ । କଣ ବେଶି ଦୂର ?”

— — —

— ୪୪ —

ପ୍ରାଣ ଲାଗି ସବୁ

ସେହି ରାତିରେ ଦରଘାବଜାର କଏଦଖାନା ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ଘଟଣା ଘଟିଲା । ଗୋବିନ୍ଦା, ଚନ୍ଦ୍ରା, ସାଧୁଆ ଏବଂ ଦାନାସାହୁ ମିଳି ଜେଲଖାନାରୁ ବାହାରି ପଳାଇଯିବାକୁ ଗୋଟାଏ ସଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିଥିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦା ନିଜ କୌଶଳରେ ଦିନବେଳୁଁ ଖସି ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରା ଗୋପନରେ ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ଘିଆର କରି ରଖିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସେ ସମୟରେ ଜେଲଖାନାରେ ଏତେ କଟକଣା ନଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଦଉଡ଼ିଟି ସହଜରେ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ କ୍ଷମ ହେଲା । ସେ ଗୋଟାଏ ଖୁଆଡ଼ରୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଆଉ ଗୋଟାକୁ ଗଲା, ସେଦିନ ସେ ଦୁଇଟା ନୂଆ ପଦାର୍ଥ ପାଇଲା; ଗୋଟାଏ ସାଧୁଆ, ଅର୍ଥାତ୍, ଅପରାଧର ପ୍ରତିମୁଖି; ଦ୍ଵିତୀୟଟା ଗୋଟାଏ ଲୁହା କଣ୍ଟା, ଅର୍ଥାତ୍, ସ୍ଵାର୍ଥାନତାର ଉପାୟ । ସେଦିନ ରାତିରେ, ସେ ପାଇଥିବା ଲୁହାକଣ୍ଟା

ଓ ନିଜେ ତିଆରି କରିଥିବା ଦଉଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟରେ, ପାଗଲା ଡେଇଁ ଜେଲ୍‌ଖାନା ଭିତରୁ ଚାଲିଗଲା । ସେଥିରେ ତାକୁ ସାଧୁଆର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଚଳିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସାଧୁଆ ମଧ୍ୟ ପଛେ ପଛେ ବାହାରକୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା ।

ସାଧୁଆ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ର । ସେଦିନ ରାତିରେ ଗୋଟାଏ କୋଠାରେ ଏକାଠି ଥିଲେ । ଦାନା ସାହୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ କୋଠାରେ ଥିଲା । ଦାନା ସାହୁ ଜେଲ୍‌ଖାନାରେ ପଶିଲବେଳେ ତା ବିଷୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା ଶୁଣାଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ-ଠାରୁ ସେ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦାବୀ କରୁଥିଲା; ଅନେକେ ମନେ କଲେ ଯେ ତାର ସେ ଦାବୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ସେଥିପାଇଁ କଏଦମାନେ ତାକୁ ଜମିଦାର ନାମ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ହାକିମ କିମ୍ବା ସିପାହୀମାନେ କେହି ତା ଜମିଦାରର ଅଣ୍ଟାମାତ୍ର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେଥିଲିଖି ଦାନା ସାହୁ ପିଠିରେ ପ୍ରତିଦିନ ମାତ୍ର ବସେ । ଦିନେ ଦିନେ ପ୍ରହାରରେ ତା ଦେହରୁ ଛଲ ଛଡ଼ିଯାଏ । ତଥାପି ତା ଜମିଦାରରୁ ପଇସାଏ ସୁଇଚ୍ ଟେଲିଫୋନା ଭିତରକୁ ଆସିଲାନାହିଁ । ତହିଁ ସିପାହୀମାନେ ନିରାଶ ହୋଇ, ସେ ଉପାୟ ହୁଡ଼ି, ଗୋଟାଏ ଭିନ୍ନ ଉପାୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ; ସଦର ଦରଜା ବାଟେ ଯାଇ ନପାରି, ଗୌର ଦ୍ଵାରରେ ପଶିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ସମେ ଦାନା ସାହୁର ମନ ନେବାକୁ ବସିଲେ । ସିପାହୀମାନେ ଚଳମ୍ପ ଖାଇଲବେଳେ ନିଜେ ଟାଣିସାରି, ଶେଷକୁ ଦାନା ସାହୁ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି । ଦାନା ସାହୁ ପ୍ରସାଦ ପାଇ ପଡ଼ିକ ସକାଶେ ଭୋଗ ହୋଇ ରହେ ।

ଦାନା ସାହୁକୁ କଠିନ ଅପରାଧ ଯୋଗେ ଗୋଟାଏ ଘରେ ଏକୂଟିଆ ରଖାଯାଇଥିଲା । କେବଳ ତାକୁ ଜଣେ ସିପାହୀ ଜଗି ବସୁଥିଲା । ସେଦିନ ରାତି ଦୁଇଟାବେଳେ ଯେଉଁ ସିପାହୀ ଜଗିବାକୁ ଆସିଲା, ସେ ଚଳମ୍ପ ତିଆରି କଲବେଳେ ଦାନା ସାହୁ କହିଲା, “ହଜୁର କାହିଁକି ଏତେ ମେହନତ କରିବେ, ମୋ ଆଡ଼କୁ ପକେଇଦିଅନ୍ତୁ ।” ଦାନା ସାହୁ ସେ ଦିନ ଆଗରୁ ଦୁଇ ଅଣାର କଲିକଟା କଲି ଗଞ୍ଜେଇ ଅଣାଇ ରଖିଥିଲା, ସିପାହୀର ସାମାନ୍ୟ ଗଞ୍ଜେଇରେ ସେତକ ମିଶାଇ ଚଳମ୍ପରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲା । ସିପାହୀ ଚାରି ପୁଲା ଟାଣି ନିଶାରେ ତଳି ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦାନା ସାହୁ କାମରେ ଲାଗିଲେ; ଗୋଟାଏ ଉତ୍ତାପର ଲୁହା ବାଡ଼ର ବାଡ଼ି ଦୁଇଟା କାଟିପକାଇଲା ।

ପ୍ରଶ୍ନ ହୋଇପାରେ, ଜେଲ୍‌ଖାନା କଏଦ ହାତକୁ ଉହା ଆସିଲା କପରି ? ସୃଷ୍ଟିର ଶକ୍ତି ଯେପରି ରହସ୍ୟମୟ, ରାଜ୍ୟ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ତାଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ଶବ୍ଦର ଓ ସମ୍ପର୍କର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ପୋଲିସ୍ ଫୋର୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଗୈର ଆଉ ନରହନ୍ତା ଥାନ୍ତି, ସେହିପରି ଜେଲ୍‌ଖାନାର ଜଗୁଆଳମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ଲୋକ ଥାଆନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ କି କଏଦମାନଙ୍କୁ ବାହାରକୁ

ହଠାତ୍‌ବା ବ୍ୟବସାୟ କରନ୍ତି । ସେମାନେ କଏଦମାନଙ୍କ ବରଦ ଅନୁସାରେ ବାହାରୁ ପାନ, ପିତ୍ତାରେଟ୍, ଅଫିମ ପରି ନାନା ପ୍ରକାର ମୁକ୍ତର ଉପକରଣ ମଧ୍ୟ ଲୁଚାଇ ଆଣିଦିଅନ୍ତି ।

ସେହିପରି କୌଣସି ପିପାସାର କୃପାରେ ଦାନା ସାହୁ ତା କୋଠରୀ ଭିତରୁ ବାହାରି, ଅଗଣାରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇ ହତ ଉପରେ ଚଢ଼ି, ହତରୁ ହତକୁ ଡେଇଁ ବାହାରର ଉଚ୍ଚ ପାତର ଉପରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିଲା ଚନ୍ଦ୍ର । ଓ ସାଧୁଆ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ି ଧରି ଓହ୍ଲାଇ ଯାଇଥିଲେ, ତାହା କଣ୍ଠାରୁ ଖସି ବାହାର ପାଖେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତହିଁ ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ପାତର ଉପରେ ବସିଲା । ବସିଲେ, କାଳେ କାହାକୁ ଦେଖାଯିବ, ଭାବ ସେଇ ଅଣଓସାରିଆ ପାତର ଉପରେ ଶୋଇରହିଲା । ଶୋଇବାରେ ତଳଟା ନିକଟ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଯେତେ ନିକଟ ହେଲା, ସେ ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରାଣ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଚିନ୍ତିତାପାରିଲା । ତା କଳିକା ପାଣି ହୋଇଗଲା । ତଳୁଟା ତଥାପି ଆନେକ ଗନ୍ଧାରିଆ ଦିଶିଲା । ଡେଇଁବାକୁ ତା'ର ସାହସ ହେଲାନାହିଁ । ଏକ ପାଟରେ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ଅପର ପାଟରେ ବଞ୍ଚନ ଓ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପାତର ଉପରେ ଶୋଇ ସେ ଛଟପଟ୍ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଜେଲଖାନା ଦଣ୍ଡାରେ ଦୁଇଟା ବାଜିଲା । ପିପାସା ବଦଳ ହେଲା । ଦାନା ସାହୁ କୋଠରୀରେ ଯାହାର ପାଲି ପଡ଼ିଲା, ସେ ଆସି ଦେଖିଲା, ତା ପୂର୍ବରୁ ଜଗିଥିବା ପିପାସା କୋଠରୀ ପରି ତଳେ ପଡ଼ି ଶୋଇଛି ଏବଂ କଏଦ କୋଠରୀ ଭିତରେ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିପଦ ଦଣ୍ଡା ବାଜିଲା, ଚାରିଆଡ଼େ ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା ଓ ପଡ଼ିଲା, କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା, ମଣ୍ଡାଳ ଧରି ପିପାସାମାନେ ଦଉଡ଼ି-ଧାପଡ଼ି କଲେ; ଦାନା ସାହୁ ପିଣ୍ଡରେ ଆଉ ପ୍ରାଣ ରହିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲାନାହିଁ । ସେ ବାହାରକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିବାକୁ ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ପ୍ରାଣଟା କାହିଁକି ଅକାରଣେ ତ୍ୟକ୍ତ କରିଦେବି ? ଧରି ନେବେ ତ, ନିଅନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ପ୍ରାଣଟା ତ ଆଉ ଯିବନାହିଁ । ଏଇ ପ୍ରାଣ ଲାଗି ପରା ସବୁ ।”

— ୪୫ —

ବାପର ପଥ

ଦାନା ସାହୁ ସେହିପରି ଭାବୁଛି, ହଠାତ୍ ପାତର ତଳେ ଅନ୍ଧାରରେ ଗୋଟାଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଗଲା । ଶରଣ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଜଣେ ଆସି ତା ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଲା । କିନ୍ତୁ ସମୟ ପରେ ପୁଣି ଆଉ ଜଣେ ଆସିଲା । ଶେଷରେ ଆଉ ଜଣେ ଆସି, ମୋଟରେ ଚାରି ଜଣ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ପାତର ସେ ପାଖେ କଏଦଖାନା ଭିତରେ ଗାଡ଼ିରେ ଯେଉଁ

ସିପାହୀ ଜଗି ବସିବା କଥା, ଘୋର ବର୍ଷା ପବନ ଯୋଗେ ସେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରେ, ଗୋଟାଏ ଛେଟିଆ ଛତା ତଳେ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା ।

ଘନା ସାହୁ ନିଷ୍ଠୁର ଆଶା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହଜି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପାଗଳା ତଳେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଗୁରୁଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ଏକାବେଳକେ ଉଠିଦେଲା । ତନିଜଣ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ, ତା'ର ଭୟ କରିବାର ସେତେ କାରଣ ନ ଥାନ୍ତା; ସେମାନେ ଗୋବିନ୍ଦା, ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ସାଧୁଆ ବୋଲି ସେ ଧରିନିଅନ୍ତା । ଚତୁର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉପସ୍ଥିତି ତାକୁ ପାଗଳ କରିପକାଇଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ, କେହି ବାଦ ନ ପଡ଼ି; ଗୁରୁଜଣଯାକ ଅଶ୍ରୁମୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ଘନା ସାହୁ ଆଖି ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ବସ୍ତ୍ରୀର୍ଣ୍ଣ ସିଞ୍ଚି ଦେଖିଲା ପରି ଅନୁଭବ କଲା ।

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ କହିଲା, “ଗୁଲ, ପଲେଇବା ।” ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ସକାଳ ହୋଇଆସିଲଣି । ସିପେଇମାନେ ଆସିଯିବେ । ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଘରୁ ବାହାର ପଡ଼ିବେ । ପୁଣି ଧରା ହବା ସିନା ।” ସେ ଦୁଇଟା ଯେ ଗୋବିନ୍ଦା ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରାସୁର, ଘନା ସାହୁ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରିଲା । ସେତେବେଳେ ପୁଣି ଶ୍ରୀଶାଗଲ, “ଏତେ ଭରତର ହେଉଛ କାହିଁକି ? ରହ, ସେ କାଳେ ଆମ ସାହାଯ୍ୟ ଦରକାର କରିବ ।” ଶୁଣି, ଘନା ସାହୁ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ ତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ।” ଚତୁର୍ଥ ଲୋକଟା ଯେ ସାଧୁଆ, ଘନା ସାହୁର ଆଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । କାରଣ, ସେ କହିଲା, “କ’ଣ କହୁଛ ? ଜମିଦାର ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ ? କ’ଣ ସହଜ କଥା ! କେତେ ଗୁଲକି ଦରକାର । ଜର୍ଦ୍ଦିଆ ଚରି ଗର୍ଜିଠେଇ ଦଉଡ଼ି ବଳିବ, ଚିଠି ଜାଲ କରିବ, ଜାଲ ଗୁରୁ ଗଡ଼େଇବ, ହାତକଡ଼ି ଉହାରେ କାଟି ଛୁଣ୍ଡେଇବ, ଖିଡ଼ିକବାଟେ ଦଉଡ଼ି ବାହାରକୁ ପକେଇବ, ଛଦ୍ମବେଶ ଧରିବ, ତେବେ ସିନା ଯାଇ କପଦଖାନାରୁ ଫିଟିବ । ଜମିଦାର କ’ଣ ଏଥିକ ପାସ ?” ଶୁଣି ଗୋବିନ୍ଦା କହିଲା, “କିଏ ଜାଣେ, ଧରା ହୁଏ ତ ପଡ଼ିଯାଉଲଣି । ଦେଖୁନାହିଁ, ଭିତରଟା ଘଣ୍ଟି ଠଣ ଠଣରେ କମ୍ପି ଯାଉଛି, କୋଲାହଳ ଶୁଭୁଛି, ଆଲୁଅ ଖୁରୁ ଜଳୁଛି । ସେ ଯଦି କୋଠା ଭିତରୁ ବାହାର ଆସିଥିବ, କ’ଣ ଆଉ ଧରା ପଡ଼ି ନ ଥିବ ? କୋଡ଼ିଏଟି ବର୍ଷ ଠୁଳିଦେବେ । ଯାଉ, ତା କପାଳ । ଆମର କ’ଣ ଅଛି । ଏ ପାଣି ପବନରେ ଆଉ କେତେ ଦିନିବା ? ଦେହଟାମାନ ଗରମ କରିବା ଦରକାର । ଗୁଲ ଭାଇ, ଯିବା ତାଡ଼ି ଦୋକାନକୁ ।”

ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କହିଲା, ‘ନା, ସାଧୁ ଲୋକଟାଏ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ଛାଡ଼ି ଯିବାନାହିଁ ।’ ଶ୍ୱେତ୍ରମାନେ ଯେତେ ପାର୍ଯ୍ୟା ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ, ତାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ଥାଏ । ସେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ବଳରେ ସେମାନେ ପ୍ରାଣପଣେ ପରସ୍ପରକୁ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଗୋବିନ୍ଦା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ଧରି,

ରାତିଯାକ ସାଧୁଆ, ଚନ୍ଦ୍ର। ଏବଂ ଘନା ସାହୁକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି କଏଦଖାନା ବାହାରେ ରହିଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ର। ଏବଂ ସାଧୁଆ ବାହାରିଲା ପରେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଗଲ ଗଲ ହୋଇ ସହରଯାକ ଘନା ସାହୁକୁ ଖୋଜି ବୁଲିଛନ୍ତି । ସେମାନେ କାହିଁକି ଜାଣିବେ ସେ ଘନା ସାହୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଜେଲଖାନା ଭିତରୁ ବାହାର ଆସିପାରନାହିଁ ? ସେମାନେ ଖୋଜି ଖୋଜି ଯେତେବେଳେ ନ ପାଇଛନ୍ତି, ପୁଣି ଜେଲଖାନା ପାଖକୁ ଫେରିଆସିଛନ୍ତି ।

ସମସ୍ତେ ବସି ଚନ୍ଦ୍ର। କରୁଛନ୍ତି, ସେପରି ସମୟରେ ଗୋବିନ୍ଦ କହିଲା, “ଭାଇ ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ପଡ଼ିବ ।” ଚନ୍ଦ୍ର। ଚାହିଁ ଦେଇ କହିଲା, ଏ ତ ମୋ’ର ଦଉଡ଼ି ।” ତହିଁ ଉତ୍ତରା ଉପରକୁ ଚାହିଁ କହିଲା, “ଏଇ ତ ଜମିଦାର ଶୋଇବ ପରା ।” ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉପରକୁ ଚାହିଁଲେ । ଘନା ସାହୁ ମୁଣ୍ଡଟା ଟିକିଏ ବାହାରକୁ କାଢ଼ିଲା । ତା ପରେ ଦଉଡ଼ିଟାକୁ ପାରିଲା ଉପରକୁ ନେଇ, ଚନ୍ଦ୍ର। ପୋଡ଼ିଥିବା କଣ୍ଟାରେ ବାନ୍ଧିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଉତ୍ତରା କହିଲା, “ଦଉଡ଼ିର ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ, ଜମିଦାର ବାନ୍ଧିଦବ ।”

ଘନା ସାହୁ ଟିକିଏ ସାହାସ ବାଜି, ଅଥଚ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ କରି, ଉପରୁ ଧୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, ‘ମୁଁ ଏକାବେଳକେ ଓଢ଼ା ହେଇଯାଇଛି ।’

“ଆଜ୍ଞା, ଆ, ଆମେ ଗରମ କରିଦବୁ ।”

“ମୁଁ ହଲୁଚଲୁ ହେଇ ପାରୁନାହିଁ ।”

“ତୁ ଖସି ଆ, ଆମେ ଧରିନବୁ ।”

“ମୋ ହାତ କୋଲ ମାରିଯାଇବ ।”

“ଖାଲି ଦଉଡ଼ିଟା ବାନ୍ଧିଦେ ।”

“ମୁଁ ପାରିବନାହିଁ । ଦେଖ, ସ୍ଵାଡ଼େ ଭିତରେ ଭାରି ଖୋଜା ତନଖା ଚାଲିବ; ଏପଟକୁ ମୋହିଲେ କି କ’ଣ । ନା, ବୁଲିପଡ଼ିଲେ । ସେଆଡ଼େ ଖୋଜି ଆସୁବନ୍ତି, ଟିକିଏ ତେରୁଅଛି ।”

ଉତ୍ତରା କହିଲା, “ଆମ ଭିତରୁ ଜଣେ କିଏ ଉପରକୁ ଯିବା ଦରକାର ।” ଶୁଣି ଚନ୍ଦ୍ର। କହିଲା, “ଏ ବାଟେ ଚଢ଼ି କେବଳ ଗୋଟାଏ ପିଲା ଯାଇପାରେ, ବଡ଼ ମଣିଷ ପାରିବେନାହିଁ ।” ଉପରୁ ଘନା ସାହୁ କହିଲା, “ହଁ” । ସାଧୁଆ ପଚାରିଲା, “ଆମେ ପିଲାଟାଏ ଅଇଛୁକା କାହୁଁ ପାଇବା ?” ଆଜ୍ଞା, ଟିକିଏ ସବର କର”, କହି, ଉତ୍ତରା ଚାଲିଗଲା ।

ରାତି ପାହୁବା ସମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, । ସେ ଝିଅ କହୁଳରେ କେହି ବାହାରକୁ ବାହାର ନ ଥିଲେ । ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯାଇ ଅଧ ଘଣ୍ଟାକ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆକୁ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ଅଧଘଣ୍ଟାକ ଘନା ସାହୁକୁ ଅଧ ପ୍ରଶ୍ନ ପରି ଲାଗିଲା । ସାଧୁଆ ହରିଆକୁ ଦେଖି କହିଲା, “ଟୋକ ଟା ତ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ପରି ଦିଶୁଛି ।” ଶୁଣି, ହରିଆ କହିଲା, “ମୋ ପରି ଟୋକାଗୁଡ଼ାକ ମଣିଷ; ଆଉ ତୋ ପରି ମଣିଷଗୁଡ଼ାକ ଟୋକାଙ୍କଠାରୁ ବି ସୁନା ।” ଗୋବିନ୍ଦା କହିଲା, “ବେଶ୍ ପାଟି ଝଣ୍ଡେ ପାଇଛି ଏକା ।” ଚନ୍ଦ୍ର । ସେଥିରେ ମିଶାଇଲା, “କଟକା ଟୋକା ନା, ଖଳରେ ତ ଆଉ ତିଆରି ନୁହେଁ, ହାଡ଼ ମାଉଁସ ମଣିଷ ।”

ହରିଆ ଦୌଡ଼ିବ ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡ ଦାନ୍ତରେ କାମୁଡ଼ି ଧରି, ଦୁଇଟା କାନ୍ଥ ମଝିରେ ଥିବା ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଫାଙ୍କ ବାଟେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ଯାଇ ଚମକପଡ଼ି, ମନେ ମନେ କହିଲା, “ଆରେ ଯିବା ତ ମୋ ବାପ । ହଉ, ସେଥିରେ କଣ ଅଛି ? ଆସିବ, କଣ ଆଉ ଫେରିଯିବ ? କହି, ଦଉଡ଼ିଟା କଣ୍ଠାରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ ତଳକୁ ଖସିଆସିଲା । ଘନା ସାହୁ ପଛେ ପଛେ ଆସି ତଳେ ଠିଆ ହେଲା । ସେ ତଳେ ପହଞ୍ଚିବାରେ ତା ଶୀତ, ଜଡ଼ତା, ନୈରାଶ୍ୟ ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ଓହ୍ଲାଇବା ମାତ୍ରେ ସେ ପଚାରିଲା, “କାହାକୁ ଖାଇବାକୁ ଠିକ କରବ ?” ଚନ୍ଦ୍ର । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ସେ ଠିକ୍ ହେଇବ । ସାହେବଜୀବା ବଜାରରେ ଗୋଟାଏ ଘର । ବେଶ୍ ସୁବିଧା; ଆଖପାଖେ ଆଉ ଘରଫର ନାହିଁ । ଘରଟା ପୁଣି ଗୋଟାଏ ବଗିଚା ଭିତରେ । ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ୀ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଟୋକା ଥାଆନ୍ତି । ବାକି ବୁଢ଼ାଟାଏ କୋଉଦିନ ଥାଏ, କୋଉଦିନ ନଥାଏ ।”

ଘନା ସାହୁ ପଚାରିଲା, “ଏଇଘରରେ ହବ, ନା-ଆଉ କୋଉ ଦିନକୁ ଠିକ କରବ ?” ଶୁଣି, ଗୋବିନ୍ଦା କହିଲା, “ତୋ ଝିଅ ଚମ୍ପା ତ ଯାଇଥିଲା ଦେଖିବାକୁ ?” ମାତ୍ର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କହିଲା, “ସେଟା ହେଲାନାହିଁ; ଚମ୍ପା ଆସି ନାହିଁ କରୁନାହିଁ ।” ଶେଷରେ ଘନା ସାହୁ କହିଲା, “ନୁହେଁ, ଆମେ ନିଜେ ଯାଇ ଦେଖିବା ଦରକାର । ସେ ଛନ୍ଦଣାଇ କଥା କାହିଁକି ଶୁଣୁବ ?” ଶୁଣି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ କହିଲେ, “ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।”

ସେସବୁ ଗଲ୍ଲ ମଧ୍ୟରେ ହରିଆ ଆଡ଼କୁ କେହି ଆଡ଼ି ଆଖିରେ ସୁଦ୍ଧା ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ବାପଠାରୁ ପଦେ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ସେ ଆଶାକରି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ସେତେବେଳେ ନ ଶୁଣିଲା, ସେ ଶେଷରେ କହିଲା, “ମୋ ଦେହାନ୍ତ ଆଉ କିଛି କାମ ନାହିଁ ତ ? ମୁଁ ଚାଲିଲି । ମୋ ପିଲା ଦିଅଁଟା ଫେରେ ସେଠେଇ ଶୋଇବନ୍ତି, ଯାଇ ଉଠେଇବାକୁ ହବ । ନ ହେଲେ ରାତିଯାଏ ସିନା ଶୋଇଥିବେ ।”

ହୁରିଆ ଚାଲିଗଲା । ତା ପଛରେ ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଜଣ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଏକାଠି ମିଳିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋବିନ୍ଦା ଦାନା ସାହୁକୁ ଭୁନି କରି ପଚାରିଲା, “ସେ ଟୋକାଟାକୁ ଚାହିଁଲୁ ତ ?”

“କୋଉ ଟୋକା ?”

“ସେ ପାଟଣାରେ ଚଢ଼ିଥିଲା ମ ! ସେ ତୋ ପୁଅ ନୁହେଁ ?”

“ହାଁ, ସେ କାହିଁକି ମୋ ପୁଅ ହୁଅନ୍ତା ? ତୋ ପୁଅ ହେଉ ।”

“ନା ରେ, ତାରି ଯୋଗେ ତ ତୁ ଆଜି ବଢ଼ିଲୁ ।”

“ଓ, ତେବେ ସେ ତା ବାପର ପୁଅ, ଗୋବିନ୍ଦା ଭାଇ ।”

—୪୭—

ଝିଅ କଣ କଲୁ ?

ଡକାୟତମାନେ ସାହେବଜାଦା ବଜାର ଘରଟା ଲୁଟି କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି କରି, ତାହା ଜଗିବା ନିମନ୍ତେ ଆଗରୁ ଚମ୍ପାକୁ ପଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଘରେ କିଏ ରହୁଥିଲା, ଚମ୍ପା ଯେତେବେଳେ ଜାଣିପାରିଲା, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଦୂରରେ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ତା ଛଡ଼ା, ସେ ବନମାଳୀକ ନେଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ବନମାଳୀ କମେ ରମା ଘର ବଗିଚା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସନ ୧୨୭୫ ସାଲ ବସନ୍ତ କାଳଯାକ ଦୁଇଟି ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ସେହି ପାର୍ଥିବ ବଗିଚା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅର୍ପାୟ ସମ୍ପଦ ଢାଳି ରଖିଲେ ।

ବନମାଳୀ ରମା ସହିତ ଘର ଭିତରେ କେବେ ପାଦ ପକାଇଲାନାହିଁ । ବଗିଚାର ଗୋଟିଏ ରମଣୀୟ ଲତାକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ଦୁହେଁ ବସି ରହନ୍ତି । ସେ କୁଞ୍ଜଟିରେ ବସିଲେ ଦାଣ୍ଡର ବାଟୋଇ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କର ପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ । ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କର ଗଳ୍ପ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ବିଷୟର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏନାହିଁ । ଚୁଡ଼ିଆଣୀ ପେଟ ଭିତରୁ ସୁତା ବାହାର କଲପରି, ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା ନିଜ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରୁ ଗଳ୍ପର ଅସରନ୍ତି ବିଷୟ କାଢ଼ିପାରନ୍ତି । ବନମାଳୀ ଓ ରମା ସେ କୁଞ୍ଜରେ ବସି ଗଳ୍ପରେ ଲାଗିଥିଲାବେଳେ, ବଗିଚା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେମାନେ ଶୁଣି ପାର ନ ଥାନ୍ତେ । ବନମାଳୀ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆସି ପ୍ରାୟ ଅଧରାତି ସମୟରେ ପଦ୍ମନାଭ ବସାକୁ ଫେରିଯାଏ ।

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବନମାଳୀ ରମା ସହୃଦ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ବାଟରେ ଶୁଣିଲା, “ନମସ୍କାର, ବନମାଳୀ ବାବୁ ।” ସେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁ ଚମ୍ପାକୁ ଦେଖିଲା । ଚମ୍ପା ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁଦିନ ବନମାଳୀକୁ ରମା ଘର ପାଖେ ଆଣି ଉଡ଼ି ଦେଇଗଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେ ଚମ୍ପାକୁ ଆଉ ଦେଖି ନ ଥିଲା । କେବଳ ସେହିକି ନୁହେଁ, ତା କଥା ସେ ପାସୋର ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲା । ସେଦିନ ତାକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖି ସେ ଟିକିଏ ବିକ୍ରନ୍ତ, ଏପରିକି ବିରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଉଠିଲା । ଚମ୍ପା ଯେ ତା ବାପାଙ୍କ ଆଦେଶପତ୍ରରେ ଲିଖିତ ଘାମା ସାହୁର ଝିଅ, ସେ ତାହା ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ତାକୁ ଦେଖି ଉଦାସୀନ ଭାବରେ କହିଲା, “ଓ, ଚମ୍ପା ।” ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ଚମ୍ପା ଦୋଷାଭେଦ କରି ପଚାରିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ତୁମର କି ଦୋଷ କରିଛି ? ମୋତେ କାହିଁକି ଫିଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି ?” ବନମାଳୀ ଫ୍ରୋକରେ ଉଠିବ ଦେଲା, “ନା ।”

ବାସ୍ତବରେ ଚମ୍ପା ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେବାକୁ ବନମାଳୀର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲା; ବରଂ କୃତଜ୍ଞ ହେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ କୃତଜ୍ଞତା ନ ଦେଖାଇବାରୁ ଚମ୍ପା ପୁଣି କହିଲା, “ମୋତେ କହ ।” ମାତ୍ର ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲାନାହିଁ କିମ୍ବା ହସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ହସି ମଧ୍ୟ ପାରିଲାନାହିଁ, କେବଳ ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ତାପରେ, “ନମସ୍କାର, ବନମାଳୀ ବାବୁ” କହି, ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଦ ଚାଲି ବାଟେ ବାଟେ ଚାଲିଗଲା ।

ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ବନମାଳୀ ପୁଣି ସେହି ବାଟରେ ଯାଉଥିବାବେଳେ ଚମ୍ପା ତା ଠିକ୍ ଠାକୁ ଆସିବାର ଦେଖିଲା; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ନ କହି ବାଟ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ଚମ୍ପା ଯାହା କେବେ କରି ନ ଥିଲା, କଲା; ପଛେ ପଛେ ସେ ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ସେ ଅନେକ ଦିନ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆସି ଚାଲିଲା, ବନମାଳୀ ବଗିଚା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଦେଖି; କିନ୍ତୁ ନିଜେ କେବେ ଦେଖା ଦିଏନାହିଁ । କେବଳ ଗତ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ତା ସହୃଦ ଦେଖା କରିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ବଗିଚା ଫାଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା ଏବଂ ପହଞ୍ଚିବାଲା ପରି ସେଠାରେ ବସି ରହିଲା । ସେ ଅନ୍ଧାରରେ ହଲ୍ ତଲ୍ ନ ହୋଇ, ଲୁଚି, ଘଣ୍ଟାକିରୁ ଅଧିକ ସମୟ ରହିଲା ପରେ, ପ୍ରାୟ ଦଶଟା ବାଜିଲାବେଳେ, ଛଜଣ ଲୋକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ବଜାର ଶାଖାରେ କାନକୁ କାନ କଥା କୁହାକୁହୁ ହେଲେ । ଜଣେ କହିଲା, “ଏକଟା ।” ଆଉ ଜଣେ ପଚାରିଲା, “ଦୁଆର ତାଡ଼ିବା ପାଇଁ ତୁ ସାବଳଟା ଆଣିଛୁ ନା ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ହଁ ।” ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ଫାଟକଟା ତ ପୁରୁଣା । ବଗିଚାରେ କୁକୁର ଫୁକୁର ନାହାନ୍ତି ତ, ଭାଇ ।”

ଜଣେ ଲୋକ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଟି ଫିଟାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଅଣ୍ଟାଲି ଅଣ୍ଟାଲି ଫାଟକଟା ଫିଟାଇବାକୁ ଗଲୁବେଳେ, ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟାଏ ହାତ ବାହାର ତାକୁ ଯେଲି ଧରିଲା ଏବଂ କର୍କଶ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “ସାବଧାନ, କୁକୁର ଅଛି ।” ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରୁ ଦେଖିଲା, ଆଗରେ ଜଣେ ବାଳିକା ଠିଆ ହୋଇଛି । ଦେଖିବାମାନେ ତାର ରୋମାଞ୍ଚ ହେଲା । ଭୟସ୍ଵ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ସୂତ୍ରି ଅପେକ୍ଷା ସଂସାରରେ ଶୁଷ୍କ ପଦାର୍ଥ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ଲୋକ ପଛକୁ ହଟିଯାଇ ପଚାରିଲା, “କିଏ ଏ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ତୋ ଝିଅ ପରା ।”

“ତୁ ଏଠେଇ ଆସି କ’ଣ କରୁଛୁ ତେବେ ? ତୁ କ’ଣ ଆମ ବାଟ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆଗରୁ ଆସିଥିଲୁ ?” ଘନା ସାହୁ ରାଗି ଅଥଚ ଧୀର ସ୍ଵରରେ ପଚାରିଲା । ଇମ୍ମା ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୋତେ କ’ଣ ଓଲୁ ଠଉରେଇଲୁ ? ମୁଁ ଆସିଲି, ଦେଖିଲି, ବୁଝିଲି, ସୁଝିଲି ଯାଇ ମନା କଲି । ତେବେ ବି ସାଙ୍ଗରେ ପାଞ୍ଚଟା ଲୋକ ଧରି ଧାଇଁଲୁ ? ଟିକିଏ ଡର ଭୟ ନାହିଁ ? ମୁଁ କହୁଛି ଏ ଘରେ ପଶିବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଏମାନେ ଭାରି ଗରବ ଲୋକ । ଦରଟାଯାକ ଖୋଜିଲେ ପଇସାଟାକର ଚିତ ପାଇବ ନାହିଁ ।” ଶୁଣି ଘନା ସାହୁ ରାଗିଯାଇ କହିଲା, “ତୁ ଡାହାଣୀ କଥାରେ ଆମେ ଫେରିଯିବୁ ? ଆମେ ନିଜେ ଘର ଦ୍ଵାର ଖୋଜିବୁ; ନ ପାଇଲେ, ବଳେ ଚାଲିଯିବୁ ।” କହି, ସେ ଚମ୍ପାକୁ ବାଟରୁ ଯେଲିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଚମ୍ପା ଉଠି ଆସି, ଦୁଆର ଜାରି, ଛ ଜଣ ହାତ-ହାତୀର ଧରି ଆସିଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ଛଡ଼ିବି ନାହିଁ ।”

ଛ’ଟା ଯାକ ଲୋକ ପ୍ରମୁଦ ହୋଇ ଠିଆହେଲେ । ଚମ୍ପା ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖ, ତୁମେ ଏ ଭିତରେ ଗୋଡ଼ପକେଇବ ତ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ପକେଇବି, ପାଟି ଚୁଣ୍ଟି କରିବି, ଲୋକଙ୍କୁ ଉଠେଇବି, ତୁମ ଛ ଜଣଯାକକୁ ଧରେଇଦେବି, ଆଉ ପୋଲିସ୍ ଡାକି ଆଣିମି । ମୋ ନିଜ ବାପ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଦିବନାହିଁ ।” ଘନା ସାହୁ ଝିଅର ରାଗ ଦେଖି, ତା ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ଦେଖି ଚମ୍ପା କହିଲା, “ମୋ କଉଳି ଆ ନା ।” ଘନା ସାହୁ ପଛକୁ ପୁଅଟିଏ ଗଲା । ଚମ୍ପା ବିକଟ ସ୍ଵରରେ ଠୋ ଠୋ ହସି ପୁଣି କହିଲା, “ତୁମେ ଛ’ଟା ଲୋକ ଅଛୁ ବୋଲି ମତେ ଜାଣିଛ । ଘର ଭିତରେ ମାଈପକ୍ଷୀ ଡରେଇ ଡରେଇ ସାହସ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ମୁଁ ଡରୁବା ଲୋକ ନୁହେଁ ।” କହି, ଘନା ସାହୁ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ସେ ପୁଣି କହିଲା, “ବାପକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେନା । ମୋତେ ମାରିବ ! ମାର ।” ଚମ୍ପା ହଠାତ୍ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲା । ଗର୍ଲି ଗର୍ଲି ତା’ର କାଣ ଉଠିଲା ।

ଗୋବିନ୍ଦା ପଚାରିଲା, “କ’ଣ ଏ ପିଲାଟାକୁ ଡର ଫେରିଯିବା ? ଉଛୁବା କହିଲା, “ନା, ତୁମେ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଭିତରେ ପଶ । ଆଉ ମୁଁ ଏ ଟୋକାଟାକୁ ଧରି

ବସୁଧା । ହଲ୍ ତଲ୍ ହେଲେ—” କହି, ସେ ତା ଛୁଣ ବାହାର କଲ । ଦାନା ସାହୁ ପଦେ ପୁରା କଥା କହିଲାନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଚନ୍ଦ୍ରା କହିଲା, “ଦେଖ, ଭଲ, ଆଜି ଦିନଟା ଭଲ ନୁହେଁ । କାହା ମୁହଁ ଗୁଡ଼ି ରାତି ପାହୁଥିଲା, ଖାଲି ମନ୍ଦରେ ମନ୍ଦରେ ଯାଉଛି । ଗୁଲ, ଫେରିଯିବା ।” ଚନ୍ଦ୍ରା କଥା ଶୁଣି, ସମସ୍ତେ ଫେରିଗଲେ । ଫେରିଗଲେବେଳେ ଉଛୁବା କହିଲା, “ତୁମେ କହୁଥିଲେ, ମୁଁ ସତ୍ୟନାଗୀ ଟୋକାଟାର ଭଣ୍ଡ ଟା କାଟିଦେଇଥାନ୍ତୁ ।”

ଚମ୍ପା ଡକାୟତମାନଙ୍କୁ ଏକା ଛଡ଼ି ନ ଦେଇ, ଛପି ଛପି ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ ରମା ପାଖେ ସେହି ବଗିଚା ଭିତରେ କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ବସିଥିଲା । ରମା ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ବନମାଳୀ ପଚାରିଲା, କାନ୍ଦୁଛ କାହିଁକି, ରମା ? କ’ଣ ହେଇଛି ?” ରମା ଉତ୍ତର ଦେଲା; “କ’ଣ କହିବି ? ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ବାପା କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ରେଙ୍ଗୁନ ଯିବି ।” ବନମାଳୀ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲା, “କାହିଁକି ?” କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “କେବେ ବାହାରିବ ?”

“ତା ମୋତେ କହି ନାହାନ୍ତି ।”

“କେବେ ଫେରିବ ?”

“କେଜାଣି ? ସେ କଥା ମଧ୍ୟ କହି ନାହାନ୍ତି ।”

ବନମାଳୀ ଠିଆ ହୋଇ ନୀରସ ସ୍ଵରରେ ପଚାରିଲା, “ରମା, ତୁମେ ଯିବ ?” ରମା ବନମାଳୀର ହାତ ଉଠିଟି ନିଜ ହାତରେ ଧରି କହିଲା, “ମୋର କି ଗୁରୁ ଅଛି ? ସେ ପରା ବାପ, ଆଉ ମୁଁ ହିଁ ଅଛି ।”

“ତେବେ, ତୁମେ ଯିବାକୁ ଠିକ୍ କରିବ ? ଆଜ୍ଞା, ଯାଅ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାହାହେଲେ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯିବି ।” ରମା ଏ କଥାର ଅର୍ଥ ଯାହା ବୁଝିଲା, ତାଠାରୁ କଲ୍ଲାନାରେ ବେଶି ଦେଖିଲା । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସେ କଲା ପଡ଼ିଗଲା । ତା ପରେ ସେ ପଚାରିଲା, “ମେ ତେବେ କ’ଣ କହୁଛି ?”

“ରମା, ମୁଁ କେବେ ଶପଥ କରିନାହିଁ । କାରଣ, ଶପଥକୁ ମୋର ଭାରି ଭର । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଶପଥ କରି କହୁଛି, ମେ ଚାଲିଗଲେ, ମୁଁ ମରିଯିବି ।” ଶୁଣି, ରମା ଆପାଦମସ୍ତକ ଥିଲା; ଭୟରେ ତା ଆଖିରୁ ଲୁହ ଶୁଖିଲେ, ତା କାନ୍ଦ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଦେଖ, ରମା ! ମୁଁ କାଲି ଆସିପାରିବନାହିଁ ।” ରମା ପଚାରିଲା, “କାହିଁକି ?” ବନମାଳୀ କହିଲା, “କାଲି ନ ଆସି, ପ’ରଦିନ ଆସିବି ।” ରମା ନିଜାନ୍ତ, ବିଷୟ ଭାବରେ କହିଲା, “ତୁମକୁ ଛଡ଼ି ଦିନେକାଳ କ’ଣ ମୁଁ ରହିପାରିବି ?

ଅସମ୍ଭବ !” ତହିଁ ସେ ଉତ୍ତର ପାଇଲା, “ସାରା ଜୀବନ ଏକାଠି ରହିବା ଆଶାରେ
ଦିନେ ପୁଅରୁ ବହୁତ ହବା କିଛି ମନ କଥା ନୁହେଁ । ତେବେ ଏ ମଧ୍ୟରେ ତୁମର ଯଦି
କିଛି ବେର ଦରକାର ପଡ଼େ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଠିକଣା ଦେଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ରହୁଛି
ପଦ୍ମନାଭ ବସାରେ; ବକ୍ସିବଳାର । ଆଜ୍ଞା, ମନେ ରହିବ କି ? ନା ଲେଖି ଦେଉଛି ।”
ସେ ପକେଟରୁ କିଛି କାଢ଼ି ହାତ ପାତ୍ରରେ ମଇଳା ଚୂନ ଉପରେ ଲେଖିଦେଲା,
“ବକ୍ସିବଳାର ।”

“ତୁମେ ତ ଚାଲିଯିବ, କାଲି ଆସିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଦୁଇ ଦିନକାଳ କିମିତି
କାଟିବି, ମୋତେ ଉପାୟ ବତାଇଦେଇ ଯାଅ । ଆଜ୍ଞା, କହ ଦେଖି କାଲି ରାତିରେ
ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ?”

“ଗୋଟାଏ ଚେଷ୍ଟାରେ ଯିବି ।”

“ତେବେ ପ’ର ଦିନ ନ’ଟା ବେଳେ ମୁଁ ବଗିଚାକୁ ଆସିବି ।”

“ହଁ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବି ।”

ସେହିଠାରେ କଥାବାଣୀ ବନ୍ଦ ହେଲା । ତା ପରେ ଦୁହେଁ ବିଦାୟ
ନେଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ପରସ୍ପର ହାତ ଧରିଥିବାର ହେଲେ ।

—୪୭—

ବନମାଳୀର ଜାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୂର ଡାକ୍ତର ୯୧ ବର୍ଷର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଶେଷକରି,
ତୁଳସୀପୁର କୋଠା ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣ୍ଡ ହୋଇ ବସିଥିଲେ । ଦୀର୍ଘ ଗୁରୁବର୍ଷ କାଳ
ସେ ବନମାଳୀକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହି, ତା ଫେରିବା ଆଶା ମନରୁ କ୍ରମେ ପରିତ୍ୟାଗ
କରୁଥିଲେ । ବାସ୍ତବରେ ସେ ବନମାଳୀକୁ ଯେତେ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ, ଜୀବନରେ
ଅନ୍ୟ କାହାକୁ କରି ନାହାନ୍ତି; ଏପରିକି, ନିଜର ଜନ୍ମିତ ପୁଅ ଥିଲେ, ତାକୁ
କରିଥାନ୍ତେ କି ନା ସନ୍ଦେହ । ସେଥିପାଇଁ ପାଟଣା ବାପାଙ୍କର ଓ ନିଜର ସମ୍ପତ୍ତି
ବିଶେଷର ହାତେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀନିବାସ
ବିଶେଷରୁ ଯେତିକି ବେଶି ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ଆଡ଼କୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ସେତିକି
ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଧାଉଁଲା ।

ବନମାଳୀ ରମାଠାରୁ ଦୂରକ ପାଇଁ ଯେଉଁଦିନ ରାତିରେ ବିଦାୟ ନେଇ ଆସିଲା, ତା ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀନିବାସ ବନମାଳୀ ବିଷୟ ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତା କରି ଗଭୀର ଧ୍ୟାନରେ ବସିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଗୁଜର ଆସି ଜଣାଇଲା, “ହୁକୁର, ବନମାଳୀ ବାବୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ।” ଶୁଣି, ଶ୍ରୀନିବାସ ତଡ଼ିତ୍ ସ୍ପର୍ଶରେ ଶବ୍ଦ ଜୀବନ ଧରି ଉଠିଲା ପରି, କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଚମକ ପଡ଼ିଲେ । ବସ୍ତୁତ୍ୱ ଦବିଗଲା ପରେ ସେ କହିଲେ, “ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆଜ୍ଞା, ତାଜି ଆଣ ।”

ଦୁଆର ଫିଟିଲା ଏବଂ ଜଣେ ଯୁବକ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ଦେଖିଲୁକ୍ଷଣି ତାଙ୍କ ବନମାଳୀକୁ ଚିହ୍ନିଲେ । ସେ ବାହୁ ପ୍ରସାରି ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ; କିନ୍ତୁ ପୁଣି କ’ଣ ବିଚାରି, ନିଜକୁ ସେଥିରୁ ସ୍ଥାନ କଲେ । ହୃଦୟ ସ୍ନେହ-ମମତାରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇଗଲା । ହୃଦୟ ଯେତକ କୋମଳ ହୁଏ, ରସନା ସେତକ କଠୋର ହୋଇପଡ଼େ—ଏହା ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ବିଶେଷତ୍ୱ । ସେହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଯୋଗେ ସେ କହିଲେ, “ତୁ କାହିଁକି ଆସିବୁ ? କ’ଣ ମୋତେ କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ଆସିବୁ ? ଭଲ ବୁଝି ପାରିଲୁଣି ?”

ବନମାଳୀ ହାତଯୋଡ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ କମ୍ପି ତ ସ୍ତରରେ କହିଲା, “ମୋଠେ କିଛି ରଖନ୍ତୁ, ଏତିକି ଭିକ୍ଷା ।”

“କହ ନା, ତୋର କ’ଣ ଦରକାର ।”

“ମୁଁ ଜାଣେ, ମୋତେ ଦେଖିଲେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ ରାଗ ହୁଏ । ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା, ମୁଁ ଗୋଟାଏ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ଆସିଛି । ତୁଣ୍ଡରୁ ପଦେ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲେ ବାହାରିଯିବି ।”

“ତୁ ଗୋଟାଏ ବଳଦ, ନିତାନ୍ତ ବୋକା । ମୁର୍ଖ, ତୋତେ ବାହାରିଯିବାକୁ କିଏ କହିଲା ? ଦେଖ, ଆଉ ମୁଁ ତୋ କଥା ସହପାରିବି ନାହିଁ । କ’ଣ କହୁଛୁ, କହ ବେଗେ; ମୋ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରନା ।”

“ମୁଁ ବିଷ ହେବାକୁ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁମତି ମାଗିବାକୁ ଆସିଛି ।” ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସ ଝିଅକୁ ଡକାଇଲେ । ଝିଅ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ କହିଲେ, “ଏଇ, ସେନାପତି ବନମାଳୀ ରାଏ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ବିଷ ହେଉଛନ୍ତି ।” ଏତିକି କହି ସେ ଝିଅକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ଘାଟିନିଷ୍ଠାସ ପକାଇଲେ । ତୋଫାନ ଆଗରେ ନଡ଼ାଟଣ୍ଡ ଉଡ଼ି ଗୁଲିଗଲା ପରି ପାଟଙ୍ଗା ବାପାଙ୍କ ନିଷ୍ଠାସ ପ୍ରୋତ୍ତରେ ବାହାରକୁ ପଳେଇଗଲେ ।

ଶ୍ରୀନିବାସ କହିଲେ, “ତୁ ବିଷା ହବୁ, ସବୁ ଠିକ୍ ଠାକ୍ କରିସାରିବ, ଭଦ୍ରତା ଜଗି ପଦେ ଖାଲି ଶୁଣେଇଦବାକୁ ଆସିବୁ, ନା ? ଆଜ୍ଞା, ଓକିଲଟ ବ୍ୟବସାୟ କରି କେତେ ରୋଜଗାର କରୁଛୁ ?”

“କିଛି ନାହିଁ ।”

“ତେବେ କ’ଣ ଜନ୍ମାଟା ଧନଘରର ହିଅ, ନା ?”

“ନା, ମୋର ପରି ।”

“ହୁଁ । କୋଡ଼ିଏ ବାଇଶି ବର୍ଷର ଭେଣ୍ଟାଟାଏ । ପାହୁଲ୍ୟ ବୋଲି ରୋଜଗାର ନାହିଁ । ବରଷରେ ଟଙ୍କା ବାରଶହ ଖୋରାକି ପାଇବ; ତେବେ କ’ଣ ସେନାପତିଆଣୀ ନିଜେ ଟୋକେଇ ଧରିଯାଇ ବଜାରରୁ ସଉଦା କରି ଆଣିମ ? ହାଃ ହାଃ ହାଃ, କି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସ୍ତାବ ! ରାଜାଘର ପୁଅ ହେଇ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରୁଣୀ ପିଲାଟାଏ ଆଣି ତା ହାତ ଧରିବ । ଯା, ବାବା । ବେକରେ ପଥର ବାନ୍ଧ, ମହାନଦୀକୁ ଡେଇଁପଡ଼ । ଲଜ ନାହିଁ ଅନୁମତି ପାଇଁ ଆସିବୁ ? ମୁଁ ପୁଣି ଅନୁମତି ଦେବି ? କହୁବ, ‘ହଁ’ ?”

“ବାପା—”

“ନା, କେବେ ନୁହେଁ ।” ଶ୍ରୀନିବାସ ଯେପରି ସ୍ଵରରେ ନାହିଁ ବଚନ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ, ସେଥିରେ ବନମାଳୀ ଅନାଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇବାର କୌଣସି ଆଶା ଦେଖିଲାନାହିଁ । ସେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଘରୁ ବାହାର ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ପଛରୁ ଧାଇଁଯାଇ, ତାକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଭିଡ଼ିଆଣିଲେ ଏବଂ ତା ବିବାହ ବନ୍ଧସ୍ତ୍ର ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ କହିଲେ । ବନମାଳୀ ଚୁଣ୍ଡରୁ ‘ବାପା’ ଡାକ ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଭାବର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ସେ କହିଲେ, “ଦେଖ, ବନମାଳୀ । ତୁ କାହା ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିବୁ, ମୋତେ କିଛି ନ ଲୁଚୁଇ କହିଲୁ ଦେଖି ।” ବନମାଳୀ ଆନ୍ତେ କଲା, “ବାପା—” । ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ବଦନମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦରେ ଧ୍ଵଳିତ ହୋଇଗଲା । କହିଲେ, “ଠିକ୍ କଥା; ମୋତେ ‘ବାପା’ ବୋଲି ଡାକ ।”

ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କଠାରୁ କୋମଳ କଥା ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ଆଶାଘାତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା । କହିଲା, “ବାପା—” । ଶ୍ରୀନିବାସ ପଚାରିଲେ, “ତୋ ପାଖେ ସତେ ଟଙ୍କା ନାହିଁ ? ଲୁଗାପଟା ତ ପିନ୍ଧିବୁ ଠିକ୍ ଚୋରଙ୍କ ପରି । ଏଇ, ଶହେ ଟଙ୍କା ଧରି; ଭଲ ଲୁଗା ପଟା କିଣ ।” ବନମାଳୀର ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ରହିଲାନାହିଁ । ସେ କହିଲା,

‘ବାପା, ମୁଁ ତାକୁ କେତେ ସ୍ନେହ କରେ, ଆପଣ କଲ୍ଲନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ କଲ୍ଲି ପଡ଼ିଆରେ ଦେଖିଲି । ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଚାହିଁଲା ମାତ୍ରେ ତା ପ୍ରେମ ପାଶରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ିଲି । ଆଃ, ସେ ଯୋଗେ ମୁଁ କେତେ କଷ୍ଟ ପାଇଛି ! ଏବେ ତା ସହୁତ ମୋର ରୋଜ ଦେଖା ହେଉଛି । ତା ବାପ ସେ କଥା କିଛି ଜାଣିନାହାନ୍ତି । ଏବେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷରେ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଭାବିଲି, ଯାଇ ଅଜାଙ୍କୁ ସବୁକଥା କହିଆସିବ; ତା ପରେ ପାଗଲ ହେବ, ମରିବ, ପାଣିକି ଡେଇଁପଡ଼ିବ । ମୁଁ ତାକୁ ବିଷ ନ ହେଲେ, ଏସବୁ ନିଶ୍ଚୟ ହବ । ଯାହା କହିଲି, ସତକଥା; ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ । ସେ ସାହେବଜୀବା ବଜାରରେ ରହୁଛି, କାଠଯୋଡ଼ି କୁଲେ ।’

“କ’ଣ କହିଲୁ ? ସାହେବଜୀବା ବଜାରରେ ନା ? ଘରଟା ଗୋଟାଏ ବଗିଚା ଭିତରେ ? ତୋ ଭାଇ ବିଶେଷର ସେ ଟୋକିକି ଦେଖିବ । ସେ ବାପାକୁ ନ କହି ତୋ ପାଖକୁ ଆସେ ନା ? ମୋ ପିଲାଦିନେ ସେପରି କେତେ ଅସୁଥିଲେ । ଜାଣି, ଏପରି ଘଣ୍ଟାରେ ଲୋକେ କ’ଣ କରନ୍ତି ? ନେ, ଦୁଇଟି ଟଙ୍କା ନେ, ଯାଇ ଫୁର୍ତ୍ତି କର । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏପରି ବିଷ ହବାକୁ କହିଲେ ଚଳିବ ? ବିଷ ନ ହେଇ କ’ଣ ସାଥୁ ହେଇ ପାରୁଥାଏ ନାହିଁ ? କ’ଣ, ବୁଝିଲୁନା ?”

ବନମାଳୀ ବିବ୍ରତ ହୋଇ କଥା କହି ପାରିଲାନାହିଁ; କେବଳ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ନାହିଁ ଜଣାଇଲା । ତତ୍ତ୍ୱେ ଚମ୍ପତିରାଏ କହିଲେ, “ବଳଦ ! ଆରେ ତାକୁ ରଖ; ବିଷ ହେବ, ବିଷ ହେବ, କାହିଁକି ଲାଗେଇବୁ ?” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ କଲା ପଡ଼ିଗଲା ଓ ଉଠି, ଦ୍ୱାର ପାଖକୁ ଯାଇ, ଗୋଟାଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି କହିଲା, “ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଆଗେ ଆପଣ ମୋ ବାପାଙ୍କୁ ଘୋର ଅପମାନ ଦେଇଥିଲେ । ଆଜି ମୋ ଭାରିଆକୁ ପୁଣି ଅପମାନ ଦେଲେ । ଆଉ ମୁଁ କ’ଣ କହିବି ? ଯାଉଛି ।”

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚମ୍ପତିରାଏ ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲେ । ସେ ଚୁଣ୍ଡ ଫିଟାଇଲେ, କଥା ବାହାରିଲା-ନାହିଁ; ଉଠିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଉଠି ପାରିଲେନାହିଁ । କବାଟ ବନ୍ଦ ହେଲା; ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା । ବକ୍ରାହତ ପରି ବୃଦ୍ଧ ଘର ମଧ୍ୟରେ ବସି ରହିଲେ ଓ ଶେଷରେ ପାଟିକରି ଚିତ୍କାର କଲେ, “ଡାକ, ଡାକ ।” ପାଟିଆ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଶୁଣିଲେ, “ଧୀଁ ତା ପଛରେ । ତାକୁ ଧରିଆଣ । ଓଃ, ମୁଁ କାହିଁକି ତାକୁ ଅପମାନ ଦେଲି ? ସେ ପାଗଲ ହେଇ ପଲେଇଲା । ଏ ଥରକି ଆଉ ଫେରି ଆସିବନାହିଁ ।” କହି ଝରକା ପାଖକୁ ଯାଇ ସେ ନିର୍ଭୟ ଡାକିଲେ, “ବନମାଳୀ, ବନମାଳୀ”; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଶୁଣିଲାନାହିଁ । ସେ ଦୁଇଟା ହେଟ ଗଲି ପାରୁହୋଇ ଚାଲିଯାଇଥିଲା ।

ରମା ଅଦୃଶ୍ୟ

ସେହିଦିନ ଅପରାହ୍ନ ପ୍ରାୟ ଗୁରୁ ଦଶା ସମୟରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ବଗିଚା ଭିତରେ କାମ କରି କରି ଚାଲୁଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ଧରି ଏକପ୍ରକାର ଶାନ୍ତରେ ରହିଥିଲା, କେବଳ ଦଶ ପନ୍ଦର ଦିନହେଲା ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ନୂତନ ଆଶଙ୍କା ଜନ୍ମିଥିଲା । ସେ ଦିନେ ବାଟରେ ଯାଉ ଯାଉ ହଠାତ୍ ଘନା ସାହୁକୁ ଦେଖିଲା । ଘନା ସାହୁ ଅବଶ୍ୟ ତାକୁ ତା ନୂତନ ପୋଷାକରେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ତାପରେ ସେ ଘନା ସାହୁକୁ ବାଟରେ କେତେ ଥର ଦେଖିଛି । ଘନା ସାହୁ କଟକ ସହରରେ ଥିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଯେ ନିରାପଦ ନୁହେଁ, ତାହା ସେ ବୁଝିପାରିଲା । ସୁତରାଂ, ସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହିବା ଏବଂ ବିପଦ ଆପଦ ଏଡ଼ି ସୁଖ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ ରମାକୁ ଧରି ସୁଦୂର ରେଙ୍ଗୁନ ରାଜ୍ୟକୁ ଗୁଲିଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲା ।

ସେହିଦିନ ବଗିଚାରେ କାମ କରିବାକୁ ତା ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଘନା ସାହୁ, ପୋଲିସ ଏବଂ ଗୁଲିଯିବା ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଦି କଥା ଭାବ ଚିନ୍ତାରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ କାନ୍ଥରେ ଲେଖାହୋଇଥିବା, ‘ବକ୍ସିବକାର’ ତା ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ସେଟା ଯେ ସେ ପୂର୍ବ ଦିନ ଦେଖି ନଥିଲା ଏବଂ ଗତ ରାତ୍ରେ ଲେଖାହୋଇଛି, ସେଥିରେ ତାର ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଲେଖା ଘେନି ସେ ନାନା କଥା ଭାବି, ଛିରି କଲା ଯେ, ବଗିଚା ଭିତରକୁ ବାହାରର ଲୋକେ ଆସି ଏସବୁ କାଣ୍ଡ କରୁଛନ୍ତି । ଅପରାହ୍ନର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରଣରେ ହଠାତ୍ ପଛରୁ ଗୋଟାଏ ଛାଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ବୁଲି ଚାହିଁ କାହାକୁ ଦେଖିଲା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଖଣିଏ ଛେଟିଆ ଜାଗା ପାଇଲା । ସେ ପଡ଼ି ଦେଖିଲା, ଡହଁରେ ଲେଖାଅଛି, “ଏ ଘର ଛଡ଼ି ଗୁଲିଯାଅ ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତର ତର ହୋଇ ବଗିଚାଯାକ ଖୋଜିଗଲା । ଦେଖିଲା ଜଣେ କିଏ ଭିତରୁ ବାହାର ଚାଲିଯାଉଛି । ସେ ଆକାରରେ ବଡ଼ ମଣିଷ ଠାରୁ ସାନ ଏବଂ ପିଲାଠାରୁ ବଡ଼ । ଦେଖି, ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଇବାକୁ ନ ଯାଇ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚିନ୍ତା ହୋଇ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ବନମାଳୀ ଦୁଇଦିନରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଆଶା ପୋଷଣ କରି ଶ୍ରାନ୍ତିବାସ ଚମ୍ପୁରାଏଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲା, ତଥାପି ଫେରିଲାବେଳେ ଶ୍ଵାସଣ ନୈରାଶ୍ୟ ଧରି ଆସିଲା । ପର ଦିନ ଦିନସାରା ସେ ସହରଟାଯାକ ଗଳିକି ଗଳି ବୁଲି କଟାଇଲା; ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ କୋଳାହଳ, ଚିତ୍କାର ଶୁଣିଲା । ତହିଁ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏ କଣ ଯୁଦ୍ଧ

ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ?” ଘନ ତମାମ ଚନ୍ଦ୍ରାରେ କଟାଇ, ଠିକ୍ ରାତି ନ’ଟାବେଳେ ସେ ସାହେବଜୀ ଦା ବଜାର ବଗିଚାରେ ପାଦ ପକାଇ ଦେଖିଲା, ରମା ସେ କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ ବଗିଚାକ ଖୋଜି ବୁଲିଲା; ମାତ୍ର କୌଣସି ଠାରେ ରମାର ଦେଖା ପାଇଲାନାହିଁ; ବରଂ ଦେଖିଲା, ଘରଟାର ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦ ହୋଇଛି । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଘର ପାଖକୁ, ଗଲେ ସଦାଶିବ ମହାନ୍ତ ହୁଏତ ଉଠି ଦେଖିବେ, ମୁଁ କାହିଁକି ଆସିବି ବୋଲି ପଚାରିବେ ।” ତଥାପି ସେ ଦ୍ଵାର ନିକଟରେ ଯାଇ ଡାକିଲା, “ରମା, ରମା” । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ମିଳିଲାନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ରାସ୍ତା ଉପରୁ ଗୋଟାଏ ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “କିଏ ? ବନମାଳୀ ବାବୁ ?” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ହଁ” । ସେ ପୁଣି ଶୁଣିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ତୁମ ସାଥୀ ଲୋକ ତୁମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛନ୍ତି ।” ସ୍ଵରଟା ବନମାଳୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ନୁହେଁ; ସେ ତମାମ ଡାକୁଛି ବୋଲି ମନେ କଲା ଏବଂ ଧାଇଁଯାଇ ଫାଟକ ପାଖେ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ସ୍ଵବକ ଅନ୍ଧାରରେ ଧାଇଁ ଚାଲିଯାଇଛି ।

—୪୯—

ଲଢ଼େଇ

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ତେଣେ ଗଦାଧରର ଦୁଃଖ ଏବଂ ଦରିଦ୍ରତାରେ ଆପାଦମୟୁକ୍ତ ବୁଝିଯାଇଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟରୁ ଯେତେବେଳେ ଅର୍ଥାଗମର ବାଟ ରହିଲା ନାହିଁ, ସେ କିଛିଦିନ ସହୃଦ ଧନ ଖର୍ଚ୍ଚକଲା ଏବଂ ପରେ ଘରକରଣା ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ବିକଲା । ତାହା ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସରିଗଲା ଘରେ କେବଳ ଖଣ୍ଡିଏ ରାମାୟଣ ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ମହାଭାରତ ପୋଥି ରହିଲା । ଗଦାଧର ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ ପ୍ରତିଦିନ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତରୁ କିଛି କିଛି ପଢ଼ି ପ୍ରାୟ ଅଣୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଆସି ପଢ଼ୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ନିତାନ୍ତ ଅଭାବ ପଡ଼ିଲା, ଆଗ ପଛ କରି ସେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଯାକ ପୋଥି ମଧ୍ୟ ଘରୁ କାଢ଼ିଦେଲା ।

କେତେ ଘନ ପରେ ଗୁକ୍ତିଆଣୀ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଲା । ଗୁଡ଼ଳ କଣିବାକୁ ହାତରେ ପଇସା ନ ଥିଲେ ମନରେ ଯେତେ ଦୁଃଖ ହୁଏ, ତାଠାରୁ ବେଶି ହୁଏ ରୋଗୀ ପାଇଁ ଔଷଧ କଣିବାକୁ ଅର୍ଥାଭାବବେଳେ । ଗୁକ୍ତିଆଣୀର ହାତ ଦେଖି ବୈଦ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଦାମୀ ଔଷଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଗଦାଧର ସେଦିନ ଘରସାରା ଖୋଜିଆସି ଦେଖିଲା,

ହାଣ୍ଡି ଶାଳେ ଥାଳି, ଗିନା, କଂସା, ଗୁଜୁଳ, କାଠ କିଛି ନାହିଁ; ଶୋଇବା ଘରେ ଶେଯ, ଲୁଗାପଟା ଖଣ୍ଡିଏ ମାତ୍ର ନାହିଁ; ଠାକୁର ଘରେ ପୋଥି ଖୋଜି ଦେଖିଲା, ସେ ଘରଟା ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ । ତାକୁ କିଛି ବୁଦ୍ଧି ହାଣ୍ଡିଲା ନାହିଁ । ସାହେବକାଦା ବଜାରକୁ ଯାଇ, କଟକ ସହରର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଦାନଶାଳ ବ୍ୟବସାୟୀଠାରୁ ସେ ଶହେଟି ଟଙ୍କା ପାଇଲା । ସେ ଟଙ୍କାତକ ଆଣି ଗୁଜୁରଆଣୀର ଶେଯ ପାଖେ ଥୋଇଦେଲା ।

ପରଦିନ ସକାଳେ ସେ ବଗିଚାରେ ଚନ୍ଦ୍ରାମରୁ ହୋଇ ବସିଛି, ବର୍ଷା ଆସିଲା । ଅସରକୁ ଅସର କେତେ ବର୍ଷିଗଲା, ସେ ଜାଣି ପାରୁନାହିଁ । ସେଦିନ ଉପରବେଳା ସହରରେ ବହୁତ ଗୋଲମାଲ, କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା । ସେତେବେଳେ ବାଟରେ ଜଣେ ମାଳୀ ଯାଉଥିଲା । ସେ ତାକୁ ପଚାରିଲା, “କରେ, ବର କ’ଣ ?” ମାଳୀ କାନ୍ଧରେ କୋଦାଳ ଧରି ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମେଲିଆମାନେ ଲଢ଼େଇ କରୁଛନ୍ତି ପରା ?”

“କୋଉଠି ?”

“ଏଇ ବାରୁଦଖାନାଆଡ଼େ ।” ଶୁଣି ଗଦାଧର ଘର ଭିତରକୁ ଗଲା । କାଖତଳେ ଯାକ ନେବାପାଇଁ, ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଠାକୁର ଘରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପୋଥି ଖୋଜିଲା । ପୋଥି ନ ପାଇ ସେ କହିଲା, “ଓ ସତ କଥା ।” କହି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାସ ହୃଦୟରେ ଘରୁ ବାହାର ଚାଲିଗଲା ।

— ୫୦ —

ସ୍ତବ୍ଧସେନରେ ବନମାଳୀ

ସନ ୧୭୫୫ ସାଲରେ ହଳଦିଆଟି ସ୍ତବ୍ଧଭୂମିରେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସୌଭାଗ୍ୟ-ରବି ସେ ଅସ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ତା’ର ଶେଷରଶ୍ମି ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖୋରଧାର ବରୁଣେଇ, ଖଣ୍ଡାହଣା, ସୋଲେରି, ଭାଲେରି ଶିଖରେ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କନକିତ ରେଖାରେ ବିରଜିମାନ କରୁଥିଲା । ସେ ରେଖାଟି ମଧ୍ୟ ସନ ୧୭୯୧ ସାଲରେ ଲେପ ପାଇଗଲା; କଂରେଜ ସରକାର ଖୋରଧା ଅଧିକାର କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଗାଦିଚ୍ୟୁତ କଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ଜୟକୃଷ୍ଣ ରାଜଗୁରୁ, ତା ପରେ ରାଜାଙ୍କ ବକ୍ସି ପାଇକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଭୁମ୍ଭୁଳ ଉଦ୍ୟମ କରି, ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ରାଜା ସାମାନ୍ୟ କିଛି ମାଲିକନା ପାଇ ପୁଣି ସହରରେ ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ସନ ୧୨୭୩ ସାଲରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦ୍ଵିତୀୟ ବରକିଶୋର ଦେବ ପୁଣି ରାଜଗାଦିରେ ବସିଲେ । ଇଂରେଜ କମ୍ପାନୀଙ୍କଠାରୁ ଖୋରଧା ଫେରନ୍ତ ପାଇବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ପିତା, ପିତାମହ ପ୍ରଭୃତି ବାରମ୍ବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ୧୨୭୫ ସାଲରେ ଭାରତର ଶାସନଭାର ଯେତେବେଳେ କମ୍ପାନୀ ହାତରୁ ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିୟାଙ୍କ ହାତକୁ ଗଲୁ, ସେତେବେଳେ ବରକିଶୋର ଦେବ କଟକ କମିଶନରଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ ବିଷୟରେ ଆବେଦନ କଲେ । ସେ ଆବେଦନ ଲେଖାଲେଖି କରିବାରେ ବନମାଳୀ ଓ ପଦ୍ମନାଭ ସହୃଦ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେଜଣ ଓକିଲ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତେବେଳେ ଏଡେଗୁଡ଼ାଏ ଗଡ଼ଜାତ ରହୁଛି, ଖୋରଧା ସେହପରି ଗୋଟାଏ ଗଡ଼ଜାତ ହୋଇ ରହିବା ଆମ ମତ ନୁହେଁ । ଖୋରଧା ଗଡ଼ଜାତ ହେବନାହିଁ, ପ୍ରାଚୀନ ରାଜବଂଶର ଭଗ୍ନାବଶେଷସ୍ଵରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିବ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବ ସୌଭାଗ୍ୟ ସ୍ଫୁଟି ଏକ କୋଟି ଉକ୍ତଳ ସନ୍ତାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଜାଗ୍ରତ ରହିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଥିରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁଁ ।”

ତା’ପରେ କେତେଜଣ ଓକିଲ, କେତେଜଣ ଛନ୍ଦ ଏବଂ କେତେଜଣ ସହର-ବାସୀ ଯୁବକଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟାଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଇତିହାସ ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଷୟରେ କାହିଁକି ଯେ ଏତେ ନିରବ ହୋଇଛି, ତା’ର କାରଣ ବୁଝିବା କଠିନ । ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗେ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଜଣ ଲୋକ ଦିନେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଓ ସଭା ସମିତି କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । କମିଶନର କଚେରୀଠାରୁ କଲି ପଡ଼ିଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଅଞ୍ଚଳରେ ଉତ୍ସୁକ ଗୋଳମାଳ ଲାଗିଲା । କ୍ରମେ ଦୋକାନୀ, ବଜାରୀ ମଧ୍ୟ ସେ ଗୋଳମାଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ । ଲୋକେ ଘରୁ ଠେଙ୍ଗା ବାଡ଼ି ଧରି ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନପରି ଅସ୍ଥ ଆଇନ ସେତେବେଳେ ନ ଥିଲା; ବିନା ଅନୁମତିରେ ଲୋକେ ଘରେ ନଳି, ବାରୁଦ, ଖଣ୍ଡା, ତରବାଲ ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ସାହାର ନଳି ଥିଲା ସେ ନଳି ଘେନି ବାହାରିଲା, କିଏ ବା ତରବାଲ ଧରି ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା । ସମସ୍ତେ କହିଲେ, “ମହାରାଜା ବରକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ଜୟ !” ଜୟ ଧ୍ଵନିରେ ଆକାଶ ବିଦାଣ୍ଡି ହୋଇଗଲା ।

ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଡମ ହାତରେ ଦୁଇ ଦିନିଆ ଡାଳପତ ଛତା ଧରି ବନ୍ଦୀ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲା । ଗୋଟାଏ ଟୋକା ଧାଇଁ ଆସି କହିଲା, “ଦେଖି, ଗୋଟାଏ ଛତା ବେଶ୍ ମୋତେ ଦେଲୁ ।” କହି, ବୁଢ଼ାଠାରୁ ଛତାବେଶ୍ଟଟାଏ ମାଗି ନେଇ, ପାଇକ ଡେଲରେ ବୁଲିଲା ପରି ବୁଲିଲା ବୁଲିଲା, ଗୋଳମାଳ ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଗଲା ।

ହୁଆଁ ସେଦିନ ରାତିରେ ସେହି ପିଲା ଦୁଃଖିନୀ ନେଇ ହାତାପେଟ ଭିତରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାବେଳେ ଜାଣି ନ ଥିଲା ଯେ ସେ ସାନ ଭାଇଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଭାଇର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରୁଛି । ସେହି ରାତି ପାହୁବା ଆଗରୁ ସେ ତା ପିତାଙ୍କ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରି ଫେରିଯାଇ, ପିଲା ଦୁଃଖିନୀ ପୁଣିଏ ପୁଣିଏ ଜଳଖିଆ ଦେଇ କହିଲା, “ମୁଁ କାମରେ ଯାଉଛି । ତୁମେ ଚାଲିବାକୁ ଯିବ ତ ଯାଅ । ବାପ ମାଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ, ପୁଣି ଆସିବ, ମୁଁ ଯାହାହେଲେ ମୁଁଠାଏ ଦେବ ।” କିନ୍ତୁ ପିଲା ଦୁହେଁ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆଉ ହୁଆଁ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ହୁଆଁ ମଧ୍ୟ ଖୋଜି ଖୋଜି ତାଙ୍କୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେହି ଖୋଜିବା ଭିତରେ ତା’ର ପଦ୍ମନାଭ ଏବଂ ଆଉ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଓଲଟିଆ ସହୃଦ ପରିଚୟ ଦେଲେ ।

କଟକରେ ଉପରେକ୍ତ ଗୋଲମାଲ ଦେଖିଲା ଦିନ ପଦ୍ମନାଭ ପ୍ରଭୃତି ଦଳ ବାନ୍ଧି ହାତ ହୁଆଁର ଧରି ଯେତେବେଳେ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ଯାଉଥିଲେ, ହୁଆଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ପଚାରିଲା, “କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛ, ବାବୁ ?” ପଦ୍ମନାଭ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ କହିଲା, “ଆ” । ହୁଆଁ ତମଠାରୁ ଛତାବେଶ୍ଟ ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ନିଜପରି କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ଧାଇଁଲା । ସେତେବେଳେ ସେହି କୋଳାହଳରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଜଣେ ପ୍ରାୟ ଅଣି ବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ମଧ୍ୟ ଧାଇଁଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ, ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ଆସିବା କଲେବେଳେ ତାକୁ ପୂର୍ବରୁ ଚିହ୍ନିଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖି କହିଲା, “ତୁମେ ଫେରିଯାଅ, ଗଦାଧର । ବଡ଼ ଗୋଲମାଲ ହେବ ।”

“ହେଉ ।”

“ମାଡ଼ ପିଟ ହେବ ।”

“ଭଲ କଥା ।”

“ଗୁଲି ଫୁଟିବ ।”

“ଆହୁରି ଭଲ ।” କହି, ଗଦାଧର ସେମାନଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେମାନେ ଯାଇ ମହମଦପୁରା ବଜାର ଭିତରେ ମାଟିରେ ଗୋଟାଏ ବେଢ଼ା ଘିଆର କଲେ ଏବଂ ସେହି ବେଢ଼ାକୁ ସିଂହାସନ କରି, ଡହଁରେ ବାରକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ବସାଇ, ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲେ । ସିଂହାସନ ଉପରେ ଉଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶ୍ଟି ପତାକା ଘିଆରି ହେଲା । ପତାକା ଉଡ଼ିବା ପାଇଁ ସମୟ ସ୍ଥିର କରାଗଲା । କଟକ ସହର ପଡ଼ିଲା ଉଠିଲା । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଯନ୍ତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କର୍ମିଣୀର ହୁକୁମ ଦେଲେ, “ଏସବୁ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆଜନ ବଳରେ ସ୍ଥାପିତ ସରକାରଙ୍କର ବିରୋଧ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ।” ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଓ ଦଳେ ଯେନିଜ ଗୁଲି ବାରୁଦ ଧରି ବାହାରିଲେ ।

ହରିଆ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜାନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ବେଘାର ମାଟି ପକାଇବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପତାକା ସିଲେଇ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଛୁଟିରେ ସୁତା ଗଳାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, କାହିଁରେ ସେ ଯୋଗ ନ ଦେଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟବ୍ୟସ୍ତ ଥିବାବେଳେ ବିଦ୍ରାଘ ଦଳରେ ଜଣେ ନୂଆ କର୍ମୀ ଆସି ଯୋଗ ଦେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପାଇ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆଖି ଠରଠର ହେଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ; କେବଳ ହରିଆ ମୁହଁ ଶୁଣି ହୋଇଆସିଲା । ସେ ପଦ୍ମନାଭକୁ ଡାକିନେଇ କହିଲା, “ସେ ଡେଙ୍ଗାଟାକୁ ଦେଖୁତୁ ?”

“ହଁ, ଦେଖୁଛି; କଣ ହେଲା ?”

“ସେ ଜଣେ ଗୋଇନ୍ଦା ନା କ’ଣ ।”

“ତୁ ଠିକ ଜାଣିରୁ?”

“ହଁ, ମୁଁ ଜାଣେ । ପକର ଦିନ ଆଗେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଘରୁ ବାହାରିଆସୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ସେ ମୋତେ ଡାକି ମୋ କାନ ମୋଡ଼ିଦେଇଥିଲା ।” କହି ହରିଆ ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଗଲା ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ପଦ୍ମନାଭର ସଙ୍ଗୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଆସି ପଚାରିଲା, “ତୁମେ କିଏ ?” ଶୁଣି, ସେ ଚମକିପଡ଼ିଲେ ଓ ପରେ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହୋଇ କହିଲେ, “କଣ, ମୋ ନାଁ ? ଆଜ୍ଞା, ଶୁଣ ।” ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ନାମ ନ ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟନାଥ ପୁଣି ପଚାରିଲା—

“ତୁମେ ଜଣେ ଗୋଇନ୍ଦା ?”

“ନା, କର୍ମଚାରୀ ।”

“ତୁମ ନାଁ?”

“ଜାଣିମା ଦରକାର ନାହିଁ ।”

କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଠାରୁ ସୂଚନା ପାଇ ଗୁରୁଜଣ ଦୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ବଳବାନ୍ କର୍ମୀ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଧରି ବାନ୍ଧିପକାଇଲେ । ତାଙ୍କ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଖଣି ଏ ଛେଟିଆ ହାତଲେଖା ଖାତା ବାହାରିଲା । ସେଥିରେ ଲେଖା ଥିଲା, “ପୋଲିସ୍ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର; ବୟସ ୫୨ ବର୍ଷ ।” ଆଉ ଖଣି ଏ କାଗଜରେ ଲେଖାଥିଲା, “ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ କରିସାରି, ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ତଗରପଡ଼ାରେ ଥିବା ଡକ୍ଟରମାନଙ୍କ ଖଟୀ ଗୁରୁତ୍ୱା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବେ ।”

ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ଦେହ ଖାନ୍ତଲ୍ୟ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ, କର୍ମୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଘର ଭିତରକୁ ଟେକିନେଇ ନଳର ବନ୍ଦୀରେ ରଖିଲେ । ହରିଆ ଦୂରରେ ରହି ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଦେଖୁଥିଲା ଓ ଶେଷରେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, “ପୁଷ୍ପା ଏବେ ବିଲେଇକୁ ଯନ୍ତ୍ରାରେ ପକେଇଚିନା !”

କେତେ ଜଣ ସିପାହୀ ପାଗପଟୁକା ବାନ୍ଧି, ବନ୍ଧୁକ ଧରି, ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବର୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେମାନେ ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟାଏ ପିଣ୍ଡାରେ ଚଢ଼ି କବାଟରେ ଖୁବ୍ ଧକ୍କା ମାରିଲେ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ଉପର ମହଲରୁ ପଞ୍ଜିର ବାଟେ ଘରର ଗୁକର ମୁହଁ ଦେଖାଇଲା । ତଳୁ ଜଣେ ସିପାହୀ କହିଲା, “ଦୁଆର ଖୋଲିଦେ ।”

“ନା ।”

“କହୁଚି ଖୋଲ ।”

“ତା ହବ ନାହିଁ ।”

“ଖୋଲିବୁ ନାହିଁ ?”

“ନା, ମନା କଲୁ ପରେ— ।”

ସ୍ବରଟା ସେତିକିରେ ବନ୍ଦ ହେଲା । କାରଣ, ଗୁକର ଦ୍ବାର ଖୋଲିବାକୁ ମନା କରିବାରୁ, ସିପାହୀ ତଳୁ ଗୋଟାଏ ଗୁଳିରେ ତା ମୁଣ୍ଡ ଉଡ଼ାଇଦେଲା । ସେତିକିବେଳେ ପଛରୁ କେହି ଆସି ତା ବେକକୁ ଚିପି ଧଇଲା । ସିପାହୀ ଗୁହଁ ଦେଖିଲା, ସେ ବିଦ୍ରୋହୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ । ବୈଦ୍ୟନାଥ ନରହନ୍ତାକୁ କହିଲା, “ଦୋଷ ମାନ ।” ଉତ୍ତରରେ ଶୁଣିଲା, “ନା, ପାକି, ମୋ ବେକ ଛୁଡ଼ିଦେ ।” ଅନ୍ୟ ସିପାହୀମାନେ ବନ୍ଧୁକ ମୁହଁ ତଳକୁ କରି ପଛକୁ ହଟିଗଲେ । ବୈଦ୍ୟନାଥ ସେ ସିପାହୀର ବେକ ଧରି ଦୁଇ ହାତରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଚିପିଦେଲା ଓ ତା ପରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ କହିଲା, “ନିଅ, ଏଟାକୁ ମାଟିରେ ଘୋଡ଼ିପକାଅ ।” ସିପାହୀ ଗୋଟାଏ କାଠ ଗଡ଼ ପରି ପଡ଼ିରହିଲା ।

ସେ ଘଟଣାର ଉତ୍ତେଜନା ଛଳେ ମାତ୍ର କମି ନାହିଁ, ପଦ୍ମନାଭ ଜଣେ ସ୍ତବକକୁ ଦେଖିଲା । ସ୍ତବକ ବନମାଳୀର ଖବର ଗୁରୁବାପାଇଁ କିଛି ସମୟ ପୂର୍ବେ ତା ବସାକୁ ଆସିଥିଲା । ସ୍ତବକର ମୁଣ୍ଡରେ କଠୋରତାର ଚିହ୍ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ରମଣୀୟଲତା ଶୋଷାଦ୍ବାରା ତା ଆକୃତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବନମାଳୀ ସାହେବଜୀଦା ବଜାର ବଗିଚାରେ ରମାକୁ ଖୋଜି ନ ପାଉଥିବା ସମୟରେ ବାଟରୁ ଯାହା ସ୍ବର ତାକୁ ସହରର ଗୋଳମାଳ ଭିତରକୁ ଟାଣି ଦେଇ ଆସିଥିଲା, ସେ ସେହି ସ୍ତବକ । ବନମାଳୀ ମରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ସ୍ତବକର ଡାକରେ ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ତବକ ତାକୁ ମରିବାକୁ

ଛଡ଼ିଦେବ କି ନା ସନ୍ଦେହ କରି ସେ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଗଲି ଭିତରେ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା ।

ବନମାଳୀ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପିତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଜପିବାକୁ ଲାଗିଲା; ପିତା ଯେ କିପରି ଯୁଦ୍ଧ-ଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ମନେ ପକାଇଲା । ସେ ଭାବିଲା, ପିତାଙ୍କର ଯେଉଁ ରକ୍ତ ରଣକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଦିନେ ପାଟଳ ବର୍ଷ୍ମରେ ରଞ୍ଜିତ କରିଥିଲା, ସେହି ରକ୍ତର ଧାର ତା ନିଜ ଧମନରେ ମଧ୍ୟ ବହୁଛି । ସେ ରକ୍ତ ସେ କେତେଦିନ ଆଉ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିବ ? ତାହା ସେ ମାତୃପଦରେ ଡାଳିଦେବାପାଇଁ ସଜ୍ଜିତ କଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ନିମନ୍ତେ ସେ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରଗଲା ।

—୫୧—

ବନମାଳୀ ପାଇଁ ଚମ୍ପା ପ୍ରାଣ ଦେଲା

“କେତେ ବୋଲିଛୁ ମୁଁ ଏ ହାତେ କାଳି,

କେତେ କାହାଠାରୁ ଖାଇଛୁ ଗାଳି ।

ଆଉ ପଦେ କିଏ କହିବ ମୋତେ ?

ମୁଁ ତ ଧୋଇବି ଏ ହାତ ରକତେ ।

ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ମୋର ପରାଣ

ମାଆ ଲାଗି ଆଜି ମରବି ଜାଣ ।”

“ଏ ତ ହୁଅନ୍ତା ।” ହୁଅନ୍ତା ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଧାଇଁ ଆସି କହିଲା, “ଦେଖ ବୈଦ୍ୟନାଥ ବାବୁ, ଦଲେ ସିପେଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ଆମ ବେଢ଼ା ତାଡ଼ି ପକେଇବେ, ସିଂହାସନ ଉର୍ଦ୍ଧା ଗୁଣ୍ଡା କରିଦେବେ, ଆଉ ପତାକା ଚରି ଟିକ୍ ଟିକ୍ କରିବେ, ତା ଛଡ଼ା, ଆମକୁ ତ ଧୂଳିରେ ମିଶେଇଦେବେ । ଆମକୁ ଯାହା କରନ୍ତୁ, ସେ ତ ପଛ କଥା । ଆସ, ବେଗେ କାମଟା ସାରିଦେବା ।” ହଠାତ୍ ଦୂରରେ ଗୁଳି ଆବାଜ ଓ କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା ।

ଗଦାଧର ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ବିପ୍ଳବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରହୁଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେଜଣ ତାକୁ ଘରକୁ ଗୁଲିଧିବାପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ କରି ବିଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ କଥା ହେଲା ଯେ ଜଣେ କିଏ ଯାଇ ବେଢ଼ାରେ ପତାକାର

ଖୁଣ୍ଟି ବାନ୍ଧିରଖିବ, ସେହି ଅର୍ଶବର୍ଷର ବୁଢ଼ା ଥର ଥର ବେଦା ଉପରକୁ ଉଠିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଗଲା । ବିପ୍ଳବ ଓ ଦର୍ଶକମାନେ ଭକ୍ତି ଏବଂ ବିସ୍ମୟରେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତିଦେଲେ । ହଠାତ୍ ଦଳେ ସିପାହୀଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ଜଣେ ଗୋରୁ କର୍ମଗୁଣ୍ଡ ଧାଇଁ ଆସି କହିଲେ, “କିଏ ଚତୁର, ଓହ୍ଲାଅ, ଶୁଣ, ଓହ୍ଲେଇଆସ ।” ଶୁଣି, ଗଦାଧର କହିଲା, “ରାଜା ବାରିକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ଜୟ !” ତେଣେ ହୁକୁମ ପଡ଼ିଲା, ଗୁଲି ଚଳାଅ ।” ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଗଦାଧର ବେଦା ଉପରୁ ତଳକୁ ଟଳିପଡ଼ିଲା; ରକ୍ତ ସ୍ରୋତରେ ଦାଣ୍ଡ ଧୁଲି ଚଢ଼ିତ ହୋଇଗଲା । ବିଦ୍ରୋହୀ ଏବଂ ଦର୍ଶକମାନେ ଶବ ଗୁରୁପଟେ ଘେରି ରହିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ପଛରୁ ପୁଣି ଗୁଲି ଆବାଜ ଶୁଣାଗଲା । ସମସ୍ତେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ, ବନମାଳୀ ଆସୁଛି । ସେ ହାତରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ବନ୍ଧୁକଟା ଧରି ଉନ୍ମାଦନାରେ ଶୂନ୍ୟକୁ ଗୁଲି ଫୁଟାଇ ଧାଇଁ ବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେ ଆସି ଦେଖିଲା ଯେ ଗଦାଧର ରକ୍ତାକ୍ତ ହୋଇ ଭବରଙ୍ଗଭୂମିରୁ ଚରକାଳ ପାଇଁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆଖି ବୁଜି ଶୋଇଛ ଏବଂ ତା ନିକଟରେ ଆହତ ହୁଅ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଛି । ତହିଁ ସେ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇମାନେ, ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଓ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଆମ ଆଗରେ ଆଜି ତ୍ୟାଗର କି ଜ୍ଵଳନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଦେଖେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ପଛକୁ ହଟିଲାବେଳେ ସେମାନେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଆମେ ଫଳାଫଳ ଚନ୍ଦ୍ରା କଲାବେଳେ ସେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ଏହି ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଶବ ଏବଂ ବାଳକର ଆହତ ଦେହ ଆମକୁ ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଉ । ଆମେ ସମସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହବା, ବନ୍ଧୁ ଆଉ ଆଉ ଏ ବେଦା ଉପରକୁ କାହାକୁ ଚଢ଼େଇ ଦେବାନାହିଁ ।”

ବନମାଳୀ ଠିକ କଥା ଶେଷ କରିବା ବେଳକୁ ତା ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁକ ରଖାହୋଇଥିଲା । ବନ୍ଧୁକ ଯେତେବେଳେ ଫୁଟିଲା, ବନମାଳୀ ଗୁହଁ ଦେଖିଲା ନଳି ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ରହିଛି । ତଥାପି ବନ୍ଧୁକ ଭିତରୁ ଗୁଲିଟା ଫୁଟି ବାହାରିଗଲା; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ଦେହରେ ବାଜିଲାନାହିଁ । ବନମାଳୀ ବିପ୍ଳବମାନଙ୍କ ଦଳ ଭେଦକରି, ଦେବା ସିଂହାସନ ଆଦି ଭର୍ତ୍ତି ପକାଇବାକୁ ସିପାହୀ ଓ ସୈନିକମାନେ ମାଡ଼ିଆସୁଥିଲେ, ବନମାଳୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇବାକୁ ଚାଲିଗଲା । ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ହୁକୁମ ମିଳିଲା, “ଆଗେ ସିଂହାସନଟା ଗୁଲିରେ ଢେଳେଇଦିଅ ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ନା, ତା ଆଗରୁ ମୋଡ଼େ ।” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲି ବୃଷ୍ଟି ହେଲା । ବନମାଳୀ ସେହି ଶ୍ରେଣୀ ବୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଆପାଦମୟକ ଚନ୍ଦ୍ରାକ ସୈନିକମାନଙ୍କ ଗତି ବଳ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବନମାଳୀର ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେ ରମାକୁ କହୁ, ମରବାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଆସିଛି । ତା ପରେ ପୁଣି, ପିତା ତା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ

ଆଦେଶପତ୍ରରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ତା'ର ଉପସ୍ଥିତ ହେବ । ସେ କଥା ସେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଜପିବାକୁ ଲାଗିଛି; ବନରେ ସେ ଗୋଟାଏ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା; ତାହା ଛୁଣ୍ଟାଇ ଦେଇ ଆସିଲା । ସୁତରାଂ, ସେ ପ୍ରାଣପଣେ ସୈନିକମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆକ୍ରମଣ ସହବାରେ ଲାଗିଛି । ପଛରେ ବିପ୍ଳବଗଣ ଦଳ ବାନ୍ଧି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସିପାହୀ ଏବଂ ସୈନିକମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ଅସମ୍ଭବ, ସେମାନେ ଗୋଟାଏ ଗଳିବାଟେ ଖସି ଚାଲିଗଲେ । ବନମାଳୀ ବେଢ଼ା ଉପର ଆୟୋଜନ ଦେଖିବାକୁ ଗଲା ସେତେବେଳେ ତାକୁ କେହି ଜଣେ ଡାକଲା ।

ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ଚମକିପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ପୂର୍ବେ ସାହେବଜୀଦାର-ବଜାର ବଗିଚା ଫାଟକ ପାଖେ ଯେଉଁ ସ୍ଵର ତାକୁ ରଙ୍ଗଭୂମିକୁ ଡାକି ଆଣିଥିଲା, ସେ ଅବକଳ ସେହି ସ୍ଵର । ସ୍ଵର ପୁନରାୟ ଶୁଭିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ” ! ବନମାଳୀ ଗୁରୁଆଡ଼େ ଗୁଞ୍ଜି କାହାକୁ ଦେଖିଲାନାହିଁ । ସେ ପୁଣି ଶୁଣିଲା, “ତୁମ ପାଦତଳେ ।” ତହିଁ ସେ ତଳକୁ ଗୁଞ୍ଜିଲା; ଦେଖିଲା, ଗୋଟିଏ ମଳିନ ମୁହଁ ତଳୁ ଉଠି ତା ଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜିଲା । ସେ ମୁହଁରୁ ଶୁଣାଗଲା, “ମୋତେ ଚାହିଁ ପାରୁଛ ?”

“ନା ।”

“ଚମ୍ପା ।” ଶୁଣି ବନମାଳୀ ଆହୁରି ନିର୍ଭୟ ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ତଳକୁ ଗୁଞ୍ଜିଲା ଓ ଦେଖିଲା ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ଚମ୍ପା, କେବଳ ପୁରୁଷ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ଚମ୍ପା ପ୍ରତି ଚମ୍ପା ମନରେ ଲୁଚି ଲୁଚି ଇର୍ଷାଜାତ ହୋଇଥିଲା । ପଦ୍ମନାଭ ବସାକୁ ଯାଇ ସେ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ବନମାଳୀ ବିପ୍ଳବରେ ନେତୃତ୍ଵ ନେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ଚମ୍ପାକୁ ନ ଦେଖିଲେ ବନମାଳୀ ମନରେ ଯେ କି ନୈରାଶ୍ୟ ଜନ୍ମିବ, ସେ ତାହା ବୁଝିପାରୁଥିଲା ଏବଂ ପରୀକ୍ଷାରେ ବନମାଳୀର ମୃଦୁ ଘଟିବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲାଗିଥିଲା । ସୁତରାଂ, ସେ ବନମାଳୀ ମୁହଁତ ଏକ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ମରବାକୁ ଆସିଥିଲା ।

ବନମାଳୀ ପଚାରିଲା, “ଚମ୍ପା, ମାଟିଟାରେ କାହିଁକି ପଡ଼ିଲୁ?”

“ମରୁଛ ପରା ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ଅଧୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “କଣ ତୋ ଦେହରେ ଗୁଳି ବାଜିଛି କି ? ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ତୋତେ ଟେକି ଘର ଭିତରକୁ ନେଇଯିବି ।” କହି, ସେ ଚମ୍ପାକୁ ହାତରେ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲା । ଚମ୍ପା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ପାଟି କରବାକୁ ଲାଗିଲା । ବନମାଳୀ ପଚାରିଲା, “ମୁଁ ତ ଖାଲି ତୋ ହାତଟା ଧରି , କାଟୁଛି କ'ଣ ?” ଚମ୍ପା ନିଜ ହାତଟେକି ଦେଖାଇଲା । ବନମାଳୀ ଦେଖିଲା, ତା ପାପୁଲିଟା ଫୁଟି କଣ ହେଇଯାଇଛି ।

“ତୋ ହାତ କ’ଣ ହେଲା, ଚମ୍ପା ?”

“କଣ ହେଇଯାଇଛି ପରା ।”

“କମିତ ?”

“ଗୁଲି ବାଜି ।”

“କମିତ ବାଜିଲା ?”

“ତୁମ ଆଡ଼କୁ ବନ୍ଧୁକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାହେଇଥିଲା, ଦେଖିବ ?

“ଦେଖିବ; ବନ୍ଧୁକ ଫୁଟିଲା ବେଳେ ନାଲି ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବ ।”

“ମୋ ହାତ ପରା !”

ବନମାଳୀ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲା, କହିଲା, “ପାଗଲ ନା କ’ଣ ? ତୁ କ’ଣ ନାଲି ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇ ଗୁଲି ଅଟକେଇବାକୁ ଯାଉଥିଲୁ ? ଛୁ ଛୁ ଛୁ ! ଏମିତି କିଏ କରେ ? ଅଛା, ଏବେ ତୁ ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲ । ହାତଟାରେ ଗୁଲି ବାଜିଲେ କେହି ମରିଯାଏନାହିଁ । ତୋ ହାତ ଭଲ ହେଇଯିବ ।” ଶୁଣି, ଚମ୍ପା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, ଗୁଲି ହାତରେ ପଶି ପିଠିବାଟେ ବାହାରିଯାଇଛି ପରା । ମତେ ଏଠୋଠି କାହିଁକି ନବ ? ମୁଁ ତୁମଠୋଠି ଆଉ କିଛି ଅନୁଗ୍ରହ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମୋ ପାଖେ ଖାଲି ଟିକିଏ ବସ ।”

ବନମାଳୀ ବସିଲା । ଚମ୍ପା ତା କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି କହିଲା, “ମୋତେ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗୁଛି । ଆଉ କିଛି କଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଦେଖ, ମୋ ପାଖେ ତୁମର ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଅଛି । ମୁଁ ଯେ କୁରୁତାଟା ପିନ୍ଧିଛୁ ନା, ତାର ପକେଟରେ ଅଛି । ସେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ତୁମକୁ ଦବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ମୋ ଉପରେ ରାଗିବନାହିଁ, ବନମାଳୀ ବାବୁ ! ଆମର ଫେରେ କେବେ ଦେଖା ହବ; ହବ ନାହିଁ ? ତୁମ ଚିଠି ନାହିଁ ।” କହି, ନିଜ ଆହତ ହାତରେ ବନମାଳୀ ହାତ ଭିଡ଼ିଧରି, ସେ ନିଜ କୁରୁତା ପକେଟରେ ପୁରାଇଲା । ବନମାଳୀ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି କାଢ଼ି ଆଣିଲା । ଚମ୍ପା କହିଲା, “ଆଉ ମୋ ମେହନତର ପୁରସ୍କାର ?”

“କଣ କହ ।”

“ଆଗେ ହିଁ କର ।”

“କଲି ।”

“ମୁଁ ମରିଗଲା ପରେ ମୋ କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ତୁମ୍ଭେ ଦବ; ମୁଁ ବୁଝି ପାରିବି ଯେ— ।” କହି, ଚମ୍ପା ଆଖି ବୁଜିଦେଲା । ତା ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା ବୋଲି ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା; କିନ୍ତୁ କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ସେ ପୁଣି ଆଖି ଫିଟାଇ ଚାହିଁଲା ଏବଂ ଗୋଟାଏ ସୁଦୂର ଅଦୃଶ୍ୟ ରାଜ୍ୟରୁ କହିଲା ପରି ଧୀର କମ୍ପିତ ସ୍ଵରରେ କହିଲା,

“ସତ କହୁବ, ବନମାଳୀ ବାବୁ ? ମୋର ତୁମଠେଇ ଭାରି ଶରଧା । ହେଲେ, ଆଉ କ’ଣ ଅଛି ?” କହି, ସେ ଇଷତ୍ ହସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ଏବଂ ଅଧର କର୍ମିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ।

ବନମାଳୀ ତା ଅଙ୍ଗୀକାର ରକ୍ଷାକଲ, ତମ୍ଭାର ଜୀବନଶୂନ୍ୟ ଶୀତଳ କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଇ ତାପରେ ସେ ତା ମୁଣ୍ଡଟି ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜ କୋଳରୁ କାଢ଼ି ତଳେ ରଖି ଚାଲିଗଲା । ତମ୍ଭା ଶବ ନିକଟରେ ବସି ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପଢ଼ିବାକୁ ତା’ର ଇଚ୍ଛା ହେଲାନାହିଁ ।

—୫୭—

ଭିତର ରହସ୍ୟ

ବନମାଳୀ ତମ୍ଭା ଶବ ନିକଟରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଚାଲିଯାଇ ଚିଠିଖଣ୍ଡି ଫିଟାଇ ପଢ଼ିଲା,

“ପ୍ରାଣର ସ୍ଥିୟତମ,

ଆମେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ଘର ଛଡ଼ି ଯିବାକୁ ବାପା କହୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଏଠୁ ଯାଇ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାରରେ ରହିବୁ । ସାତଦିନ ବାଦ୍ ରେଙ୍ଗୁନରେ ଥିବୁ । ରବିବାର ।

ରମା ।”

ଚିଠି ଉପରେ ଠିକଣା ଥିଲା—

“ବାବୁ ବନମାଳୀ ଶ୍ରୀ,

ପଦ୍ମନାଭ ବାବୁଙ୍କ ଘର,

ବକ୍ସିବଜାର ।”

ଯାହା ଯାହା ଘଟିଲା, ସବୁ ତମ୍ଭାର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁଦିନ ରାତିରେ ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘରର ବଗିଚା ଫାଟକ ଜଗିଥିଲା, ତା ପରେ ତା ମନରେ ଦୁଇଟା ଭାବନା ଜାତ ହେଲା; ତା’ ବାପା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତତ୍କାୟତମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ କରିବ ଏବଂ ରମାଠାରୁ ବନମାଳୀକୁ ପୃଥକ୍ କରି ରଖିବ । “ଏ ଘର ଛଡ଼ି ଚାଲିଯାଅ” ଲେଖି ଯେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା, ସେ ସେହି ତମ୍ଭା । ସେ ଲେଖାଟା ପାଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସିଧା ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ ରମାକୁ କହିଲା, ଆମେ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମାର୍ଗିକକୁ ଧରି ଏଠୋଊ ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ଯିବା; ଆଉ ସପ୍ତାହକୁ ରେଙ୍ଗୁନରେ ଥିବା ।”

ହଠାତ୍ ସେପରି ଗୋଟାଏ ଅଲୀକ ପାଦ ରମା ମୁତ ପାୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭରତରରେ ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଦୂର ଧାଡ଼ିରେ ଉପରର ଚିଠିଟା ଲେଖି ପକାଇଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସେ ଜପର ପଠାଇବ, ବୁଝିପାରିଲାନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ଏକା ଘରୁ ବାହାର କେଉଁଠାକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ମାଣିକ ହାତରେ ଦେଲେ, ସେ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କୁ ସବୁ କହିଦିଅନ୍ତା । ସୁତରାଂ ସେ ବସି ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ଫାଟକ ପାଖେ ସେ ଚମ୍ପାକୁ ପୁରୁଷ ବେଶରେ ଠିଆହେବାକୁ ଦେଖିଲା । ସେ ତାକୁ ଜଣେ ମୂଲ୍ୟା ଟୋକା ବୋଲି ମନେ କରି, ଚିଠି ଖଣି ତା ହାତେ ଦେଇ କହିଲା, “ଶୀଘ୍ର ନେଇ ଠିକଣା ଆନରେ ପହଞ୍ଚେଇବୁ” ଓ ତା ହାତରେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ମଳ୍ଲ ଧରାଇଦେଲା ।

ବନମାଳୀ ଚିଠି ଖଣିକୁ ଚୁପ୍‌ଚାପରେ ପୋତି-ପକାଇଲା । ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପାଇଁ ଭାବିଲା ସେ ଜୀବନ ହରାଇଦେବା ତା ପକ୍ଷେ ଅନୁଚିତ ହେବ, କିନ୍ତୁ ତା ପରେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ତା ବାପା ତାକୁ ରେଙ୍ଗୁନ୍ ନେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ମୋ ଅଜା ମୋତେ ବିବାହ ହବାକୁ ଅନୁମତି ଦେବେନାହିଁ । ତେବେ ନ ମରି ଆଉ ବଞ୍ଚିବାର କ’ଣ କାରଣ ଅଛି ?” ତା ପରେ ତାର ଦୁଇଟି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ ସରି ରହିଛି ବୋଲି ସେ ମନେ କଲା; ପ୍ରଥମେ ନିଜ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବାଦ ଜଣାଇ ରମାଠାରୁ ଶେଷ ବିଦାୟ ନେବ; ଦ୍ଵିତୀୟରେ, ଘନା ସାହୁ ପୁଅ, ଚମ୍ପାର ଭାଇ ହରିଆକୁ ଆପାତ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବ । ସେହି ଯୁକ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଖଣିଏ କାଗଜ କାଢ଼ି ଲେଖିଲା—

“ଆମ ବିବାହ ଅସମ୍ଭବ । ମୁଁ ଅଜାଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲି, ସେ ଦେଲେନାହିଁ । ତୁମେ ସେପରି ଦରଦ୍ଵା, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଦରଦ୍ଵା । ମୁଁ ତୁମ ଘରକୁ ଯାଇଥିଲି, ତୁମକୁ ଦେଖିଲିନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ କି ଶପଥ କରିଥିଲି ମନେ ଥିବ; ତାହା ମୁଁ ପାଳନ କରିଛି, ପ୍ରାଣ ବିଧର୍ମନ ଦେଇଛି । ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି କରେ । ଉ କ’ଣ ଲେଖିବ ?

ତୁମର

ଅଭାଗା ବନମାଳୀ ।”

ଠିକଣା ଲେଖିଲା ।

ଶ୍ରୀମତୀ ରମା ଦେବୀ, ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ଘର—ତେଲଙ୍ଗା ବଜାର । ତା ପରେ ସେ ଆଉ ଖଣିଏ କାଗଜ କାଢ଼ି ଲେଖିଲା, “ମୋ ନାମ ବନମାଳୀ ରାଏ । ମୋ ଶବ୍ଦଟା ଅଜା ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୈରାୟଙ୍କ ଘରକୁ ନେଇଯିବ । ଘର ଭୁଲିଯାଉ ।”

ଚିଠି ଦୁଇଖଣି ଲେଖିସାରି ବନମାଳୀ ହରିଆକୁ ଡାକି ପଚାରିଲା, “ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାମ କରିଦେବୁ ?”

“ସାହା କହୁବ, କରବ । କହଲେ, ପ୍ରାଣ ଦେବ ।”

“ଏ ଚିଠି ଖଣ୍ଡେ ଦଖୁରୁ ?”

“ହଁ, ଦେଖୁଚି ।”

“ଏଟା ନେଇ ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ଯିବାକୁ ହବ ।”

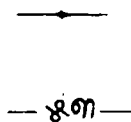
“ଏ ଭିତରେ ଯେ ସିପେଇମାନେ ଆମ ଆୟୋଜନ ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ପକେଇବେ । ଆଉ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ନ ଥିବି । ତା କମିତ ହବ ?”

“ନା, ସକାଳ ଆଗରୁ ସେମାନେ କିଛି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଚିଠି ଖଣ୍ଡ କାଲି ସକାଳେ ଦେଲେ ହବନାହିଁ ?”

“ହଁ, ଚିଠି ତ ସକାଳେ ଦବୁ, ଏ ରାତିରେ ନୁହେଁ; ତେବେ ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏଠାଠୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ହବ । ରାତି ଭିତରେ ସବୁ ବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ତୁ ବାହାରି ଯାଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ଏଇକ୍ଷଣି ଯା ।”

ହରୀଆ ଉତ୍ତର ଖୋଜି ପାଇଲ ନାହିଁ । କିଛି ସମୟ ନୀରବ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ, ସେ ବିରସ ମୁଖରେ କହିଲା, “ଆଜ୍ଞା ଚିଠି ଦିଅ ।” କହୁ ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଧରି, ଧାଇଁ ଚାଲିଗଲା । ସେତେବେଳେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଭାବ ଜାତ ହେଲା । ତାହା ସେ ପ୍ରକାଶ କଲନାହିଁ; ଭାବିଲା, “ଏ ତ ଅଧରାତ୍ନ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର ବେଣି ଦୂର ନୁହେଁ; ଯାଇ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ଦେଇ, ଚାହିଁ ଚାହିଁ ତ ମୁଁ ଫେରିଆସିବି ।”

କାହା ଚିଠି କାହା ହାତେ ପଡ଼ିଲା

ସେହି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମା ଓ ମାଣିକ ସହୃଦ ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାକୁ ଯିବା ବରୁଦ୍ଧରେ ରମା ଘୋର ଆପତ୍ତି ଉଠାଇଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସଙ୍ଗେ ଏକାଠି ରହୁବା ପରେ ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ତା ଇଚ୍ଛା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଇଚ୍ଛାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କଲା; ହେଲା ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରୁ ଆପତ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଜନ୍ମ । କେହି ଜଣେ ଅପରିଚିତ ଲୋକ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ସାବଧାନ କରିଦେବା ଯୋଗେ ସେ ଏତେ ଭୀତି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ରମାର ଆପତ୍ତି ଶୁଣିବାକୁ ତା ହୃଦୟରେ ସାହସ ନ ଥିଲା । ଶେଷରେ ରମା ସବୁ ଆପତ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ ବାଧା ହୋଇ ଚାଲି ହେଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏବଂ ରମା କେହି କାହାକୁ ପଦେ କଥା ନ କହି ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସାହେବଜୀଦା ବଜାରକୁ ପୁଣି ଫେରିବାକୁ ନ ପଡ଼ିପାରେ ଭାବେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମାଣିକକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଥିଲା, ଅଥଚ ତା'ର ସେହି ‘ଅଛଡ଼ା’ ହେଟିଆ ପେଡ଼ିଟି ବ୍ୟତୀତ ବାକି କୌଣସି ଜିନିଷପତ୍ର ନେଇନାହିଁ । ରମା କେବଳ ତା ଚି କାଗଜ ଓ ଛପା କାଗଜ ଲେନ୍ତାଟି ଧରିଲା । ତେଲେଙ୍ଗାବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସଞ୍ଚା ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ସାହେବଜୀଦା ବଜାର ଘର ଛଡ଼ିଲାବେଳେ ରମା ମୁଣ୍ଡ ବଆଉଛି, ଜିହ୍ୱା ଖାଇଲା ନାହିଁ । ରଜା ବଡ଼ା ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ କିଛି ହୋଇନଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସକାଳର ପଖାଳ ଖାଇଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦିନା ଭରକାରିରେ । ସେ ଖାଇ ବସିଲାବେଳେ ମାଣିକ କହିଲା, “ଆଜି ସହର ଭିତରେ ଭାରି କଣ ଗୋଳମାଳ ଲାଗିଛି, ଦୁଶାହଣି ମରାମତି ହୋଉଚନ୍ତି ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ରହି ସେ କଥା ଶୁଣିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ଖାଇବାଠାରୁ ଉଠି, ଦୁଆର ପାଖରୁ ଝରକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଝରକାଠାରୁ ପୁଣି ଦୁଆର ଯାଏ ଧୀର ଗତିରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମନରେ କେବଳ ରମା ଚିନ୍ତା; ରମାର ମୁଣ୍ଡବଥା ଯୋଗେ ନୁହେଁ; ତା ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି । ଅନେକ ସମୟ ଭାବିଲା ପରେ ତା ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଥାଏ । ସେ ବୁଝିପାରିଲା ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ରମା ସଙ୍ଗେ ତାର କେବେ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିବ ନାହିଁ । କୌଣସି କୌଣସି ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଅସମ୍ଭବ ବୋଧହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆସେ, ଯେତେବେଳେ କି ସବୁ ସହଜ, ସମ୍ଭବ ଓ ସୁସାଧ୍ୟ ପରି ଜଣାଯାଏ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେତେବେଳକୁ ଜୀବନର ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନୂଆ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡ଼ିବା ପାଇଁ ରମାକୁ ଠିକ ଡାକିବାକୁ ଯିବା ସମୟରେ ଦର୍ପଣ ଭିତରେ ପଡ଼ିଲା—

“ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟତମ,

ଆମେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ଘର ଛଡ଼ି ଯିବାକୁ ବାପା କହୁଛନ୍ତି । ଆମେ ଏଠୁ ଯାଇ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତେଲେଙ୍ଗାବଜାରରେ ରହିବୁ । ସାତ ଦିନ ବାଦ ରେଙ୍ଗୁନରେ ଥିବୁ । ରବିବାର ।

“ରମା ।”

ପଡ଼ି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା । ରମା ନୂଆ ଘରେ ପାଦ ପକାଇ ତା ଚି କାଗଜ ସହିତ ଛପା କାଗଜ ଲେନ୍ତାଟି ଦର୍ପଣ ଆଗରେ ଥୋଇ ଦେଇଥିଲା । ତା ପରେ ସେ ଏତେ ଭାବିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା ଯେ କାଗଜଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ରଖିବା କଥା ତା'ର ଆଉ ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଛପା କାଗଜରେ

ଲଗିଥିବା କାଳି ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଗରେ ରମା ବନମାଳୀ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିବା ପତ୍ରର ଗୋଟିଏ ଅବକଳ ନକଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତ ହେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଥରେ ତା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇ କେତେକ ସମୟ ଅବାଧ୍ ହୋଇ ରହିଲା ପରେ, ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଚାହିଁଲା । ଶେଷ ନିମନ୍ତେ ତା ହୃଦୟରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଝଟକ ଖେଳିଗଲା । ସେ ତାହା ଦେଖି ହଠାତ୍ ବସ୍ତ୍ରାସ କଲାନାହିଁ; ମନେକଲା, ତାହା ନିତାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ, ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଉତ୍ତେଜନା ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହେଲା ପରେ ସେ ଯାଇ, ହସା କାଗଜ ହାତରେ ଧରିଲା ଏବଂ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଓ, ଏଇଥିରୁ ଆସୁଛି ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଯେତେବେଳେ ଘଟଣାଟା ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖିଲା, ସେ ଖଟ ଉପରେ ଲଥକିନି ପଡ଼ିଗଲା । ସମସ୍ତ ଜଗତ ତାକୁ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ସ୍ବେଦ କରେ, ସେ ନିଜକୁ ଅନ୍ତର କରିଦେଲେ, ହୃଦୟରେ ଯେ ଦୁଃଖ ଜନ୍ମେ, ଜଗତରେ ତା'ର ଆଉ ଉପମା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେହି ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇପଡ଼ିଛି, ମାଣିକ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତହିଁ ସେ ଉଠି ପଚାରିଲା, “କୁଆଡ଼େ ଶୁଭୁଥିଲା ?” ପୁଣି ମାଣିକ କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ, ପଚାରିଲା, “କ’ଣ ଶୁଭୁଥିଲା ?”

“ଓ କହିଲୁନାହିଁ ଯେ ସହର ଭିତରେ ମାରପିଟ ଚାଲିଛି ?”

“ହଁ, ସେ ତ ସେ ଗୁମନାଗୋଳିକ ସେପଟଯାକ ସବୁଠି ଚାଲିଛି ।”

ମନୁଷ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ଇଚ୍ଛା ନ କରି କେତେଗୁଡ଼ାଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଚାଲିଯାଏ, ଯାହାକି ଜାଣିପାରିଲେ ସେ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏହିପରି ଏକ ଭାବର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କେତେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ ଦେଖିଲା ଯେ ସେ ଘରଛଡ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଯାଇ ଚାଲୁଛି । ସେତେବେଳକୁ ଅଳ୍ପ ରାତି ହୋଇଗଲାଣି, ରାସ୍ତାରେ ଲୋକ ଯିବା ଆସିବା କରୁନାହାନ୍ତି । ସେ କିଛି ବାଟ ଯାଇ ବସିପଡ଼ିଲା ଓ କେତେ ସମୟ ସେଠାରେ ବସିଲା ତାକୁ ଜଣାନାହିଁ । ଘଣ୍ଟାରେ ଏଗାରଟା ବାଜିଲା । ସେତିକିବେଳେ ମହମ୍ମଦ୍ଦୟା ବଜାରଆଡ଼େ ବନ୍ଧୁକୁ ଆବାଜ ଶୁଣାଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉଠି ଚାହିଁଲା; ଦେଖିଲା, ରାସ୍ତାରେ କିଏ ଜଣେ ଆସୁଛି । ଆଗରୁକ ଆହୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାରେ ଜଣାଗଲା ଯେ ସେ ପିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପିଲାଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପିଲା ଆସି ପଚାରିଲା, “ଏଇଟା ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ଘର ନା ?” ଶୁଣି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପଚାରିଲା, “ତୁ କାହିଁକି ଖୋଜୁଛୁ ?”

“ତୁମେ କ’ଣ ଏହି ଘରେ ଥାଅ ?”

“ହଁ ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମନରେ କ’ଣ ଭାବିଲା ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପଚାରିଲା, “ତୁ ମୋ ଚଠି ଆଣିଚୁ ?”

“ତୁମ ଚିଠି ? ତୁମେ କ’ଣ ମାଲସି ଲେନ ? ମୁଁ ତୁମ ଚିଠି ଫିଠି କିଛି ଜାଣେନା । ମୁଁ ଲଢ଼େଇ ଥାନରୁ ଚିଠି ଧରି ଆସିବି । ଚିଠିଟା କୋଉ ଜନାନାର । ତୁମେ ଟିକିଏ ଦେଇଦବ ?”

“ନିଶ୍ଚୟ, ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ।” ଶୁଣି ହରଥା ଚିଠିଖଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଇ, ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଧାଇଁ ଚାଲିଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାହା ଧରି ଘର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ସେ ସବୁ ପଢ଼ି ପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଶେଷ ଦୁଇଧାଡ଼ି ପଢ଼ିଲା—“ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଛି । ମୁଁ ତୁମକୁ ସ୍ନେହ କରେ । ଆଉ ବିଶେଷ କ’ଣ ଲେଖିବି ? ତୁମର ଅଭାଗା ବନ୍ଦମାଳୀ ।”

ସେହି ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ଦେଖି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶ୍ଵାସ ଉପରେ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଯେ ରମା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଲେଖା ହୋଇଛି, ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝିପାରିଲା; କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ‘ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଛି’, ସେଥିରେ ତା ହୃଦୟରେ ଗୋଟାଏ ବିକଟ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମିଲା । ରମା ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ପର ଘନ ସକାଳେ ପାଇବ ବୋଲି ବନ୍ଦମାଳୀ ଭାବିଥିଲା । ରାତି ଏଗାରଟା ବେଳେ ଲଢ଼େଇସ୍ଥାନରେ ବନ୍ଦମାଳୀ ପ୍ରାଣର ମମତା ଛାଡ଼ି ଯେ ଫୁଲରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା । ତା ପରେ ଆଉ କୌଣସି ଘଟଣା ସେଠାରେ ଘଟି ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାହା ଜାଣିବ କିପରି ? ପକ୍ଷର ଲେଖକ ମରଯାଇଛି ଜାଣି ସେ ଟିକିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲା, ଭାବିଲା ଯେ ରମା ସହୃଦ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାର ଆଉ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିବ ନାହିଁ । ରମାକୁ ସେ ଚିଠିଟା ଦେଖାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲା; କିନ୍ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପୁଣି ବିଷାଦରେ ଭଜି ପଡ଼ିବାକୁ ବସିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦୋକାନରୁ ସରକାରୀ ପିପାସାମାନଙ୍କ ପୋଷାକରୁ ସାରେ କିଣି, ପିନ୍ଧି; କଣ୍ଠେ ପଡ଼ୋଶୀଠାରୁ ବନ୍ଧୁକୁଟାଏ ମାଗି, ଧରି, ଚାନ୍ଦିନୀତୋଳ ଆଡ଼କୁ ଗଲା । ସରକାରୀ ଫୌଜ ସମଗ୍ର ଚାନ୍ଦିନୀତୋଳ ସଡ଼କ ଓ ଗଳିମାନଙ୍କରେ ଜମି ରହିଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ବିଦ୍ରୋହମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ଚାନ୍ଦିନୀତୋଳ ଦେଇଯାଇ, ମଝିରେ ମହମଦାୟାବଜାର ଭିତରେ, ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ବାହାରୁ ମହମଦାୟାବଜାର ଭିତରକୁ ଯିବା ବାଟ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା ।

ବିପ୍ଳବୀ ଦଳରେ ପାଣୁ ନାଏକ

କମେ ସରକାରୀ ଫୌଜ ମାଡ଼ିଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅବଳମ୍ବେ ପଛକୁ ହଟାଇ ନ ରଖିଲେ, ସେମାନେ ଯେ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ ଆୟୋଜନ ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ରୁଣ୍ଡ କରିବେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହୁନା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଗୋଟାଏ ଯୁଦ୍ଧର ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଦେଖ, ଭାଇମାନେ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେବା ମୁଁ ଉଚିତ ମନେ କରୁନାହିଁ । ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ହୁଏତ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିବ । ତୁମ ନିଜ ପ୍ରାଣ ଉପରେ ତୁମର ଅଧିକାର ଅଛି, ତୁମେ ଦେଇପାର । କିନ୍ତୁ ତୁମ ମା, ଭାରିଆ ଓ ପୁଅଅଝଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ତୁମର କୌଣସି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମା, ଭାରିଆ ବା ପୁଅ ଝିଅ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମରବା ଅର୍ଥ, ସେହି ମା, ଭାରିଆ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଦାଣ୍ଡକୁ ଠେଲିଦେବା । ସେଟା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଭୀଷଣ ବ୍ୟାପାର । ଅଭାବରେ ପଡ଼ିଲେ, ପୁରୁଷ ଭିକ୍ଷା କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ନାରୀ କରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା । ମୁଁ ଆଉଥରେ କହୁଛି, ମା, ଭାରିଆ, ଆଉ କନ୍ୟା ମୁହଁକୁ ଗୁଣ୍ଠି ଯେଉଁମାନେ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି, ଏଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ଚାଲିଯାଅ । ସେଥିରେ ତୁମର ସାହସର ଅଭାବ ଜଣାପଡ଼ିବ ନାହିଁ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନର ପରୀକ୍ଷା ମିଳିବ । ଏ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ଦେଲେ ଅବଶ୍ୟ ଗୌରବ ବଢ଼ି ପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଯେ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା, ବୁଝି ରଖିବାକୁ ହେବ । ଯଶୋଲପ୍ତା ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ।

ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଠିଆ ହେଲେ । ବନମାଳୀ ଶୁଣି କିଛି ସମୟ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ରହି ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୋର ତ କେହି ନାହିଁ । ମୁଁ କାହାପାଇଁ ଫେରିଯିବି ? ମୁଁ ତ ଆସିବି ମରବାକୁ । ହେଲେ ବାସ୍ତବରେ ସାହାଙ୍କର ଜଗତରେ ସ୍ନେହ କରିବା ପାଇଁ ଜଣେ କେହି ଅଛି, ସେମାନେ ଏଠେ ଆସି ମରବା ଭୀଷଣ ନିଷ୍ଠୁରତା ।” ତା ପରେ ସେ ଉଚ୍ଛ୍ଵସରେ କହିଲା, “ବୈଦ୍ୟନାଥ ସାହା କହିଛନ୍ତି ଠିକ୍ । ଯେଉଁମାନେ ମା, ଭାରିଆ, ଭଉଣୀ, ପୁଅ ଝିଅ ଘରେ ଛାଡ଼ି ଆସିବନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ ରକ୍ତପାତରେ ଯୋଗଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।”

କେହି ଚାଲିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ପାଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାର କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଫେରିଯିବା ଉଚିତ ବୋଲି ବିପ୍ଳବୀମାନେ ଏକସ୍ଵରରେ କହିଲେ । ବାଧା ହୋଇ ସେମାନେ ଅଲଗା ଠିଆ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ସରକାରୀ ଫୌଜ ଭେଦକରି ଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଧିକ ବଳମ୍ବ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର

ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କୌଣସି ଉପାୟ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ; ହଠାତ୍ ହରଥା ଚାରି ସାର ସିପାହୀ ପୋଷାକ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସୁତରାଂ, ସେହି ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ରହସିବା ଦରକାର ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ କହିଲେ, “ମୁଁ, ମୁଁ, ମୁଁ ।” ବନମାଳୀ ଗୋଟାଏ ନିବୋଧ ପରି ଥରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଥରେ ପୋଷାକଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଆଉ ସାରେ ପୋଷାକ ଉପରୁ ପଡ଼ିଗଲା । ପାଞ୍ଚଜଣଯାକ ପିନ୍ଧି ଚାଲିଗଲେ । ବନମାଳୀ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଦେଖିଲା, ତା ଅଭୟ ଦାସ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସରକାରୀ ସିପାହୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଛଦ୍ମବେଶରେ ଆସି ବିପ୍ଳବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା ।

ବୈଦ୍ୟନାଥ ପଚାରିଲା, “ଏ କିଏ ?” ପଦ୍ମନାଭ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ଏପରି ଜଣେ ଯେ କି ପରର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ।” ବନମାଳୀ ଗନ୍ତୀର ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ ଜାଣେ ।” ତଥାପି ବୈଦ୍ୟନାଥ ପଚାରିଲା, “ଏଠି ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ହେବ, ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ?” ଶୁଣି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଥାରେ ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା ଶବ୍ଦ ଭଙ୍ଗି ଦେଖି ବୋଧହେଲା ଯେ ସେ ତାହା ଜାଣି ଆସିଛି । ବିପ୍ଳବଗଣ ସେତିକିରେ ତାକୁ ଦଳଭୁକ୍ତ କରିନେଲେ ।

ବିପ୍ଳବୀ ଦଳ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଧରି ଚାଲିଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା, ସେମାନେ ଚାଲିଗଲା ପରେ, ବୈଦ୍ୟନାଥ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ପଚାରିଲା, “ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଦରକାର ଅଛି ?” ସେ ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “ଅଛି । ମୁଁ ଜାଣିମାକୁ ଚାହେଁ, ରୁମ୍ଫେମାନେ କେତେବେଳେ ମୋତେ ହତ୍ୟା କରିବ ?”

“ଆପଣଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହବ । ଆମ ଗୁଳି ସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନ୍ତର ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିବ ।”

“ତେବେ ମୋତେ ଟିକିଏ ପାଣି ପିଇବାକୁ ଦିଅ ।” ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ହାତ ଗୋଡ଼ ସବୁ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବାରୁ ବୈଦ୍ୟନାଥ ତାଙ୍କ ରୁଣ୍ଡରେ ପାଣି ଡାଳିଦେଲା । ତା ପରେ ପଚାରିଲା, “ଆଉ କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ ?”

“ଅଛି । ମୁଁ ଏପରି ଠିଆ ହୋଇ ନ ରହି, ଟିକିଏ ଶୋଇଲେ, ଆରାମ ହୁଅନ୍ତା ।” ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟନାଥ ଚାଲିକଣ କମ୍ପାନୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କୁ ଖଣିଏ ଛେଟିଆ ଖଟ ଉପରେ ଶୁଆଇଦେଇ, ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ହାତ ବାନ୍ଧି ରଖିଲା । ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଲୋକ ଦ୍ଵାର ନିକଟରେ ଠିଆହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁରହିଲା ।

ଜନାଦ୍ୟନ୍ତର ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରି କହୁଲେ, “କି ବେ, ତୁ ଆହୁରି ବଞ୍ଚୁ ? ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ପାଣ୍ଡୁଆ ଭାବରୁ ଧରଣୀ ମୁକ୍ତି ପାଇବ । ଏଠେଇ ଆସି କୁଟିଲୁଣି ନା ?”

ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟନାଥ ବିସ୍ମିତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ବିଷୟ ଭାବିବାକୁ ଆଉ ସମୟ ନ ଥିଲା । ସରକାରୀ ଫୌଜ ଗୁଳି ଚଳାଇବା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଗୁଳି ଯେତେବେଳେ ବୁଝି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା; ହରିଆ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବେଗରେ ଧାଇଁ ଆସି ତା ମଧ୍ୟରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ତାର ଉପରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଲା । କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଣାଗଲା, “ସମସ୍ତେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅ । ହରିଆ ବିପ୍ଳବୀଦଳ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ତାକୁ ଡାକିନେଇ ପଚାରିଲା, “ତୁ ପୁଣି ଏଠୁକୁ କାହିଁକି ଆସିଲୁ ?”

“ଏ କମିତ ପ୍ରଶ୍ନ ? ଶୁଣେ ଦେଖି, ତୁମେ କାହିଁକି ଆସିବ ?”

“ତୋତେ ଫେରିଆସିବାକୁ କିଏ କହୁଲା ? ସେ ଚିଠି କଣ କଲୁ ?” ଶୁଣି ହରିଆ ଟିକିଏ ବିବ୍ରତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ଦେବା ଉଚିତ ଥିଲା, ସେପରି ନ ଦେଇ ଯେ ଦାୟିତ୍ବସ୍ଥାନଭାବରେ ପକାଇଦେଇ ଆସିଲା, ସେ ତାହା ବୁଝିପାରିଥିଲା । ଆପାତ ଅସୁବିଧାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଗୋଟାଏ ସହଜ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ମିଛ କହୁଥିଲେ, “ମୁଁ ଦୁଆରୀକ ଦେଇଆସିଲି । ସେ ନିଦରେ ଶୋଇଥିଲେ । ଉଠି ପାଇଥିବେ ଯେ ।”

ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପଠାଇବାରେ ବନମାଳୀର ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା—ରମାଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବା ଏବଂ ହରିଆର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା । ହରିଆ ତ ପୁଣି ବିପଦ ଭିତରକୁ ଫେରିଆସିଲା । ଅପର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟି ସାଧୁତ ହେଲା କି ନାହିଁ, ତାର ଘୋର ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ ରହିଲା । ଚିଠିଟା କାହା ହାତେ ଯେ ପଡ଼ିଲା ସେ ଠିକ ବୁଝିପାରିଲାନାହିଁ । ଚିଠି ସହଜ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କର କିନ୍ତୁ ସମ୍ପର୍କ ଆଇପାରେ ମନେ କରି, ସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଇଁ ଡେଖାଇ, ହରିଆକୁ ପଚାରିଲା, “ତୁ ସେ ଲୋକକୁ ଚିହ୍ନି ?” ହରିଆ କହୁଲା, “ନା ।” ତହିଁ ବନମାଳୀ ଆହୁରି ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିଗଲା । ହରିଆ ବାସ୍ତବରେ ଅନ୍ଧାରରେ ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଥିଲା । ସେ ଫେରି ବିପ୍ଳବ ସ୍ଥାନକୁ ଆସିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲା । ସୁତରାଂ ମନରେ ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ଓ ରାତିର ସେ ସମୟରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଚିହ୍ନି ରଖିବା ତା ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ମୁଁ ବନ୍ଦୀ ହେଲି

ପ୍ରାଚୀଗଗନରେ ପ୍ରଭାତର ପାଟଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଚିହିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଳମାଳ କ୍ରମେ ଘନଭୂତ ହୋଇଆସିଲା । ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଆମ୍ଭର ଯେତେ ଗୁଳି ବାରୁଦ ଅଛି, ସେଥିରେ ଆଉ ପନ୍ଦର ମିନିଟ ଚଳେ କି ନା ସନ୍ଦେହ ।” ସେତେବେଳେ ସରକାରୀ ସୈନିକମାନେ ଗୁଳି ଖାଇ ଆହତ ହୋଇ ବା ମରି ପଡ଼ିଥିଲେ । ହରିଆ ଗୁଳିବୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ପଶି ସେହି ସୈନିକମାନଙ୍କ ମୁଣିରେ ଥିବା ଗୁଳିଗୁଡ଼ାକ ଫଗୁହକରି ଆଣି; ବିପ୍ଳବୀ ଗୁଳି ଭଣ୍ଡାର ଭରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ଏପରି ଦକ୍ଷତା ସହଜ କାର୍ଯ୍ୟ କଲା ଯେ ସମସ୍ତେ ତାହାର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହିଲେ । ସରକାରୀ ସୈନିକ ଓ ସିପାହୀ ମାନେ ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୁଳି ଛଡ଼ିଲେ; କିନ୍ତୁ ହରିଆ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଗୁଳି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କୃତ୍ରିମ ଦେଖାଇ, ମୃତ୍ୟୁ ଏଡ଼ି, ଭଣ୍ଡାର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ତା ମଧ୍ୟରେ ଗାଁତ ଗାଇଲା ।

“ତୁମେ ମାରୁଥିବ ଗୁଳିଜି ଗୁଳି,

“ଗୁଳି ହୋଇଯିବ ଧୂଳି;

“ମୁଁ ତ ପିଛନ୍ତି ଲୁହାର ଚମ,

“ମୋତେ କି କରପାରିବ ଯମ ?”

ହରିଆ ଗାଁତର ଶେଷ ପଦଟି ଠିକ ଗାଇ ସାରିଥିଲା, ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ ଗୁଳି ତା ଆଡ଼କୁ ଆସିଲା । ବନମାଳୀ ଏବଂ ବୈଦ୍ୟନାଥ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ତା ନିକଟକୁ ଧାଇଁ ଗୁଳିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ହରିଆ ମରି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ବୈଦ୍ୟନାଥ ତାଠାରୁ ଗୁଳିଗୁଡ଼ାକ ଧରି ଆସିଲା । ବନମାଳୀ ହରିଆକୁ ଟେକି ଆଣିଲା । ଦିନେ ହରିଆର ପିତା ତା ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ତବ୍ଧତାରେ ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରକାର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲା; ତେବେ ଘନା ସାହୁ ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କୁ ପ୍ରାଣରେ ବଞ୍ଚାଇ ଆଣିଥିଲା, ସେ ହରିଆର ଶବ ଆଣିଲା । ତାହା ଭାବି, ତା ଦୁଃଖର ସୀମା ରହିଲାନାହିଁ । ବୈଦ୍ୟନାଥ ଗୁଳିଗୁଡ଼ାକ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟି ଦେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ବସି ରହିଥିଲା । ତାକୁ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଗୁଳି ଯାଚିବାରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ ନାହିଁକଲା । ସେତେବେଳେ ବୈଦ୍ୟନାଥ କହିଲା, “ଏ ପାଗଲଟାଏ ନା କଣ ? ସ୍ତବ୍ଧକୁ ଆସି ସ୍ତବ୍ଧ ନକରି ଚାପ୍ ହେଇ ଯେ ବସିବ, ସେ ଆସେ କାହିଁକି ?

ଗୁହଁ ଗୁହଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଦିବସର ଉତ୍ତମ ଯେତକି ବେଶି ହେଲା, ସ୍ତବ୍ଧର ଶ୍ଵଶବତା ସେତକି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର କେତେକ ସମୟ ପରେ

ଅପରାହ୍ନର ସ୍ତବ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ନିଜ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଉଭୟ ପକ୍ଷ କିଛି ସମୟ ଚିନ୍ତାମାନେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଭୁଲି ଯାଇନାହିଁ ।” କହି, ସେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୁଲି ସହଜ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁକୁ ରଖିଦେଲା ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘୁଣି କହିଲେ, “ଆମ ଭିତରୁ ଯେ, ଏଠାକୁ ସବା ପଛରେ ଯିବ, ସେ ଏ ଗୋଏନ୍ଦା ମୁଣ୍ଡ ଉଡ଼େଇ ଦେଇ ଚାଲିଯିବ ।” ସେତେବେଳେ ପଛରୁ ଗୋଟାଏ ସ୍ତବ୍ଧ ଶ୍ରୁତିଗଲା, “କଣ ଏଇଠେ ?”

“ନା, ଏଠେ ନୁହେଁ । ଏ ବନ୍ଧା ହେଇ ପଡ଼ିଛି । ସ୍ତବ୍ଧ ଦୂରକୁ ନେଇଯାଇ, ତେଣେ କୁଆଡ଼େ ମାଲଲେ ଭଲ ହେବ । ଠିକ୍ ସ୍ତବ୍ଧସ୍ଥରେ ଏଭଳି ଦେଖିଦ୍ରୋଣର ରକ୍ତ ପଡ଼ିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।” ଶ୍ରୁତି ଜଣେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହିଲେ, “ଏ କାର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରେୟ ମୋ ଉପରେ ଦେଇ ପାରିବେ ?” ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଚାହିଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଧୀର ସ୍ଥିର ଭାବରେ କହିଲେ, “ହଁ, ଏଟା କିଛି ଅସାଧାରଣ ନୁହେଁ ।” ବୈଦ୍ୟନାଥ ବନ୍ଧୁକୁରେ ଗୁଲି ଭଣ୍ଡି କରୁଥିଲା । ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଚାହିଁ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ନିଅନ୍ତୁ ଏ ବନ୍ଧା ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କୁ ଧରି ଚାଲିଗଲା । ସେମାନେ ଗଲାବେଳେ ବନମାଳୀ ଖଣ୍ଡେ ଦୂରରୁ ଦେଖିଲା ଜନତା ପାର ହୋଇଯାଇ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗଳି ମଧ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଚମ୍ପା ଶବ୍ଦଟା ଦେଖି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ, “ମୁଁ ବୋଧହୁଏ ଏ ବାଲିକାକୁ ଚହ୍ନୁ ପାରୁଛି ।” ସେହିଠାରେ ଉଭୟ ଠିଆହେଲେ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ କହିଲେ, “ଏଥର ତୁମେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଅ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଗୋଟିଏ ଛୁରୀ ବାହାରକରି ଦେଖି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ “ହଁ, ଏଇଟା ଏକା ତୁମକୁ ଯାଜେ, ବନ୍ଧୁକୁ ନୁହେଁ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପଦେ କଥା ନ କହି ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ବେକରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଦଉଡ଼ି ପ୍ରଥମେ କାଟିଲା ଓ ତା’ ପରେ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ିରେ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ହାତ ଛନ୍ଦା ହୋଇଥିଲା, ତାକୁ କାଟିଦେଲା । ତତ୍ପରେ ସେ କହିଲେ, “ତୁମେ ତ ଏବେ ଖଲ୍ଲସ ହେଲ, ଯାଅ ।” ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ନିଜର ବିସ୍ମୟ ରୁଦ୍ଧ କରି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ, ଅବାକ୍ ହୋଇ ଚାଲି ରହିଲେ । ଶେଷରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲେ, “ମୁଁ ଏଠାକୁ ପ୍ରାଣ ଧରି ଫେରିବ ବୋଲି ମନେ କରୁନାହିଁ । ଯଦି ଫେରିଯାଏ, ତୁମେ ମୋତେ ତେଲେଙ୍ଗାବଜାରରେ ଦେଖି ପାରିବ । ସେଠେ ମୁଁ ଅଭୟ ଦାସ ନାମରେ ଘର ଭଡ଼ା ନେଇ ରହିବି ।” ଶ୍ରୁତି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କହିଲେ, “ସାବଧାନ !”

“ଚାଲିଯାଅ ।”

“ତୁମେ କଣ କହିଲ, ‘ଅଭୟ ଦାସ’ ?”

“ହଁ, ଆଜି ଘର ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର ।” ଶୁଣି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଧୀର ସ୍ଵରରେ ଆରୁଣ୍ଡି କଲେ, “ଅଭୟ ଘାସ, ତେଲେଙ୍ଗାବଜାର ।”

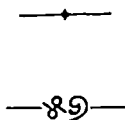
ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ସେ ଗଳିରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଏକାକୀ ଛଡ଼ି, କିନ୍ତୁ ଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ବେଶି ଦୂର ନଯାଇ ଫେରିଆସି କହିଲେ, “ଦେଖ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ, ମୁଁ ଯିବିନାହିଁ; ରୂପେ ମୋତେ ମାରୁଥିଅ ।”

“ନା, ରୂପେ ଚାଲିଯାଅ ।” ଏଥୁ ପ୍ରବେଶ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସଙ୍ଗେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେଥର ସମ୍ପର୍କ ଘଟିଛି । କିନ୍ତୁ କେବେ ସେ ତା ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରି ନଥିଲେ, ଆଜି ରକ୍ଷା କରି ଚାଲିଗଲେ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶୂନ୍ୟକୁ ବନ୍ଧୁକ ଫୁଟାଇ, ଫେରିଆସି, ବିଦ୍ରୋହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କହିଲା, “ଶେଷ କରି ଆସିଲି । ଆଉ କଣ, କହ ।”

ବନମାଳୀ ଗୋଏନ୍ଦା ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହୁଥିବାର ଯେ ଦେଖିନଥିଲା, ତା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଚିହ୍ନ ପାରିନଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ନେବା ସମୟରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନ ପାରିଲା ଓ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ଘନେ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଯେ ଫାଣ୍ଡିରେ ଦେଖିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପିସ୍ତଲ ପାଇଥିଲା, ତାହା ତା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ଆଜି ସେହି ପିସ୍ତଲ ଧରି ସେ ସ୍ଵକ୍ଷତ୍ଵପିରେ ଠିଆ ହୋଇଅଛି । କେବଳ ସେ ଘଟଣା ଯେ ବନମାଳୀର ମନେ ପଡ଼ିଲା, ତା ନୁହେଁ, ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ତାର ସ୍ମରଣ ହେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଫେରିଆସି ଯେତେବେଳେ କହିଲା, “ମୁଁ ଶେଷ କରି ଆସିଲି,” ଶୁଣି, ବନମାଳୀର ମନ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଦୁଃଖରେ ଟକ୍‌ଭୁଡ଼ ହୋଇପଡ଼ିଲା ।

ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭୀଷଣ ସ୍ଵଳ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ସ୍ଵଳରେ ପଦ୍ମନାଭ ଯେ କେବଳ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲା, ତା ନୁହେଁ; ତା ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ଜଣ ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମୀ ନରରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ମାତୁଭୂମି କୋଳରେ ନେଇ ମୁଣ୍ଡ ଶୋଇଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେହରେ ଘନ ଗୋଟି ଗୁଳି ବହୁ ଜଣେ ଆହତ ସହକର୍ମୀକୁ ତଳୁ ଟେକି ଉଠାଇଥିଲା, ସେଠକି ବେଳେ ତା ପ୍ରାଣ ବାୟୁ ଉଡ଼ିଗଲା । ବନମାଳୀର ମୁଣ୍ଡ ରକ୍ତରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା; — ଆହତ ହୋଇନଥିଲା କେବଳ ବୈଦ୍ୟନାଥ । ସେ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ହରାଇ ଖାଲି ହାତରେ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ଗୋଟାଏ ହାତ ବାମ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟାଏ ହାତ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ପ୍ରସାରିଦେଲା । ସେତେବେଳେ ତା ଦୁଇ ହାତରେ ଦୁଇଟା ଅସ୍ତ୍ର କିଏ ଆଣି ଧରାଇଦେଲା ।

ବୈଦ୍ୟନାଥ ନୃତ୍ୟ ଅସ୍ଥ ଧରି ପୁନଶ୍ଚ ଶବ୍ଦ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲମାତ୍ରେ ଗୁରୁଆଡ଼ୁ ଚିତ୍କାର ଶୁଣିଲା, “ଏ ଜଣେ ନେତା । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ୱାକୁ ଗୁଲିକରି ମାର ।” ବୈଦ୍ୟନାଥ ଫିଡ଼ରରେ କହିଲା, “ମୋତେ ଗୁଲି କରିବ ? କର ।” କହି ସେ, ଅସ୍ଥ ଶସ୍ତ୍ର ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ଦେଖାଇଦେଲା । ହଠାତ୍ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ବକ୍ଷରେ ଆଠ ଗୋଟା ଗୁଲି ଆସି ବାଜିଲା । ବୈଦ୍ୟନାଥ ପଡ଼ିଗଲା । ତାକୁ ପଡ଼ିବାର ଦେଖି ବିପ୍ଳବୀ ଦଳର ଅବଶେଷ ବନମାଳୀ ଯାଇ ତା ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଲିରେ ତାର ମଧ୍ୟ ହାତର ହାତ ଗୁଲିଗଲା । ଯଯାତୀ ଏବଂ ନୈରାଶ୍ୟରେ ଆଖି ବୁଜି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ପଛରୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ହାତ ତା ବେକ ଆସି ଧରିବାର ସେ ବୁଝିପାରୁନା । କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ରମାର କମଳସ୍ୱ ମୂର୍ତ୍ତି ସତେ ଅବା ଶେଷଥର ପାଇଁ ଆସି ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଗଲା । ସେ କହିଲା, “ଓଃ, ମୁଁ ବନ୍ଦୀ ହେଲି, ସ୍ତ୍ରୀ ପରେଇ ମରିବ ।”

ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଭିତରେ ଜୀବନ

ବନମାଳୀ ବାସ୍ତବରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ତା ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଲି ବାଜିଲା, ତା ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଦୁଇ ବେଗରେ ଡେଇଁପଡ଼ି ତାକୁ ଟେକି ନେଇଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସେ ମୁଚ୍ଛିତ । ତାକୁ ଟେକିଧରି ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା କେଉଁଆଡ଼େ ଯେ ଯିବ, ବୁଝିପାରୁନା ନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ସରକାରୀ ଫୌଜ ଜଗି ରହୁଥିଲେ, ଦେଖିଲେ କେବଳ ଯେ ବାଟ ଛଡ଼ନ୍ତେନାହିଁ, ନୁହେଁ, ମୁମୁର୍ଷୁ ବନମାଳୀର ପ୍ରାଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଘେନିଯାନ୍ତେ । ବନମାଳୀ ଯେ ବିପ୍ଳବର ନେତା ଏବଂ ଗୋଳମାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶତ ଶତ ଗୋରୁ ଓ ଦେଶୀ ସୈନିକଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଲିବୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି, କାହାକୁ ଅଗୋଚର ନ ଥିଲା; ସୁତରାଂ ତା ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଥାଉ ଥାଉ ତାକୁ କେହି ଛଡ଼ିଦିଅନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରେ ଧରି କେତେକ ସମୟ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା, ଆଗ ପଛ, ବାମ ଦକ୍ଷିଣ, ତଳ ଉପର ସବୁ ଆଡ଼କୁ ବାରମ୍ବାର ଅନାଇଲା; କିନ୍ତୁ କେଉଁଠାରେ କିଛି ଉପାୟ ଦେଖିଲା ନାହିଁ । ସେଠାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ଯେ ରକ୍ଷା ଥିଲା, ତା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତଏବ ଆସନ୍ନ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ

ସେ ନିକଟର ଗୋଟାଏ କୂଅ ଭିତରେ, ବନମାଳୀକୁ ସେହୁପରି କାନ୍ଦରେ ଧରି, ପଶିଗଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପରେ ଗାନ୍ଧାରୀ କୋଳାହଳ ଶୁଭିଲ । ତେଣୁ ବନମାଳୀକୁ ସେହୁପରି କାନ୍ଦରେ ଧରି କୂଅ ଭିତରେ ତାକୁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କୂଅରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଛତ୍ରଏ ପାଣି ଥିଲା । ଛତ୍ରଏ ପାଣିରେ ସେ ଯେ କେତେ ସମୟ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା, ତାହା ସେ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ସ୍ତବ୍ଧ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ତା ଭାବନା ନିଜ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ସେ ଯେଉଁ ମୁମୂର୍ଷୁ ବନମାଳୀକୁ ସ୍ତବ୍ଧତାରୁ ଘେନି ପଳାଇ ଆସିଛି, ତାହାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ଲାଗି । ବନମାଳୀକୁ କେଉଁଠାରେ ଟିକିଏ ଶୁଆଇ, ସିଆ ବସା ଏବଂ ସେବା ଶୁଣୁଣା କଲେ ସେ ଯେ ପୁଣି ବନ୍ଧୁ ଉଠିବ, ସେଥିରେ ତାର ସନ୍ଦେହ ନ ଥିଲା ।

ହଠାତ୍ କୂଅ ଉପରେ ଶୁଭିଲ, କେହି ଜଣେ କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଓଃ; ମଲ୍ଲ । ପାଣି, ପାଣି, ପାଣି ।” ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉପରେ ବହୁଲୋକଙ୍କ ପାଟି ଶୁଣାଗଲା । ଜଣେ କହିଲା, “ଦଉଡ଼ି ନାହିଁ ।” ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, “ମାଗିଆଣ ।” ପୁଣି ଆଉ ଜଣକଠାରୁ ଶୁଣାଗଲା, ଦଉଡ଼ି ଆଣି ପାଣି କାଢ଼ି ବାକୁ କଥାଏ ସମୟ ଅଛି । ଜଣେ ପଶିଯାଇ ଘେନିଆସ ।” ଶୁଣି, କୂଅ ଭିତରେ ବନ୍ଧକର୍ତ୍ତା ମୃତ୍ୟୁମନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ପୁନର୍ବାର ଉପରୁ ଶୁଣିଲା, “ନା, ଆଗ ଦଉଡ଼ିଟେ ଖୋଜାଯାଉ; ନ ମିଳିଲେ, କୂଅରେ ପଶିବା । ଏ ଘୋର ଅନ୍ଧାରରେ ଭିତରେ କିଏ ପଶିବ ? ସାପ ବିଛ କାମୁଡ଼ିଲେ, ମରିବ ସିନା ? ଏଟା କେବଳ ଜଣେ ଦରମା ଲୋକର ପ୍ରାଣ ରଖିବା ଲାଗି ଜଣେ ଭଲ ଲୋକକୁ ମରିବା କଥା ସିନା ।”

ବନ୍ଧକର୍ତ୍ତା ସେହି ଅବସରରେ କୂଅ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବାଟ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗରୁ କୂଅ ଭିତରେ ପଶିଲା, ପଥର ବନ୍ଧ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାଶ କଣା ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କଣା ଭିତରଟା ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଏତେ ଘାଣ୍ଟଣ ଦେଖାଯାଉଥିଲା ଯେ ସେ ତା ଆଡ଼କୁ ନ ଗୁହଁ ପଛକରି ପାଣି ଭିତରେ ଠିଆହେଲା । ଡମ୍ପେ କୂଅ ଭିତରଟା ସେତେବେଳେ ତାକୁ ମୁହଁାଇଗଲା, ସେ ଅନ୍ଧାରରେ ଅଣ୍ଟାଲି ଦେଖିଲା କଣାଟା ସେହୁପରି ଅଛି ଓ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଧରପଡ଼ିବାଠୋଡ଼ ଏଇ କଣାରେ ପଶି ମରିବା ଭଲ ।”

କୂଅର କାନ୍ଥ ଭେଦ କରି ପୁରା ଗୋଟିଏ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଥିଲା । ସେହି ବାଟେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରାଚୀନ ବଣାଳ ଉଆସର ବାହାର ସହଜ ଗୁପ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସୁଡ଼ଙ୍ଗଟି କାଳକ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗି ନିତାନ୍ତ ଜର୍ଜର ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଭିତରେ

କେଉଁଠାରେ ମାଟି କଟା ପଥର ଆଦିର ଛୋଟ ବଡ଼ ଗଦା ରହୁଥିଲା; କେଉଁଠାରେ ବା ପାଣି ଜମି ରହି ପଞ୍ଜରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ହୁଏତ ଏଇବାଟେ ଗଲେ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିପାରେ ।” ସୁତରାଂ ସେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ବାଟଟା ଯେ ବେଶି ଉଚ୍ଚ ନୁହେଁ, କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେବାଟେ ଠିଆ ହୋଇ ସିଧା ଚାଲିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ; ପୁଣି ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପରି ଦୀର୍ଘାକୃତି ଲୋକ ପକ୍ଷରେ ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରେ ଧରି ବସି ବସି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଲା । ବାଟଟା ତାକୁ କ୍ରମେ ନର୍କର ପଥ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଭାବିଲା, “ଫେରିଯିବି”, କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ କହିଲା, “ନା, ଯେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ ଜୀବନର ଭାର ନେଇଛି, ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବି ।” କହି, ସେ ଆଗକୁ ଆଉ ପାଦେ ପକାଇଲା । ପାଦ ଗୋଟାଏ ଚିକ୍‌କଣ କ୍ରୋମଳ ଜୀବନ୍ତ ଦଉଡ଼ି ପରି ପଦାର୍ଥ ଦେହରେ ବାଜିଲା । ସେ ଭୟରେ ପଛକୁ ଘୁରୁ ଆସି ଶୁଣିଲା, ଗୋଟାଏ ଶ୍ଵାସ ଫୁଟୁ ଫୁଟୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଭୁଲ୍ଲ । ଅନ୍ଧାରରେ ସେ କିଛି ଦେଖି ପାରିଲାନାହିଁ; ମାତ୍ର ଶବ୍ଦଟା କ୍ରମଶଃ ତା ପଛଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଯେ ଫେରିଯିବା କଥା ଭାବୁଥିଲା, ସେ ତନ୍ତ୍ରାର ଗତି ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ସୁତରାଂ ସେ ପୁଣି ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପୂର୍ବ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ, ଯେ ସକାଳର ପଖାଳ ପୁଞ୍ଜି ଏ ଖାଇଥିଲା, ତା’ ପରେ ତା ପେଟରେ ଅଳ୍ପ ଜଳ କିଛି ପଡ଼ିନାହିଁ, ଗୋଟାଏ ରାତି ଏବଂ ଗୋଟାଏ ଦିନ ଯାଇ, ପୁଣି ରାତି ହେଲଣି । ତା ପେଟ ଭୋକରେ ଜଳୁଛି; ଶେଷରେ ପାଟି ପାଟୁ ପାଟୁ ହୋଇଯାଉଛି; ଚାଲିବା ପାଇଁ ପାଦରେ ବଳ ନାହିଁ । ତା ପରେ ପୁଣି, ଫେରିଗଲେ ହୁଏତ ପ୍ରଥମେ ସାପ ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଓ ସେଥିରୁ ବଢ଼ିଲେ, ସରକାଶ ଫୌଜ ହାତେ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଣେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଗଲେ ଭାଗ୍ୟରେ ଯେ କ’ଣ ଅଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଲାଗେନା ।

ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଅନିଚ୍ଛିତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ତଳେ ଶୁଆଇ ଦେଲା ଓ ହାତ ଦେଇ ଦେଖିଲା, ତା ଦେହରେ ଉଷ୍ମତା ରହୁଛି ଏବଂ ନାକରୁ ନିଶ୍ଵାସ ଯାଉଛି । ଦେଖି, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ପ୍ରାଣ ରହିଛି । କେବଳ ବାହାରକୁ ଯାଇପାରିଲେ ହେଲା ।” ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ କୁରୁତା ପକେଟରେ ତା ହାତ ବାଜିବାରୁ ସେ ହାତ ପୁରାଇ ତହିଁରୁ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ପାଇଲା— ମୁଠାଏ ଚୁଡ଼ା ଓ ଖଣି ଏ କାଗଜ । କାଗଜରେ କିଛି ଲେଖା ଆଇପାରେ ଭାବି ସେ ପଢ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲା । ତା ନିଜ ପରିଧେୟ ସବୁ ତ ଓଦା ହୋଇଯାଇଛି; ବନମାଳୀ

ପିତା ଲୁଗାରୁ ଖଣି ଏ କନା ଛୁଣାଇ ଝିକିମିକି ଠୁକାଇ ନଆଁ ଧରାଇଲା । ସେହି ଶୀତ ଆଲୋକରେ ସେ ପଢ଼ିଲା, “ମୋ ନାମ ବନମାଳୀ ଶ୍ରୀ । ମୋ ଶବ୍ଦଟା ଅନା ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୈତ୍ୟଫଳ ଘରକୁ ନେଇ ଯିବ, ଘର ଗୁଳିଆପୁର ।” ପଢ଼ି ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ପାଇଁ ଘୋର ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଲା । ତା’ ପରେ ସେ କହିଲା, “ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୈତ୍ୟଫଳ ନାହିଁ ।” କହି, ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରିଲା । ତାହା ଅବଶ୍ୟ ସେ ବନଟ ନର୍କକୁଣ୍ଡରେ କେହି ଦେଖିଲେ ନାହିଁ ।

ରୁଡ଼ା ପୁଞ୍ଜି ଏ ପେଟରେ ପଡ଼ିବା ଫଳରେ ସେ ହାତ ପାଦରେ ଟିକିଏ ବଳ ଅନୁଭବ କଲା । ତହିଁ ବନମାଳୀକୁ ସେ ପୁଣି କାନ୍ଧରେ ଧରି ଗୁଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କିଛି ବାଟ ଗଲା ପରେ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଶୀତ ଆଲୋକ ରେଖା ଦେଖିଲା । ତାହା ତାକୁ ଉପର ଆଲୋକ ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସୁତରାଂ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦନ୍ତ ଆସିଲା । ତହିଁ ସେ ବେଗେ ବେଗେ ପାଦ ପକାଇ କିଛିଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ହଠାତ୍ ଗତିରୋଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟାଏ ପବିତ୍ର ଦେଖିଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଅକାଳି ଦେଖିଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ମାଟି ଗଦା ପୁଡ଼ଙ୍ଗ ଛତାକୁ କିଛି ବାଟ ଛଡ଼ି ଜମା ହୋଇଅଛି । ସେ ଗଦା ଯେ କେତେ ଲମ୍ବ ସେ ଜାଣିପାରିଲାନାହିଁ; କେବଳ ମାଟି ଗଦା ଉପର ଫାଙ୍କ ବାଟେ ଦୂରରୁ ଉପସର ଶୀତ ଆଲୋକ ଆସି ତା ପ୍ରାଣରେ ଆଶା ସଞ୍ଚାର କରୁଥିଲା ।

ବନମାଳୀକୁ ତଳେ ଥୋଇଦେଇ, ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଦୁଇ ହାତରେ ମାଟି ଖୋଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେ କେତେ ସମୟ ଖୋଳିଲା, ତାହା ସେ ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ । କାରଣ ଖୋଳି ସାରିଲା ପରେ ସେ ମନେକଲା ଯେ ତାର ଆଖି ଯେପରି ସେତକରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଉଛି । ସେ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ବସି ରହିଲା ଓ ତା’ପରେ ପୁଣି ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରେ ଧରି ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉପର ଆଲୋକ କ୍ରମେ ଯେତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା; ତା ପ୍ରାଣରେ ଉଦ୍ଧାର ଆଶା ସେତକ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଏଥର ବୋଧହୁଏ ସବୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ଅତୀତ କରି ଆସିଲା; ବାକି ଏଇ ଖଣିକ ପାର ହୋଇଗଲେ ରକ୍ଷା ପାଇବ ।”

ସେହି କଥା ଭାବିସାରି, ସେ ପାଦ ପକାଇଲା ବେଳକୁ, ପାଦ ଗୋଟାଏ କାଦୁଅ ଗାଡ଼ରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତା ଦୁଇ ପାଦ ଭିତରକୁ ଏତେ ଗଲିଗଲା ଯେ ସେ ସିଧା ଠିଆ ହେବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେଲା । କାଦୁଅ କ୍ରମେ ଅଳ୍ପା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିବିଗଲା, ଦେଖି ତା ମନରେ ଭୟ ହେଲା । ତଥାପି ସେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଦୁଅ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଛତା ଓ ତା’ ପରେ ବେକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଠିଲା । ସେ ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରୁ ଟେକି ମୁଣ୍ଡରେ ଥୋଇଲା । ସେ ଏକା ହୋଇଥିଲେ, ହୁଏତ କାଦୁଅ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଠେଲି

ପେଲି ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ତା ଦୁଇ ପାଦ ଉପରେ ତାକୁ ଦୁଇ ଜଣ ମନୁଷ୍ୟର ଭାର ବୋହବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା; ଅଥଚ ପାଦତଳେ କୌଣସି କଠିନ ସ୍ଥାନର ଆଶ୍ରୟ ମିଳିଲାନାହିଁ । କ୍ରମେ ଯେତେବେଳେ ତା ପାଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଦୁଅ ପହଞ୍ଚିଲା, ସେ ନିଶ୍ୱାସ ନେବା ପାଇଁ ମୁଣ୍ଡ ପଛକୁ ବଙ୍କା କରି, ନାକ ଉପରକୁ ଟେକି ରଖିଲା ଓ କହିଲା, “ମୁଁ ପାପିଷ୍ଠ ନିଜେ ମରିଯାନ୍ତି, ସ୍ୱାକୁ ଆଣିଲି କାହିଁକି ? ଏ ମଲେ ପାପ ତ ମୋତେ ମୁଣ୍ଡେଇବାକୁ ହବ କହୁ, ସେ ପାଦ ଟିକିଏ ବଢ଼ାଇଲେବୋଲି ତଳେ ଗୋଟାଏ ପଥର ଉପରେ ବାଜିଲା । ତହୁଁ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଠିଆ ହୋଇ ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲା । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଶ୍ମି ମଧ୍ୟ କିଛି ଦୂରରେ ତା ଦୃଷ୍ଟି ପଥରେ ପଡ଼ିଲା ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଦେଖିଲା ଯେ ପୁତଙ୍ଗ ଆଉ ଗୋଟାଏ କୂଅରେ ଆସି ସରିଛି । ସେ କୂଅରେ ପାଣି ନ ଥିଲା । ସେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା କୂଅର ମୁହଁଟା ବନ୍ଦ । ବନମାଳୀକୁ ତଳେ ଶୁଆଇ ଦେଇ କୂଅର ମୁହଁ ଖୋଲିବାପାଇଁ ସେ ଉପରକୁ ଉଠିଲା । କୂଅ ଉପରେ ଗୋଟାଏ କାଠ ପଟା ଜାଲ ଘୋଡ଼ି ରହିଥିଲା । ଘୋଡ଼ିଟା ଫିଟାଇ ଚାଲିଯିବା ସହଜ ହେବ ବୋଲି ସେ ସ୍ଥିର କଲା ସମୟରେ ଦେଖିଲା, ସେଥିରେ ଉପରୁ ତାଲା ପଡ଼ିଛି ଏବଂ କୂଅ ଉପରେ ଖଣ୍ଡେଦୂରରେ ଜଣେ ଲୋକ ଠିଆ ହୋଇଛି । ତାର ହୃଦୟକମ୍ପ ହେଲା, ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ଏ, ଏ ତ ଘନା ସାହୁ ।” କିନ୍ତୁ ଘନା ସାହୁ ତାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତା ମୁହଁଟା ରକ୍ତରେ ନାଲି ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ସମଗ୍ର ଦେହରେ କାଦୁଅ ବୋଳାହୋଇଥିଲା । ସେ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ନିଜେ ନିଜକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଥାନ୍ତା କି ନା ସନ୍ଦେହ ।

—୪୭—

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ କୃତଜ୍ଞତା

ବନମାଳୀର ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଯେତେବେଳେ କୂଅ ମୁହଁକୁ ଆସି ଦେଖିଲା, ତା କବାଟରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ତାଲା ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ସମ୍ମୁଖରେ ଘନା ସାହୁ ବକଟ ମୁଣ୍ଡିରେ ଠିଆ ହୋଇଛି, ତାକୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଭରିଗଲା । ସେ ଯେଉଁ-ବାଟେ ଆସିଥିଲା, ସେ ବାଟର ବକଟ ଚନ୍ଦ୍ର ତା ଆଗରେ ଆସି ଚିହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ମନକୁ ମନ କହିଲା, “ନା, ଫେରିଯିବା ଅସମ୍ଭବ ।” ସେତେବେଳେ ଘନା ସାହୁର ଦୃଷ୍ଟି ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଘନା ସାହୁ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ନପାରି କହିଲା, କିରେ ଭାଇ, ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ଗୋଟେ କିଛି ଶିକାର ପାଇରୁ ।” କୂଅ

ମୁହଁରେ ତଳକୁ ଚାହିଁ ତଳେ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତାକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲା । ତହିଁ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲା, “ଭାଇ ତୋର ଅଧେ, ମୋର ଅଧେ ।”

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ମନେ କଲ ଯେ ସେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି । ସେ ଅନେକ ସମୟ ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲା । ତା’ ପରେ ଧନା ସାହୁ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ତୁ କିମିତ ଆସିବୁ ? ମୋତେ ଅଧା ଦବୁ ବୋଲି ଆଗ ହିଁ କର । ତୁ ତାକୁ ତ ମାରିବୁ । ଭଲ କଥା । ମୁଁ ତୋତେ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ; ତେବେ ତୁ ଆମର ଦଳର ଗୋଟାଏ ହବୁ ନିଶ୍ଚୟ । ମୁଁ ତୋତେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କରିବାଟା ଭଲ ହବୁନାହିଁ । ମୋ ପାଖେ ଚାହିଁ ଆସ । ତୁ ତ ବନା ଲାଭରେ ଶିକାର କରିନାହୁଁ । ମତେ ଅଧେ ଦେଲେ, ଫିଟେଇ ଦେବ ।”

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ସେତେବେଳେ ଯାଇ କଥାଟା ବୁଝିଲା । ସେ ବୁଝିଲା ଯେ ଧନା ସାହୁ ପରି କିଛି ରୂପରେ ଦୟାମୟ ଭଗବାନ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ସେହି କଥା ଶୁଣି ଧନା ସାହୁ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “କଣ ଅଧେ ଦେବୁ ତ ?” ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତାର ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ତା ଗୁଣ୍ଡରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା, “ହଁ” । ଧନା-ସାହୁ ତାଲାଟା ଫିଟାଇଦେଲା । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଓହ୍ଲାଇଯାଇ ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଧରେ ଧରି ଶେଷକ ମଧ୍ୟରେ କୂଅ ଉପରେ ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ଧନା ସାହୁ ତା କୁରୁତା ପକେଟ ଖୋଜି ତିନି ଗୋଟି ମୋହର, ପନ୍ଦରଟି ଟଙ୍କା ଏବଂ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରେଜିକି ପାଇ କହିଲା, “ମନ୍ଦ କ’ଣ ? ବେଶ୍ ତ ପାଇବୁ । ତେବେ, ଆହୁରି ବଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆ ଜଣେ କାହିଁକି ଧଇଲୁ ନାହିଁ ? ମୋତେ ଅଳ୍ପ କିଆ କଥା ସୁଖ ଲାଗେନାହିଁ । ତୋ ନକରଟା ଭାରି ହେଟିଆ, ଦେଖୁଛି । ତଥାପି ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ଓ ବନମାଳୀର ଲୁଗାପଟା ତନ୍ମ ତନ୍ମ କରି ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ କିଛି ପାଇଲାନାହିଁ । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତାର ଅଗୋଚରରେ ବନମାଳୀ କୁରୁତାରୁ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ କନା ଧୀରେ ଧୀରେ କତୁରରେ କାଟି ନେଇଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ହୁଏତ ସ୍ୱାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ଦିନେ ଘାତକ ଆଉ ହତ ଦହୁଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇପାରିବ ।” ତା’ ପରେ ସେ ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ହାତକୁ ଗୋଟାଏ ଦଉଡ଼ି ଆଣି ବଢ଼ାଇ ଦେଲା ।

ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ପଚାରିଲା, “ମୁଁ ସ୍ୱାକୁ ନେଇ କଣ କରିବ ?”

“ନା, ଗୋଟାଏ ପଥର ମଧ୍ୟ ତୋର ଦରକାର ହବ ।”

“ପଥର କଣ ହବ ?”

“ବଳଦ, ତୁ କଣ ନୂଆ କି ? ଖାଲି କିମିତ ପାଣିରେ ଗୁଡ଼ିବ ? ପଥରଟା ଦଉଡ଼ିରେ ବେକରେ ବାନ୍ଧି ପକେଇଦବୁ ।” କହି, ଧନା ସାହୁ ତାକୁ ବିଦାୟ

ଦେଲା । ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଶିକାର ଲବ୍ଧ ଧନ ସେ ଯେ ଅଧା ଅଧା ବାଣ୍ଟିବାକୁ କହିଥିଲା, ବିଦାୟ ଦେଲାବେଳେ ତାର ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ । ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ଘନା ସାହୁ କୁଅ ମୁହଁ କବାଟରେ ପୁଣି ତାଲା ପକାଇଲା । କବାଟ ଉଠିବା ଓ ପଡ଼ିବା ବେଳେ କଟ୍ କଟ୍ ଶବ୍ଦ କିଛି ଶୁଣା ଗଲାନାହିଁ; କବଜାରେ କଲଙ୍କି ଲାଗି ନଥିଲା । ସେଥିରୁ ବୁଝାଯାଉଥିଲା ଯେ କବାଟଟା ବେଳେ ବେଳେ ପଡ଼ୁଛି ଓ ଫିଟୁଛି । କୁଅଟା ଗୋଟାଏ ବହୁଦିନର ପରିତ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ ପୁରୁଣା ବେମରାମତ ଦରଭଙ୍ଗା ଘରର ଅଗଣାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଥମ କୁଅରେ ପଶିଲାବେଳେ ବନମାଳୀର ବନ୍ଦକର୍ତ୍ତା ରୂପେ ପଶିଥିଲା, ଦ୍ଵିତୀୟ କୁଅରୁ ସେ ତାର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ବାହାରିଲା ।

ବନମାଳୀକୁ କାନ୍ଦରେ ଧରି ସେହି ଭଙ୍ଗା ଘର ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିଲା ମାତ୍ରେ, ବାହକ ସମ୍ମୁଖରେ ଖଣ୍ଡେଦୂରରେ ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାର୍ଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସିବାର ଦେଖିଲା । ଦେଖି ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା । ଆଗନ୍ତୁକ ଅନ୍ଧାରରେ ଧାଇଁଆସି, ବାହକର ଦୁଇ ବାହୁକୁ ଧରି, ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଲଗାଇ, ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ; କିନ୍ତୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାହକ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲା । ସେ ଯେ ମହର୍ଗରୁ ଆସି କାନ୍ତାରରେ ପଡ଼ିଲା, ବୁଝିବାକୁ ଆଉ ବାକି ରହିଲାନାହିଁ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଘନା ସାହୁ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିଠାରେ ଘନା ସାହୁ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅତୀତ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ବହୁ ସମୟ ଧରି ତାକୁ ଖୋଜି ଚାଲୁଥିଲେ ଏବଂ ବାହକକୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ, “ତୁମେ କିଏ ?”

“ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପର । ଆପଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନି ସାରି ପୁଣି ଯେ ପଚାରିଛନ୍ତି ।” ପ୍ରକୃତରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଚେହେରା ଏକାବେଳକେ ବଦଳିଯାଇଥିବାରୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପରି ବିଚକ୍ଷଣ ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ବୁଝି ପାରିଲାନାହିଁ । ତତ୍ତ୍ଵେ ସେ ନାମ ଲୁଚାଇବାକୁ ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା ନ କରି କହିଦେଲା ଓ ତା’ ପରେ ନିବେଦନ କଲା, “ସର୍ଦ୍ଦାର ଆପଣେ, ଆପଣ ମୋତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ହାତେ ଧରି ହେଇଛ ବୋଲି ଆଗରୁ ଜାଣିଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋ ଠିକଣା ଦେଇଦେଇଛି । ମୋତେ ଧରି ନିଅନ୍ତୁ, ତେବେ, ଗୋଟାଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତୁ ।”

ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କଥା ନ ଶୁଣି ନିଜେ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ ଥିଲେ । ସେ ଚିନ୍ତାରୁ ବିରତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “ତୁମେ ଏଠେ କଣ କରୁଛ ? ଏ ଲୋକଟି କିଏ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉତ୍ତର ଦେଲା ଏବଂ ସର୍ଦ୍ଦାର ଶୁଣି ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ସ୍ଵପ୍ନରୁ ଉଠିଲା ପରି ବୋଧ କଲେ । “ମୁଁ ସ୍ଵାଗତ କଥା ଆପଣଙ୍କୁ କହିବାକୁ

ଯାଉଥିଲା । ଅପଣ ମୋତେ ଯାହା କରିବେ କରନ୍ତୁ । କେବଳ ଯୁକ୍ତ ତା ଘରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚେଇଦେବାରେ ଟିକିଏ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।” ଶୁଣି ସର୍ବଦାର ବନମାଳୀ ମୁହଁ ନିଜ ରୋମାଲରେ ପୋଛିଦେଇ କହିଲେ, “ଏ ତ ସେ ଗୋଳମାଳ ଭିତରେ ଥିଲା । ଯୁକ୍ତ ସମସ୍ତେ ବନମାଳୀ ବାବୁ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ ।

“ହଁ, ଯା ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର ମାଡ଼ ବସିଛି ।”

“ଏ ତ ମରିଗଲାଣି ନା କଣ ।”

“ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମରିନାହିଁ । ଯା ଘର ଭୁଲସୀପୁରରେ । ଯା ଅଳା ସେଠେ ଥାଆନ୍ତି ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବନମାଳୀ ପକେଟରୁ ତାର ସେ କାଗଜ ଖଣ୍ଡି କାଢ଼ି ସର୍ବଦାର ଡାକକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲା । ଅନ୍ଧାରରେ ବିରାଡ଼ି ଦେଖିପାରୁନା ପଣ, ଲେଖା ପଢ଼ିବା ଶକ୍ତି ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଥାଏ । ସର୍ବଦାର ଲେଖାଟି ପଢ଼ି ଡାକିଲେ, “ଗାଡ଼ିବାଲା ।”

ସର୍ବଦାର ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟାଏ ଭଡ଼ା ଘୋଡ଼ା ବଗି ନେଇ ଆସିଥିଲେ । ଡହଁରେ ସେ ବନମାଳୀକୁ ଟେକି ଥାଆଇଲେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ବସିଲେ ଓ କହିଲେ, “ଭୁଲସୀପୁର ଚଲୁଅ ।” ଗାଡ଼ିବାଲା ଘୋଡ଼ା ପିଠିରେ ଛୁଟି ପିଟିଲା । ଗାଡ଼ି ଘର ଘର ହୋଇ ଚାଲିଲା ।

ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଦ୍ଵାରରେ ବଗି ବନ୍ଦ କରି ସର୍ବଦାର କହିଲେ, “ଏଇଟା ପରା ଚମ୍ପତିରାୟଙ୍କ ଘର ।” ଜଗୁଆଳ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପଚାରିଲା, ହଁ, କଣ ଦରକାର ?”

“ଆମେ ତାଙ୍କ ପୁଅକୁ ଆଣିବୁ ।” ଜଗୁଆଳ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲା, “ତାଙ୍କ ପୁଅ । ସେ ପୁଣି କିଏ ? ମୁଁ ତ ନୂଆ ଶୁଣୁଛି ଆଜି ।”

“ହଁ, ତାଙ୍କ ପୁଅ; ହେଲେ, ମରିଯାଇଛି । ସେ ମେଳରେ ମିଶି ସ୍ଵପ୍ନ କରୁଥିଲା । ତା ବାପାକୁ ଡାକ ନା ।” ଜଗୁଆଳ ଚାଲିବାକୁ ଡାକ ଉଠାଇଲା । ଚାଲି ଚାଲି ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କୁ ଡାକିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ପାଖରେ ଖବର ଦେଲା । କିନ୍ତୁ କେହି ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କୁ ଡାକାଇଲେ ନାହିଁ, କେବଳ ବନମାଳୀକୁ ନେଇ ଘରେ ରଖି ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ ଡାକାଇ ପଠାଇଲେ ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସର୍ବଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମାହାପାତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ବଗିରେ ବସିବାକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ ସେ କହିଲା, ସର୍ବଦାର ମହାରାଜା ! ମୋତେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବେ । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ସକାଶେ ଟିକିଏ ଘରକୁ ଯିବି । ତା ପରେ

ଆପଣ ମୋତେ ନେଇ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରବେ ।” ସର୍ବର ଶୁଣି ମନେ ମନେ କଣ ଭାବିଲେ ଓ ତା ପରେ ଗାଡ଼ିବାଲାକୁ କହିଲେ, “ତେଲେଙ୍ଗା ବଜାର ଚଲାଅ ।” ବାଟରେ ଗାଡ଼ି ଚାଲିଲାବେଳେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଦେ ପୁଜା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲାଣି । ସର୍ବର ଗୋଟାଏ ଗଞ୍ଜିର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ନିମଗ୍ନ ଥିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ି ଧାନରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା । ସେ ରମାକୁ ଦେଖି, ବନମାଳୀ କେଉଁଠାରେ ଏବଂ କିପରି ଅଛି ସେ ଖବର ଦେଇ, ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଯିବା ନିମନ୍ତେ, ସର୍ବରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କିଛି ସମୟ ହୁଟି ମାଗିଥିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସହୃଦ ସର୍ବର ଯେତେବେଳେ ବଗିଚା ଓହ୍ଲାଇଲେ, ଗାଡ଼ିବାଲାକୁ ପଚାରିଲେ, “ତୋ ଭଉଁ କେତେ ହେଲା ?” ଗାଡ଼ିବାଲା ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ହଜୁର, ଭଉଁ ସାତ ଘଣ୍ଟାକୁ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ଚାରଣା । ଆଉ ଦେଖନ୍ତୁ, ମଶମଲ ଗନ୍ଧା ରନ୍ତରେ କିମିତ ବୁଡ଼ିଯାଇଛି । ମୋତେ ତା ଦାମଟା ଏ ଘାତୁକଠୋଡ଼ ଦିଆଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।” ସର୍ବର ପଚାରି ଟଙ୍କା ଚାରି ଅଣା ନିଜ ଥଲିରୁ ଗାଡ଼ିବାଲାକୁ ଦେଇ ବିଦାୟ କରିଦେଲେ ଏବଂ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସହୃଦ ତା ଘର ଦ୍ଵାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଡାକିବାରୁ ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା । ସର୍ବର କହିଲେ, “ମୁଁ ଠିଆ ହେଇଛି । ତୁମେ ଭିତରକୁ ଯାଅ ।” ସର୍ବରଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଗ୍ରହ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ନୂଆ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଘର ଭିତରକୁ ଯାଇ କିଛି ସମୟ ପରେ ଫେରିଆସି ଦେଖିଲା, ସର୍ବର ଆଉ ନାହାନ୍ତି ।

ସର୍ବର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘରୁ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଗ୍ନ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଫେରିଲେ, ସେ ମୁଣ୍ଡ ସେ ଆଉ ଟେକିପାରିଲେନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପରି ଜଣେ ଅପରାଧୀ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଣ ଦାନ କରିଥିଲା । ତାର ପ୍ରମୁଖକାର ସ୍ଵରୂପ ସେ ଆଜି ଅପରାଧୀକୁ ଦେଖି, ହାତରେ ପାଇ, ବନ୍ଦୀ ନ କରି, ସ୍ଵାଧୀନତା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏକ ଦିଗରେ କୃତଜ୍ଞତା ଓ ଅପର ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସୂଚି । ସେ ତୁଳି ଦେଖିଲେ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସୂଚି ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଗୁରୁତର ବୋଧହେଲା । ତେଣୁ ସେ ନଇଁପଡ଼ିଲେ, ଜୀବନଟାକୁ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟ ମନେ କଲେ । ସେ ଫାଣ୍ଡିକୁ କିମ୍ବା ନିଜ ଘରକୁ ନ ଫେରି, କାଠଯୋଡ଼ି ପଥର ବନ୍ଧ ଉପରେ ଯାଇ ନିଜର ପ୍ରେତମୂର୍ତ୍ତି ପରି ଠିଆହୋଇ ଦେଖିଲେ, ବିଶାଳ ଢଳିନ ବକ୍ଷରେ ପ୍ରଶ୍ନର ସ୍ରୋତ ବହୁଅଛି । ଦେଖି ସେ କହିଲେ, “ମା ଗଙ୍ଗା, ଏ ଅଧମ ସନ୍ତାନକୁ କୋଳରେ ଗ୍ରହଣ କର ।” ନଦୀ ବକ୍ଷ କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ଦୁଇ ଭାଗ ହୋଇ ଗୋଟାଏ ଲହରୀ ଉଠାଇ, ଅବଳମ୍ବେ ପୁଣି ସମାନ ହୋଇଗଲା । କୁଳର ମନୁଷ୍ୟ ମୁଣ୍ଡିଟି ଆଉ ଦେଖା ଗଲାଣି ।

ମିଳନ

ଜଗୁଆଳ ଗୁକର ଗୁକରଥାଣୀ ବନମାଳୀକୁ ନେଇ ଘର ଭିତରେ ରଖିଲେ । ପାଟଙ୍ଗା ଯେତେବେଳେ ତା ଅବସ୍ଥା ଆସି ସ୍ବଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ, ନାକ ଟେକି କହିଲେ, “ଏ କଣ ? ଏ ତ ଘର ଦୁଆର ସବୁ ରକ୍ତରେ ଗୁଡ଼ିଯିବ ।” ଚକିତ୍ସକ ଆସି ବନମାଳୀର ନାଡ଼ି ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ପରୀକ୍ଷା କଲେ । ଜଣାଗଲା, ବନମାଳୀ ମରନାହିଁ, କେବଳ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ରହିଛି । ତା ମୁଣ୍ଡର କ୍ଷତଗୁଡ଼ାକ ମୂର୍ଚ୍ଛାର କାରଣ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରାଗଲା । ତା’ ଛଡ଼ା, ତା ଦେହରେ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଗୁଳିରେ, ସାମାନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଆଘାତ ହୋଇଥିଲା ହାତରେ କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଆଘାତ ବାଜିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ହାଡ଼ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ଅନେକ ରକ୍ତ ବହିଯିବାରୁ ବନମାଳୀ ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ପୁଣି ଆଘାତ ପାଇବା ସମୟ ପରେ ଦୁଇ ଦିନରୁ ଅଧିକ କାଳ ବିନା ଚିକିତ୍ସାରେ ରହି ଅତି କଦର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟକର ରାସ୍ତାରେ କାନ୍ଦରେ ବୁଝାହୋଇ ଆସିଥିବା ଯୋଗେ ତା ଅବସ୍ଥା ଆହୁରି ଗୁରୁତର ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ।

ଚକିତ୍ସକ ବନମାଳୀର ମୁହଁ ଧୋଇ ପରିଷ୍କାର କରିବା ସମୟରେ ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ମଳିନ ମୁଣ୍ଡ ଦେଖାଗଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପିତରୂପେ ଗୋଟାଏ ଛୟାପରି ଘର ଭିତରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ବିପଦ ସମ୍ଭାଦ ପାଇ ସେ ନିତାନ୍ତ ଚିନ୍ତିତ ଓ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଗତ ରାତିରେ ତାଙ୍କୁ ନିଦ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ସକାଳୁ ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ଵର ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ରକ୍ତାନ୍ତ ବନମାଳୀକୁ ଦେଖି ସେ ଥରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତଥାପି ସେ କିଛି ସମୟପରେ ଡାକିଲେ, “ବନମାଳୀ” ! ବନମାଳୀ ନ ଶୁଣିବାରୁ କହିଲେ, “ଆଉ କଣ ବନମାଳୀ ଅଛି ? ମୋର ଯୋଗେ ଯାଇ ସେ ଗୋଳମାଳ ମାର୍ଦ୍ଦିନିରେ ପଶି ପ୍ରାଣ ହରେଇଛି । ପାପ ମୋର । ମୋର ଏ ପ୍ରାଣରେ ଆଉ କି କାର୍ଯ୍ୟ ଅଛି ? ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମରବି !” କହି, ମୁମୂର୍ଷୁ ବୃତ୍ତ ଶବ ପାଖରେ ଲଥକନି ବସିପଡ଼ି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ବନମାଳୀ ଅତି ଫିଟାଇ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଗୁଞ୍ଜିଲା । ଦେଖି, ଶ୍ରୀନିବାସ ବିକଳ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ, “ବନମାଳୀ, ବନମାଳୀ ! ତୁ ବଞ୍ଚିରୁ ? ତୁ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଗୁଞ୍ଜିରୁ ? ବିଧାତା ମୋ କପାଳେ ଏ ଦୁଃଖ ଲେଖିଥିଲା ?” କହି, ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇପଡ଼ିଗଲେ । ବନମାଳୀ ଅନେକ ଦିନ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ରହିଲା । ଅନେକ

ସମୟରେ ସେ ପ୍ରକାଶରେ ରମା ନାମ ଉଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସ ମଧ୍ୟ ତେଣିକି ଜୀବନ୍ତମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ କାଳ କଟାଇଲେ ।

ପ୍ରତିଦିନ ଏବଂ କେବେ କେବେ ଦିନକେ ଦୁଇଥର, ଜଣେ ବୁଢ଼ା ବନମାଳୀର ଖବର ନେବାକୁ ଜଗୁଆଳ ନିକଟକୁ ଆସୁଥିଲା । ଗୁରୁମାସ ପରେ ଯାଇ ସେ ଖବର ପାଇଲା ଯେ ରୋଗୀ ବିପଦରୁ ପାରହୋଇଛି । ତା ପରେ ଆଉ ଦୁଇ ମାସ ରୋଗ-ଶୟାରେ ଶୋଇ ବନମାଳୀ ସୁସ୍ଥ ହେଲା । ଭଙ୍ଗା ହାତ ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ।

ରୋଗଶୟାରେ ଶୋଇ ବନମାଳୀ ପ୍ରକାଶରେ ଯେ କେବଳ ରମା ନାମ ଉଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିଲା, ତା ନୁହେଁ । ରମାର ସ୍ମୃତି ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ମନରୁ ଦୂର କରି ନ ଥିଲା । ଅନେକ ଦିନ ସେ ତାର କୌଣସି ସମ୍ବାଦ ନ ପାଇ ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ତା ବିପ୍ଳବ ସହକର୍ମୀମାନେ ଏବଂ ବିଶେଷରେ ଚମ୍ପା, ହରିଆ ଓ ଗଦାଧର ମରଯାଇଥିବା କଥା ସ୍ମରଣ କରି, ସେ ରମାକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଅଭୟ ଦାସ ମହମଦାସ୍‌ବଜାର ଗୋଳମାଳ ମଧ୍ୟରେ, କିପରି ପାଦ ପକାଇ ପୁଣି ଚାଲିଗଲେ, ଅଥଚ ରମା ଖବର ତାକୁ ପଦେ ସୁଦ୍ଧା କହିଲେ ନାହିଁ, ତାହା ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସ୍ୱପ୍ନାଳୟରୁ କିପରି ରକ୍ଷା ପାଇ ଆସିଲା, ତାହା ତାର ଗୋଟାଏ ଅବୋଧ ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଲା । ମୋଟଉପରେ ତାର ଜୀବନ ତାକୁ ଏକ ବିଷମ ଅସମାହିତ ଅନିଶ୍ଚିତ ସମାୟା ପରି ବୋଧହେଲା; କିନ୍ତୁ ତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଲା ରମାକୁ ଦେଖିବା ।

ଦିନେ ଶ୍ରୀନିବାସ ବନମାଳୀର ରୋଗଶୟା ନିକଟରେ ବସି ଶୁଣୁଷା କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି, ସେ କହିଲା, “ଶୁଣିମାକୁ ରାଜି ହେଲେ, ମୁଁ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବି ଆପଣଙ୍କୁ ।”

“କଣ କହିବୁ, କହିନା ।”

“ମୁଁ ବିଷା ହବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ।” ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସ ଠୋ ଠୋ ହସି ଉଠିବେ ଦେଲେ, “ମୁଁ ଜାଣେ । ହଁ, ତୁ ତାକେଇ ବିଷା ହବୁ । ସେତ ଏକ ବୁଢ଼ାବେଶରେ ନିତି ତୋ କଥା ବୁଝିବାକୁ ଆସୁଛି । ଏବେ ତେଲେଙ୍ଗାବଜାରରେ ରହୁଛ ନା ? ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ଯେ ତୁ ମତେ ସେହ କରୁନାହିଁ । ତୁ ମୋତେ କିପରି ସେହ କରିବୁ, ତା ଉପାୟ ମୁଁ ଖୋଜି ପାଉ ନ ଥିଲି, ଏବେ ପାଇଛି । ତୋ ରମାକୁ ତୋ ହାତେ ଆଣି ସମର୍ପିଦେଲେ, ତୁ ମୋତେ ସେହ ନ କରି ଯିବୁ କୁଆଡ଼େ ? ତୁ ଭାବୁଥିଲୁ, ମୁଁ ଆଜି ନାହିଁ କରିବି, ଗାଲି ଦେବି । ନା, ରମା ବେଶ୍ ଭଲ ପିଲା । ତାଠୋଉ ଆଉ ଭଲ

କଣ ମୁଁ ଲେଉଟିପାରେ ? ତା ହାତ ଧରି ତୁ ସୁଖରେ ରହ ।” କହୁ, ସେ ବନମାଳୀ ମୁଣ୍ଡଟି ନିଜ ହୃଦି ଉପରେ ରଖି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବନମାଳୀ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିଲା ।

କାନ୍ଦିବାର ବନମାଳୀ କହିଲା, “ବାପା, ମୋ ଦେହ ଭଲ ହେଉଗଲଣି । ମୁଁ ଆଜି ତାକୁ ଦେଖିପାରୁଛି ?”

“ନା, କାଲି ଦେଖିବୁ ।”

“ନା, ବାପା, ଆଜି ।”

“ଆଜ୍ଞା, ଆଜି । ତୁ ମୋତେ ସେହୁ କରୁଛୁ । ବାପା ବୋଲି-ତାକୁଛୁ । ମୁଁ ତ ଏତିକି ଲେଉଟୁଥିଲିରେ ବାପା !”

ବନମାଳୀ ଓ ରମା ଦୁହେଁଙ୍କର ଦେଖା ହେଲା । ସେତେବେଳେ ବନମାଳୀ କୋଠରୀରେ ଘରର ସମସ୍ତେ, ଏପରିକି ଗୁରୁର ଗୁରୁଆଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ରମା ପଛେ ପଛେ ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଶୁକ୍ଳକେଶ ବୃଦ୍ଧବ୍ୟକ୍ତି ହସ ହସ ମୁଖରେ ଆସିଥିଲେ । ସେ ବନମାଳୀର ଅଭୟ ଦାସ, ଜଗତର ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ । ସେହିନ ସେ ସୁନ୍ଦର ଲୁଗାପଟା ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଦୁଆର ଜଗୁଆଳ ତାଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଚିହ୍ନି ନ ପାରି ଶ୍ରେୟାକୁ କହିଲା, “ମୁଁ ଏ ମୁହଁ ଆଗରୁ ଦେଖିଥିଲି ପରି ମନେ ପଡୁଛି । ଅଭୟ ଦାସ ଘର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରି ଦ୍ଵାର ପାଖେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ, ସତେ ଯେପରି ସେ ଘରେ ପାଦ ପକାଇବାକୁ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ସେ କାଖରେ ଗୋଟିଏ କାଗଜପୃଷ୍ଠା ଯାକିଥିଲେ । ତାହା ଦେଖି ପାଖଟା ମନେକଲେ ଯେ ସେ ଖଣ୍ଡେ ନୂଆଗାଡ଼ୀ କିଣିଆଣିଛନ୍ତି ।

ବନମାଳୀ ଓ ରମା ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟିବା ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ପୃଥ୍ଵୀରେ ଏପରି ଅନେକ ଦୃଶ୍ୟ ଅଛି, ଯାହା ଲୋକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ, ଚନ୍ଦ୍ରକର ଭୂଲିକାରେ ଆଜିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ବହୁ ଦିନର ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ନିରାଶ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ମିଳନ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ । ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଶ୍ରୀନିବାସ ଆନନ୍ଦରେ ଗର୍ବିତ ହେଲେ ଓ ରମାକୁ ଗୁହଁ କହିଲେ, “ଏ ତ ସ୍ଵର୍ଗର ଅସ୍ଵପ୍ନ ! ରାଜ-ସିଂହାସନର ଉପସ୍ଥିତ । ମୋ ଉତ୍ତାପରେ ରାଣୀହବ, ରାଜାହବ ବନମାଳୀ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ସେପରି ଧନୀ ନୁହେଁ, ମୁଁ ଦରିଦ୍ର । ତେବେ ଦରିଦ୍ର ଘରେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ରାଣୀ ରହିପାରନ୍ତି । ମୋର ବାର୍ଷିକ ଦଶହଜାର ଟଙ୍କାରେ ବନମାଳୀ ରାଜା ହବ ।

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଧୀର ଅଥଚ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ଵର ଶୁଣାଗଲା, “ରମା ମଧ୍ୟ ତୁ ଲାକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ରାଣୀ ।” ସମସ୍ତେ ଗୁହଁ ଦେଖିଲେ, ତାହା ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ସ୍ଵର ।

ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ସମୟରୁ ପଦେ କହୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ପଛରେ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସ ଆବୃତ୍ତି କଲେ, “ଛ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା !”

“ଆଉ ପନ୍ଦର ହଜାର କାନୁର ବେଣି ହବ” କହି, ଅଭୟ ଦାସ କାଖରୁ କାଗଜର ପୁଡ଼ାଟି କାଢ଼ି ଛ ଶହ ଚଉଦ ଖଣ୍ଡ ହଜାରଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଗଣିଦେଲେ ।

ପୁରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କେଲିଙ୍ଗାନାରୁ କେତେକ ଦିନ ଖସି ଆସି ସାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରାଜକୋଷରେ ଦେବାନ ଧନସ୍ତୟ ରାଏଙ୍କ ନାମରେ ଜମା ରହିଥିବା ଟଙ୍କା ଉଠାଇ ନେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଧରାହେବା ଭୟରେ ପ୍ରାୟ ସମୁଦାୟ ଟଙ୍କା ଜଜାରସିଂହ ନିକଟ ବରୁଣେଇ ପାହାଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ପୋତି ରଖିଥିଲା । ମୋଟ ଛ ଲକ୍ଷ ସତୁରି ହଜାର ଟଙ୍କା ହଜାରଟଙ୍କିଆ ନୋଟ ଆକାରରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା । ସେ ତାହା ଗୋଟିଏ ଛେଟିଆ ହାତ ବାକ୍ସରେ ବନ୍ଦ ରଖି ସେ ବାକ୍ସଟି ଏବଂ ସୁନ୍ଦରପୁର ମଠ ମହନ୍ତଙ୍କ ରୂପା ରୁଖାଟି ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ସିନ୍ଦୂରରେ ପୂରାଇ, ବିଶେଷ ସାବଧାନରେ, ଉଇ ଆଦି ନଷ୍ଟ ନ କରିବା ଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ, ମାଟିରେ ପୋତିଥିଲା । ହାତରୁ ଖର୍ଚ୍ଚ ଟଙ୍କା ସରିଗଲେ, ସେ ବେଳେ ବେଳେ ଯାଇ ସେଥିରୁ କିଛି କିଛି ଆଣୁଥିଲା; ମାତ୍ର ସେ ଘଟଣାର ଅଲ୍ପଦିନ ପୂର୍ବରୁ ସମୁଦାୟ ଟଙ୍କା ଘେନି ଆସିଥିଲା ।

—୫୯—

ଦରିଦ୍ର ଲକ୍ଷପତି ହେଲା

ଦୁଇ ମାସ ପରେ ପ୍ରଥମ ବସନ୍ତ ଆଗମନ ସମୟରେ, ବିବାହ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ ବୋଲି ଦିନ ସ୍ଥିର ହେଲା । ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଶୁଣାନରୁ ଉଠି ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଗୋଟାଏ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବନମାଳୀ ଜାତିରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ନିଜେ ରାଜପୁତ୍ର ନୋହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ରାଜବଂଶର ଲୋକ । ରମା ଜୀବନର ଇତିହାସ ଜଣା ପଡ଼ିଲେ, ବନମାଳୀ ସହୃଦ ତା ବିବାହ ଘଟିବା ଯେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିବ, ତାହା ପାଣ୍ଡୁ ନାୟକ ପକ୍ଷେ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଅଥଚ ଶ୍ରୀନିବାସ ରମାର ପରିଚୟ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଆଦି ତାକୁ

ବାରମ୍ବାର ପଚାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ରମାର ଗୋଟାଏ ଜନ୍ମବୃତ୍ତନ୍ତ ଉଦ୍ଭାବନ କରି କହିଲା, “ମାତା ମଠରେ ଜଣେ ଶସିୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି; ରମା ତାଙ୍କର ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟର ଜନ୍ମ ।” ମାତାମଠର ଶଶୀମାତା ରମାର ସେହି ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ଏ ବୃତ୍ତନ୍ତରେ ଆପଣି କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନଥିଲା । ରମା ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ର ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କଠାରୁ ନ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପାଇଛୁ ବୋଲି ବାହାରକୁ ଜଣା ପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ବନମାଳୀ ସହୃଦ ତାର ବିବାହରେ ବାଧା ରହିଲା ନାହିଁ ।

ତେବେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ରମା ଏତେକାଳ ବାପା ବୋଲି ଡାକି ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ତାର ବାପା ନୁହେଁ, ରମା ଡମ୍ପେ ଚାହିଁପାରିଲା । ଏ କଥାଟା ରମା ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲେ, ତା ମନରେ ବିଷମ ଦୁଃଖ ହୋଇଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବନମାଳୀକୁ ପାଇଛି । ସ୍ତବକ ତା ହୃଦୟ ଲାଭ କରିବାରୁ ବୃଦ୍ଧ ଏକପ୍ରକାର ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଇଛି । ଫସାରର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟୁଛି, ରମାର ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରେ ଗୋଟାଏ ରହସ୍ୟ ରହିଗଲା; କିନ୍ତୁ ରମା ବାଲ୍ୟ-କାଳରୁ ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଗଢ଼ା ହୋଇ ଆସିଛି; ସୁତରାଂ ସେ ବିସ୍ମୃତ ହେବାର କାରଣ ନଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ବାପା ନୁହେଁ ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା, ରମା ତାକୁ ପୁଅପରି, ‘ବାପା’ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପାଟଣା ପ୍ରଥମେ ରମା ସହୃଦ ବନମାଳୀର ବିବାହ ସମ୍ପର୍କରେ ଆପଣି କରିଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ପିତା ତାଙ୍କ ପରମର୍ଶ ନ ନେଇ ରମାର ବିବାହ ଛିର କରିନେଲେ, ମନେ ମନେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, “ବାପା ତ ମୋତେ ନ ପଚାରି ଏଡ଼େ କାମଟାଏ କରି ଚାଲିଗଲେ; ମୋ ଅନ୍ତେ ମୋ ସମ୍ପତ୍ତି କିଏ ଭୋଗ କରିବ, ସେ କଥା ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କାହିଁକି ପଚାରିବାକୁ ଯିବି ।” ପାଟଣାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗୀ ଘର ସମ୍ପତ୍ତି ଉଲ୍ଲାନାରେ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି କିଛି ନୁହେଁ । ପାଟଣା ସେ ସମ୍ପତ୍ତି କାହାକୁ ଦେବେ, ଅନେକ ଦିନ ଛିର କରି ପାରି ନଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ବନମାଳୀ ଓ ରମା ବିପୁଳ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ ହୋଇଛନ୍ତି । ଫସାରର ଶବ୍ଦ ହେଉଛି ‘ତେଲିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ।’ ସେହି ଶବ୍ଦ ଅନୁସରଣ କରି ସେ ନିଜର ସମୁଦାୟ ସମ୍ପତ୍ତି ବନମାଳୀ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କଲେ ।

ବିବାହ ହବସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ରମା ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ସହୃଦ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଘରକୁ ଆସୁଥିଲା । ବନମାଳୀ ଅବାନ୍ତର ଭାବରେ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସେ ସେହି କେତେଦିନ ଭୋଗ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ରହିଲା, ସେ ସମୟଟା ତା ସ୍ୱପ୍ନ ପଟରେ ଗୋଟାଏ କଳା ଦାଗ ପରି ତାକୁ ବରାବର ଜଣାପଡ଼ିଲା ।

ତା ଗର୍ଭରେ ଅନେକ ଘଟଣା ଲୁଚିଗଲା । ବେଳେ ବେଳେ ସେ ବିପ୍ଳବ ସମୟର ଘଟଣାବଳୀ ଆଖି ଆଗରେ ଆଣି ଚନ୍ଦ୍ର କରେ । ସେତେବେଳେ ଗଦାଧର ପୁଣି ମରି ଚଳିପଡ଼େ; ହରିଆ ଗାଳି କୃଷି ମଧ୍ୟରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବୁଲେ; ସେ ନିଜେ ଅଧରରେ ଚମ୍ପାର ଜଡ଼ କପାଳ ଅନୁଭବ କରେ; ପଦ୍ମନାଭ, ବୈଦ୍ୟନାଥ, ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରଭୃତି ତା ସହକର୍ମୀମାନେ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କର ପୂର୍ତ୍ତି ଦେଖେ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଅଭୟ ଦାସ ଯେ ଜଣେ, ତାର ସେଥିରେ ଘୋର ସନ୍ଦେହ ଘଟେ । ଦିନେ ବନମାଳୀ ଟିକିଏ ସାହସ ଧରି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କୁ ପଚାରିଲା, “ଆପଣ ମହମମାୟାବଜାର କାଣନ୍ତି ?”

“କାହିଁ, ମୁଁ ତ କେବେ ସେ ନାଁ ଶୁଣିନାହିଁ ।” ତତ୍ତ୍ୱେ ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ନା, ଏହା ଖାଲି ମୋର ଗୋଟାଏ ସ୍ୱପ୍ନ । ସେ ଆଉ ଜଣେ କିଏ । କେବଳ ଚେହେରାଟା ସମାନ ।”

ବିବାହ ଦିବସ ଅପେକ୍ଷାରେ ରହି, ବନମାଳୀ ପୁଅର କଲ୍ୟାଣରେ ଭାଗିବାବେଳେ ତା ଦୁଇୟରେ ଆଉ ଏକ ଭାବ ଜନ୍ମିଲା, ତାହା କୃତଜ୍ଞତା । ସେ ନିଜେ ଯାହାଠାରୁ ଯେଉଁ ଉପକାର ପାଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ କୃତଜ୍ଞତା ଅନୁଭବ କଲା । ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲା । ସେ କୃତଜ୍ଞତା ସହିତ ଘନା ସାହୁର ନାମ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ତା ଛଡ଼ା ସ୍ୱକ୍ଷ୍ମରୁ ତାକୁ ଆହତ ଅବସ୍ଥାରେ କିଏ ଜଣେ ଶ୍ରମିକବାସୀଙ୍କ ଘରକୁ ବହି ଆଣିଥିଲା । ଏ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଅଭିଳାଷ ବନମାଳୀ ମନରେ ବିମଶ ପ୍ରବଳ ହୋଇଉଠିଲା ।

ଅନ୍ୟ ନିକଟରେ ରୁଣି ରହି ବନମାଳୀ ନିଜେ ସୁଖ ଭୋଗ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବୋଧ କଲା । ଘନା ସାହୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟାଏ ମହାପାତ୍ରୀ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ତ କିଛି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଘନା ସାହୁ ଜଗତ ନିକଟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଡକ୍ଟର, ନରହନ୍ତା ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ବନମାଳୀ ପ୍ରତି ତ ନୁହେଁ । ବନମାଳୀ ଘନା ସାହୁକୁ ଲୋକ ଲଗାଇ ଯେତିକି ଖୋଜାଇଲା, ସେ ସେତିକି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା ।

ତା ନିଜ ଜୀବନ-ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ବିଷୟରେ ବନମାଳୀ ଅନେକ ସନ୍ତାନ ନେଲା । ପ୍ରଥମେ ସେ କେତେକୂଡ଼ାଏ ସମ୍ପାଦ ଅବଶ୍ୟ ପାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ସବୁ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଗଲା । ଯେଉଁ ବଗିଚାରେ ସେ ଶ୍ରମିକବାସୀଙ୍କ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ତାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କଲା । ଗାଡ଼ିବାଲା କହିଲା, “ଦିନେ ଛଇ ମୁଣ୍ଡୁଲି ବେଳାଠୋଉ ସନ୍ଧ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୋଲିସ ସର୍କାର ମୋ ବଗିଚା ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥବିଳାସ ପାଖେ କାହା

ଅନିଷାରେ ଥିଲେ । ସେଠାରୁ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା କୂଅ ଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ମଲ୍ଲମଣିଷ କାନ୍ଧରେ ଧରି ଜଣେ ଲୋକ ଆସିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାର ସେ ଲୋକକୁ ଗିରଫଦାର କଲେ; ଆଉ ମଲ୍ଲ ମଣିଷଟାକୁ ମୋ ଗାଡ଼ିରେ ଲଦି ଚାଲିଯିବୁର ନେଇଗଲେ ।” ସେ ମଲ୍ଲମଣିଷ ଯେ ବନମାଳୀ, ଗାଡ଼ିବାଲା ଚିହ୍ନିଲା । ତା ପରେ ସେ କହିଲା ଯେ ପୋଲିସ ସର୍ଦ୍ଦାର ଘାତୁକକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଭେଲଙ୍ଗା ବଜାରର ଗୋଟାଏ ଘରକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ତା ପରେ କଣ ହେଲା, ସେ ଆଉ କିଛି କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜେ ବନମାଳୀର କୌଣସି ବିଷୟ ମନେ ପଡ଼ୁନଥିଲା । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ସେ ଆହୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ହାତ ଆସି ଯେ ତାକୁ ଧରି ପକାଇଥିଲା, ସେତିକି ମାତ୍ର ତାର ମନେ ଥିଲା ।

ବନମାଳୀ କେବଳ ଅନୁମାନରେ ନିମନ୍ତ ହୋଇ ରହିଲା । କେହି ଜଣେ ତାକୁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରୁ ବନ୍ଦୁ ଆଣି ଯେ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇଛି, ସେଥିରେ ତାର ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ କେଉଁ ବାଟେ ଆସିଲା, ବାଟରେ ବା ଦୁଇ ଦିନ କାହିଁକି ବଳମ୍ବ ହେଲା, ଆଦୌ ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଥଚ ତା ଖବର-ରକ୍ଷକକୁ ସେ ଖୋଜି ମଧ୍ୟ ପାଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ଫାଣ୍ଟିରେ ସେ ବିଷୟରେ କେହି କିଛି ନୂତନ ଖବର ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ଗାଡ଼ିବାଲା କହିଲା, “ସେଦିନ ରାତି ଭାରି ଅନ୍ଧାର ହେଇଥିଲା ।” ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଦୁଆର ଜଗୁଆଳ କହିଲା, “ଓଃ, ଲୋକଟାକୁ ଦେଖି ମୋ ପିଲେହ ପାଣି ହେଇଗଲା ପରା ।” ଯେଉଁ ଗାଡ଼ିରେ ବସି ତା ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଆସିଥିଲା, ସେ ଗାଡ଼ିର ଚାଳକ ତାକୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଚିହ୍ନିପାରିଲାନାହିଁ । ଯେଉଁ ଜଗୁଆଳ ସଙ୍ଗେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଆସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା, ସେ ପଦକେ କେବଳ ସୁଝିର ଶ୍ୱାସଶ୍ୱାସ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା ।

ଦିନେ ବନମାଳୀ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ଉଦ୍ଧାର ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ କହିଲା, “ରମାର ଛ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଯଦି ମୋର ହେଇଥାନ୍ତା—” । ଅଭୟ ଦାସ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “କାହିଁକି, ତା ତ ତୁମର ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲା, “ତାହା-ହେଲେ, ମୁଁ ସେ ଟଙ୍କାତକ ସବୁ ତାକୁ ଖୋଜିବାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବି ।” ଅଭୟ ଦାସ ଶୁଣି ଖରବ ହେଲେ । ବନମାଳୀ କାର୍ଯ୍ୟାନୁରରେ ଚାଲିଗଲା । ଅଭୟ ଦାସ ଓ ରମା ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାରେ ଲାଗିଲେ । ପୃଷ୍ଠର ନାନା ଘଟଣା ପଡ଼ିଲା । ତା ମଧ୍ୟରେ ରମା ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଶୁଣି ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ହେଲା । ତା ପରେ ସେ କହିଲା, “ବାପା, ମୋ ଟଙ୍କା ତ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲ । ସେ ପୁଣି ଟଙ୍କାଟା ତୁମକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିଦେବେ । ମୁଁ ତ ଏବେ ବାହାର କରିଦେଲି । ଟଙ୍କା ମୋର ହେଇଗଲା । ଏଥିରୁ ପାହୁଲ୍ୟ ମୁଁ ଆଉ ହାତରୁ ଛଡ଼ାବନାହିଁକି । ତୁମର ଦି’ଟା ନାଁରୁ ମୁଁ ଛ ଲକ୍ଷ ପାଇଲି । ଦଶଟା ହେଇଥିଲେ, କେତେ ପାଇଥାନ୍ତୁ, ବାପା ?”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଶେଷ ଲଢ଼େଇ

ବିବାହ ଉତ୍ସବ ଲାଗିଲା । କଟକ ସହର ଦାଣ୍ଡରେ ପଟୁଆର ବୁଲିଲାବେଳେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଲଲିଖିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲିବାର ଶୁଭାରମ୍ଭ:—

“ତୁ ଏ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରୁଛୁ?”

“ନା” ।

“ଆଉ ତା ସାଥରେ ଯେ ବୁଢ଼ା ଯାଉଛି, ତାକୁ?”

“ନା” ।

“ତୁ ତେବେ, ଗୋଟାଏ କାମ କର; ଏ ପଟୁଆର ସାଥୁ ସାଥୁ ଯା । ତୁ ବର କନ୍ୟା, ଆଉ ଏ ବୁଢ଼ା, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ଆ ।”

“କାହିଁକି, ତୁ ଯାଉନାହିଁ ?

“ମୁଁ ଗଲେ, ମତେ ପୋଲିସ୍ ଦେଖିଲେ, ଆଉ ରଖିବେ ଟିକି ? ଧରି ସିନା ନେଇଯିବେ । ତୁ ଯା ଖବର ନେଇ ଆସିବୁ ।”

“ମୁଁ ତ ଯିବି । ଆଜି ମୋତେ ସେଠେଇ ଯାଇ ନାଟ କରିବାକୁ ହବ । ବହୁନା ଆଣିଯାଉଛି ପର ?” “ତେବେ ତ ଖୁବ୍ ଭଲ କଥା । ତୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଖବର ନେଇ ଆସିବୁ । ତୁ ହାର ଓ ଚମ୍ପାଠୁ ଆହୁରି ଚାଲିଯା । ତୁ ବିଚାରିଲେ, କୋଉ ଖବରଟା ବାକି ରହିବନାହିଁ । ଠିକ୍ ବର କାଏ, କନ୍ୟା କାଏ, ଆଉ ସେ ବୁଢ଼ାଟା— ଦେଖିଲୁନା ସେ ବୁଢ଼ାକୁ ?”

ବିବାହ ଉତ୍ସବ ପରେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପିତରୁ ଏବଂ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଆଣିବାଦ କଲେ । ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଷେଜି ଖାଇ ଫେରିଗଲେ । ଷେଜିରେ ବିଶେଷ୍ଟର ଉପସ୍ଥିତି ଥିଲା । ରମା ତାକୁ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବିଶେଷ୍ଟର ମଧ୍ୟ ଜୀବନରେ ଅସଂଖ୍ୟ ରମଣୀଙ୍କ ସହୃଦ ପରିଚୟ ଆଲାପ କରିସାରି, ଅନନ୍ତ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ରମାର ପୃଥକ୍ ସତ୍ତା ଅନୁଭବ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ବିବାହ ଉତ୍ସବ ପରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ ସମସ୍ତେ ବିଦାୟ ନେଇ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରହିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପିତରୁ ଏକ ଉପାୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସୁସଜ୍ଜିତ କୋଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଗଲା । ରମା ସାରା ବା ଜୀବନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହା ଉପରେ ତା ସ୍ନେହ-ଧାରା ବର୍ଷଣ କରି ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବନମାଳୀକୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପ୍ରତି ତା ସ୍ନେହର ମାନ୍ଦା ତଳେ ସୁଇ କମିଲା ନାହିଁ । ସେ ପଚାରିଲା, “ବାପା, ତୁମେ ଖୁସି ହେଉଛ ?”

“ହଁ ।”

“ତେବେ ଟିକିଏ ହସ୍ତୁନାହିଁ କାହିଁକି ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚମ୍ପାର ଲେଖା ପାଇ ସାହେବଜୀଦାରଜୀର ଛଡ଼ିଗଲା ଦିନଠାରୁ ଥରେ ହେଲେ କେବେ ହସି ନ ଥିଲା । ସେ ଦିନ ରମା ଅନୁରୋଧରେ ଖୁସି ହୋଇ, ବହୁ ଦିନର ମେଘୁଆ ଆକାଶରୁ ଫାଙ୍କବାଦେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କରଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଫିଟି ବାହାରିଲା ପରି ଟିକିଏ ହସିଲା ।

ସେ ଘଟଣା ପରେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପାରୁ ଓ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦୁହେଁ ପାର୍ଶ୍ଵ ଧରି ଓ ହେଲେ । ଶ୍ରୀନିବାସ ଆସନରେ ଆସି ବସିଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଖୋଜା ପଡ଼ିଲା । ଶେଷରେ ଦୁଆର ଜଗୁଆଳ କହିଲା, “ସେ ମୋତେ କହିଗଲେ, ତାଙ୍କ ଦେହ ଭଲ ଲାଗୁ ନ ଥିବାରୁ ଆଜି ଖାଇବେ ନାହିଁ । ଘରକୁ ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି, କାଲିକି ଆସିବେ । ହଲୁରୁଙ୍ଗୁ ଲଣ୍ଡାଲଦେବାକୁ ମୋତେ ହୁକୁମ୍ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।”

ସେଦିନ ରମା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଃଖର ଛୟା ପଡ଼ିଗଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତେଲଙ୍ଗାବଜାର ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲା ଯେ ସବୁ ନିର୍ଦ୍ଦିନ, ଘରମାନ ଅନ୍ଧାର; ଏପରିକି ମାର୍ଗିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ପାଦଶବ୍ଦରେ ଚମକି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ତାର ସେହି ଛେଟିଆ ପେଡ଼ିଟି ଫିଟାଇ, ତା ଭିତରୁ ଦିନା ସାହୁ ଘରେ ରମା ପିନ୍ଧୁଥିବା ଛଣ୍ଡା କନାଗୁଡ଼ିକ ବାହାର କରି, ତା ସହିତ ଘନା ସାହୁ ଘରର ସମସ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭସ୍ମ କରିଦେଲା ଓ ତା ପରେ ରମା ଘେରୁ ଛେଟିଆ ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିକ ପିନ୍ଧି ଅନେକ ବର୍ଷ ତଳେ ଘନା ସାହୁ ଘରୁ ଆସିଥିଲା, ତାକୁ ହାତରେ ଧରି, ରମାର ପିଲା ଦିନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୋହାଗ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ତା ମନରେ ଗୋଟାଏ ଦୁଃଖର ଆବରଣ ବର୍ଷାକାଳର ମେଘମାଳ ପରି ଢାଙ୍କିହୋଇ ରହିଲା । ସେ ଦୁଃଖ ପୁଣି ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ କୋହରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତା କୋହ ଶୁଣିବାକୁ ଯାଏ ଘର ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ କେହି ନ ଥିଲା । କେବଳ ଘରର କାନ୍ଥ, ଛତା ଓ ବାହାରର ବଣାଳ ଶ୍ଵାସଣ ନିର୍ଦ୍ଦିନତାରେ ତାହା ପ୍ରତିଧ୍ଵନିତ ହୋଇ ଆହୁରି ବକଟ ଶୁଣାଗଲା ।

ସେଦିନ ରାତିସାରା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା ନିବନର ଶେଷ ସ୍ପନ୍ଦ ଲାଢ଼ୁଥିଲା ପରି ଅନୁଭବ କଲା । ବନମାଳୀ ସହିତ ରମାର ପୁଅ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ତା ମନରେ କି ଭାବ ହେବା ଉଚିତ, ସେହି ସମୟରେ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ବସିଲା । ରମାକୁ ସେ ନିଜ ହାତରେ ଗଡ଼ିଛି; ସଂସାର ସୁଖରେ ତାକୁ ଭସାଇ ରଖିବାପାଇଁ ସେ ତା ନିରାପଦ ବାସସ୍ଥାନ ମାତାମଠି ଭିତରର ଘରଟି ଛାଡ଼ି ଆସିଛି । ରମା ବନମାଳୀଙ୍କ ପାଇଛି । ବନମାଳୀ ରମାକୁ ପ୍ରଣୟସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିରଖିଛି । ଇହସଂସାରରେ ଭୋଗବିଳାସରେ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ଅର୍ଥର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ

ସେଥିରୁ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର କେଁ ସେ ନିଜେ; ସେ କଥା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବେଶ୍ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିଲା । ସେ ରମାର ବାପା ହୋଇ ଯେ ତଳି ଆସିଲା, ଆଉ ତଳିବା ଭିତର କି ନା, ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟାଏ ବିଶାଳ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଏକ ଦିଗରେ, ରମା ସହୃଦ ସମ୍ପର୍କ କାଟିଦେବାଦ୍ୱାରା ତାକୁ ଏକ ଅମାନୁଷିକ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅପର ଦିଗରେ, ରମାର ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନିଜ ଘର ଭିତରେ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଜୀବନର ସେହି ଶେଷସ୍ତବ୍ଧ ଲଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ତାକୁ କେହି ଦେଖିଥିଲେ, ହୃଦୟ ମୃତ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେ ଜୀବନ୍ତ ନିଜେ ତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇଲା; ସମଗ୍ର ରାତି ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ପଡ଼ି ରହି, ଶେଷରେ ଉଠି, ରମାର ପୁରୁଣା ପିଲୁଦିନର ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିକ ଧରି ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା ।

—୨୧—

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ

ଆରଦ୍ଧିନ ଖୁବ୍ ସକାଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପିତରାଏଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲା ଯେ କେହି ଆହୁରି ଶେଯରୁ ଉଠିନାହାନ୍ତି; କେବଳ ଜଗୁଆଳ ସଦର ଦରଜା ପାଖେ, ହାତରେ ଗୋଟାଏ ବନ୍ଧୁକ ଧରି ସାମାନ୍ୟ ଘୁମେଇ ଘୁମେଇ ଏକା ଠିଆହୋଇଛି । ତାକୁ ଦେଖି ଜଗୁଆଳ ଜୁହାର କରି ଆଖି ମନ୍ତ୍ରି ମନ୍ତ୍ରି ଘର ଭିତରକୁ ଖବର ଦେବାପାଇଁ ଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ଦେଖ, ମୁଁ ଆସିବି ବୋଲି କହିବ ନାହିଁ; କହିବ, କିଏ ଜଣେ ଆସିବ ।” ଜଗୁଆଳ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଚାରିଲା, “କାହିଁକି, ହଜୁର ?” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା, “କହିନା । ସେଥିରେ କଣ ଅଛି ? ଖାଲି ବନମାଳୀ ବାବୁଙ୍କୁ କହିବ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକା ଦେଖା କରିବାକୁ ଚାହେଁ ।”

ବନମାଳୀ ଆସି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲା, “ବାପା, ଅପଣ ଆସିବନ୍ତୁ ? ମୋତେ ସେ ବୋକା ପାଇକ ଯାଇ କହିଲା, କିଏ ଜଣେ ଆସିବ । ଆପଣ ଖବର କାହିଁକି ଦେଲେ ? ଦୁଆର ତ ମେଲା ଥିଲା, ଉପରକୁ ଯିବା ଯିବା ଚାଲିଗଲେ ନାହିଁ ?” ପ୍ରଶ୍ନର ଯେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଉତ୍ତର ଥାଇପାରେ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଦେଖାଗଲାନାହିଁ ।

ବନମାଳୀ ପ୍ରତି ତା ମନରେ କେବେ ଭଲ ଭାବ ନ ଥିଲା । ହଠାତ୍ ସେ ‘ବାପା’ ବୋଲି ଡାକିବାରୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆନନ୍ଦରେ ବହୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ ବନମାଳୀ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ଆପଣ କାଲି ନ ଖାଇ କାହିଁକି ଚାଲିଗଲେ ? ଦେହ କିପରି ଅଛି ? ଭଲ ଅଛି ନା ?”

ପ୍ରଶ୍ନ ସବୁର ଉତ୍ତର ପାଇବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, କିମ୍ବା ପାଇଛି ବୋଲି ମନେ କରି, ବନମାଳୀ ପୁଣି କହି ଲାଗିଲା, “ରମା ମୋତେ କହୁଥିଲା, ଆପଣ କାଲି ଚାଲିଯିବାରୁ ତା ମନରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହେଇଛି । ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭାରି ସ୍ନେହ କରେ କିନା । ଆପଣ ଆଉ ସେଠାକୁ ଯିବେନାହିଁ । ଗଲେ, ରମା କାନ୍ଦିବ । ଆପଣ ଯେବେ ଯିବେ, ତାକୁ ସାଥରେ ନେଇଯିବେ । କାହିଁକି ବା ଯିବେ ? ଆପଣ ତ ଏଠେ ରହୁବେ । ମୁଁ ମୋ କାମଦାମରେ ଲାଗିବି, ଆପଣ ରମାକୁ ଧରି ଚାଲିବାକୁ ଯିବେ, ଯେପରି ସେ ଜିଜ୍ଞା ପଡ଼ିଆରେ ଚାଲୁଥିଲେ ।”

“ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଗୋଟାଏ କଥା କହିବାର ଅଛି । ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ମୁଁ ଜଣେ ପୁରୁଣା କବ୍ୟା, ଦାଶୀ ।” କେତେଗୁଡ଼ାଏ ବିଷୟ ଅଛି, ଯାହା ଯେତେ କଠିନ ଭାଷାରେ କୁହାଯାଉ ପଛକେ, ବୁଝିବା କଷ୍ଟକର ହୁଏନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କଥାଗୁଡ଼ାକ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ସୀମା ପାରହୋଇଗଲେ, ତେଣିକି ଯେତେ ସହଜ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲେ ସୁଦ୍ଧା, ବୁଝିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ାକ ବନମାଳୀ ଯେ ନ ବୁଝିଲା ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ତା କାନରେ ପ୍ରବେଶ କଲାନାହିଁ । ସେ ଗୋଟାଏ ନିବୋଧ ପରି ଠିଆହୋଇ ରହିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହିଲା, “କାଲି ମୋ ଦେହ କିଛି ଖରାପ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ଖିଆ ଯିଆ କରିବାକୁ ତ ଲାଏକ ନୁହେଁ; ସେଥିପାଇଁ ଚାଲିଗଲି । ଆପଣମାନେ ରଜା ରାଜକୁଡ଼ା ଘର ପୁଅ କିନା ।”

ବନମାଳୀ ଶୁଣି ତମକପଡ଼ି କଂପିତ ସ୍ୱରରେ ପଚାରିଲା, “ଆପଣଙ୍କର ଏ ସବୁ କଥାର ଅର୍ଥ କ’ଣ ?”

“ଏଇ ଅର୍ଥ ବାବୁ, ମୁଁ ଜଣେ କବ୍ୟା, ଦାଶୀ ଲୋକ ପରା !”

“ଆପଣ କାହିଁକି ମୋତେ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଦେହ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଖରାପ ହେଇଛି । କଣ ହେଇଛି, କହନ୍ତୁ ।”

“ନା ବନମାଳୀ ବାବୁ । ମୋ ଦେହ ବେଶ୍ ଭଲ ଅଛି । ମୁଁ ଚୋରି କରି ଥରେ ଉଣିଶ ବର୍ଷ ଜେଲଖାନାରେ ଥିଲି । ତା’ ପରେ ଆଉଥରେ ଚୋରି କରି

ଆଜିବନ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲି । ମୁଁ ଲୁଚିପଳେଇ ଆସିବି; ଧରା ପଡ଼ିଲେ, ଜେଲ-
ଖାନାକୁ ଭିଡ଼ା ହୋଇ ଯିବିଟିକି ।”

ବନମାଳୀ ଭୟରେ ହସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲା; ତଥାପି ବଶ୍ୟାସ ନ କରି ରହି
ପାରିଲାନାହିଁ । ସେ କ୍ଷମେ କ୍ଷମେ କଥାଟି ବୁଝିଗଲା ଏବଂ ଯେତେ ବୁଝିଲା ତା ଠାରୁ
ବେଶି ଅନୁମାନ କଲା; ତା ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବ୍ୟ ସେ କିପରି ଅନ୍ଧକାରମୟ ଏବଂ ବିପଦ-
ଜଡ଼ିତ, ସେ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତହିଁ ସେ କହିଲା, “ଆଉ
କଣ ଅଛି, କହିନ୍ତୁ । ଆପଣ ରମାର ବାପା ତ ?” କହି ସେ ଭୟରେ ପଛକୁ ଦୁଇ
ପାଦ ପୁଞ୍ଜିଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ହଠାତ୍ ଚମକିପଡ଼ି, କହିଲା, “ମୋ ପରି
ଲୋକର ହଲପ ଅଦାଲତ ନବ ନାହିଁ । ତେବେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ହଲପ କରି କହୁଛି, ମୁଁ
ତା ବାପା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଡମପଡ଼ାର ଜଣେ ଦରିଦ୍ର ଗର୍ବୀ । ମୋ ନାଁ ଅଭୟ ଦାସ
ନୁହେଁ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ । ରମାର ମୋ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ ।”

“ମୋତେ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରମାଣ କିଏ ଦବ ?”

“ମୁଁ ଦେଉଳି ପରା, ମୋ କଥା ବଶ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ ।”

ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଗୁଡ଼ି ଦେଖିଲା, ତା ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବେଶ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତ ।
ତହିଁରୁ ସେ ଗୋଟାଏ ମିଥ୍ୟାକଥା ବାହାରିପାରେ ସେପରି ସମ୍ଭାବନା ଦେଖାଗଲା
ନାହିଁ । ତହିଁ ବନମାଳୀ କହିଲା, “ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଥା ବଶ୍ୟାସ କରୁଛି ।” ଶୁଣି,
ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଏବଂ ପୁନଃପୁନଃ କହିଲା, “ରମା ସହିତ ମୋର କି
ସମ୍ପର୍କ ? ମୁଁ ବାଟରେ ଚାଲିଯିବା ଲୋକ । ସେ ଯେ ଜନ୍ମ ହେଉଛି, ଦଶ ବର୍ଷ ଆଗେ
ମୁଁ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ତାକୁ ଫେରୁ କରେ । ବୁଢ଼ା ହେଲେ, ସାନ
ପିଲାଙ୍କଠେଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ଫେରୁ ହୁଏ । ତା ବାପା ମା କେହି ନ ଥିବାରୁ, ମୁଁ ତାକୁ
ଆଣି ପାଳିଥିଲି ସିନା; ସେ ଏବେ ଆପଣଙ୍କର । ସେ ଛ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କଥା ତ ଆପଣ
ମୋତେ କିଛି ପଚାରୁନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଆପଣଙ୍କର ପୂରା ସନ୍ଦେହ ହେଉଥିବ । ସେଟା
ଗ୍ରେଟ୍‌ମାଲ ନୁହେଁ, କଷ୍ଟ ଉପାଜିତ ଧନ ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବନମାଳୀ ମୁହଁକୁ
ଗୁଡ଼ି ରହିଲା ।

ବନମାଳୀ କିଛିକ୍ଷଣ ନିରବ ରହି, ପରେ ସାମାନ୍ୟ ବରକ୍ତି ଲୁଚାଇ ରଖି
କହିଲା, “ମୋତେ ଏଗୁଡ଼ାକ ସବୁ କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ କଣ ପଚାରୁଥିଲି ?
ଆପଣ ନ କହିଥିଲେ, ଭଲ ହେଇଥାନ୍ତା । ଆପଣଙ୍କୁ ତ କେହି ଆଉ ଧରିବାକୁ
ଖୋଜୁନାହାନ୍ତି ।”

“ତା ହେଉପାରେ । ମାତ୍ର ଆପଣ ଭଲ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ । ମୋତେ ମୁଁ ଧରିବାକୁ ଖୋଜୁଛି ପରା । ମୁଁ ମୋ ନିଜ ବାଟ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ବସିଛି । ନିଜେ ନିଜକୁ ଧକ୍କାଲେ ଆଉ କିଏ ରଖିପାରିବ ? ମନୁଷ୍ୟର ବିବେକ ତାର ପ୍ରଧାନ ଶକ୍ତି, ବିବେକ ତାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇ ଉଠାଇଥାଏ । ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଗୌର ଉଦ୍‌ୟତ ହେଉପାରେ; ମାତ୍ର ମୁଁ ଜଣେ ସତ୍ୟଲୋକ । ମୁଁ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତଳକୁ ପକାଇ; ମୋ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉପରକୁ ଟେକିଛି ।”

ପାଣ୍ଡୁନାଏକ କିଛି ସମୟ ନିରବ ରହି କଷ୍ଟରେ ଛେପ ଡୋକିଲା; ସତେ ଯେପରି ତା ଗୁଣ୍ଡ, ତାକୁ ପିତା ଲଗୁଥିଲା ଓ ପୁଣି କହିଲା, “ଅଭୟ ଦାସ ତା ନାଁ ମୋତେ ଧାରଦେଇଛି; ମୁଁ ଧାର ଶୁଣିଦିବା ଦରକାର । ଗୋଟାଏ ଜାଲ ନାଁରେ ମୁଁ କେତେଦିନ ସଂସାରରେ ଚଳିବି ? କେତେଦିନ ପୋଲିସବାଲାଙ୍କୁ ଦେଖି ଡରିବି ? ନିଜର ଛାଇ ଦେଖି ଚମକିବି ? ନା, ନା, ନା; ଆଉ ନୁହେଁ । ଏ ଅଭାୟ ସାରିବ । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସବୁ କହିବାକୁ ଆସିଲି । ଦିନେ ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଓଏ ଗୁଡ଼ିକ ଗୌରକରୁଥିଲି । ଆଜି ଜଗତରେ ବଡ଼ ହେବା ଲାଗି ଜଣକ ନାଁ ଗୌରେଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।”

ଦୁହେଁ ଦୁହେଁ ଗୁଣ୍ଡ କିଛି ସମୟ ବସିରହିଲେ । ବନମାଳୀ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ବସିଲେକା କରୁ ଅଭୟ ଦାସ ନାଁରେ ରହିବ, ଆପଣ ମୋତେ ଶୁଣୁର ବୋଲି ଖାତିର କରିବେ; ହଠାତ୍ ଦିନେ କିଏ ଆସି କହିବ, ଏହା ପାଣ୍ଡୁନାଏକ, ‘ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଦାଗୀ ।’ ପୋଲିସ ଧରପଗଡ଼ କରିବେ, କି କଦର୍ଯ୍ୟ ହେବ; କହିନ୍ତୁ, ଦେଖି ?” ବନମାଳୀର ନିରବତା ଉତ୍ତର ଦେଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହିଲା, “ମୁଁ ଚୁପ୍ ନ ରହି ଭଲ କରିବି । ମୋ କଥା ଆଉ ଭାବିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଦାୟ ନେଇ ଯାଉଛି ।

ବନମାଳୀ ଯାଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ହାତ ଧରି ପକାଇଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ତାହା-ଗୋଟାଏ ପଥରର ହାତ ଓ କହିଲା, “ମୋ ଶୁଣୁରଙ୍କର କ’ଣ କେହି ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଳ୍ପନ ରୁହନ୍ତି ? ମୁଁ ହାକିମଙ୍କୁ ଧରି ଆପଣଙ୍କ ଦୋଷ କ୍ଷମା କରେଇଦେବି ।”

“କିଛି ଫଳ ନାହିଁ, ବନମାଳୀ ବାବୁ; ମୁଁ ମଲିଖି ବୋଲି ଧରି ନିଅନ୍ତୁ । କ୍ଷମା ମାଗି ଗୁଣ୍ଡରେ ରହିବା କଥା ପଡ଼ିନାହିଁ । ଏ ଗୋଟାଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ବନ୍ଧନ । ମୁଁ କେବଳ ଗୋଟାଏ କ୍ଷମା ଗୁଣ୍ଡ—ସେ ମୋ ବିବେକର କ୍ଷମା ।”

ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଅଳ

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଓ ବନମାଳୀ ଦୁହେଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିବା ବେଳେ ରମା ଆସି ପହଞ୍ଚି କହିଲା, “ତୁମେ ସବୁ କ’ଣ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜନୀତି କଥା କହୁଛ ? ବାପା, ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ନ ଯାଇ ଏଠେଇ ବସି ଏ ବାଜେ କଥାଗୁଡ଼ାକ କାହିଁକି ଗପୁଛ ? ତୁମେ ମୋତେ ମନରୁ ଦୂର କରି ଦେଲ ନା କ’ଣ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଏବଂ ବନମାଳୀ ଦୁଇ ଜଣ ଅପରାଧୀ ପରି ନରବ ହୋଇ ବସିରହିଲେ । ରମା କହିଲା, “ମୁଁ ଠିକ୍ ଆସି ଧରିଛି । ବାପା, ତୁମେ କ’ଣ ବିବେକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଥା ସବୁ କହୁଥିଲ । ଏ ଫେରେ ସେ ଲଢ଼େଇକି ଯିବା କଥା ନା କ’ଣ ? ନା ବାପା, ତୁମେ ଦିହେଁ ଗଲେ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ହରେଇ ଦେବି ।”

ବନମାଳୀ ଉଠିବ ଦେଲା, “ତୁମେ ଭୁଲ ଶୁଣିଛ, ରମା । ଆମେ ବ୍ୟବସାୟ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛୁ । ତୁମ ଛ’ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାରେ କ’ଣ କରିବାକୁ ହେବ, ବିଚାର କରିବାକୁ ବସିବୁ । ତୁମେ ଯାଅ ନା ।”

“ତେବେ ମୁଁ ରହିବାକୁ କ’ଣ ମନା ଅଛି ?” କହି, ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୋଳକୁ ଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ବସିରହିଲା; ହଲଚଲ ହେଲନାହିଁ । ରମା ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ବାପା, ତୁମେ ବଡ଼ କଳା ଦିଶୁଛ ? ତୁମ ଦେହ କ’ଣ ଏତେ ଖରାପ ଅଛି ?”

“ନା ଭଲ ହେଇଗଲାଣି ।”

“ରାତିରେ କ’ଣ ଭଲ ନିଦ ହେଇ ନ ଥିଲା ?”

“ହେଇଥିଲା ।”

“ମନ ଦୁଃଖ କରୁଛ ?”

“ନା ।”

“ତେବେ ଏମିତି ଦିଶୁଛ କାହିଁକି ? ଦେହ ଭଲ ଅଛି, ରାତିରେ ନିଦ ହେଉଥିଲା, ମନ ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ତେବେ, ହସ୍ତନାହିଁ କାହିଁକି ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବେତନଶ୍ରେଣୀ ଭୂତ୍ୟ ପରି କଥା ମାନି ହସିଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା, ଏବେ ଯାଅ ନା ।”

“ବାପା, ମୁଁ ରହିବି ନାହିଁ ? ମୁଁ ତ ବାପାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଛି, ବାପା, କହ ଦେଖି, ମୁଁ ରହିବି କି ନାହିଁ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉଠିବ ଦେଲା, “ନା ।” ଶୁଣି ରମା

ଗୁଲିଗଲ । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଲେ—” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆପାଦମସ୍ତକ ଥରବାକୁ ଲଗିଲା ଓ କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା, ରମାକୁ ଏସବୁ କଥା କିଛି କହିବେ ନାହିଁଟି । ଥରେ ସେ କଏଦୀ ଦଳେ ଦେଖି ରାଜସାଜ ଗୋଇନାହିଁ । ସେ ଯେବେ ଜାଣିମ—; ନା ତାକୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ମୋର ଏତିକି ମାଗୁଣି ।” କହ, ସେ ଦୁଇହାତ ମୁହଁରେ ଦେଇ, କାନ୍ଦିବାକୁ ଲଗିଲା । ଲୁହଧାରରେ ତା ଲୁଗାପଟା ସବୁ ଓଦା ହୋଇଗଲା ।

ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଆପଣ ରୁନି ହୁଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ତାକୁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ ।” କହି ସେ ନରବକ୍ଷରରେ ବସିରହି ମନେ ମନେ ଅନେକ କଥା ଭାବିଲା ଓ ଶେଷରେ କହିଲା, “ଦେଖନ୍ତୁ, ସେ ଛ’ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଆପଣଙ୍କ କମା କେହି ଦେଇଯାଇଛି, ଆପଣ ରଖିବା ଠିକ୍‌ହବ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କାନ୍ଦିଯାଇ ଯେପରି ନରବ ହୋଇ ବସିଥିଲା, ସେହିପରି ବସିରହିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ କହିଲା, “ସବୁ ସରିଲାଣି । ମୋର ଗୋଟିଏ କଥା ଆଉ ପଚାରିବାକୁ ଅଛି । ରମା ତ ଆପଣଙ୍କର । ମୁଁ ଆଉ ତା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିପାରିବି କି ନାହିଁ ?

“ନ କଲେ, ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।”

“ଭଲ କଥା; ତାହାହେଲେ କହିବି ନାହିଁ ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦ୍ଵାର ପାଖକୁ ଗଲା । ଶିକୁଳିରେ ହାତ ଦିଅନ୍ତେ, ଦ୍ଵାରଟି ଫିଟିଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଗୁଲି-ମାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଦ୍ଵାର ବନ୍ଦ କରି ଆସି ଧୀର ଛୁରି ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଟିକିଏ ରହନ୍ତୁ । ରମାକୁ ଦେଖିବାକୁ ମୋର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ଯେବେ କହିବେ, ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ ଆସିବି । ରମାକୁ ଦେଖିବା ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନ ଥିଲେ ମୁଁ ତ ଗୁଲି-ମାଉଥାନ୍ତା । ଆପଣଙ୍କୁ ଆସି ଏସବୁ ମନାସିବା କଥା କାହିଁକି କହନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କର ଯେବେ ଆପଣ ନ ଥାଏ, ମୁଁ କିଛି ସବୁବେଳେ ଆସିବିନାହିଁ, ଥରକୁ ଥର ଆସି ଆପଣଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିବିନାହିଁ, ଦିନେ ଦିନେ ଆସି ତାକୁ ଦେଖି ମାଉଥିବି । ଆପଣ ଯେତିକି କହିବେ ସେତିକି ଥର ଆସିବି । ଆଉ ଦେଖନ୍ତୁ; ମୁଁ ଏକାବେଳେକେ ନ ଆସିଲେ, ଲୋକେ କ’ଣ କହିବେ ?”

“ଆପଣ ହିଁ ଥରେ ଆସିବେ । ରମା ଆପଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷାରେ ଥିବ ।”

“ଆପଣଙ୍କର ବଡ଼ ଅନୁଗ୍ରହ । ମୁଁ ଏତିକି ଶୁଣି କୃତଜ୍ଞତା ହେଲି ।” ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ନମସ୍କାର କଲା; ଆନନ୍ଦ ଓ ନିରାଶ୍ୟକୁ ବିଦାୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଦ୍ଵାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଲା । ସେହିଠାରେ ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଘରେ ରହିଲା ।

ରମାଠାରୁ ବିଦାୟ

ବନମାଳୀ ଓହ୍ଲାଇ ହୋଇ ରହିଲା । ସେ ଅନେକ ଦିନ ଯେଉଁ ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲା, ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ବୁଝିପାର, ଜୀବନରୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟାଏ ଭାର ଦୂର କଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗୁରୁତର ଭାବରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ବିବାହ ଉତ୍ସବ ନ ସରୁଣ ଶୁଣ୍ଠର ଅଭିଯୋଗକୁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରୂପରେ ଦେଖି, ଫୁଲ-ଶଯ୍ୟା ତଳେ ସେ ଗୋଟାଏ ବିଷୟର ସାପର ସତ୍ତା ଅନୁଭବ କଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ବନମାଳୀ ଆକାଶରୁ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟାଏ ମେଘ ଦୂର କରିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ଷଷ୍ଠକ ମଧ୍ୟରେ ମେଘଟା ଫେରିଆସି ପୁଣି ବିକଟ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ବିରଜମାନ ହେଲା । ବନମାଳୀ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଯେ ବିପ୍ଳବସ୍ଥଳରେ ଦେଖିଥିଲା, ତାହା ସେ ମନେ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୋଟାଏ ଲୋକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ଗଲା, ଅଥଚ କୌଣସି ପକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧ କଲାନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପୋଲିସ ସର୍ଦ୍ଦାରକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେଇ ଗୁଳି କରି ମାରିଲା—ସେହି ଛବି ସବୁ ତା ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଲା । ସେ ସ୍ଥିତିର କଲା ଯେ ଗୋଟାଏ ପୁରୁଣା ଦାଗୀ ପୋଲିସ କର୍ମଚାରୀକୁ ହତ୍ୟା କରିବା କିଛି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ହୁଏତ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ର ବିପ୍ଳବସ୍ଥଳକୁ ଆସିଥିବାର ଖବର ପାଇ ସେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ସେପରି ଗୋଟାଏ ନିଷ୍ଠୁର ଲୋକ ହାତେ ପଡ଼ି ରମା ଯେ କିପରି ସୁଗୁଣ ଅଜିହ୍ଵ, ସେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ଭାବିଲା, “ପ୍ରକୃତ କ’ଣ ମୃଗ-ଶିଶୁର ଲାଲନ ପାଳନ ଭାର ବାଦ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରେ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପରି ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସ କୋଳରେ ବଢ଼ି ରମା ଯେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରିଛି, ସେଥିପାଇଁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଲା ।

ରମାର ରୂପଶ୍ରୀ ଏବଂ ହୃଦୟର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ବନମାଳୀ ଯେତିକି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା, ତା ସହିତ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟ ସ୍ମରଣ କରି ମନେ ମନେ ସେତିକି ଭୟାବ୍ର ହୋଇପଡ଼ିଲା । ରମା ତା’ର ସମସ୍ତ ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରି ରହିଲା । ତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପାଇଁ ବିନ୍ୟାସ ସ୍ଥାନ ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ । ପରଦିନ ସକାଳେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଦୁଆରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ଜଗୁଆଳ ପଚାରିଲା, “ସାନ ବାବୁ କହିଛନ୍ତି, ଆପଣ ତଳ ଘରେ ବସିବେ ନା ଉପରକୁ ଯିବେ ?”

ନା, ତଳ ଘରେ ବସିବି ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତଳ ଘରେ ବସି ରହିଲା । ଘରଟି ବଡ଼ ଫଙ୍ଗଣ୍ଟି ଏବଂ ଅନ୍ଧାରଆ । ଆଗେ ସେଥିରେ ଜାଲେଣି କାଠ ରହିଥିଲା, ଗତ

ରାତିରେ ପରଷ୍ଟାର କର ହୋଇଅଛି । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆସିଲେ, ତାକୁ ସେ ସେହି ଘରେ ବସିବାକୁ ଦିଆଯିବ, ତାହା ଆଗରୁ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିବା କଥା ସେ ବୁଝିପାରନ୍ତି । ସେ ଘରେ ଦୁଇଗୋଟି ଆସନ ପଡ଼ିଥିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଅନେକ ଦିନ ନ ଖାଇ ନ ଖୋଇ ରହିଥିବାରୁ ନିତାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରାନ୍ତ ଦୁଃଖ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା; ସୁତରାଂ ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରେ ଆସନରେ ବସିପଡ଼ିଲା । ରମା ଆସି କହିଲା, “ବାପା, ତୁମେ କିପରି ଏକ ଅବସ୍ଥା ଲୋକ ? ଏ ଘରଟାରେ ଆସି ବସନ୍ତ ନା ? ବାବୁ କହିଲେ, ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ମୋ ସାଙ୍ଗେ ଏଇ ଘରଟାରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଡାକ୍ତ କହିତ । ଏ କଣ ମ ? ହୁ ହୁ ହୁ !” କହି ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କୋଳରେ ବସିବାକୁ ଗଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ି ଠିଆ ହେଲା । ରମା କହିଲା, “ବାପା, ଗୁଲ ଉପରକୁ ଯିବା ।” ଉତ୍ତର ଶୁଣିଲା “ନା” ତହିଁ ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ହାତ ଧରି ଟାଣିବାକୁ ବସିଲା । ସେ କହିଲା, “ଏ ଅପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଘରଟାରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ବସିବାକୁ ଦେବିନାହିଁ ।”

“ଶୁଣ, ରମା —” ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମା ଅଗୋଚରରେ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ଦେଲା; ଓ ତା’ପରେ କହିଲା “ଶୁଣ, ସାଆନ୍ତାଣି, ଜାଣତ ମୋ କଥା ସବୁ ସେଇପରି ।”

“ସାଆନ୍ତାଣି ! କାହାକୁ କହୁଛ ମ ? କାହିଁ, ଏଠେଇ ତ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି ? ବାପା, ତୁମେ କଣ ପାଗଲ ହେଇଗଲା ?” ଶୁଣାନର ଅଗ୍ନି ଶିଖା ପରି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ନୈରାଶ୍ୟଜଡ଼ିତ ମୁଖରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ହାସ୍ୟ ରେଖା ବାହାରିଲା, “ତୁମେ ସାଆନ୍ତାଣି ହବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲୁ ହେଉଛ ।”

“ବାପା, ମୁଁ କଣ ତମ ପାଖରେ ସାଆନ୍ତାଣି ହେଉଛି ?”

ମୋଡେ ବାପା ବୋଲି ଡାକନାହିଁ । ଡାକିବ ପାଣ୍ଡୁ ବୋଲି । ମନେ ରଖିଲା ନା ? ପାଣ୍ଡୁ ନ ହେଲେ ପାଣ୍ଡୁଆ ।”

“ତେବେ, ତୁମେ ଆଉ ବାପା ନୁହଁ, ଆଉ ମୁଁ ରମା ନୁହେଁ ? ମୁଁ ‘ପାଣ୍ଡୁ’ ବୋଲି ଡାକିବ, କି ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା କଥା କହୁଛ, ବାପା ? କଣ ହେଲା ତୁମର ? ତୁମେ ଏଠେଇ ରହିବ ନାହିଁ, ଏ ଘରେ ଖାଇବ ନାହିଁ, ମୁଁ କଣ ତୁମର କଲିକ ? କହୁନା କଣ ହେଲା ?”

“କିଛି ନାହିଁ ।”

“ତେବେ ତୁମେ କାହିଁକି ଇମିତି କହୁଛ ?”

“ଦେଖୁନାହିଁ, ତୁମ ନାଁ ‘ରମା’ ଥିଲା ଏବେ ‘ଶ୍ରୀମତୀ ରମା ଦେବୀ’ ହେଲା । ଆଉ ମୋ ନାଁକୁ ତୁମେ କାହିଁକି ନାପସନ୍ଦ କରୁଛ ?

“ମୁଁ ଏ ସବୁ କିଛି ବୁଝିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କୁ ପଚାରିବି, ସେ ଯେବେ କହିବେ ପାଣ୍ଡୁ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ, ଡାକିବ । ସେ କଣ ଏ କଥା କେବେ କହିବେ ? ତୁମେ ପାଗଲ ହେଲ, ବାପା ! ମୋ କଥା ଶୁଣ ।” ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକକୁ ଆଦରରେ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇ ପୁଣି କହିଲା, “ବାପା, ମୋଠାରେ ନିକରୁ ହୁଅନାହିଁ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରମା ହାତ ଛଡ଼ାଇ ଦେଇ ଉଠିବ ଦେଲା, “ତୁମେ ପରା ବିଭ୍ରା ହେଲ, ସ୍ୱାମୀ ପାଇଲ । ଆଉ ବାପା କଣ ? କେହି ନ ଥିଲେ ସିନା ବାପା !”

“ତେବେ, ମୁଁ କଣ ସୁଖରେ ରହିଲି ବୋଲି ରାଗୁଚ ? ଜନ୍ମ କଲ ଝିଅ ହେଇଥିଲେ, ଏଡ଼େ ସ୍ୱାମୀମାନ କରନ୍ତି ନା ?”

ସରଳ କଥା ବେଳେ ବେଳେ ଅଜ୍ଞତ ଭାବରେ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ କୋଣରେ ଯାଇ ଡାକ୍ଷଣ ଭାବରେ ଭେଦକରେ । ରମା ସରଳ ଭାବରେ କଥାଟା କହି ପକାଇଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ହୃଦୟ ଉପରେ ବିଚାର ହୋଇଗଲା । ସେ କଲା ପଡ଼ିଗଲା; କେତେକ ସମୟ କିଛି କହି ନ ପାରି ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲା ଓ ଡା'ପରେ ମନକୁ ମନ କହିଲା ପରି କହିଲା, “ଭାଗି ସୁଖ ତ ମୁଁ ଜୀବନଯାକ ଲେଉଟି ଆସିଛି । ଆଜି ଯେବେ ଦେଖି ମୁଁ ରାଗୁ ଥାଏ, ତେବେ ମୋର ମରବାଇ ଭଲ ।” ଡା'ପରେ ସେ ପାଟିକରି ରମାକୁ କହିଲା, “ରମା ତୁ ସୁଖରେ ରହ । ମୋର ସମୟ ସରି ଆସିଲା ।”

“ହଁ, ତୁମେ ତ ମତେ ତୁ କହୁଚ ।” କହି, ରମା ଆନନ୍ଦରେ ଡେଇଁପଡ଼ି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବେକକୁ ଯାକି ଧରିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଆନନ୍ଦରେ କୁଣ୍ଡାଇ ପକାଇଲା । ସେ ଯେପରି ପୂର୍ବରୁ ରମାକୁ ଫେରି ପାଇଛି, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ତାହା ଅନୁଭବ କଲା । ରମା କହିଲା, “ବାପା, ମୋତେ ସବୁବେଳେ ଛତିରେ ଧରିଥିବ; ଦୂର କରିଦେବ ନାହିଁଟି । କଥାଟାର ମର୍ମ ବିମେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପ୍ରତି ଅସହ୍ୟ ହୋଇ-
ଉଠିଲା । ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ରମାର ହାତ ଛଡ଼ାଇ କହିଲା, “ସାଆନ୍ତାଣି ! ମୁଁ ଯାଉଛି, ତୁମେ ଘର ଛାଡ଼ିବୁ ଯାଅ । ତୁମପାଇଁ ହୁଏତ ଗୁଣି ବସିଥିବେ” । ଦ୍ୱାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହିଲା, “ମୁଁ ତୁମକୁ ‘ତୁ’ ବୋଲି କହି ପକେଇଲି, ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅ ସାଆନ୍ତାଣି ! ଆଉ କେବେ ଏପରି କହିବି ନାହିଁ ।” ରମା ଅବାକ୍ ହୋଇ ଦ୍ୱାର ମୁହଁରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା ।

ପୁଣି ଏକ ଚିଠି

ଅନେକ ସପ୍ତାହ ଗୁଲିଗଲା । ରମା ନୂତନ ସ୍ଥାନରେ ରହି; ନୂଆ ନୂଆ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ଵଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳାମିଶା କରି, କ୍ରମେ କଣେ ନୂଆ ଲୋକରେ ପରିଣତ ହେବା ଦିଗରେ ଗୁଲିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶେଷ ଆସୁଥାଏ । ସେ ରମାକୁ ‘ସାଆନ୍ତାଣୀ’ ଏବଂ ରମା ତାକୁ ‘ପାଣ୍ଡୁ’ ବୋଲି ଅନେକ ଦିନ ଡାକିବାଦ୍ଵାରା ସେ ରମା ନିକଟରେ ଉନ୍ନତ ଆକାରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସେ ରମାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା; ତାହା ସଫଳ ହେଲା । ଦିନେ ରମା ତାକୁ କହିଲା “ତୁମେ ମୋ ବାପା ଥିଲ, ଏବେ ବାପା ହେଇ ନାହିଁ, ତୁମେ ମତେ ପାଲିଥିଲ, ଏବେ ଆଉ ପାଲିନାହିଁ; ତୁମେ ଅଭୟ ଦାସ ଥିଲ, ଏବେ ପାଣ୍ଡୁ ହେଲ । ପ୍ରକୃତରେ ତୁମେ କିଏ ? ଏ ସବୁ ଛନ୍ଦ କପଟ ମୋତେ କିଛି ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଭଲ କରି ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ତବ ମରୁଥାନ୍ତୁ ପରା ?”

ସେ ସମୟରେ ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ବସା ଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ରମା ପାଖକୁ ଆସି ସେହିପରି ଫେରିଯାଉଥିଲା; ମାତ୍ର ପରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବେଶି ସମୟ ରହିଲା । ଦିନେ କଥାବାତ୍ତୀ ହେଉ ହେଉ ରମା ଭୁଲରେ ‘ବାପା’ ବୋଲି କହିଦିନିକାଲି । ଶୁଣି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ବିଷୟ ମୁଖରେ ଆନନ୍ଦର ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ତଥାପି ସେ କହିଲା, “ପାଣ୍ଡୁ ବୋଲି କହ” । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଦୁଇ ଆଖିରୁ ଦୁଇ ଧାର ଲୁହ ବୋହିଗଲା ।

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦେଖିଲା ଯେ ବନ୍ଦମାଳୀ ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ଚଳୁଛି । ତହିଁ ଦିନେ ସେ ରମାକୁ କହିଲା, “ତୁମେ ଗୋଟିଏ ବଢ଼ି କାହିଁକି ରଖିନାହିଁ ? ମାସରେ ତ ଟଙ୍କା ଶହେଟା ଖର୍ଚ୍ଚ । ତୁମର ଟଙ୍କାର ଅଭାବ ନାହିଁ ।” ରମା ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୁଁ ସେ କଥା କିଛି ଜାଣେ ନା ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି ପଚାରିଲା, “ମାଣିକକୁ କାହିଁକି ବାହାର କରିଦେଲ ? ତା ବାବଦରେ କେତେ ବା ଖବର ହେଉଥିଲା ? ଆଉ କଣକୁ ରଖ ?” ରମା କହିଲା, “ଜଣେ ତ ଅଛି ।”

“ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତ ଜଣେ ଦରକାର ।”

“ବାବୁ ଅଛନ୍ତି ।”

“ନା, ତୁମର ଏତେ କଷିକାଷି ହୋଇ ଚଳିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଗାଡ଼ି ଘୋଡ଼ା ରଖିବ, ଶୁକରବାକର ରହିବେ, ସୁଖରେ କାଳ କଟେଇବ । ଦରିଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ପରି କାହିଁକି ଚଳୁଚ, କହ ତ ।”

ରମା ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁନାଏକ ରମା ପାଖରେ ଯେତେବେଳେ ବେଶି ସମୟ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ, ସେ ବନମାଳୀର ପ୍ରଣୟା କରିବାକୁ ଲାଗେ । ରମା ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦିଏ । ତାହାହେଲେ କଥାବାତ୍ସାରେ ଅନେକ ସମୟ ଗୁଲିଯାଏ । ଦିନେ ଦିନେ ଗୁକର ଆସି ଡାକେ, “ମା, ଭାତ ବଢ଼ାହେଇ ଶୁଖୁଛି ପରା !” ସେହିପରି ଦିନମାନଙ୍କରେ ପାଣ୍ଡୁନାଏକ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣ୍ଡ ଝୋଇ ନିତମସ୍ତକରେ ଘରକୁ ଫେରେ । ଦିନେ ସେ ଟିକିଏ ବେଶି ସମୟ ରମା ପାଖରେ ରହିଗଲା । ତା ଆରଦିନ ଆସି ଦେଖିଲା, ତା ଦେଖା କରିବା କୋଠାଘରେ ଆଉ ବସିବା ଆସନ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଦେଖି, ରମା ବରକ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ମୁଁ ପରା ଆସନ ପକେଇବାକୁ ମନା କରିଥିଲି ।”

“କାହିଁକି ? ସେୟାତ ଗଲାନାହିଁ । କଣ ତଳେ ବସିବ ?”

ସେଦିନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଠିଆ ଠିଆ ଦେଖା କରି ଫେରିଲା ବେଳେ ରମା କହିଲା, “ବାବୁ କାଲି ଗୋଟାଏ କଥା କହୁଥିଲେ ।”

“କଣ କହୁଥିଲେ ?”

“କହିଲେ, ‘ରମା, ଅଜା ଆମକୁ ବର୍ଷରେ ଚିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବାକୁ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏତିକିରେ ଚଳିଯାଉଛି ତ ?’ ମୁଁ କହିଲି, ରୂପେ ଥିଲେ ମୁଁ କିଛି ନ ଫାଇ ମଧ୍ୟ ଚଳିଯାଉଛି ।’ ତା ପରେ ମୁଁ ପଚାରିଲି, ମୋତେ କାହିଁକି ଏ କଥା କହିଲା ?’ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ‘ଖାଲି ତୁମ ଇଚ୍ଛା କାଣିମାକୁ ।’ ମୋର ପୁଣି ଇଚ୍ଛା କଣ, ପାଣ୍ଡୁ ?”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପଦେ ଯୁକ୍ତା କଥା କହିଲା ନାହିଁ । ସେଦିନ ସେ ଏତେ ବସ୍ତ୍ର ହୋଇ ତେଲଙ୍ଗା ବଜାରକୁ ଫେରିଲା ଯେ ନିଜ ଘରକୁ ନ ଯାଇ ଭ୍ରମରେ ଆଉ ଜଣକ ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ଓ ସେହି ଘର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ଭୁଲ ବୁଝିପାରି, ପୁଣି ଜିଜ୍ଞାସା କରିବାକୁ ଫେରିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, ବନମାଳୀ ବାବୁ ଏ ଛ’ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କଥାରେ ସମେତ କରିଛନ୍ତି, ବୁଝିଛନ୍ତି ଯେ ଟଙ୍କାଟା ଶେର ଧନ । ସେଥିପାଇଁ ଛିରି କରିଛନ୍ତି, ଦୁଃଖରେ ପକେ ରହିବେ, ଏ ଟଙ୍କା ଛୁଇଁମେ ନାହିଁ । ତା ପରେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଚମ୍ପୂରାୟଙ୍କ ଘରେ ତାକୁ କିପରି ବ୍ୟବହାର ମିଳୁଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଟିକିଏ ଭାବିଲା ।

ପରଦିନ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶ୍ରୀନିବାସଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲା, ଯେଉଁ କୋଠାଘରେ ସେ ରମା ସିନ୍ଦୂର ଦେଖା କରେ, ତା ଦ୍ଵାରେ ଗୋଟାଏ ତାଲା ପଡ଼ିଛି । ରମା ଆସି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଚାରିଲା, “ଏ ତାଲା କାହିଁକି ମ ?” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଘରର ମାଲିକ

ପରି ଉତ୍ତର ଦେଲା ମୁଁ ତାଲ ପକେଇଦେବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ କହିଥିଲି । ମୁଁ ବାହାରେ ଠିଆ ଠିଆ କଥାବାଜି ହେଇ ଚାଲିଯିବ ବୋଲି ସେ ଜାଣେ ।”

“ଏ କଣ ? ସେଦିନ ତୁମେ ବସିବା ଆସନ ଖଣ୍ଡ ବାହାର କରିଦେବାକୁ କହିଲି । ଆଜି ଘରେ ତାଲ ପକେଇଦେବାକୁ ବରଦ କଲ । ମୁଁ ତୁମ କଥା କିଛି ଭୁଲି ପାରୁନାହିଁ । ଆଗରୁ ତ ଉପରକୁ ଯିବାକୁ ମନା କରିଦେଇଥିଲ । ହଁ, ତୁମେ କଣ ଆଉ ମୋ ବାପ କି ? ତୁମେ ତ କୋଉ ପାଣ୍ଡୁ ହେଇଯାଇଛ । ଏଣିକି ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା । ହେଲେ, ସତ କହୁଛ; ମୋତେ ଏ ସବୁ କିଛି ସୁଖ ଲାଗୁନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ଯାଉଛି” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଚାଲିଗଲା ଓ ତା ପରଦିନ ଆଉ ଆସିଲାନାହିଁ । ସେଦିନ ରାତିରେ ରମା କହିଲା, “ଆଜି ପାଣ୍ଡୁ ତ କାହିଁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ?” ରମା ମନରେ ଗୋଟାଏ ବିଷାଦ ଭାବ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠୁଥିଲା; ମାତ୍ର ବନମାଳୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାରୁ, ଉଭେଇ ଗଲା । ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆସିଲାନାହିଁ । ଦିନଯାକ ସେ କଥା ରମାର ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଆଉଦିନ ଶେଷରୁ ଉଠି ତା’ର ସେ କଥା ଯାଇ ମନେ ହେଲା । ସେ ଚାକରକୁ ଡେଇଁବାବେଳେ ପଠାଇ ପାଣ୍ଡୁର ଦେହ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ଭୁଲିବାକୁ ବସିଲା । ଚାକର ଆସି କହିଲା, “ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି । କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ଶୀଘ୍ର ଆସିବେ । ସେ ତ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଉଛନ୍ତି । ସେ ଏକମିତି ଦି’ଦିନ ମାସରେ ଥରେ କୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି ବୋଲି ହଜୁର ତ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ମୋତେ କହିଲେ । ଆପଣ ମନରେ ଦୁଃଖ କରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହି ପଠେଇଛନ୍ତି ।”

ସେ ଘଟଣା ପରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଯେ ଭୁଲିଯିବୁର ନ ଯାଏ, ତା ନୁହେଁ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣା ଚମ୍ପୂରାଞ୍ଜ ଫାଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ, ଘର ଆଡ଼କୁ କେବଳ ଟିକିଏ ଚାହିଁ, ଦାଣ୍ଡରୁ ଫେରିଆସେ । ଅନେକ ଦିନ ଚାଲିଗଲା; ଦିନେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବାହାର ଦରଜା ପାଖେ ବସିଛି, ତା ବାସନ ମାଜିବା ଧାଇଁ ଆସି କହିଲା, “ବାବୁ, ତୁମେ କାଲି ସେ କିଛି ଖାଇନାହିଁ ?”

“ଖାଇଛ ତ” ।

“ଝଲରେ ଯେମିତି ବଢ଼ାହୋଇଥିଲା, ସବୁ ତ ସେମିତି ରହିଛି ।”

“ତୁ ପାଣି ମାଠିଆ ଦେଖିନାହିଁ ବୋଲି ଏମିତି କହୁଛୁ ।”

“ତୁମେ ଭାତ ଦିଅଣ କିଛି ନ ଖାଇ; ଖାଲି ପାଣି ଗୁଡ଼େ ପିଇଛ । ସେଇଥି ପାଇଁ ଏ ମାଠିଆଟା ଗୁଡ଼ା ପଡ଼ିଛି । ତୁମର କଣ କର ହେଉଛି ?”

ସେ ବୁଢ଼ୀ ଧାଉଁ ଛଡ଼ା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଆଉ କାହା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦିନେ ଧାଉଁ ତା ଘରେ ପୁଅକୁ କହିଲା, “ସେ ଯେ ବୁଢ଼ା ବାବୁ ଅଛନ୍ତିନା, ଆଉ ଶେଯରୁ ଉଠୁନାହାନ୍ତି, ଖିଆଯିଆ କରୁନାହାନ୍ତି, କି ରାତିରେ ମଧ୍ୟ ଶୋଉନାହାନ୍ତି । ଆଉ ବେଶି ଦିନ ବହୁଳପରି ଦିଶୁନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ତ କଣ ଭାବୁଛନ୍ତି । ଆହା ଝିଅଟିକି କେଡ଼େ ସ୍ନେହ କରୁନଥିଲେ କି । କୋଉଠି କୋଉ ଖରାପ ଲୋକ ହାତରେ ପଡ଼ିଲା, ସେଇ କଥା ଭାବି ବିଧେଇ ହୋଉଛନ୍ତି । ମୋର କଥାରୁ ମୁଁ ଜାଣେ ପରା । ବାପ ମୋତେ ଏ ଘରେ ଆଣି ପୁରେଇଦେଲା । ଦେଖୁରୁ ତ, ପୁଅ କେତେ କଷ୍ଟ ପାଉଛି ? ପରା ଅଇଁଠା ନ ଉଠେଇଲେ ନ ଚଳେ । ସେ ମୋର କଥା ଭାବି ଭାବି ମରଗଲା । ଆହା, ବାପ ମା ପୁଅଝିଅ ଜନ୍ମ କରି କି କଷ୍ଟ ନ ପାଆନ୍ତି ?”

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶେଯରେ ଶୋଇଥିଲା, ଉଠିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି, ଉଠିପାରିଲା ନାହିଁ, କଚେଟିରେ ହାତ ଦେଇ ଦେଖିଲା, ନାଡ଼ି ଚକ୍ତୁନାହିଁ । ଏମେ ସେ ନିଃଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ନେଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟ ଚାଲିଗଲା; ତା ପରେ ସେ ଉଠି ବସିଲା ଓ ଏମେ ଠିଆ ହେବାକୁ ଯମ ହେଲା । ତହିଁ ସେ ଶେଯରୁ ଉଠିଯାଇ, ସେହି ଛେଟିଆ ପେଡ଼ିଟି ଫିଟାଇ, ରମାର ପୁରୁଣା ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିକ ଆଣି ପାଖରେ ରଖିଲା । ପରଶ୍ରମରେ ତା ଦେହରୁ ଝାଳ ଗମ ଗମ ବହୁଗଲା । ସେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡି ଦର୍ପଣରେ ଦେଖି ଚିହ୍ନି ପାରିଲା ନାହିଁ; ମନେକଲା ଯେପରିକି ମୃତ୍ୟୁ ଚିହ୍ନ ତା କପାଳରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇସାରିଲାଣି । ସେତେବେଳକୁ ରାତି ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଗୋଟାଏ ଆଲୁଅ ଜାଳିଲା । ସେତିକି ପରଶ୍ରମରେ ସେ ମୁଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ଓ ମୁଚ୍ଛିତରୁ ଉଠି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ହେଲା । ସେ ପାଣି ମାଠିଆ ଟେକି ନ ପାରିବାରୁ ସେଥିରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ତୋକେ ପିଇଲା ।

ହଠାତ୍ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦେହରେ ସାମାନ୍ୟ ବଳ ଆସିଲା । ତହିଁ ସେ କାଗଜ ଧରି ଲେଖିଲା, “ରମା, ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି । ମୁଁ ଆଜି ତୋତେ ଗୋଟାଏ କଥା ଲେଖିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତୋ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବା ଭଲ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ତୋ ସ୍ୱାମୀ ଯେ ସ୍ଥିର କଲେ, ସେ ଟା ବେଶ୍ ହୋଇଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ଯାହା ଭାବିଛନ୍ତି; ତା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯାହାହେଉ, ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ ଠିକ୍ ହୋଇଛି । ସେ ଖୁବ୍ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ । ମୁଁ ଚାଲିଗଲା ପରେ ତୁ ମୋ କଥା ଏକାବେଳକେ ଭୁଲିଯାଇ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରୁଥିବୁ ! ବନମାଳୀ ବାବୁ, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ମୋ ଗଣ୍ଠିଧନଟିକି ସ୍ନେହ କରିବେ । ଆଉ ଏକ କଥା କହି ରଖୁଛି । ସେ ଟଙ୍କାଟା ପ୍ରକୃତରେ ତୁମର । କଥା ଏହି—ବିଦେଶୀ ରଙ୍ଗ ଆସି ଏ ଦେଶରେ ବିକ୍ରି ହେଉଛି; କିନ୍ତୁ ଦେଶୀ ଗେରୁ ପରି କୌଣସି ରଙ୍ଗ ସ୍ଥାୟୀ କିମ୍ବା ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ । ଫପସା ମାଙ୍କଡ଼ା ପଥର ମାଟିରୁ ଗେରୁ ତିଆରି କଲେ, ମହଣକେ

ଦଶଟଙ୍କା ବାରଅଣା ଖଇଁ ପଡ଼ିବ । ବିଦେଶୀ ରଙ୍ଗ ମହଣକୁ ଦେହଶହ ଟଙ୍କା । ଗେରୁ ମହଣ ପରୁଣ ଟଙ୍କାରେ ବିକ୍ରୀ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅଣଲଗିଟଙ୍କା ଗୁରୁଅଣା ଲାଭ ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଉ ଲେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ତା’ର କୋହ ଉଠିଲା । ସେ କାନ୍ଦୁ ଶ୍ରୀ ମାନ୍ଦୁ ଶ୍ରୀ ହୋଇ କହିଲା, “ଆଉ ନୁହେଁ । ପ୍ରାଣ ଛଡ଼ି ଆସିଲଣି । ମୁଁ ତାକୁ ଦେଖି ପାରିବି ନାହିଁ । ଓଃ ସରିଗଲା, ସରିଗଲା । ଆଉ ତା ସାଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେବାନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ !”

ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ବାହାର ଦୁଆରେ କିଏ ଠକ୍ ଠକ୍ କଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗୋଟାଏ ପୋଡ଼ାଗାଡ଼ର ଘରର ଶବ୍ଦ ସେହିକ୍ଷଣି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ତା ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଆହୁରି ପବନରେ ଖେଳୁଥିଲା ।

—୭୫—

ଦୀନା ସାହୁ ଗୁପ୍ତକଥା ଫିଟାଇଲ

ସେହି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବନମାଳୀ ହାତରେ ଗୁଜର ଖଣିଏ ଚିଠି ଦେଇ କହିଲା “ଚିଠି ଦବା ଲୋକ ପାଖ ଘରେ ବସିଛନ୍ତି ।” ଚିଠିରୁ ଧୂଆଁ ପତ୍ର ଗନ୍ଧ ଆସୁଥିଲା । ଗନ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ସ୍ବଚ୍ଛତର ଗୋଟାଏ ଅଦୃଶ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ବନମାଳୀ ସେ ଧୂଆଁ ପତ୍ର ଗନ୍ଧ ଚିହ୍ନି ପାରିଲା । ଚିଠିରେ ଠିକଣା ଲେଖାଥିଲା—

ଜମିଦାର ବନମାଳୀ ଚମ୍ପୈତର ।

ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ।

ଧୂଆଁ ପତ୍ର ଗନ୍ଧରୁ ସେ ହସ୍ତାକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ଚିହ୍ନିଲା । ଅଗାଧୁ ବେହେରା ଘର ଦୃଶ୍ୟ ଆଖିରେ ଆସି ନାଗରିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଏତେକାଳ ଧରି ଖୋଜୁଥିଲା, ତା ମଧ୍ୟରୁ ଅକସ୍ମାତ୍, ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ, ପାଇଗଲା । ଚିଠି ଫିଟାଇ ପଡ଼ିଲା ।

“ଜମିଦାର ମହାରାଜ ।

ଭଗବାନ ମୋ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ, ମୁଁ ଆଜି ଜମିଦାର ଗାନବନ୍ଧୁ ସାହୁ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକୁ ହୋଇନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଖେ

ଅଧି ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଉଥିଲୁ । ଆପଣ ମୋର ଟିକିଏ ଉପକାର କଲେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଉପକାର କରିବି । ଆପଣଙ୍କର ଖୁବ୍ ନିକଟ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜଣେ ଲୋକ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ସମ୍ବାଦ ଜାଣେ । ମୁଁ ସେ ସମ୍ବାଦ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଆପଣ ସମ୍ବାଦ ପାଢ଼ିଲେ, ସେ ଲୋକକୁ ଆପଣଙ୍କର ଏ ଭଦ୍ର ପରିବାରରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଦୂର କରିଦେବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟାଏ ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ପାପୀ ବସି ପୂଜା ପାଉଅଛି ।

ଆପଣଙ୍କର
ଘନବନ୍ଧୁ ସାହୁ”

ବନମାଳୀ ଦସ୍ତଖତ ଦେଖି, ବିସ୍ମିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା; କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ ଜୀବନରେ ବହୁକାଳ ଖୋଜିଥିବା ଲୋକକୁ ନିଜ ଘରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ପାଇଛି, ତା ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା । କେବଳ ତା ନିଜ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତାକୁ ଦେଖି ପାରିଲେ, ତା ଜୀବନରେ ସେ କିଛି ଅଭାବ ରହିବନାହିଁ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭାବ ମଧ୍ୟ ମନରେ ଜାତ ହେଲା । ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶହେ ଟଙ୍କା ଆନୋଟ ପାଖରେ ରଖି ପଣ୍ୟ ଲେଖକକୁ ଡକାଇଲା ।

ଜଣେ ଲୋକ ଘର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଦେଖି ବନମାଳୀ ମନେ ମନେ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଲୋକଟି ତା ନିକଟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ । ବେଶଭୂଷା ଦେଖିବାକୁ କେବଳ ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ; ସୂକ୍ଷ୍ମବାନ୍ ମଧ୍ୟ । ତେବେ, ସେ ଯେଉଁ କୁରୁତାଟି ପିନ୍ଧିଥିଲା, ତା ଦେହକୁ ତାହା ଖାପ ଖାଉନଥିଲା । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା ସେ ଆଉ କାହା କୁରୁତା । ବନମାଳୀ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ ସେ ଯାହାକୁ ଦେଖିବ ବୋଲି ଆଶା କରି ବସିଥିଲା, ଲୋକଟି ତାଠାରୁ ପୃଥକ୍; ତାର ବିରକ୍ତ ଜନ୍ମିଲା । ସେ ପଚାରିଲା, “ଆପଣଙ୍କର କଣ ଦରକାର ?”

“ଜମିଦାର ମହାରାଜ, ଲଙ୍କାରେ ଗୋଟାଏ ଛୋଟିଆ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ସେ ଗ୍ରାମଟି ଗୋଟିଏ ନଦୀ କୂଳରେ । ଗ୍ରାମର ଦୃଶ୍ୟ ଖୁବ୍ ଚମତ୍କାର । ତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ ଅଛି । ସେହି ଗ୍ରାମକୁ ଯିବାକୁ ଜଙ୍ଗଲ କଲେ; କେହି ସହଜରେ ପଶିପାରୁନାହିଁ ।”

“ଆପଣ କଣ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି !”

“ମୋଟ ଉପରେ ଗ୍ରାମଟି ଏତେ ମନୋରମ ଯେ—”

“ତା ପରେ କଣ ହେଲା ? କଥା ଶେଷ କରନ୍ତୁ । ମୋର ଏତେ ଶୁଣିବାକୁ ଫୁରସତ ନାହିଁ । ଯାହା ଦରକାର ସିଧା ସଳଖେ କହିନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ସେଇଠେଇ ଯାଇ ରହୁବ । ମୋ
ସାଙ୍ଗେ ମୋ ଭାରିଆ ଆଉ ହିଅ । କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ହେଲେ, ଯିବ ।”

“ସାଆନ୍ତୁ, ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ କଣ ?”

“ଆପଣ ତେବେ ମୋ ଚିଠି ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତୁ ?” ସେ କଥା ଠିକ୍ । ବନମାଳୀ
ଚିଠିର ଲେଖାଟା ଅବଶ୍ୟ ଅରେ ଦେଖିଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଲିଖିତ ବସୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି
ଦେଇ ନ ଥିଲା । କଥାବାକ୍ତାରେ ସେ ଶୁଣିଲା, “ମୋ ଭାରିଆ ଆଉ ହିଅ ।” ଲୋକଟା
ଆଡ଼କୁ ବନମାଳୀ ଖୁବ୍ ଡାକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ କହିଲା, “କଣ କହୁବେ;
ସ୍ତ୍ରୋକରେ କହୁଥାନ୍ତୁ ।”

“ମୁଁ ଖୁବ୍ ସ୍ତ୍ରୋକରେ କହୁବ । ମୋର ଏକ ଗୁପ୍ତକଥା ଅଛି ।”

“ମୋ ସାଙ୍ଗେ ସେ କଥାର କି ସମ୍ପର୍କ ?”

“ଅଛି ।”

“କଥାଟା କ’ଣ ?”

“ଆପଣ ଉଆସରେ ଗୋଟାଏ ଗୌର ଆଉ ନରହନ୍ତାକୁ ରଖିବନ୍ତୁ ।”
ବନମାଳୀ ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, “ନା, ଆଦୌ ନୁହେଁ ।”

“ହଁ, ନରହନ୍ତା ଆଉ ଗୌର । ଆପଣ ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ କିଛି ବେଶି ଦିନର,
ପାସୋର ଯାଇଥିବା, ପୁରୁଣା କଥା କହୁନାହିଁ । ଅଲଦିନ ତଳ କଥା କହିବ ।
ଲୋକଟା ନାଁ ବଦଳେଇ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ଆପଣଙ୍କ ପରିବାର ଭିତରେ ଜଣେ ହେଇ
ରହିବ । ମୁଁ ତା ନାଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିବ; ମାତ୍ର ମାଗଣା କହିବନାହିଁ । ତା ନାଁ ପାଣ୍ଡୁ
ନାଏକ ।”

“ମୁଁ ଜାଣେ ।”

“ଆହୁରି ଶୁଣନ୍ତୁ, ସେ ଜଣେ ପୁରୁଣା କବିତା ଦାଗୀ ।”

“ମୁଁ ଜାଣିଛି ।” ବନମାଳୀ ସେପରି ଉତ୍ତର ଦେବାରୁ ବିଶେଷତଃ ସବୁ
ବସୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୁ ଜାଣିଛି ବୋଲି କହିବାରୁ, ଲୋକଟା ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା ।
ବନମାଳୀ ତାହା ଗୁରୁପାରିଲା । ତହିଁ ସେ ଲୋକ ପୁଣି ହସି ହସି କହିଲା, “ଆପଣ
ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ନାହିଁ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହା କହିଚଲି, ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ;
ମାତ୍ର ଆଉ ଯାହା କହିବ, ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ
ସମ୍ପତ୍ତି ସହିତ ସେ କଥାର ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ସେ ଗୁପ୍ତ କଥା ଆମ ଆପଣଙ୍କୁ କହୁଛି ।
ଆପଣ ମୋତେ ଉଚିତ ପୁଲ୍ଲ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଟଙ୍କାଟି ଦେବେ ।”

“ମୁଁ ସେ ଗୁପ୍ତକଥା ମଧ୍ୟ ଜାଣେ । ଆପଣଙ୍କର ମୋତେ କିଛି ନୂଆ କଥା
କହିବାର ନାହିଁ ।”

“ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ତ ଆଜି ମୁଠେ ଖାଇବି । ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ କଣ କହୁଛି !
ମୋତେ ନିକୁଚ୍ଛରେ କୋଡ଼ିଏଟା ଟଙ୍କା ଦିଅନ୍ତୁ ।” ବନମାଳୀ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସେ ଲୋକ

ମୁହଁକୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲା । କହିଲା, “ମୁଁ ତୁମ ଗୁପ୍ତକଥା ଜାଣେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନାଁ ଯେପରି ଜାଣେ; ତୁମ ନାଁ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଜାଣେ ।”

“ସେଥିରେ ନୂଆ କଥା କଣ ଅଛି ? ମୋ ନାଁ ତ ମୁଁ ଲେଖିଛି ।”

“ତୁମେ ଭଲ ଧରଣରେ ଲେଖିଛ, ଠିକ୍ ଲେଖି ନାହିଁ । ତୁମେ ଲେଖିଛ ‘ଘନବନ୍ଧୁ ସାହୁ’; ମାତ୍ର ତୁମ ନାଁ ହେଉଛି, ଘନା ସାହୁ ।”

ବିପଦବେଳେ ଝିଙ୍କ ରୋମ ଟାଙ୍କୁରାଇ ଠିଆ ହୁଏ, ତେଲୁଣି ପୋକ ମଲ୍ଲପରି ପଡ଼ିରହେ; କିନ୍ତୁ ଘନା ସାହୁ ହସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବନମାଳୀ ପୁଣି କହିଲା, “କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତୁମେ ଅଗାଧ ବେହେରା, ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଜଗବନ୍ଧୁ ପାଣି, ମଦନ ମୋହନ ମହାନ୍ତି, ସୁକୁମାରୀ ଦେବୀ, ମୁକୁନ୍ଦ ଜେନା । କଣ, ନୁହଁ ତୁମେ ? ତୁମର ସବୁ ଗୁଣ ମୁଁ ଜାଣେ । ମୋତେ ତୁମେ ଲୁଚେଇବ କଣ ? ଜଜାରସିଂହରେ ତୁମର ଗୋଟାଏ ଚଟି ଘର ନ ଥିଲା ?”

“ସବୁ ଖାଲି ମିଛ କଥା ।”

“ଆହୁରି ଶୁଣ । ତୁମେ ଗୋଟାଏ ମହା ସଇତାନ୍ ।” କହି ବନମାଳୀ କେତେ ଖଣ୍ଡ ନୋଟ ଧରି ତା ମୁହଁକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲା । ସେ ନୋଟତକ ଗୋଟାଇ ଗଣି କହିଲା, “ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା !”

— ୭୭ —

ରହସ୍ୟ କିପରି ବାହାରିଲା

ଘନା ସାହୁ ବନମାଳୀକୁ ଚମକାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଚମକିବାକୁ ହେଲା । ଧରାପଡ଼ି, ଖାଲି ଖାଇ, ସେ ଯେ ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଲା, ତହିଁରେ ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ସେ ବନମାଳୀକୁ ସେହିନ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମ ଥର ଦେଖିଲା । ଦକ୍ଷିଣକୋଣରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ବନମାଳୀର ଛାଇ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଦିନ ସେହି ବନମାଳୀ ତାକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚିହ୍ନିପକାଇଲା । ଝିଅଠାରୁ ଘନା ସାହୁ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ବନମାଳୀ ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଦରଦ୍ର ଲୋକ; ସୁତରାଂ ସେହି ବନମାଳୀ ସଙ୍ଗେ ଜମିଦାର ବନମାଳୀ ଚମ୍ପୈଶ୍ୟଙ୍କର ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଖୋଜି ପାଇଲା ନାହିଁ ।

ଘନା ସାହୁ ବନମାଳୀ ବିବାହ ଦିନ ତା ଝିଅ ସ୍ୱର୍ଗ ସାହାଯ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ବିଷୟରେ କେତେକ ଖବର ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲା । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଚେଷ୍ଟାକରି

ଆଉ କେତେକ ଖବର ଯୋଗାଡ଼ କଲ । ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭର ଭଙ୍ଗା ଉଆସ ମଧ୍ୟରେ କୂଅ ମୁହଁରେ ସେ ଯେ କାହାକୁ ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭେଟିଥିଲା, ତାହା ଅନୁମାନ କରିନେଲା । ବନମାଳୀ ଚମ୍ପତିଶ୍ରୀଙ୍କ ଭ୍ରମୀ ଯେ ରମା ତା ମଧ୍ୟ ସେ ବୁଝିପାରିଲା; କିନ୍ତୁ ରମା ବିଷୟରେ ସେ ନରବ ରହିବା ଉଚିତ ବୋଧକଲ; କାରଣ, ହଠାତ୍ ଯାଇ ରମାର ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାକୁ ହୁଏତ ଧକ୍କା ଖାଇ ଆସିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଘନା ସାହୁ ଅନେକ ସମୟ ନରବ ହୋଇ ରହିଲା । ଫଳରେ ବନମାଳୀକୁ ତାଆଡ଼ୁ ନରବତା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ହେଲା । ସେ କହିଲା, “ଘନା ସାହୁ, ମୁଁ ତୁମ ନାଁ କହିଲି । ଆଉ କଣ ତୁମେ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ ଯେ ତୁମେ ଯେଉଁ ଗୁପ୍ତକଥା ମୋତେ କହିବାକୁ ଆସିବ, ମୁଁ ତା ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ କହିବି ? ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ନରହନ୍ତା, ତକେଇତ ବୋଲି ତୁମେ ଯେ କହିଲା, ସେ କଥା ଠିକ୍ । ତକେଇତ କାହିଁକି ନା, ସେ ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ଗୈରକରି ନେଇଥିଲା । ଆଉ ନରହନ୍ତା କାହିଁକି ନା ସେ ପୋଲିସ୍ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛ ।”

“ଆପଣ କଣ କହୁଛନ୍ତି ମୁଁ କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ।”

“ଶୁଣ ତେବେ ମୁଁ ବୁଝେଇ ଦଉଛି । ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୀ ବୋଲି ଶାରଙ୍ଗଗଡ଼ରେ ଜଣେ ଧନୀ ମହାଜନ ଥିଲେ । ଗେରୁ ଘିଆରି କରି ଅନେକ ପଇସା ଉପାର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ରାଜାଙ୍କ ଦେବୀର ହେଲେ । ସେ ଆଗରୁ କେବେ କଣ ଦୋଷ କରି ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ । ଜଣେ ପୁରୁଣା ଦାଗୀ କବି ସେ କଥା ଜାଣିପାରି; ତାଙ୍କୁ ଧରେଇଦେଲା, ଆଉ ତାଙ୍କ ନାଁରେ ଜମାଥିବା ଟଙ୍କା ଅପହରଣ କରିନେଲା । ମୁଁ ଏ ଭିତରେ ଖୋଦ୍ ଖାଜେହଠୋଡ଼ ଖବର ପାଇଛି । ଟଙ୍କା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ, ପାଞ୍ଚ ଲକ୍ଷରୁ ବେଶି । ସେ ଟଙ୍କା ଯେ କବି ନେଲା ତା ନାଁ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ । ଆଉ ମଣିଷ ମାରବା କଥା ଯେ ତୁମେ କହିଲା, ସେଟା ମୁଁ ନିଜେ ଆଖିରେ ଦେଖିଛି । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୋଲିସ୍ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କୁ ଗୁଳି କରି ମାରିଛ ।”

ଘନା ସାହୁ ପରସ୍ତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଛଡ଼ିଲା ନାହିଁ; କହିଲା, “ଜମିଦାର ବାହାଦୁର, ଆପଣ ବଡ଼ ଭୁଲ ଖବର ପାଇଛନ୍ତି ।”

“କୋଉଟାକୁ ତୁମେ ଭୁଲ ବୋଲି କହୁଛ ? ସବୁ ଠିକ୍ ସତ୍ୟ ।”

“ମୁଁ ମାନବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନ୍ୟାୟରେ କାହାକୁ ବୁଝେଇଦେବା ଲୋକ ନୁହେଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଧନଞ୍ଜୟ ଶ୍ରୀ ଟଙ୍କା ଗୈର କରି ନାହିଁ, କି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ମାରି ନାହିଁ । ତା’ର ଦୁଇଟା ପ୍ରମାଣ ଅଛି ।”

“କଣ ପ୍ରମାଣ କହ ।”

“ସେ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଜା ଟଙ୍କା ଗୁଣ୍ଠ କରିନାହିଁ । କାରଣ, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଆଉ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଜା ଜଣେ ଲୋକ ।”

“ତୁମେ କଣ ଗୁଡ଼ାଏ କହୁଛ ?”

“ଆଉ ସେ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ମାର ନାହିଁ । କାରଣ ସର୍ବର ମହାପାତ୍ର ନିଜେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ।”

“ଆଜ୍ଞା, ସ୍ୱାର ପ୍ରମାଣ କଣ ?”

ଘନା ସାହୁ ନିଜ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଅତି ପୁରୁଣା ତେଲ ଚିକିଟା କାଗଜ ବାହାର କଲା । ତହିଁରେ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଗଲା । ସେ କାଗଜଖଣ୍ଡି ଘନା ସାହୁ କୌଣସି ଫାଣ୍ଡିରୁ ଚିରି ଆଣିଥିବା ସମ୍ଭବପର । ଯାହାହେଉ, ସେ କାଗଜ ଲେଖାଟା ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲା । ସେଥିରେ ଯାହା ଲେଖାଥିଲା, ଏକ ସରକାରୀ ଇସ୍ତାହାରରେ ତାହା ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଥିବା କଥା ପୁଣି କୁହାଯାଇଛି ।

ବନମାଳୀ ତାହା ନିଜେ ପଢ଼ି ଦେଖିଲା; ସୁତରାଂ ତାର ଆଉ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କାରଣ ରହିଲା ନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବନମାଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯେତେ ଭଲକୁ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା, ଅଧେବାଟ ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ସେ ପ୍ରାଣରେ ଗୋଟାଏ ଅପୁଣ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ କହିଲା, “ତାହାହେଲେ ତ ଏ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ତାଙ୍କ ନିଜର । ଯିଏ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଜା, ସେଇ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ । ଆଉ ମଣିଷ ମାରବା କଥା ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ତୁମ ପ୍ରମାଣ ?” ଘନା ସାହୁ ପକେଟରୁ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ କାଢ଼ି ଦେଖାଇଲା । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ମୋହର ବସିଥିଲା । ବନମାଳୀ ପଢ଼ିଲା—ମହମ୍ମଦୀୟାବଜାର ବିଦ୍ରୋହ ସ୍ଥଳରେ ସର୍ବର ଜନାଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ର ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଜଣେ ବିଦ୍ରୋହୀ ତାଙ୍କୁ ମାରବାକୁ ନେଇ, ପ୍ରକୃତରେ ନ ମାରି, ଉପରକୁ ଗୁଳି ଫୁଟାଇଦେଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ସେ ଘଟଣାର ତିନିଦିନ ପରେ ନିଜେ କାଠଯୋଡ଼ିକ ଯୋଡ଼ି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ । ସେ କହିଲେ ଯେ ପରଅନୁଗ୍ରହରେ ପ୍ରାଣ ପାଇ ତାଙ୍କ ପରି ଲୋକର ବଞ୍ଚିବା ଠିକ୍ ହୁଏ ।”

ପଡ଼ିସାରି ବନମାଳୀ କହିଲା, “ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜନାଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଜୀବନକାତା, ଜଣେ ବୀର ପୁରୁଷ, ଜଣେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତା ।”

“ସେଟା ବୀର ନୁହେଁ, କି ଦେବତା ନୁହେଁ, ସେ ତକେଇତ ଆଉ ନରହନ୍ତା ।”

“ତୁମେ କଣ ଗୁଣିଣ ବର୍ଷ ଭଲ କଥା କହୁଛ ? ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜୀବନରେ ତା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।”

“ନା, ମୁଁ ଅତି ଅଲଭିନ ଭଲ କଥା କହୁଛି । ସେ କଥା କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ରାଣୀ ଯେ ବିଦ୍ରୋହୀ ଯୋଡ଼ିକ ପାଇଛନ୍ତି, ଟଙ୍କାଟା ଆସିବ ସେଇଆଡ଼ୁ ।

ସେଇ ଟଙ୍କା ବଳରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ରଜାଘରେ ଆସି ଗାଦି ମାଡ଼ି ବସିବ । ରଜା ଘର ନା, ଆଉ କଣ ? ଜମିଦାର ହଜୁର, ଆପଣ ମୋତେ ଯାହା ଖୁସି ପୁରସ୍କାରେ ଦେବେ । ଶୁଣନ୍ତୁ, ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ତଳେ ଏ ସହରରେ ଯୋଡ଼ ମେଲି ହୋଇଥିଲା; ସେଇ ସମୟରେ ଗୋଟାଏ ଭଙ୍ଗା ଘର କୁଅ ଭିତରେ ଜଣେ ଲୋକ ଘର କଟି ରହୁଥିଲା ।”

ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ତା ଚଉକା ଘନା ସାହୁ ଆଡ଼କୁ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ଏବଂ ଉଦ୍‌ଘାଟକ ହୋଇ କାନ ପାତ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ସେ ଲୋକ ସେଇ କୁଅ ମୁହଁରେ ତାଲ ପକେଇ କୁଅ ଭିତରେ ରହୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ଧାରରେ ଆଉ ଜଣେ ଲୋକ ପିଠିରେ ଗୋଟାଏ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ଲଦି ସେ କୁଅ ଭିତରେ ଅକସ୍ମାତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଡକେଇତ କଥା ଏଇଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମାନ ହବ । ଲଭ ନ ଥିଲେ କଣ କିଏ କାହାକୁ ମାରେ ? ସେ ଡକେଇତ ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ସେଇଠେଇ ପକେଇଦେଇ ପଲେଇବାକୁ ବସିଥିଲା । ତା ପରେ କିଏ କାଲେ ଦେଖିବ ଭାବ, ଆଉ କୋଉଆଡ଼େ ନେଇ ପଲେଇବାକୁ ବସିଲା ।”

ବନମାଳୀ ଆନ୍ତରିକ ଏକଧ୍ୟାନରେ ବସିରହିଲା । ଘନା ସାହୁ ପୁଣି କହିଲା, “କୁଅ ଭିତରେ ଘର କରି ରହିବା ଲୋକ ତ ଥିଲା, ଡକେଇତଟା ଆସି କହିଲା, ‘ମୋ ପିଠିରେ କଣ ଅଛି, ଦେଖୁରୁ ? ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭିତରୁ ବାହାରିବା ଦରକାର । ତୋ ପାଖେ ଚାଲି ଅଛି ତ ଫିଟେଇ ଦେ ।’ ଡକେଇତର ବଳ ଖୁବ୍ ବେଶି । କୁଅ ଭିତରେ ରହୁଥିବା ଲୋକ ତାକୁ ପାରନ୍ତାନ୍ନାହିଁ; ହେଲେ ସମୟ ଗଡ଼େଇବାକୁ ଅନେକ ଫୁଲ୍ଲ ଢଳି କଲା । ସେ ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ତନ୍ମ ତନ୍ମ ପଶ୍ୟା କରି ଦେଖିଲା; ତା ଦେହରେ ଖାଲି ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ଛଡ଼ା ଅଉ କିଛି ଦେଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର କୁରୁତାରୁ ଛୁଣ୍ଟେଇ ଲୁଚେଇ ସେ ଖଣ୍ଡେ କନା ନେଇଯାଇଥିଲା । ତା ପରେ ସେ ଚାଲି ଖୋଲି-ଦେଲା । ଡକେଇତ ମୁର୍ଦ୍ଦାରଟାକୁ ନେଇ ବାହାରିଗଲା; ଆଉ ଆଉ ଜଣକ ଚାଲି ପକେଇ-ଦେଇ ଭୟରେ ସେଠାରୁ ପଲେଇଲା । ଯୋଡ଼ ଡକେଇତ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ନେଇ ଯାଉଥିଲା, ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ । ଯା ହାତରେ ଚାଲି ଥିଲା ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ହଜୁରଙ୍କ ସହୁଡ଼ କଥାବାଣ୍ଟି ହଉଛି । ଆଉ କନା ଖଣ୍ଡକ—”

ଘନା ସାହୁ ନିଜ କୁରୁତା ପକେଟରୁ ଖଣ୍ଡେ ରକ୍ତବୋଳା ପୁରୁଣା କନା ବାହାର କରିଆଣିଲା । ବନମାଳୀ ଦେଖି ଭୟରେ କଲା ପଡ଼ିଗଲା; ନିଶ୍ଚୟ ନେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେ ଉଠିଯାଇ, ପେଡ଼ିଭିତରୁ ଗୋଟାଏ ରକ୍ତାକ୍ତ ପୁରୁଣା କୁରୁତା ବାହାର କରିବସିଲା । ତା ମଧ୍ୟରେ ଘନା ସାହୁ ପୁନଃପୁ କହିଲା, “ମୋର ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ, ଖୁଣ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଲୋକ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ମହାଜନ କି ଜମିଦାର; ଆଉ ସେ ଅନେକ ଟଙ୍କା ଧରି ଯାଉଥିଲା ।”

ବନମାଳୀ କୁରୁତାଟି ବାହାର କରିଆଣି କହିଲା, ଏଇ ସେ କୁରୁତା, ଆଉ ସେ ମହାଜନ ମୁଁ ।” ବନମାଳୀ କୁରୁତାଟା ଢଳେ ବହୁଳ ପକାଇଦେଇ, ଘାନା-ସାହୁର କନା ଖଣ୍ଡକ ତା ପୁଣି ଛାନରେ ନେଇ ଖଞ୍ଜିରଖିଲା । କନା ଖଣ୍ଡ ସେ କୁରୁତା ଭିତରେ ଠିକ୍ ଖାପ ଖାଇଗଲା । ଘାନା ସାହୁ ଭୟରେ ଚମକିପଡ଼ି ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ମୋର ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ ।” ବନମାଳୀ ନୈରାଶ୍ୟ, ଭୟ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରାଣରେ ପୁରାପୁର ଅନୁଭବ କରି ଉଠି ଠିଆ ହୋଇ ଏବଂ ଘାନା ସାହୁ ମୁହଁକୁ ପୁଣି ହଜାରେ ଟଙ୍କାର ନୋଟ ଫିଙ୍ଗି କହିଲା, “ତୁ ଗୋଟାଏ ମହାପାତ୍ରୀ । ତୁ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ନାଁରେ ମିଛ କହୁ ବୁଝେଇଦବାକୁ ଆସିଥିଲୁ; ମାତ୍ର ଟଙ୍କା ତାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବସେଇଦେଇ ଗଲୁ । ତୁ ଡକେଇଡ, ତୁ ନରହନ୍ତା । ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ତୋତେ ପୋଲିସ୍‌ରେ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଏକହଜାର ଟଙ୍କା ନେ । ତୁ ଯା ।” ମୁଁ ତୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଲି । ବାଙ୍କି ପୁଅକୁମ୍ଭି କଥା ତୋତେ ବଞ୍ଚେଇଦେଲା ।”

ଘାନା ସାହୁ ଟଙ୍କାତକ ପକେଟରେ ପୁରାଇ ବସି ଯିବାକୁ ହୋଇ କହିଲା, “ବାଙ୍କି ପୁଅକୁମ୍ଭି ! ସେ ପୁଣି କଣ, ମତେ କିଛି ଜଣାନ୍ତାହିଁ ।”

“ନରହନ୍ତା, ତୁ ସେଠେ ସେନାପତିଙ୍କ ବଞ୍ଚେଇଥିଲୁ ।

“ସେନାପତି ! ସେ ପୁଣି କିଏ ?”

“ହଁ, ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ । ଆଉ କଥା କହନା । ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ମୁଁ ତୋତେ ଟଙ୍କା ଦେଇଛି । ଦେଉ ହଜାର ଦେଇଛି, ଆଉ ଅଠର ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ନେଇ, ମୋଟରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଧରି, ତୁ ଚାଲିଯା । ଏ ମୋର ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ । ନୋହଲେ କି ତୋ ଭଳି ଚଣ୍ଡାଳକୁ ଟଙ୍କା ଦେଇକରିବ ? ତୁ ଲଙ୍କାକୁ ଯିବୁ ବୋଲି କହୁଛୁ; ଯା ରାକ୍ଷସ । ତୋର ପାଇଁ ଠିକ୍ ଥାନ ସେଇ ଲଙ୍କା । ସେଠେ ପୂର୍ବଶାସୀ ସଙ୍ଗେ ଘର କରି ରହୁ ।”

ଘାନା ସାହୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇ କହିଲା, “ମୁଁ ଉଠୁଛି ତେବେ; ନମସ୍କାର ଜମିଦାର ବାହାଦୁର !” ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନମସ୍କାର କଲା ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୋଟାଏ ଧୂସରାପ ପରି ଘରୁ ବାହାରି ଖସି ଚାଲିଗଲା ।

—୭୭—

ଭବଲୀଳାର ଶେଷ

ଘାନା ସାହୁ ଗୋଟାଏ ପ୍ରକାଶ ପୁନା ରଦ୍ଦା ଓଜନ ଢଳେ ଚିପିହୋଇ ପରି ବସୁଥିବା ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ବନମାଳୀ ନିକଟରୁ ଚାଲିଗଲା । ଏଣେ ବନମାଳୀ ରମାକୁ ଡାକି କହିଲା, “ଶୀଘ୍ର ଆସ, ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମକୁ ଯିବାପାଇଁ ହବ ।” ଦୁଆରେ

ଉଡ଼ା ଗାଡ଼ି ଆସି ଠିଆ ହେଲା । ବନମାଳୀ କହିଲା, “ରମା, ଆଉ ବଳମ୍ବ କରନା । ଓଃ, ଭଗବାନ୍ ସେଇ ମୋ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଆଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଡେରି କର ନାହିଁ ।”

ରମା ବନମାଳୀକୁ ପାଗଲ ମନେ କଲା; ତଥାପି କଥା ମାନ ବଢ଼ିରେ ବସିଲା । ବଢ଼ି ଚାଲିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ବନମାଳୀର ହୃଦୟକୁ ହେଉଥିବାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିପାରିଲା । ବନମାଳୀ ରମାକୁ କହିଲା, ‘ମୁଁ ପାର୍ଯ୍ୟାୟ ଗୋଟାଏ ରକ୍ଷା ! କି ଘୋର ଅନ୍ୟାୟ କରିଛି ।” ବନମାଳୀ ଦେବତା ପ୍ରତିମା ଦେହରେ ପଦାଦାତ କରିଥିଲା ପରି ଅନୁଭାବ, ଦୁଃଖ ଏବଂ ଭୟରେ ବହୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ସେ ଗାଡ଼ିବାଲକୁ କହିଲା, “ତଳ ତେଲଙ୍ଗାବଜାର ।” ଅନେକ ଦିନପରେ ତେଲଙ୍ଗାବଜାର ନାମ ଶୁଣି ରମା ମୁହଁରେ ଆନନ୍ଦ ଫୁଟିଉଠିଲା । ସେ କହିଲା, “ଆମେ ପାଣ୍ଡୁ ପାଖକୁ ଯାଉଛେନା ଏତେ ଦିନ ପରେ । ମୋତେ ବଡ଼ ଖୁସି ଲାଗୁଛି ।”

“ନା, ରମା, ପାଣ୍ଡୁ ନୁହେଁ, ତୁମ ବାପା; ମୋ ବାପାଙ୍କଠାରୁ ବଳି ବାପା । ରମା, ତୁମେ ହରିଆଠାଉ ଚିଠି ପାଇ ନ ଥିଲ ବୋଲି ମୋତେ କହିଲା । ସେ ଚିଠି ତାଙ୍କର ହାତେ ଯାଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚିଠି ପାଇ ସେ ମୋ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ୍ଲୁଲକୁ ଧାଇଁଗଲେ; ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋତେ ତୁମ ପାଖକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । କେବଳ ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କେତେ କଷ୍ଟ ନ ପାଇଲେ ସେ ? ବାଟରେ ଯେ ଦୁଇ ଦିନ କାହିଁକି ବଳମ୍ବ ହେଲା, ମୁଁ ଚାହିଁସାରିଲିଣି । ଗୁଲ, ଆମେ ତାଙ୍କୁ ନେଇଆସିବା । ଖାଲି ସେ ଘରେ ଥିଲେ, ହେଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କର ପାଦତଳେ ବସି ମୋ ଜୀବନଟା କଟେଇବି । ସେ ଠିକ୍ କଥା ରମା; ହରିଆ ତାଙ୍କୁ ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ଦେଇଗଲା, ଆଉ ମୋତେ ମିଛ କହିଲା । ଏତିକରେ ସବୁ ଗୁରୁ ପଡ଼ିଯାଉଛି ।”

ଗାଡ଼ି ତେଲଙ୍ଗାବଜାରରେ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦ୍ଵାରରେ ଠକ୍ ଠକ୍ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି, ମୁହଁ ଚୁଲଇ ଗୁଡ଼ି ଶାଖକଣ୍ଠରେ କହିଲା, “ଆସ ।”

ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲା ଏବଂ ରମା ସହୃଦ ବନମାଳୀ ଘରେ ପାଦ ପକାଇଲା । ବନମାଳୀ ଦୁଆର ପାଖେ ଠିଆ ହେଲା; ରମା ଭିତରକୁ ଧାଇଁଗଲା । ଦେଖି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଶେଯରୁ ଉଠି ବସିପଡ଼ିଲା । କହିଲା, “ରମା ।” ରମାର କଣ୍ଠ ରୁକ୍ ହୋଇଗଲା । ସେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପଟିରେ ପଡ଼ିଯାଇ ଡାକିଲା, “ବାପା” । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ କହିଲା, “ରମା, ଓଃ, ସାଆନ୍ତାଣି, ତୁମେ ଆସିଛ । ଓଃ ପ୍ରଭୁ, କି ଦୟା !”

ବନମାଳୀ ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁଧାର ବହୁ ଯାଉଥିଲା । ସେ ତାହା ପୋଛିପକାଇ, ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହିଲା, “ବାପା” ।

“ଓଃ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଆସିବନ୍ତୁ ? ମୋତେ କ୍ଷମା କରବେ, ବନମାଳୀ କଣ କହିବ, ଖୋଜି କଥା ପାଇଲାନାହିଁ । ରମା ନିଜ ଦେହରୁ ଶାଳ ଖଣ୍ଡିକ କାଢ଼ି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଦେହରେ ଘୋଡ଼ାଇଦେଲା ଏବଂ ତା କପାଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା ।

“ମଣିଷ କେତେ ଓଲ ନୁହେଁ ? ମୁଁ ବିଚାର କରି ଆଉ ଦେଖାହୁଏନାହିଁ । ବନମାଳୀ ବାବୁ; ଆପଣମାନେ ଠିକ୍ ଆସିବା ବେଳେ ମୁଁ ଶୁଭୁଥିଲି ଯେ ମୁଁ ଶୁଭିଯିବି, ଆଉ ରମା ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସହୃଦ ମୋର ଦେଖା ହୁଏନାହିଁ । ଏଇ ତାଙ୍କ ପିଲାଦିନର ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିକ । ସ୍ବାକୁ ଦେଖି ମୁଁ କହୁଥିଲି ଯେ ଆଉ ସେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବେନାହିଁ । କି ସୁଖ ମୁଁ ? ମୁଁ କହୁ କହୁ, ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ଧରି ଅଇଲେ । ଏ ଖାଲି ଭଗବାନଙ୍କ ବରଦ । ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ସ୍ବାଙ୍କୁ ଥରେ ରମା ବୋଲି ଡାକିବି ?”

ରମା ଅଧୀର ହୋଇ କହିଲା, “ତୁମେ କି ନିଷ୍ଠୁର ବାପା ! ଆମକୁ ଯେ ଛଡ଼ିଆସିଲା, ଆଉଥରେ ଯାଇ ଦେଖା ଦେଲାନାହିଁ ? ମୁଁ ଶୁକରକୁ କେତେଥର ପଠେଇଲି ସେ ଯାଇ କହିଲା, ‘ଫେରିନାହାନ୍ତି’ । ବାପା ଏଠେ ରୋଗରେ ପଡ଼ିବନ୍ତି, ଆଉ ଅମେ ସେ କଥା ଟିକିଏ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ।”

“ଯାହାହୁଏ, ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଠିକ୍ ବେଳରେ । ମୋତେ ତେବେ, ବନମାଳୀ ବାବୁ କ୍ଷମା ଦେଇଛନ୍ତି ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ ମନର ଭାବ ହୃଦୟ ଭେଦ କରି ହଠାତ୍ ବାହାରିପଡ଼ିଲା । ସେ କହିଲା, “ରମା, ତୁମେ ଜାଣ ସେ ମୋ ପାଇଁ କଣ କରିବନ୍ତି ? ମୋତେ ବଞ୍ଚେଇବନ୍ତି, ତମକୁ ଆଣି ମୋ ହାତରେ ଦେଇବନ୍ତି, ତା ପରେ ସବୁ ଛଡ଼ି ବସିବନ୍ତି । ମୁଁ ଏଡ଼େ କୃତଜ୍ଞ, ଏଡ଼େ ପାର୍ସୀ ! ଆଉ ତୁମ ବାପା ସ୍ବର୍ଗର ଦେବତା, ପବିତ୍ର ରକ୍ଷି, ମୋର ପୂଜ୍ୟ ।”

କ୍ଷୀଣକଣ୍ଠରେ ପ୍ରତିବାଦ କରି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ନା, ଏମିତି କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି ? ଛୁ, ମୁଁ ପରା ଗୋଟାଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ।”

ଆପଣ କାହିଁକି ମୋତେ ସବୁ ଲୁଚେଇଲେ ? ମୋ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚେଇ, ମୋତେ କହିଲେ ନାହିଁ, ଆଉ ଖାଲି ନିଜ ନିଜା ରଚନା କଲେ ?”

“ମୁଁ ଯାହା ସତ ସେଇ କଥା କହିବି । ପଦେ ମିଛ ନାହିଁ ।”

“ନା, ଯାହା ଅଧେ ସତ ସେ ସତ ନୁହେଁ । ଆପଣ ମୋତେ ପୂର୍ବ ସତ କହୁନାହାନ୍ତି । ଆପଣ ଧନଞ୍ଜୟ ରାଏ, ସେ କଥା କାହିଁକି ମୋତେ କହିଲେ ନାହିଁ ? ଆପଣ ସର୍ବାର ଜନାଦର୍ଶନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି, ସେ କଥା କାହିଁକି

ଲୁଚେଇଲେ ? ଆପଣ ମୋତେ ବଞ୍ଚେଇବନ୍ତୁ, ସେ କଥା କାହିଁକି ଗୋପନ ରଖିଲେ ?”

“ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଛଡ଼ା ଆସିବାକୁ ଝିର କରିଥିଲି କି ନା ! ଆପଣ ଏସବୁ କଥା ଜାଣିଲେ, ମୋତେ କଣ ଛଡ଼ନ୍ତେ ?”

ଆଉ ‘ଆପଣ’ କହନ୍ତୁ ନାହିଁ, କି ‘ବନମାଳୀ ବାବୁ’ ବୋଲି ଡାକନ୍ତୁନାହିଁ । କହନ୍ତୁ, ‘ବନମାଳୀ’, ‘ପୁଅ’, ‘ତୁ’, ‘ରମା’ ‘ଟିଆ’ ‘ତୁ’ । ବାପା, ଆଜି ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଘରକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଆସିବୁ, କାଲିଯାଏ ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠେ ଆଉ ରହିବାକୁ ହବ ନାହିଁ ।”

“ଠିକ୍ କହୁଛ, ବନମାଳୀ ବାବୁ, ନା ବନମାଳୀ ! ମୁଁ କାଲିକି ଆଉ ଏଠେ ନ ଥିବି; ତେବେ, ତୁମେ ଘରେ ବି ନ ଥିବ ।” ଶୁଣି, ବନମାଳୀ କହିଲା, “ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ ଏ ବୟସରେ ସଫାରଯାକ ବୁଲିବାକୁ ଛଡ଼ାଦେବୁନାହିଁ । ଗାଡ଼ି ଦୁଆରେ ଠିଆ ହେଇଛ; ଆପଣଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିବାକୁ ହବ ।” ରମା କହିଲା, “ବାପା, ଉଠ, ଚାଲ ! ଗାଡ଼ିରେ ବସିବା ।” ଶୁଣି ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ମୋର ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ି ଆସିବ ପରା । ତୁମେ, ବନମାଳୀ, ରମା କେହି ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ, ମୁଁ ପାରୁଛି । ସେ ଗାଡ଼ିର ତଲବ ଏଡ଼ି ହବ ?”

ରମାର ଦୁଇ ଆଖିରେ ଦୁଇ ଟୋପା ନୁହେଁ ଦୁଇଟି ମୁକ୍ତା ବିନ୍ଦୁ ପରି ଡଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କ୍ଷୀଣସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଭଗବାନ ସେ ଅଛନ୍ତି, ତାର ଗୋଟାଏ ପ୍ରମାଣ ମୁଁ ପାଇଲି । ନୋହଲେ କି ରମା ଆସି ଆଜି ଏଠେ ପାଦ ପକେଇଥାନ୍ତା ? ମୁଁ ବହୁପାରିଲେ ବଡ଼ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା; ରମା ସହୃଦ ପୁଣି ବୁଲିବାକୁ ଯାଆନ୍ତା ।” କହି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କେତେକ ସମୟ ନୀରବ ରହିଲା ଓ ପୁଣି କହିଲା, “ଆଉ ସେ ଆଶା ନାହିଁ ।” ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଦୁଇ ହାତ ଧରିପକାଇ ଚମକପଡ଼ିଲା । କହିଲା, “ବାପା, ଓଃ, କି କାକର ! ବାପା ତୁମ ଦେହ କଣ ହୁଏତ, କହ ।”

“କିଛି ନାହିଁ । ମୁଁ ଡେଇଁ ଭଲ ଅଛି । ଖାଲି—” ।

“ଖାଲି କଣ ?”

“ମୁଁ ମରବାକୁ ଯାଉଛି ପରା ।” ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଭୟରେ ଅରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହସ୍ତ ବନମାଳୀ ପଶୁରିଲା, “ମରବାକୁ ?”

“ହଁ, ସେଥିରେ କଣ ଅଛି ? ରମା ! ତୁ ମୋତେ କଥା କହୁଥିଲୁ । କହନା ମୁଁ ଟିକିଏ ଶୁଣେ । ମୁଁ ଜୀବନରେ ଅତି କମ ଗୀତ ଶୁଣିଛି । ଗୀତ ଗାଇବୁ ? ନା, କଥା କହ । କଥା ଇ ସ୍ବାଭାବିକ ଗୀତ । ସେଥିରେ କିଛି କୃତ୍ରିମତା ନାହିଁ । ତୋ କଥାଠୋଡ଼ କଣ ଗୀତ ବଡ଼ ?”

ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ଭୟରେ ବିବ୍ରତ ହୋଇ ଏକସ୍ବରରେ କହିଲେ,
“ବାପା, ବାପା, ଆପଣ ବହୁବେ ।”

“ମୁଁ କଣ ମରବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ? କେଜାଣି ବହୁପାରେ । ତୁମେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲ ବେଳେ ମୁଁ ସେ ପୁର ବାଟରେ ଗୋଡ଼ ଦେଇଥିଲି, ଏବେ ତ ଫେରିଆସିଛି । ଦେହ ବି ଟିକିଏ ଭଲ ଲାଗୁଛି ।”

“ନା, ଆପଣଙ୍କ ଦେହରେ ବେଶ୍ ବଳ ଅଛି । ଆପଣ ଅନେକ ଦିନ ବହୁବେ; ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଯାହା ଭୋଗିବାର ଭୋଗିସାରିଲେଣି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପାଦରେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରୁଛି, କ୍ଷମା ମାଗୁଛି । ଆପଣ ଆମ ଘରକୁ ଚାଲୁଛୁ ।” ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଟିକିଏ ହସି କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ରହିଲେ, କଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ଭଳି ହେଇପାରିବ ? ମୋର ମରବାଟା ଭଲ । ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୋ ଦିନ ସରି ଆସିଲାଣି । ରମା, ତୋର ଆଉ ଦୁଃଖ କଣ ଅଛି ? ମୋ ସାଥୀରେ ରହି କେତେ କ୍ଳେଶ ପାଇବୁ ? ଏଣିକି ସୁଖରେ ରହୁ ।”

ହଠାତ୍ ଦ୍ଵାର ଫିଟିଲ ଏବଂ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରେ ପାଦ ପକାଇଲେ । ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ କହିଲା, “ଗୋସେଇଁ ମହାପ୍ରଭୁ ! ଏ ମୋର ଝିଅ ରମା, ଆଉ ଏ ଜୋଇଁ ବନମାଳୀ ବାବୁ । ଆପଣ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଖୁବ୍ ବଳମୁରେ ଅଇଲେ । ମୁଁ ତ ଚାଲିଯାଉଥିଲି । କେବଳ ଏଇମାନେ ଆସି ଅଟକିଲେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଆଣିଛନ୍ତି ନା ? ଭୁଲିଯାି ବି ଆଣିଛନ୍ତି ? ନା, ମୋର ଆଉ କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହା, ଭଗବାନ କୃପା ନ କଲେ, ଗଙ୍ଗାଜଳ ପିଇ ସ୍ବର୍ଗକୁ ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ । ନର୍କରେ ମୋ ଥାନ । ଆହା; ଏ ପବିତ୍ର ଗଙ୍ଗାଜଳ ଆଉ ଭୁଲିଯାି ନେଇ ନର୍କରେ କାହିଁକି ପକେଇବି ? ଦେଖନ୍ତୁ, ଗୋସେଇଁ ମହାପ୍ରଭୁ, ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଶହେଟି ଟଙ୍କା ରହିଛି; ଆପଣ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ । ଗଙ୍ଗାଜଳ ଭୁଲିଯାି ଫେରେଇ ନିଅନ୍ତୁ । ଆଉ, ମା, ମୋ ଛତିକୁ ଆଉଜି ଟିକିଏ ବସ୍ । ଭୁଲ ଭୁଲିଯାି, ଭୁଲ ଗଙ୍ଗାଜଳ ।”

ରମା ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଛତିରେ ଆଉଜି ମୁହଁକୁ ମୁହଁ ଲଗାଇ ବସିଲା । ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତା କପାଳରେ ନିଜର ଶୀତଳ ଅଧରରେ ଗୋଟିଏ ଛାଣ ଚମୁନ ଦେଇ

କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋର ଗୋଟାଏ ଦୁଃଖ ରହୁଯାଉଛି । ତୁମେ କୁଆଡ଼େ ଯେ ଟଙ୍କା ନେଉନାହିଁ । ତା ପ୍ରକୃତରେ ତୁମ ଭାସ୍କାର ଟଙ୍କା । ଗେରୁ ବ୍ୟବସାୟରେ କି ଲଭ ତୁମେ ବିଚାରରେ ବୁଝିପାରବ । ଏଠେଇ କୋଉଠି ମୁଁ ଲେଖିରଖିବି; ଖୋଜିଲେ ପାଇବ । ସେ ଟଙ୍କାଟା ସେଇ ବ୍ୟବସାୟର ଲଭ । ତାକୁ ନବାରେ ଆପଣି କରିବ ନାହିଁ ।”

ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ପାଣ୍ଡ ନାଏକକୁ ଜଗି ନିରାଶ ଭାବରେ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଭୟରେ ବସିରହିଲେ । ପ୍ରଥମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ ମୁଖର ଦ୍ଵାର ଆଡ଼କୁ ପାଦେ ପାଦେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ନିଃଶ୍ଵାସ ନିୟମିତରୂପେ ଚାଲିଲାଣି, ବେଳେ ବେଳେ ଢଳି କଫରେ ରୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପାଣ୍ଡ ନାଏକ, ରମା ଏବଂ ବନମାଳୀ ଦୁହଁକୁ ଆହୁରି ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ଡାକିଲା । ସେ ସ୍ଵର ଯେପରି କି ବହୁଦୂରରୁ ଆସୁଛି, ବନମାଳୀ ଓ ରମାକୁ ଅବକଳ ସେହୁପରି ଶୁଣାଗଲା । ସେହୁ ସ୍ଵରରେ ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କହିଲା, “ଆସ ମୋ ବାପା ମା ! ମୁଁ ମରଗଲା ପରେ ମୋ ପାଇଁ ଟିକିଏ କାନ୍ଦବ ନା ? ମାତ୍ର ବେଶି କାନ୍ଦବନାହିଁଟି; ତେବେ ମୁଁ ଯେଉଁଠି ଥିବି, ମୋତେ ଦୁଃଖ ଲାଗିବ । ଏବେ ଯେମିତି କଷିକାଷି ଚଳୁଛି, ସେପରି ଚଳିବ ନାହିଁ । ଗାଡ଼ି ଖଣ୍ଡିଏ କିଅପ, ଚାକର ବାକର ରଖିବ । ଆଉ ଏଠେଇ ଗୋଟିଏ ରୂପା ରୁଖା ଅଛି । ସେଉଟି ନେଇ ଘରେ ରଖିଥିବ । ତାହା ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଦାନ । କାହିଁକି ଶୁଣିମ ଆଉ ସେ କଥା ? ସବୁ ଯୋଡ଼ାପାଡ଼ି ଯାଉ ।

ପାଣ୍ଡ ନାଏକ କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ କେତେକ ସମୟ ନିରବ ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ପଡ଼ିରହି, ପୁଣି କହିଲା, “ବନମାଳୀ ବାବୁ, ମୋର ତୁମକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାର ଅଛି । ବେଳ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ତୁମକୁ ସ୍ନେହ କରୁ ନ ଥିଲି; ବରଂ ତୁମ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ରମା ଆଉ ତୁମେ ଏକ । ତୁମକୁ ତୁମେ ସୁଖ ଦେଇଛ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତୁମ ନିକଟରେ ରଖି । ମୋ ମୁଣ୍ଡ ତଳେ ପାଞ୍ଚଶ ଟଙ୍କା ଅଛି । ସେ ଟଙ୍କା ରମାର । ଆଉ ଏଇଟି ରମାର ପିଲାଦିନ ଶାନ୍ତିଶାନ୍ତିକ । ରମା, ତୁ ଦେଖିପାରୁଛୁ ? ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁଛୁ ? ଦଶ ବର୍ଷ ତଳ କଥା । ସମୟ କେତେ ବେଗେ କଟିଯାଉଛି । ଆମେ କେଡ଼େ ସୁଖରେ କେତେ କାଳ ଚଳିଲେ । ସୁଖ ସରିଗଲା । ରମା, ତୋର ସେ ଜକାରସିଂହ କଥା ମନେ ଅଛି ? ଓଃ, ବଣ ଭିତରେ ତୁ କି ଭୟରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲୁ ? ମୁଁ ତୋ ପାଣିମାଠିଆଟି ଆସି ଧରିଲି । ସେହିଦିନ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ତୋ ଛେଟିଆ ପିଲା ହାତଟି ମୋର ଏଇ ହାତରେ ଧରିଥିଲି । କେଡ଼େ କାକର ଲାଗୁଥିଲା । ଆଉ ସେ ବଡ଼ କୁଣ୍ଢେଇଟା କଥା ମନେ ଅଛି ? ତୋ ଗାଣୀ ? ତୁ ଏବେ ନିଜେ ଗାଣୀ ହେଉଛୁ । ତୁ ପ୍ରଜାପତି ଧରି ବୁଲୁ, କଣ୍ଢେଇ ଧରି ଖେଳୁ, ବଣର ଫୁଲ ଆଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଘେନୁ । ଓଃ, କେତେ ଦିନର କଥା ସେ—”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ପୁଣି କହୁ ସମୟ ଭୁନି ହୋଇ ଆସି ଚୁକି ପଡ଼ିରହିଲା । କେତେକ ସମୟ ପରେ ସେ ଆସି ଫିଟାଇ ଚାହିଁ କହିଲା, “ଆଉ ସେ ଦାନା ସାହୁ, ତା ସାଉଆଣୀ ମଧ୍ୟ; ଓଃ, କି ଖଲଲେକ ସେମାନେ । ତାଙ୍କୁ ଆମେ କ୍ଷମା କରିବା । ରମା, ତୋ ମା ନାଁ ତତେ ମୁଁ କହିବି । ତା ନା ‘ରାଧା’ । ରାଧା ନା ପୃଥ୍ବୀରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଯେପରି ଜୟାନ୍ତ, ତୁ ମଧ୍ୟ ସେଇପରି ଜୟିବୁ । ତୋତେ ବଡ଼ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲା ସେ । ତୋ ପାଇଁ କେତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ନ ସହିତ । ତାରି ପୁଣ୍ୟବଳରେ ତୁ ଏ ସୁଖ ପାଇଲୁ । ଅଭଗିନୀ ରୋଗରେ ପଡ଼ି ଶେଷରେ ଶୋଇ ମରିଗଲା, କେବଳ ତୋରି ଚିନ୍ତାରେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏ ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା । ଜଣକୁ କଷ୍ଟ ଦେବେ, ଆଉ ସେ କଷ୍ଟର କ୍ଷତିପୂରଣ କରି ଆଉ ଜଣକୁ ସୁଖ ଦେବେ । ସେ ନ୍ୟାୟବାନ୍, ସ୍ପର୍ଶରେ ବସିତନ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଯାଉଛି, ପିଲାମାନେ ! ମୋତେ ଡାକ ଶୁଭଲକ୍ଷି । ତୁମେ ଜଣକୁ ଜଣେ ସ୍ନେହ କରୁଥିବ । ରମା, ମୁଁ ତୋତେ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଦେଖି ନ ଥିଲି । କଣ କରିବ ? ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଏ, ସେଠୁ ଫେରି ଆସେ । ମୋର ଆଉ ଅନେକ କଥା କହିବାର ଥିଲା, କହି ପାରୁନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ । ମୋତେ ଟିକିଏ ଯାକିଧର ତ । ଏଇ ମୋର ଶେଷ ବିଦାୟ । ତୁମ ମୁଣ୍ଡରେ ମୁଁ ହାତ ଦିଏଁ, ଆଶୀର୍ବାଦ କରେଁ । ହଁ, ସରିଲଣି, ଯାଉଛି । ରହ, ମୋର ପିଲାଏ । ହଁ, ବିଦାୟ ନେଇଯାଉଲକ୍ଷି, ଯାଉଛ; ଗଲି ।”

ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଦୁଇ ହାତ ଯେ ବନମାଳୀ ଏବଂ ରମା ମୁଣ୍ଡରେ ରହିଥିଲା, ତାହା ଦୁଇଟା କାଠଗଡ଼ ପରି ସେହୁଠାରେ ପଡ଼ିରହିଲା । ତା ନାକରୁ ଆଉ ନିଃଶ୍ଵାସ ବୋହୁଲା ନାହିଁ । ରମା ଏବଂ ବନମାଳୀ ଶ୍ଵେ ଶ୍ଵେ କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ସେ ରାତି ଅତି ଶୁଷ୍କ । ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ତାରା ନ ଥିଲା । ଆକାଶରୁ ଟୁପୁ ଟୁପୁ ବର୍ଷା ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେହି ରାତି ମହାସମାରୋହରେ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକର ଦାହକ୍ରିୟା ଶେଷ ଲାଗିଲା । ଯେଉଁ ଧୂଳି ମାଟିରୁ ବାହାରି, ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ଜଗତରେ କେତେକାଳ ଗୋଟାଏ ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ଲଗାଇଦେଇଗଲା, ତା ପାଥୁର୍ବ ଦେହ ପୁଣି ସେହି ଧୂଳି-ମାଟିରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲା ।

